

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
Ο ΙΜΠΡΑΗΜ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ

Μετά τον εμφύλιο πόλεμο

Με την είσοδο του έτους 1825 η Ελλάδα τελείωσε και με τον δεύτερο εμφύλιο πόλεμο, αλλά είχε πλέον τραυματισθεί καίρια από τον διχασμό του λαού. Νικητές του εμφυλίου πολέμου ήταν η τριανδρία Κουντουριώτη-Μαυροκορδάτου-Κωλέττη. Ο Γ. Φίνλεϋ¹⁸³⁶ γράφει για τη νέα διοίκηση της Ελλάδος: «...Είναι απαραίτητο να ομολογήσει κανείς τη μαύρη αλήθεια, ποτέ η διαχείριση των υποθέσεων ενός έθνους δεν ανατέθηκε σε πιο ανίκανα πρόσωπα...». Από τους αντιπάλους τους ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Δεληγιανναίοι, Μήτρος Αναστασόπουλος από Σουλιμοχώρια-Δώριο, Μητροπέτροβας από Γαράντζα-Άνω Μέλπεια, Δημήτριος Παπατσώνης από Ναζίρι-Εύα, Γιάννης Γκρίτζαλης από Ψάρι Τριφυλίας, Αναστάσιος Κατσαρός από Αρκαδιά-Κυπαρισσία κλπ., παρουσιάζονταν ή παραδίδονταν στους νικητές και φυλακίζονταν στην Ύδρα, ενώ άλλοι όπως ο Ανδρέας Λόντος, Ανδρέας Ζαΐμης, Νικήτας Σταματελλόπουλος κ.ά. αναζητούσαν καταφύγιο στη Δυτική Στερεά Ελλάδα ή τα Ιόνια Νησιά.

Το μεγαλύτερο μέρος του Μοριά είχε γνωρίσει καταστροφές και λεηλασίες και στέναζε από την αφόρητη καταπίεση, τους εξευτελισμούς και διωγμούς των «ξενικών» στρατευμάτων, όπως αποκαλούσαν τότε τα σώματα των Ρουμελιωτών, Ηπειρωτών, Ολυμπίων, Μακεδόνων κλπ., με τα οποία είχε επιβληθεί η Διοίκηση και ανέρχονταν σε δώδεκα χιλιάδες¹⁸³⁷. Μόνο στην Αρκαδιά (επαρχία Κυπαρισσίας) ήταν τέσσερις χιλιάδες. Κάθε επαρχία ήταν υποχρεωμένη να τροφοδοτεί τα στρατεύματα, τα οποία είχε στείλει εκεί η Διοίκηση Κουντουριώτη και παράλληλα να ικανοποιεί με τη βία τις πιο παράλογες και βασανιστικές απαιτήσεις τους.

Πολλές φορές ο λαός από την κακομεταχείριση που υφίστατο από τους νέους δυνάστες του, αναπολούσε με νοσταλγία την τουρκική κατοχή¹⁸³⁸. Η ζωή κάτω από

1836. Γεωργίου Φίνλεϋ, ό.π., τόμ. Β', σ. 34.

1837. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 60, έγγρ. 007 της 15 Φεβρουαρίου 1825.

1838. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 147 της 22 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 57, έγγρ. 018 της 1 Μαρτίου 1825 και έγγρ. 086 της 3 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 67, έγγρ. 002 της 3 Μαρτίου 1825. Οι κάτοικοι των Γαργαλιάνων στις 22 Φεβρουαρίου 1825 παραπονέθηκαν στη Διοίκηση γράφοντας σε αναφορά τους: «...Ιδού τώρα εις καιρόν ελευθερίας και παρ' ελπίδα πάσαν, ενώ ηλπίσαμεν να ίδωμεν ημέρας αγαθάς, να δοκιμάσωμεν χείρονα, και από ποίους, από αυτούς τους ιδίους αδελφούς

την καταπίεση των στρατευμάτων της Διοίκησης ήταν τόσο ανυπόφορη ώστε μερικοί, προκειμένου να απαλλαγούν από την εχθρική συμπεριφορά τους, προτιμούσαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους για να βρουν καταφύγιο στις σπηλιές και τα δάση¹⁸³⁹.

Λίγες μόνο περιοχές της Πελοποννήσου δεν υπέστησαν τις συνέπειες των «ξενικών» στρατευμάτων, όπως η επαρχία της Λακεδαίμονος, στην οποία επικρατούσαν οι φιλοκυβερνητικοί Γιατράκοι, η επαρχία Κορώνης, το κάστρο της οποίας πολιορκούσαν οι Γιατράκοι με πελοποννησιακά και μαυροβούνια στρατεύματα και η Μάνη, η οποία γνώρισε περίοδο σχετικής ηρεμίας, αφού και οι δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις του Μαυρομιχάλη και του Μούρτζινου είχαν προσχωρήσει στη νέα Διοίκηση.

Από πολύ καιρό ήταν γνωστή η πληροφορία ότι αιγυπτιακά στρατεύματα προετοιμάζονταν να αποβιβάσθουν στον ελλαδικό χώρο, με σκοπό να καταπνίξουν την ελληνική επανάσταση¹⁸⁴⁰. Η φήμη ότι θα άρχιζαν από τα μικρά νησιά, είχε φθάσει από τον αντέπαρχο Μήλου και Κιμώλου Αναστάσιο Βουδέλη, ο οποίος είχε την είδηση από τη νήσο Νιο¹⁸⁴¹ (Ιος) από την άνοιξη του 1823:

ημών Χριστιανούς...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 147 της 22 Φεβρουαρίου 1825. Ο Γιάννης Μακρυγιάννης, (Απομνημονεύματα, έκδ. Ιστορική Έρευνα, σ. 136 κ.ε.) δίνει πληροφορίες για τη συμπεριφορά των Ρουμελιωτών στο Μοριά, αλλά και οι δικοί του στρατιώτες δεν ήταν τελείως αμέτοχοι καταχρήσεων. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 51, έγγρ. 110 και 143, όπου καταγραφή εγγράφων του Ιανουαρίου 1825, βλέπε 1914 και 1916. Ακόμη Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 52, έγγρ. 078 και 079 της 4 Φεβρουαρίου 1825, που αναφέρεται στη ληστρική συμπεριφορά στρατιωτών του Μακρυγιάννη και φάκ. 53, έγγρ. 064.

1839. Το κακό με τις καταχρήσεις των στρατευμάτων δεν τελείωσε γρήγορα. Ο Αναγνωσταράς το Μάρτιο του 1825 από το Λεοντάρι έγραψε στο Εκτελεστικό: «...κοντά ότι τρώγουν και πίνουν από τους πτωχούς και δυστυχείς κατοίκους, ζητούν και πράγματα δυσεύρετα εις τόπους τοιούτους, τους αρπάζουν ό,τι κινητόν πράγμα, ζώα, πρόβατα και λοιπά...». Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 67, έγγρ. 002 της 3 Μαρτίου 1825. Το Βουλευτικό έγραψε στο Εκτελεστικό ότι: «...τα στρατεύματα αντί να τρέξουν όπου είναι ανάγκη, κάθηνται εις τας επαρχίας τρώγουν, πίνουν και υβρίζουν τον δυστυχή λαόν...». Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 69, έγγρ. 133 της 9 Μαρτίου 1825. Το Υπουργείο Πολέμου έγραψε στους οπλαρχηγούς να φύγουν από την Αρκαδία (Κυπαρισσία) και όποια ζημιά προκαλέσουν στο λαό, θα εκπέσει από το λογαριασμό τους. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ. φάκ., 26, έγγρ. 174 της 8 Μαρτίου 1825. Ο Ιωάννης Κωλέττης τις διαμαρτυρίες των Πελοποννησίων τις απέδιδε στην αντιπολιτευτική τους διάθεση και διαβεβαίωνε ότι όλες οι καταγγελίες ήταν ψευδείς, διότι: «...οι υπό την οδηγίαν μου οπλαρχηγοί εβάσταξαν Ευρωπαϊκήν υπακοήν εις τας διαταγάς μου, και οι στρατιώται άκραν ευταξίαν εις την από τας επαρχίας διάβασίν των...». Κι ακόμη έγραψε: «...Οι στρατιώται εφέρθησαν τακτικώτατα, και δεν έπραξαν καμίαν αταξίαν. Οι δε κάτοικοι ψεύδονται, και πρέπει η κυβέρνησις να πιστεύη τους αρχηγούς...». Ν. Σ π λ ι - ά δ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 189.

1840. «...Συγκεχυμένες και άσχημες φήμες έφταναν πότε πότε από την Κρήτη για τη στρατιά του Ιμπραήμ πασά, που ετοιμαζόταν να διαπεραιωθεί στο Μοριά, αλλά δεν έδωσαν καμιά σημασία. Μερικοί μάλιστα διακωμωδούσαν την ιδέα για άλλη εισβολή των Τούρκων...». Σ ά μ ο υ ε λ Χ ά ο υ, ό.π., σ. 273.

1841. Α. Ε. Π., βιβλ. 13, σ. 212-3, έγγρ. 255 της 21 Μαρτίου 1823.

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης
Ο μεγάλος ηγέτης του Μοριά.

«Κατ' αυτές μας ήλθεν είδησις από Νιόν, λέγουσα ότι οι εν Αλεξανδρεία Νιώται έγγραφαν εις την πατρίδα τους ότι ο Μεχμέτ Αλής αρματώνει 30 ως 36 καράβια με πέντε χιλιάδες στρατιώτας, έχων όρδιναν (διαταγή) εις αυτά, να κατατροπώσωσι τας μικράς νήσους, μήπως ίδωσι και αι μεγάλοι και υποταχθώσι, καθικετεύομεν λοιπόν το έλεος της Υπαρτάτης Διοικήσεως να μας γράψη τί μέλλει να ακολουθήσωμεν, μάλιστα όλαι αι μικραί νήσοι θέλουσι να πληροφορηθώσι περί τούτου, διά να ήθελαν συνέλθωσιν εις μίαν μεγάλην και αντισταθώσι...».

Στις 14 Φεβρουαρίου 1824 ειδοποιήθηκε ο Λάζαρος Κουντουριώτης¹⁸⁴² ότι ο πασάς της Αιγύπτου διορίστηκε γενικός αρχηγός των τουρκικών επιχειρήσεων στην Πελοπόννησο.

1842. Α. Λιγνού, Αρχείον κοινότητος Ύδρας, ό.π., τόμ. 10^{ος}, σ. 41.

Το καλοκαίρι του 1824, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, είχαν δημιουργηθεί στρατόπεδα σε διάφορα μέρη της Πελοποννήσου για να αντιμετωπισθεί μια πιθανή απόβαση αιγυπτιακών στρατιωτικών δυνάμεων. Το φθινόπωρο όμως δι-αλύθηκαν αυτά τα στρατόπεδα, διότι θεωρήθηκε αδύνατον να επιχειρηθεί από-βαση, λόγω του επερχόμενου χειμώνα και των κακών καιρικών συνθηκών που θα επικρατούσαν. Αυτή άλλωστε ήταν η αιτία για την οποία ο στόλος ήταν ανέτοιμος για επιχειρήσεις. Έκτοτε παρέμειναν μικρές στρατιωτικές δυνάμεις υπό τους Πα-ναγιώτη, Γεώργιο, Νικόλαο και Λιάκο Γιατράκο για την πολιορκία από τη στεριά του φρουρίου της Κορώνης, ενώ ήταν ανεμπόδιστη η θαλάσσια επικοινωνία του. Να σημειωθεί ότι το κάστρο της γειτονικής Μεθώνης δεν βρισκόταν υπό πολιορ-κία, αντίθετα οι Τούρκοι έκαναν και εξόδους για λαφυραγωγία¹⁸⁴³. Ακόμη στο Νε-όκαστρο, δηλαδή το κάστρο της Πύλου, υπήρχαν μικρές και ανεπαρκείς δυνάμεις για την άμυνα του φρουρίου, που ήταν ανεφοδιαστο και ανέτοιμο να αντιμετωπίσει εχθρική πολιορκία.

Από την ενημέρωση που έκανε το Εκτελεστικό προς το Βουλευτικό, γίνεται γνω-στό ότι στην αρχή του 1825 η Διοίκηση¹⁸⁴⁴ είχε στραμμένο το βλέμμα στην εκπόρθη-ση του φρουρίου της Πάτρας. Όμως χρήματα δεν υπήρχαν στο Εθνικό Ταμείο, διότι τα είχε παραλάβει, όπως αναφέρθηκε, ο Γεώργιος Κουντουριώτης. Παράλληλα η Διοίκηση γνώριζε τις κινήσεις του Αιγυπτιακού στόλου από τη Σούδα προς τη Ρόδο και Κω, αλλά δεν μπορούσε να κινήσει το στόλο από την έλλειψη των χρημάτων. Η αδυναμία κίνησης του στόλου δείχνει την ανικανότητα της Διοίκησης.

Στην προηγούμενη ενημέρωση του Βουλευτικού προστίθεται η πληροφορία ότι: «...Τα κατά την Σπάρτην έλαβον την καλητέραν μορφήν. Αι εσωτερικαί ταραχαί αυτού του μέρους, τας οποίας επροξενούσε η διαίρεσις, με τα μέτρα τα οποία έλα-βε το Εκτελεστικόν εθεραπεύθησαν. Και σήμερα μπορεί να έχη βεβαιότητα το Σεβα-στόν Βουλευτικόν ότι η Σπάρτη ευρίσκεται έτοιμος εις τα νεύματα της Διοικήσεως. Μάλιστα διά να φυλαχθή η αναγκαία ησυχία εις το εσωτερικόν της το Εκτελεστικόν διώρισε διά πάντα χιλίους υπομισθίους στρατιώτας χωρίς να επισυμβή η παραμικρά δυσαρέσκεια...».

Στις αρχές Φεβρουαρίου ήταν στην Καλαμάτα έτοιμος για να εκστρατεύσει ο Ιωάννης-Καττής Μαυρομιχάλης¹⁸⁴⁵, ο οποίος είχε μαζί του τον ανιψιό του Ανα-στάση, τον Δημήτριο Τσιγκουράκο-Γρηγοράκη¹⁸⁴⁶, τον Παναγιώτη Κοσονάκο-Κα-βαλιεράκη από την Καρυούπολη και περίμενε διαταγή της Διοίκησης, η οποία θα

1843. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 25, της 7 Φεβρουαρίου 1825. Οι Τούρκοι της Μεθώνης αιχμαλώτισαν πέντε κόρες και τρία παιδιά κι ακόμη σκότωσαν ένα γέροντα.

1844. Γ Α Κ, Μικραί Συλλ., Κ 047 (αρχ. Λαδά), φάκ. 13, έγγρ. 146 της 2 Ιανουαρίου 1825.

1845. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 050 της 10 Φεβρουαρίου 1825. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., έγγρ. 059-069 της 28 Ιανουαρίου 1825.

1846. Ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης ήταν παρών στην εκστρατεία μέχρι 28 Μαΐου 1825 και υπέβαλε λογαριασμό για 2.693 γρόσια και 13 παράδες. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 136, έγγρ. 141 της 9 Νοεμ-βρίου 1825.

του όριζε τον τόπο τού προορισμού του. Στις 12 Φεβρουαρίου, με τα μέτρα της επιστράτευσης¹⁸⁴⁷, του ανατέθηκε η αρχηγία της πολιορκίας της Μεθώνης και ο σχεδιασμός προέβλεπε ακόμη ότι, ο Νικόλαος Μοθωναίος ή Γεωργακόπουλος¹⁸⁴⁸ αρχηγός των κατοίκων της επαρχίας αυτής, θα τεθεί υπό τις διατεγές του με εκατό άνδρες. Από κοινού ο Κατσής Μαυρομιχάλης με τους Γιατράκους θα επέβαλαν την τάξη στην περιοχή τού Μεσσηνιακού κόλπου.

Η κυβερνητική τριανδρία μετά την επιβολή της στην Πελοπόννησο παρουσίασε εσωτερικές διαίρεσεις. Ο Κουντουριώτης και ο Μαυροκορδάτος είδαν με καχυποψία και φθόνο τον Ιω. Κωλέττη να συγκεντρώνει τα «ξενικά» στρατεύματα και με απίστευτη ευκολία να επιβάλλεται στο Μοριά. Για να μη συνεχιστεί όμως η αυξανόμενη επιρροή του στο στρατό του αφαίρεσαν τη διοίκηση¹⁸⁴⁹, προκειμένου να ηγηθεί προσωπικά ο Γεώργιος Κουντουριώτης της σχεδιαζόμενης εκστρατείας για την πολιορκία της Πάτρας.

Ο πρόεδρος των Εκτελεστικού Γεώργ. Κουντουριώτης¹⁸⁵⁰, αδιαφορώντας για την απόβαση των Αιγυπτίων στην Μεθώνη, με τη δικαιολογία της επικείμενης εκστρατείας στην Πάτρα, πήρε στο σπίτι του τα χρήματα που υπήρχαν στο εθνικό ταμείο, τα οποία ανέρχονταν στο ποσό των 1.600.000 γροσίων. Στις 15 Φεβρουαρίου έγραψε στον αδελφό του Λάζαρο Κουντουριώτη¹⁸⁵¹ ότι: «...το ταμείον πάσχει παντελή αχρηματία, επειδή απεφάσισα να παραλάβω διά την εκστρατείαν των Πατρών εν εκατομύριον εξακοσίας χιλιάδας γρόσια, τα οποία και παράλαβον εις την οικίαν μου».

Όπως θα φανεί στη συνέχεια, η πράξη αυτή του Γ. Κουντουριώτη, η οποία μόνο ως έγκλημα μπορεί να χαρακτηριστεί, είχε ολέθριες συνέπειες στην άμυνα των Ελλήνων απέναντι στους εισβολείς της Μεθώνης. Η έλλειψη χρημάτων δεν επέτρεψε να οργανωθεί αμέσως ο εφοδιασμός των ελληνικών δυνάμεων με τρόφιμα και πολεμοφόδια, για να είναι σε θέση να αντιπαραταχθούν στους Αιγυπτίους. Ενώ λοιπόν ο στρατός του Ιμπραήμ βαθμιαία βελτίωνε και σταθεροποιούσε τις θέσεις του με τα απαραίτητα οχυρωματικά έργα, οι Έλληνες στρατιωτικοί έστεκαν απόμακρα και παρακολουθούσαν σαν απλοί θεατές την πρόοδό του, χωρίς να έχουν επαρκή τρόφιμα, ούτε τα απαραίτητα πολεμοφόδια για οποιαδήποτε πολεμική ενέργεια. Μπορεί ακόμη να καταλογισθεί στους οπλαρχηγούς το ότι δεν ενδιαφέρθηκαν να έχουν επάρκεια πυρομαχικών, αφού η απόβαση του εχθρού ήταν αναμενόμενη. Ακόμη τους καταλογίζεται έλλειψη πειθαρχίας στα στρατιωτικά σώματα, απρο-

1847. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 53, έγγρ. 096 της 12 Φεβρουαρίου 1825.

1848. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 053, της 12 Φεβρουαρίου 1825.

1849. Ν. Σ π η λ ι ά δ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., τόμ. Β', σ. 241.

1850. Ο Σ ά μ ο υ ε λ Χ ά ο υ, ό.π., σ. 269, χαρακτηρίζει τον Γ. Κουντουριώτη με τα ακόλουθα: «Ο Κουντουριώτης ήταν πάρα πολύ γνωστός έμπορος και άλλο τόσο γνωστός και σεβαστός για την ακεραιότητα του χαρακτήρα του... Αλλά δυστυχώς δεν διακρινόταν για καμιά άλλη χρήσιμη ιδιότητα για το αξίωμα του προέδρου. Έβλαψε αφάνταστα τον τόπο, όσο καιρό κρατούσε το αξίωμα αυτό με την αμάθεια και την ισχυρογνωμοσύνη του...».

1851. Δ . Κ ό κ κ ι ν ο υ, ό.π., τόμ. Η', σ. 384-5.

θυμία πολεμικής αναμέτρησης με τους εχθρούς και παράλληλα δήλωση μεγαλύτερου αριθμού στρατιωτών για τροφοδοσία και μισθοδοσία, πράγμα που δεν ήταν σπάνιο εκείνα τα χρόνια.

Η προετοιμασία της απόβασης των Αιγυπτίων

Από τα μέσα του 1824 είχαν αρχίσει στην Αλεξάνδρεια οι ετοιμασίες για την απόβαση αιγυπτιακών δυνάμεων στην Πελοπόννησο. Η Οθωμανική αυτοκρατορία είχε αποδειχθεί ανίκανη να καταπνίξει την ελληνική επανάσταση κι ως την κατέτρωγαν οι διχόνοιες και οι εμφύλιες αντιπαρατάξεις. Για τον λόγο αυτό το Διβάνι της Κωνσταντινούπολης αποτάθηκε στο Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου και ζήτησε τη βοήθειά του. Αυτός προθυμοποιήθηκε να στείλει ένα εκστρατευτικό σώμα υπό τις οδηγίες του θετού του γιού Ιμπραήμ Πασά.

Από την πλευρά της η Ελληνική Διοίκηση¹⁸⁵², παρότι είχε ειδοποιηθεί από την αρχή του καλοκαιριού του 1824 για τα σχέδια του Μωχάμετ Άλη, δεν έκανε τις απαιτούμενες προετοιμασίες με την αναγκαία σοβαρότητα που απαιτούσε η κρισιμότητα των περιστάσεων. Μπορεί να παίρνονταν οι απαιτούμενες αποφάσεις, να κυκλοφορούσαν διαταγές, αλλά στην πραγματικότητα δεν γινόταν τίποτα. Το Εκτελεστικό είχε στείλει την ακόλουθη διαταγή, αλλά έμεινε ανενεργής:

Περίοδος Β'
Αριθ. 2255

ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Το Εκτελεστικόν Σώμα

Προς το Υπουργείον των Εσωτερικών

Επειδή ο Μεχμέτ Αλής πασάς εξ Αιγύπτου, καθά η Διοίκησης πληροφορείται, με μεγάλας δυνάμεις προπαρασκευαζόμενος μελετά, να εισβάλη εις την Πελοπόννησον, και επειδή η απόβασις αυτή έπεται να γίνη εις τα ασθενέστερα μέρη της Πελοποννήσου. Το Υπουργείον των Εσωτερικών την ταχίστην θέλει διατάξει τους επάρχους, προκρίτους, δημογέροντας και λοιπούς κατοίκους των επαρχιών Νεοκάστρου, Γαστούνης, Παλαιών Πατρών, Βοστίτζης, Κορίνθου, Μονεμβασίας και Κορώνης και όπου αλλού πρέπει, να πασχίσουν με κάθε τρόπον να συνάξουν τα γεννήματα της Επαρχίας των, και οι μεν να τα αποθέσουν εις τα φρούρια, οι δε να τα ασφαλίσουν εις οχυρά μέρη, μένοντες όλοι άγρυπνοι και προσεκτικοί εις τας αναγκαίας θέσεις των διά να μη προ-

1852. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 56, έγγρ. της 29 Ιουνίου 1824. Κ.Λ. Κοτσώνη, Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, Αθήνα 1999, Έκδοση της Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, βιβλ. 8. Στο βιβλίο αυτό μπορεί ο αναγνώστης να παρακολουθήσει την πορεία του Ιμπραήμ στα περισσότερα μέρη της Πελοποννήσου. Τα έγγραφα για την απόβαση του Ιμπραήμ στη Μεθώνη έχει δημοσιεύσει ο Μ. Φερέτος, Μεσσηνιακά, τόμ Α', Αθήνα 1968, σσ. 321-345. Τα έγγραφα που αφορούν την κατάληψη της Μεσσηνίας από τον Ιμπραήμ έχει παρουσιάσει η Σοφία Σ. Καπετανάκη στην Κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας της Καλαμάτας «Ελευθερία» σε σειρά 72 ολοσέλιδων δημοσιευμάτων από της 29^{ης} Ιανουαρίου 2006 μέχρι της 10^{ης} Ιουνίου 2007.

λάβη ο εχθρός να εισβάλη· όταν ημείς δεν είμεθα ακόμη έτοιμοι και τότε ματαιώς θέλομεν προσπαθήσει να τον εμποδίσωμεν.

Εν Ναυπλίω τη 29 Ιουνίου 1824.

Ο Πρόεδρος

Γεώργιος Κουντουριώτης

Παναγιώτης Μπότασης

Ιωάννης Κωλέττης

Αναγνώστης Σπηλιωτάκης

Ο Προσ. Γεν. Γραμματεύς

Π. Γ. Ρόδιος

Το προμήνυμα της απόβασης ήρθε την 1 Ιανουαρίου 1825, όταν διακόσιοι Αιγύπτιοι¹⁸⁵³ στρατιώτες αποβιβάστηκαν στην Κορώνη από δύο αιγυπτιακά πλοία. Η προσοχή όμως των Ελλήνων ήταν στραμμένη στις εσωτερικές αντιπαλότητες και συγκρούσεις.

Παράλληλα δεν πρέπει να θεωρήσουμε άμοιρους ευθύνης ούτε τους επάρχους, ούτε τους φρουράρχους, όσοι από αυτούς δεν φρόντισαν να εφοδιασθούν με τα απαραίτητα πολεμοφόδια και άλλα εφόδια, για να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε εχθρική επίθεση. Το ενδιαφέρον των στρατιωτικών είχε επικεντρωθεί στη μισθοδοσία και στη ληλασία.

Μεταξύ των Ελλήνων, διοικούντων και διοικουμένων, το πνεύμα, το οποίο επικράτησε αμέσως μετά την απόβαση στη Μεθώνη, ήταν ότι το αιγυπτιακό στράτευμα θα αποτελούσε έναν εύκολο αντίπαλο. Αναπολούσαν τις νίκες τους απέναντι σε πολυάριθμα τουρκικά μπουλούκια και εφησύχαζαν¹⁸⁵⁴.

Ο ελληνικός στόλος, ο οποίος είχε αποδειχθεί στηλοβάτης του επαναστατικού αγώνα, δεν είχε κάμει καμία απολύτως προετοιμασία. Ακόμη κι αν όλοι θεωρούσαν, ότι ήταν αδύνατον να επιχειρηθεί μια αποβατική ενέργεια κατά τη διάρκεια

1853. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 50, έγγρ. 112 της 1 Ιανουαρίου 1825. Η εφημερίδα Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά», αριθ. φύλλ. 5 της 17 Ιανουαρίου 1825 γράφει: «Από ανθρώπους ελθόντας νεωστί εξ Αιγύπτου, μανθάνομεν ότι ο Μεχμέτ Αλής ετοιμάζεται διά μίαν δευτέραν εκστρατείαν κατά της Ελλάδος, και ότι αι παρασκευαί τας οποίας ήδη κάμει προς τούτον τον σκοπόν υπερβαίνουν πολύ του παρελθόντος έτους τας ετοιμασίας...».

1854. Η εφημερίδα Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά», αριθ. φύλλ. 17, σ. 4, της 28 Φεβρουαρίου 1825, έγραφε για την προσεχή καταστροφή των εισβολέων. Στις 25 Φεβρουαρίου 1825 το Εκτελεστικό διαβεβαίωνε το Βουλευτικό: «...Έγινε δε και η ανήκουσα περί τροφών φροντίς ... εντός ολίγου θέλουν ματαιωθεί αφεύκτως όλα τα σχέδια του εχθρού». Γ Α Κ, Εκτ. φάκ. 63, έγγρ. 126. Ο Κίτσος Τζαβέλας στις 23 Φεβρουαρίου έγραψε στο Εκτελεστικό να του στείλουν πυρομαχικά και πρόσθεσε: «... και είμεθα ικανά τα στρατεύματα οπού σήμερον ευρισκόμεθα εις την επαρχίαν Αρκαδίας να κάμωμεν τον εχθρόν να τρομάξη...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 161. Ο Ν. Πατράκος σε αναφορά του της 18 Φεβρουαρίου έγραψε: «...θέλει τους κάμωμεν και αυτούς λάφυρα καθώς και του Δράμαλη...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 107. Σε σχέδιο γενικής επιστράτευσης του Γρηγ. Δικαίου, Δ. Σκαλτσά και Ιω. Γκούρα από τους 31.650 στρατιώτες που θα συγκέντρωναν, προορίζονταν για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ μόνο 5.400 άνδρες. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 162, 163 της 23 Φεβρουαρίου 1825.

του χειμώνα, έπρεπε να υπάρχει ετοιμοπόλεμος στόλος, αφού δεν αδρανούσαν και οι εχθροί. Ήταν ο μόνος που θα μπορούσε να αποτρέψει ή να δυσχεράνει την αναμενόμενη απόβαση των Αιγυπτίων, οποτεδήποτε ήθελε αποφασίσουν αυτοί να ενεργήσουν.

Τα σχέδια και οι προσπάθειες της Ελληνικής Διοίκησης περιορίζονταν στο να φυλακίσει όλους τους αντιπάλους της και να προγραμματίσει την εκστρατεία για την άλωση του φρουρίου της Πάτρας υπό την ηγεσία του Γ. Κουντουριώτη, ώστε να αποδυναμωθεί η επιρροή του Κωλέττη πάνω στους Ρουμελιώτες οπλαρχηγούς. Η πολιτική σκοπιμότητα συνήθιζε από τότε να προτάσσεται των εθνικών συμφερόντων από τους ασχολούμενους με τα κοινά.

Στις 2 Ιανουαρίου 1825 το Εκτελεστικό¹⁸⁵⁵, τυφλωμένο από τα πολιτικά πάθη, έγραψε προς το Βουλευτικό με την υπεροψία του νικητή: «...Το εσωτερικόν της Πελοποννήσου έλαβεν πολλά διαφορετικήν μορφήν από την προτέραν. Οι Αντιδιοικητικοί πανταχού κατατρεχθέντες εβιάσθησαν να ζητήσουν άσυλον οι μιν εις την Επτάνησον, ως άδεται, οι δε διάφορα μέρη της επικρατείας, ώστε η Πελοπόννησος σήμερον ευρίσκεται ελευθέρα από τους τυραννίσκους της και από εκείνους οι οποίοι εφρόντιζον πάντοτε διά τα ίδια τέλη των να ταράττουν, να κατασπαράζουν και να αφανίζουν το Έθνος...».

Με τη λήξη του εμφυλίου πολέμου άρχισαν να ακούγονται φωνές σωφροσύνης και πατριωτισμού, αλλά οι ασκούντες τη Διοίκηση είχαν κλειστά τα αφτιά τους σε τέτοιου είδους προτροπές. Στις 20 Ιανουαρίου 1825 ο Διονύσιος Μούρτζινος¹⁸⁵⁶, ο καπετάνιος της Καρδαμύλης και ένας από τους υπουργούς των Πολεμικών της τότε κυβέρνησης, έγραψε στον Γεώργιο Κουντουριώτη, ότι για να μη χαθεί το Έθνος θα έπρεπε μετά την επιβολή της παράταξής τους να έρθει σε συμβιβασμό με τους πολιτικούς του αντιπάλους. Αλλά στα μυαλά τής τότε ηγεσίας φαινόταν καλύτερο να τους στείλουν στο εκτελεστικό απόσπασμα, ώστε ανενόχλητοι να κυβερνήσουν μελλοντικά τον τόπο.

Ο αρχηγός της πολιορκίας της Κορώνης στρατηγός Παναγιώτης Γιατράκος¹⁸⁵⁷, σε αναφορά του από τις 19 Ιανουαρίου 1825, έγραψε στη Διοίκηση ότι στα φρούρια Μεθώνης και Κορώνης έγιναν εκφορτώσεις εφοδίων από την Αίγυπτο και αποβιβάστηκαν τακτικοί στρατιώτες. Αυτές οι ειδήσεις δεν ενόχλησαν τους διοικούντες, οι οποίοι ειδοποιήθηκαν ακόμη ότι οι Τούρκοι της Μεθώνης, που δεν ήταν πολιορκημένοι, έκαναν εξορμήσεις στη γύρω περιοχή. Η έξοδός τους προς το φρούριο του Νεοκάστρου είχε ως αποτέλεσμα να συγκεντρώσουν επτά χιλιά-

1855. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 50, έγγρ. της 2 Ιανουαρίου 1825.

1856. Κ ω ν σ τ. Α. Δ ι α μ α ν τ ή, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. ΣΤ', Αθήνα 1966, σ. 194, έγγρ. 234.

1857. Α. Φ ω τ ο π ο ύ λ ο υ, Οι Γιατράκοι του 1821, Αθήνα 2001, τόμ. Β'. σ. 158, έγγρ. 493 (469). Γ Α Κ, Μικραί συλλ. (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 6^ο, έγγρ. 469 της 19 Ιανουαρίου 1825. Βλέπε ακόμη: Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ' Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 025 της 7 Φεβρουαρίου 1825 και Μ. Φ ε ρ έ τ ο υ, Μεσσηνιακά Α', ό.π., σ. 323.

δες ζώα και να αιχμαλωτίσουν μικρό αριθμό Ελλήνων, χωρίς όμως να γίνει ένοπλη σύγκρουση. Σε άλλη έξοδο προς την Κορώνη έφθασαν μέχρι το χωριό Τζαϊζί (Υάμεια), που απέχει από τη Μεθώνη πάνω από τέσσερις ώρες. Αντίθετα σε ανάλογη έξοδο από το κάστρο της Κορώνης έγινε μικροσυμπλοκή με ολιγάριθμες απώλειες και από τις δύο πλευρές.

Ο Κατσή Μαυρομιχάλης¹⁸⁵⁸ από την Καλαμάτα στις 22 Ιανουαρίου 1825 τόνισε στη Διοίκηση την ανάγκη να ληφθούν αποτελεσματικά μέτρα για τις πολιορκίες της Κορώνης και Μεθώνης, διότι οι Τούρκοι είχαν αρχίσει να κάνουν εξόδους από τα φρούριά τους. Παράλληλα ζήτησε να διορίσει η Διοίκηση φροντιστή, για να εξασφαλίζονται τα σιτηρέσια των στρατιωτών και οι λοιπές ανάγκες των στρατοπέδων, επειδή η ανέχεια των κατοίκων δεν τους επέτρεπε να τροφοδοτούν τα στρατεύματα.

Στις 7 Φεβρουαρίου ο έπαρχος Νεοκάστρου και Μεθώνης¹⁸⁵⁹ ειδοποίησε το Υπουργείο των Εσωτερικών για ένα πλοίο της Ιονίου πολιτείας που έφθασε στο Νεόκαστρο και ο πλοίαρχός του έφερε την πληροφορία ότι ο αιγυπτιακός στόλος ετοιμάζεται να αποκλείσει το Νεόκαστρο. Τίποτε όμως από όλα αυτά δεν συνεκίνησε τους διοικούντες τη χώρα, η οποία σε λίγο θα βυθιζόταν σε τέλμα ταλαιπωριών και κινδύνων.

Η απόβαση του Ιμπραήμ στη Μεθώνη

Ο Ιμπραήμ πασάς, ο οποίος ηγείτο του αιγυπτιακού αποβατικού στρατεύματος δεν είχε λάβει καμία στρατιωτική εκπαίδευση σε ευρωπαϊκή χώρα. Ο στρατός του όμως είχε εκπαιδευτεί από Γάλλους και Ιταλούς απόμαχους αξιωματικούς των Ναπολεοντεινών πολέμων, μερικοί δε από αυτούς τον συνόδευσαν μέχρι τον ελλαδικό χώρο, στην προσπάθειά του να πνίξει στο αίμα την ελληνική επανάσταση.

Στις 9 Φεβρουαρίου 1825 από την Καρδαμύλη πρώτοι ο Διονύσιος Μούρτζινοσ¹⁸⁶⁰ και ο Πιέρος Βοϊδής-Μαυρομιχάλης με αναφορά τους ειδοποίησαν το Εκτε-

1858. ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 51, έγγρ. 059-060 της 22 Ιανουαρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 54, έγγρ. 045, 048 της 22 Φεβρουαρίου 1825. Ανάλογη αναφορά έγινε και από τον Υπουργό των Εσωτερικών Γρηγόριο Δικαίο. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 025 της 7 Φεβρουαρίου 1825 και Μ. Φερέτου, ό.π., σ. 323.

1859. Διογ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 385. Κ. Λ. Κοτσώνη, Η «εκστρατεία» του Γ. Κουντουριώτη στη Μεσσηνία, Πρακτικά Γ' Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Καλαμάτα 1985, τόμ. Γ', σ. 274. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 030 της 7 Φεβρουαρίου 1825.

1860. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 036 της 9 Φεβρουαρίου 1825. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τομ. Δ', σ. 121-2, έγγρ. της 10 Φεβρουαρίου 1825. Ανάλογη ήταν η αναφορά του επάρχου Καλαμάτας: ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 048 της 10 Φεβρουαρίου 1825. Του επιστάτη πώλησης των εθνικών λαδιών της Κορώνης: ΓΑΚ, Υπ. Οικ., φάκ. 33, έγγρ. της 10 Φεβρουαρίου 1825. Του Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη: ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 050, της 10 Φεβρουαρίου 1825. Του Επαρχου Νησίου (Μεσσήνης). ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 53, έγγρ. της 11 Φεβρουαρίου 1825. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 380. Του γραμματέα του επαρχείου Νεοκάστρου: ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 073 της 11 Φεβρουαρίου 1825. Μ. Φερέτου, ό.π., σσ. 326-327.

λεστικό, ότι ένας μεγάλος αριθμός πλοίων, πάνω από σαράντα, παρέπλεαν τον Κάβο-Γκρόσσο για τρεις ημέρες. Στη συνέχεια ακολούθησαν και άλλες αναφορές από την περιοχή του Μεσσηνιακού κόλπου. Επειδή τα πλοία έκαναν σήματα με καπνό στο κάστρο της Κορώνης και αντάλασσαν χαιρετιστήριους κανονιοβολισμούς, συμπεράναν ότι θα έπρεπε να είναι εχθρικά. Την επομένη ημέρα, μερικά από αυτά πλησίασαν τη νήσο Σαπιέντζα, που βρίσκεται νότια της Μεθώνης, και τελικά στις 11 Φεβρουαρίου έγινε η απόβαση των στρατευμάτων χωρίς να παρενοχληθούν από κανέναν.

Από έναν Κερκυραίο¹⁸⁶¹ караβοκύρη, που επικοινωνήσε στη Μεθώνη με τους αποβιβασθέντες Αιγύπτιους στρατιωτικούς, προέρχεται η πληροφορία ότι ο Ιμπραήμ περίμενε ενισχύσεις, καθώς και πολεμικά πλοία για να αποκλείσει το Νεοκάστρο από στεριά και θάλασσα. Ανέφερε ακόμη ότι ο Ιμπραήμ πρόσταξε το στρατό του: «...να μη χαλάσουν κανένα Ρωμαίο, ότι ήθελε παιδευθούν σκληρώς, καθότι και εις την Κρήτη διά δύο Ρωμαίους εθανάτωσεν είκοσι Τούρκους. Έχει σκοπόν να γράψη διά να προσκνήσωμεν και εις τούτο θα τάξη πολλά πράγματα των Ελλήνων...».

Οι πρώτες εκτιμήσεις υπολόγιζαν τη στρατιωτική δύναμη του Ιμπραήμ σε 4.000 πεζούς και 400 ιππείς. Ο αστυνόμος του Νεοκάστρου ανέφερε ότι έξω από το φρούριο της Μεθώνης είχαν στήσει 600 σκηνές¹⁸⁶². Από αναφορά του Π. Γιατράκου έγινε γνωστό ότι στις 5 Μαρτίου έφθασαν ενισχύσεις και ο Ιμπραήμ αύξησε τη δύναμη του στρατού του¹⁸⁶³.

Οι Αιγύπτιοι στρατιώτες χαρακτηρίζονταν¹⁸⁶⁴ ως τακτικοί, διότι είχαν τύχει σύγχρονης εκπαίδευσης από Ευρωπαίους αξιωματικούς και ακολουθούσαν τα πρότυπα των στρατών της εποχής εκείνης. Ήταν πειθαρχημένοι και συντάσσονταν σε φάλαγγα με πολλές σειρές στρατιωτών και σχημάτιζαν τις λεγόμενες κολώνες, οι οποίες ήταν άγνωστες στους άτακτους Έλληνες πολεμιστές και πολύ αποτελεσματικές στις πολεμικές συγκρούσεις. Ωστε με μόνη την εμφάνισή τους προκαλούσαν το δέος, γι' αυτό πολλές φορές οι Έλληνες σκόρπιζαν και δεν στέκονταν να πολεμήσουν, βλέποντας να προχωρούν οι εχθροί παρά τις απώλειες των πρώτων σειρών.

Ο τακτικός στρατός του Ιμπραήμ, συγκρινόμενος με τους Ευρωπαϊκούς στρατούς, θα μπορούσε να χαρακτηριστεί για την εποχή εκείνη σαν γελοιογραφία σύγ-

1861. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825 και Μ. Φερετού, ό.π., σ. 331.

1862. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825. Ο Ν. Γεωργακόπουλος υπολόγισε τις σκηνές σε 400. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 108 της 17 Φεβρουαρίου 1825. Για τις δυνάμεις του αιγυπτιακού εκστρατευτικού σώματος βλέπε: Μιχ. Σακελλάριου, Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. ό.π., σ. 67 κ.ε. Κ. Λ. Κοτσώνη, Αιγυπτιακή στρατιά, εισβολή στην Πελοπόννησο, τακτική, ηγεσία, Πρακτικά Ζ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Πύργος 2005, τόμ. Γ', σ. 465-486, ενδυμασία σ. 469, ιππικό 470, μηχανικό 471, πειθαρχία 472, οπλισμός 474, τακτική 477, δύναμη αιγυπτιακής στρατιάς 479 και ηγεσία 482.

1863. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825.

1864. Αρχείο Ν. Ρώμα, τόμ. Α', σσ. 340-1 και 366 κ.ε.

Ο Ιμπραήμ πασάς
αρχηγός του Αιγυπτιακού εκστρατευτικού σώματος.

χρονου στρατού. Ο Ρομέι¹⁸⁶⁵ έγραψε ότι τα Αιγυπτιακά στρατεύματα: «...συγκείμενα εκ δούλων, παριστώσιν όσιν βλακώδους στρατού...». Εκτός από τα τακτικά στρατεύματα ο αιγυπτιακός στρατός διέθετε και άτακτα σώματα Κρητών και Αλβανών.

Για τον Ελλαδικό όμως χώρο, που οι αντίπαλοί του ήταν απείθαρχοι¹⁸⁶⁶, αγύμναστοι και άτακτοι, μπορούσε να θεωρηθεί ανίκητος σε ελεύθερο πεδίο. Ο σχηματι-

1865. Αρχείο Δ. Ρώμα, τόμ. Α', σ. 413. Ο Giovanni Romei ήταν Ιταλός αντισυνταγματάρχης του Μηχανικού του Ποδεμοντιανού στρατεύματος και είχε αναλάβει υπηρεσία στον Αιγυπτιακό στρατό με το όνομα Χαλίλ αγάς. Προσέφερε πολλές υπηρεσίες στον ελληνικό αγώνα, διότι έγραφε στο συμπατριώτη και κουμπάρο του στρατηγό G. Rossari πληροφορίες για τα σχέδια και τις προθέσεις του Ιμπραήμ, οι οποίες έφθαναν στην ελληνική Διοίκηση. Κ. Λ. Κοτσώνη, Η εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησον, Πρακτικά Δ' Διεθνούς συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών 1990, τόμ. Γ', σ. 275, αναδημοσιεύεται στο «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», ό.π., σ. 40.

1866. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, μετά τη μάχη της Τραμπάλας, έκανε σύγκριση μεταξύ των δύο αντιπάλων στρατευμάτων: «...ο εχθρός διοικείται και προχωρεί συστηματικώς και ταχέως, ενώ οι Έλληνες δεν ερωτούν πότε να λιποτακτήσουν, πότε να αφήσουν τη θέση των, πότε να υπάγουν εις τα σπίτια των, πότε να επισκεφθούν τας φαμίλιαι των, πότε και πόσον να σταθούν εις τον πόλεμον, και το να παιδεύση τις επί λιποταξίαν

σμός της κολώννας των τακτικών είχε τη δυνατότητα να πλησιάσει συντεταγμένος τις εχθρικές θέσεις και να προκαλέσει τον πανικό στους ατάκτους.

Οι τακτικοί Αιγύπτιοι στρατιώτες μπορεί να υστερούσαν σε γενναιότητα των ατάκτων Ελλήνων πολεμιστών, αλλά ήταν πειθαρχημένοι, πολεμούσαν με τακτική, τα όπλα τους ήταν πιο ευθύβολα και υπερείχαν των όπλων των αντιπάλων τους. Η σημαντικότερη διαφορά ήταν ότι στην κάνη του αιγυπτιακού όπλου προσαρμοζόταν λόγχη και στις συγκρούσεις εξ επαφής δεν είχε τη δυνατότητα ο Έλληνας, όσο γενναίότερος και αν ήταν, να το αντιμετωπίσει με το γιαταγάνι του. Οι άτακτοι μπορούσαν να αντιπαραταχθούν στους Αιγύπτιους πίσω από καλά οχυρωμένες θέσεις, π.χ. μέσα σε οχυρωμένα σπίτια, στα οποία οι τακτικοί δεν είχαν τη δυνατότητα να τους βλάψουν. Ακόμη σε ταμπούρια που θα τα ενίσχυε δύσβατη τάφρος. Στους Έλληνες δινόταν η συμβουλή να προτιμούν τον κλεφτοπόλεμο, δηλαδή να μην αντιμετωπίζουν κατά μέτωπο τους Αιγυπτίους, αλλά να χτυπούν τα μετόπισθεν, τις φάλαγγες ανεφοδιασμού, τα ταχυδρομεία κλπ. Συνήθως ο Ιμπραήμ, όταν πολεμούσε, φρόντιζε να έχει αριθμητική υπεροχή έναντι των αντιπάλων του και αυτό τον ανεδείκνυε συνήθως νικητή. Συνήθιζε ακόμη να μη περιμένει να του επιθεθούν, αλλά αναλάμβανε αυτός επιθετική δράση.

Άλλο αξιόλογο πλεονέκτημα του Αιγυπτιακού στρατού ήταν το ιππικό. Μπορεί να μην ακολουθούσε την ευρωπαϊκή τακτική, αλλά το αποτελούσαν έμπειροι ιππείς και τα άλογά τους ήταν άριστα. Το ιππικό έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αναμέτρηση Αιγυπτίων και Ελλήνων και όπου οι ιππείς συγκρούστηκαν με ανοχύρωτους Έλληνες πεζούς τους κατενίκησαν.

Ο Ιμπραήμ διέθετε στοιχειωδώς οργανωμένο μηχανικό, πυροβολικό, υγειονομικό, τα οποία όμως δεν συνέβαλαν αξιόλογα στην επικράτησή του στην Πελοπόννησο. Ο εφοδιασμός σε τρόφιμα των στρατευμάτων εκστρατείας δεν ήταν ικανοποιητικός, διότι δεν είχε καλά οργανωμένες διανομές. Πολλές φορές ο στρατιώτης στην ύπαιθρο έμενε νηστικός, ενώ στη Μεθώνη τα τρόφιμα ήταν σε αφθονία.

Οι Αιγύπτιοι στρατιώτες δεν ήταν καλά ντυμένοι και προ πάντων τα παπούτσια τους ήταν κακής ποιότητας και γι' αυτό πολλές φορές περπατούσαν ξυπόλυτοι, ενώ άλλοτε άρπαζαν τα τσαρούχια Ελλήνων αιχμαλώτων ή νεκρών, όπως αναφέρεται ότι έγινε στο Παλαιοναβαρίνο¹⁸⁶⁷.

Ο Ρομέι¹⁸⁶⁸ έγραψε για τον Ιμπραήμ τα ακόλουθα γνωρίσματα του χαρακτήρα του: «...θηριώδης πάντοτε και πάντοτε βάρβαρος διψά αίμα και ερείπια και όλεθρον. Αλοίμονον εις τους Έλληνας αν λάβουν την ατυχίαν να σαγινευθούν από τας απατη-

και τ' άλλα ταύτα εγκλήματα, δεν ήθελε κάμη παρά να σκοτώση όλον τον κόσμον...». ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 027 της 12 Ιουνίου 1825. Να σημειωθεί πως αργότερα το Βουλευτικό γνωμοδότησε ότι πρέπει οι πρωταίτιοι λιποταξίας να τιμωρούνται με θάνατο. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 95, έγγρ. 086 της 30 Μαΐου 1825.

1867. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 66, έγγρ. 063 της 1 Μαΐου 1825, όπου αναφέρεται: «...παίρνοντάς τους και τα τσαρούχια τους, διά την έλλειψιν υποδημάτων οπού έχει το στρατόπέδό τους...».

1868. Α ρ χ ε ί ο ν Δ. Ρ ώ μ α, τόμ. Α', σ. 366.

Αιγύπτιος στρατιώτης με «εφ' όπλου λόγχη».

λάς υποσχέσεις του...». Ο Γάλλος αρνησίθρησκος Σεβέ πρότεινε στον Ιμπραήμ να στρατοπεδεύει σε μέρη ασφαλή και αναπαυτικά και να ανεγείρει οχυρώματα, όπου να αφήνει 200-300 στρατιώτες, να έχει εκεί αποθήκες τροφίμων, να φτιάχνει δρόμους μεταξύ των οχυρωμάτων τούτων και να προχωρεί μέχρι να υποτάξει όλη την Ελλάδα. Πρότεινε ακόμη να φέρουν από την Αίγυπτο ορδές δούλων και να ιδρύσουν αποικίες στις οχυρές θέσεις, ενώ παράλληλα να πυρπολούν τα χωριά των Ελλήνων και να σκοτώνουν τους κατοίκους.

Ο Ιμπραήμ είχε επιβάλλει στο στρατό του την πειθαρχία του μαστιγίου¹⁸⁶⁹. Ακόμη και κατώτεροι αξιωματικοί, σπάνια λοχαγοί ή ταγματάρχες, μαστιγώνονταν για ανυπακοή ή άλλες παρεκτροπές. Δεν άκουγε πάντοτε τους ξένους και έμπειρους αξιωματικούς, που του συνιστούσαν να μην καταπονεί το στρατό του. Ο Ιταλός αξιωματικός του μηχανικού Ρομέι¹⁸⁷⁰, που είχε ακολουθήσει τον Ιμπραήμ στην εκστρατεία του στην Πελοπόννησο, έχοντας δυσμενή γι' αυτόν προδιάθεση, τον χαρακτήρισε με τα ακόλουθα λόγια: «...Είναι αμαθέστατος της πολεμικής τέχνης, παρουσιάζει όχι σπανίως την αρετήν του στρατιώτου, δηλαδή την τόλμην και είναι σχεδόν καθ' ολοκληρίαν εστερημένος των προσόντων μετρίου στρατηγού, τουτέστιν προορατικού, κρίσεως, συνέσεως, στρατιωτικών γνώσεων και ιστορίας. Ηξεύρει μόλις να γράφη...».

Συγκρινόμενος ο Αιγυπτιακός στρατός με τα ελληνικά άτακτα σώματα, βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση και αυτό γίνεται φανερό από το αποτέλεσμα των μεταξύ τους συγκρούσεων. Τα Ελληνικά σώματα δεν ήταν πειθαρχημένα, ο Π. Γιατράκος¹⁸⁷¹ έγραψε σε αναφορά του ότι τόσο οι Μανιάτες, όσο και οι Λακεδαιμόνιοι που υπηρετούσαν στα σώματα πολιορκίας της Κορώνης, θα έφευγαν τις απόκριες να πάνε στα χωριά τους. Φαίνεται ότι δεν ήθελαν να λείψουν από τα σπίτια τους τις ημέρες της σφαγής των χοιρινών, κατά τις οποίες έτρωγαν καλά. Για καλύτερο φαγητό έφευγαν και τις ημέρες του Πάσχα¹⁸⁷². Μετά από την προέλαση του Ιμπραήμ στην επαρχία Κορώνης οι στρατιώτες των Γιατράκων ελαττώθηκαν πολύ, διότι άλλοι επιδόθηκαν σε λεηλασία των χωριών που τα εγκατέλειψαν οι κάτοικοί τους και άλλοι γύρισαν στα σπίτια τους, προκειμένου να ασφαλισουν τις οικογένειές τους, φοβούμενοι απόβαση στο Έλος.

1869. Αρχείο Δ. Ρώμα, τόμ. Α', σ. 364.

1870. Αρχείο Δ. Ρώμα, τόμ. Α', σ. 366. Εφημ. Καλαμάτας «Ελευθερία», της 5 Νοεμβρίου 2006.

1871. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., Κ 06 (Αρχ. Γιατράκου), έγγρ. 469 της 19 Ιανουαρίου 1825. Αθ. Φωτοπολύου, ό.π., τόμ. Β', σ. 158, έγγρ. 493 (469).

1872. Το Εκτελεστικό έγραψε στον Πρόεδρό του Γ. Κουντουριώτη στις 26 Μαρτίου ότι: «...διά τας πλησιαζούσας εορτάς αναμφιβόλως πολλοί των Ελλήνων θα ζητήσουν να κάμουν Πάσχα εις τα σπίτια των...». Σε άλλο σημείο έγραψε: «...ότι η Διοίκησις δεν πρέπει να έχη πεποιθήσιν εις τας περί στρατολογίας διαταγάς της. Η πλεονεξία των Ελλήνων κατήντησε να κάμη και το ιερόν τούτο πράγμα εμπόριον...». ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 157 και 159 της 26 Μαρτίου 1825.

Ένα ακόμη σημαντικό πλεονέκτημα των Μουσουλμάνων στο πεδίο της μάχης ήταν η θρησκευτική τους πεποίθηση, ότι εάν σκοτωθούν πολεμώντας απίστευτος, θα τύχουν της εύνοιας του προφήτη Μωάμεθ και θα πάνε στον παράδεισο.

Οι Έλληνες μετά την απόβαση

Οι Έλληνες αιφνιδιάστηκαν από την απόβαση, την οποία δεν περίμεναν λόγω της χειμερινής κακοκαιρίας, έστω και αν από μακρού είχαν ειδοποιηθεί για τα σχέδια των Αιγυπτίων. Η κακοκαιρία βέβαια δεν δικαιολογεί τους διοικούντες, οι οποίοι έπρεπε να βρίσκονται σε κάποιο βαθμό ετοιμότητας για την αντιμετώπιση μιας πιθανής επέμβασης. Αντίθετα ο ελληνικός στόλος¹⁸⁷³ δεν ήταν προετοιμασμένος για απόπλου, τα φρούρια που κατείχαν οι Έλληνες ήταν ανεφοδιάστα. Η τροφοδοσία των «ξενικών» στρατευμάτων γινόταν σε βάρος των κατοίκων των υπό επίτηρηση περιοχών και αν απομακρύνονταν από την έδρα τους δεν είχαν προμήθεια τροφών. Επομένως δεν μπορούσαν να λάβουν μέρος σε πολεμικές επιχειρήσεις πέρα από την περιοχή τους. Εγκληματική θα πρέπει να χαρακτηριστεί η αμέλεια τόσο της Διοίκησης, όσο και των φρουράρχων, που δεν είχαν φροντίσει για τον εφοδιασμό των κάστρων με τρόφιμα και πυρομαχικά. Δεν απαλλάσσονται της ευθύνης ούτε οι οπλαρχηγοί, οι οποίοι δεν είχαν πολεμοφόδια για τους στρατιώτες τους. Αν αναρωτηθεί κανείς γιατί ήταν εκεί τα στρατεύματα, η απάντηση δυστυχώς είναι για να τιμωρήσουν ή ορθότερα να βασανίσουν τους Πελοποννήσιους, οι οποίοι δεν είχαν φιλικές σχέσεις με την μικρόψυχη Διοίκηση του Γ. Κουντουριώτη. Προσωπική δε ευθύνη του τελευταίου ήταν ότι πήρε στο σπίτι του τα χρήματα του Εθνικού Ταμείου, τα οποία προορίζονταν για τη σχεδιαζόμενη εκστρατεία της Πάτρας¹⁸⁷⁴. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να είναι αδύνατος ο έγκαιρος εφοδιασμός των στρατευμάτων του Μεσσηνιακού κόλπου, για μια αποτελεσματική αντιμετώπιση του αιγυπτιακού στρατού.

Ο Ιμπραήμ¹⁸⁷⁵ ρώτησε έναν Κεφαλλονίτη πλοίαρχο, τον οποίο συνάντησε στη Μεθώνη, πού είναι ο Κολοκοτρώνης και ο Οδυσσέας, και στην απάντησή του ότι είναι στο Ναύπλιο, ο Ιμπραήμ ξαναρώτησε τί έκαναν στο Ναύπλιο.

1873. Μετά την απόβαση ο Λάζαρος Κουντουριώτης στις 19 Φεβρουαρίου ενημέρωσε τον αδελφό του Γεώργιο για τα ελληνικά πλοία: «...τα πλοία ολοέν ετοιμάζονται...». Α. Λιγνίου, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 161. Η ετοιμασία όμως θα διαρκούσε πολύ. Στις 11 Μαρτίου ανακοινώθηκε ότι τα πλοία αναχωρούν, δηλαδή πέρασε από την απόβαση ένας μήνας απουσίας του ελληνικού στόλου, που τόσο ήταν απαραίτητος. Α. Λιγνίου, ό.π., τόμ. Δ', σσ. 213, 215.

1874. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 385. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ. (αρχ. Λαδά), Κ 047, φάκ. 13, έγγρ. 122 της 14 Ιανουαρίου 1825.

1875. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825. Μ. Φερτιου, ό.π., σ. 331.

Εκείνο που πρέπει να τονισθεί είναι ότι ο ελληνικός λαός έδειξε αδιαφορία¹⁸⁷⁶ στην είδηση της απόβασης των Αιγυπτίων, εκτός από εκείνους οι οποίοι βρίσκονταν κοντά στη Μεθώνη¹⁸⁷⁷ και τους κατέλαβε πανικός, στην προσπάθειά τους να σώσουν τις οικογένειές τους. Η απομάκρυνση των κατοίκων από τα γειτονικά χωριά της Μεθώνης είχε μια απρόβλεπτη συνέπεια, να διακοπεί η τροφοδοσία των ελληνικών στρατευμάτων που σιτίζονταν από τους χωρικούς.

Αντίθετα στην Κυβέρνηση υπήρχε εφησυχασμός και γινόταν προσπάθεια διά του τύπου των ημερών εκείνων να ενθουσιάσουν το λαό. Χαρακτηριστικά είναι δύο δημοσιεύματα της εφημερίδας του Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά»¹⁸⁷⁸. Στις 28 Φεβρουαρίου έγραψε ότι η Κυβέρνηση επέμενε στην απόφασή της να εκστρατεύσει στην Πάτρα, για την εκπόρθηση του κάστρου της υπό την οδηγία του Γ. Κουντουριώτη: «...Οι αποβιβασθέντες εις Μοθωκόρωννα εχθροί είναι όλοι τον αριθμό τέσσαρες χιλιάδες τακτικοί και άτακτοι. Τα Ελληνικά στρατεύματα έδραμαν πανταχόθεν και τους επολιόρκησαν. Όθεν σας προμηνύω ότι οι εχθροί θέλουν πληρώσει ακριβά την τόλμην των, γινόμενοι και ούτοι παρανάλωμα του ελληνικού πυρός. Το Νεόκαστρον είναι ενδυναμωμένον πολλά καλά. Ο στόλος μας εκπλέει μετά δύο ή τρεις ημέρας συνθέμενος από 50 πλοία προς το παρόν, τα οποία θέλουν διαιρεθεί εις δύο μοίρας, και ελπίζομεν ότι ο εχθρικός θέλει κάθε εφέτος χειρότερα παρά τα περυσινά. Τα στρατεύματα τα διορισθέντα εις την πολιορκίαν των Παλαιών Πατρών μετά δύο ή τρεις ημέρας βάλλονται εις κίνησιν, και επικεφαλής αυτών ο εκλαμπρότατος Πρόεδρος του Εκτελεστικού κύριος Γ. Κουντουριώτης διωρισμένος Αρχηγός και Γενικός πληρεξούσιος εις την εκστρατείαν ταύτην...».

Η ίδια εφημερίδα στις 7 Μαρτίου έγραψε: «...Τα στρατεύματα της Διοικήσεως έφθασαν και έδωσαν την αναγκαίαν βοήθειαν εις Νεόκαστρον. Ο εχθρός μόλις επλησίασεν έξωθεν του φρουρίου, και οπισθοδρόμησεν, ιδών τα Ελληνικά στρατεύματα. Ήδη έφθασαν αι αναγκαίαι δυνάμεις και περί τα Μοθωκόρωννα, ώστε ο εχθρός θέλει περιορισθή εις το φρούριον της Μεθώνης διά να λάβη κακόν τέλος, αφού μάλιστα φθάσουν τα Ελληνικά πλοία, και αποδιωχθή ο εχθρικός στόλος, και κοπή η μεταξύ αυτού και του φρουρίου κοινωνία...».

Στις 12 Φεβρουαρίου άρχισε η έκδοση διαταγών της Διοίκησης για επιστράτευση¹⁸⁷⁹, αλλά δεν έλαβαν πρόσκληση όλοι όσοι θα μπορούσαν να πολεμήσουν τους

1876. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 10, έγγρ. 119 της 18 Απριλίου 1825.

1877. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 380. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 54, έγγρ. της 14 Φεβρουαρίου 1825 και φάκ. 57, έγγρ. 009 της 16 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 150 της 15 Φεβρουαρίου 1825.

1878. Εφημερίδα Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά» αριθ. φ. 17 της 28 Φεβρουαρίου 1825 και αριθ. φ. 19 της 7 Μαρτίου 1825.

1879. ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 53, έγγρ. 096 της 12 Φεβρουαρίου 1825. Από τους Μανιάτες κλήθηκαν ο Ιωάννης-Κατσής Μαυριμιχάλης με 325 άνδρες, ο Διονύσιος Μούρτζινος με 200, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης με 100, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης με 200, ο Νικόλαος Πιεράκος-Μαυρομιχάλης με 100, ο Γιαννάκης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης με 100. Την ίδια ημέρα διορίστηκε φροντιστής ο Δημήτριος Νικ. Μα-

εχθρούς, γι' αυτό και τις επόμενες ημέρες συνεχίστηκε η έκδοση εντολών στρατολογίας. Στις 16 του μηνός ειδοποιήθηκαν τα στρατεύματα της Διοίκησης που στάθμευαν στην περιοχή της Αρκαδίας¹⁸⁸⁰ (Κυπαρισσίας-Τριφυλίας) να βοηθήσουν επείγοντως το Νεόκαστρο.

Φαίνεται ότι οι διαταγές επιστράτευσης δεν κάλυψαν όλους τους προσφερόμενους Μανιάτες να εκστρατεύσουν, γι' αυτό υπήρχαν πολλοί μη στρατολογηθέντες, που περιφέρονταν από την Καλαμάτα μέχρι το Πεταλίδι, χωρίς να εντάσσονται σε κάποιο σχεδιασμό¹⁸⁸¹. Επειδή αποδόθηκε κατά ένα μέρος η ληλασία του Νησιού (Μεσσήνης) σε ανένταχτους Μανιάτες, αργότερα, μετά από πρόταση των οπλαρχηγών, ο Αναγνωσταράς¹⁸⁸² από την Τρίπολη διέταξε να μη δίδεται ψωμί σε όσους δεν είχαν διαταγή επιστράτευσης, Τότε αναγκάστηκαν να επιστρέψουν και άλλες ομάδες στρατιωτών, που ήταν χωρίς διαταγή στρατολογίας, διότι δεν είχαν την εύνοια της Διοίκησης¹⁸⁸³.

Δεν φθάνει που η Διοίκηση δεν είχε μεριμνήσει πριν από την απόβαση των Αιγυπτίων για τον εφοδιασμό των φρουρίων, άργησε πολύ και να κατανοήσει την ανάγκη να προμηθεύσει έγκαιρα και με σχετική επάρκεια τα στρατιωτικά σώματα με χρήματα, τρόφιμα και πολεμοφόδια¹⁸⁸⁴. Ακόμη και μετά από ενάμισο μήνα και πλέον, την ημέρα του Πάσχα¹⁸⁸⁵, δεν είχε εξασφαλισθεί η τροφοδοσία των στρατιωτών.

νουσάκης. Στις 13 κλήθηκε ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καπετανάκης, ΓΑ Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 54, έγγρ. 123. Στις 25 Φεβρουαρίου δόθηκε διαταγή στον Σταυριανό Καπετανάκη να στρατολογήσει 60 άνδρες και να τεθεί υπό τις διαταγές του Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη, ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 63, έγγρ. 117. Την επομένη εκδόθηκε διαταγή για τον Πιέρο Βοϊδή-Μαυρομιχάλη προκειμένου να υπηρετήσει υπό τον Αναγνωσταρά Παπαγεωργίου, ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 64, έγγρ. 074 της 26 Φεβρουαρίου 1825 και την ίδια ημέρα εκδόθηκε διαταγή για το Δημήτριο Καρακίτσο-Φελούρη, ΓΑ Κ, Εκτ. φάκ. 64, έγγρ. 069. Στις 3 Μαρτίου εκδόθηκε διαταγή για τον Νικόλαο Χρηστέα να εκστρατεύσει με 200 άνδρες και να τεθεί υπό τις διαταγές του Κατσή Μαυρομιχάλη, ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 118 της 3 Μαρτίου 1825. Ακόμη διατάχθηκε να εκστρατεύσει στο Μεσσηνιακό κόλπο ο Χατζηχρήστος, για τον οποίο αναφέρθηκε ότι στις 6 Μαρτίου βρισκόταν στο δρόμο. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 021 της 6 Μαρτίου 1825,

1880. Στην επαρχία Αρκαδίας (Κυπαρισσίας) ήταν στρατοπεδευμένα τα σώματα του Κίτσου Τζαβέλα, Καρατάσου, Γεωργίου Καραϊσκάκη, Χριστόδ. Ποριώτη, Μήτσου Κοντογιάννη, Ανδρέα Ίσκου, Ανδρέα Γριβογιώργου, Γεωργ. Βαλτινού, Αγγελή Γάτσου και Κωνστ. Γιολδάση.

1881. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 107 της 18 Φεβρουαρίου 1825.

1882. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 206 της 27 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ. φάκ. 68, έγγρ. 135 της 5/3/25.

1883. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 191 της 18 Μαρτίου 1825.

1884. Την 1 Μαρτίου στον οπλαρχηγό Γεώργιο Βαλτινό η Διοίκηση έγραψε ότι έλαβε πρόνοια αμέσως και έστειλε φροντιστή με τρόφιμα και πολεμοφόδια. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 66, έγγρ. 043.

1885. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 299, 300, 301, 302, 314, 315, 316, 317 της 26 Μαρτίου, έως 1 Απριλίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 102 της 28 Μαρτίου 1825. Στο έγγραφο 301 ο Κίτσος Τζαβέλας έγραψε σε υστερόγραφο στον Παν. Δαρειώτη: «Κύριε Φροντιστά, ή να μας εξοικονομήσ καθημερινώς από ζωοτροφίας ή να μας τα στέλνης με ζώα, ή να ασηκωθής να φύγης, επειδή έως τώρα υπόφερα, όμως αν ούτως φερθής και εις το εξής, θα έλθουμε όλοι αυτού και θα το δώσωμεν του διαβόλου, επειδή παρά να αποθάνωμεν από την πείνα, κάλλιο να σκοτωθούμε μαζί σας».

Αρχικά ο φροντιστής Δημήτριος Νικ. Μανουσάκης με τον υποφροντιστή Γιακουμή Σαλταφέρο άργησαν να φθάσουν στην περιοχή του Μεσσηνιακού κόλπου και όταν πήγαν στο Νησί, ήταν χωρίς τα αναγκαία για την περίπτωση πυρομαχικά, τρόφιμα, και επαρκή χρήματα. Εκεί κοντά δεν εύρισκαν κατοίκους για να κάνουν τις αγορές τους, ούτε μεταφορικά ζώα για να στέλνουν τα εφόδια στους στρατιώτες.

Η Διοίκηση, αφού έπαψε τον Ιω. Κωλέττη, δεν έσπευσε αμέσως να ορίσει κάποιον ικανό για την ηγεσία των στρατιωτικών σωμάτων. Με τη γελοία απόφαση του Βουλευτικού να ανατεθεί η αρχηγία της εκστρατείας στον Γεώργιο Κουντουριώτη¹⁸⁸⁶ για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ, και με την ανευθυνότητα και βραδυπορία αυτού, δόθηκε ικανός χρόνος στον Ιμπραήμ να επιβάλλει τα σχέδιά του, πριν ακόμη αρχίσει ο εναντίον του ένοπλος αγώνας.

Ανατολικά από τη Μεθώνη, όπου έγινε η απόβαση του Ιμπραήμ, βρίσκονταν τα μικρά σώματα των Γιατράκων, των οποίων η αποστολή ήταν να πολιορκούν από τη στεριά το κάστρο της Κορώνης. Στο ίδιο μέρος ήταν ακόμη εντόπιοι υπό την ηγεσία του Ιωάννη Καράπαυλου και του Νικολάου Λαχανά. Το γειτονικό κάστρο της Μεθώνης, που δεν έπαψε και αυτό να βρίσκεται στα χέρια των Τούρκων, δεν είχε πολιορκηθεί συστηματικά από τους Έλληνες. Βορειότερα ήταν το Νεόκαστρο, δηλαδή το κάστρο της Πύλου, το οποίο κατείχαν οι Έλληνες και ήταν φρούραρχος ο Ευάγγελος Πανάς με ανεπαρκή αριθμό εντοπίων στρατιωτών¹⁸⁸⁷ υπό τον Νικόλαο Οικονομίδα, χωρίς όμως χειριστές των κανονιών. Αλλά το σημαντικότερο ήταν ότι δεν είχε εφοδιασθεί το κάστρο με τρόφιμα, πυρομαχικά και χρήματα για κάθε περίπτωση ανάγκης. Μετά την απόβαση πήγε ως φρούραρχος ο Δημήτριος Σαχτούρης¹⁸⁸⁸ με εκατό άνδρες σε αντικατάσταση του Ε. Πανά και ενισχύθηκε το φρούριο ακόμη με 50 άνδρες του Βάσσου Μαυροβουνιώτη¹⁸⁸⁹ και 100 του Κίτσου Τζαβέλα¹⁸⁹⁰. Οι δυνάμεις αυτές ήταν πολύ μικρές, το κάστρο, που επί πλέον δεν διέθετε πυροβολητές, δεν είχε τη δυνατότητα να προβάλλει αποτελεσματική άμυνα

1886. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 133, αριθ. διαταγής 3283. Ο Μιχ. Σακελλάριου, ό.π., σ. 92. χαρακτηρίζει τον Γεώργιο Κουντουριώτη ακατάλληλο για το αξίωμα του προέδρου.

1887. Για τη στοιχειώδη επάνδρωση του φρουρίου χρειαζόνταν 600 στρατιώτες. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 072 της 13 Φεβρουαρίου 1825.

1888. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 385. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 60, έγγρ. 007 της 15 Φεβρουαρίου 1825. Ο Δ. Σαχτούρης αντικατέστησε τον Ευάγγελο Πανά, ο οποίος ήταν στο Νεόκαστρο τουλάχιστον μέχρι τις 17 Φεβρουαρίου. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 095 της 17 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 53, έγγραφον της 11 Φεβρουαρίου 1825 και Μ. Φερέτο, Μεσσηνιακά Α', ό.π., σ. 327.

1889. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 385.

1890. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 095 της 17 Φεβρουαρίου 1825. Ο Γεν. Αστυνόμος Νεοκάστρου και Μεθώνης Νικόλαος Τσικλητήρας ανέφερε: «...πλην η ατυχία μας, οπού το φρούριον ευρέθη λειψό από κάθε ζωοτροφίαν και δεν ημπορέσαμεν να τους βαστάξωμεν και μετά τρεις ημέρας ανεχώρησαν...». ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825. Μ. Φερέτο, ό.π., σ. 331.

απέναντι σε έναν, για την περίπτωση εκείνη, καλά οργανωμένο στρατό όπως ο Αιγυπτιακός.

Οι Γιατράκοι, με αρχηγό τον Παναγιώτη, κατά δικό τους ισχυρισμό, είχαν περίπου 550 στρατιώτες¹⁸⁹¹, Λακεδαιμονίους και Μανιάτες, καθώς και 50 Κορωναίους, που ήταν μοιρασμένοι στα χωριά της επαρχίας Κορώνης, για να τρέφονται από τους εκεί χωρικούς. Η έδρα των ελληνικών σωμάτων ήταν στα Βουνάρια ή Βουναροκάστελλα¹⁸⁹² και οι πλησιέστερες προς το κάστρο της Κορώνης θέσεις ήταν δυτικά μεν το Τζαΐζι (Υάμεια), βορειοδυτικά δε ο Άγιος Δημήτριος¹⁸⁹³ και η Γερακάδα. Στις 14 Φεβρουαρίου οι Γιατράκοι¹⁸⁹⁴ κατέστρωσαν ένα υπεραισιόδοξο σχέδιο για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ. Επέλεξαν δύο-τρεις θέσεις άμυνας προς την κατεύθυνση της Κορώνης, οι οποίες ήταν το Γρίζι (Ακριτοχώρι), η Κλεισούρα και η Μηλίτσα. Υπολόγισαν ότι κάθε μια από αυτές τις θέσεις απαιτούσε για τη φύλαξη της 250 άνδρες. Επομένως εάν κατέβαινε ο Κατστής Μαυρομιχάλης με 300 άνδρες και με τη βοήθεια των εντοπίων, θα μπορούσαν να κατασκευάσουν κλειστά ταμπούρια, να ετοιμάσουν φούρνους και να οχυρώσουν τις θέσεις, ώστε να ανακόψουν την προς ανατολάς προώθηση των αιγυπτιακών δυνάμεων. Οι σκέψεις των Γιατράκων μεταγενέστερα κρίνονται σαν «γραφικές», αλλά ήταν ανίδειοι της οργάνωσης του αιγυπτιακού στρατού, του πλήθους του και των δυνατοτήτων του. Τα σχέδια όμως δεν συνοδεύτηκαν από δραστηριότητα.

Για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής άμυνας της περιοχής με το ανωτέρω σχέδιο, ο Νικ. Γιατράκος¹⁸⁹⁵ ζήτησε από τον Ιω. Καράπαυλο και την επαρχία Κορώνης να τους εξασφαλίσουν τρόφιμα και πολεμοφόδια για οκτώ ημέρες, μέχρι να φθάσουν οι φροντιστές από την Διοίκηση, διότι όπως νόμιζαν θα συνέχιζαν εκείνοι

1891. Το σώμα του Παναγιώτη Γιατράκου αναφέρεται ότι είχε 100 στρατιώτες, τα σώματα των Γεωργίου και Νικολάου Γιατράκου από κοινού 450 και ήταν και 50 Κορωναίοι. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 107 της 18 Φεβρουαρίου 1825. Οι αριθμοί κρίνονται υπερβολικοί. Στα σώματα των Γιατράκων υπήρχαν πολλοί Μανιάτες στρατιώτες. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., φάκ. Κ 06, έγγρ. 477 της 18 Φεβρουαρίου 1825, Αθ. Φωτ ο π ο ύ λ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 161, έγγρ. 501.

1892. Ήταν δύο κοντινά χωριά το Βουνάρι και το Καστέλλι σχεδόν ενωμένα. Σήμερα λέγονται Βουνάρια (τα), ενώ το Καστέλλι έχει ερημωθεί.

1893. Όπως αναφέρθηκε από το Ν. Γιατράκο στις 17 Φεβρουαρίου στον Άγιο Δημήτριο ήταν άνδρες του Παναγιώτη Γιατράκου και εντόπιοι Κορωναίοι, στη Γερακάδα ήταν ο ίδιος, στου Γρίζι πήγε ο Αντώνης Κουμουστιώτης και στη Μηλίτσα ο Λιάκος Γιατράκος και στρατιώτες του αδελφού του Γεωργίου με τον πρωτεξάδελφό του Αθανάσιο Αποσπύρη. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 8, έγγρ. 109 της 17 Φεβρουαρίου 1825. Αναφορά Γ. Γιατράκου, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 156 της 22 Φεβρουαρίου 1825.

1894. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 14 Φεβρουαρίου 1825. Κ. Λ. Κοτσώνη, Απόβασις του Ιμπραήμ εις Μεθώνη και διεύρυνσις του αρχικού προγεφυρώματος, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Σπάρτη 1975, τόμ. Γ', σ. 358. Αναδημοσίευση: Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, Έκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήνα 1999, σ. 23. Πρόκειται για επιστολή του Νικολάου Γιατράκου προς τον Ιω. Καράπαυλο και τον έπαρχο Δημ. Κωνσταντινίδη-Βυζάντιο.

1895. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 23 Φεβρουαρίου 1825. Κ. Λ. Κοτσώνη, ό.π., σ. 359 ή σ. 24.

τον εφοδιασμό τους. Ο έπαρχος Κορώνης Δημ. Κωνσταντινίδης-Βυζάντιος¹⁸⁹⁶ στις 15 Φεβρουαρίου ανέφερε στο Υπουργείο των Εσωτερικών την έλλειψη των αναγκαιών για τον εφοδιασμό των στρατευμάτων: «...ουδέ μιάς ημέρας αναγκαία διά παραμικράν αντίκρουσιν των εχθρών, εκ της ελλείψεως τροφών και πολεμοφοδίων, και χρημάτων, των αναγκαιοτέρων προ πάντων, διά και ειδοποιεί τον κίνδυνον προκείμενον εκ της ελλείψεως των ειρημένων...». Τέλος ο Νικόλαος Γιατράκος¹⁸⁹⁷ στις 17 Φεβρουαρίου παραπονέθηκε στη Διοίκηση γράφοντας σε αναφορά του: «...στέκονται με αδιαφορίαν, λέγοντάς μας ότι είναι εις το ανοικονόμητον η επαρχία τους και δεν μπορούν να μας οικονομήσουν...».

Οι Γιατράκοι με το σχέδιό τους προέβλεπαν ότι τα στρατεύματα της Διοίκησης, που ήταν στην περιοχή της Αρκαδίας (Κυπαρισσίας) και ανέρχονταν σε 4.000 στρατιώτες, θα οχυρώνονταν στο Μεσοχώρι και στα Χίλια Χωριά, που βρίσκονται βόρεια της Μεθώνης. Με τις δυνάμεις αυτές πίστευαν ότι ήταν δυνατόν να περιορίσουν τους Αιγυπτίους στον τόπο της απόβασης. Θεωρούσαν ακόμη σκόπιμο 500 εκλεκτοί Έλληνες στρατιώτες να επιχειρούσαν μια νυκτερινή επίθεση στα τσαντήρια των εχθρών, που ήταν κατασκηνωμένοι στον κάμπο έξω από το φρούριο της Μεθώνης, για να τους κατατροπώσουν. Αλλά αυτοί δεν αδράνησαν, περιμένοντας τους Έλληνες να ενεργήσουν τα σχέδιά τους.

Το σχέδιο αυτό, ενώ θα μπορούσε να θεωρηθεί ως προϊόν άγνοιας των δυνατοτήτων του εχθρικού στρατεύματος, απαιτούσε πρωταρχικά επαρκή εφοδιασμό, διότι τα ελληνικά στρατεύματα δεν είχαν πολεμοφόδια, ούτε τρόφιμα και παράλληλα τους έλειπε ο συντονισμός¹⁸⁹⁸ και η ενιαία διοίκηση.

Ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος-Μοθωνάιος¹⁸⁹⁹ που βρισκόταν στο Νεόκαστρο, στις 17 Φεβρουαρίου, ζήτησε από το Νικόλαο Γιατράκο να πιάσουν τις θέσεις Σουλχανάρι και Κανισκέρι, που βρίσκονται στις βόρειες πλαγιές του Λυκόδημου όρους. Αυτός διεβίβασε την υπόδειξη αυτή στον Κατσή Μαυρομιχάλη, ο οποίος έστειλε τον ανιψιό του μπεζζαδέ Αναστάση, αλλά γρήγορα τον ανακάλεσε, προκειμένου να σπεύσει στη Λογγά να συνδράμει τους Γιατράκους, όταν αυτοί δέχθηκαν την επίθεση του Ιμπραήμ.

1896. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 150 της 15 Φεβρουαρίου 1825.

1897. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 109 της 17 Φεβρουαρίου 1825. Όλες οι επαρχίες δήλωναν ανοικονόμητες. Κορώνη: ΓΑ Κ, Μικρ. Συλλ., φάκ. Κ-06, (αρχ. Γιατράκου) έγγρ. 475. Νεόκαστρο: ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 095 της 17 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. 126 τη 20 Φεβρουαρίου 1825. Καλαμάτα: ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 54, έγγραφο της 13 Φεβρουαρίου 1825. και ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 139 της 20 Φεβρουαρίου 1825. Εμμάκια: ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 151 της 15 Φεβρουαρίου 1825 κλπ.

1898. Σε επιστολή του Παν. Γιατράκου προς τον Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη φαίνεται ότι ο Νικόλαος Γιατράκος πήγε από τη Λογγά να τον συναντήσει, ΓΑ Κ, Μικρ. Συλλ., φάκ. Κ 06^α, έγγρ. 477 της 18 Φεβρουαρίου 1825.

1899. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 108 της 17 Φεβρουαρίου 1825.

Ο Κατσής Μαυρομιχάλης στις 11 Φεβρουαρίου, μαθαίνοντας την απόβαση των αιγυπτιακών δυνάμεων, άφησε την Καλαμάτα, στην οποία παρέμενε ανενεργός και πήγε στο Νησί (Μεσσήνη) με διακόσιους ή περισσότερους στρατιώτες¹⁹⁰⁰. Από εκεί προχώρησε στο χωριό Μίσκα (Νερόμυλος), το οποίο έλεγχε τη διάβαση από το Νεόκαστρο προς το Μεσσηνιακό κάμπο, που δεν φαίνεται να ήταν απαραίτητο εκείνη τη στιγμή. Ο ίδιος¹⁹⁰¹ όμως ανέφερε ότι έστειλε τον Μπεηζαντέ Αναστάσιο με 300 στρατιώτες και έπιασαν τις θέσεις Σουληνάρι και Κανισκέρι, τις οποίες ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος-Μοθωναίος είχε ζητήσει να πιάσουν οι Γιατράκοι. Η Διοίκηση έθεσε τον Νικόλαο Οικονομίδη¹⁹⁰², τον οπλαρχηγό του Νεοκάστρου, υπό τις οδηγίες του Κατσή Μαυρομιχάλη για τον οποίο πίστευε ότι θα έφθανε κοντά στη Μεθώνη.

Ο καιρός εκείνες τις ημέρες ήταν πολύ ψυχρός με βροχές και χιόνια και οι στρατιώτες δυσκολεύονταν στις κινήσεις τους και στην παραμονή τους εκτός κατοικημένων περιοχών¹⁹⁰³.

Πριν ξεκινήσει ο Κατσής από την Καλαμάτα απαίτησε από τους κατοίκους να τον προμηθεύσουν με 4.000 δεσμίδες (τασκέδες) των δέκα φυσεκίων η κάθε μία. Οι πρόκριτοι της Καλαμάτας στην έκκληση για χρηματική συνεισφορά του επάρχου τους, με τον οποίο δεν είχαν καλές σχέσεις, απάντησαν, όπως και οι Κορωναίοι, ότι δεν είχαν πόρους για να ανταποκριθούν στην ανάγκη προμήθειας πυρομαχικών. Τελικά οι Επτανήσιοι¹⁹⁰⁴ έμποροι της Καλαμάτας ανέλαβαν να καλύψουν τη δαπάνη για την αγορά μέρους των φυσεκίων, που τα θεωρούσε απαραίτητα ο Κατσής Μαυρομιχάλης¹⁹⁰⁵.

Η συμπεριφορά των Καλαματιανών, όπως προηγουμένως και των Κορωναίων, δείχνει την ανευθυνότητα με την οποία αντιμετώπιζαν οι Έλληνες την κατάσταση που δημιουργήθηκε με την απόβαση των Αιγυπτίων στη Μεθώνη. Προφανώς δεν είχαν εκτιμήσει σωστά το μέγεθος του κινδύνου που διέτραχαν από τον νέο εχθρό, τον οποίον σε λίγο θα έβλεπαν στον τόπο τους.

Ανάλογη αδιαφορία έναντι της απειλής του Ιμπραήμ και απροθυμία για συμμετοχή στον αγώνα έδειξαν όλοι οι Έλληνες. Εύλογα προκύπτει το ερώτημα, δεν ήταν ο ίδιος λαός που πριν μερικά χρόνια ενθουσιάστηκε από τις επαγγελίες και τις προτροπές της Φιλικής Εταιρείας και άρχισε την επανάσταση με δάκρυα ενθουσια-

1900. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 53, έγγρ. της 11 Φεβρουαρίου 1825.

1901. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 06, έγγρ. 475 της 15 Φεβρουαρίου 1825.

1902. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. της 13 Φεβρουαρίου 1825.

1903. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., φάκ. Κ 06, έγγρ. 486 της 5 Μαρτίου 1825 και έγγρ. 487 της 8 Μαρτίου 1825. Αθ. Φωτοπούλο, ό.π., τόμ. Β', σ. 164, έγγρ. 510 και 511.

1904. Στ. Σκοπέτσα, Οι Κορηγίλοι του εικοσιένα, Λακωνικά Σπουδαί 15(2000)269.

1905. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 54, έγγρ. της 11 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. της 13 Φεβρουαρίου, και έγγρ. της 14 και 15 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 57, έγγρ. 9 και 10 της 16 Φεβρουαρίου 1825. Όλα τα έγγραφα δημοσιεύθηκαν από τη Σοφ. Σ. Καπετανάκη, Η κατάληψη της Μεσσηνίας από τον Ιμπραήμ το 1825, Εφημ. Καλαμάτας «Ελευθερία» της 19 Φεβρουαρίου 2006.

σμού και προθυμία για κάθε θυσία; Τι έκανε το λαό που κάποτε σύσσωμος ξεσηκώθηκε να αγωνισθεί για την ελευθερία του, τώρα να στέκεται αδιάφορος σαν ευνοχισμένος; Η απάντηση δεν είναι δύσκολη. Αιτία ήταν οι εμφύλιες διαιρέσεις, που γεννήθηκαν από την πλεονεξία και τη φαυλότητα των περισσοτέρων από αυτούς που άσκησαν διοίκηση και διαχειρίστηκαν κάποια εξουσία. Αρχίζοντας από τους κοτζαμπάσηδες, τους Φαναριώτες, τους μαθητές του Αλή πασά, μπορεί κανείς να τελειώσει με την προκλητικότητα της δύναμης των στρατιωτικών, για να καταλογίσει σε άλλους μικρότερη και σε άλλους μεγαλύτερη ευθύνη. Η πλειοψηφία των δυνατών, πολιτικών ή στρατιωτικών, θέλησαν να μονοπωλήσουν για τον εαυτό τους τα οφέλη από την επανάσταση. Ανθρώπινη αδυναμία η πλεονεξία, αλλά αυτοί ξεπέρασαν τα όρια ανοχής.

Ο Νικόλαος Κασομούλης¹⁹⁰⁶ έδωσε την ακόλουθη ερμηνεία για την αλλαγή συμπεριφοράς των Ελλήνων: «...Πριν έβγουν οι βαθμοί και οι μισθοί από την Κυβέρνηση, εύρισκες μέγα μέρος των Ελλήνων οπού έτρεχαν εις τον πόλεμον μόνον από πατριωτισμόν... Αφού η διαφθορά αυτή (των βαθμών και μισθών) διεδόθη εις όλους, ο λαός τραβήχθη από το πολεμικόν χρέος στηριζόμενος εις τα (μισθωτά) στρατεύματα...».

Ο Φωτάκος¹⁹⁰⁷ γράφει σχετικά: «...Από της αρχής της επαναστάσεως όλοι σχεδόν οι Πελοποννήσιοι επήραν τα όπλα, και έπειτα εφάνησαν οι αξιώτεροι να άρχουν εις τους πολέμους και να βουλευόνται εις τας συνελεύσεις... Κατά δυστυχίαν η επανάστασις δεν εγέννησε κανένα μέγαν και εξέχοντα άνδρα. Η Πελοπόννησος είχε πολλούς ομοίους, ώστε κανείς δεν έδιδεν εις τον άλλον τα πρωτεία, και δι' αυτό τούτο προήλθον τόσα εμπόδια...».

Από την έλλειψη κυβερνητικής μέριμνας το φρούριο του Νεοκάστρου δεν ήταν επανδρωμένο και εφοδιασμένο με επάρκεια, παρά το γεγονός ότι θεωρείτο το πλέον αξιόλογο αμυντικό έρεισμα έναντι μιας πιθανής εχθρικής απόβασης στα κάστρα της Μεθώνης και της Κορώνης, που βρίσκονταν πάντοτε στα χέρια των Τούρκων. Για την άμυνά του, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, χρειαζόνταν τουλάχιστον 600 άνδρες, ενώ τα στρατεύματα που το υποστήριζαν ήταν ολιγάριθμα, κανονιέρηδες δεν υπήρχαν και τα εφόδια ήταν περιορισμένα, ώστε δεν αρκούσαν για να τροφοδοτήσουν τις ενισχύσεις, που θα κατέφθαναν σε περίπτωση εχθρικής επίθεσης.

Όταν φάνηκαν από το Νεόκαστρο οι Αιγύπτιοι στρατιώτες, που είχαν αποβιβασθεί στη Μεθώνη, αμέσως οι υπερασπιστές του ανέφεραν το γεγονός στον Ιω. Κωλέττη¹⁹⁰⁸, ο οποίος όμως δεν ασκούσε πλέον διοίκηση στα «ξενικά» στρατεύματα. Παρ' όλα αυτά ειδοποίησε το Βάσσο Μαυροβουνιώτη να πάει στο Μεσσηνιακό κόλπο, για να βοηθήσει τις εκεί λιγοστές ελληνικές δυνάμεις.

1906. Νικόλαου Κασομούλη, Ενθυμήματα στρατιωτικά της επαναστάσεως των Ελλήνων από τα 1821 μέχρι των 1833, τόμ. Β', σ. 36-7.

1907. Φωτάκου, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 282.

1908. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 071 και 072 της 13 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 60, έγγρ. 007 της 15 Φεβρουαρίου 1825.

Πριν ακόμη φθάσει η παραπάνω αναφορά στον παραλήπτη της, που ήταν ο Ιω. Κωλέττης, ανοίχτηκε και τη διάβασε ο Κίτσος Τζαβέλας¹⁹⁰⁹, ο οποίος βρισκόταν στα Φιλιατρά. Ειδοποίησε αμέσως τους οπλαρχηγούς, που ήταν στην περιοχή της Αρκαδίας (Τριφυλίας) τον Μήτσο Κουτζιούκη, Γεώργιο Καραϊσκάκη, Ανδρέα Ίσκου και Βάσσο Μαυροβουνιώτη για την απόβαση των Αιγυπτίων στη Μεθώνη και διέταξε τους στρατιώτες του να ετοιμαστούν για το Νεόκαστρο. Ο ίδιος πήγε στην Αρκαδιά για να συνεννοηθεί με τους άλλους οπλαρχηγούς και από εκεί μαζί με το Δημήτριο Παπατσώρη πήγαν στο Νεόκαστρο. Αλλά επειδή στο φρούριο δεν υπήρχε επάρκεια τροφίμων, μετά από τρεις ημέρες παραμονής του εκεί, στις 18 Φεβρουαρίου, ο Κίτσος Τζαβέλας επέστρεψε στη βάση του, αφού, όπως αναφέρθηκε, άφησε στο Νεόκαστρο εκατό στρατιώτες¹⁹¹⁰ υπό τον αντιστράτηγό του Γεώργιο Τζαβέλα. Χωρίς να ανησυχεί ιδιαίτερα ο Κίτσος Τζαβέλας από την απόβαση των «τυφλοαιγυπτίων», όπως έγραψε στη Διοίκηση, επέστρεψε με τους υπόλοιπους στρατιώτες του στην Αρκαδιά, για να συσκεφθεί με τους άλλους Έλληνες οπλαρχηγούς. Σε αναφορά του προς τη Διοίκηση ήταν πολύ αισιόδοξος, ότι θα «τρομάξει» τους νέους εχθρούς.

Η προέλαση των Αιγυπτίων στην επαρχία Κορώνης

Η απόβαση των Αιγυπτίων στη Μεθώνη έγινε στις 11 Φεβρουαρίου και ο αριθμός των αποβιβασθέντων δεν ήταν επαρκής για στρατιωτικές επιχειρήσεις. Τα πλοία που τους μετέφεραν επέστρεψαν στην Κρήτη για να φέρουν ενισχύσεις¹⁹¹¹.

Αναφέρθηκε ότι οι πρώτες ημέρες μετά την απόβαση, πριν να φθάσουν και άλλες αιγυπτιακές δυνάμεις, ήταν οι πλέον κατάλληλες για να επιτεθούν οι Έλληνες, αλλά ανεφοδιαστοί και χωρίς ενιαία διοίκηση ήταν καταδικασμένοι να μείνουν αδρανείς. Τότε που οι στρατιώτες του Ιμπραήμ ήταν σχετικά ολιγάριθμοι και καταπονημένοι από το πολυήμερο ταξίδι τους σε φουρτουνιασμένη θάλασσα, θα μπορούσε να γίνουν εύκολη λεία στην υποτιθέμενη ελληνική επιθετικότητα. Ιδιαίτερα καλή ήταν η ιδέα των Γιατράκων για νυχτερινή επίθεση, αλλά έπρεπε να πραγματοποιηθεί έγκαιρα.

Στις 13 Φεβρουαρίου από τις επάλξεις του Νεοκάστρου είδαν οι Έλληνες στους γύρω λόφους λευκοφορεμένους εχθρούς¹⁹¹². Ο ίδιος ο Ιμπραήμ είχε πάει για αναγνώριση, ακολουθούμενος από μία δύναμη 1000 πεζών και ιππέων. Δεν συ-

1909. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 072, 074 της 13 Φεβρουαρίου 1825.

1910. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 095 της 17 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

1911. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 125 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

1912. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 074 της 13 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

νάντησε όμως καμία αντίσταση, ούτε παρατήρησε κάποια αξιόλογη συγκέντρωση στρατευμάτων και διαπίστωσε ότι ήταν ελεύθερος να ενεργήσει τα σχέδιά του.

Από τις 15 του μηνός οι Αιγύπτιοι άρχισαν να καταλαμβάνουν θέσεις κοντά στο Νεόκαστρο και να οχυρώνονται, για να αντιμετωπίσουν πιθανή επίθεση των ελληνικών δυνάμεων, που δεν ήταν ευκαταφρόνητες στην περιοχή της Μεσσηνίας. Δεν γνώριζε, ούτε μπορούσε ο Ιμπραήμ να φαντασθεί ότι οι αντίπαλοί του δεν θα είχαν τη δυνατότητα να τον παρενοχλήσουν, διότι ήταν ανεφοδιάστοι από πυρομαχικά και τρόφιμα. Πάντως οι κινήσεις του αρχικά ήταν πολύ συγκρατημένες και έχασε και αυτός την ευκαιρία μιας ταχείας και σε βάθος προέλασης.

Στις 18 Φεβρουαρίου μια μικρή δύναμη αιγυπτιακού στρατού από τη Μεθώνη κατευθύνθηκε ανατολικά, προφανώς για λόγους αναγνώρισης των ελληνικών θέσεων. Από το Γρίζι¹⁹¹³ (Ακριτοχώρι), το προχωρημένο ελληνικό φυλάκιο των πολιορκητών της Κορώνης, τους τουφέκισαν από μακριά και αυτοί επέστρεψαν στη βάση τους. Ο Ιμπραήμ θεώρησε απαραίτητο, αφού οχύρωσε τις θέσεις του προς την πλευρά του Νεοκάστρου, να διασφαλίσει οριστικά και την ανατολική του πλευρά, δηλαδή προς την επαρχία Κορώνης.

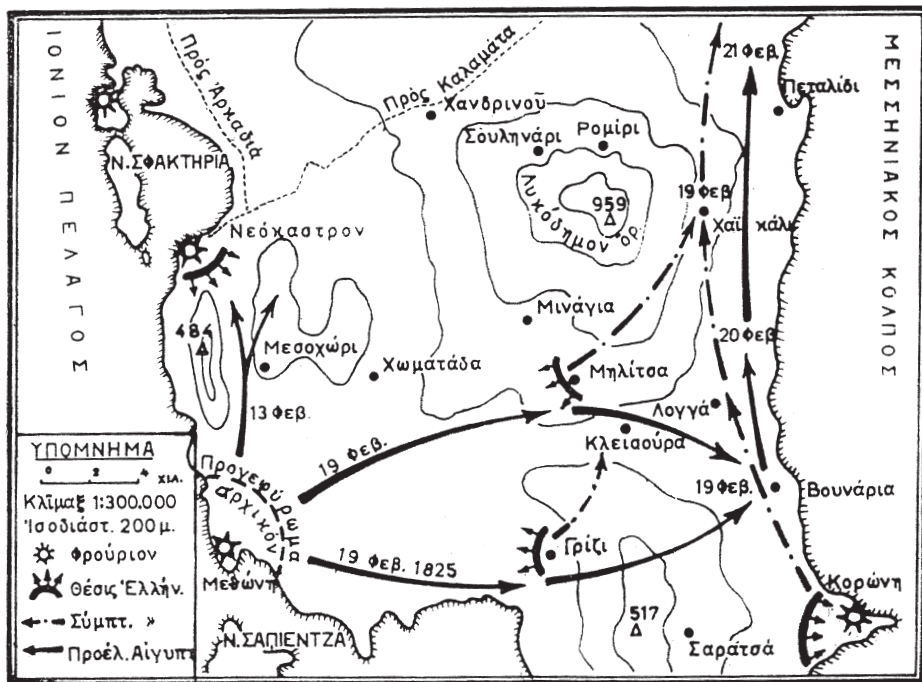
Η πρόθεση των Αιγυπτίων να κινηθούν ανατολικά έγινε γνωστή στους Έλληνες από ένα τουρκόπουλο¹⁹¹⁴, το οποίο αυτομόλησε στο ελληνικό στρατόπεδο του Νεοκάστρου. Ειδοποιήθηκαν αμέσως οι αρχηγοί της πολιορκίας της Κορώνης, αλλά δεν έγινε τίποτε το αξιόλογο για να αντιμετωπισθούν οι προθέσεις των Αιγυπτίων. Σε τέτοιο βαθμό ήταν η αδιαφορία και η ανεμελιά των Ελλήνων, ώστε παρά την ειδοποίηση, στο φυλάκιο της Μηλίτσας προφανώς δεν υπήρχαν άγρυπνοι σκοποί, γ' αυτό και αιφνιδιάστηκαν.

Τη νύχτα της 18-19 Φεβρουαρίου, προς τα ξημερώματα, μεγάλες στρατιωτικές δυνάμεις των Αιγυπτίων κινήθηκαν από τη Μεθώνη προς τα ανατολικά, χωρισμένες σε δύο φάλαγγες¹⁹¹⁵. Η μία βάδισε με κατεύθυνση το χωριό Γρίζι (Ακριτοχώρι), που το φύλασσε μια ολιγάριθμη ελληνική φρουρά υπό τον Αντώνη Κουμουστιώτη, η οποία έγκαιρα κατανόησε την υπερβολική αριθμητική υπεροχή των εχθρών και εγκατέλειψε τη θέση της. Στην υποχώρησή της ειδοποίησε τις φρουρές στα φυλάκια του Αγίου Δημητρίου και της Γερακάδας (2 χιλιόμετρα δυτικά-βορειοδυτικά της Κορώνης) και όλοι μαζί βάδισαν βόρεια και πήγαν στα Βουναροκάστελλα.

1913. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 109 της 17 Φεβρουαρίου 1825.

1914. ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 55, έγγραφο της 20 Φεβρουαρίου 1825 και ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 και 174 της 20 Φεβρουαρίου 1825. Μίμη Φερετού, ό.π., σ. 331.

1915. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 149 της 19 Φεβρουαρίου 1825, ακόμη έγγρ. 174 της 20 Φεβρουαρίου και έγγρ. 139 της ίδιας ημερομηνίας, το οποίο αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι κτύπησαν και άλλο φυλάκιο στην Κλεισούρα, που βρίσκεται όμως στο δρόμο Μεθώνη-Μηλίτσα-Λογγά μετά τη Μηλίτσα. Ο Π. Γιατράκος ανέφερε, ότι οι Αιγύπτιοι ήταν σε δύο κολώνες. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72 έγγρ. 021 της 6 Μαρτίου 1825.

Το αιγυπτιακό προγεφύρωμα στη Μεθώνη.
Πορεία του Ιμπραήμ προς Κορώνη-Πεταλίδι και προς Νεόκαστρο.

Η αιγυπτιακή κολώνα η οποία βάδισε εναντίον του ελληνικού φυλακίου της Μηλίτσας¹⁹¹⁶, όπου ήταν ο Λιάκος Γιατράκος, δεν έγινε έγκαιρα αντιληπτή και οι υπερασπιστές της υποχρεώθηκαν σε άνιση πολεμική σύγκρουση¹⁹¹⁷, με αποτέλεσμα να σκοτωθούν 5-6 και να συλληφθούν 10-12 Έλληνες, μεταξύ δε των νεκρών ήταν και ο Αθανάσιος Αποσποράκος.

Αφού οι ελληνικές δυνάμεις που βρίσκονταν στα Βουνάρια ήταν ανεφοδιαστές, έκριναν σκόπιμο να αποχωρήσουν. Αρχικά κινήθηκαν προς τη Μηλίτσα για να βοηθήσουν τους εκεί ευρισκομένους, αλλά τελικά συναντήθηκαν όλοι στη Λογγά, όπου έφθασε σε βοήθειά τους από το χωριό Μίσκα (Νερόμυλος) και ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης¹⁹¹⁸ με το σώμα του.

1916. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 55, έγγρ. της 20 Φεβρουαρίου 1825 και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 174 της 20 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. 156 της 22 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825 και ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 021 της 6 Μαρτίου 1825.

1917. Στη Μηλίτσα ήταν και ο Ευστράτιος Π. Καραμπάτος από την Κάτω Χώρα της Μηλίας, όπως βεβαίωσε ο Π. Γιατράκος. ΓΑΚ, Αριστεία, φάκ. 38, έγγρ. 092.

1918. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 079, της 9 Μαρτίου 1825. Το Επαρχείο της Καλα-

Όταν αποχώρησαν τα ελληνικά τμήματα από τα Βουνάρια, μαζί τους εγκατέλειψαν τον τόπο και οι υπάλληλοι του επαρχείου Κορώνης, που ήταν εκεί η έδρα του. Μικρός αριθμός γυναικοπαίδων κατέφυγαν στην παραλία σε ένα-δύο καΐκια στα οποία επιβιάστηκαν και βρήκαν σωτηρία από την αιχμαλωσία. Οι Αιγύπτιοι μπήκαν στο χωριό και έκαψαν την εκκλησία και ορισμένα οικήματα.

Στη Λογγά¹⁹¹⁹ τα ελληνικά σώματα, αφού ενισχύθηκαν από την παρουσία του Αναστασίου Μαυρομιχάλη, έκαναν τη σκέψη να προβάλουν άμυνα σε έναν πύργο, τα ερείπια του οποίου βρίσκονται ακόμη και σήμερα εκεί. Επειδή όμως δεν υπήρχε δυνατότητα εφοδιασμού του πύργου με τρόφιμα και πολεμοφόδια, εγκατέλειψαν την ιδέα και υποχώρησαν προς το Πεταλίδι¹⁹²⁰, όπου υπήρχαν εκεί πλησίον καταλληλότερες θέσεις για άμυνα. Αλλά και εκεί δεν στάθηκαν να πολεμήσουν, αλλά οι μεν στρατιωτικοί ανέβηκαν στο χωριό Χαϊκάλι (Αχλαδοχώρι), ενώ οι υπάλληλοι του επαρχείου συνέχισαν την πορεία τους προς το Νησί.

Στις 20 Φεβρουαρίου οι εχθροί βάδισαν εναντίον της Λογγάς, στην οποία δεν βρήκαν καμία αντίσταση και την έκαψαν. Την επομένη ημέρα προχώρησαν προς το Χαϊκάλι και μετά από σύντομη μάχη¹⁹²¹, τα ελληνικά σώματα υποχώρησαν προς το χωριό Μίσκα (Νερόμυλο), στο οποίο βρισκόταν ο Κατσή Μαυρομιχάλης¹⁹²². Ο Παναγιώτης Γιατράκος ανέφερε ότι πολέμησε στο Χαϊκάλι και σκότωσε έξι Αιγύ-

μάτας επαινέσε τον Αναστάσιο Μαυρομιχάλη, που αντιμετώπισε τους Αιγυπτίους και τώρα πήγε στην Καλαμάτα με αίτηση του Επαρχείου για την τήρηση της τάξης.

1919. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825 και ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 021 της 6 Μαρτίου 1825.

1920. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 23 Φεβρουαρίου 1825. Από τη Λογγά έφυγε ο Νικόλαος Γιατράκος και πήγε στο χωριό Μίσκα (Νερόμυλο) για να συναντήσει τον Κατσή Μαυρομιχάλη.

1921. Παράδειγμα υποκειμενικότητας των πληροφοριών έχουμε από την σύγκρουση στο Χαϊκάλι. Ο Έπαρχος Νησιού Χριστόδουλος Μόρφης στις 26 Φεβρουαρίου έγραψε στη Διοίκηση: «...το προχθες-σινόν Σάββατον τη 21 Φεβρ: ευρισκομένων των αρχηγών Γιατρακαίων και λοιπών εις το χωριόν Χαλικάλι (Αχλαδοχώρι), όρμησαν οι εχθροί εναντίον των, και εδόθησαν οι ημέτεροι εις φυγήν χωρίς να κάμουν διόλου ανθίστασιν...». ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 185 της 26 Φεβρουαρίου 1825. Ο Π. Γιατράκος σε αναφορά του ισχυρίστηκε ότι: «...οι στρατιώται όλοι ανεβόησαν ότι χωρίς φυσέκια δεν ημπορούν να κάμουν πόλεμον, και αντί διά εμπρός, ετράπησαν εις φυγήν προς το όρος: εις μάτην τους εφώναξα εκλιπαρών και εξορκίζων να σταθώσιν, ολίγοι εφιλοτιμήθησαν και εστάθησαν μαζί μου και επίασαμεν εν μέρος επιτήδειον. Οι εχθροί σωρηδόν ήρχοντο και αφού από εκεί τους εκτυπήσαμεν έπεσαν υπέρ τους εξ...». ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825. Ο Ιωάννης-Κατσή Μαυρομιχάλης έγραψε στη Διοίκηση στις 8 Μαρτίου: «...ο Πεγζαδές Αναστάσιος (Μαυρομιχάλης) αμέσως οπού τον ειδώρισα έτρεξε με τριακοσίους εις βοήθειαν των Ιατρακαίων εις Βουνάρια, οι δύο στρατηγοί Δημητράκης Τζιγκουράκος και Παναγιώτης Κοτζωνάκος (Κοσονάκος) με διακοσίους πενήντα έπιασαν το Χαϊκάλι και το εβάσταξαν...». ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 069 της 8 Μαρτίου 1825.

1922. Οι υποχωρούντες από το Χαϊκάλι, πριν φθάσουν στο χωριό Μίσκα (Νερόμυλο), ειδοποιήθηκαν από τον Κατσή Μαυρομιχάλη ότι έρχεται ο Βάσσος Μαυροβουινιώτης για να πιάσει το Σουληνάρι, στο οποίο προηγουμένως ήταν ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης. ΓΑ Κ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 006, έγγρ. 480 της 21 Φεβρουαρίου 1825.

πτιους στρατιώτες, ενώ ο Κατσίης Μαυρομιχάλης έγραψε ότι οι Μανιάτες πρόβαλαν την αμύνα στο Χαϊκάλι.

Ο Ιωάννης-Κατσίης Μαυρομιχάλης¹⁹²³ σε αναφορά του προς τη Διοίκηση χωρίς φειδώ υπερβολής έγραψε για την προσφορά των Μανιατών: «...έτρεξε όλη σχεδόν η Σπάρτη (Μάνη) προς βοήθειαν της πατρίδος και εις απάντησιν του εχθρού, καθότι πληροφορήθη από τα επαρχεία διά εις Κορώνην απόβασιν του εχθρού. Ο Πεηζαδές Αναστάσιος (Μαυρομιχάλης) αμέσως οπού τον ειδώρισα έτρεξε με τριακοσίους εις βοήθειαν των Ιατρακαίων εις Βουνάρια, οι δύο στρ(ατηγοί) Δημητράκης Τσιγκουράκος (-Γρηγοράκης) και Παναγιώτης Κοτζωνάκος (Κοσονάκος από Καρυούπολη) με διακοσίους πενήντα έπιασαν το Χαλικάλι (Χαϊκάλι-Αχλαδοχώρι) και το εβάσταξαν, εγώ δε αμέσως με διακοσίους πενήντα εξεκίνησα τους αξιωματικούς μου κατ' ευθείαν και κατ' αυτών εις Βουναροκάστελλα ετέραν βοήθειαν, αλλά έγινε το τζάκισμα από τον αρχηγόν Κορώνης (Καράπαυλος) και Ιατρακαίων με το να μην είχε απαντημόν ο εχθρός...».

Επειδή όμως δεν υπήρχε τροφή ούτε στο χωριό Μίσκα (Νερόμυλος), ώστε οι στρατιώτες έτρωγαν βρασμένο καλαμπόκι, μετά από σύσκεψη των αρχηγών, πήγαν όλοι στο Νησί. Αλλά και αυτό ήταν έρημο κατοίκων και τελικά κατέφυγαν άλλοι στο Ναζήρι (Εύα) και άλλοι σε κάποιο γειτονικό χωριό, για να εξασφαλίσουν τροφή¹⁹²⁴, επειδή οι στρατιώτες ήταν δύο ημέρες νηστικοί. Οι Αιγύπτιοι προχώρησαν και βορειότερα από το Πεταλίδι και έφθασαν μέχρι του Τζάνε τις μουριές¹⁹²⁵, στα σύνορα της επαρχίας Νησίου. Τελικά όμως γύρισαν στα Βουναροκάστελλα, όπου και έμειναν. Αυτή ήταν η πρώτη θριαμβευτική πορεία του Ιμπραήμ στην επαρχία της Κορώνης, που πανικόβραλε τον ελληνικό πληθυσμό.

Όταν στις 19 Φεβρουαρίου ο Ιμπραήμ ξεκίνησε την πορεία του εναντίον της επαρχίας Κορώνης, από το Νεόκαστρο ο Ν. Γεωργακόπουλος και ο αντιστράτηγος Γεώργιος Τζαβέλας με 130 στρατιώτες δοκίμασαν να πλησιάσουν τις αιγυπτιακές θέσεις, αλλά σύντομα έκριναν σκόπιμο να επιστρέψουν στη βάση τους. Έκαναν την υπόθεση ότι τα πράγματα θα είχαν άλλη εξέλιξη, αν είχε παραμείνει ο Κίτσος Τζαβέλας με τους 400 άνδρες του¹⁹²⁶.

Πέρα από την πρόοδο των επιχειρήσεων του Ιμπραήμ στο Μεσσηνιακό κόλπο διαδόθηκε η φήμη ότι δευτέρα απόβαση έγινε στον Αρχάγγελο¹⁹²⁷, που βρίσκεται

1923. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 069 της 8 Μαρτίου 1825. Στους αναφερόμενους αριθμούς των στρατιωτών θα πρέπει να είμαστε πάντοτε πολύ επιφυλακτικοί, διότι κατά κανόνα υπερεκτιμώνται.

1924. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 197 της 22 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 23 Φεβρουαρίου 1825.

1925. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 21 έγγρ. 067 της 22 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 185 της 26 Φεβρουαρίου 1825, ο οικισμός Τζάνε βρίσκεται περίπου 4 χιλιόμετρα βορείως του Πεταλιδίου.

1926. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

1927. Α. Λιγνίου, Αρχ. Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 51. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 64, έγγρ. 001, 002, 003

στις ανατολικές ακτές του Λακωνικού κόλπου. Η Διοίκηση κινητοποιήθηκε αμέσως και διέταξε στρατολογία, αλλά δεν οφέλησε σε τίποτε, διότι η φήμη δεν ανταποκρινόταν στην πραγματικότητα.

Χάος μετά τη διάλυση της πολιορκίας της Κορώνης

Η αποχώρηση των ελληνικών δυνάμεων από την επαρχία της Κορώνης, χωρίς να γίνει κάποια αξιόλογη μάχη, καταρράκωσε το ηθικό των Ελλήνων, που κατοικούσαν στις γύρω περιοχές και πανικόβλητοι έσπευδαν να αναζητήσουν καταφύγιο για τις οικογένειές τους. Το ίδιο έγινε και με τους κατοίκους του Νησιού, οι οποίοι, όταν είδαν τα ελληνικά σώματα να καταφεύγουν διωκόμενα στην πόλη τους, την εγκατέλειψαν για να σωθούν. Δυστυχώς ακολούθησε λεηλασία¹⁹²⁸, όπως συμβαίνει πάντοτε, όταν μια πόλη εγκαταλείπεται από τους κατοίκους της. Πολλοί από τους στρατιώτες της Λακεδαίμονος και της Μάνης αποχώρησαν από τα σώματά τους και άλλοι επιδόθηκαν στην αρπαγή, ενώ μέρος των Λακεδαιμονίων επέστρεψαν στις οικογένειές τους για να τις εξασφαλίσουν φοβούμενοι, όπως αναφέρθηκε, απόβαση στο Έλος¹⁹²⁹. Από ορισμένους κατηγορήθηκαν μόνο οι Μανιά-

και 069 της 26 Φεβρουαρίου 1825. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 9, έγγρ. 015 της 2 Μαρτίου 1825. Διαδόθηκε η ανυπόστατη φήμη ότι έγινε απόβαση στον Αρχάγγελο και η διοίκηση των στρατευμάτων ανατέθηκε στο Γρηγόριο Δικαίο. Διαταγή στρατολογίας εκδόθηκε για Μανιάτες, τον Τζανετάκη Γρηγοράκη, τον Ιωάννη Πέτρ. Μαυρομιχάλη και το Δημήτριο Καρακίτσο-Φελούρη για να στρατολογήσει από την επαρχία Μονεμβασίας.

1928. Ο έπαρχος Κορώνης Δημ. Κωνσταντινίδης-Βυζάντιος σε αναφορά του έγραψε: «...μύριαι καταχρήσεις γίνονται από τους Σπαρτιάτας, ενώ ο λαός φεύγει από την ορμήν του εχθρού, οι φιλογενείς Σπαρτιάται τους εκδύουν εις τον δρόμον και φεύγοντες από τον εχθρόν, πίπτουν εις την άσπλαχνον αρπαγήν των ομογενών. Περισσότερον φοβούνται τους Σπαρτιάτας από τους εχθρούς...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 197 της 22 Φεβρουαρίου 1825 και Μίμη Φερέτου, ό.π., Μεσσηνιακά, τόμ. Α', σ. 329. Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης σχετικά με τις κατηγορίες εναντίον των Μανιατών για τις λεηλασίες έγραψε σε αναφορά του: «...Διά δε τας καταχρήσεις έβγαλαν το όνομα (οι Μανιάτες), όμως ως προς τας των άλλων, είναι πολλά ολιγώτεραι...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 191 της 18 Μαρτίου 1825. Ο Νικόλαος Γιατράκος έγραψε σε αναφορά του για τη λεηλασία: «...Εσωματωθήκαμε με τον Κ(απ). Γ(ιάννη) Μαυρομιχάλη, ήλθαμε στο Νησί, ηύραμεν μοναχά τα οσπίτια των κατοίκων, μα διάφοροι στρατιώται Σπαρτάνους και λοιπούς, λαφυραγωγώντας των κατοίκων τα οσπίτια ό,τι εύρισκον μέσα...». Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 23 Φεβρουαρίου 1825. Ο Ιωάννης-Κατσης Μαυρομιχάλης σε αναφορά του προς τη Διοίκηση έγραψε: «...καθότι δεν σας λανθάνει ότι οι άσπονδοι εχθροί... και τώρα με αναφοράς των προς την Σ. Διοίκησιν να προβάλλον και να ειπούν, ότι οι δυστυχείς Σπαρτιάται έγδυσαν και αφάνισαν το Νησίον και τα πέριξ των επαρχιών...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 069 της 8 Μαρτίου 1825. Ο Γεώργ. Γιατράκος από το Μυστρά έγραψε σε αναφορά του ότι από τους Λακεδαιμονίους στρατιώτες άλλοι έφυγαν για να λεηλατήσουν και άλλοι για να πάνε να ασφαλίσουν τις οικογένειές τους. Οι Λακεδαιμόνιοι φοβόταν απόβαση των Αιγυπτίων στο Έλος. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α, Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 156 της 22 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. 197 της 21 Φεβρουαρίου 1825.

1929. Ο Αναγνωσταράς πηγαίνοντας στην Τρίπολη πληροφορήθηκε ότι στα παράλια του Έλους φάνηκαν πλοία, χωρίς να είναι γνωστή η εθνικότητά τους και οι προθέσεις τους. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ.,

τες για τη λεηλασία, ενώ πρόκριτοι της Καλαμάτας¹⁹³⁰ με αναφορά τους υποστήριξαν τους Μανιάτες, καταλογίζοντας τις αρπαγές σε όλους τους στρατιώτες που βρέθηκαν εκεί.

Οι κάτοικοι των περιοχών που επλήγησαν από τους Αιγυπτίους ή από τον πανικό που ακολούθησε την προέλασή τους, καταφέρονταν κατά των κυβερνώντων. Ο έπαρχος Κορώνης Δημήτριος Βυζάντιος¹⁹³¹ δυσανασχέτησε και έγραψε στις 21 Φεβρουαρίου σε αναφορά του: «...Η Σ. Διοίκησης ας λάβη δραστήρια μέτρα, καθότι ο λαός γογγύζει κατ' αυτής και είναι άδικο να δυσφημείται το ιερό όνομα της Σ. Διοικήσεως».

Το Βουλευτικό¹⁹³² με αυστηρό έγγραφό του, της 25 Φεβρουαρίου, προς το Εκτελεστικό σχολίαζε την κατάσταση του Μεσσηνιακού κόλπου με τα ακόλουθα: «... Αληθινά διάφοροι αρχηγοί όπλων διωρίσθησαν παρά του Σεβ. Εκτελεστικού να τρέξωσι εις απόκρουσιν των προχωρούντων εχθρών, αλλ' επειδή η μανία της φιλαργυρίας τους διαίρει και εκ τούτου προξενείται αδράνεια εις τα κινήματά των και πολλάκις λιποταξία, το Βουλευτικόν Σώμα κρίνει συμφέρον, διά να παύσωσι τα εκ της διχογνωμίας υποπευδόμενα κακά, την εκστράτευσιν του εκλαμπροτάτου Προέδρου...». Η έλλειψη ηγέτη υπήρξε καταφανής και στην περίπτωση εκείνη ήταν απαραίτητος ο διορισμός αρχηγού, ο οποίος θα συντόνιζε τα ελληνικά στρατιωτικά σώματα. Η επιλογή όμως του Γεωργίου Κουντουριώτη ως αρχηγού της εκστρατείας ήταν ό,τι χειρότερο μπορούσε να αποφασίσει το Βουλευτικό το οποίο καθοδηγείτο στις αποφάσεις του από τον Αλ. Μαυροκορδάτο.

Πριν από τη διάλυση των ελληνικών σωμάτων ο Νικόλαος Γιατράκος από τη Λογγά είχε πάει στο χωριό Μίσκα (Νερόμυλος), για να συναντήσει τον Κατσή Μαυρομιχάλη, προκειμένου να συνεννοηθούν και να συντονίσουν τις ενέργειές τους. Γι' αυτό, όταν έγινε η προέλαση των Αιγυπτίων προς το Χαϊκάλι (Αχλαδοχώρι), δεν ήταν παρών. Πηγαίνοντας εκεί επικοινωνήσε με διάφορους οπλαρχηγούς, όπως τον Ηλία Κορμά από την Ανδρούσα και το Δημήτριο Κεφάλα από το Δυρράχι για να πλησιάσουν προς τους εχθρούς, αλλά η φυγή από το χωριό Μίσκα, τους έκανε να αλλάξουν τα σχέδιά τους. Όπως αναφέρθηκε¹⁹³³ ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος από το Νεόκαστρο είχε ζητήσει από το Ν. Γιατράκο να πιάσουν οι Έλληνες τα χωριά Σουληνάρι και Κανισκέρι που θεωρούσε ότι είναι φυσικά οχυρές θέσεις, για να ενθαρρυνθούν οι κάτοικοι και να μη φύγουν από τα μέρη εκείνα.

φάκ. 8, έγγρ. 206 της 27 Φεβρουαρίου 1925. Ο Γ. Γιατράκος ανέφερε προς τη Διοίκηση ότι οι Λακεδαιμόνιοι δεν εκστρατεύουν διότι: «...έχουν υποψίαν μήπως ο εχθρός κάμη απόβασιν εις το Έλος, επειδή είναι πολλοί Μπαρδουνιώται μαζί τους, τους οποίους προ ημερών ιμβαρκάρισαν από το Μαραθονήσι...». ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 8, έγγρ. 156 της 22 Φεβρουαρίου 1825.

1930. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 073 της 8 Μαρτίου 1825.

1931. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 197 της 21 Φεβρουαρίου 1825.

1932. Α. Ε. Π., βιβλ. 8, σελ. 144.

1933. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 108 της 17 Φεβρουαρίου 1825.

Ο Διονύσιος Μούρτζινος¹⁹³⁴ από τις 18 Φεβρουαρίου έστειλε το στρατιωτικό σώμα του στην Καλαμάτα και ο ίδιος έφθασε εκεί μετά δύο ημέρες. Στην ίδια πόλη έγινε σύσκεψη, στην οποία έλαβαν μέρος ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο έπαρχος Καλαμάτας Β. Α. Γκίνης, ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης, ο Πιέρος Πατριαρχέας-Τρουπάκης και πρόκριτοι της Καλαμάτας. Ζήτησαν και αυτοί από τη Διοίκηση φροντιστή με επαρκή χρήματα, για να εφοδιάζει το στρατόπεδο. Στο Νησί συναντήθηκε ο Μούρτζινος με τους υποχωρούντες από το χωριό Μίσκα. Μαζί με τον Κατσή Μαυρομιχάλη¹⁹³⁵ και Παν. Γιατράκο πήγαν όλοι στο Ναζήρι και την επομένη επέστρεψαν στο Νησί.

Ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης ανέφερε ότι στις 15 Φεβρουαρίου είχε πάρει εντολή από τον Ιω. Κωλέττη να πάει σε ενίσχυση της πολιορκίας της Κορώνης. Τότε ήρθε σε επαφή με το Νικόλαο Γιατράκο ο οποίος τον είχε προτρέψει να πάει στο χωριό Σουλινάρι. Όταν όμως στις 22 Φεβρουαρίου έφθασε στο Ρομίρι¹⁹³⁶ δεν βρήκε κανέναν να του δείξει τους τόπους, διότι, όπως αναφέρθηκε, τα ελληνικά σώματα και οι κάτοικοι της περιοχής είχαν καταφύγει στο Νησί και από εκεί στο Ναζήρι για να βρουν τροφή¹⁹³⁷. Από το χωριό Τρύπες του Λυκόδημου (μεταξύ Ρομίρι και Χαϊκάλι) ο Βάσσος στις 24 Φεβρουαρίου ανέφερε ότι είδαν τους εχθρούς από μακρά και πήγαν κατ' επάνω τους, αλλά αυτοί υποχώρησαν. Στις 24 του μηνός αναφέρεται ότι ήταν στη Γαμπριά στις νότιες πλαγιές του Λυκόδημου¹⁹³⁸.

Μετά την προέλαση του Ιμπραήμ μέχρι τα σύνορα της επαρχίας Νησίου και τον άτακτο διασκορπισμό των ελληνικών στρατευμάτων, στις 22 Φεβρουαρίου αποχώρησαν οι Αιγύπτιοι από την περιοχή του Πεταλιδίου και εγκαταστάθηκαν στα Βουνάρια. Παράλληλα γύρισαν στο Νησί τα ελληνικά σώματα από το Ναζήρι, που είχαν καταφύγει με τον Κατσή Μαυρομιχάλη και τον Νικόλαο Γιατράκο και ο τελευταίος έστειλε καπετάνιους του στο Αβραμιά. Στο Ναζήρι συναντήθηκαν ο Διονύσιος Μούρτζινος με τον Παναγιώτη Γιατράκο. Ο πρώτος εγκαταστάθηκε στο χωριό Τσιτσόρι¹⁹³⁹ (Ανάληψη) και ανέφερε ότι οι στρατιώτες του ήταν δύο ημέρες νηστικοί. Ο Πιέρος Βοϊδής-Μαυρομιχάλης¹⁹⁴⁰ εγκαταστάθηκε στο Αβραμιά.

Στις 24 Φεβρουαρίου στο χωριό Καρακασίλι¹⁹⁴¹ (Καρποφόρα) ήταν στρατοπεδευμένοι ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης, ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καπετανάκης και

1934. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 139 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

1935. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 192 της 26 Φεβρουαρίου 1825.

1936. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ. φάκ. 26, έγγρ. 067 της 22 Φεβρουαρίου 1825

1937. Ο Π. Γιατράκος ανέφερε ότι για να σταματήσουν οι λεηλασίες των στρατιωτών πήγαν με τους στρατιώτες στο Ναζήρι. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825.

1938. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 177 της 24 Φεβρουαρίου 1825.

1939. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 198 της 23 Φεβρουαρίου 1825.

1940. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 069 της 8 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 026 της 1 Μαρτίου 1825.

1941. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 8, έγγρ. 185 της 24 Φεβρουαρίου 1825.

πολλοί ακόμη Μανιάτες, καθώς και Λακεδαιμόνιοι και ο Μεσσήνιος Νικήτας Δικαίος. Ο Κατσης Μαυρομιχάλης¹⁹⁴² στις 26 Φεβρουαρίου ήταν στο Φιλιππάκι.

Στις 19 Φεβρουαρίου ο έπαρχος Μεσσήνης Χριστόδουλος Μόρφης¹⁹⁴³ ανέφερε στη Διοίκηση: «...αν αγαπάτε τον Θεόν, τούτη η ώρα είναι κρίσιμος παρά άλλοτε, και μην παίρνετε τον κόσμον εις τον λαιμόν σας, παρά προφθάσετε δυνάμεις, και δυνάμεις αρκετάς. Φροντιστής ακόμη μήτε εφάνη, μήτε ηκούσθη, και τα πάντα κακώς, και ο Θεός ίλεως και κρέματα ο κόλπος ούτος εκ του τραχήλου της Διοικήσεως καταλαμβάνεται εν βία...».

Ο Γεώργιος Βαλτινός¹⁹⁴⁴, που ήταν εγκατεστημένος στην Άλβαινα της Ολυμπίας, στις 27 Φεβρουαρίου ανέφερε ότι στις 16 του μηνός πήγε στην Αρκαδιά, αλλά επειδή υπήρχε έλλειψη τροφών τού συνέστησαν να γυρίσει πίσω, διότι δεν κρίθηκε αναγκαία η εκεί παρουσία του.

Πράγματι η Διοίκηση μαζί με τη στρατολογία που διέταξε, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, διόρισε φροντιστή το Δημήτριο Νικ. Μανουσάκη και υποφροντιστή το Γιακουμή Σαλατφόρο, από τον οποίο στις 22 Φεβρουαρίου ο Δ. Μούρτζινος και ο Π. Γιατράκος του ζήτησαν πυρομαχικά, αλλά αυτός δεν είχε να τους δώσει¹⁹⁴⁵. Αναφέρεται ότι μετά δύο ημέρες εφοδίαζε με ψωμί τους μισούς Μανιάτες. Στις 26 Φεβρουαρίου έφθασε στο Μεσσηνιακό κόλπο και ο Γενικός Φροντιστής Δημ. Μανουσάκης¹⁹⁴⁶.

Τα στρατεύματα του Μεσσηνιακού κόλπου από την έλλειψη εφοδίων δεν διατηρούσαν σταθερά την ίδια θέση, αλλά πότε πήγαιναν στο ένα μέρος και πότε βρίσκονταν στο άλλο, επιβαρύνοντας τους κατοίκους τους οποίους ανάγκαζαν να τους τροφοδοτούν¹⁹⁴⁷. Άλλοτε πάλι οι στρατιώτες εγκατέλειπαν τη θέση τους και περιφέρονταν στα γειτονικά χωριά για να βρίσκουν τροφή, αλλά συγχρόνως με τις λεηλασίες τους επιβάρυναν τους κατοίκους, οι οποίοι συνεχώς έκαναν αναφορές παραπόνων στη Διοίκηση. Ο Ιωάννης Κωλέττης δικαιολογούσε πάντοτε τα «ξενικά» στρατεύματα ισχυριζόμενος ότι οι καταγγελίες ήταν ανυπόστατες.

Από την έλλειψη συντονισμού και ενιαίας διοίκησης δεν ήξερε καθένας αρχηγός πού να εγκαταστήσει το σώμα του. Ο Καρατάσος¹⁹⁴⁸ ήταν στη Γαστούνη και όταν έμαθε ότι έγινε απόβαση στη Μεθώνη, κατευθύνθηκε προς τα εκεί, αλλά

1942. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 192 της 26 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 026 της 1 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., φάκ. Κ 06, έγγρ. 485 της 3 Μαρτίου 1825.

1943. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 149 της 19 Φεβρουαρίου 1825. Ο Γ. Γιατράκος στις 22 Φεβρουαρίου έγραψε στη Διοίκηση: «...αν βραδύνουν τα στρατεύματα, ως τώρα έτρεξε το πράγμα, θέλουν φθάση έως Αλμυρόν χωρίς ανθίστασιν...». ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 156 της 22 Φεβρουαρίου 1825.

1944. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 204 της 27 Φεβρουαρίου 1825.

1945. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 068 της 22 Φεβρουαρίου 1825

1946. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 192 και 206 της 26 Φεβρουαρίου 1825.

1947. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 67, έγγρ. 002 της 3 Μαρτίου 1825.

1948. Ε μ μ. Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Δ', σ. 233.

λόγω της έλλειψης τροφών γύρισε και αυτός πίσω. Στη βάση του βρήκε διαταγή να πάει αμέσως στο Μεσσηνιακό κόλπο και ξαναπήγε.

Στις 24 Φεβρουαρίου ο Γεώργιος Καραϊσκάκης¹⁹⁴⁹ έγραψε στον Π. Γιατράκο, ότι δεν πήγε στο Νεόκαστρο, διότι «...μέσα εις Νεόκαστρον και έξω εις τα περίχωρα γεμάτα ασκέρια από του στρατηγού καπετάν Κίτσου...». Ο ίδιος ήταν στο χωριό Σουλιμά (Άνω Δώριον) και έγραψε αν τον χρειαστούν να τον ειδοποιήσουν. Στις 27 του μηνός πέρασε από την επαρχία Ανδρούσας για να κατεβεί στο Νησί και το πέρασμά του, αρχίζοντας από το χωριό Σπιτάκια, ήταν πολύ δυσάρεστο για τους κατοίκους¹⁹⁵⁰. Οι στρατιώτες του άρπαξαν 380 γιδοπρόβατα, πήραν οικιακά σκεύη, σκότωσαν αναίτια μεγάλα ζώα, κράτησαν για μια ημέρα και μια κοπέλλα. Οι κάτοικοι δεν τόλμησαν να διαμαρτυρηθούν στον ίδιον διότι, όπως αναφέρθηκε αργότερα, ήταν πολύ άγριος. Μπορεί να ήταν οι στρατιώτες του νηστικοί, αλλά αντί για την αρπαγή μπορούσε να παραλάβει τα ζώα δίνοντας αποδείξεις για να πληρωθούν από τη Διοίκηση. Αλλά τα «ξενικά» στρατεύματα στην Πελοπόννησο ένωθαν κατακτητές σε εχθρική χώρα και φέρονταν, όπως αναφέρθηκε, πιο βάρβαρα και από τους Τούρκους.

Ο Γ. Καραϊσκάκης¹⁹⁵¹ στις 5 Μαρτίου ήταν στο Χαϊκάλι, στις 6 στο Αβραμιό και στις 8 του ιδίου στο Σουληνάρι και την ίδια ημέρα ο Παν. Γιατράκος ήταν στην Καλαμπρέζα. Τις ημέρες εκείνες ο καιρός ήταν ψυχρός με βροχές και χιόνια και εμποδίζονταν οι μετακινήσεις των στρατιωτών¹⁹⁵².

Η Διοίκηση¹⁹⁵³, η οποία έγραφε σε όλους ότι εφοδιάζει τα στρατεύματα με επάρκεια, την 1 Μαρτίου 1825 ενημέρωσε το στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου ότι με τη γολέτα «Σκύλλα» του Μιχαήλ Γ. Μιχάλη στέλνει πυρομαχικά και τρόφιμα, αλλά το πλοίο έφθασε στις 13 Μαρτίου. Τα τρόφιμα που έστειλε αρκούσαν για τέσσερις μόνο ημέρες¹⁹⁵⁴.

Την 1 Μαρτίου ο Νικ. Γιατράκος, που είχε στο σώμα του πολλούς Μανιάτες, ήταν ακόμη στο χωριό Αβραμιό, ενώ είχε στείλει δικούς του καπετάνιους στο Χαϊκάλι, που αποτελούσε το πιο προχωρημένο ελληνικό φυλάκιο. Στο Αβραμιό ήταν και ο Γ. Καραϊσκάκης και, όπως έλεγαν, περίμεναν να γίνει ο εφοδιασμός από τους φροντιστές για να βαδίσουν εναντίον των Αιγυπτίων. Από την άλλη πλευρά οι εχθροί παρέμεναν στα Βουναροκάστελλα ανενόχλητοι.

1949. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 06^α, έγγρ. 481 της 24 Φεβρουαρίου 1825. Αθ. Φωτοπολύου, ό.π., τόμ. Β, σ. 162-3.

1950. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 151, 152, 153 της 28 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ. φάκ. 26, έγγρ. 188 της 10 Μαρτίου 1825, ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 69, έγγρ. 073, 074 της 9 Μαρτίου 1825 και ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 74, έγγρ. 003 της 13 Απριλίου 1825.

1951. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 135 της 5 Μαρτίου 1825 και ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) Κ 06, έγγρ. 486 της 5 Μαρτίου 1825.

1952. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 06, έγγρ. 486 της 5 Μαρτίου 1825 και έγγρ. 487 της 8 Μαρτίου. Αθ. Φωτοπολύου, ό.π., τόμ. Β, σ. 164, έγγρ. 510, 511.

1953. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 66, έγγρ. 050 της 1 Μαρτίου 1825.

1954. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 143 της 13 Μαρτίου 1825

Στις 3 Μαρτίου ο Κατσης Μαυρομιχάλης¹⁹⁵⁵ εξακολουθούσε να είναι στο Φιλίππια και έγραψε στους άλλους οπλαρχηγούς να συνεννοηθούν για να προχωρήσουν πιό κοντά στις γραμμές του εχθρού.

Οι αρχηγοί των στρατευμάτων, που ήταν στο Μεσσηνιακό κόλπο, καθένας διάλεγε τη θέση που ήθελε, διότι δεν υπήρχε γενικός αρχηγός ο οποίος να συντονίζει τις μετακινήσεις των σωμάτων. Προκειμένου να γίνει κάποια συνεννόηση μεταξύ τους, συγκεντρώθηκαν όλοι στις 6 Μαρτίου σε σύσκεψη στο χωριό Αβραμιά¹⁹⁵⁶, ο Δ. Μούρτζινος, ο Κατσης Μαυρομιχάλης, ο Γ. Καραϊσκάκης, ο Παν. και Νικ. Γιατράκος, ο Αντ. Μαυρομιχάλης, ο Νικήτας Δικαίος, ο Χριστόδουλος Ποριώτης και ο Ιω. Καραπάυλος. Επειδή θεώρησαν ότι η προμήθεια τροφών ήταν ανεπαρκής, αποφασίστηκε να πάνε στο Νησί ο Δ. Μούρτζινος, ο Π. Γιατράκος, ο Αντ. Μαυρομιχάλης και ο Νικήτας Δικαίος για να επιβάλλουν την τάξη και να ευκολύνουν τους φροντιστές για την τροφοδοσία των στρατευμάτων.

Το Εκτελεστικό¹⁹⁵⁷, ένα μήνα μετά την απόβαση των Αιγυπτίων και ενώ όλοι έκαναν παράπονα για την έλλειψη τροφών και πολεμοφοδίων, με δύο έγγραφά του προς τον Έπαρχο, τους δημογέροντες και τους προκρίτους Νεοκάστρου, έγραφε με αυταρέσκεια ότι έστειλε τρόφιμα, φροντιστές και χρήματα, αποδεικνύοντας ότι δεν είχε συνείδηση των υποχρεώσεων του στη δύσκολη εκείνη στιγμή του Έθνους. Φαίνεται ότι ο μακροχρόνιος αγώνας για την ανεξαρτησία είχε επιφέρει κάματο, με αποτέλεσμα την έλλειψη ενθουσιασμού και προθυμίας για θυσία. Παράλληλα δε το κινήγι του προσωπικού οφέλους κατέτρωγε σχεδόν όλη την κλίμακα της ιεραρχίας, από την κυβέρνηση μέχρι τον τελευταίο στρατιώτη.

Στις 9 Μαρτίου 1825 το Βουλευτικό¹⁹⁵⁸ έγραψε στο Εκτελεστικό: «... ότι τα στρατεύματα αντί να τρέξουν όπου είναι ανάγκη, κάθονται εις τας επαρχίας τρώγουν, πίνουν και υβρίζουν τον δυστυχή λαόν...».

Ο Αναγνωσταράς στη Μεσσηνία

Τα ελληνικά στρατεύματα που βρίσκονταν στο Μεσσηνιακό κόλπο αδρανούσαν, ενώ αντίθετα οι αιγυπτιακές δυνάμεις συνεχώς βελτίωναν τις θέσεις τους και προχωρούσαν με σκοπό να αποκόψουν την επικοινωνία του φρουρίου του Νεοκάστρου από τις λοιπές ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις.

Οι οπλαρχηγοί των στρατευμάτων τού Μεσσηνιακού κόλπου εύρισκαν δικαιολογία την έλλειψη εφοδιασμού σε τρόφιμα και πυρομαχικά για την αδράνειά τους και την αποχή από κάθε πολεμική δραστηριότητα. Παράλληλα δεν υπήρχε εκεί

1955. Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ. 06, έγγρ. 485 της 3 Μαρτίου 1825.

1956. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 021 της 6 Μαρτίου 1825.

1957. Γ Α Κ, Συλλ. Βλάχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 116 της 12 Μαρτίου και έγγρ. 125 της 13 Μαρτίου 1825.

1958. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 69, έγγρ. 133 της 9 Μαρτίου 1825'

ηγέτης διορισμένος από τη Διοίκηση, ο οποίος να έχει την γενική αναγνώριση και κατά συνέπεια δεν υπήρχε πειθαρχία, ούτε ο απαραίτητος συντονισμός των διαφόρων στρατιωτικών σωμάτων. Όπως αναφέρθηκε, είχε διορισθεί αρχηγός της εκστρατείας στο Μεσσηνιακό κόλπο ο Γεώργιος Κουντουριώτης ο οποίος παρέμενε ακόμη αδικαιολόγητα στο Ναύπλιο.

Η Διοίκηση, για να μετριάσει το κακό από την απουσία ηγέτη στις ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις του Μεσσηνιακού κόλπου, αποφάσισε να στείλει τον Υπουργό Πολέμου Αναγνωσταρά¹⁹⁵⁹ ως προσωρινό αντικαταστάτη του βραδυκίνητου Γ. Κουντουριώτη, αλλά δεν τον εφοδίασε καθόλου με χρήματα. Κατά το πέρασμά του από το Λεοντάρι, όπως αναφέρθηκε, ο Αναγνωσταράς¹⁹⁶⁰ εντυπωσιάστηκε από τη θλιβερή κατάσταση, στην οποία είχαν περιέλθει οι εντόπιοι κάτοικοι από την καταπιεστική και αρπακτική συμπεριφορά των «ξενικών» στρατευμάτων.

Από το Λεοντάρι επικοινωνήσε με τους αρχηγούς των ελληνικών σωμάτων, οι οποίοι πίστευαν ότι ερχόμενος, θα κάλυπτε τα υπάρχοντα κενά στη χρηματοδότηση, στον εφοδιασμό και στο συντονισμό των πολεμικών ενεργειών. Υπήρξε όμως απογοήτευση, διότι έστειλε η Διοίκηση τον Αναγνωσταρά στο Μεσσηνιακό κόλπο χωρίς χρήματα.

Στις 5 Μαρτίου από το Χαϊκάλι¹⁹⁶¹ οι οπλαρχηγοί Δ. Μούρτζινος, Γ. Καραϊσκάκης, Π. Γιατράκος, Νικήτας Δικαίος, Χριστόδουλος Ποριώτης και Δανιήλ Πανός έστειλαν αναφορά στον Υπουργό των Πολεμικών Αναγνωσταρά. Του παραπονέθηκαν ότι δεν είχαν καθόλου τρόφιμα και πολεμοφόδια και στις ελλείψεις αυτές απέδιδαν την πρόοδο του εχθρού και την αδράνειά τους. Αυτός ζήτησε καταμέτρηση των στρατιωτών όλων των ενόπλων σωμάτων, διότι οι αρχηγοί τους δήλωναν υπερβολικό αριθμό ανδρών και ζητούσαν ανάλογες μερίδες, που ξεπερνούσαν και το διπλάσιο αριθμό στρατιωτών. Η απάντηση των οπλαρχηγών ήταν ότι επειδή τα στρατεύματα δεν είναι συγκεντρωμένα, αλλά σκορπισμένα σε πολλές θέσεις, δεν υπάρχει δυνατότητα να τα μετρήσουν. Από την πρώτη στιγμή φάνηκε ότι δεν θα εύρισκε την αναμενόμενη ανταπόκριση από τους οπλαρχηγούς και κρατήθηκε σε απόσταση από αυτούς, ιδιαίτερα τους «ξενικούς».

Από τη Σκάλα Μεσσηνίας ο Αναγνωσταράς¹⁹⁶² έγραψε στο Εκτελεστικό ότι τα στρατεύματα δεν εφοδιάζονται με τρόφιμα και αναγκάζονται άλλοι να πηγαίνουν

1959. Ι. Ε. Ε. Ε., έγγρ. 17.000/1 και 2, ο διορισμός του Αναγνωσταρά έγινε στις 25 Φεβρουαρίου 1825. Σε αναφορά του ο Αναγνωσταράς έγραψε: «...ότι ξεκίνησα χωρίς παράδες καθώς ηξέυρετε...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 134 της 6 Μαρτίου 1825. Αντίθετα ο Κυριάκος Σκούρτης, όπως έγραψε στις 13 Μαρτίου, νόμιζε ότι ο Αναγνωσταράς θα εξοικονομούσε το στρατόπεδο με τροφές. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. 4, σ. 217. Μιχαήλ Σακελλάριου, Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, β' έκδοση Αθήνα 2012, σ. 157.

1960. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8 έγγρ. της 27 Φεβρουαρίου 1825.

1961. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 135 της 5 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 021 της 16 Μαρτίου 1825.

1962. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 134 της 6 Μαρτίου 1825.

στην Ανδρούσα και άλλοι στα Κοντοβούνια για να βρουν φαγητό. Πρότεινε για την αντιμετώπιση της ανεπάρκειας εφοδιασμού σε τρόφιμα να διορισθεί κι άλλος φροντιστής, υπέδειξε δε τον Παναγιώτη Δαρειώτη, ο οποίος ήταν από το Νησί (Μεσσήνη) και θα συντελούσε στην εξοικονόμηση των απαραίτητων εφοδίων για την κάλυψη των αναγκών του στρατεύματος. Η Διοίκηση εισάκουσε την αίτηση του Αναγνωσταρά και διόρισε τον Παναγιώτη Δαρειώτη¹⁹⁶³ ως φροντιστή, στον οποίο απέστειλε και 20.000 γρόσια.

Επειδή οι οπλαρχηγοί έγραψαν με έμφαση στον Αναγνωσταρά ότι στερούνται τροφής, διέταξε να συγκεντρωθούν από τις γειτονικές επαρχίες τρόφιμα ή χρήματα. Ο έπαρχος Καλαμάτας Β. Α. Γκίνης¹⁹⁶⁴ σε αναφορά του προς το Εκτελεστικό της 14 Μαρτίου κατηγόρησε τους Καλαματιανούς και έγραψε τα ακόλουθα: «...Ο Υπουργός και στρατηγός Αναγνωσταράς μας διώρισε να υποχρεώσωμεν τους εν Καλαμάτα κατοίκους να πέμψουν προς ευκολίαν του στρατεύματος δέκα χιλιάδες οκάδες αλεύρι, ή δέκα χιλιάδες γρόσια. Μ' όλον ότι όλα τα περίξ χωρία και επαρχεία κατέθεσαν και καταθέτουν ποίος γελάδια, ποίος γεννήματα, ποίος κρασιά και ποίος άλλα, αυτοί όμως αδιαφορούν...».

Ο Κυριάκος Σκούρτης¹⁹⁶⁵ σε αναφορά του προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη στις 13 Μαρτίου ανέφερε για τον Αναγνωσταρά τα ακόλουθα: «...Τον υπουργό των πολεμικών Κύριον Α. Παπαγεωργίου η Σ. Διοίκησις εξαπέστειλε διά να οικονομήση ζωοτροφίας και να φανή ως αρχηγός, αυτός εμβαρκαρίσθη εις εν πλοίον, οπού εκ (Σ)Πέτζες ήλθεν εις τον λιμένα Νεο<κάστρου>· του εγράψαμε οι στρατηγοί διά να εξέλθη να συσκεφθώμεν περί κάθε υποθέσεως και διά να τον γνωρίσωμεν ως κεφαλήν, διά να μην ακολουθούν διχόνοιαι και αταξίαι εκ της πολυαρχίας, αλλ' αυτός μας απεκρίθη ότι είναι ασθενής και ότι καιρός σκέψεως δεν είναι, αλλ' όστις είναι χριστιανός να τρέχη, επειδή το φρούριον κινδυνεύει...». Φαίνεται ότι ο Αναγνωσταράς είχε επικοινωνία και καλές σχέσεις μόνο με τους Πελοποννήσιους οπλαρχηγούς, έστειλε δε τον Κατσή Μαυρομιχάλη στην Αρκαδιά για να κινητοποιήσει τους κατοίκους¹⁹⁶⁶. Επίσης είχε αλληλογραφία με τον Παναγιώτη Γιατράκο¹⁹⁶⁷ και έδειξε παράλληλα μεγάλο ενδιαφέρον για να εφοδιάσει το Νεόκαστρο με τροφές. Οι προηγούμενες κρίσεις του Κυριάκου Σκούρτη θα πρέπει να θεωρηθούν άδικες και μεροληπτικές από το γεγονός ότι με διαταγή του Αναγνωσταρά μπήκαν την ίδια ημέρα στο Νεόκαστρο

1963. Αυτός έδωσε στον Αναγνωσταρά 3.000 γρόσια (ισοδυναμούσαν περίπου με 50-60 χρυσές λίρες Αγγλίας) και αγόρασε αλεύρι για το Νεόκαστρο κλπ.

1964. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 142 της 14 Μαρτίου 1825. Ο Έπαρχος Νησίου Χριστόδουλος Μόρφης σε αναφορά του της 14^{ης} Μαρτίου 1825 έγραψε: «...Εστέιλαιμεν δύναμιν εκτελεστικήν εις όλα τα χωρία, επήραν όσα εύρον αλεύρια και γεννήματα των χηρών και πτωχών και άφησαν τα παιδιά των έρημα...». Και ο φροντιστής Νικ. Μανουσάκης αναφέρθηκε στην κατανάλωση αλεύρων, προερχομένων από την επαρχία, Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 70, έγγρ. 001 της 10 Μαρτίου 1825.

1965. Α . Λ ι γ ν ο ύ , Αρχείον Α. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 217

1966. Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) Κ 06, έγγρ. 495 της 26 Μαρτίου 1825.

1967. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 76, έγγρ. 122 της 24 Μαρτίου 1825.

ο Γεώργιος¹⁹⁶⁸ και ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης με 168 στρατιώτες. Επίσης ο Καρατάσος¹⁹⁶⁹ έστειλε στο φρούριο τον καπ. Γιάννη Βελέντζα με περίπου 50 στρατιώτες.

Όπως ανέφεραν στις 16 Μαρτίου οι κάτοικοι του Νεοκάστρου¹⁹⁷⁰, ο Αναγνωσταράς πήγε στο φρούριο, όταν οι Αιγύπτιοι άρχισαν να το βομβαρδίζουν, κάθησε δύο ημέρες και μετά εγκαταστάθηκε σε ένα καράβι που ήταν στο εκεί λιμάνι. Ο ίδιος ο Αναγνωσταράς¹⁹⁷¹ έγραψε στις 19 Μαρτίου στον Γ. Κουντουριώτη: «...εγώ κατά κακήν τύχην αρρώστησα και ήμην εις κάψαν και εις αδυναμίαν, όμως κατ' αυτάς διά της βοήθειας του Θεού ανέλαβα οπωσούν...». Πρόσθεσε ακόμη ότι έγραψε στη Ζάκυνθο και ήρθε παξιμάδι, το οποίο πλήρωσε με 7.000 γρόσια που πήρε από το στρατηγό Κυριάκο Σκούρη. Εκτός από το Γεώργιο και Ιωάννη Μαυρομιχάλη που μπήκαν μέσα στο φρούριο του Νεοκάστρου, έγραψε να έλθουν ακόμη 2.000 στρατιώτες, οι 1000 να μπουν στο φρούριο για να ενισχύσουν αποτελεσματικά την άμυνά του και οι άλλοι να πιάσουν το Παλαιόκαστρο, όπως λεγόταν το Παλαιό Ναβαρίνο. Συνέστησε στους υπόλοιπους οπλαρχηγούς να οχυρωθούν, κάνοντας δύο ταμπούρια σε θέσεις δυνατές και από εκεί να γίνει γενική έφοδος εναντίον των θέσεων του εχθρού.

Στις 16 Μαρτίου οι πολιορκημένοι του Νεοκάστρου¹⁹⁷² ανέφεραν ότι ο Υπουργός Αναγνωσταράς και ο Κατσης Μαυρομιχάλης αγόρασαν ψωμί για το φρούριο. Μετά δύο ημέρες ο Αναγνωσταράς¹⁹⁷³ έγραψε στους κατοίκους των Γαργαλιάνων, Φιλιατρών και Λιγούδιστας (Χώρας) να στείλουν καΐκια για να βγάλουν από το φρούριο του Νεοκάστρου τα γυναικόπαιδα. Η ενέργεια αυτή αναβλήθηκε για λίγες ημέρες. Στις 18 προς 19 Μαρτίου έφθασε στο Νεόκαστρο με το πλοίο «Άρης» ο Αναστάσιος Τσαμαδός¹⁹⁷⁴ και συναντήθηκε με τον Αναγνωσταρά, ο οποίος του εξήγησε τις ανάγκες των πολιορκημένων και συνέστησε να εκφορτώσει στο φρούριο το σιτάρι το οποίο μετέφερε.

Από το πλοίο «Ποσειδών»¹⁹⁷⁵, στις 19 Μαρτίου, ο Αναγνωσταράς¹⁹⁷⁶ ανέφερε στο Γεώργιο Κουντουριώτη: «...Έστειλα τον κύριον Κατζήν (Μαυρομιχάλην) διά να ευγάλη τους Αρκαδίους και χθες μου γράφουν ότι έρχονται...».

Αντίθετα οι στρατηγοί Χατζηχρήστος, Κίτσος Τζαβέλας και Γεώργιος Καραϊσκάκης δεν είχαν καλή γνώμη για τον Αναγνωσταρά. Στις 23 Μαρτίου από το Σου-

1968. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α'. Υπ. Πολ., φάκ. 27, έγγρ. 294 της 30 Απριλίου 1825, αναφέρεται σε πιστοποιητικό του Μακρυγιάννη που του χορήγησε ο Γεωργιάκης Μαυρομιχάλης κ.ά.

1969. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 9, έγγρ. 154 της 15 Μαρτίου 1825.

1970. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 154 της 16 Μαρτίου 1825.

1971. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 217 της 19 Μαρτίου 1825.

1972. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 154 της 16 Μαρτίου 1825.

1973. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 241 της 18 Μαρτίου 1825.

1974. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 211 της 19 Μαρτίου 1825.

1975. Ο Αναγνωσταράς κράτησε το πλοίο «Ποσειδών», το οποίο με τα κανόνια του συνετέλεσε να μην αποκλεισθεί η επικοινωνία του φρουρίου από την παραλία προς τη Γιάλοβα, όπου ήταν τα έξω του Νεοκάστρου στρατεύματα. Μιχ. Σακελλάριου, σ. 203-4.

1976. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 217 της 19 Μαρτίου 1825.

ληνάρι ο Χατζηχρήστος¹⁹⁷⁷ έγραψε στον Γ. Κουντουριώτη τα επόμενα: «...από τον Αναγνωσταρά ούτε φωνή, ούτε ακρόασις. Εκλαμπρότατε από λόγον μανθάνομεν ότι είναι άρρωστος και εις πλοίον...». Την επομένη οι στρατηγοί Κίτσος Τζαβέλας και Γεώργιος Καραϊσκάκης¹⁹⁷⁸ από το Φουρτζί κατηγορήσαν και αυτοί τον Αναγνωσταρά στον Γ. Κουντουριώτη με τα ακόλουθα: «...από τον Αναγνωσταρά Παπαγεωργίου από την ημέραν καθ' ην επέρασεν ενταύθα εμβήκεν εις το πλοίον, και ούτε ούτως, ούτε αλλέως ενήργησεν κατ' ουδένα τρόπον και είμεθα πρόβατα χωρίς τζοπάνον...».

Οι κακές σχέσεις και οι αλληλοκατηγορίες των οπλαρχηγών και του Αναγνωσταρά¹⁹⁷⁹ φαίνονται και από επιστολή αυτού προς το Εκτελεστικό, στην οποία έγραψε: «...Ημείς ενεργώμεν ολοένα τα χρειώδη, πλην από κακορριζικιάν των στρατευμάτων οπού δεν θέλουν να πλησιάσουν, ο εχθρός ολοένα ενεργεί τους σκοπούς του...».

Στις 24 Μαρτίου ο Αναγνωσταράς¹⁹⁸⁰ ήταν στο Παλαιό Ναβαρίνο και περίμενε τους Αρκαδίους (Τριφύλιους) με τον επίσκοπο Μεθώνης να έρθουν από τα Φιλιατρά, για να κρατηθεί η θέση εκείνη από τους Έλληνες.

Ο Άγιος Μεθώνης¹⁹⁸¹ ξεκίνησε από τα Φιλιατρά στις 25 Μαρτίου μαζί με το Μακρυγιάννη για το Νεόκαστρο: «...Επειδή και ο Άγιος Μεθώνης έγραφε ότι συνήχθησαν αυτού (Φιλιατρά), και έγραψε στείλας τον στρατηγόν Γεωργακόπουλον διά να έλθουν εδώ, και ελπίζοντας ότι έρχονται από βραδύς εις Παλαιόκαστρον Ναυαρίνου, και περιμένομεν να έλθουν διά να κτυπήσωμεν τον εχθρόν...».

Στις 31 Μαρτίου ο Αναγνωσταράς ήταν ακόμη στο ίδιο μέρος και ανέφερε¹⁹⁸² στο Εκτελεστικό τη δύσκολη κατάσταση των πολιορκημένων στο Νεόκαστρο, ενώ παράλληλα συνέβαλε στην οχύρωση της Σφακτηρίας και την τοποθέτηση εκεί δύο κανονιών. Τελικά παρέμεινε στη Σφακτηρία και στις 26 Απριλίου έπεσε ηρωικά μαχόμενος, όταν οι αιγυπτιακές δυνάμεις μετά από επιτυχή αποβατική επιχείρηση στις ανατολικές ακτές κατέλαβαν το νησί.

Η πολιορκία του Νεοκάστρου (κάστρου της Πύλου)

Η απειλή του αιγυπτιακού στρατού πλανιόταν πάνω από τα νησιά του Αιγαίου και τη δυτική Πελοπόννησο από τα μέσα του 1823. Το Μάιο του 1824 το Βουλευτικό¹⁹⁸³ απευθύνθηκε στο Εκτελεστικό και του επεσήμανε ότι το Νεόκαστρο είναι εκτεθειμένο σε μεγάλο κίνδυνο και έπρεπε να οχυρωθεί κατά το δυνατόν.

1977. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 242 της 23 Μαρτίου 1825.

1978. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 255 της 24 Μαρτίου 1825. Την ίδια κατηγορία επαναλαμβάνει και ο Ν. Σ π η λ ι ά δ η ς, ό.π., τόμ. Β', σ. 243.

1979. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

1980. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 293 της 24 Μαρτίου 1825.

1981. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 004 της 25 Μαρτίου 1825.

1982. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

1983. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. της 22 Μαΐου 1824 (παλαιά αρίθμηση 993).

Το φρούριο του Νεοκάστρου ήταν το ελληνικό οχυρό, το οποίο βρισκόταν πλησιέστερα προς τη Μεθώνη, όπου έγινε η απόβαση των Αιγυπτίων και η πόλη αυτή αποτέλεσε το ορμητήριο του Ιμπραήμ. Ήταν επόμενο να στραφεί το ενδιαφέρον όλων προς το Νεόκαστρο, των μεν Ελλήνων για να το κρατήσουν, των δε Αιγυπτίων για να το αλώσουν. Οι Έλληνες ήταν απασχολημένοι με τα εσωτερικά τους προβλήματα και αδιαφόρησαν για τα εθνικά. Δύο ημέρες μετά την απόβαση στη Μεθώνη, στις 13 Φεβρουαρίου, έγινε αναγνώριση της περιοχής από 1.000 Αιγυπτίους στην οποία ηγήθηκε προσωπικά ο Ιμπραήμ και τότε από το Νεόκαστρο παρατήρησαν τους λευκοφορεμένους¹⁹⁸⁴ εχθρούς στους γύρω λόφους.

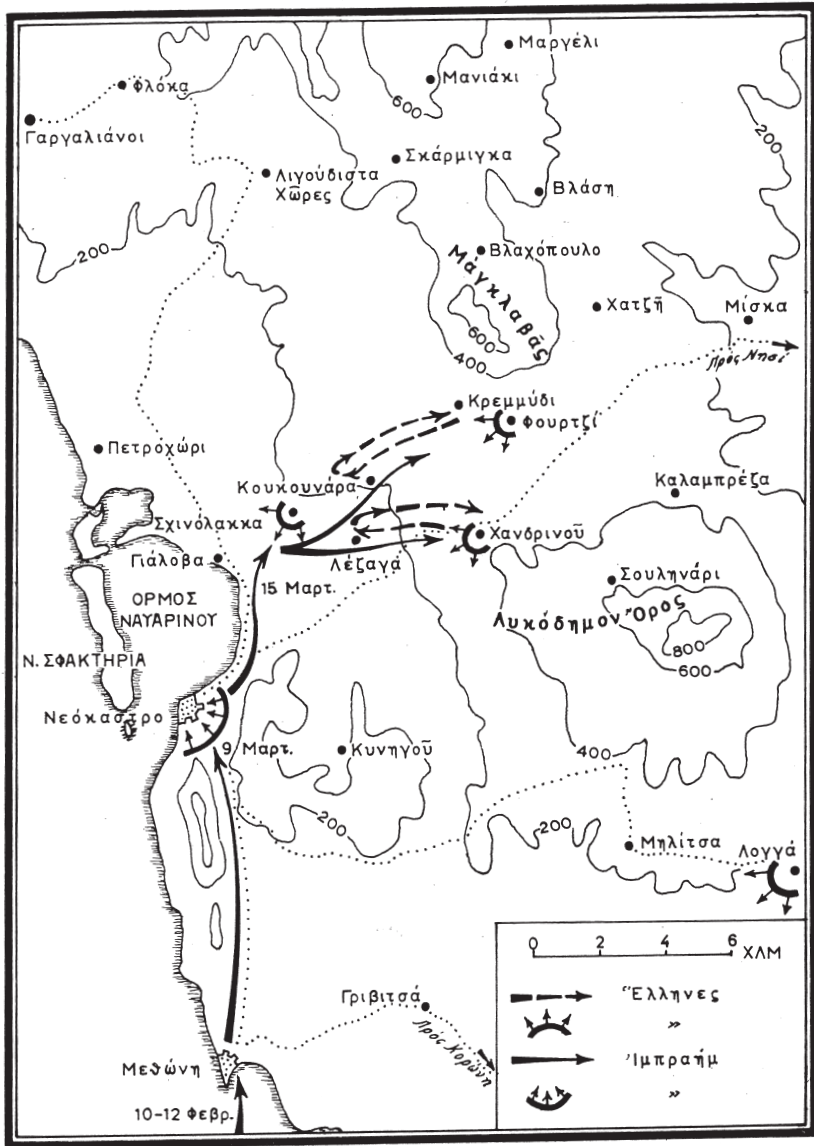
Οι υπερασπιστές του Νεοκάστρου αρχικά ήταν πολύ λίγοι και δεν επαρκούσαν για την άμυνά του γι' αυτό, όταν είδαν τους εχθρούς να πλησιάζουν, ζήτησαν να τους στείλουν ενισχύσεις. Πρέπει ακόμη να τονισθεί ότι το φρούριο, όχι μόνο δεν είχε τα αναγκαία στρατεύματα, αλλά το σημαντικότερο ήταν ότι πριν από την απόβαση δεν είχε εφοδιασθεί με τρόφιμα και με πυρομαχικά. Έλειπαν ακόμη οι πυροβολητές, οι οποίοι θα χρησιμοποιούσαν τα υπάρχοντα κανόνια. Αργότερα φάνηκε η έλλειψη οπλουργού (τουφεξή) και ιατρού, με άλλα λόγια δεν είχε γίνει καμία απολύτως προετοιμασία του φρουρίου, για να αντιμετωπίσει μια πιθανή πολιορκία. Η ευθύνη για την έλλειψη κάθε προετοιμασίας για την αντιμετώπιση εχθρικής επίθεσης βαρύνει τη Διοίκηση, τον έπαρχο, το φρούραρχο και τους τοπικούς καπετάνιους, εάν αυτοί δεν είχαν ζητήσει την προμήθεια και ενδυνάμωση του φρουρίου.

Από τις 15 Φεβρουαρίου οι Αιγύπτιοι άρχισαν με σχετική βραδύτητα και επιφυλακτικότητα να οχυρώνουν τους λόφους που βρίσκονταν κοντά στο φρούριο του Νεοκάστρου. Περίμεναν από στιγμή σε στιγμή να εκδηλωθεί η ελληνική επίθεση η οποία ουσιαστικά δεν έγινε ποτέ. Γι' αυτό οι εισβολείς, εκμεταλλευόμενοι την αδράνεια των εκτός του φρουρίου Ελλήνων, συνεχώς βελτιώναν τις θέσεις τους με σκοπό να περισφίξουν το φρούριο και να το αποκόψουν από τα συγκεντρωθέντα γύρω του ελληνικά στρατεύματα.

Το πρώτο ελληνικό σώμα το οποίο έσπευσε να συνδράμει τους υπερασπιστές του Νεοκάστρου ήταν, όπως αναφέρθηκε, του Κίτσου Τζαβέλα. Επειδή όμως δεν υπήρχαν εφόδια στο κάστρο, αυτός περιορίστηκε να αφήσει 100 στρατιώτες με τον αντιστράτηγο Γεώργιο Τζαβέλα και μετά τρεις ημέρες να επιστρέψει στην Αρκαδιά (Κυπαρισσία), όπου βρισκόταν και προηγουμένως. Κατόπιν ξεκίνησαν προς τα εκεί όλα τα σώματα που βρίσκονταν πλησίον του Νεοκάστρου, αλλά επέστρεψαν στις βάσεις τους, διότι πληροφορήθηκαν ότι δεν υπήρχε δυνατότητα εφοδιασμού τους με τρόφιμα, ούτε όμως εκδηλωνόταν τότε δραστήρια αιγυπτιακή επιθετικότητα. Στις 16 Φεβρουαρίου μπήκε στο Νεόκαστρο ο Παναγιώτης Κοσονάκος¹⁹⁸⁵ από την Καρυσόπολη της Μάνης, ανιψιός του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

1984. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 074 της 13 Φεβρουαρίου 1825.

1985. Μιχ. Σακελλαρίου, ό.π., σ. 120.

Πολιορκία του Νεοκάστρου (Σχέδιο του Κ.Α. Κοτσώνη).

Εν τω μεταξύ έφθασε και ο Δημήτριος Σαχτούρης νέος φρούραρχος Νεοκάστρου συνοδευόμενος από εκατό στρατιώτες. Οι βασικές ανάγκες όμως του φρουρίου σε στρατιώτες ήταν τουλάχιστον εξακόσιοι. Στις 16 Φεβρουαρίου ο Φρούραρχος Δημήτριος Σαχτούρης έγραψε στη Διοίκηση ότι οι στρατώτες ήταν λίγοι, βομβαρδίζονταν συνεχώς, δεν υπήρχαν πυροβολητές στο φρούριο κι ακόμη υπήρχε έλλειψη χρημάτων. Τόνιζε τη σημασία του φρουρίου με τα ακόλουθα: «... Σεβαστή Διοίκησης¹⁹⁸⁶ το φρούριον τούτο πρέπει να το βαστάξωμεν, επειδή είναι το της Πελοποννήσου προπύργιον...».

Στις 22 Φεβρουαρίου ήρθε ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης στο Ρομίρι που βρίσκεται στις βόρειες πλαγιές του Λυκόδημου όρους και έστειλε πενήντα στρατιώτες του στο φρούριο¹⁹⁸⁷.

Στις αρχές Μαρτίου ήρθε στην περιοχή του Νεοκάστρου και ο υπουργός των Πολεμικών Αναγνωσταράς, για να υποκαταστήσει τον βραδυπορούντα αρχηγό τής εκστρατείας Γεώργιο Κουντουριώτη. Όπως φαίνεται, παρότι ήταν ασθενής, κατέβαλε προσπάθειες από κοινού με τους φροντιστές για τον εφοδιασμό του φρουρίου με τρόφιμα από τη Ζάκυνθο και από διάφορα πλοία που περνούσαν από εκεί με αλεύρι, σιτάρι, παξιμάδι κ.ά. Δεν ήρθε όμως σε προσωπική επαφή με τους αρχηγούς των «ξενικών» στρατευμάτων, δηλαδή τους Ρουμελιώτες κλπ.

Από τις 8 Μαρτίου άρχισε η στενή πολιορκία του Νεοκάστρου. Οι Αιγύπτιοι τοποθέτησαν μια πυροβολαρχία¹⁹⁸⁸ κοντά στα τείχη και έριχναν περίπου 80-90 βόμβες κάθε ημέρα, με τις οποίες προκαλούσαν ανθρώπινα θύματα, καταστροφές στα σπίτια και ιδιαίτερα στους φούρνους που ήταν απαραίτητοι. Οι κάτοικοι του φρουρίου έβρισκαν καταφύγιο στις καμάρες του τείχους¹⁹⁸⁹. Οι πυροβολητές των Αιγυπτίων είχαν επισημάνει ένα ασθενές μέρος του τείχους, το οποίο συνεχώς βομβάρδιζαν και υπήρχε κίνδυνος να γκρεμιστεί. Ακόμη υπήρχαν πληροφορίες ότι ο Ιμπραήμ είχε κατασκευάσει 150 σκάλες και ετοίμαζε κι άλλες για να κάνει έφοδο¹⁹⁹⁰.

Στις 13 Μαρτίου¹⁹⁹¹ μπήκαν στο φρούριο με προτροπή του πατέρα τους και δι-αταγή του Αναγνωσταρά ο Γεώργιος και ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης με 168 στρατιώτες. Μαζί τους μπήκε και ο καπ. Γιάννης Βελέτζας του στρατηγού Καρατάσου με άλλους πενήντα.

Η μάχη της Σχινόλακκας έγινε στις 15 Μαρτίου και την ημέρα αυτή μέρος των υπερασπιστών τού Νεοκάστρου βγήκε από το τείχος και συγκρούστηκε με τους

1986. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ., 112, της 16 Μαρτίου 1825.

1987. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 242 της 23 Μαρτίου 1825.

1988. Η πυροβολαρχία αυτή με τις βολές της προσπαθούσε να ανοίξει ρήγμα στο νότιο μέρος στο δεξιό από την ακρόπολη βραχίονα του τείχους και ανάμεσα σε αυτή και τον ενδιάμεσο πύργο. Μιχ. Σακελάρης ο υ, ό.π., σ. 206.

1989. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 209 της 19 Μαρτίου 1825 και ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 175 της 20 Μαρτίου 1825.

1990. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 304 της 27 Μαρτίου 1825.

1991. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 154 της 16 Μαρτίου 1825.

*Ιωάννης Πέτρου Μαυρομιχάλης.
Τραυματίστηκε θανάσιμα στα τείχη του Νεοκάστρου.*

πολιορκητές του. Ο Ιωάννης Πέτρ. Μαυρομιχάλης την ίδια ημέρα τραυματίστηκε στο βραχίονα και μεταφέρθηκε στην Κυπαρισσία, όπου μετά δύο ημέρες πέθανε από ακατάσχετη αιμορραγία.

Την επομένη ημέρα ο φρούραρχος Δημήτριος Σαχτούρης σε αναφορά του έγραψε ότι στο φρούριο ήταν 500-600 άνδρες, αλλά δεν υπήρχαν πυροβολητές. Επειδή όμως έγινε φανερός ο κίνδυνος για τη νήσο Σφακτηρία από την παρουσία ένδεκα αιγυπτιακών πλοίων¹⁹⁹² στη θαλάσσια περιοχή της, έστειλαν εκεί εκατό και πλέον άνδρες¹⁹⁹³. Οι ανάγκες όμως του φρουρίου απαιτούσαν περίπου εννιακόσιους στρατιώτες¹⁹⁹⁴, γι' αυτό τις επόμενες ημέρες εισήλθαν και άλλοι αγωνιστές.

Ο Γεώργιος Γιατράκος¹⁹⁹⁵ από την Καλαμπρέζα (Καλοχώρι) στις 17 Μαρτίου έγραψε στη Διοίκηση: «...Και αν δεν προφθάσει δύναμις διά θαλάσσης το φρούριο κινδυνεύει να το λάβη ο εχθρός... και μη παίρνετε θάρρος ότι έχετε διαταγάς και ελπίζετε ότι είναι στρατεύματα, διότι εις σε αυτό επάνω έχετε λάθος μεγάλον, ότι πολλά ολίγοι κάμνουν το χρέος τους όπως διατάττονται...».

Μετά τη μάχη στη Σχινόλακκα και την υποχώρηση του Καρατάσου από τη θέση αυτή και των Μανιατών από τη Γιάλοβα, οι Αιγύπτιοι κατέλαβαν όλη την περιοχή και διέκοψαν την από ξηράς επικοινωνία του φρουρίου με τα λοιπά ελληνικά στρατεύματα. Έκτοτε ο εφοδιασμός μπορούσε να γίνεται από τη Σφακτηρία και από τη θάλασσα.

Εκτός από την έλλειψη τροφών και πολεμοφοδίων στο φρούριο έγινε και διακοπή της ύδρευσης¹⁹⁹⁶ και έκτοτε οι πολιορκημένοι υδρεύονταν από δύο στέρνες, το νερό των οποίων ήταν περιορισμένο. Οι υπερασπιστές¹⁹⁹⁷ του φρουρίου πρότειναν στους εκτός του φρουρίου Έλληνες, να πλησιάσουν τον εχθρό και συγχρόνως να τον χτυπήσουν και αυτοί από μέσα, για να καταστρέψουν την πυροβολαρχία του. Ζήτησαν ακόμη να τους στείλουν τριακόσιους πολεμιστές, διότι εκατό από τους δικούς τους πήγαν να υπερασπίσουν τη Σφακτηρία.

Ο Αναστάσιος Τσαμαδός¹⁹⁹⁸ στις 18 προς 19 Μαρτίου με το πλοίο του «Άρης» έφθασε στο Νεόκαστρο και, όπως αναφέρθηκε, σε συνεννόηση με τον Αναγνωστα-

1992. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 157 και 159 της 26 Μαρτίου 1821.

1993. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 304 της 27 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ., Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825. Στο έγγραφο: ΓΑ Κ, Εκτ. φάκ. 78, έγγρ. 046 της 27 Μαρτίου 1825 επανέρχονται ότι ο εχθρός φτιάχνει σκάλες, ότι ο Κ. Καλλέργης και ο ιατρός Σάμουελ Χάου δεν φάνηκαν ακόμη.

1994. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825. Οι κάτοικοι του Νεοκάστρου ανέφεραν στη Διοίκηση ότι ο εχθρός τους έκοψε το νερό. Μπήκαν οι Μπεηζαδέδες και ο Βελέντζας. Τραυματίστηκε ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης και επί πλέον περιμένουν να έρθουν τα ελληνικά πλοία.

1995. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 119 της 17 Μαρτίου 1825.

1996. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 007 της 25 Μαρτίου 1825. Α. Λιγνού, Αρχείον Ύδρας, τόμ., 11, σ. 148.

1997. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

1998. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 9, έγγρ. 211 της 19 Μαρτίου 1825.

ρά, εκφόρτωσε το σιτάρι που έφερε μαζί του και δύο κανόνια. Σε γράμμα του προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη έγραψε ότι οι Αιγύπτιοι κατείχαν όλο το βουνό που περιβάλλει το φρούριο και γινόταν σκληρή τειχομαχία. Τον εντυπωσίασε μάλιστα η αξιόλογη αντοχή των πολιορκημένων. Πρέπει να τονισθεί η μεγάλη αντίθεση της μαχητικότητας των υπερασπιστών του Νεοκάστρου με την αδράνεια των ευρισκομένων εκτός των τειχών Ελλήνων. Ο Αναγνωσταράς¹⁹⁹⁹ σε αναφορά του προς το Εκτελεστικό έγραψε για την αδράνεια των εκτός των τειχών ελληνικών στρατευμάτων: «...από κακοριζικιά των στρατευμάτων οπού δεν θέλουν να πλησιάσουν, ο εχθρός ολοένα ενεργεί τους σκοπούς του...». Οι υπερασπιστές²⁰⁰⁰ του φρουρίου έγραψαν στο Γ. Κουντουριώτη αναλυτικά τις ανάγκες τους οι οποίες έμεναν πάντοτε σε εκκρεμότητα.

Στις 23 Μαρτίου ο Χατζηχρήστος²⁰⁰¹ από το Σουληνάρι έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη ότι από τις 20 του μηνός αυτός με το Βάσσο Μαυροβουνιώτη έστειλαν διακόσιους στρατιώτες με αρχηγούς τον Αναστάσιο Βούλγαρη και Δημήτριο Καλλέργη και άλλους 100 έστειλε ο Κίτσος Τζαβέλας. Από τους τριακόσιους όμως έφθασαν στο φρούριο μόνο οι εκατόν ογδόντα²⁰⁰².

Ο Έπαρχος Νεοκάστρου Δημήτριος Σαχτούρης²⁰⁰³, ο Γ. Μαυρομιχάλης κ.ά., σε επιστολή τους της 23 Μαρτίου προς τον Κυριάκο Σκούρτη και τους στρατηγούς των έξω του φρουρίου στρατευμάτων, έγραψαν για την κατάσταση του φρουρίου τα ακόλουθα: «Μεγάλη μπαταρία έβαλε ο εχθρός από κανόνια· μας ρίπτει εις το αδύνατον μέρος του τείχους εις το φρούριον διά να κρημνίση το παν, να κάμη τον σκοπόν του· κανόνια και βόμβες ακαταπαύστως, δεν αφήνει ούτε στιγμήν, μας ζύγωσαν οι εχθροί υποκάτω του τείχους, μας βαρούν τους ανθρώπους, δεν αφήνουν να γεμίσωμεν τα κανόνια. Κάμετε ευθύς ομιλία σχέδιον με τους γενναίους στρατηγούς και στήσετε ταμπούρια καλά απ' έξω και τότε να περάσουν διά θαλάσσης δύο χιλιάδες στρατιώται, να κτυπηθή ο εχθρός και από πάνω και από κάτω διά να ελευθερωθώμεν από τον κίνδυνον...». Μετά δύο ημέρες οι υπερασπιστές του φρουρίου²⁰⁰⁴ έκαναν έκκληση στους στρατηγούς που βρίσκονταν εκτός του φρουρίου και έγραψαν: «Είναι τόσος καιρός, σχεδόν μήνας, οπού μας έκλεισε ο εχθρός, μας έκοψε το νερόν, μας καταπολεμεί ημέρα και νύκτα με βόμβες μεγάλες, εκαταχάλασαν τον τόπον, δεν άφησε σπίτι και εργαστήρι, σκοτώνονται άνθρωποι, έβαλε από τα προχθές και μπαταρία από κανόνια και κτυπά ημέρα και νύκτα εις το αδύνατον μέρος του τείχους, και άρχισε να γκρεμίζη το τείχος διά να κάμη τον σκοπόν του. Σήμερις ήλθε ένα καϊκι από

1999. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

2000. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 007 της 25 Μαρτίου 1825.

2001. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 242 της 23 Μαρτίου 1825.

2002. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 007 της 25 Μαρτίου 1825.

2003. ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 69, έγγρ. 115 της 25 Μαρτίου 1825.

2004. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 007 της 25 Μαρτίου 1825.

Μοθώνη και μας επaráστησε, ότι ο εχθρός έχει απόφασιν διά να κάμη έφοδον εις το φρούριον, ασάλτο...».

Ο επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος²⁰⁰⁵, σε αναφορά του της 27 Μαρτίου 1825 προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη, έγραψε: «...Τώρα ετοιμάζω όσους στρατιώτας ημπορέσω περισσοτέρους διά να τους εμβάσω εντός του φρουρίου και έμβω μετ' αυτών και ο ίδιος προς εμψύχωσιν τών εντός. Και έπειτα πάλιν θέλω επιστρέψω εις το στρατόπεδον, και επειδή εδυσκολεύοντο τους υποσχέθηκα και μισθόν...».

Ο Δημήτριος Σαχτούρης, ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης²⁰⁰⁶ κ.ά. στις 31 Μαρτίου και ο Κατοής Μαυρομιχάλης²⁰⁰⁷ από τις 28 Μαρτίου ανέφεραν στο Εκτελεστικό ότι το φρούριο άρχισε να γκρεμίζεται, ότι ο εχθρός ετοιμάζει σκάλες και τόνισαν ακόμη την ανάγκη να μπουν και άλλοι στρατιώτες μέσα στο φρούριο. Πριν τα τέλη Μαρτίου είχαν εισέλθει στο φρούριο ο Μακρυγιάννης, ο Δημήτριος Καλλέργης και ο Αναστάσιος Βούλγαρης²⁰⁰⁸. Την πρόταση στο Εκτελεστικό για ενίσχυση του αριθμού των πολιορκημένων ανδρών έκανε και ο Αναγνωσταράς²⁰⁰⁹ από το Παλαιό Ναβαρίνο που υπολόγιζε τους εντός του φρουρίου στρατιώτες σε εννιακόσιους. Ακόμη ανέφερε και αυτός ότι γίνονται συνεχείς μάχες από τα τείχη, ενώ τα στρατεύματα που είναι έξω του φρουρίου στέκονται πολύ μακριά και περιπλανώνται στα χωριά κάνοντας τις συνηθισμένες τους καταχρήσεις.

Το ελληνικό στρατόπεδο

Η κατάσταση στο ελληνικό στρατόπεδο δεν ήταν ικανοποιητική. Δεν υπήρχε συνεργασία και συντονισμός των στρατηγών μεταξύ τους και καθένας έπιανε κάποιο λόφο ή κάποιο χωριό και παρέμενε ανεξάρτητος των άλλων. Συγχρόνως και οι στρατιώτες τού κάθε σώματος δεν πειθαρχούσαν, αλλά βρίσκοντας αφορμή τον κακό εφοδιασμό σε τρόφιμα, έφευγαν από την έδρα τους και πήγαιναν στα γύρω χωριά, όπου καταπίεζαν τους κατοίκους και λεηλατούσαν τα υπάρχοντά τους.

Ο λαός της Πελοποννήσου μισούσε τα λεγόμενα «ξενικά» στρατεύματα, διότι είχαν επιδείξει βάρβαρη συμπεριφορά απέναντι στους εντοπίους και η μεταχείριση, που είχε τώρα ο λαός, σε σύγκριση με την τουρκική ήταν πολύ χειρότερη. Οι

2005. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 270 της 27 Μαρτίου 1825.

2006. ΓΑ Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 69, έγγρ. 115 της 25 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 007 της 25 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

2007. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 277 της 28 Μαρτίου 1825.

2008. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 242 της 23 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 103 της 28 Μαρτίου 1825. Ο Σταμάτης Λεβίδης στην αναφορά του αυτή γράφει τα ονόματα των οπλαρχηγών που βρίσκονταν μέσα στο φρούριο του Νεοκάστρου, «Αλέξης Γρίβας, Μπετζαντές, οι αδελφοί Καλλέργη, Αναστάσιος Βούλγαρης, Μανωλάκης Δαρειώτης, Ιωάννης Παπατζώνης, Γεώργιος Τζαβέλας και Μακρυγιάννης».

2009. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

κάτοικοι του Λεονταρίου²⁰¹⁰ ακολούθησαν αρχικά το Νικήτα Δικαίο στην εκστρατεία του εναντίον των Αιγυπτίων, αλλά τον εγκατέλειψαν, διότι οι οικείοι τους καταπιέζονταν από τον Έπαρχο και τους διερχόμενους στρατιώτες. Στην Αρκαδία (Κυπαρισσία) δεν δέχονταν να στρατολογηθούν, διότι υπέφεραν από τα στρατιωτικά σώματα που τους επισκέπτονταν.

Υπενθυμίζουμε ότι και το Βουλευτικό Σώμα²⁰¹¹ στις 9 Μαρτίου απευθύνθηκε στο Εκτελεστικό και έκανε δυσμενή σχόλια για τη συμπεριφορά των στρατιωτικών σωμάτων. Από το Εκτελεστικό²⁰¹² ήρθε η διαταγή στους οπλαρχηγούς που περιείχε τα ακόλουθα: «...Η Σεβαστή Διοίκησης πληροφορείται προλαβόντως τους γογγυσμούς και τας ταλαιπωρίας τας οποίας πάσχουν οι εγκάτοικοι της επαρχίας Αρκαδίας από τας στρατιωτικές καταχρήσεις και λοιπάς αφορήτους αταξίας...».

Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης²⁰¹³ από την Καλαμάτα στις 18 Μαρτίου 1825 έγραψε στη Διοίκηση: «...σας ειδοποιώ εκείνα τα οποία εδώ ακούω από τους ερχομένους από το στρατόπεδον· ότι κατά τον αριθμόν οπού έχετε τας διαταγάς δοσμένας δεν είναι ούτε ο ήμισος και ενώ δεν είναι και όλος ο αριθμός των στρατιωτών, είναι και αυτό το χειρότερον οπού δεν μαζώνονται εις μίαν ή δύο κολώνας να αντιπαραταχθούν του εχθρού, αλλά μέρος πολεμεί, και οι άλλοι στέκονται μακρόθεν, πίπτοντες μάλιστα και εις φυγήν ένθεν κακείθεν· και βλέποντας ο εχθρός τα τοιαύτα όλο και προχωρεί και ανδρειώνεται... Εκλαμπρότατοι ο καιρός το συγχωρεί να δώσετε την αμνησίαν εις όλους και να δεχθώμεν με ομόνοια, ότι ο εχθρός εδώ που επροχώρησε είναι κακόν και θα πονοκεφαλήσωμεν μεγάλης...».

Οι κάτοικοι του Νεοκάστρου²⁰¹⁴ σε αναφορά τους της 19 Μαρτίου προς τον Κουντουριώτη έγραψαν: «...τα της Διοικήσεως στρατεύματα ευρίσκονται γύρωθεν, πλην ως μανθάνομεν λιποτακτούν...». Ακόμη και ο Παναγιώτης Γιατράκος²⁰¹⁵ από το Κούρτεσι στις 24 Μαρτίου έγραψε: «...Ότι από τα στρατεύματα τα διορισμένα της Σεβ: Διοικήσεως δεν είναι ούτε το τέταρτον και ότι ταύτα δε είναι διασκορπισμένα εις τα χωρία, και επομένως ανωφελή...».

Οι ανταγωνιστικές σχέσεις που επικρατούσαν μεταξύ των διαφόρων οπλαρχηγών ήταν γνωστές στο Ναύπλιο. Γι' αυτό και το Βουλευτικό²⁰¹⁶ απ' αρχής έκανε την ατυχή πρότασή του για ανάληψη της αρχιστρατηγίας από τον Γεώργιο Κουντουριώτη. Όπως αναφέρθηκε, το κενό στη διοίκηση των στρατευμάτων, που δημιούργησε η βραδυπορία του Προέδρου του Εκτελεστικού, θέλησαν να αναπληρώσουν

2010. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 007 της 19 Μαρτίου 1825.

2011. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 69, έγγρ. 133 της 9 Μαρτίου 1825.

2012. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 194 της 11 Μαρτίου και έγγρ. 212 της 13 Μαρτίου 1825

2013. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 191, της 18 Μαρτίου 1825.

2014. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 209 της 19 Μαρτίου 1825.

2015. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 76, έγγρ. 122 της 24 Μαρτίου 1825.

2016. Α. Ε. Π., βιβλ. 8, σ. 144.

με την αποστολή του Αναγνωσταρά ως προσωρινού αντικαταστάτη του. Αλλά και αυτού η παρουσία δεν ωφέλησε, ανεξάρτητα αν η ευθύνη βαρύνει περισσότερο τον Αναγνωσταρά ή τους οπλαρχηγούς, οι οποίοι από την πρώτη στιγμή έδειξαν ότι δεν είχαν διάθεση συνεργασίας μαζί του, διότι δεν ήθελαν να δεχθούν την καταμέτρηση των στρατευμάτων.

Οι πληροφορίες για πολεμικές συγκρούσεις των ελληνικών σωμάτων, τα οποία βρίσκονταν εκτός του Νεοκάστρου, με τους Αιγυπτίους είναι ελάχιστα. Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, όταν στις 19 Φεβρουαρίου έγινε η επιχείρηση των Αιγυπτίων στην επαρχία Κορώνης, από το Νεόκαστρο²⁰¹⁷ ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος και ο Γεώργιος Τζαβέλας με εκατόν τριάντα στρατιώτες πλησίασαν τους εχθρούς έξω από το τείχος του Νεοκάστρου, αλλά οι Έλληνες ήταν λίγοι αφού την προηγούμενη είχε αποχωρήσει ο Κίτσος Τζαβέλας και γρήγορα επέστρεψαν στη βάση τους.

Πολεμική σύγκρουση Ελλήνων και Αιγυπτίων αναφέρεται στις 13 Μαρτίου. Την προηγούμενη είχε φθάσει από το Ναύπλιο ο Χατζηχρήστος²⁰¹⁸ και εγκαταστάθηκε στο χωριό Χαντρινού. Παραπονέθηκε στους εντόπιους στρατηγούς που βρίσκονταν στο Μεσσηνιακό κόλπο, ότι δεν ήρθαν σε επικοινωνία μαζί του και ζήτησε να ενωθούν όλοι να συνεννοούνται και να του υποδείξουν τη θέση την οποία θα έπρεπε να καταλάβει.

Στο γειτονικό Σουληνάρι, που βρισκόταν σε απόσταση μισής ώρας από τα Αιγυπτιακά χαρακώματα, ήταν στρατοπεδευμένοι ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και ο Κίτσος Τζαβέλας, αφού προστέθηκε και ο Κυριάκος Σκούρτης, όλοι μαζί επιτέθηκαν κατά των εχθρικών θέσεων. Η έκβαση της μάχης κρίθηκε σε βραχύ χρονικό διάστημα και ήταν σε βάρος των Ελλήνων. Ο Κ. Σκούρτης²⁰¹⁹ στις 13 Μαρτίου 1825 περιέγραψε τη μάχη στον Γεώργιο Κουντουριώτη με τα ακόλουθα: «...αλλά κακή τύχη, μόλις άρχισεν η μάχη και άπαντες οι εδικοί μας εις πανικόν φόβον κυριευθέντες ετράπησαν εις φυγήν... Εκλαμπρότατε, οι εχθροί δυνατοί δεν είναι, επειδή όμως είναι τακτικοί και επειδή ημείς είμεθα εις έλλειψιν πάντων, και το περισσότερο επειδή δεν έχομεν αρχηγόν, έως ώρας δεν ευδοκιμήσαμεν...». Προφανώς, όταν είδαν οι Έλληνες την εχθρική κολώνα να μην ανακόπτει την πορεία της στην πρώτη ή δεύτερη ομοβροντία τους, πανικοβλήθηκαν και τράπηκαν σε φυγή.

Ο έπαρχος Τριπόλεως Κωνσταντίνος Ράδος²⁰²⁰ στις 14 Μαρτίου έγραψε στο Εκτελεστικό ότι όταν έφθασε στο στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου ο Χατζηχρήστος με 300, βρήκε εκεί και τον Τζαβέλα με 100 και συνέχισε: «...δεν υπέφερον να αναμείνουν και τους λοιπούς στρατηγούς διά να τους κτυπήσωσι όλαις δυνάμεσι· αλλά κινηθείς πρώτος ο Χ' Χρήστος συνεπλάκη μετά των εχθρών, και μ' όλον ότι επο-

2017. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 20 Φεβρουαρίου 1825.

2018. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) Κ 06, έγγρ. 498 της 12 Μαρτίου 1825.

2019. Α. Λιγνού, Αρχαίον Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 218.

2020. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Αρχ. Ιω. Φιλήμονος, αριθ. εγγρ. 4476.

λέμουν οι υπό την οδηγίαν του, με απαραδειγμάτιστον αφοβίαν και ανδρείαν, διά το πείσμα, καρτερίαν και πληθύν του εχθρού, εβιάσθησαν να αποσυρθώσιν ολίγον. Και αν αγαθή τύχη, ο άφοβος Τζαβέλας, μετά των εκατόν μαχιμωτάτων Σουλιωτών του, δεν εκαταλάμβαναν μίαν επιτηδειοτάτην θέσιν, ήθελε προξενηθή μεγίστη θραύσις εις το τάγμα των Βουλγάρων, και ήθελε θυσιασθή και αυτός ο Χ' Χρήστος. Και μ' όλον ότι οι εχθροί έπιπτον καθάπαξ εκατόν, από τα τουφέκια των ανδρείων Σουλιωτών, τυφλώς επροχώρουν με στρατιωτικόν βήμα, ώστε εβιάσθη και ο στρατηγός Ντζαβέλας να παρατήση την θέσιν του, και αποσυρθέντες άφησαν το πεδίον της μάχης εις την εξουσίαν των εχθρών, και το Νεόκαστρον πολιορκημένον πλησιέστατα...».

Η πολεμική αυτή σύγκρουση έδειξε ότι οι Αιγύπτιοι δύσκολα θα αποβάλλονταν από τις θέσεις που είχαν οχυρώσει τόσο καιρό με άνεση, όταν οι Έλληνες αδρανούσαν.

Στις 28 Μαρτίου ο Σταμάτης Λεβίδης²⁰²¹, έμπιστος άνθρωπος του Αλέξ. Μαυροκορδάτου, σε αναφορά του από το Νησί (Μεσσήνη) για την κατάσταση που επικρατούσε στο Μεσσηνιακό κόλπο, ανέφερε τα ακόλουθα: «...Ο Καραϊσκάκης, Χ' Χρήστος, Τζαβέλας, σώμα καπ. Σκούρτη, Καρατάσος, Γιατράκος, αυτοί όλοι συνάζονται έως δύο ήμισυ χιλιάδας, στέκονται μακράν δύο ώρας με μεγάλην αδράνεια, τα στρατεύματά τους λιποτακτούν καθημερινώς. Ο δεσπότης (Μεθώνης) με τριακοσίους Αρκαδινούς ευρίσκεται εις τους Παλαιούς Αβαρίνους και άλλοι πεντακόσιοι ευρίσκονται εις Γαργαλιάνους, τέσσαρας ώρας μακράν από τον εχθρόν... αύριον το πρωί πηγαίνω εις τα χωριά να κάμω ό,τι δυναθώ να τους παρακινήσω να κατεβούν εις το στρατόπεδον και τι ωφελεί οπού είναι τρεις ώρας μακράν από τον εχθρόν και κανέναν δεν πάγει να ρίψη ούτε ένα τουφέκι εις τον εχθρόν...».

Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης και ο Κίτσος Τζαβέλας²⁰²² στις 28 Μαρτίου κατηγόρησαν στο Γεώργιο Κουντουριώτη τους Πελοποννησίους με τα ακόλουθα λόγια: «...ημείς βλέπομεν τους εντοπίους αδιαφορούντας...». Ο Έπαρχος Μικρομάνης Αναγνώστης Δικαίος²⁰²³ ανέφερε στο Υπουργείο των Εσωτερικών: «...όπου τρέχει μεγάλη αδιαφορία εις ημάς τους Έλληνας, οπού δεν θέλουν να ξεκινήσουν...». Ο Αναγνωσταράς²⁰²⁴ βλέποντας την ακαταστασία του στρατοπέδου συνέστησε στο Εκτελεστικό τη βιαία στρατολογία και πρόσθεσε: «...δεν φοβήθηκα διόλου τον εχθρόν, όσον την ακαταστασίαν, αδιαφορίαν και ιδιοτέλειαν των Ελλήνων...».

Ο Φρούραρχος Νεοκάστρου Δημήτριος Σαχτούρης²⁰²⁵ στις 25 Μαρτίου περιέγραψε στον Κυριάκο Σκούρτη τις δύσκολες ώρες που περνούσε το φρούριο από

2021. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 103 της 28 Μαρτίου 1825. Στο τέλος της αναφοράς του ο Λεβίδης σημειώνει πόσες μερίδες δίνουν οι φροντιστές στον κάθε οπλαρχηγό: 2.500 Χατζηχρήστο, 2.000 Σκούρτη, 1.100 Καραϊσκάκη, 250 Ποριώτη, 600 Γιατράκο, 100 Σαϊνή και 1050 Μανιάτες. Κατά το Σταμ. Λεβίδη όλοι μαζί ήταν 2.500.

2022. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 9, έγγρ. 279 της 28 Μαρτίου 1825.

2023. ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 64, έγγρ. 189 της 23 Απριλίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 10, έγγρ. 182 της 23 Απριλίου 1825..

2024. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 10 έγγρ. 119 της 16 Απριλίου 1825.

2025. ΓΑ Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 69, έγγρ. 115 της 25 Μαρτίου 1825..

το εχθρικό πυροβολικό και ζήτησε, οι εκτός του φρουρίου Έλληνες να χτίσουν ταμπούρια κοντά στα εχθρικά χαρακώματα για να χτυπήσουν τον εχθρό. Παράλληλα να στείλουν μέσα στο φρούριο 2.000 στρατιώτες, χίλιοι να πολεμούν πάνω από τα τείχη και χίλιοι από κάτω, για να βάλουν τους εχθρούς μεταξύ δύο πυρών των Ελλήνων των ταμπουριών και των Ελλήνων του φρουρίου. Ακόμη ζήτησε να πάει μέσα ο Νικόλαος Γιατράκος για να περιποιηθεί τους τραυματίες ή να ζητήσει από τον Κατσή Μαυρομιχάλης να στείλει έναν από τους δύο γιατρούς τους οποίους είχε μαζί του. Τέλος πρότεινε στο Σκούρτη να πάει μέσα στο κάστρο για να συνεννοηθούν για την αντιμετώπιση του εχθρού.

Στις 28 Μαρτίου ο Κυριάκος Σκούρτης²⁰²⁶ ορίστηκε από το Γεώργιο Κουντουριώτη ως αναπληρωτής του. Την ίδια ημέρα οι στρατηγοί Κίτσος Τζαβέλας και Γεώργιος Καραϊσκάκης²⁰²⁷ με αναφορά τους στον Πρόεδρο του Εκτελεστικού του ζήτησαν να φθάσει αμέσως στο πολεμικό μέτωπο και του κατελόγησαν ότι: «...Αλλ' η εκλαμπρότης σας μακρόθεν στεκόμενη βλέπετε τα πράγματα με κρυότητα, και τούτου ένεκεν αφύχησαν και αφυχούν πάντες οι Έλληνες».

Οι κάτοικοι του Μυστρά²⁰²⁸ αναφερόμενοι στη Διοίκηση έγραψαν «...Οι στρατιωτικοί μισθοί κατήντησαν 60 και 70 γρόσια να λαμβάνη έκαστος στρατιώτης το μήνα, και έως τώρα από την επαρχίαν ταύτην είναι δύο χιλιάδες στρατιώται και τους πληρώνει η επαρχία από 60 και 70 γρ. τον κάθε μήνα έκαστον, η δε Διοίκησις λέγει ότι πληρώνει μισθούς στρατιωτικούς ημείς όμως δεν ηξεύρομεν αν πληρώνονται ή όχι...». Το ερώτημα που γεννάται είναι αν οι Γιατράκοι πληρώνονταν για τους στρατιώτες τους από δύο πηγές.

Η μάχη της Σχινόλακκας

Όπως ανέφερε ο Αναγνωσταράς στον Γ. Κουντουριώτη, οι Έλληνες οπλαρχηγοί είχαν πάρει την απόφαση να χτυπήσουν τους Αιγυπτίους στις 16 Μαρτίου ημέρα Δευτέρα²⁰²⁹. Οι αιγυπτιακές δυνάμεις στις 14 Μαρτίου κατέλαβαν το χωριό Πύλα²⁰³⁰, που βρίσκεται ανατολικά της Γιάλοβας, η οποία ήταν η μόνη από ξηράς οδός επικοινωνίας και εφοδιασμού του Νεοκάστρου. Βορειότερα της Πύλας βρίσκεται το χωριό Σχινόλακκα, το οποίο κάλυπτε τη Γιάλοβα και φαινόταν ως ο πιθανότερος μελλοντικός στόχος του Ιμπραήμ.

Σε περίπτωση επίθεσης των Αιγυπτίων θα υπεράσπιζε τη Σχινόλακκα ο Καρατάσος με διακόσιους άνδρες. Οι Έλληνες είχαν κλεισθεί στα σπίτια του χωριού, είχαν χτίσει τα παράθυρα και με σχετική ασφάλεια θα αντιμετώπιζαν τους εχθρούς, καλυ-

2026. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 280 της 28 Μαρτίου 1825.

2027. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 279 της 28 Μαρτίου 1825.

2028. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 84, έγγρ. 076 της 28 Απριλίου 1825.

2029. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 217 της 19 Μαρτίου 1825.

2030. ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 59, έγγρ. της 14 Μαρτίου 1825.

πτόμενοι πίσω από τις πολεμίστρες. Ο Καρατάσος είχε συνεννοηθεί με τους άλλους οπλαρχηγούς σε περίπτωση εχθρικής προσβολής να σπεύσουν σε βοήθειά του.

Το πρωί της 15 Μαρτίου, ημέρα Κυριακή, οι αιγυπτιακές δυνάμεις υπό την ηγεσία του Ιμπραήμ πασά βάδισαν εναντίον της Σχινόλακκας²⁰³¹. Η κολώνα των πεζών προσέβαλε το χωριό, με σκοπό να εκτοπίσει από τη θέση αυτή τον Καρατάσο. Συνολικά έγιναν επτά εφορμήσεις και απέτυχαν όλες με σοβαρές απώλειες των Αιγυπτίων. Αντίθετα οι Έλληνες είχαν μόνο έναν τραυματία.

Όταν εκδηλώθηκε η εχθρική επίθεση εναντίον της Σχινόλακκας ο Καρατάσος ειδοποίησε αμέσως τους άλλους οπλαρχηγούς. Τα διάφορα ελληνικά στρατιωτικά σώματα, που ήταν εγκατεστημένα στους γύρω λόφους, έσπευσαν να τον συνδράμουν. Από το χωριό Σουληνάρι, στο οποίο ήταν εγκατεστημένοι ο Χατζηχρήστος, ο Παναγιώτης και ο Γεώργιος Γιατράκος, ξεκίνησε ο τελευταίος με εκατόν πενήντα στρατιώτες για τη Σχινόλακκα. Δέχθηκε όμως την επίθεση του ιππικού και αναγκάστηκε να επιστρέψει. Θα είχε δε σοβαρές απώλειες, αν δεν έσπευδε ο Χατζηχρήστος να καλύψει την υποχώρησή του²⁰³².

Ανάλογη ήταν και η τύχη των άλλων στρατιωτικών σωμάτων, που προσπάθησαν να βοηθήσουν τον Καρατάσο. Ο Γάτσος, ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης, ο Γεώργιος Βαλτινός και οι Γιολδασαίοι, όταν βγήκαν από τις οχυρές θέσεις τους και πλησίασαν στη Σχινόλακκα δέχθηκαν και αυτοί τη επίθεση του αιγυπτιακού ιππικού και επέστρεψαν με απώλεια 5-6 ανδρών.

Η θέση του Καρατάσου θα γινόταν επισφαλής, εάν μόνος ήταν υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει τις επιθέσεις του πολυάριθμου εχθρικού στρατεύματος, που θα τον περικύκλωνε. Αλλά την εννάτη (αναφέρεται και η εβδόμη) ώρα της ημέρας, όπως έγραψε σε αναφορά του προς τη Διοίκηση ο ίδιος ο Καρατάσος, οι εχθροί αποσύρθηκαν. Καταρακτώδης βροχή²⁰³³ έβρεξε τα όπλα των ακάλυπτων Αιγυπτίων οι οποίοι δεν είχαν πλέον τη δυνατότητα να πυροβολούν, ενώ οι αμυνόμενοι από τα σπίτια του χωριού με στεγνά όπλα μπορούσαν ακόμη να πολεμούν. Αυτή ήταν η

2031. Αναφορά Καρατάσου, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 164 της 16 Μαρτίου 1825. Αναφορά Γεωργιάκη Γιατράκου, ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 119 της 16 Μαρτίου 1825. Αναφορά Αγγελή Γάτσου, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 177 της 17 Μαρτίου 1825. Αναφορά επάρχου Ανδρούσας, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 199 της 17 Μαρτίου 1825. Αναφορά Παναγιώτη Γιατράκου, ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 06, έγγρ. 490 της 16 Μαρτίου 1825. Αναφορά επάρχου Νησίου, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 221 της 17 Μαρτίου 1825. Αναφορά φροντιστών, ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 183 της 16 Μαρτίου 1825. «Εφημερίς Αθηνών», αριθ. φύλλ. 53 της 7 Απριλίου 1825, σ. 4, «Ελληνικά Χρονικά», αριθ. φύλλ. 23 της 28 Μαρτίου 1824, σ. 3-4. «Ο Φίλος του Νόμου», αριθ. φύλλ. 104 της 23 Μαρτίου 1825, σ. 2-3. Νικ. Κασομούλη, Απομνημονεύματα της Επανάστασης των Ελλήνων, τόμ. Β', σ. 40 κ.ε. Κ. Α. Κοτσώνη, Μάχη Σχινόλακκας, Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Κυπαρισσία 1982, σσ. 81-91, αναδημοσιεύεται στο ίδιο: «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», Αθήναι 1999, σ. 61 κ.ε.

2032. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 119 της 16 Μαρτίου 1825.

2033. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 221 της 17 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 199 της 17 Μαρτίου 1825

αιτία που ανάγκασε τα αιγυπτιακά στρατεύματα να επιστρέψουν στις σκηνές τους, αφήνοντας πίσω τους δύο περίπου εκατοντάδες νεκρούς και ισάριθμα όπλα ως λάφυρα των νικητών.

Ο Καρατάσος δεν ήταν μόνος, όπως λέγεται, αλλά είχε μαζί του και Μανιάτες. Οι Μανιάτες ήταν στη γειτονική Γιάλοβα και δεν είναι γνωστό, αν οι Αιγύπτιοι χτύπησαν συγχρόνως την παραλιακή Γιάλοβα ή οι υπερασπιστές της Γιάλοβας πήγαν σε βοήθεια του Καρατάσου. Στη μάχη πήρε μέρος ο Ιωάννης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης²⁰³⁴, ο οποίος τραυματίστηκε στο σαγόνι²⁰³⁵, ο Δημήτριος Πουλικάκος κ.ά. Σε επιστολή του Παναγιώτη Γιατράκου²⁰³⁶ από το Κούρτεσι της 16 Μαρτίου αναφέρεται: «...εχαρήκαμε που ευρέθηκε μαζί του (με τον Καρατάσο) ο κύριος Ροδίτης Μαυρομιχάλης, εστάθη γενναίος, ως ακούσαμεν ελαβώθη ολίγον εις το πρόσωπον...».

Η μάχη της Σχινόλακκας πανικόβαλε τις ελληνικές ένοπλες δυνάμεις και τα διάφορα σώματα είχαν μεγάλες διαρροές στρατιωτών, οι οποίοι ζήτησαν ασφαλέστερη θέση, άλλοι πήγαν προς την Αρκαδιά (επαρχία Τριφυλίας), άλλοι προς την Ανδρούσα ή το Νησί και μερικοί έφθασαν στην Καλαμάτα κάνοντας καταχρήσεις²⁰³⁷. Ο Καρατάσος ειδοποίησε τους άλλους οπλαρχηγούς ότι θα εγκατέλειπε τη θέση της Σχινόλακκας, διότι πλέον αποδείχθηκε ότι δεν θα μπορούσε να ελπίζει σε βοήθεια από τα γύρω σώματα. Την επομένη ημέρα από το χωριό Βλάση έστειλε την αναφορά του προς τη Διοίκηση η οποία κατόπιν απευθύνθηκε προς αυτόν με επαινετικό έγγραφο²⁰³⁸.

Εκείνο το βράδυ οι Αιγύπτιοι γιόρταζαν την επιτυχία τους. Μπορεί να μην απώθησαν τους αμυνόμενους από τη Σχινόλακκα, μπορεί να είχαν σημαντικές απώλειες, αλλά οι θέσεις της Σχινόλακκας και της Γιάλοβας εγκατελειφθήσαν από τους Έλληνες και περιήλθαν στην κυριότητά τους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να διακοπεί η επικοινωνία του φρουρίου από την ξηρά με τα ελληνικά στρατεύματα που ήταν έξω από τα τείχη²⁰³⁹ δια μέσου της Γιάλοβας.

2034. Ορισμένοι από τους Μανιάτες, που αργότερα υπηρέτησαν στο στρατό, δήλωσαν ότι πολέμησαν στη μάχη της Σχινόλακκας υπό τον Ιωάννη Κ. Μαυρομιχάλη-Ροδίτη, το Δημήτριο Πουλικάκο και τον Κ. Μπαθρέλο. Αυτοί είναι: Αγγελέας Αναγνώστης, Γιαννακάκος Νικόλαος, Δημητράκος-Γριτζάκος Ανδρέας, Κάργας Γεώργιος, Κουμουδής Νικόλαος, Κυριακουλάκος Δημήτριος, Μπραϊμής Δημήτριος, Πηλαλάκος Δ. Νικόλαος, Τσιλιβάκος Γρηγόριος, Φραγκισκάκης Νικόλαος και Χηνάκος Παύλος. ΓΑ Κ, Αριστεία, φάκ. 12, έγγρ. 087.

2035. Ο Ιω. Ροδίτης-Μαυρομιχάλης έλαβε 90 γρόσια για τα έξοδα των πληγών του και του γιατρού για ένα εξαήμερο. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 28, έγγρ. 50 της 1 Απριλίου 1825.

2036. ΓΑ Κ, Μικρ. Συλλ., (αρχ. Γιατράκου) φάκ. Κ 06, έγγρ. 490, της 16 Μαρτίου 1825.

2037. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 183 της 16 Μαΐου 1825. Ο Γεώργιος Γιατράκος από την Καλαμπρέζα έγραψε: «...Τα στρατεύματα διεσκορπίστησαν και πέσαν παρακάτω Αντρούσα, Νησί και Καλαμάτα και κατά την συνήθειά των σκοτώνουν γελάδια, πρόβατα, γουρούνια, γδύνουν ανθρώπους, σκοτώνουν άνδρας, γυναίκας, καταληλατίζουν τον κόσμον· εκείνο οπού γίνεται δεν περιγράφεται...».

2038. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 75, έγγρ. 050 της 21 Μαρτίου 1825.

2039. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 183 της 16 Μαΐου 1825.

Την επομένη ημέρα οι Έλληνες οπλαρχηγοί προσπαθούσαν να συγκεντρώσουν τους στρατιώτες τους και στις 17 Μαρτίου συναντήθηκαν στο Βλαχόπουλο, όπου έγινε σύσκεψη για την περαιτέρω δράση τους²⁰⁴⁰. Από την προηγούμενη ήταν εκεί ο Χατζηχρήστος και ο Σκούρτης, ενώ στις Χώρες είχε πάει ο Καραϊσκάκης και οι Τζαβελαίοι.

Ο εφοδιασμός των στρατευμάτων

Μέχρι τώρα πολλές φορές αναφέρθηκε ότι τα στρατεύματα δεν ήταν εφοδιασμένα με επάρκεια τροφών και πυρομαχικών. Όλοι οι οπλαρχηγοί, όπως είδαμε, πρόβαλαν την έλλειψη εφοδίων και γενικού αρχηγού σαν κύριες αιτίες της αδράνειας των ελληνικών στρατιωτικών σωμάτων και παράλληλα της ανεμπόδιστης προόδου των αιγυπτιακών στρατευμάτων. Πράγματι η έλλειψη εφοδίων αποτέλεσε τροχοπέδη στις πολεμικές ενέργειες των Ελλήνων, αλλά δεν ήταν μόνο αυτή. Οι μεν στρατιώτες αδιαφορούσαν, οι δε οπλαρχηγοί αδρανούσαν και όσες φορές έγινε κάποια πολεμική ενέργεια των στρατευμάτων που βρίσκονταν εκτός των τειχών, απέτυχε με παταγώδη τρόπο εκτός από τη μάχη στη Σχινόλακκα.

Πέρα όμως από τις ευθύνες των στρατιωτικών τμημάτων, τη μεγαλύτερη ευθύνη φέρει η Διοίκηση, η οποία δεν έλαβε ουσιαστικά κανένα μέτρο για την αντιμετώπιση της απόβασης του Ιμπραήμ στον ελλαδικό χώρο. Δεν είχε ετοιμάσει το στρατό για να αντιμετωπίσει τον εξωτερικό κίνδυνο, αλλά είχε μεταμορφώσει τα «ξενικά» σώματα σε στρατεύματα κατοχής και τιμωρίας.

Επαναλαμβάνουμε πως το τραγικότερο ήταν ότι ο Γ. Κουντουριώτης με πρόφαση την εκστρατεία των Πατρών, πήρε από το ταμείο 1.600.000 γρόσια και το άφησε τελείως άδειο. Έμειναν τα επαρχεία²⁰⁴¹ και τα στρατιωτικά σώματα χωρίς χρήματα για να αντιμετωπίσουν ένα ισχυρό εχθρό στην πιο κρίσιμη στιγμή του αγώνα.

Ο Κατσίης Μαυρομιχάλης αμέσως μετά την απόβαση του Ιμπραήμ απαίτησε από τους κατοίκους της Καλαμάτας και του Νησιού (Μεσσήνης) πυρομαχικά. Άλλοι οπλαρχηγοί ανέφεραν τη στέρησή των και η Διοίκηση απέδειξε την παντελή ανικανότητά της. Ενώ οι οπλαρχηγοί²⁰⁴² από την πρώτη στιγμή ανέφεραν την έλλει-

2040. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 183 της 16 Μαΐου 1825.

2041. Οι κατά τόπους Έπαρχοι δεν είχαν χρήματα, ούτε άλλα εφόδια για να καλύψουν τις ανάγκες των στρατευμάτων σε τροφές και πυρομαχικά. Νεόκαστρο: «...το φρούριο ευρέθη λειψό από κάθε ζωοτροφίαν...». ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 149 της 19 Φεβρουαρίου 1825. Κορώνη, ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 150 της 15 Φεβρουαρίου 1825 και έγγρ. 174 της 20 Φεβρουαρίου. Νησί: «φροντιστής μήτε εφάνη, μήτε ακούσθη», ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 126 της 19 Φεβρουαρίου 1825. Εμλάκια: ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 151 της 15 Φεβρουαρίου 1825. Καλαμάτα: ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 54, έγγρ. της 13 Φεβρουαρίου 1825.

2042. Κίτσος Τζαβέλας, ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 161 της 23 Φεβρουαρίου 1825. Ν. Γιατράκος, ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 132 της 23 Φεβρουαρίου 1825 και ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 026 της 1 Μαρτίου 1825. Π. Γιατράκος, ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825.

ψη τροφών και πυρομαχικών, το Εκτελεστικό Σώμα²⁰⁴³ με ικανοποίηση κατ' επανάληψη διαβεβαίωνε ότι όλα είναι τακτοποιημένα και επαρκή.

Η Διοίκηση, όταν στις 12 Φεβρουαρίου έγινε η επιστράτευση, όρισε φροντιστές το Δημήτριο Ν. Μανουσάκη με υποφροντιστή το Γιακουμή Σαλταφέρο, ο οποίος άρχισε να μοιράζει ψωμί από τις 24 Φεβρουαρίου. Μετά δύο ημέρες έφθασε στη Μεσσηνία και ο φροντιστής Μανουσάκης. Στις 8 Μαρτίου διόρισε και δεύτερο φροντιστή, τον Παναγιώτη Δαρειώτη²⁰⁴⁴, αλλά η Διοίκηση δεν τους έδωσε αρκετά χρήματα και ο εφοδιασμός δεν ήταν επαρκής. Μάταια οι οπλαρχηγοί ζητούσαν τροφές, ακόμη και το Πάσχα υπήρξαν διαμαρτυρίες και απειλές²⁰⁴⁵. Ο Καρατάσος²⁰⁴⁶ από το χωριό Βλάση στις 28 Μαρτίου έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη τα ακόλουθα: «...Έχω πέντε ημέρας οπού κάθομαι νηστικός, λοιπόν ημπορώ να κυβερνηθώ ακόμη δύο ημέρας, έπειτα πλέον κανέννας δεν μένει μαζί μου...τα ασκέρια ρεμπέλειψαν και γυρίζουν εδώ και εκεί εις τα χωρία, δεν έχουν καμμίαν τάξιν· και μάλιστα τους λείπουν τους στρατιώτας μου και οι λουφέδες (μισθοί) και δεν ημπορώ να τους απαντήσω...». Αλλά και όταν τα στρατιωτικά σώματα, τα οποία βρισκόνταν εκτός των τειχών, είχαν εφόδια δεν απέδιδαν στα πολεμικά μέτωπα.

Δυσφορία υπήρχε και στους κατοίκους της Μεσσηνίας για τις πιέσεις που ασκούσαν οι αρχές ή τα στρατεύματα για την παροχή τροφών, πυρομαχικών ή χρημάτων. Αναφέρονται σαν παράδειγμα τα παράπονα των Καλαματιανών για τις πιέσεις και επιβαρύνσεις που δέχονταν²⁰⁴⁷, αλλά και οι διαμαρτυρίες του επάρχου²⁰⁴⁸ και οι κατηγορίες σε βάρος των κατοίκων της Καλαμάτας.

Κατσής Μαυρομιχάλης έγραψε σε αναφορά του: «...εξ αιτίας της ελλείψεως ψωμιού μας σκορπούν και οι στρατιώται με το να είμεθα ανοικονόμητοι...». ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 069 της 8 Μαρτίου 1825. Ακόμη ο Χατζηχρήστος ανέφερε: «...η έλλειψις των πολεμοφοδίων, εξαιρέτως δε της ζωοτροφίας, ήτις ελλείπει όλως διόλου, μας κάμνει όλους να αμχανώμεν...». Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. 4, σ. 217.

2043. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 62, έγγρ. 056 της 21 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 63, έγγρ. 126 της 25 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 8, έγγρ. 210 της 28 Φεβρουαρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 66 έγγρ. 050 της 1 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 66, έγγρ. 043 της 1 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 049 της 6 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 116 της 12 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 124 της 13 Μαρτίου 1825.

2044. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 172 της 8 Μαρτίου 1825 και ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9 έγγρ. 184 της 17 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 126 της 26 Μαρτίου 1825.

2045. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 299, 300 και 302 της 26 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 317 της 27 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 102 της 28 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 316 της 28 Μαρτίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 301 της 1 Απριλίου 1825.

2046. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 314 της 28 Μαρτίου 1825.

2047. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 018 (25/3), 019 (13/3), 020 (10/3), 021 (12/3) και 117 της 26/3/25.

2048. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α'. Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 40 της 5 Μαρτίου 1825.

Οι Φροντιστές²⁰⁴⁹ μετά τη μάχη της Σχινόλακκας έγραψαν στη Διοίκηση ότι η διάλυση του στρατοπέδου που ακολούθησε δεν έγινε από έλλειψη τροφών, «...επειδή πάντοτε μέχρι σήμερα ήταν όλα άφθονα...». Βέβαια, δεν θα πρέπει να πιστέψει κανείς ότι τα λεγόμενα των φροντιστών δεν είχαν το στοιχείο της υπερβολής, διότι ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁰⁵⁰ στις 10 Μαρτίου έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη: «... εκ του Φροντιστού μόνον εν ψωμί λαμβάνομεν, το οποίον είναι αχρειέστατον, ώστε μήτε αυτά τα άλογα ζώα δεν δύνανται να το φάγουν, πολλά δε μάλλον οι κεκοπιακότες και πάσχοντες δυστυχείς στρατιώται...».

Ο Φροντιστής Δ. Ν. Μανουσάκης²⁰⁵¹ έγραψε στη Διοίκηση για τον απολογισμό των χρημάτων και το ποσόν που είχε δανεισθεί για να καλύψει βασικές ανάγκες του στρατοπέδου. Αλλά με δάνεια των φροντιστών δεν μπορούσε να εφοδιάζεται με επάρκεια ένα μεγάλο στρατόπεδο. Όπως αναφέρθηκε, οι απαιτήσεις των αρχηγών για διπλάσιο αριθμό μερίδων από τους άνδρες τους αποτελούσε ένα άλλο σοβαρό πρόβλημα. Θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψη μας ακόμη ότι οι οπλαρχηγοί²⁰⁵² κατηγορήθηκαν πως: «...παίρνουν ταΐνια και από το Νησίον και από τας Χώρας...». Ευρισκόμενος στη Λιγούδιστα (Χώρες) ο Παν. Δαρειώτης²⁰⁵³ στις 28 Μαρτίου έγραψε στο Δημ. Μανουσάκη ότι όλοι οι στρατηγοί ζήτησαν από αυτόν μερίδες με την πρόφαση, πως μόνο αυτός είχε. Πέρα από τις απαιτήσεις υπήρχαν κι οι απειλές. Ο Γ. Καραϊσκάκης²⁰⁵⁴ έγραψε στον Π. Δαρειώτη την ημέρα του Πάσχα ότι αυτός και οι στρατιώτες λιποθύμησαν από την πείνα και να στείλει 4.000 μερίδες, διότι θα σκορπίσει το στράτευμα «...και εσύ γλυτωμό δεν έχεις όπου κι αν υπάγης...». Ο Κίτσος Τζαβέλας²⁰⁵⁵ έγραψε από το Φουρτζί: «...θα έλθουμε όλοι αυτού και θα το δώσουμε του διαβόλου, επειδή παρά να αποθάνωμεν από την πείνα, κάλλιο να σκοτωθούμε μαζί σας...».

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης

Όταν έγινε η απόβαση των Αιγυπτίων στη Μεθώνη ο Πετρόμπεης βρισκόταν στο Ναύπλιο. Επειδή όμως υπήρξε πρόεδρος του καταργημένου από τον πρώτο εμφύλιο πόλεμο Εκτελεστικού, του είχε επιβληθεί «πολιτικός δεσμός»²⁰⁵⁶, δηλαδή δεν μπορούσε να αναλάβει κανένα αξίωμα και συνεπώς παρέμενε σε αργία.

2049. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 221 της 17 Μαρτίου 1825.

2050. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 213.

2051. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 70, έγγρ. 001 της 10 Μαρτίου 1825.

2052. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 103 της 28 Μαρτίου 1825.

2053. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 315 της 28 Μαρτίου 1825.

2054. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 316 της 30 Μαρτίου 1825.

2055. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 26, έγγρ. 301 της 1 Απριλίου 1825.

2056. Σ. Δ. Λουκάτος, Ο «Πολιτικός δεσμός» του Πετρόμπεη, λύση του και η θετική συμμετοχή του στο Νεόκαστρο, 1824 και 1825, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)437.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1825 ζήτησε να του επιτραπεί να πάει στη Μάνη και ενεργώντας σύμφωνα με τις διαταγές που θα λάμβανε από τη Διοίκηση, θα μπορούσε να φανεί χρήσιμος στην πατρίδα²⁰⁵⁷. Μετά από δύο ημέρες το Βουλευτικό²⁰⁵⁸ με προβούλευμά του αποφάσισε, ότι δεν μπορεί να αναλάβει στρατιωτικό αξίωμα, αλλά δεν είχε αντίρρηση να του δοθεί άδεια να επιστρέψει στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Στις 18 Φεβρουαρίου το Εκτελεστικό²⁰⁵⁹ του αναγνώρισε τα πατριωτικά του φρονήματα, το ζήλο και την προθυμία του να φανεί χρήσιμος στην πατρίδα και τον διαβεβαίωσε ότι «...εν καιρώ τω προσήκοντι θέλετε τιμηθή προσωπικώς από το Έθνος...». Η τελευταία όμως πρόταση είχε διαγραφεί και αντ' αυτής έγραφε: «*Εν τοσούτω δε σας επιτρέπει να απέλθετε εις τα ίδια κατά την αίτησίν σας*».

Στις 14 Μαρτίου ο Πετρόμπεης²⁰⁶⁰ από το Ναύπλιο έστειλε την ακόλουθη επιστολή στη Διοίκηση: «*Αποδίδων διά της παρούσης μου τας οποίας ομολογώ χάριτας προς την Σ. Διοίκησιν ένεκα της ευγνωμοσύνης, την οποίαν δεικνύει διά τας προς την πατρίδα εκδουλεύσεις της οικογενείας μου, διότι οι άνθρωποι δεν τρέφονται σωματικώς διά λόγου, διά τούτο βιαζόμενος προβάλλω εις την Σ. Διοίκησιν ν' αποφασίση και πόρον ανάλογον εις ετήσιαν οικονομίαν των προς το ζην αναγκαίων των οίκων μου τε και του μακαρίτου αυταδέλφου μου Κυριακούλη και άλλων πολλών οικείων ανθρώπων των φονευθέντων εις τας κατά των εχθρών μάχας, των οποίων η φροντίς των αναγκαίων είναι εις βάρος μου, διότι είναι γνωστόν τοις πάσι, ότι ο κύριος πόρος διά του οποίου η οικογένειά μου εφορρίζετο τα προς το ζην αναγκαία προ της επαναστάσεως, εξέλλειπε διά αγάπην της πατρίδος, και ούτε το εισόδημα της ιδιοκτησίας των ακινήτων κτημάτων μου ικανεί προς οικονομίαν. Τέλος ούτε κατά τον παρόντα καιρόν κρίνω κατάλληλον ως και οι λοιποί πατριώται αποπλήρωσιν της χρηματικής καταστάσεως, την οποίαν εδαπάνησεν άπασα η οικογένειά μου απ' αρχής του ιερού τούτου του πολέμου εις σημαντικές εκδουλεύσεις της πατρίδος. Όθεν ένεκεν τούτων των προφανών, και δικαιολογημένων λόγων νομιζω ότι είναι χρέος της Διοικήσεως να προβλέψη την κυβέρνησιν εκείνων, οίτινες ζωήν και κατάστασιν εις την δουλεύσιν της πατρίδος, και ήδη τον ίδιον χαρακτήρα επακολουθούν και εν τοσούτω περιμένω την εργοτελεστικήν απόκρισιν της Σεβαστής Διοικήσεως, όπως απέλθω κατά την άδειαν του Σεβαστού Βουλευτικού σώματος εις τα ίδια, και εφησυχάσω έως ότου η Σ. Διοίκησις εγκρίνει ωφέλιμον τη Πατρίδι και την ατομικήν παρουσίαν μου.*

1825: Μαρτίου 14: Ναύπλιον

Ο πατριώτης

Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης».

Η απάντηση της Διοίκησης ήταν «*Η Γενική Γραμματεία να αναφέρει περί της εξοικονομήσεώς του*». Παρακάτω έχει διαγραφεί: «*Το Εκτελεστικό εγκρίνει να προβλεφθούν γρόσια δώδεκα χιλιάδες αρ. 12.000*».

2057. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 60, έγγρ. 155 της 14 Φεβρουαρίου 1825.

2058. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 60, έγγρ. 154 της 16 Φεβρουαρίου 1825. Α. Ε. Π., βιβλ. 8, σ. 136.

2059. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 61, έγγρ. 011 της 18 Φεβρουαρίου 1825.

2060. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 062 της 14 Μαρτίου 1825.

Στις 13 Μαρτίου 1825 με διαταγή του Αναγνωσταρά²⁰⁶¹ και με προτροπή τού Πετρόμπεη²⁰⁶² τα παιδιά του, ο Γεώργιος και ο Ιωάννης²⁰⁶³, μπήκαν στο φρούριο του Νεοκάστρου, για να συμβάλουν στην άμυνα της πόλης με 168 στρατιώτες. Μετά από δύο ημέρες ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης²⁰⁶⁴, όπως αναφέρθηκε, περιφερόμενος στο τείχος του Νεοκάστρου τραυματίστηκε στο βραχίονα από σφαίρα εχθρικού πυροβόλου όπλου, διακομίστηκε στην Αρκαδία (Κυπαρισσία) και πέθανε από αιμορραγία στις 17 Μαρτίου.

Η εφημερίδα της Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου»²⁰⁶⁵ έγραψε σχετικώς: «Εις την τελευταίαν μάχην, συμβάσα περί το Νεόκαστρον, επληρώθη καιρίως εις την δεξιάν χείρα ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης, υιός του Π. Μαυρομιχάλη, όστις και μετ' ολίγας ημέρας απέθανεν, αφήσας λύπην πικράν εις την οικογένειάν του και μνήμην αθάνατον εις την πατρίδα.

2061. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 27, έγγρ. 294 της 30 Απριλίου 1825.

2062. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α' Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 154 της 15 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 72, έγγρ. 154, της 16 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 27, έγγρ. 294 της 30 Απριλίου 1825.

2063. Ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης ήταν νέος, αλλά όχι και αμέτοχος του πολέμου. Στη νικηφόρο μάχη του Βαλτετσίου ήταν κλεισμένος στο βορειοδυτικό ταμπούρι (ύψωμα Κατσικείκα) των Μεσσηνίων με τον Μητροπέτροβα, τον Παπατσώνη, τον Κεφάλια κ.ά. Ακολούθησαν οι πολεμικές συγκρούσεις κατά την πολιορκία και άλωση της Τριπολιτσάς και ήταν παρών. Το 1822 πήγε ως αρχηγός ιδίου σώματος στην Αργολίδα, όπου ενώθηκε με τους συγγενείς του για την αντιμετώπιση του Δράμαλη. Πήρε μέρος στο κάψιμο των καρπών και θυμωιών στο Κουτσοπόδι του Άργους, καθώς και στη μάχη που ακολούθησε. Κλείστηκε στο φρούριο του Άργους και όταν ο Υψηλάντης, ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ο Πάνος Κολοκοτρώνης κ.ά. βγήκαν στην πρώτη έξοδο, αυτός παρέμεινε στο κάστρο, για να μην αποθαρρυνθούν όσοι παρέμειναν μέχρι την τελική έξοδο. Πολέμησε εναντίον των Τούρκων στην Κλένια, η οποία βρίσκεται στην Κορινθία προς τα σύνορα με την Αργολίδα, όπου ήταν με τον αδελφό του Γεώργιο, τον Ηλία Κατσακό-Μαυρομιχάλη, τον Ηλία Σαλαφατίνο κ.ά., για να εμποδίζουν την επικοινωνία των Τούρκων της Κορίνθου με το Ναύπλιο. Στα τέλη Αυγούστου 1823 ο Ιω. Μαυρομιχάλης πήγε στη Σαλαμίνα μαζί με τον Ν. Χ. Σολιώτη, όταν ο Ομέρ πασάς της Καρύστου εισέβαλε στην Αττική. Οι εμφύλιοι πόλεμοι του 1824 δεν τον άφησαν αμέτοχο. Ως αρχηγός ιδίου σώματος πήγε στην επαρχία Μονεμβασίας και συνετέλεσε στην προσωρινή επικράτηση της παράταξής του. Γύρισε στην επαρχία Λακεδαίμονος και πολέμησε στο Λυκοβουνό εναντίων των Γιατράκων, οι οποίοι νικήθηκαν και ο Ηλίας Γιατράκος αιχμαλωτίστηκε. Κατά την απόβαση του Ιμπραήμ ήταν στην ανατολική Μάνη και όταν διαδόθηκε η αβάσιμη φήμη της απόβασης Αιγυπτίων στον Αρχάγγελο του Λακωνικού κόλπου, πήρε από τη Διοίκηση εντολή στρατολογίας. Στη συνέχεια πήγε στο στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου και στις 13 Μαρτίου μπήκε μαζί με τον αδελφό του Γεώργιο και με 168 στρατιώτες στο Νεόκαστρο. Στις 15 Μαρτίου, όταν γινόταν η μάχη στη Σχινόλακκα, μέρος των στρατιωτών του φρουρίου βγήκαν και συγκρούστηκαν με τους Αιγυπτίους, ίσως εκεί ή στο τείχος περιφερόμενος, τραυματίστηκε στο δεξιό βραχίονα από αιγυπτιακό βόλι. Μεταφέρθηκε στην Κυπαρισσία, όπου και μετά δύο ημέρες πέθανε από αιμορραγία της πληγής του.

2064. Θάνατος Ιωάννη Μαυρομιχάλη: ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 008 της 25 Μαρτίου 1825 και ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 61, έγγρ. της 28 Μαρτίου 1825. «Ε φ η μ ε ρ ί ς Α θ η ν ώ ν», αριθ. φ. 53 της 7 Απριλίου 1825, σ. 4, και αριθ. φ. 54 της 10 Απριλίου 1825, σ. 4. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 191. Νικ. Σπηλιόπου, ό.π., τόμ. Β', σ. 252, Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Γ', σ. 132.

2065. «Ο Φίλος του Νόμου», αριθ. φ. 105 της 3 Απριλίου 1825.

»Η σεβ. Διοίκησης απιδούσα εις τας πολλές και σημαντικές προς την πατρίδα θυσίας της οικογενείας ταύτης, έτι δε και εις την αμώμητον διαγωγήν και κυρίου Π. Μαυρομιχάλη καθ' όλον το μέχρι τούδε από της αμνηστίας διάστημα, ελπίζουσα δε και εις τας παρούσας της πατρίδος περιστάσεις όχι κατωτέρας εκδουλεύσεις απ' αυτόν, τον απέλυσε πανδημί από τον πολιτικόν αφορισμόν, εις τον οποίον συνέχεται μετά των λοιπών ανταρτών του 1824».

Το Εκτελεστικό Σώμα²⁰⁶⁶, πιθανώς μετά την είδηση του τραυματισμού ή του θανάτου του Ιωάννη Μαυρομιχάλη, αποφάσισε να δώσει την άδεια στον Πετρόμπεη να κατεβεί στη Μάνη. Στις 19 Μαρτίου απευθύνθηκε με δύο έγγραφα στους Μανιάτες, με τα οποία τους έκανε γνωστό ότι ο Πετρόμπεης κατεβαίνει στη Μάνη, για να βοηθήσει τον αγώνα και τους προέτρεπε να εκστρατεύσουν υπό τις οδηγίες του Κατσή Μαυρομιχάλη.

Στις 25 Μαρτίου το Βουλευτικό Σώμα²⁰⁶⁷ γνωστοποίησε στο Εκτελεστικό Σώμα το θάνατο του Ιωάννη Μαυρομιχάλη και πρότεινε ο Πετρόμπεης να απολυθεί από τον πολιτικό δεσμό:

«Με μεγάλην του λύπην το Βουλευτικόν Σώμα σήμερον έμαθε τον θάνατον του Ιωάννη Μαυρομιχάλη, πληγωθέντος εις την πολιορκίαν του Νεοκάστρου.

»Η πατρίς εστερήθη έναν καλόν πολεμιστήν, όστις με αυτό το ένδοξόν του τέλος υπερασπίσθη την ελευθερίαν της. Εις άλλην εποχήν αυτή θέλει δείξει και προς αυτόν και προς τους ενδόξως αποθανόντας υπέρ αυτής την πρόβουσαν ευγνωμοσύνην με την ανύψωσιν Ανδριάντων σταθερόν μνημείον της δόξης των εις την επερχομένην γενεάν.

»Ο μακαρίτης, ως πληροφορείται το Βουλευτικόν, έτρεξεν προς υπεράσπισιν του φρουρίου διατεταγμένη από τον πατέρα του, διά τούτο χρεωσείται και εις τον μακαρίτην και εις τον πατέρα του μεγαλητέρα παρά πάντα άλλον αμοιβή.

»Όλη η Ελλάδα γνωρίζει τας μεγάλας θυσίας του Σεβασμίου πατρός του εις τούτον τον ιερόν αγώνα, και το έδαφος αυτής εβάφη ευθύς μετά την αρχήν αυτού με το αίμα του υιού του, του αδελφού του και άλλων του συγγενών, και τώρα προ ολίγων ημερών εβάφη με το αίμα και του άλλου υιού του. Αληθινά αυτός επλήρωσε το προς την πατρίδα χρέος του, αλλά και η πατρίς τού χρεωστέι ευγνωμοσύνην, διά την νέαν λοιπόν ταύτην θυσίαν του υιού του Ιωάννου. Το Βουλευτικόν κρίνει δίκαιον να απολυθή του πολιτικού δεσμού μόνος των λοιπών ο Σεβάσμιος ούτος πατήρ. Τούτο θέλει παρηγορήσθαι τον καλόν τούτον πατριώτην διά την στέρησιν του υιού του, και θέλει τον παρακινήσθαι εις το να τρέξη να εκδικηθή και την πατρίδα και τον θάνατον αυτού. Ταύτην την απόφασιν, το Εκτελεστικόν αν την εγκρίνη, ημπορεί να την δημοσιεύσθαι, διά να μάθη ο κόσμος, ότι η Διοίκησης ηξεύρει να αποδίδη τας ανηκούσας αμοιβάς εις τους όσοι καταφρονούν και την ιδίαν των ύπαρξιν υπέρ της ελευθερίας της Ελλάδος, ακόμη να την κοινοποιήσθαι και προς τον Κύριον Πέτρον Μαυρομιχάλην δι' επιστολής προς παρηγορίαν του».

2066. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 74, έγγρ. 72 και 74 της 19 Μαρτίου 1825.

2067. Α. Ε. Π., βιβλ. 8, σ. 187. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 008 της 25 Μαρτίου 1825.

Το Εκτελεστικό Σώμα συμμορφώθηκε με το προβούλευμα του Βουλευτικού και ακολούθησε η παρακάτω απόφαση με την οποία λύθηκε ο πολιτικός δεσμός του Πετρόμπεη²⁰⁶⁸.

«Περίοδος Γ΄.

Αριθ. 5712.

Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος
Το Εκτελεστικόν Σώμα

Επειδή ο αγαθός πατριώτης κύριος Π. Μαυρομιχάλης απ' αρχής της Ελληνικής Επανάστασεως εκπληρών τα προς την πατρίδα χρέη του έδειξεν επισήμως εις διαφόρους περιστάσεις τον πατριωτισμόν του.

Επειδή από την φιλοπάτριδα οικογένειάν του πολλοί και σημαντικοί μαχόμενοι ανδρείως εθυσιάσθησαν διά την ελευθερίαν της Ελλάδος, και ήδη ο γενναίος υιός του Ιωάννης διά παρακινήσεως αυτού πολεμών με απαραδειγμάτιστον γενναιότητα εις την περί Νεοκάστρου μάχην²⁰⁶⁹ ευκλεώς έπεσεν και

Επειδή από το εν μέρος διά τον υπέρ πατρίδος ένθερμον ζήλον του, και από το άλλο διά να εκδικήση του φιλάτου υιού του τον θάνατον θέλει φανή συντελεστικώτατος εις τον κατά των εχθρών παρόντα αγώνα.

Συναινέσει και του Σ. Βουλευτικού Σώματος

Διακηρύσσει:

Αον) Ο Κύριος Π. Μαυρομιχάλης απολύεται του πολιτικού δεσμού εις τον οποίον καθυπεβλήθη διά της υπ' αριθ. 2416 διακηρύξεως, και ανοίγεται δι' αυτόν εκ νέου και το πολεμικόν στάδιον, εις το οποίον διά τον εγνωσμένον πατριωτισμόν του θέλει διαπρέψει, κατά τας ευχάς και ελπίδας της Διοικήσεως.

Βον) Το παρόν να δημοσιευθή καθ' όλην την επικράτειαν, να τυπωθή και να αναγνωσθή επ' εκκλησίαις.

Ο υπουργός των Εσωτερικών να ενεργήση την διαταγήν ταύτην.

Εν Ναυπλίω τη 28 Μαρτίου 1825.

Ο Αντιπρόεδρος

Γκίκας Μπότασης, Παναγιώτης Σπηλιοτάκης, Ιωάννης Κωλέττης,

Ο προσωρινός Γεν. Γραμματεύς

Δ. Χρηστίδης».

Η μάχη στα Κρεμμύδια - Φουρτζί

Μετά τη μάχη της Σχινόλακκας οι δυνάμεις του Ιμπραήμ είχαν κατορθώσει να αποκόψουν από την ξηρά την επικοινωνία του Νεοκάστρου. Οι πολιορκημένοι

2068. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 115 της 28 Μαρτίου 1825 και Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., Α΄, Υπ. Εσωτ., φάκ. 57, έγγρ. 037 της 28 Μαρτίου 1825. Εφημερίδα Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου», αριθ. φ. 106 της 6 Απριλίου 1825.

2069. Γράφοντας «εις την περί Νεοκάστρου μάχην», ίσως εννοούν ότι τραυματίστηκε στην συμπλοκή που έγινε στις 15 Μαρτίου έξω από τα τείχη συγχρόνως με τη μάχη στη Σχινόλακκα.

μπορούσαν να ανεφοδιάζονται μόνο διά θαλάσσης από τη νήσο Σφακτηρία. Ο Αναγνώσταρας²⁰⁷⁰ κατέβαλε κάθε προσπάθεια προκειμένου να εξοικονομήσει τρόφιμα και πυρομαχικά για την κάλυψη των αναγκών του φρουρίου, την είσοδο του αναγκαίου αριθμού στρατιωτών σε αυτό, την οχύρωση και επάνδρωση τόσο της Σφακτηρίας, όσο και του Παλαιού Ναβαρίνου²⁰⁷¹, δηλαδή του φρουρίου που βρίσκεται βόρεια της Σφακτηρίας.

Στα τείχη του Νεοκάστρου γίνονταν σκληρές μάχες εναντίον των συχνά εφορμώντων Αιγυπτίων, ενώ οι ευρισκόμενοι εκτός των τειχών Έλληνες προκαλούσαν την χειρίστη εντύπωση με την αδράνεια, την ασυνεννοησία και τις λεηλασίες τους σε βάρος των χωρικών. Τα ελληνικά σώματα δεν είχαν πειθαρχία. Οι στρατιώτες δεν υπάκουαν, δεν έδειχναν διάθεση να πολεμήσουν και το ηθικό τους ήταν καταρρακωμένο, ώστε εύκολα εγκατέλειπαν τη θέση τους και τρέπονταν σε φυγή. Προτιμούσαν αντί να πολεμούν, να περιφέρονται στα χωριά για να καταπιέζουν και να αρπάζουν το βίος των κατοίκων.

Οι Έλληνες αποφάσισαν να συστήσουν ένα στρατόπεδο για να αναμετρηθούν με τους Αιγυπτίους. Αρχηγός τους είχε ορισθεί από τον Γ. Κουντουριώτη, καθοδηγούμενο από την κακοδαιμονία του τοπικισμού του, ο Υδραίος πλοίαρχος Κυριάκος Σκούρτης²⁰⁷², άσχετος της πολεμικής τέχνης. Όταν δε συνεκάλεσε πολεμικό συμβούλιο, οι Ρουμελιώτες και οι Σουλιώτες, ιδιαίτερα ο Καραϊσκάκης, τον περιγελούσαν. Το Γ. Κουντουριώτη και τον Κ. Σκούρτη είχε προφανώς στο νού του ο Γρηγόριος Δικαίος²⁰⁷³ όταν έκανε συστάσεις στη Διοίκηση για να τοποθετήσει ικανούς στρατηγούς.

Η παράταξη των Ελλήνων εκτεινόταν σε σχήμα ημικυκλίου από το χωριό Κρεμμύδια μέχρι το Φουρτζί. Μεταξύ των δύο αυτών ισχυρών θέσεων παρεμβάλλονταν τα ριζοβούνια του όρους Μαγκλαβά. Ενώ στα δύο άκρα οι στρατιώτες είχαν οχυρωθεί κατάλληλα, το κέντρο είχε μείνει ανοχύρωτο και οι στρατιώτες καλύπτονταν πίσω από τους κορμούς μεγάλων δέντρων, αλλά δεν προστατεύονταν από τάφρους, τις οποίες έπρεπε να έχουν ανοίξει, αφού είχαν να αντιπαραταχθούν

2070. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825. Σε αναφορά του Αναγνώσταρα σημειώνεται: «...έως τώρα με κόπους εμβάσαμεν έως εννεακόσια άρματα δυνατά να το ενδυναμώσωμεν. Στέκονται όλοι με γεναιότητα μέσα, πλην τί το όφελος οπού το φρούριον έσωθεν πολεμει αδιακόπως, και τα έξω στρατεύματα στέκονται πολλά μακράν και περιπλανώνται εις τα χωρία κάμνοντας τας συνηθισμένας των καταχρήσεις...».

2071. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 10, έγγρ. 119 της 16 Απριλίου 1825.

2072. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 280 της 28 Μαρτίου 1825.

2073. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 144 της 14 Μαΐου 1825. Πηγαίνοντας ο Γρηγόριος Δικαίος στη Μεσσηνία για την αντιμετώπιση του Ιμπραήμ, από τη Δραΐνα έγραψε στο Εκτελεστικό, αναφερόμενος προφανώς στο Γεώργιο Κουντουριώτη, για την εκλογή του Κυριάκου Σκούρτη και χωρίς αμφιβολία στην αμνηστευση των κρατουμένων στην Ύδρα, τα ακόλουθα: «...Κρίνω όμως χρέος μου να αναφέρω ότι πρέπει να διορισθώσιν αρχηγοί άξιοι και έμπειροι εις τας παρούσας εκστρατείας· διότι γνωρίζετε κάλλιστα η αναξίότης και η απειρία των προλαβόντων αρχηγών επέφερε τα μύρια κακά και κινδυνεύει να χάση ολόκληρο το έθνος...».

σε τακτικό στρατό, υποστηριζόμενο από ιππικό. Στο δεξιό άκρο της ελληνικής παράταξης, στα Κρεμμύδια, ήταν τα σώματα του Χατζηχρήστου, του Χατζηστεφανή Δημητρίου, του Γιαννάκη Ράγκου, του Μήτσου Κοντογιάννη, στο μέσο ήταν ο Κυριάκος Σκούρτης, ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης, ο Δημ. Τσόκρης, ο Κώστας Μπότσαρης, ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος-Μοθωναίος, Τριπολιτσιώτες με το Μήτηρο Μποταΐτη και το Σωτήρη Βάρβογλη και στο αριστερό άκρο (Φουρτζί) ήταν ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, ο Κίτσος Τζαβέλας, ο Χριστόδουλος Ποριώτης-Μέξης, ο Γεώργιος Κριεζής (Κακογιώργης) και ο Δανιήλ Πανάς.

Στις 5 Απριλίου ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού και αρχηγός του στρατοπέδου του Μεσσηνιακού κόλπου Γεώργιος Κουντουριώτης έφθασε επί τέλους στη Σκάλα Μεσσηνίας. Όλοι ματαίως προσδοκούσαν ότι με την παρουσία του και τα χρήματα που έφερε μαζί του, θα επέβαλε την πειθαρχία και τον συντονισμό των ελληνικών σωμάτων.

Αναφέρεται από τον αρχηγό του μηχανικού του Ιμπραήμ Romei²⁰⁷⁴ ότι ένας ταχυδρόμος μετέφερε γράμματα στους πολιορκημένους του Νεοκάστρου. Τα γράμματα έγραφαν για ενθάρρυνσή τους ότι σε λίγες ημέρες ο Γ. Κουντουριώτης με τρεις χιλιάδες στρατιώτες και ο Χατζηχρήστος με άλλους τόσους θα χτυπούσαν το στρατόπεδο των Αιγυπτίων, για να λύσουν την πολιορκία του φρουρίου. Απόσπασμα του Αιγυπτιακού ιππικού, που περιπολούσε γύρω από το Νεόκαστρο, συνέλαβε τον ταχυδρόμο και ο Ιμπραήμ, αφού έλαβε γνώση του περιεχομένου του γράμματος αυτού, έθεσε το στρατό του σε επιφυλακή.

Στις 5 Απριλίου, όπως γράφει ο Romei, ένας Αρμένιος στρατιώτης από το σώμα του Βάσσου Μαυροβουνιώτη λιποτάκτησε και έδωσε πληροφορίες στον Ιμπραήμ για τις θέσεις που κρατούσε το σώμα το οποίο εγκατέλειψε. Ο Ιμπραήμ, αξιολογώντας τις πληροφορίες του λιποτάκτη και έχοντας αυτόν ως οδηγό, συγκέντρωσε 600 ιππείς, 3.200 πεζούς και 500 Τούρκους από τη Μεθώνη, παρέλαβε και τέσσερα κανόνια και χτύπησε αιφνιδιαστικά στις 7 Απριλίου το ελληνικό στρατόπεδο.

Οι Αιγύπτιοι δεν μπόρεσαν να πλησιάσουν το Φουρτζί, ούτε τα Κρεμμύδια, διότι ήταν εκεί καλά οχυρωμένοι οι Έλληνες, αλλά ο αιφνιδιασμός τους πέτυχε να διαλύσει το σώμα του Βάσσου Μαυροβουνιώτη, αφού, όπως αναφέρθηκε, δεν είχαν οι στρατιώτες του οχυρώσει τις θέσεις τους. Με τη διάσπαση της ελληνικής άμυνας το εχθρικό ιππικό εισχώρησε και προσέβαλε τα νώτα των άλλων σωμάτων. Ο Κώστας Μπότσαρης με 100 στρατιώτες πήγε να καλύψει τη θέση του Βάσσου και παρ' ολίγο να αιχμαλωτιστεί.

Στα μετόπισθεν του ελληνικού στρατοπέδου, στις Χώρες (Λιγούδιστα), ήταν η έδρα του εφοδιασμού και εκεί βρισκόταν ο Αλ. Μαυροκορδάτος²⁰⁷⁵, ο Καρατάσος,

2074. Α ρ χ. Δ. Ρ ώ μ α, τόμ. Α', σ. 412. Στη σελίδα 414 γράφει ότι στον ελληνικό στρατό υπάρχουν πολλοί Τούρκοι αιχμάλωτοι που λιποτακτούν και πληροφορούν τους Αιγύπτιους. Όλοι αυτοί πρέπει να πάνε στα μετόπισθεν.

2075. Α. Λ ι γ ν ο ύ, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 307-8.

ο Βαλτινός, ο Γάτσος, ο Κατσή Μαυρομιχάλης κ.ά. Από τα σώματα αυτά συγκεντρώθηκαν 600 στρατιώτες, οι οποίοι προχώρησαν στο πεδίο της μάχης υπό τις οδηγίες του Γάτσου και κάλυψαν το κενό που δημιούργησε η διάλυση του σώματος του Βάσσου. Στη συνέχεια από τις Χώρες αναχώρησαν και άλλοι 150 στρατιώτες, για να βοηθήσουν τους αμυνόμενους Έλληνες.

Όταν μετά από έξι ώρες τελείωσε η μάχη, οι Έλληνες, οι οποίοι μέχρι τότε κρατούσαν τις θέσεις τους, διαλύθηκαν και διασκορπίστηκαν πάλι χωρίς λόγο, όπως έγινε μετά τη μάχη στη Σχινόλακκα. Ο Σκούρτης πήγε στην Ανδρούσα, ο Καραϊσκάκης και οι Σουλιώτες στο Ναζήρι (Εύα), άλλοι στις Χώρες (Λιγούδιστα) και άλλοι στο Νησί.

Οι νεκροί από την πλευρά των Ελλήνων υπολογίζονται σε 200-300 και οι αιχμάλωτοι²⁰⁷⁶ ήταν 70. Μεταξύ των νεκρών ήταν και ο Τριπολιτσιώτης Μήτρος Μποταΐτης, αιχμάλωτοι δε συνελήφθησαν ο Παναγιώτης Ζαφειρόπουλος, ο Νικόλαος Γεωργακόπουλος²⁰⁷⁷ και ο Αθανάσιος Τσορώνης. Το βράδυ στη Μεθώνη χτύπησαν χαρμόσυνα τα κανόνια, για να γιορτάσουν τη νίκη των Αιγυπτιακών όπλων.

Μετά τη μάχη στο Φουρτζί-Κρεμμύδια η επιθετικότητα των Αιγυπτίων²⁰⁷⁸ εκφυλίστηκε, διότι παρατηρήθηκε στο στρατόπεδο του Ιμπραήμ έλλειψη εφοδίων και πυρομαχικών, μέχρι που έφθασε ο στόλος τους στη Μεθώνη. Στη διάρκεια της έλλειψης των εφοδίων ο Ιταλός φιλέλληνας Santa Rosa συνιστούσε στους Έλληνες να γίνουν επιθετικοί και οι πολιορκημένοι του Νεοκάστρου να κάνουν έξοδο.

Ειδήσεις από το μέτωπο

Στο Αρχείο χειρογράφων και ομοιοτύπων της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος²⁰⁷⁹ φυλάσσεται το κολοβωμένο «ημερολόγιο» του Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη, αναφερόμενο στα γεγονότα της κατάληψης της Μεσσηνίας από τον Ιμπραήμ. Ο Κατσή ήταν εγκατεστημένος στη Λιγούδιστα (Χώρα Τριφυλίας), όπου ήταν το γενικό φροντιστήριο του ελληνικού στρατοπέδου. Αναφορικά με τη μάχη στα Κρεμμύδια-Φουρτζί γράφει: «... *Εις τας 7 Απριλίου... η ώρα εις τας 3 (νυχτερινή) – Η βάρ-*

2076. Α ρ χ. Δ. Ρ ώ μ α, τόμ. Α', σ. 417.

2077. Ο Γεωργάκης Ευστ. Γεωργακόπουλος έμαθε από το Μπεηζαντέ Γεωργάκη Μαυρομιχάλη ότι ο θείος του Νικόλαος Γεωργακόπουλος ήταν αιχμάλωτος στη Μεθώνη και βρισκόταν σε αθλία κατάσταση. Ζήτησε από τη Διοίκηση οικονομική βοήθεια που εγκρίθηκε. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 123, έγγρ. 143 της 26 Σεπτεμβρίου 1825.

2078. Μ ι χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, ό.π., σσ. 277, 337, 343.

2079. Στο αρχείο Α' του Ιωάννου Φιλήμονος που βρίσκεται στα Α. Χ. Ε. Β. Ε., με αριθ. 9103^α υπάρχει το ημερολόγιο των πεπραγμένων του Γενικού Φροντιστηρίου στο οποίο ήταν προϊστάμενος ο Ιωάννης-Κατσή Μαυρομιχάλης, λείπουν όμως οι τέσσερις πρώτες σελίδες. Είναι γραμμένο σε πρώτο πρόσωπο, αλλά ο Κατσή δεν γνώριζε γραφή. Όπως ο ίδιος είχε απαντήσει στην ερώτηση εάν γνωρίζει γράμματα «Μάλιστα ηξέρω όσο να βάλω την υπογραφήν μου». Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Οι Κυβελαιοί της Γαρμπελιάς στα χρόνια του '21, Λακωνικά Σπουδαί 18(2006)421.

δια ήλθεν και μας είπεν ότι οι εχθροί έκαμαν κίνημα κατά πάνω εις το γενικόν στρατόπεδον, όπου ήτο τοποθετημένον εις το Φουρτζί με αρκετούς τακτικούς και καβαλαραίους. Μάλιστα η ώρα εις τας πέντε έφθασεν και πεζός από το στρατόπεδο και μας έγραφεν ο στρατηγός Γιάννης Ράγκος να καταφθάσωμεν βοήθεια και αμέσως ημείς εξεκινήσαμεν βοήθειαν διακοσίους Σπαρτιάτας, έτρεξεν και ο στρ. Γάτζος με το σώμα του και εξεκίνησε και του στρατηγού το σώμα Καρατάσου, έστειλεν βοήθειαν και ο στρ. Γεωργάκης Βαλτινός μερικούς στρατιώτες, η ώρα εις τας 8 ήλθεν και ο Άγιος Μεθώνης, και μας εξιστόρησεν τον πόλεμον οπου ευρέθη εκεί πλησίον, επειδή επήγαινε εις το γενικόν στρατόπεδον να συνομιλήσει και έπλεξεν εις τα μακρόθεν και εθεωρούσε, η ώρα εις τας εννέα ήλθαν μερικοί του στρ. Βάσου Μαυροβουινιώτη, με πέντε άλογα φορτωμένα καπότες και μας είπαν ότι έγινε το τζάκισμα από τον στρατηγόν τους. Εις ολίγον διάστημα έφθασε και ο γραμματικός τού στρ. Σκούρτη, και μας λέγει ότι έγινε τζάκισμα από το Ελληνικόν στρατόπεδον (μεταγενέστερη προσθήκη στο περιθώριο της σελίδος: *Επιάσθησαν εις τον εχθρικόν πόλεμον στρατηγοί: 4, ο Ελευθέριος Υδραίος, Ποταίτης Τριπολιτσιώτης, Ζαφειρόπουλος από τον Άγιον Πέτρον, ο Νικόλας Μοθωνιός (-Γεωργακόπουλος), ο οποίος λέγουν επροσκύνησεν εις τους Τούρκους*). Μάλιστα έφυγεν ο στρατηγός Σκούρτης και ο Στεφανής χωρίς φέσι πάει στο διάολο. Ήλθεν η ώρα εις 12 ένας λαβωμένος του στρατηγού Βάσου, από τον πόλεμον. Ελάβαμεν την αυτήν ώραν και εν γράμμα του Πέγη με μιαν ενσφράγιστον διαταγήν προς αθώωσιν του εκλαμπροτάτου Πετρόμπεη ότι ελύθη του πολιτικού δεσμού.

»Εις τας 8 διαλύθη το γενικόν στρατόπεδον και εστάθη η αρχή ο Στρ. Καραϊσκάκης και ο στρ. Τζαβέλας. Η πρώτη φυγή και διάλυσις εστάθησαν οι δύο, ήδη, και τούτο το ανέλπιστον ο Αρχηγός Χατζηχρήστος και μείνας μόνος έφυγεν και η γενναιοτήτά του και ήλθεν εις Λιγούδιστα με μερικούς στρατιώτας του. Ακούσαμεν από μερικούς ότι εθανατώθη ο Κώστας Μπότσαρης διά να μην πιασθή ζωντανός από τους εχθρούς, ακούσας τούτο το ανέλπιστον εθρήνησα περισσότερο από τον θάνατον του ανιψιού μου Πεηζαδέ Ιωάννου, και το πρωϊ οπου ήκουσα ότι είναι ζωντανός έδωσα συχαρίκια ένα τάλαρον διά το αίσιον της υγείας του, η ώρα εις τας δύο της ημέρας ανεχώρησεν ο Αλ. Μαυροκορδάτος διά να εισέλθη εις το φρούριον και πάγη από Γαργαλιάνους μαζί με τον Άγιον Μεθώνης και με τον στρατηγόν Βαλτινόν συνοδεύουν διά να υπάγουν με ασφάλειαν τον εκλαμπρότατον Μαυροκορδάτον εις τους Παλαιαβαρίνους να εμπαρκαρισθή διά το φρούριον και σήμερα η ώρα εις τας 4 εβγήκαν οι εδικοί μας από το φρούριον και εκρότησαν πόλεμον και οι εχθροί δεν έπαυσαν τα κανόνια και τις πόμπες την λιανοφώτσηγα έως η ώρα εις τας δέκα η ώρα έπαυσε ο πόλεμος και τί έγινε δεν ηξεύρωμεν».

Μετά τα μέσα Απριλίου το φροντιστήριο τραβήχτηκε στο Νησί και ο Κατοής Μαυρομιχάλης πήγε στις Κιτριές. Ονόματα Μανιατών που αναφέρονται στο ημερολόγιο του Κατοή είναι: ο εξαδέλφος του Δημητράκης Πετροπουλάκης, ο ανιψιός του Ιωάννης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης, ο Στέφανος Πικουλάκης, ο Δημητράκης Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης, ο Παναγιώτης Κοσονάκος, ο Παναγιώτης Βενε-

τσανάκης, ο Ηλίας Πισπίνης ή Μπισμπίνης²⁰⁸⁰, ο Ηλίας Ντεκουλάκος, ο Βασίλης Μιχαλέακος, ο Δημήτρης Πουλικάκος, ο Κυριάκης Καρακατζίλης και ο Αντώνιος Τζώρτζη Γρηγοράκης (Ξηνταράκος). Γραμματικός του Κατσή Μαυρομιχάλη ήταν ο Θεοχάρης.

Η αποχώρηση των Ρουμελιωτών

Από τις 7 Απριλίου είχε γίνει γνωστή η επιθυμία των Ρουμελιωτών να αναχωρήσουν για την πατρίδα τους, στην οποία είχαν αρχίσει να εισχωρούν τουρκικά στρατεύματα. Ο Αλ. Μαυροκορδάτος έγραψε στο Γ. Κουντουριώτη και του συνιστούσε τα ακόλουθα²⁰⁸¹: «...Εξηγούμαι και διά τους Μανιάτας· αφ' όσα με είπε ο Δαρειώτης και άλλοι, εκατάλαβα ότι αι ελπίδες των είναι όχι τόσοσ εις τα λοιπά στρατεύματα, όσον εις τα Μανιάτικα, εάν αναχωρήσουν οι Ρουμελιώται, και ότι τα Μανιάτικα δεν εβγαίνουν χωρίς μίαν εξοικονόμησιν...».

Στις 11 Απριλίου το Βουλευτικό γνωμοδότησε ότι πρέπει ο Γεώργιος Κουντουριώτης να εξοικονομήσει τον Πετρόμπεη, για να μπορέσει να στρατολογήσει Μανιάτες²⁰⁸². Την ίδια ημέρα το Εκτελεστικό αποφάσισε να στείλει μέσω του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη πενήντα χιλιάδες γρόσια, τα οποία θεώρησε αρκετά για μισθό δύο μηνών για δύο χιλιάδες Μανιάτες²⁰⁸³.

Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁰⁸⁴ έγραψε στον Πετρόμπεη: «...και ιδού οπού σας στέλλονται πενήντα χιλιάδες γρόσια. Τα οποία διά να προσάψετε τιμήν εις τον χαρακτήρα σας, και να φανήτε ωφέλιμος εις την πατρίδα ως η περίστασις το καλεί, άπαντα να τα μεταχειρισθείτε εις την εκστράτευσιν όσων περισσοτέρων στρατιωτών δυνηθήτε. Και ελπίζω όταν σωματωθήτε με ποσότητα στρατιωτών ικανή και επιλέκτων να ευδοκιμήσετε και να καταστρέψητε αφεύκτως τους εχθρούς, το οποίον θέλει επισείρει και εις την οικογένειάν μας δόξαν αιώνιον, και τους σκοπούς των κακοθηλητών μας να ματαιώση. Δια τούτο φιλοτιμηθήτε αυτά τα χρήματα άπαντα να τα εξωδέυσητε εις νέαν εκστρατείαν Σπαρτιατών...». Εκστρατεία Μανιατών όμως δεν έγινε.

Μετά τη μάχη στα Κρεμμύδια-Φουρτζί και τη διάλυση των ελληνικών στρατευμάτων, όπως αναφέρεται, οι Ρουμελιώτες αποφάσισαν οριστικά να επιστρέψουν στον τόπο τους, επικαλούμενοι την είσοδο τουρκικών στρατευμάτων στην πατρίδα τους. Στις 11 Απριλίου από το Ναζήρι (Εύα) οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί επισκέφθηκαν τον Γ. Κουντουριώτη στη Σκάλα της Μεσσηνίας και την επομένη του

2080. Ο Ηλίας Μπισμπίνης ήταν από τη Μηλιά της Μάνης και στρατεύοταν υπό τους Γιατράκους.

2081. Α. Λιγνός, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 307-8.

2082. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 81, έγγρ. 086 της 11 Απριλίου 1825.

2083. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 81, έγγρ. 080 της 11 Απριλίου 1825. Θα έδιναν στον κάθε στρατιώτη 25 γρ. για δύο μήνες.

2084. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 81, έγγρ. 080 της 11 Απριλίου 1825.

έγραψαν²⁰⁸⁵: «Εκλαμπρότατε, εχθές όπου ήλθομεν αυτού, στοματικώς μας είπες διά να μεταχειρισθώμεν κάθε τρόπον να υποχρεώσωμεν τους Έλληνας οπού είναι εις την οδηγίαν μας, να σταθώσι ακόμη εδώ δεκαπέντε ημέρας. Ημείς είχαμεν μεγάλην ευχαρίστησιν διά να δείξωμεν την φυσικήν προθυμίαν και ευπείθειάν μας εις την σεβαστήν Διοίκησιν, καθώς σας είναι γνωστόν, οπού πάντοτε το είχαμε δείξει.

»Ερχάμενοι όμως εδώ και το επροβάλαμεν των Ελλήνων, αμέσως ομοφώνως είπον, κανένας δεν στέκεται εις την Πελοπόννησον εις το εξής μήτε μίαν ημέραν, και όχι δεκαπέντε, όχι διά κανένα άλλο, παρά αι φαμίλιαί μας κινδυνεύουν εις την Στερεά Ελλάδα από τον εχθρόν, και είναι αρκετοί οι Πελοποννήσιοι να απαντήσουν την ορμήν του εχθρού, οπού ευρίσκεται εις Μοθωκόρωνα και εις πολιορκίαν Νεοκάστρου...».

Το Βουλευτικό²⁰⁸⁶ στις 14 Απριλίου πήρε ευνοϊκή απόφαση για να πληρωθούν οι μισθοί των Ρουμελιωτών και το Εκτελεστικό ικανοποίησε εν μέρει τις απαιτήσεις τους, οι οποίες αναφέρονταν σε πολλαπλάσιους στρατιώτες από την πραγματική τους δύναμη.

Από τα «ξενικά» στρατεύματα αναχώρησαν για τη Ρούμελη Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Δαγκλής, Γ. Τσόγκας, Αναγνώστης Μόστρας, Ν. Στουρνάρης, Νικ. Κασομούλης, Ανδρέας Ίσκου, Δημήτρης Γεροθανάσης, Γρηγόρης Λιακατάς, Μήτσος Κοντογιάννης, Γιάννος Τζαμπούλας, Γεώργιος Βαλτινός, Δήμος Τσέλιος, Αλέξης Κουτσιούκης, Χρ. Φωτομάρας, Α. Χορμόβας κ.ά. Αντίθετα παρέμειναν ακόμη στην Πελοπόννησο ο Καρατάσος²⁰⁸⁷, ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης, ο Γιωργάκης Βαλτινός, ο Γιαννάκης Ράγκος, ο Αγγελής Γάτσος και μέρος στρατιωτών του Χατζηχήστου. Αυτοί²⁰⁸⁸ όμως δεν συμφωνούσαν με τους Πελοποννήσιους και ζητούσαν πρώτα να συγκεντρωθούν σε μια προχωρημένη θέση οι εντόπιοι στρατιώτες και στη συνέχεια και αυτοί θα καταλάμβαναν μια άλλη επίκαιρη τοποθεσία, για να αντιπαραταχθούν στους εχθρούς. Η προσπάθεια να συμφωνήσουν, ώστε οι μεν να πιάσουν την Γιάλοβα και οι δε το Κανδηλισκέρι, απέτυχε.

Ο Έπαρχος Μικρομάνης Αναγνώστης Π. Δικαίος²⁰⁸⁹, σε αναφορά του προς το Υπουργείο Εσωτερικών, της 23 Απριλίου 1825, περιέγραφε την κατάσταση των ελληνικών στρατευμάτων γύρω από το Νεόκαστρο μετά την αποχώρηση των Ρουμελιω-

2085. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 323.

2086. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 81, έγγρ. 210 της 14 Απριλίου 1825.

2087. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 385.

2088. Όσοι από τα «ξενικά» στρατεύματα είχαν απομείνει στην Πελοπόννησο, βλέποντας πως δεν κινούνται οι φίλοι των εγκλείστων στην Ύδρα, ζήτησαν να ελευθερωθούν. Την αίτηση προς την Κυβέρνηση είδε ο Αναγνώστης και την αποδοκίμασε, αυτοί δε την έσκισαν. Μιχ. Σακελλάριου, ό.π., σ. 315-6. Όταν το έμαθε ο Γ. Κουντουριώτης έγραψε στο Σκούρτη να λέει ότι η απελευθέρωσή τους δεν συμφέρει το έθνος, ό.π., σ. 321.

2089. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 64, έγγρ. 189 της 23 Απριλίου 1825 και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 10, έγγρ. 182 της 23 Απριλίου 1825.

τών: «...τα στρατεύματά μας²⁰⁹⁰ είναι πολλά ολίγα κατά που σημειώνω. Του στρατηγού Νικήτα (Δικαίου) το σώμα έως 300, ο στρατηγός Κεφάλας έως 200, οι Αντρουσιανοί έως 200, η Κουτζικομάνη (Μικρομάνη) με τα εδώ χωρία της έως 60, χθες ευγήκαν και από τα χωρία της Καλαμάτας έως 100, έχουν και οι στρατηγοί Γιατρακαίοι έως 350 και Αρκάδιοι (Τριφύλιοι) έως 300 και Χατζηχρήστου και Βάσσου και Καρατάσου με κόπον να έχουν 500, επειδή και τους έφυγαν και όλο αναφεύγουν. Λοιπόν από αυτά τα στρατεύματα και η Σεβ Δ(ιοίκησις) ας κάμη τα μέτρα. Οι Σπαρτιάται έως ώρας, δεν εστράτεψε ούτε ουδείς· Ο Μπέης και ο Κατσής ευρίσκονται εις το Νησί. Με κόπον να έχουν 100 ανθρώπους και άλλους εντοπίους και έχουν βάρδιες εις Τζιτζώρι (Ανάληψη) και άμα οπού ειδούν κανένα κίνημα του εχθρού να φύγουν. Τούτο ήξευρε ότι από Νησί και πέρα έως τα κάστρα (της Μάνης) καμιάν ανθίστασιν δεν βρίσκει ο εχθρός... Τα στρατεύματα τα εδικά μας ευρίσκονται οι Αρκάδιοι εις Παλαιούς Αβαρίνους, οι Ρουμελιώται και Χατζηχρήστος μέσα εις τας Χώραις, ο στρατηγός Νικήτας και Κεφάλας, Αντρουσιανοί και λοιποί ευρίσκονται εις Κεφαλάρι πλησίον εις Βλαχόπουλον...».

Κατάληψη της Σφακτηρίας και του Παλαιοκάστρου

Ο Αιγυπτιακός²⁰⁹¹ στόλος έκανε την εμφάνισή του στη θαλάσσια περιοχή της Σφακτηρίας και του Νεοκάστρου στις 18 Απριλίου. Η παρουσία του δημιούργησε υπόνοιες εχθρικής απόβασης στη Σφακτηρία, ώστε να ολοκληρωθεί ο αποκλεισμός του Νεοκάστρου και να διακοπεί η δια θαλάσσης επικοινωνία των πολιορκημένων με τα Ελληνικά σώματα της νήσου.

Ο Αναγνωσταράς, ο οποίος είχε αναρρώσει από την ασθένεια που τον βασάνισε, συντόνιζε την είσοδο στρατευμάτων στο Νεόκαστρο, την εξασφάλιση ικανής δύναμης για την άμυνα της Σφακτηρίας και την οχύρωση του Παλαιού Ναβαρίνου, δηλαδή του κάστρου που βρίσκεται βόρεια της Σφακτηρίας. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Αναγνωσταράς έλαβε πρόσθετη χρηματική βοήθεια, εκτός από όσα αναφέρθηκε ότι του έδωσαν ο Δαρειώτης και ο Σκούρτης, ώστε να είχε την οικονομική δυνατότητα να εφοδιάσει με επάρκεια τροφίμων όλα τα πιθανά σημεία αιγυπτιακής επίθεσης. Οι τελευταίες του αγορές από τη Ζάκυνθο είχαν μείνει απλήρωτες²⁰⁹².

2090. Τα πελοποννησιακά στρατεύματα ήταν στο Κεφαλάρι που βρίσκεται δύο ώρες πίσω από τις Χώρες. Μιχ. Σακελλάριου, ό.π., σ. 351.

2091. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 64, έγγρ. 189 της 23 Απριλίου 1825 και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 10, έγγρ. 182 της 23 Απριλίου 1825, όπου ο έπαρχος Αναγνώστης Δικαίος ανέφερε: «...Το Σάββατο το επέρας εις τας 18 τρέχοντος επέρασαν 28 πλοία εχθρικά απ' έξω από το Μαραθονήσι και την Κυριακή ξημερώνοντας πέρασαν 22 πλοία ελληνικά, τα οποία εβαστούσαν όλο κατά την στεριά, τα εχθρικά ήταν μέσα βαθιά χωρίς να πλησιάσουν εις τα κάστρα...». Προηγούμενη εμφάνιση εχθρικού στόλου ήταν στις τελευταίες ημέρες του Μαρτίου, όταν πέρασαν ένδεκα πλοία και η Διοίκηση έγραψε την πληροφορία στην Ύδρα και στις Σπέτσες. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 157 και 159 της 26 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

2092. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825, «...Εις την Ζάκυνθο έστειλα

Πυρομαχικά και τρόφιμα έφερε ο Αναστάσιος Τσαμαδός²⁰⁹³ που ήρθε στον κόλπο του Ναβαρίνου με το πλοίο του «Άρης» μαζί με άλλα επτά πλοία.

Από τα τέλη Μαρτίου με τα πρώτα σημεία ανάγκης οχύρωσης της Σφακτηρίας πήγαν εκεί εκατό και πλέον στρατιώτες από το Νεόκαστρο²⁰⁹⁴ και ακολούθησε η συγκέντρωση και άλλων στρατευμάτων, παίρνοντας κατ' αναλογία έναν αριθμό από καθένα από τα σώματα που ήταν έξω από τα τείχη. Εκεί βρέθηκε ο Αναγνωσταράς με τους δύο γαμπρούς του, τον Παναγιώτη Ιω. Καπετανάκη, το λεγόμενο και Γιαννέα από το Αλμυρό της Μάνη και το Γεώργιο Λυκάκη από το Κουρτσαούση (Σπερχογεία) της Καλαμάτας. Από τα οκτώ πλοία που κατέπλευσαν στο λιμάνι του Νεοκάστρου υπό την ηγεσία του Αναστασίου Τσαμαδού πολλοί ναύτες βγήκαν να πολεμήσουν στη στεριά.

Για να κρατηθεί η Σφακτηρία σε ελληνικά χέρια έπρεπε να υποστηρίζεται από το Παλαιό Ναβαρίνο ή Παλαιόκαστρο. Για το λόγο αυτό στις 25 Μαρτίου²⁰⁹⁵ πήγε εκεί και εγκαταστάθηκε ο επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος με τριακόσιους²⁰⁹⁶ στρατιώτες Αρκαδινούς (Τριφυλίους). Μαζί του ήταν και ο Ιωάννης Μακρυγιάννης²⁰⁹⁷, ο οποίος προηγουμένως υπηρετούσε ως πολιτάρχης στην Κυπαρισσία, μετά δε από λίγες ημέρες τον έστειλαν μέσα στο φρούριο του Νεοκάστρου.

Στις 27 Μαρτίου ο επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος²⁰⁹⁸ ανέφερε στο Γ. Κουντουριώτη τα ακόλουθα: «Είναι τρεις ημέραι οπού εστρατοπεδεύθημεν εδώ εις το Παλιαβαρίνον και αμέσως οι εχθροί ήλθαν κατ' επάνω μας, πλήν δεν έγινε καμμία συμπλοκή, αλλ' αμέσως οπισθοδρόμησαν, και φαίνεται ότι ήρχοντο διά να πιάσουν το Παλιαβαρίνον, διά να τους χρησιμεύση εις τα σκοπούμενά των...».

Ο Αναγνωσταράς²⁰⁹⁹ σε αναφορά του της 31 Μαρτίου για το Παλαιό Ναβαρίνο έγραψε: «...Αυτή τη θέση έστειλε ο εχθρός να την περιεργασθεί και να την πιάση διά να εμποδίση και την διά θαλάσσης με το φρούριον (Νεόκαστρο) κοινωνίαν μας, θεία όμως χάριτι επρόφθασεν ο Άγιος Μεθώνης με το αρκαδινόν και επιάσαμεν αυτήν την θέσιν, αφού ελακταρίσθη η καρδιά μας μην προλάβη ο εχθρός. Μετέπειτα, ήλθεν

επίτηδες άνθρωπον, και μας έφερε τετρακόσια κοιλιά σιτάρι, δέκα χιλιάδες οκάδες αλεύρι και άλλα. Τα έχω απλήρωτα ακόμη...».

2093. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

2094. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825.

2095. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 004 της 25 Μαρτίου 1825.

2096. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 78, έγγρ. 103 της 28 Μαρτίου 1825.

2097. Ο Ιω. Μ α κ ρ υ γ ι ά ν η ς, ό.π., σ. 148, γράφει ότι τον παρακίνησε ο Καττής Μαυρομιχάλης να πάει στο Νεόκαστρο, όπου μπήκε το βράδυ του Μεγάλου Σαββάτου (ό.π., σ. 150). Μ ι χ. Σ α κ ε λ - λ α ρ ί ο υ, ό.π., σ. 263.

2098. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 270 της 27 Μαρτίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 004 της 25 Μαρτίου 1825.

2099. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 9, έγγρ. 294 της 31 Μαρτίου 1825. Μ ι χ. Σ α κ ε λ λ α ρ ί ο υ, ό.π., σ. 263, όπου αναφέρεται ότι οι υπερασπιστές του Νεοκάστρου παρακαλούσαν να καταληφθεί το Παλαιόκαστρο από τους Έλληνες, για να μη γίνει ο αποκλεισμός τους στενότερος.

τρεις φορές εναντίον μας εδώ, και τον απεδιώξαμεν κατησχυμένον θανατώνοντας μερικούς από αυτούς...».

Στις 24 Απριλίου ο Αλ. Μαυροκορδάτος²¹⁰⁰ έφθασε στο ελληνικό στρατόπεδο που ήταν στο Κεφαλάρι, το οποίο βρίσκεται δύο ώρες πίσω από τις Χώρες. Το βράδυ επισκέφθηκε το Παλαιό Ναβαρίνο, όπου συνάντησε τον επίσκοπο Μεθώνης Γρηγόριο με Αρκαδινούς (Τριφύλιους). Είδε ακόμη τον Χατζηχρήστο, ο οποίος είχε μόνο 300 στρατιώτες, διότι οι υπόλοιποι από το σώμα του δεν δέχθηκαν να τον ακολουθήσουν στο Παλαιό Ναβαρίνο και δεν μετακινήθηκαν από τις Χώρες. Εκεί, στις Χώρες, ήταν ακόμη ο Σκούρτης²¹⁰¹, ο Καρατάσος, ο Γ. Γιατράκος και άλλοι. Τα Πελοποννησιακά στρατεύματα έμεναν στο Κεφαλάρι και οι αρχηγοί αυτών και των «ξενικών» στρατευμάτων δεν συμφωνούσαν μεταξύ τους. Αξιοσημείωτο είναι ακόμη το γεγονός ότι οι στρατιώτες δεν συμμορφώνονταν πάντοτε με τις οδηγίες των αρχηγών τους κι όταν ήταν να εκτεθούν σε κίνδυνο, διαχώριζαν τη θέση τους και αποχωρούσαν.

Στις 25 Απριλίου, ημέρα Σάββατο, οι εχθροί έκαναν γενική επίθεση και προσπάθησαν στη μεν ξηρά να καταλάβουν το Παλαιό Ναβαρίνο, συγχρόνως δε να αποβιβάσουν στρατό στη Σφακτηρία, αλλά απέτυχαν και στους δύο σκοπούς τους. Η απόβαση στο νησί ματαιώθηκε κυρίως από την παρουσία του ελληνικού στόλου και οι εχθροί το βράδυ εκείνο στρατοπέδευσαν στη Γιάλοβα, που βρίσκεται νότια του Παλαιού Ναβαρίνου και στο Πετροχώρι που είναι βόρεια.

Την επομένη ημέρα, Κυριακή 26 Απριλίου, μια μοίρα του ελληνικού στόλου αποτελούμενη από οκτώ πλοία υπό τον Α. Τσαμαδό ήταν αραγμένη στον κόλπο του Ναβαρίνου, ενώ η άλλη μοίρα, που την αποτελούσαν πολλά πλοία, βρέθηκε μακριά από τη Σφακτηρία λόγω της επικρατούσης θαλασσοταραχής και πολεμούσε εναντίον υπερτέρου αριθμού αιγυπτιακών πλοίων, πολλά των οποίων ήταν μέγαλο εκτοπίσματος και δύναμης πυρός.

Στον κόλπο του Ναβαρίνου εισέπλευσαν 46 εχθρικά πλοία και άρχισαν να κανονιοβολούν την ανατολική ακτή της Σφακτηρίας. Τρεις φρεγάτες φρουρούσαν το στόμιο του κόλπου για να παρεμποδίσουν την έξοδο των ελληνικών πλοίων.

Στις 11 το πρωί της 26^{ης} Απριλίου μια δύναμη 2.000 Αιγυπτίων στρατιωτών υπό την ηγεσία του αρνησίθηρσκου Σουλεϊμάν βέη (Σεβέ), με πενήντα πλοιάρια έκαναν απόβαση στην ανατολική ακτή της Σφακτηρίας²¹⁰², της οποίας ο προηγούμενος κανονιοβολισμός είχε διαλύσει την αμυντική τάξη των Ελλήνων και πέτυχαν μετά από πολύνεκρο πόλεμο τριών ωρών να πατήσουν το νησί, το οποίο υπεράσπιζαν χίλιοι περίπου Έλληνες.

2100. Α. Λιγνού, Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 188.

2101. Α. Λιγνού, Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 188. Ο Κυριάκος Σκούρτης από τις Χώρες πήγε στην Ανδρούσα.

2102. Ο Μιχ. Σακελλάριου, ό.π., σ. 366, αναφέρει ότι η απόβαση έγινε στη δυτική ακτή προς το Ιόνιο Πέλαγος. (Το δεξιό μέρος της αιγυπτιακής παράταξης ήταν προς το στόμιο του κόλπου του Ναβαρίνου).

Από την περιγραφή της κατάληψης της Σφακτηρίας, που δίνει η εφημερίδα της Ύδρας²¹⁰³ «Ο Φίλος του Νόμου», φαίνεται ότι η απόβαση έγινε στην ανατολική ακτή της νήσου: «...Αυτήν λοιπόν την ημέραν (26 Απριλίου) τα μεν χονδρά πλοία του έχθρου έμειναν έξω του κόλπου διά να αντισταθώσιν εις τον στόλον μας, 46 δε άλλα, μεταξύ των οποίων τρεις φρεγάται και τέσσαρες κορβέται, εισέπλευσαν, και παραταχθέντα μεταξύ του νησιδίου και της ξηράς, εκανονιοβόλουν αυτό αδιακόπως, ενώ τρεις φρεγάται εφύλαττον το στόμιον του λιμένος διά να εμποδίσωσι την έξοδον των ημετέρων πλοίων. Οι εχθροί άρχισαν να προσβάλουν το νησίδιον από το μέρος, όπου ήτον το αδυνατώτερον κανονοστάσιον από τα τρία τα οποία είχε. Μία ώρα περίπου προ μεσημβρίας 50 ένοπλοι βάρκαι του εχθρικού στόλου εφώρμησαν προς την νήσον, και ενώ από το μέρος όπου ήτον ο καπιτάν Α. Τσαμαδός με τον χιλίαρχον Σταύρον Σαχίνην απεκρούσθησαν αι βάρκαι του εχθρού με μεγάλην ζημίαν, από το άλλο μέρος έτρεψαν τους ημετέρους και ούτως οι περί τον καπιτάν Α. Τσαμαδόν ευρέθησαν περικυκλωμένοι από τους εχθρούς. Ο γενναιότατος ούτος καπιτάνος επληγώθη εις δύο μέρη μαχόμενος, ο δε χιλίαρχος Σταύρος Σαχίνης ορμήσας ξιφήρης εις το πλήθος των εχθρών ηφανίσθη...».

Ο Ρομέι²¹⁰⁴ περιέγραψε την κατάληψη της Σφακτηρίας με τα ακόλουθα : «... Δύο χιλιάδες στρατιώται Αιγύπτιοι, οδηγούμενοι από τον αρνησίθηρσκον Σουλεϊμάν Βέην, προστατευόμενον από το πυρ του Τουρκο-Αιγυπτιακού Στόλου, εκτύπησε χιλίους περίπου Έλληνες, οι οποίοι υπεράσπιζον την νήσον, που είναι αντικρύ του Νεοκάστρου. Κατ' αρχάς απεκρούσθησαν· αλλά ο αρνησίθηρσκος επρόσταξε να σιμώσουν πολλά πλοία και να ρίχνουν ακατάπαυστα κανονιαίς κατά της Νήσου, και με αυτόν τον τρόπον ημπόρεσε να απατήση τους Έλληνες και να τους βάλη σε σύγχυσιν, οι οποίοι εκουριεύθησαν από φόβον και εδόθησαν εις φυγήν...».

Όταν εκδηλώθηκε η απόβαση των Αιγυπτίων στη Σφακτηρία, βρέθηκαν στο νησί ο Δημήτριος Σαχτούρης, φρούραρχος του Νεοκάστρου, ο Αναγνωσταράς με τους γαμπρούς του, ο Αλ. Μαυροκορδάτος, ο Ιταλός κόμης Σανταρόζα και ο Αναστάσιος Τσαμαδός με πολλούς Υδραίους ναύτες κ.ά.

Ο Νικόλαος Μπακόπουλος²¹⁰⁵, από το Δάρα (Ντάρη) του νομού Αρκαδίας, σε αναφορά του έγραψε ότι στη Σφακτηρία ήσαν περίπου 800 Έλληνες, «...μη δυνηθέντες να βασταχθώμεν, εβιάσθημεν περί το γέυμα της αυτής ημέρας να απεράσωμεν ένδον της θαλάσσης εις τους Αβαρίνους, πνιγέντες εκ των ημετέρων μερικοί...». Ο Δημήτριος Τσόκρης που πολέμησε στη Σφακτηρία πέρασε στο Παλαιόκαστρο κολυμπώντας και διασώθηκε, όπως οι περισσότεροι.

Στην άμυνα της Σφακτηρίας σκοτώθηκε ο Ιταλός κόμης Σανταρόζα. Ο Αναγνωσταράς²¹⁰⁶ τραυματίστηκε στο γόνατο από βλήμα κανονιού, ώστε δεν μπόρεσε

2103. Α. Λιγνού, Αρχ. Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 190 και Εφημ. Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου», αριθ. φ. 113 της 1 Μαΐου 1825.

2104. Αρχ. Δ. Ρώμα, τόμ. Α', σ. 473-5.

2105. ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 79, έγγρ. της 4 Μαΐου 1825.

2106. Σε αναφορά του γραμματέα της επαρχίας Ανδρούσας προς τον έπαρχόν του σημειώνεται: «...ο

να απομακρυνθεί, λόγω δε του σωματικού του βάρους στάθηκε αδύνατον να μεταφερθεί και τον κατέκοψαν οι Αιγύπτιοι στρατιώτες, ενώ ακούγονταν οι βρισιές που τους ξεστόμιζε. Ο Αναστάσιος Τσαμαδός δέχθηκε δύο τραύματα και δεν μπόρεσε να φθάσει στο πλοίο του «Άρης» και σκοτώθηκε, όπως ακόμη σκοτώθηκε και ο Σταύρος Σαχίνης και άλλοι περίπου εκατό Υδραίοι ναύτες.

Όπως έγραψε ο Ρομέι, εξήντα οδηγήθηκαν αιχμάλωτοι στη Μεθώνη. Μεταξύ αυτών ήταν ο Κωνσταντίνος Ζαφειρόπουλος και ο Παναγιώτης Ιω. Καπετανάκης²¹⁰⁷, ο οποίος αμύνθηκε αρχικά σε ένα σπήλαιο και τελικά παραδόθηκε. Τη διοίκηση του σώματος που είχε μαζί του ανέλαβε ο νεαρός αδελφός του Αντώνιος Ιω. Καπετανάκης²¹⁰⁸.

Στο πλοίο «Άρης»²¹⁰⁹ του Αναστασίου Τσαμαδού επιβιβάστηκαν ο Αλ. Μαυροκορδάτος, ο φρούραρχος του Νεοκάστρου Δημήτριος Σαχτούρης κ.ά. Η απομάκρυνση του πλοίου αυτού από το λιμάνι του Ναβαρίνου μέσα από τα πολυάριθμα εχθρικά πλοία προξένησε το θαυμασμό ακόμη και των εχθρών. Ο Ρομέι²¹¹⁰ άκουσε τα κατορθώματα του «Άρη» από Αιγυπτίους και έγραψε σχετικά: «...Ένας ελληνικός δρόμων, ο ύστερος από τα οκτώ, ευγήκε από το Ναβαρίνον και εκτυπήθη με περισσότερα από είκοσι εχθρικά, γολέτας, δρόμωνας και κορβέτας, αλλά με τόσον θάρρος και τόσην επιδεξιότητα, ώστε το εγκωμιάζαν οι ίδιοι οι Τούρκοι, εκ των οποίων εφόνευσε και επλήγωσε όχι ολίγους στρατιώτας και ναύτας. Κατά την πάλιν ένας τουρκικός δρόμων ετινάχθη εις τον αέρα και μία μεγάλη αιγυπτιακή γολέτα εκάη. Τα πληρώματα και των δύο εχάθησαν σχεδόν ολόκληρα, εκτός επτά ανθρώπων, οι οποίοι εσώθησαν αλλά μισοκαϊμένοι...».

Για τον «Άρη»²¹¹¹ αναφέρεται ακόμη: «...Το πλοίον τούτο εις την έξοδόν του εκυβερνήθη από τους γενναιοτάτους Νικόλαον Βότσην και καπιτάν Δημήτριον Σαχτούρην τον φρούραρχον του Νεοκάστρου, όστις κατά την χρείαν είχε μεταβή εις την νήσον την ημέραν της μάχης διά να ανταμύση τον καπιτάν Αναστάσιον Τσαμαδόν... εις

εξοχώτατος Υπουργός των Πολεμικών Αναγνώστης Παπαγεωργίου απόθανεν ευκλεώς υπέρ της πατρίδος, εις την έφοδον των εχθρών εις το Νησάκι...». Γ Α Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 66, έγγρ. 063 της 1 Μαΐου 1825. Η εφημερίδα της Αθήνας «Ε φ η μ ε ρ ί ς Α θ η ν ώ ν», αριθ. φύλλ. 60 της 1 Μαΐου 1825 δίνει πληροφορίες που δεν είναι πλήρεις: «...Το νησί του Νεοκάστρου – Σφακτηρία – εκυριεύθη από τους Τούρκους, όπου εσκοτώθη ο γενναίος Καπ. Αναστάσης Τσαμαδός. Λέγουν ότι και μία γολέτα ευρεθείσα εκεί με τροφάς, να εκυριεύθη από τους Τούρκους...».

2107. Ο Μ Ι χ. Ο Ι κ ο ν ό μ ο υ, ό.π., τόμ. Β, σ. 56-7, αναφέρει: «...Τότε ο μεν Τσώκρης και πολλοί άλλοι ικανοί προς τούτο, κολυμβώντας εσώθησαν εις Παλαιόκαστρον· ο Καπετανάκης, γαμβρός του Αναγνωσταρά, μετά τινων άλλων καταφυγόντες εις τι σπήλαιον και αντιστάντες κατ' αρχάς, παρεδόθησαν έπειτα ως αιχμάλωτοι...». Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 372.

2108. Α. Χ. Ε. Β. Ε., φάκ. Αντ. Καπετανάκη, αριθ. εγγρ. 32043.

2109. Γ ρ η γ ο ρ ι ά δ η Ι. Ε τ ε ο κ λ ή, Η έξοδος του «Άρεως» – 26 Απριλίου 1825, Εκδ. «Ατθίς», Αθήναι 1975.

2110. Α ρ χ. Δ. Ρ ώ μ α, ό.π., τόμ. Α', σ. 473..

2111. Α. Λ ι γ ν ο υ, Αρχ. Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 190 κ.ε. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 65, έγγρ. 231-2 της 29 Απριλίου 1825 κατά περιγραφή του επάρχου Κουτσουκμάνης (Μικρομάνης).

τον καιρόν της ναυμαχίας μία γολέτα εχθρική κατελήφθη από το πυρ των κανονίων και εν βρίκιον κατεβυθίσθη...».

Μετά την πτώση της Σφακτηρίας οι απομειναντες στο Παλαιόκαστρο περιήλθαν σε δεινή κατάσταση. Σε αναφορά του, της 2ας Μαΐου, ο Γεώργιος Γιατράκος²¹¹² ανέφερε: «...Οι εναποκλεισθέντες ιδικοί μας εις Αβαρίνους μας απέστειλαν έναν στρατιώτην διά να μας είπη την μεγάλην των αθλιότητα και στέρησίν των από τροφάς και πολεμοφόδια και να κάμωμεν τα αδύνατα δυνατά διά να υπάγωμεν νυκτός με σινιάλον και με κρότον τουφεκίων να τους ελευθερώσωμεν. Όθεν ανελθόντες (συνελθόντες;) εις εν άπαντες, είπομεν εις τους στρατιώτας μας, όστις πιστεύει εις Χριστόν και είναι τω όντι πατριώτης ας μας ακολουθήση, διά να υπάγωμεν να εβγάλωμεν τους αδελφούς μας κινδυνεύοντας από τους Αβαρίνους και όστις το εναντίον ας καθίση.

»Εκινήθημεν λοιπόν περί τας δέκα ώρας της ημέρας έως πεντακόσιοι τον αριθμόν, αλλ' αφού εσκοτεινίασε, άλλοι μεν έμνεισκον καθ' οδόν και άλλοι εκρύπτοντο τήδε κακείσε, ώστε κατήντησε να απομείνουν πενήντα, με τους οποίους μη ημπορώντας να υπάγω πλησίον των ταμπουριών του εχθρού και υποπτευθείς μήπως και ήθελε μείνουν εις την επιούσαν ημέραν οι εις Αβαρίνους αποκλεισμένοι και συλληφθώσιν από τον εχθρόν, απεφάσισα με εκείνους τους πολλά ολίγους και τον εκτύπησα από τας πλάτας και ρίπτοντας μίαν μπαταριάν, εδειλίασαν οι εχθροί και έσβησαν τας φωτίας οπού είχαν κάμει. Αλλ' οι δικοί μας πτοηθέντες δεν απεφάσισαν να εξέλθουν τότε, μόνον ρίπτοντες τουφέκια εφώναζαν αδιάκοπα· μερικοί δε των αποκλεισμένων ορμήσαντες κατά του εχθρού εξήλθον αβλαβείς· οι λοιποί όμως από την δειλιάν των εμβήκαν εις την λίμνην και ούτως εγύρισαν οπίσω, όπου ήτον και πρότερον· και εξ αιτίας αυτών εσυλλήφθη από τους εχθρούς και ο Χ' Χρήστος. Εν τοσούτω οι επιστρέψαντες εις τους Αβαρίνους την αύριον προσεκύνησαν τω εχθρώ...».

Ο Ν. Μπακόπουλος²¹¹³ δεν επιβεβαιώνει το Γ. Γιατράκο για συνεννόηση με τους έξω και έγραψε σε αναφορά του: «...απεφασίσαμεν να εισπηδήσωμεν διά νυκτός επί των εχθρών, ώστε να διασωθώμεν ή να αποθάνομεν τιμίως...». Οι εχθροί τους πυροβόλησαν και από αυτούς άλλοι προχώρησαν και σώθηκαν περίπου 400, ενώ οι υπόλοιποι, γύρισαν πίσω στο φρούριο. Κατά την έξοδο σκοτώθηκαν μερικοί, ενώ όσοι ήταν έφιπποι βούλιαξαν τα άλογά τους στα βαλτόνερα και αιχμαλωτίστηκαν²¹¹⁴, όπως ο Γρηγόριος Μεθώνης, ο Χατζηχρήστος, ο Σωτ. Βάρβογλης από την Τριπολιτά, ο Αλέξανδρος Δουράκης²¹¹⁵ από την Καστάνια του Λεύκτρου και τέσσερις ακόμη Μανιάτες²¹¹⁶, ενώ ο Γεώργιος Μπηλίδας από τη Δημητσάνα σκοτώθηκε.

2112. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 015 της 2 Μαΐου 1825.

2113. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 79, έγγρ. της 4 Μαΐου 1825.

2114. Γ Α Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 66, έγγρ. 063 της 1 Μαΐου 1825.

2115. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 160, έγγρ. 146 της 27 Φεβρουαρίου 1826. Για τον Αλέξανδρο Δουράκη, που ήταν κουνιάδος του Διονυσίου Μούρτζινου, έγιναν πολλές ανεπιτυχείς προσπάθειες για ανταλλαγή. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 449, συνεδρίαση της Βουλής της 27 Φεβρουαρίου 1826.

2116. Α ρ χ. Δ. Ρ ώ μ α, τόμ. Β', σ. 474.

Όσοι έμειναν στο Παλαιόκαστρο, που υπολογίστηκαν²¹¹⁷ σε χίλιους εκατόν είκοσι, δεν είχαν άλλη διέξοδο παρά να δεχθούν την προσφορά του Ιμπραήμ να παραδώσουν τα όπλα και τα χρήματα που έφεραν μαζί τους και να επιστρέψουν στα σπίτια τους.

Από το γραμματέα της επαρχίας Ανδρούσας²¹¹⁸ έχουμε τις ακόλουθες πληροφορίες: «...Σας ειδοποιώ ότι όλοι οι εν Ναβαρίνω πολιορκούμενοι από τους εχθρούς, διά έλλειψιν τροφών και πολεμοφοδίων επαπαδόθησαν εις την διάκρισιν των αράπηδων. Και λαβόντες τους, έλαβον και όλα τα όπλα τους και μετρητά όσα είχεν ο καθείς, παίρνοντάς τους και τα τζαρούχια τους, διά την έλλειψιν υποδημάτων που έχει το στρατόπεδόν τους...».

Η περιοδεία του Γ. Κουντουριώτη

Ένα από τα πλέον ατυχή γεγονότα της ελληνικής επανάστασης του '21 υπήρξε η ανάθεση στο Γεώργιο Κουντουριώτη της αρχηγίας της εκστρατείας για την αντιμετώπιση των αιγυπτιακών δυνάμεων, τα οποία είχαν αποβιβαστεί στη Μεθώνη. Οι λόγοι που ώθησαν σε αυτήν την ολέθρια απόφαση, δεν ήταν άλλοι παρά να παραγκωνιστεί ο Ιω. Κωλέττης, μετά από την πετυχημένη αρχηγία των στρατευμάτων που καταπάτησαν το Μοριά, με σκοπό την πολιτική του αποδυνάμωση. Την επιβουλή εναντίον του Κωλέττη επινόησε ο Α. Μαυροκορδάτος.

Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού²¹¹⁹ κράτησε για να διαχειρισθεί ανεξέλεγκτα όλα τα χρήματα του Εθνικού Ταμείου, ανερχόμενα στο ποσόν του 1.600.000 γρασίων. Με την ενέργειά του αυτή άφησε το Ταμείο τελείως άδειο και ανήμπορο να καλύψει τις δημιουργούμενες ανάγκες από τη σύσταση στρατοπέδων στο Μεσσηνιακό κόλπο. Δεν έφθανε αυτό, αλλά όρισε στρατιωτικό αρχηγό τον Υδραίο πλοίαρχο και ανίδεο του πολέμου Κυριάκο Σκούρτη²¹²⁰, ο οποίος έφθασε στο Φουρτζί στις 11 Μαρτίου.

Καθυστέρησε να ξεκινήσει ο Γ. Κουντουριώτης από το Ναύπλιο μέχρι τις 15 Μαρτίου και ακόμη χρονοτρίβησε στην Τρίπολη, επικαλούμενος ασθένεια. Επειδή από παντού ακούγονταν προτρεπτικές φωνές, που τον παρακινούσαν να σπεύσει στο στρατόπεδο²¹²¹, στις 25 Φεβρουαρίου όρισε προσωρινό αντικαταστάτη του τον

2117. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 57, έγγρ. 074 της 29 Απριλίου 1825.

2118. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 66, έγγρ. 063 της 1 Μαΐου 1825.

2119. Βλέπε αναλυτικά την «εκστρατεία» του Γ. Κουντουριώτη στου Κ. Λ. Κοτσώνη, Η «Εκστρατεία» του Γ. Κουντουριώτη στη Μεσσηνία (Μάρτιος-Απρίλιος 1825), Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, τόμ. Γ', σ. 274, που αναδημοσιεύεται στου ίδιου «Ο Ιμπραήμ στη Πελοπόννησο», Αθήνα 1999, σ. 74, δηλώθηκαν όμως 1.400.000 γρόσια. Σε επιστολή του Γ. Κουντουριώτη στον αδελφό του Λάζαρο σημειώνεται: «...Το ταμείον πάσχει παντελή αχρηματία, επειδή απεφάσισα να παραλάβω διά την εκστρατείαν των Πατρών εν μιλλιόνιον εξακοσίας χιλιάδας γρόσια, τα οποία και παρέλαβον εις την οικίαν μου...». Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. Η', σ. 385.

2120. Α. Λιγνός, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 217-9.

2121. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 165 και βιβλ. 8, σσ. 144, 161-2, 173-4, 181, 185.

Υπουργό των Πολεμικών Γεώργιο Παπαγεωργίου ή Αναγνωσταρά. Όπως αναφέρθηκε ο Υπουργός των Πολεμικών πήγε τελείως ανεφοδιαστος από τρόφιμα, πυρομαχικά και χρήματα²¹²². Αρρώστησε και αυτός και για αρκετές ημέρες παρέμεινε σε ένα πλοίο και δεν μπόρεσε να συνεργασθεί με τους αρχηγούς, κυρίως των «ξενικών» πολεμικών σωμάτων. Πιθανή αιτία ήταν ότι δήλωναν υπερδιπλάσιο αριθμό στρατιωτών από αυτούς που είχαν και δεν δέχθηκαν έλεγχο, δηλαδή καταμέτρηση των στρατευμάτων τους.

Όταν τέλος στις 5 Απριλίου έφθασε ο Πρόεδρος στη Σκάλα της Μεσσηνίας, δεν πρόσφερε καμία υπηρεσία κυρίως για τη συνεργασία των οπλαρχηγών και τον συντονισμό των πολεμικών ενεργειών τους. Εξέφρασε όμως την αισιοδοξία του, γράφοντας στη Διοίκηση²¹²³: «...ελπίζω ογλήγορα να σας χαροποιήσω με τον αφανισμόν του εχθρού...». Από εκεί δεν έκανε κάποια ενέργεια, συνεργάστηκε μόνο με τον Κυριάκο Σκούρτη, τον αρχηγό των στρατευμάτων που ήταν στρατοπεδευμένα στο Φουρτζί. Αν μέχρις εκείνον τον καιρό οι οπλαρχηγοί διαφωνούσαν μεταξύ τους, στο πολεμικό συμβούλιο που έγινε πριν από τη μάχη, ο Κυρ. Σκούρτης τους έκανε να συμφωνήσουν μόνο σε ένα, στο να τον περιπαίζουν²¹²⁴ όλοι ανεξαιρέτως ως άσχετο. Αποτέλεσμα η άτυχη μάχη στο Φουρτζί-Κρεμμύδια και η διάλυση του στρατοπέδου που ακολούθησε.

Ο Γ. Κουντουριώτης²¹²⁵ ίσως κατανόησε το λάθος του, να αναλάβει την ηγεσία μιας εκστρατείας, για την οποία ήταν τελείως ακατάλληλος και στις 11 Απριλίου έγραψε στον αδελφό του Λάζαρο: «...Πόσον εμετανόησα διότι επεφορτίστην την εκστρατείαν τούτην ημπορείς να το συμπεράνης· αλλ' η μετάνοια δεν οφείλει...».

Το κύρος τής εξουσίας είχε πλέον ξεθωριάσει. Όταν ο Γεώργιος Κουντουριώτης²¹²⁶ ζήτησε από τα Ρουμελιώτικα στρατεύματα να παραμείνουν ακόμη για δεκαπέντε ημέρες στην Πελοπόννησο, του το απέκλεισαν κατηγορηματικά. Έντρομος μήπως αιχμαλωτισθεί²¹²⁷ από τους πολιτικούς του αντιπάλους, για να ελευθερωθούν οι έγκλειστοι της Ύδρας, κατέφυγε στις 18 Απριλίου στην Καλαμάτα και μετά δύο ημέρες σε ένα καράβι στο Αλμυρό²¹²⁸. Αλλά και εκεί δεν στάθηκε πολύ, διότι θα του ζητούσαν οι Ρουμελιώτες οπλαρχηγοί να τους δώσει τα χρήματα, που τους είχε υποσχεθεί η Διοίκηση, στην προσπάθειά της να τους χρησιμοποιήσει για να επιβληθεί των πολιτικών αντιπάλων της²¹²⁹.

2122. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 68, έγγρ. 134 της 6 Μαρτίου 1825.

2123. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 304.

2124. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Β', σ. 260.

2125. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 318.

2126. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 323.

2127. Περί του σχεδίου αιχμαλωσίας βλέπε: Φωτάκου, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 367 και Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Β', σ. 275-6.

2128. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 374-6.

2129. Οι Ρουμελιώτες ζητούσαν χρήματα. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 417-9.

Στις 22 Απριλίου ο Μαυροκορδάτος²¹³⁰ έφυγε από το Αλμυρό, όπου είχε συνάντηση με τον Γ. Κουντουριώτη, και πήγε στο Νησί (Μεσσήνη). Εκεί συνάντησε τον Πετρόμπεη. Αυτός προθυμοποιήθηκε να συνοδεύσει τον Γ. Κουντουριώτη στο στρατόπεδο, που ήταν στις Χώρες. Ο Μαυροκορδάτος όμως, σαν Φαναριώτης ειδικός στις διαβολές, θεώρησε την προθυμία του Πετρόμπεη ύποπτη και ειδοποίησε σχετικά τον Κουντουριώτη να μη δεχθεί.

Μια εκστρατεία, η οποία ευαγγελιζόταν τη σωτηρία της πατρίδος, τον εφοδιασμό των στρατευμάτων, την ομόνοια και τον συντονισμό των αρχηγών των πολεμικών σωμάτων για τη συντριβή του εχθρού, έληξε άδοξα. Αρκετοί και από αυτούς, μερικοί αξιόλογοι, έγραψαν στον Κουντουριώτη λόγια μεγάλα και προτρεπτικά να πάει στο στρατόπεδο²¹³¹, που δεν μπορεί κανείς να διακρίνει, αν έκρυβαν ανεδραφικές ελπίδες σωτηρίας της πατρίδας ή αν στόχευαν στη χαμερπή κολακεία, όταν τον αποκαλούσαν «Μωυσή» κ.ά.

Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού πληροφορήθηκε από κοντά τις αποτυχίες των Ελλήνων και πήρε το δρόμο του γυρισμού από το Αλμυρό. Χωρίς προηγούμενη συνεννόηση όρισε αρχηγό του Μεσσηνιακού κόλπου τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη²¹³², ο οποίος μέχρι τότε δεν είχε κατορθώσει εκεί κάτι το αξιόλογο, βασανιζόμενος και αυτός από «ποδαλία».

Ο Πετρόμπεης υπήρξε αγνός πατριώτης και πρόθυμος για θυσία, αλλά δεν είχε ικανότητες στρατηγού. Η Διοίκηση δεν δίστασε στις 11 Απριλίου να του δώσει 50.000 γρόσια²¹³³, για να στρατολογήσει δύο χιλιάδες Μανιάτες και να βοηθήσει τους πολιορκημένους στο Νεόκαστρο. Δεν έγινε όμως η παρουσία του αισθητή στους εχθρούς και ουσιαστικά απέτυχε. Συγκέντρωσε κοντά του όλους τους σημαντικούς

2130. Μιχ. Σακελλαρίου, ό.π., σ. 350.

2131. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 196 και ό.π., σ. 218. Εμμ. Πρωτοψάλτη, Ιστ. Αρχ. Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου, Αθήναι 1978, τόμ. Δ', σ. 124.

2132. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 11, έγγρ. 013 της 1 Μαΐου 1825 και Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 417.

2133. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 212. Στις 13 Απριλίου 1825 συζητήθηκε στη Βουλή. Ι. Α. Μ. Μενάκη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 17, έγγρ. 1474. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 86, έγγρ. 123 της 6 Μαΐου 1825. Αν υπολογίσουμε ότι ο μισθός του κάθε στρατιώτη ήταν 30 γρόσια το μήνα, τα χρήματα που του έστειλαν ήταν ανεπαρκή, διότι οι στρατιώτες επί πλέον είχαν ανάγκη και από τροφή. Στις 16 Μαΐου από το στρατόπεδο της Φρουτζάλας (Θουρίας) ο Πετρόμπεης, ο Δ. Μούρτζινος, ο Ν. Χρηστέας, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ο Χριστόδουλος Καπετανάκης, ο Πανάγος Στρατάκης-Κυβέλος, ο Θωμάς Βενετσανάκης και ο Παναγιωτάκης Δουράκης αναφέρθηκαν στη Διοίκηση «για τη δυσάρεσκεια των στρατιωτών, οι οποίοι θεωρούν ότι έχουν σταλεί αρκετά χρήματα και τους τα κρατούμε... Σ. Διοίκησης! Αν είναι βέβαια ότι αι 50 και 15 χιλιάδες, αι οποίαι εστάλησαν εις χείρας του Εκλαμπρ. Πετρόμπεη ήσαν αρκεταί διά να εκστρατεύση και οικονομηθή άπασα η Σάρπη αδύνατον, καθότι αι άνω χιλιάδαι, αφ' ης ώρας άρχισαν να εκκινούν αι Σπαρτιάται οίτινες έως σήμερον είναι συνηγμένοι επέκεινα των τριών χιλιάδων και ακολούθως έρχονται και άλλαι δύο χιλ., εξοδεύθησαν εις την δοθείσαν προπληρωμήν μισθών και εις τα καθημερινά σιτηρέσια και εις άλλας ανάγκας, και εκτός τούτων εξοδεύει και όσα έκαστος δύναται εξ ιδίων του...». ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 161 της 16 Μαΐου 1825. Μιχ. Σακελλαρίου, ό.π., σ. 317.

κληρικούς και πολεμικούς ηγέτες της Μάνης, αλλά δεν τους ακολούθησε ο λαός της Μάνης. Δεν απέκτησε σε εκείνη την περίπτωση μεγάλο και αξιόμαχο στράτευμα και δεν παρενόχλησε διόλου τον Ιμπραήμ. Αναλαμβάνοντας ο Πετρόμπεης την αρχηγία του Μεσσηνιακού κόλπου, όπως θα δούμε, στρατοπέδευσε στο Κουτήφαρη της Ανδρούσας και μικρή ήταν η βοήθεια που έστειλε στο Γρηγόριο Δικαίο στο Μανιάκι.

Αργότερα ο Πετρόμπεης πήγε στην Καλαμάτα, και όταν πλησίασε ο αιγυπτιακός στρατός, η πόλη εγκαταλείφθηκε αμαχητί. Αιτία της διάλυσης ήταν η ασυμφωνία μεταξύ ηγέτη, οπλαρχηγών και στρατιωτών. Ο ίδιος ήθελε να προβάλουν άμυνα στην Καλαμάτα, για να μην παραδοθεί η πόλη στον εχθρό και στην καταστροφή που θα ακολουθούσε. Όπως όμως θα δούμε, δεν εισακούστηκε και ίσως δικαίως, από τους άλλους αρχηγούς, ιδιαίτερα δε από τους στρατιώτες. Η πόλη της Καλαμάτας δεν προσφερόταν για άμυνα, διότι θα την περικύκλωνε το εχθρικό ίππικό και θα απέκοπτε την επικοινωνία της με τη Μάνη. Άλλωστε η εποχή που ο Μπέης της Μάνης μπορούσε να ενθουσιάζει και να ξεσηκώνει τους Μανιάτες είχε περάσει οριστικά.

Φαίνεται ότι εκείνον τον καιρό το πολιτικό πάθος και ο έρωτας για την εξουσία τύφλωνε τους άρχοντες της χώρας και δεν διέκριναν ότι ο μοναδικός που μπορούσε ακόμη να έχει κάποια επιρροή στο λαό και την απαιτούμενη στρατηγική ικανότητα ήταν ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Αντί να τον αποφυλακίσουν αμέσως για να ηγηθεί του πολέμου εναντίον των Αιγυπτίων, άφησαν να περάσει ο καιρός, να συγκεντρώσει ο Ιμπραήμ μεγάλες δυνάμεις και να καταρρακωθεί το ηθικό των Ελλήνων από τις επανειλημμένες στρατιωτικές αποτυχίες τους. Έπρεπε να δοκιμασθούν όλοι οι άλλοι, που δεν είχαν την στρατηγική ικανότητα του Κολοκοτρώνη, οι οποίοι όμως δεν θα είχαν και την πρόθεση να τους εξώσουν από την εξουσία.

Όταν στις 29 Απριλίου έφυγε από το Αλμυρό ο Γ. Κουντουριώτης και πληροφορήθηκε ο Πετρόμπεης²¹³⁴ ότι αιτία ήταν ο φόβος της απαγωγής του, του έγραψε πικραμένος ένα γράμμα ότι, αφού βρισκόταν στη Μάνη και μάλιστα κοντά στη δική του κατοικία στις Κιτριές, δεν έπρεπε να φοβάται. Τον έδιωξε όμως ο φόβος της αποτυχίας που έφερε μαζί του, ίσως ακόμη και οι διαβολές του Α. Μαυροκορδάτου, που του συνέστησε να μη πάει στον Πετρόμπεη.

Οι επιτυχίες του Ιμπραήμ στη Σφακτηρία και το Παλαιόκαστρο επέφεραν την οριστική διάλυση του ελληνικού στρατοπέδου, που ήταν στις Χώρες. Ο Καρατάσος, ο Βάσσος Μαυροβουνιώτης, ο Αγγελής Γάτσος, ο Χριστόδουλος Ποριώτης, τα υπολείμματα από το σώμα του Χατζηχρήστου κ.ά. έφυγαν από το στρατό-

2134. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 415, όπου αναφέρεται ότι έγραψε ο Πετρόμπεης: «...Τούτο Εκλαμπρότατε με ετάραξε πολύ. Εάν ευρίσκεσθε εις κανένα άλλο μέρος της Πελοποννήσου, ίσως είχατε λόγον να υποπτεύεσθε τοιούτον παράνομον κίνημα από τους Πελοποννησίους· εις Αλμυρόν όμως, εις γην Σπαρτιατικήν, και μάλιστα πλησίον της Μαυρομηχαλικής εστίας, έχετε λάθος και άδικον μεγάλον και να συλλογισθείτε τοιούτον τι. Εις την Σπάρτην εχθροί αυτής κατέφυγον κατατρεγμένοι και δεν παρεδίδοντο, μήτε κακοπάθαινον...». Να σημειωθεί ακόμη ότι στο Αλμυρό ο Γ. Κουντουριώτης έδωσε στο Σταυριανό Καπετανάκη 1.000 γρόσια, έναντι των όσων είχε να λαμβάνει από στρατιωτικούς μισθούς, Γ Α Κ, Μικρές Συλλ., Κ 96, στις παρατηρήσεις της έκθεσης εκδουλεύσεων του 1833.

πεδο²¹³⁵ του Μεσσηνιακού κόλπου. Έμειναν εκεί γύρω μόνο οι Πελοποννήσιοι, ο Πετρόμπεης με τους Μανιάτες, το σώμα των Αρκαδίων (Τριφυλιών), ο Νικήτας Φλέσσας και ο Παναγιώτης Κεφάλας. Αντίθετα γύρισε στο Μυστρά ο Γεώργιος Γιατράκος και τον ακολούθησε ο μέχρι τότε αρχηγός τού στρατεύματος Κυριάκος Σκούρτης²¹³⁶, ο οποίος από εκεί σε αναφορά του στο Εκτελεστικό σώμα έγραψε τα ακόλουθα: «Δεν λείπω από το να σας φανερώσω τα εδώ τρέχοντα, ότι όσα στρατεύματα είμεθα εις Χώρες όλοι εσκορπίσαμε και ήλθαμε εις Ναζήρι (Εύα) τόσον εγώ ωσάν και ο στ. Γιατράκος· ο δε στ. Νικήτας Φλέσσας και ο στ. Κεφάλας εσκορπίσαν²¹³⁷. Όντας εις Ναζήρι έλαβον μίαν διαταγήν από τον εκλ. Πρόεδρον διά να υπάγω εις αντάμωσίν του εις Αλμυρόν· επήγαμεν λοιπόν εις το Νησί ομού με τον στρατηγόν Γιατράκον· Ανταμώνσαντες τον εκλαμπρότατον Πέτρον Μαυρομιχάλην μανθάνομεν εις Νησί τον μισευμόν (αναχώρηση) του Προέδρου. Εσυνομιλήσαμε διά τα ακολουθησόμενα παρακαλώντας και τον στ. Καρατάσον δια να σταθή, αυτός όμως έφυγε, υπήγον μαζί του και μερικοί στρατιώται ειδικοί μου Ρουμελιώται. Άλλοι λοιπόν ειδικοί μου στρατιώται πρότερον έφυγαν, ως γνωστόν σας, και έως ότου να γυρίσω εις Ναζήρι έφυγον όλοι οι στρατιώται μου... τι ήθελον κάμει λοιπόν με τους ολίγους μεινεμένους στρατιώτας;... Τούτων όλων τρεχόντων, επειδή και εμείναμεν μόνοι μας μετά τον στρ. Γιατράκου, ήλθαμε μαζί εις τον Μυστρά, και αύριον θέλομεν έλθει εις Ναύπλιον...».

Όπως φαίνεται από την ανωτέρω επιστολή τον Γεώργιο Γιατράκο και τον Κ. Σκούρτη, εγκατέλειψαν οι στρατιώτες τους, και τελικά αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στο Μυστρά. Ίσως άδικα κυκλοφόρησαν φήμες δυσμενείς για τον Γιατράκο, που γράφτηκαν από το Μούρτζινο²¹³⁸, ότι «πεισματικά» αναχώρησε.

Η παράδοση του Νεοκάστρου

Σε προηγούμενα κεφάλαια έγινε λόγος για την προοδευτική επέκταση των δυνάμεων του Ιμπραήμ, ώστε το Νεόκαστρο να αποκλεισθεί τελείως και από τη στεριά και από τη θάλασσα. Οι συνεχείς βομβαρδισμοί, ο φόβος κατάρρευσης του τείχους και ως επακόλουθο ο κίνδυνος εφόδου των Αιγυπτίων αποτελούσαν απει-

2135. Στις 2 Μαΐου τους συνάντησε ο Γρηγόριος Δικαίος στην Τρίπολη. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 060 της 2 Μαΐου 1825.

2136. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 414-5.

2137. Ο Μιχ. Σακελλάριος, ό.π., σ. 351, αναφέρει ότι τα Πελοποννησιακά στρατεύματα ήταν στο Κεφαλάρι που βρίσκεται δύο ώρες πίσω από τις Χώρες

2138. Ο Δ. Μούρτζινος έγραψε στο γιό τού Παν. Γιατράκου τα ακόλουθα: «...Το φέρσιμο όμως οπού έκαμε ο θείος σου και αδελφός μου καπετάν Γιωργάκης (Γιατράκος), οπού με πείσμα ανεχώρησε με τους στρατιώτας του από τα αυτόθι, επροξένησε πολύ κακό, και δεν ήτον ιδιόν του να ακολουθήση τοιούτης λογής, διότι έκοιψε τα χέρια των λοιπών στρατιωτών της Πελοποννήσου με την αυτήν αδιαφορίαν οπού έδειξεν, ο λαός όμως βοά καταπάνω του και ο Θεός να του το πάη εις καλόν, τί να ειπώ και εγώ πλέον δεν ηξεύρω...». Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ., Κ 06 (αρχ. Γιατράκου), έγγρ. 500 της 8 Μαΐου 1825. Α θ. Φωτοπούλου, Οι Γιατράκοι, ό.π., τόμ. Β', έγγρ. 524 (500), σ. 167.

λές υφιστάμενες από μακρού χρόνου. Όπως ανέφερε ο Γ. Γιατράκος²¹³⁹ στο φρούριο τα τρόφιμα ήταν περιορισμένα, ιδιαίτερα όμως το νερό τελείωνε και ελπίδες για βοήθεια από έξω δεν υπήρχαν. Οι λύσεις ήταν δύο, θα προτιμούσαν την έξοδο ή τη συνθηκολόγηση; Στη λύση της εξόδου εμπόδιο στέκονταν οι 200 τραυματίες και άρρωστοι, που θα σφάζονταν από τη λύσσα των νικητών.

Ο Ιμπραήμ δεν ήθελε να αποκαλύψει τις αληθινές προθέσεις του για το μέλλον της Πελοποννήσου και των κατοίκων της²¹⁴⁰, γι' αυτό φερόταν με υποκριτικό προσωπίδιο ανθρωπισμού. Στους αποκλεισμένους του Παλαιού Ναυαρίνου συνέστησε να παραδώσουν τα όπλα και να γυρίσουν στις δουλειές τους και δεν θα είχαν να φοβούνται τίποτε²¹⁴¹.

Εξ ίσου υποκριτική ήταν η Διοίκηση²¹⁴², που έγραψε την 1 Μαΐου στους στρατιωτικούς αρχηγούς τους ευρισκομένους έξω του Νεοκάστρου, οι οποίοι έφευγαν από το Μοριά: «...Σήμερον αύριον σας προφθάνει με ικανάς δυνάμεις ο Υπουργός των Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος και ο Στρατηγός Κολλιόπουλος και πολλοί άλλοι, καθώς θέλετε πληροφορηθεί από τον άνθρωπον οπού σας φέρει την παρούσαν. Αν ο στόλος μας από το άλλο μέρος θέλει κινηθεί εναντίον του εχθρικού στόλου τον κάμει να απομακρυνθή από τα νερά του Νεοκάστρου και να λάβουν πάλιν τα πλοία μας την κυριότητα της θαλάσσης, το φρούριον δεν τρέχει κανένα κίνδυνον... κατορθώσετε να στείλετε γράμμα εις τους εν τω φρουριώ, διά να τους εμψυχώσετε, ιδεάζοντές τους τα μέτρα οπού έλαβεν η Διοίκηση και παρακινούντες τους να σταθούν με την ευψυχίαν, βεβαιωμένοι ότι τους πηγαίνει και διά ξηράς και διά θαλάσσης βοήθεια...».

Από την επαρχία Αρκαδίας (Τριφυλίας) πήγε στη Διοίκηση ο Αλέξης Χ' Μαουούσης²¹⁴³ και υπέβαλε αναφορά στις 2 Μαΐου, με την οποία διεκτραγωδούσε την

2139. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 089 της 15 Μαΐου 1825, όπου αναφέρεται η αιτία της συνθηκολόγησης αντί της εξόδου: «...αλλ' επειδή οι εν τω φρουριώ λαβωμένοι και άρρωστοι όντες υπέρ τους 200 άρχισαν να θρηνολογούν εμπόδισαν αυτούς...».

2140. Σκοπός του Ιμπραήμ ήταν να μεταφέρει τους κατοίκους του Μοριά στην Αίγυπτο και να εγκαταστήσει στην Πελοπόννησο φελλάχους (ιθαγενείς Αγύπτιους αγρότες). Ο Ρομέι συνάντησε στη Μεθώνη τον Ιωάννη Κορφιωτάκη και του συνέστησε τα ακόλουθα: «...με είπεν ιδιαιτέρως ότι να αναγγείλω προς την Σ. Διοίκησιν και προς τους κατοίκους εν γένει, ότι το σχέδιον του Πασσά είναι το να υποσχεθή κολακευτικώς και να κάμη διά της δολιότητος την έκτασίν του, έως ότου να λάβη παρ' ημών τα όπλα και τότε εμάς μεν να μετακομίση εις Αίγυπτον, απ' εκεί δε να φέρη Άραβας διά να κατοικήσουν. Όθεν τινάς να μην πλανείται και κλίνει εις τους απατηλούς λόγους του...». Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 18, έγγρ. 1631 της 12 Μαΐου 1825.

2141. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 57, έγγρ. 74 της 29 Απριλίου 1825, «...πηγαίνετε κακόμοιροι ραγιάδες και πιάστε τη δουλειά σας, προσκυνήστε και δεν θέλει πειράζω κανένα...».

2142. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 008 της 1 Μαΐου 1825. Ο Γρηγόριος Δικαίος, στις 2 Μαΐου, συνάντησε στην Τρίπολη τα αποχωρούντα στρατιωτικά σώματα: «Σήμερον περί τας 6 ώρας έφθασαν ενταύθα όλα τα σώματα των Ηπειρωτών του Καρατάσου, Βάσιου, Γάτζου, Ποριώτη, του Χ' Χρήστου και τινά άλλων, αφήσαντες τον Μεσσηνιακόν κόλπον και το στρατόπεδον του Νεοκάστρου έρημον όλως διόλου...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 060 της 2 Μαΐου 1825.

2143. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 063 της 2 Μαΐου 1825.

κατάσταση του Νεοκάστρου και συνιστούσε βιαία στρατολογία, την οποία τελικά επέβαλε το Εκτελεστικό²¹⁴⁴ στις 3 Μαΐου και έγραψε ακόμη: «...Το Νεόκαστρο ήδη, αφού εκυριεύθησαν οι Παλαιοί Ναβαρίνοι και το Νησί (Σφακτηρία), κτυπάται πανταχόθεν και είναι εκτεθειμένον εις τον μεγαλώτατον κίνδυνον, τα ελληνικά στρατεύματα, όσα εκείσε διαμένουν, κατήντησαν περίφοβα και εις ανωμαλίαν, αφού μάλιστα εις τόσας μάχας ατύχησαν με σημαντικήν φθοράν των. Αι ατυχίαι αυταί δεν προήλθον από απειρίαν πολέμου ή από ανανδρίαν των Ελλήνων, αλλά προήλθον μόνον και μόνον διότι οσάκις εσυγκροτήθη μάχη, εσυγκροτήθη κατά βούλησιν μερικην, χωρίς συγκατάθεσιν και συνδρομήν γενική και χωρίς να προηγηθεί σχέδιον αρχηγού επειδή δεν υπόκειται ο εις εις τον άλλον...».

Το ηθικό των πολιορκημένων, μετά από τόσες ελληνικές ήττες, ήταν καταρρακωμένο. Βλέποντας ότι οι τροφές ήταν λιγοστές, το νερό έλειπε, τα πυρομαχικά τελείωναν, δεν είχαν ελπίδα σωτηρίας. Ο Φωτάκος²¹⁴⁵ γράφει: «...Απελπισθέντες λοιπόν ωρκίζοντο δύο δύο, και ούτως εφόνευε ο ένας τον άλλον, και απεφάσισαν να φονευθούν αμοιβαίως έως ενός. Τούτο δε ιδόντες οι Δ. Τσώκης, ο γαμβρός του Αναγνωσταρά Γιαννέας Καπετανάκης, ο Τσανέτος Χριστόπουλος και άλλοι πολλοί καπεταναίοι έπεσαν εις το μέσον των φονευομένων στρατιωτών, και με πολλούς λόγους παρακλητικούς, τους εμπόδισαν...».

Ο Ιω. Μακρυγιάννης²¹⁴⁶ αναφέρει ότι ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης²¹⁴⁷ και ο Παναγιώτης Γιατράκος συμφώνησαν να βγουν από το κάστρο και να πολεμήσουν εναντίον του Κουντουριώτη, αλλά το πληροφορήθηκε ο Μακρυγιάννης και τους εμπόδισε. Προσθέτει ακόμη ότι του είπε ο Μπεηζαδές: «...ότι το είχε γινάτι (πέισμα), ότι εκείνοι κάθονται στις Χώρες και εμείς σκοτωνόμαστε νύχτα και ημέρα με εβδομήντα δράμια νερό...».

Στις 8 Μαΐου ο Μούρτζιζος²¹⁴⁸ έγραψε στο γιό του Παναγιώτη Γιατράκου ότι άρχισαν διαπραγματεύσεις για την παράδοση του Νεοκάστρου: «...Επήγε μία αγγλική φρεγάδα και τους είπε τους εδικούνε μας ότι αν έχουν αδυναμίαν και δεν ημπορούν να βασιτάξουν το φρούριον, να κάμη την μεσιτείαν με τον Πραϊμ πασά και να

2144. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 116 και 131 της 3 Μαΐου 1825. Τη βιαία στρατολογία είχε προτείνει προηγουμένως και ο Αναγνωσταράς. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 10, έγγρ. 119 της 16 Απριλίου 1825, στην οποία πρόσθετε: «...Δεν εφοβήθηκα δόλου τον εχθρόν όσον την ακαταστασίαν, αδιαφορίαν και ιδιοτέλειαν των Ελλήνων...»

2145. Φωτάκου, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 378. Η παρουσία του Δ. Τσώκης και του Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη στο Νεόκαστρο τοποθετεί τα γεγονότα αυτά προ της κατάληψης της Σφακτηρίας.

2146. Ιω. Μακρυγιάννη, ό.π., σ. 151. Πριν από το γεγονός αυτό ο Γιωργάκης Μαυρομιχάλης κρατούσε τον κάτω όροφο του εξωτερικού επιθαλασσίου πύργου και ο Π. Γιατράκος τον ανώτερο. Μετά την πρόθεσή του να βγει από το κάστρο μετατέθηκε στην Ακρόπολη. Μιχ. Σακελλαρίου, ό.π., σ. 330.

2147. Κατά το Μιχ. Σακελλαρίου, ό.π., σ. 399 ο Γιωργάκης Μαυρομιχάλης έδειχνε μεγάλη δραστηριότητα.

2148. ΓΑΚ, Μικρ. Συλλ., Κ 06 (Αρχ. Π. Γιατράκου), έγγρ. 500 της 8 Μαΐου 1825.

τους βγάλη αβλαβείς με τα άρματά τους από το φρούριον και να τους φέρει η αυτή φριγάδα εις την Καλαμάτα...».

Στρατιωτικοί της Αρκαδίας²¹⁴⁹ (Τριφυλίας) έγραψαν στον έπαρχό τους στις 6 Μαΐου την έναρξη από τις 4 του μηνός συνομιλιών για την παράδοση του Νεοκάστρου. Στην αντιπροσωπεία πήραν μέρος ο ανιψιός του Πετρόμπεη Γεώργιος Δραγωνάκος-Γρηγοράκης²¹⁵⁰, ο Μακρυγιάννης²¹⁵¹, ο Ιω. Καράπαυλος και άλλοι.

Στις 7 Μαΐου ο Έπαρχος Αρκαδίας²¹⁵² έγραψε στη Διοίκηση την έναρξη συνομιλιών για την παράδοση του Νεοκάστρου: «...Την στιγμήν ταύτην ελάβομεν αποτρόπαιον έγγραφον είδησιν, ότι οι εν τω Νεοκάστρω κεκλεισμένοι Έλληνες, εις απελπισίαν υποπεσόντες, εις συνθήκας καταγίνονται, ίνα το φρούριον εις τον τύρρανον παραδούντες, αυτοί δι' αγγλικών πλοίων εκείθεν μετακομισθώσι...».

Ο Γρηγόριος Δικαίος²¹⁵³ από το Λεοντάρι έγραψε στη Διοίκηση στις 8 Μαΐου για την παράδοση του Νεοκάστρου: «...Με λύπην μου ψες βράδου έμαθον ότι το Νεοκάστρον εντός ολίγων ημερών χάνεται, διότι οι εν αυτώ δικοί μας έκαμαν συνθήκας με τον Πασιά για να του το παραδώσωσιν, αφού πρώτον τους φέρει πλοία αγγλικά διά να αναχωρήσωσι διά θαλάσσης...».

Ο έπαρχος Νεοκάστρου Ιω. Κορφιωτάκης²¹⁵⁴ πήγε στη Μεθώνη για να ναυλώσει πλοία, με τα οποία θα μεταφέρονταν οι υπερασπιστές του Νεοκάστρου στην Καλαμάτα και από εκεί στις 12 Μαΐου έγραψε τα ακόλουθα: «...Αγκαλά και έγκλειστος ων εις το φρούριον Νεοκάστρου δεν έπαυσα να ειδοποιώ προς την Σεβαστήν Διοίκησιν τα διατρέχοντα. Αλλά αφού εκάμαμε όσην δυνατήν επιμονήν εις τας στενάς καταδρομάς του εχθρού, εκτός δε της όσης υστερήσεως των τροφών υπέφεραν οι λοιποί συν εμοί έγκλειστοι στρατιώται, εβιάστημεν τέλος πάντων να κλίνωμεν τον αυχένα και να παραδώσωμεν εις τον εχθρόν τα όπλα και επί συμφωνίας εναυλώσαμε δύο αγγλικά πλοία και ένα αυστριακόν, τα οποία μας εμετακόμισαν ενταύθα εις Καλαμάτα. Εκτός των γενναιοτάτων συναγωνιστών μας Κυρ Γ. Μαυρομιχάλη²¹⁵⁵ και στρατηγού Π. Γιατράκου, οι οποίοι εις την εποχήν του ιμβάρκου μας εβαστήχησαν

2149. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 86, έγγρ. 129 της 6 Μαΐου 1825.

2150. Αργότερα με αναφορά του ζήτησε χρήματα για τους αφοπλισθέντες στρατιώτες του, προκειμένου να εκστρατεύσουν και πάλι, «...Παρακαλώ τη Σ: Διοίκησιν απ' όσα μέλλη να λάβω εις μισθούς και σιτηρέσια των σαρτιωτών μου, τουλάχιστον αν δεν είναι όλα, να μοι γένη μικρά εξοικονόμησις, διά να αναπαύσω τους κατατεθλιμένους στρατιώτας μου και να τρέξω πάλιν εις ταύτην την μεγίστην ανάγκην της πατρίδος...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 102, έγγρ. 087 της 21 Ιουλίου 1825. Μαζί με τον Πέτρο Στεφανάκο κατηγορήθηκαν από τον πρωτοσύγκελλο Νεόφυτο ότι του πήραν 1175 : 30 γρόσια/παράδες. ΓΑ Κ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 23, έγγρ. 180, 181, 182 της 29 Νοεμβρίου 1825.

2151. Ο Ιω. Μ α κ ρ υ γ ι ά ν η ς, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 157 κ.ε. αναφέρει ως μέλη της επιτροπής εκτός από τον ίδιο, τον Καράπαυλο από την Κορώνη και το Σαλβαρά (;) από τη Μάνη.

2152. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 86, έγγρ. 128 της 7 Μαΐου 1825.

2153. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 87, έγγρ. 001 της 8 Μαΐου 1825.

2154. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνας (87), φάκ. 18, έγγρ. 1631 της 12 Μαΐου 1825.

2155. Για μισθούς και σιτηρέσια της εκστρατείας του Γ. Μαυρομιχάλη μέχρι 28 Μαΐου 1825 εγκρίθηκαν 16.459 γρόσια. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 131, έγγρ. 133 της 19 Οκτωβρίου 1825.

από τον Ιμπραήμ Πασά, με λόγον ότι να του δωθώσι οι εν τω Ναυπλίω αιχμάλωτοι πασάδες²¹⁵⁶. Όθεν αιστανόμενος την διαπεραστικήν ταύτην λύπην, σας εκθέτω με δάκρυα ψυχής, ότι το φρουρίόν μας εξουσιάσθη από χθες, προς το γεύμα, παρά τους εχθρούς...».

Στις 11 Μαΐου παραδόθηκε στον Ιμπραήμ το Νεόκαστρο²¹⁵⁷, το οποίο αποτελούσε το βασικό οχύρωμα, που θα μπορούσε να ανακόψει την προέλαση των αιγυπτιακών δυνάμεων στην Πελοπόννησο. Αφού ο εχθρός συγκέντρωσε επαρκείς στρατιωτικές δυνάμεις, μετά από μια σειρά νικών και αλληπαλλήλων διαλύσεων των ελληνικών στρατοπέδων κατόρθωσε να αποκλείσει το Νεόκαστρο από τη στεριά, να γίνει κύριος της Σφακτηρίας και του Ναβαρίνου (Παλαιοκάστρου) και τελικά με πανίσχυρο στόλο να ολοκληρώσει τον αποκλεισμό του και από τη θάλασσα. Οι πολιορκημένοι αγωνίστηκαν ηρωικά σε όλο το διάστημα των δύο μηνών του αποκλεισμού τους, κατ' αντίθεση με τους εκτός των τειχών Έλληνες, που ελάχιστα επιτεύγματα έχουν να επιδείξουν. Η απουσία ικανού αρχηγού, ο οποίος θα συντόνιζε τα στρατιωτικά σώματα, η διαίρεση των αρχηγών των, η ανεργπάρκεια του εφοδιασμού και η έλλειψη πειθαρχίας των στρατιωτών ευθύνονται για τις συνεχείς αποτυχίες των ελληνικών όπλων.

Οι συμφωνίες για την παράδοση του Νεοκάστρου δεν τηρήθηκαν από την πλευρά των Αιγυπτίων. Οι Έλληνες ήταν υποχρεωμένοι να παραδώσουν τα όπλα τους και τα χρήματά τους και θα ήταν ελεύθεροι, αλλά την τελευταία στιγμή ο Ιμπραήμ κράτησε το Γιωργάκη Μαυρομιχάλη και τον Παναγιώτη Γιατράκο. Πρόφασή του ήταν ότι κατά την κατάληψη του Ναυπλίου από τους Έλληνες, είχαν κρατηθεί όσοι από τους πασάδες δεν είχαν υπογράψει την παράδοση του φρουρίου. Ο Ιμπραήμ πρότεινε την ανταλλαγή.

Ο Γρηγόριος Δικαίος²¹⁵⁸ στις 15 Μαΐου από τη Δραΐνα που βρισκόταν, πορευόμενος προς το Μανιάκι, συνέστησε στη Διοίκηση να ανταλλάξει τους πασάδες του Ναυπλίου με το Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, επικαλούμενος τις θυσίες της οικογένειας Μαυρομιχάλη: «...Γνωρίζει κάλλιστα η Διοίκησης ότι η οικογένεια του φιλοπάτριδος Κ. Π. Μαυρομιχάλη εξ αρχής του ιερού αγώνος μας επρόσφερον τας πλέον μεγαλυτέρας εκδουλεύσεις εις το Έθνος και έκαμεν τας πλέον μεγαλυτέρας θυσίας, οποίας άλλος κανείς δεν έκαμεν. Αι απαραδειγμάτισται θυσίαι αύται της φιλοπάτριδος οικογενείας απαιτούσι και παρά της Διοικήσεως την ανήκουσαν ανταμοιβήν μάλλον προς πλειότερον θάρρος και ζήλον υπέρ πατρίδος, ή ανταμοιβήν των λαμπρών εκδουλεύσεών της...»

Η απάντηση του Εκτελεστικού Σώματος²¹⁵⁹ στην πρόταση του Γρηγορίου Δικαίου για ανταλλαγή των πασάδων του Ναυπλίου με το Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, είναι η ακόλουθη: «...Η Διοίκησης γνωρίζει παρά πάντα άλλον πόσην τιμήν φέρει εις την

2156. Στη Βουλή έγινε συζήτηση στις 14 και στις 18 Μαΐου 1825. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σσ. 247 και 250.

2157. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 86, έγγρ. 128 και 129.

2158. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 001 της 15 Μαΐου 1825.

2159. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 168 της 20 Μαΐου 1826.

Ελλάδα η φιλόπατρις αύτη οικογένεια διά τας οποίας εξ αρχής του αγώνος δεν έπαυσε να κάμη σημαντικές εκδουλεύσεις και θυσίας και διά τούτο χρεωσείται εις αυτήν όλου του Έθνους η ευγνωμοσύνη. Η ελευθέρωσις του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, όστις διά τα ατομικά του προτερήματα, των οποίων έδωκεν ικανάς αποδείξεις θέλει συντελέσει αρκετά εις τον κατά των εχθρών αγώνα, εστάθη ουσιωδестаτή φροντίς της Διοικήσεως απ' εκείνην την δυστυχή στιγμήν καθ' ην επληροφορήθη το ότι εκρατήθη από τους εχθρούς...».

Το στρατόπεδο των Πελοποννησίων και Μανιατών

Η αποχώρηση των περισσότερων Ρουμελιωτών από την Πελοπόννησο κατέστησε αναγκαία την υποχρεωτική επιστράτευση²¹⁶⁰ και στις 27 Απριλίου εκδόθηκαν διαταγές για τις επαρχίες Μυστρά, Μικρομάνης, Αρκαδιάς, Νησίου (Μεσσήνης), Φαναρίου (Ολυμπίας), Λεονταρίου, Ανδρούσης, Καλαμάτας, Αγίου Πέτρου, Εμλακίων, Καρυταίνης και Τριπόλεως. Η συγκέντρωση των στρατευμάτων θα γινόταν γύρω από το Νεόκαστρο. Η Διοίκηση διόρισε τον Υπουργό των Εσωτερικών Γρηγόριο Δικαίο: «...διά να σας πειθαναγκάση να ενεργήσετε την εκστρατείαν όσον ενδέχεται ταχύτερον...». Παράλληλα διατάχθηκαν²¹⁶¹ με αυστηρότητα οι πολιτάρχες Καλαμάτας και Νησίου να πάρουν μέρος στην εκστρατεία για το Νεόκαστρο.

Πριν από τη διαταγή της επιστράτευσης των πολιταρχών ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης διέταξε τον πολιτάρχη της Καλαμάτας αντιστράτηγο Θανασούλη Καπετανάκη, ο οποίος είχε παντρευτεί την κόρη του Μαριγώ, να πάει στο στρατόπεδο. Αυτός με προθυμία και πατριωτικό ενθουσιασμό, που ίσως σπάνιζε εκείνο τον καιρό, πήγε με αρκετούς στρατιώτες. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του προς το Εκτελεστικό²¹⁶² της 18 Απριλίου 1825:

Προς το Σεβαστόν Εκτελεστικόν Σώμα

Η Σ. Διοίκηση δι' επιταγών της με edιώρισε πολιτάρχην της επαρχίας Καλαμάτας, ένθα και εξακολούθησα τα χρέη μου ανυπερθέτως με την απαιτουμένην προσοχήν και αγρυπνίαν, ώσπερ (;) ο πατριωτισμός και η αξιότης μου με συγχώρουν, συμμορφούμενος με τας παρούσας περιστάσεις και χάρις τω Θεώ εφυλάχθη άχρις ώρας η ανήκουσα ευταξία και αδιάκριτος ασφάλεια ταύτα κατά χρέος μου. Νυν δε επειδή και ο κίνδυνος της πατρίδος μεγαθύνεται, ακόμη γράφει ο εκλαμπρότατος Π: Μαυρομιχάλης διατάττων με να συμπαραλάβω όσους δυνηθώ στρατιώτας και να εξακολουθήσω όσον τάχος διά το εν Νεοκάσω στρατόπεδον. Εγώ τούτο ιδών και ζήλω πατριωτικώ απεφάσισα και τώρα (ως και άλλοτε edιατάχθην τοιούτος) να εκστρατεύσω δι' εκεί. Και τούτο πρώτον διά να χρησιμεύσω εις την παρούσαν κρίσιμον της πατρίδος ανάγκην και δεύτερον διά να ευχαριστήσω τα ελληνικά αισθήματά μου όθεν κατά χρέος

2160. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 84, έγγρ. 024 της 27 Απριλίου 1825 με τις διαταγές από 7257 μέχρι 7268.

2161. ΓΑ Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 28, έγγραφο 18 της 2 Μαΐου 1825.

2162. ΓΑ Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 74 της 18 Απριλίου 1825.

μου αφήνω και την απαιτούμενη δια την ευταξίαν φρουράν ενταύθα και αποδημώ εν τάχει. Τούτου ένεκα το κάμνω γνωστόν προς την Σ. Διοίκησιν και ευσεβάστως μένω.

Εν Καλαμάτα τη 18: Απριλίου 1825

Ο πολιτάρχης Καλαμάτας
Αθανάσιος Ν. Καπ<ετανάκης>

Στις 30 Απριλίου ο Πετρόμπεης²¹⁶³ έγραψε στον Ανδρέα Μιαούλη, αναφερόμενος στη επιστράτευση των Μανιατών, ότι: «...Οι Σπαρτιάται από το άλλο μέρος συνεριζόμενοι και φθονούντες τους άλλους (Ρουμελιώτες), ως δήθεν εφορτώθησαν λίρας, αναισθητούν εις τον γενικόν της πατρίδος κίνδυνον, και υποσχόμενοι ότι θέλουν συναχθή, μέχρι της ώρας δεν εσυνάχθησαν ούτε πεντακόσιοι...».

Στις 2 Μαΐου ο Γρηγόριος Δικαίος²¹⁶⁴ από την Τρίπολη έγραψε στη Διοίκηση ότι πληροφορήθηκε την επιστροφή του Γ. Κουντουριώτη και αναρωτιώταν ποιός θα αναλάβει τη μέριμνα της τροφοδοσίας.

Μετά την παράδοση του Νεοκάστρου τα ελληνικά στρατεύματα, που απόμειναν στη γύρω περιοχή, ήταν ολιγάριθμα και ανεπαρκή, για να ανακόψουν την επεκτατική τάση του Ιμπραήμ. Από τους Φροντιστές²¹⁶⁵, οι οποίοι στις 11 Μαΐου ήταν στην Καλαμάτα, πληροφορούμεθα ότι έστελναν δύο χιλιάδες μερίδες ψωμί στους Αρκαδίους (Τριφυλίους), που ήταν εγκατεστημένοι γύρω από τις Χώρες (Λιγούδιστα), δύο χιλιάδες στον Πετρόμπεη, που ήταν στρατοπεδευμένος στο Μουσταφάπασα (Αριστομένη) και στο Κουτουφάρη της Ανδρούσας και ακόμη δύο χιλιάδες μερίδες για τους Μανιάτες²¹⁶⁶ που ήταν σκορπισμένοι στο Νησί και την Καλαμάτα, χωρίς να είναι ενταγμένοι στο σώμα του Πετρόμπεη αλλά άλλων Μανιατών οπλαρχηγών. Ο Φροντιστής Ανδρέας Καλαμογάρτης ανέφερε στη Διοίκηση ότι στις 14 Μαΐου ο Πετρόμπεης πήγε στην Καλαμάτα, για να συνάξει τους Σπαρτιάτες οι οποίοι περιφέρονταν εκεί και στη Φρουτζάλα (Θουρία)²¹⁶⁷.

2163. Α. Λιγνού, Αρχείον Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 423-4.

2164. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 060 της 2 Μαΐου 1825.

2165. Ε. μ. Πρωτοψάλη, Αρχ. Α. και Γ. Κουντουριώτου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 288. Η Διοίκηση στις 6 Μαΐου έγραψε ότι έστειλε 10.000 γρόσια, αλλά για τις 6.000 των στρατιωτών ήταν ανεπαρκή. Το φαγητό του στρατιώτη στοιχίζε 15 παράδες την ημέρα, επομένως τα χρήματα αυτά δεν αρκούσαν παρά μόνο για λίγες ημέρες. Γίνονταν ακόμη έξοδα για τους αγωγιάτες, στους τραυματίες και στους αρρώστους στα νοσοκομεία κ.ά. Στις 14 Μαΐου ο Φροντιστής Νικ. Δ. Μανουσάκης από την Καλαμάτα ανέφερε την «αχρηματία» από την οποία υπέφερε το φροντιστήριο. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 162 της 14 Μαΐου 1825.

2166. Οι μη ενταγμένοι στον Πετρόμπεη ήταν ο Δ. Μούρτζινος, ο Νικολάκης Χρηστέας, ο Μπεηζαδές Γεωργάκης Γρηγοράκης, ο Νικόλαος Βοϊδής και ο Παναγιώτης Δουράκης, οι οποίοι έμεναν στην Καλαμάτα και στις 14 Μαΐου ανέφεραν στη Διοίκηση την ανάγκη εφοδιασμού τους. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 153 της 14 Μαΐου 1825. Στις 19 Μαΐου η Διοίκηση τους ζήτησε να συστήσουν στρατόπεδο, διότι οι τροφές ξοδεύονται άσκοπα. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 015 της 19 Μαΐου 1825.

2167. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 162 της 14 Μαΐου 1825.

Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας.
Ένας αμφιλεγόμενος αγωνιστής που εξιλεώθηκε στο Μανιάκι.

Η Διοίκηση²¹⁶⁸ δεν είχε συναίσθηση της ανεπάρκειάς της και στις 15 Μαΐου έγραψε στο Γρηγόριο Δικαίο: «...Η Διοίκησης δεν έλειψε να μεταχειρισθή παν μέσον και να καταβάλη πάσαν σπουδήν διά να ματαιωθούν τα σχέδια του εχθρού. Τροφάς και πολεμοφόδια έστειλεν ικανά δι' αυτό το στρατόπεδον...».

Διαβάζοντας κανείς τα έγγραφα που έστειλε η Διοίκηση στους φροντιστές, συμπεραίνει ότι τους εφοδίαζε με επαρκή τρόφιμα και χρήματα. Το αντίθετο όμως συνέβαινε. Συνεχείς ήταν οι αναφορές διαμαρτυρίας των στρατιωτικών σωμάτων και οι εκκλήσεις των φροντιστών λόγω του ανεπαρκούς εφοδιασμού και της έλλειψης χρημάτων. Πάντως στις 16 Μαΐου οι φροντιστές δεν είχαν να δώσουν σιτηρέσια και αποφασίστηκε να πάει ο Ηλίας Χρυσοσπάθης στη Διοίκηση να παραστήσει την κατάσταση²¹⁶⁹.

Την ίδια ημέρα το Εκτελεστικό απευθυνόμενο προς τον Πετρόμπεη²¹⁷⁰ έγραψε: «...Η Διοίκησης θεμελιώνει πολύ μέρος των ελπίδων της εις τους γενναίους Σπαρτιάτας, οι οποίοι οδηγούμενοι από την φρόνησιν, εμπειρίαν και πατριωτισμόν της εκλαμπρότητός σας, δεν είναι αμφιβολία ότι θέλει εκτελέσουν λαμπρά και σημαντικά έργα· και οι Πελοποννήσιοι από το άλλο μέρος θέλουν τρέξει προθύμως τώρα κατά των εχθρών, ώστε όχι μόνον να μην επεκτείνει περισσότερον τας προόδους του, αλλά και ζημίας να λαμβάνει σημαντικές. Η Διοίκησης καταγίνεται με όλους τους δυνατούς τρόπους διά να προμηθεύη και τροφάς και πολεμοφόδια...».

Από την άλλη πλευρά οι Φροντιστές²¹⁷¹ στις 18 Μαΐου ανέφεραν στη Διοίκηση: «... και ήδη αι καταχρήσεις τόσον εκορυφώθησαν, ώστε ταχέως εκ τούτου θέλει τελειώσουν αι τροφαί και δεν θέλει δυνάμεθα να εκτελώμεν τα χρέη μας κατά την επιθυμίαν μας. Δύο χιλιάδες Σπαρτιάτες περιφέρονται εις Φουρτζάλα, Κουτσουκμάνην και Καλαμάτα... Ο Εκλαμπρότατος Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης παρακινεί, συμβουλεύει και επαπειλεί τους λοιπούς Σπαρτιάτας να εκστρατεύσουν δι' εμπρός, να προκαταλάβουν αναγκαίαν θέσιν και να παύσουν τας καταχρήσεις, πλην δεν εισακούεται, και κατατήκεται...».

Ενώ όμως οι Έλληνες χρονοτριβούσαν άσκοπα, οι Αιγυπτιακές δυνάμεις προχώρησαν προς την Αρκαδία (Τριφυλία) και η Διοίκηση στις 17 Μαΐου με έγγραφά της απευθύνθηκε στον Πετρόμπεη²¹⁷² και στο Γρηγόριο Δικαίο και μεταξύ των άλλων έγραψε: «...Πληροφορείται σήμερον με λύπην της η Διοίκησης ότι οι εχθροί επροχώρησαν προς τα μέρη της Αρκαδίας φέροντας φθοράν και φρίκην εις τους κατοίκους και τούτο διότι εις κανέν μέρος ακόμη δεν εσυστήθη στρατόπεδον αξιόμαχον, ικανόν να απαντήση την ορμήν των εχθρών...».

2168. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 065 της 15 Μαΐου 1825.

2169. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 161 της 16 Μαΐου 1825. Η αναφορά έγινε από τα Φρουτζαλοκάμαρα (Θουρία) και την υπέγραψαν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Διονύσιος Μούρτζινος, Νικολάκης Χρηστάς, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Δημητράκης Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης, Γαλάνης Κουμουνδουράκης, Χριστόδουλος Καπετανάκης, Πιέρος Πατριαρχέας-Τρουπάκης, Παναγός Στρατάκης-Κυβέλος, Θωμάς Βενετσανάκης και Παναγιώτης Ντουράκης.

2170. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 121 της 16 Μαΐου 1825.

2171. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 068 της 18 Μαΐου 1825.

2172. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 022 της 17 Μαΐου 1825.

Οι Μανιάτες ενωμένοι υπό τον Πετρόμπεη²¹⁷³ είχαν συγκεντρωθεί στο Νησί και στο χωριό Μουσταφάπασα (Αριστομένης). Στις 10 Μαΐου έστειλαν αντιπροσώπους στη Διοίκηση τον πρωτοσύγκελλο Γεράσιμο Παγώνη, τον Τζανετάκη Γρηγοράκη και τον Αναστάσιο Μαυρομιχάλη: «...να παραστήσουν και διά ζώσης, την εσχάτην ανάγκην και τον κίνδυνον της πατρίδος και τα μόνα μέσα διά να συντελέσουν όσον το δυνατόν προς σωτηρίαν της...». Φαίνεται ότι θα συνέστησαν τη χορήγηση αμνηστίας. Από τις υπογραφές του εγγράφου είναι πρόδηλο ότι οι σημαντικότεροι της Μάνης ήταν παρόντες, αλλά προφανώς οι απλοί Μανιάτες δεν έδειξαν την ίδια προθυμία. Το έγγραφο υπέγραψαν: +Ζαρνάτας Γαβριήλ, Καρσουπόλεως Κύριλλος, Ανδρούβιστας Θεόκλητος, Λαγίας Μακάριος, Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Διονύσιος Μούρτζινος, Πιέρος Πατριαρχέας-Τρουπάκης, Νικόλαος Χρηστέας, Παναγιώτης (Χριστοδ.) Καπετανάκης, Γαλάνης Κουμουνδουράκης, Γιωργάκης Μπεηζανδές (-Γρηγοράκης), Δημητράκης Καλκανδής, Σταυριανός Τζανετάκος, Γεώργιος Δημητρακαράκος, Αθανάσιος Ν. Καπετανάκης, Χριστόδουλος Γ. Τρουπάκης, Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης, Παναγιώτης Κοσονάκος, Νικολάκης Πιερ. Μαυρομιχάλης, Πιέρος Βοϊδής-Μαυρομιχάλης, Νικόλαος Γκενάκος, Δημητράκης Καβαλιεράκης-Φωκάς, Πέτρος του Μαχιόρ Πιεράκη (Γρηγοράκης), Δημητράκης Νικολόπουλος-Γρηγοράκης, Παναγιώτης Ντουράκης, Παναγιώτης Στρατάκης-Κυβέλος, Θωμάς Βενετσανάκης, Δημητράκης Πετρέας-Τρουπάκης, Γεωργάκης Καλκανδής και Αρχιμανδρίτης Παρθένιος.

Την επόμενη ημέρα από το χωριό Κουτούφαρη ο Πετρόμπεης²¹⁷⁴ έγραψε στη Διοίκηση ότι, αν ο εχθρός κινηθεί προς την Ηλεία, μέχρι τη Γαστούνη δεν θα βρει αντίσταση, ακόμη ο δρόμος του είναι ελεύθερος μέχρι την Τσακώνα.

Η μάχη στο Μανιάκι

Όπως αναφέρθηκε, ο υπουργός των Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος βλέποντας την κατάσταση στο Μεσσηνιακό κόλπο, αποφάσισε μόνος του να πάει εκεί, για να αντιμετωπίσει τον Ιμπραήμ. Ζήτησε από τη Διοίκηση την έγκριση να σταματήσει τον Ιμπραήμ και του δόθηκε²¹⁷⁵. Με μοναδικό κίνητρο τον πατριωτισμό του ξεκίνησε συνοδευόμενος από λίγους στρατιώτες, με την ελπίδα ότι στο δρόμο θα στρατολογούσε ικανό στράτευμα, για να αντιπαραταχθεί με επιτυχία στον εχθρό. Στις 11 Μαΐου αναχώρησε από το Λεοντάρι και έφθασε στο χωριό Κατσαρού της Μεσσηνίας²¹⁷⁶.

2173. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 18, έγγρ. 1622.

2174. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 120 της 11 Μαΐου 1825.

2175. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Ο Παπαφλέσσας στο Μανιάκι, Ιθώμη 2(1973)7-11, αναδημοσιεύεται, τ ο υ ι δ ί ο υ: «Μελετήματα και άρθρα», Αθήναι 2012, σσ. 33-44. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, Η αλληλογραφία του Γρηγορίου Δικαίου, του Παπαφλέσσα, μετά του Εκτελεστικού Σώματος προ της μάχης εις το Μανιάκι 1-18 Μαΐου 1825, Μνημοσύνη 1(1967)140-1. Θ α ν ά σ η Χ ρ ή σ τ ο υ, ό.π., σ. 397 κ.ε.

2176. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 87, έγγρ. 155 της 11 Μαΐου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., Μνημοσύνη 1(1967)161.

Στις 12 Μαΐου ο Αρχιμανδρίτης Γρ. Δικαίος²¹⁷⁷ προχώρησε στη Φρουτζάλα (Θουρία), έχοντας μαζί του περίπου 1.000 στρατιώτες και από εκεί πήγε στο Κουτούφαρη της Ανδρούσας, για να συναντήσει τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Εν τω μεταξύ ο Πετρόμπεης από το Κουτούφαρη πήγε στην Καλαμάτα, για να συγκεντρώσει τους περίπου δύο χιλιάδες Μανιάτες, οι οποίοι περιφέρονταν εκεί γύρω και έπαιρναν τριπλάσιες μερίδες φαγητού από τον πραγματικό αριθμό τους. Επειδή οι δύο άνδρες ακολούθησαν διαφορετικό δρόμο δεν συναντήθηκαν²¹⁷⁸. Οι διαπιστώσεις που έκανε ο Αρχιμανδρίτης από την κατάσταση στις Μεσσηνιακές πεδιάδες ήταν οι ακόλουθες: «...ο λαός των επαρχιών εκείνων φύσει δειλός, φοβηθείς την έφοδον ταύτην την μελετωμένην του εχθρού, αντί να λάβη τα όπλα και να τρέξη εναντίον του, συνάζει τα πράγματά του, τα γυναικόπαιδά του και φεύγει να ασφαλισθή εις τα ορεινότερα μέρη και αι πεδιάδες της Μεσσηνίας μένουσιν ήδη παντέρημοι...».

Ο Αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος, ευρισκόμενος στη Φρουτζάλα, συναντήθηκε με το Διονύσιο Μούρτζινο²¹⁷⁹, τον Τζανετάκη Γρηγοράκη, τον Πιέρο Βοϊδή-Μαυρομιχάλη και άλλους Μανιάτες αρχηγούς και διεπίστωσε ότι ήταν: «...πεφοβισμένοι και αυτοί και μετ' αυτών και οι στρατιώται της Σπάρτης, αντί να εβγώσιν, αφού τους παρεκίνησα αρκετά, και να συσσωματωθώμεν όλοι και να τρέξωμεν εμπρός διά να προκαταλάβωμεν τας θέσεις, σύρονται όλοι εις Καλαμάταν με την ιδέαν ότι ο εχθρός εμβαίνων εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον να τον κτυπήσωσι στεκόμενοι εις τους πρόποδας των βουνών του Ταϊγέτου και των λοιπών. Ο φιλόπατρις Κ. Π. Μαυρομιχάλης ανεχώρησεν εντεύθεν διά την Καλαμάταν... διότι οι οπλαρχηγοί της Σπάρτης τον εβίασαν και αυτόν να συρθή οπίσω εις Καλαμάταν...». Από τη Φρουτζάλα έγραψε ακόμη στη Διοίκηση για την αποφυλάκιση των εγκλείστων πατριωτών στην Ύδρα τα ακόλουθα: «...Πρέπει να διορισθώσιν αρχηγοί άξιοι και έμπειροι εις τας παρούσας εκστρατείας· διότι γνωρίζετε κάλλιστα η αναξιοτής και η απειρία των προλαβόντων αρχηγών επέφερον τα μύρια κακά...Το στρατόπεδον τούτο είναι ανάγκη να έχη έναν αρχηγόν παρά του οποίου οι αρχηγοί οι άλλοι μέλλουν να λαμβάνουν τας οδηγίας... ας διορισθή ταχέως ανήρ έμφρων έμπειρος πολεμικής αρετής αρχηγός του στρατοπέδου και τούτος να διορισθή τάχιστα...».

Όπως φαίνεται η κατάσταση στο στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου δεν ήταν καθόλου καλή. Εκτός από το φόβο που κυριαρχούσε παντού, δεν ακούσαν

2177. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 162 της 14 Μαΐου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σσ. 143 και 163.

2178. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 144 της 14 Μαΐου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σσ. 143 και 163.

2179. Αναφέρεται ότι ο Δ. Μούρτζινος ήταν δυσαρεστημένος με τον Αρχιμανδρίτη, διότι η κόρη του Νικήτα Δικαίου, αδελφού του Παπαφλέσσα, είχε αρραβωνιαστεί με τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη και επομένως στο μέλλον θα ήταν στο πλευρό των Μαυρομιχαλαίων, που ήταν εχθροί του. Αυτό θεωρούν αιτία που δεν του έστειλε βοήθεια στο Μανιάκι. Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα ό.π., σ. 392 και Ν ι κ. Σ π η λ ι ά δ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 306. Μαζί με το Μούρτζινο δεν έστειλαν βοήθεια ούτε οι φίλοι του Τζανετάκης Γρηγοράκης και Κουμουνδουριάνοι, μόνο ο Πιέρος Βοϊδής ήταν μεταξύ των φίλων του Μούρτζινου. Ο αναφερόμενος στο Μανιάκι Κουμουνδουράκης, ο οποίος συγκαταλέγεται μεταξύ των νεκρών, ήταν από το νομό Αρκαδίας.

οι τροφές και υπήρχε μεγάλη δυσανεξία στο στράτευμα. Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²¹⁸⁰, ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Νικολάκης Χρηστάς, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Δημητράκης Γρηγοράκης, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ο Χριστόδουλος Καπετανάκης, ο Πιέρος Τρουπάκης-Πατριαρχάς, ο Πανάγος Στρατάκης-Κυβέλος, ο Θωμάς Βενεζανάκης και ο Παναγιωτάκης Ντουράκης, δηλαδή οι σημαντικότεροι από τους οπλαρχηγούς της Έξω Μάνης, έγραψαν στις 16 Μαΐου στη Διοίκηση μεταξύ των άλλων και τα ακόλουθα: «...Και σήμερα μη έχοντας να τους δώσωμεν το σιτηρέσιον, είδομεν να δυσανεξηθούν και με τον λόγον ότι η Σ. Διοίκησις μας έχει σταλμένα αρκετά χρήματα και ημείς τα κρύπτομεν χωρίς να τα εξοδεύωμεν εις αυτούς και με όλον που τους υποσχέθημεν διά να τους οικονομήσωμεν εξ ιδίων μας δεν έδωσαν πίστιν, αλλά μάλλον υποπευθήσαν ότι μέλλει να τους κρατήσωμεν τον μισθόν τους. Όθεν μόλις εδυνήθημεν χθές να υποχρεώσωμεν τους πλέον οικείους μας και συγγενείς διά να εκστρατεύσουν και να ενωθούν μετά του υπουργού κυρίου Δικαίου...».

Ο Γρηγόριος Δικαίος²¹⁸¹ στις 16 Μαΐου από τη Δραΐνα ανέφερε στο Εκτελεστικό τα ακόλουθα: «...Προσέτι ειδοποιείται το Σ. τούτο Σώμα, ότι οι στρατιώται είναι παραπολύ οργισμένοι εναντίον της Διοικήσεως· βλέπω ότι χωρίς χρήματα δεν γίνεται, ούτε τελειούται καμμία υπόθεσις. Εγώ βλέπω αυτόν τον βρασμόν πολύν και διά να μην ελαττώση το προς την Διοίκησιν χρεωστούμενον σέβας των στρατιωτών, ενίστε τους οικονομώ μερικώς, διά να μην μου αφαιρέσουν και την υπόληψίν μου. Συγχρόνως δεικνύω ότι έχω γρόσια και ότι η Διοίκησις έχει και εντός ολίγου θα τους στείλη. Τούτο τους κολακεύει οποσούν και πρόθυμα τρέχουν και την υπόληψιν και την Διοίκησιν θα φυλάττουν!...».

Από αναφορά των Φροντιστών²¹⁸² του Μεσσηνιακού κόλπου μάθαμε ότι στις 18 Μαΐου ο Αρχιμανδρίτης ήταν στη Δραΐνα και πήγαν κοντά του τριακόσιοι Μανιάτες με τους Πιέρο Βοϊδή-Μαυρομιχάλη, Θανασούλη Καπετανάκη, Σταυριανό Καπετανάκη, Ηλία Σαλαφατίνο, Δημήτριο Πουλικάκο και Πιέρο Αλούπη. Προηγουμένως είχε ενωθεί με αυτόν ο Παναγιώτης Κεφάλας, ο οποίος έπαιρνε τριακόσιες μερίδες την ημέρα. Αναφέρεται ακόμη ότι ο Γρ. Δικαίος σε επιστολή του προς τον Πετρόμπεη έγραψε, ότι θα μεταβεί στο Μανιάκι για να ενωθεί με τους Αρκαδίους (Τριφυλίους) και ότι ο στρατηγός Κολιόπουλος (Δημήτριος Πλαπούτας) έφθασε στη Γαράντζα (Άνω Μέλπεια) για να ενωθεί μαζί του.

Ο Γρ. Δικαίος μετά από υπόδειξη εντοπίων πήγε στο Μανιάκι και ανέφερε ότι είχε μαζί του 1.500 στρατιώτες, ακόμη ότι σε κοντινή απόσταση ήταν άλλοι 600 από την Αρκαδιά (Τριφυλία) και τα Κοντοβούνια, ενώ άφησε στη Δραΐνα 200 Μανιάτες και τον Παν. Κεφάλα. Στο Μανιάκι πληροφορήθηκε ότι ο Ιμπραήμ εξεστράτευσε προς στην Αρκαδιά και πρότεινε στους στρατιώτες τής επαρχίας εκείνης να συνεκστρατεύσουν σε κάποιο δύσβατο τόπο, για να αντιμετωπίσουν τον Ιμπραήμ

2180. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 161 της 16 Μαΐου 1825.

2181. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 159 της 16 Μαΐου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σ. 168.

2182. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 068 της 18 Μαΐου 1825.

με μεγάλη στρατιωτική δύναμη. Δεν έγινε όμως αυτό διότι δεν υπήρχε ούτε κατάλληλος τόπος, ούτε η απαιτούμενη στρατιωτική δύναμη.

Ο Παπαφλέσσας έδωσε διαταγή στις 18 Μαΐου και οι στρατιώτες του άναψαν πολλές φωτιές ο καθένας, για να φαντάζει το στρατόπεδό τους μεγάλο.

Σύμφωνα με την περιγραφή του Φωτάκου²¹⁸³ τα οχυρώματα των Ελλήνων στο Μανιάκι δεν ήταν καλά κατασκευασμένα και υστερούσαν σε ύψος, είχαν δε την ακόλουθη διάταξη: «...απεφασίσθη, ώστε αναλόγως των υπαρχόντων στρατιωτών να γίνωσι τρία οχυρώματα (ταμπούρια), τα οποία να δύνανται να υπερασπίζονται το εν το άλλο. Εκ τούτων δε των τριών οχυρωμάτων ο μεν Φλέσσας κατέλαβε το πρώτον και αρκτικόν, ο δε Δημήτριος Φλέσσας (και ο Π. Κεφάλας) και λοιποί το δεύτερον και μεσαίον, μεσημβρινώς του πρώτου κείμενον, ο δε Πιέρος Βοϊδής και λοιποί καπεταναίοι Μανιάταις το τρίτον και τελευταίον μεσημβρινώτερον. Έκεινο δε τα οχυρώματα κατά σειράν, από άρκτου προς μεσημβρίαν διευθυνόμενα. Ο τόπος όπου έγιναν τα οχυρώματα ταύτα ήταν πλάγια (πλαγιά), και όχι ράχες, ούτε κορυφή διά να εμποδίσουν τον εχθρόν να μη συγκεντρούται εκ των όπισθεν, και διά τούτο η θέσις αύτη ήτο επικίνδυνος, διότι δεν υπήρχε μεταξύ των οχυρωμάτων και των εχθρών απόστασις ορατή μεγάλη, ώστε οι Τούρκοι να φαίνονται κατά τας εφόδους και να προσβάλλονται από των οχυρωμάτων, αλλ' εξ εναντίας αύτη ήτο μικρά και οι εχθροί, μετά τινα βήματα εδύναντο να εισβάλωσιν εντός των Ελληνικών οχυρωμάτων, όντων πολύ χαμηλών, και μη δυσκολευόντων την εισβολήν· έπειτα οι Έλληνες, διά τούτο, δεν είχαν ουδέ τον απαιτούμενον χρόνον να γειμίζουν δις και τρις τα όπλα των, και διά την ατέλειαν των όπλων προσέτι...».

Σε μια άλλη περιγραφή²¹⁸⁴ με διαφορές από το Φωτάκο αναφέρονται τα ακόλουθα: «...Μετά δύο ημέρας ο Ιμβραϊμής στρατοπεδεύει εις το Κρεμμύδι πλησίον του Νεοκάστρου πανστρατιά, τον οποίον ιδόντες οι Έλληνες ετοιμάσθησαν εις Μανιάκην, ο Κεφάλας με τους Πολιανίτας εις τα δεξιά της κωμοπόλεως, οι δε Τριπολίται με τον Κακάνην Αργείον εις τα αριστερά, ο Βοϊδής, ο Χριστοδουλάκης (εννοεί τον Αθανασούλη Καπετανάκη²¹⁸⁵), Σταυριανός Καπετανάκης, Πιέρος Αλούπης και Πουλικάκος ανακέφαλα (στην κορυφή) της κόμης, ο παπά Περθωρίτης εκ Τριπόλεως μετά Στε-

2183. Φωτάκου, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 395. Ο Γρ. Δικαίος ήθελε τα ταμπούρια να είναι κλειστά, αλλά δεν έγιναν όπως επιθυμούσε, αφού η κατασκευή τους ολοκληρώθηκε μόλις σε δύο ώρες.

2184. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 266, όπου το Αρχ. Ρήγα Παλαμής. Σταύρου Σκοπέτια, Η επέτειος της μάχης του Μανιακίου, Ηχώ της Μεσσηνίας, αριθ. φύλλ. 92, της 17 Μαΐου 1954. Φαίνεται ότι οι πληροφορίες που κατέγραψε ο Ρήγας Παλαμής δόθηκαν από τον Ηλία Σαλαφατίνο.

2185. Οι Καπετανάκηδες ήταν γνωστοί και με το επίθετο Χριστοδουλάκηδες από το όνομα του Χριστόδουλου Παν. Καπετανάκη-Κουτήφαρη εγγονού του καπετάν Γιαννάκη Κουτήφαρη του 1715. Ο Αθανασούλης Καπετανάκης, στο κείμενο αυτό αναφέρεται ότι είχε μαζί του 61 Γιαννιτζάνους, δηλαδή από το χωριό Γιάννιτσα (Ελαιοχώριο) που βρίσκεται ανατολικά της Καλαμάτας. Υπάρχουν όμως πολλά έγγραφα με διαφορετικούς αριθμούς, όπως 80, 56, 41, 26. Ο Αθ. Καπετανάκης ήταν αντιστράτηγος και πολιτάρχης της Καλαμάτας, είχε δε παντρευτεί τη Μαριγώ, κόρη του Πετρόμπεη, η οποία στη συνέχεια έγινε σύζυγος του Λυκούργου Κρεστενίτη. Στ. Καπετανάκη, Αθανασούλης Καπετανάκης, ο μάρτυρας στο Μανιάκι, Λακωνικά Σπουδαί 3(1977)305-6, όπου και πληροφορίες από παράδοση.

ρροελλαδιτών εις θέσιν οχυράν, διά να φυλάττη τα νώτα των εν τοις οχυρώμασιν. Ο Γρηγόριος Δικαίος, διά να είναι πάντοτε έτοιμος προς βοήθειαν, εις το κέντρον των τριών οχυρωμάτων...».

Η τοποθεσία του Μανιακίου δεν ήταν κατάλληλη για άμυνα και παρουσίαζε πολλά μειονεκτήματα. Ακόμη και ο αδελφός του Αρχιμανδρίτη, ο Νικήτας Δικαίος²¹⁸⁶, του είχε γράψει ότι δεν ήταν κατάλληλη η θέση που διάλεξε για να αντιπαραταχθεί στους εχθρούς. Τα ταμπούρια δεν είχαν κατασκευασθεί κλειστά ή αρκετά ψηλά, ώστε να προστατεύουν τους υπερασπιστές τους από τις εχθρικές εφόδους. Μπροστά από τα ταμπούρια δεν υπήρχε ευρύς επίπεδος χώρος, ώστε να εκθέτει τους εχθρούς στο πύρ των αμυνομένων. Ο αριθμός των Ελλήνων ήταν μικρός και εθεωρείτο ανεπαρκής για να αντιμετωπίσει τη δύναμη του Ιμπραήμ, η οποία είχε αναδειχθεί νικηφόρος απέναντι και σε πολυαριθμότερα ελληνικά στρατεύματα. Το ηθικό των Ελλήνων ήταν καταρρακωμένο από τις πολλαπλές ήττες που είχαν υποστεί μέχρι τότε από τον Ιμπραήμ. Στα Ελληνικά στρατεύματα δεν υπήρχε πειθαρχία και υπακοή στον αρχηγό. Οι στρατιώτες πολλές φορές απαιτούσαν να έχουν γνώμη στις αποφάσεις του ηγέτη τους και στην παρούσα περίπτωση δυσφορούσαν βλέποντας τα μειονεκτήματα της θέσης που θα έπρεπε να υπερασπίσουν και τον ανεπαρκή αριθμό τους.

Όπως γράφει ο Φωτάκος²¹⁸⁷: «...Αφού οι Έλληνες είδαν το πολυπληθές στρατεύμα των Τούρκων, το οποίον εσκέπασεν όλον τον τόπον, όσον βλέπει το μάτι του ανθρώπου, ενταύθα άρχισαν να μουρμουρίζουν... Μετά δε ταύτα πάντα οι στρατιώται και τινες των καπετανάϊων απεφάσισαν να φύγουν εκείθεν· και πρώτος όλων ο Σταυριανός Καπετανάκης²¹⁸⁸ μετά των ευατού στρατιωτών έφυγε κρυφίως διά του ρεύματος ανατολικώς των οχυρωμάτων. Τούτον δε βλέποντες και άλλοι φεύγοντα παρεκινήθησαν και αυτοί και εδόθησαν εις φυγήν διά του αυτού ρεύματος. Έφυγον δε υπέρ τους χιλίους...».

Μετά τη φυγή μεγάλου μέρους του στρατεύματος ο Γρηγόριος Δικαίος²¹⁸⁹ προσπάθησε να ενθαρρύνει αυτούς που απόμειναν, ενώ ο Παναγιώτης Κεφάλας και ο

2186. Φωτάκου, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 397.

2187. Φωτάκου, ό.π., σ. 395.

2188. Στο Αρχείο του Ρήγα Παλαμίδα, ό.π., αναφέρεται: «...καθ' ην δε εσπέραν έφθασεν ο Σταυριανός Καπετανάκης συμπαραλαβών 100 Σπαρτιάτας, τα καλύτερα παλληκάρια, ανεχώρησεν εκείθεν, καθώς και ο Αλούπης πρότερον, αμέσως μετά τον ακροβολισμόν του Σαλαφατίνου και του εχθρού, μη ενδώσας εις τας παρακλήσεις του Βοϊδή...». Από παράδοση μαθαίνουμε ότι ο Θανασούλης Καπετανάκης παρακίνησεν τον εξάδελφό του Σταυριανό να φύγει, για να μη χάσει τη δύναμή της η οικογένειά τους με τη θυσία και των δύο. Ο ίδιος επικαλέστηκε ότι δεν μπορεί να φύγει, διότι είχε δώσει υπόσχεση στον πεθερό του τον Πετρόμπεη. Να σημειωθεί ότι στη Σφακτηρία πρόσφατα είχε αιχμαλωτισθεί ο Παναγ. Ιω. Καπετανάκης-Γιαννάς.

2189. Φωτάκου, ό.π., σ. 396-7. Στο αρχείο του Ρήγα Παλαμίδα, ό.π., αναφέρεται ότι: «...Ο δε Σαλαφατίνος κατέβη εις τους πρόποδας της Μανιάκης διά να απαντήσει τον εχθρόν, όστις ήδη είχε κινήσει Αψιμαχίας δε γενομένης, μη δυνθεις ο Σαλαφατίνος ν' αντισταθή υπόχώρησε και ήλθεν εις το οχύρωμα του Δικαίου μετά των Κοντοβουνησιών...».

Παπαγιώργης Περθωρίτης του συνέστησαν και την τελευταία στιγμή πριν από τη μάχη να αποχωρήσουν. Ο Παπαφλέσσας δεν μεταπειστήθηκε από τις υποδείξεις των συντρόφων του και επικαλέστηκε τη σκοπιμότητα της παραμονής τους με τα ακόλουθα: «*Αλλ' ο μη γένοιτο και νικηθώμεν, θα αδυνατίσωμεν την δύναμιν του εχθρού, πολλούς Τούρκους θα χάση και την μάχην μας θα την ονομάσουν Λεωνίδιον*». Τότε ο Πιέρος Βοϊδής-Μαυρομιχάλης²¹⁹⁰ είπε : «*Πάμε εις τα ταμπούρια μας, και όποιος μείνει γιαμά (λοιπόν), ας ακούη των γυναικών τα μοιρολόγια*».

Η μάχη στο Μανιάκι ήταν άνιση. Ένας μικρός αριθμός Ελλήνων σε θέση ακατάλληλη, χωρίς ψηλά ή κλειστά ταμπούρια, με ηθικό πεσμένο, αντιπαρατάχθηκε σε έναν εχθρό με καλύτερα όπλα και σύγχρονη τακτική, ο οποίος κύκλωσε με πεζικό και ιππικό το ελληνικό στράτευμα. Όπως αναφέρει ο Φωτάκος²¹⁹¹, η μάχη άρχισε με ακροβολισμό των αιγυπτιακών δυνάμεων επί μια περίπου ώρα, έπειτα ο Ιμπραήμ ανάπαυσε το στράτευμά του. Στη διάρκεια του διαλείμματος συναντήθηκαν πάλι οι Έλληνες αρχηγοί και έγινε για δεύτερη φορά πρόταση να φύγουν, αλλά ο Γρ. Δικαίος ήταν ανένδοτος. Ακολούθησαν δύο ανεπιτυχείς έφοδοι των Αιγυπτίων και τότε ακούστηκαν τουφεκίες από το στρατιωτικό σώμα του Δημ. Πλαπούτα-Κολιόπουλου, που ερχόταν σε βοήθεια των αμυνομένων. Ο Ιμπραήμ διέταξε νέα έφοδο, βιάζοντας τους στρατιώτες του να καταλάβουν τα ελληνικά οχυρώματα. Έγιναν τέσσερις ακόμη έφοδοι και τέλος οι Αιγύπτιοι μπήκαν στα ελληνικά οχυρώματα και ακολούθησε αλληλοσφαγή.

Η περιγραφή του Φωτάκου²¹⁹² έχει ως ακολούθως: «*...Όλα λοιπόν τα σώματα των Τούρκων, βιαζόμενα από τον ίδιον Πασά, έπεσαν μέσα εις το οχύρωμα του Αρχιμανδρίτη. Τότε ανακατώθησαν Τούρκοι και Έλληνες και έγιναν όλοι ένα. Οι περισσότεροι Τούρκοι του Πασά εφόρουν κόκκινα φορέματα, και ο τόπος όλος εκοκκίνισεν από αυτά και από τα αίματα, όσοι εκ των Ελλήνων ημπούρεσαν και επήδησαν ή εγκρεμίσθησαν έξω από το οχύρωμα του Αρχιμανδρίτη, άλλοι μεν εμβήκαν εις το του Πιέρου Βοϊδή²¹⁹³, το οποίον ακόμη εμάχετο, διότι ήτο το δυνατώτερον από τα άλλα δύο, και το οποίον έπειτα, αφού εχάθησαν εκείνα, το επολέμησαν οι Τούρκοι και το εκυρίευσαν· οι δε άλλοι και όσοι εδυνήθησαν να σωθώσιν από το τελευταίον οχύρωμα έκαμαν κατά το μέρος της Ανδρούσης. Αυτοί ζητούντες να εύρουں τον δρόμον εχώθη-*

2190. Ο Σ. Β. Κο υ γ έ α ς, Μικραϊ αφηγήσεις από την επανάσταση, Ιθώμη 2(1973)7-8, γράφει ότι, όταν έγινε πρόταση από τον Πιέρο Βοϊδή-Μαυρομιχάλη να εγκαταλείψουν εκείνη τη θέση, ο Παπαφλέσσας του είπε «εκιότειςφες Μανιάτη;». Την άλλη ημέρα ο Παπαφλέσσας άρχισε να ομιλεί για αλλαγή της θέσης του στρατοπέδου και ο Βοϊδής, που είχε θιγεί το φιλότιμό του, απάντησε: «*Όχι παπά παληκαρά, εδώ θα μείνωμε ! Πάμε γιαμά στα ταμπούρια μας κι όποιος απομένει ζωντανός, ας ακούει τα μοιρολόγια των γυναικών*».

2191. Φ ω τ ά κ ο υ, ό.π., σ. 398.

2192. Φ ω τ ά κ ο υ, ό.π., σ. 399.

2193. Ι. Π. Π ε τ ρ ο υ ν ά κ ο υ, Στου Μανιάκη, Αθήνα 1901, σ. 44: «*...Ο Βοϊδής Μαυρομιχάλης ηγούμενος των Μανιατών και έχων παρά το πλευρόν του τον γαμβρόν και υπασπιστήν αυτού Αντώνιον Πετρονάκον μετ' αυτού φονευθέντα κατά την μάχην...*».

σαν εις ένα ρεύμα μέσα... Το δε ρεύμα, μέσα εις το οποίον κατέφυγαν οι διασωθέντες από την μάχην και διωκόμενοι Έλληνες, μέχρι τινός διαστήματος ήτο πλατύ. Κατά δε την έξοδον ήτον ένα τάγμα τακτικού στρατού παρατεταγμένον, το οποίον έφραττεν αυτήν. Εκεί συνηθροίσθησαν οι Έλληνες τραυματισμένοι και καταπονημένοι, και χωρίς άλλο όπλον, παρά μόνον με τα σπαθιά εις τας χείρας. Ήσαν δε όλοι έως 150. Επειδή δε άλλον τόπον δεν είχαν να φύγουν, κλεισθέντες από το έμπροσθεν και όπισθεν μέρος και κατά τα πλευρά από τους πεζούς στρατιώτας και τους ιππείς, απεφάσισαν να πέσουν επάνω εις το ειρημένον στρατιωτικόν τάγμα, να ανοίξουν αυτό εις δύο και να περάσουν όσοι δυνηθούν. Και ούτω ερρίφθησαν εναντίον αυτού, το οποίον τους ετουφέκιζε με πυρ αδιάκοπον· κατόρθωσαν όμως και έσχισαν την γραμμήν του τάγματος, και ολίγοι ημπόρεσαν και έφυγαν. Προτού δε περάσουν όλοι πάλιν έκλεισαν την γραμμήν οι Τούρκοι και τους επυροβόλουν. Όσοι δε απέμειναν μέσα εις το ρεύμα ήσαν ολίγοι. Αυτοί έπιασαν ένα βράχον, ο οποίος έτυχεν εκεί πλησίον εις το στόμα του ρεύματος, και τοιουτοτρόπως υπερασπιζόμενοι δεν κατόρθωσαν να σωθώσιν, αλλ' οι μεν εφονεύθησαν, οι δε αιχμαλωτίσθησαν... Έπειτα ο Ιμβραΐμης ανεχώρησεν εκείθεν και επείγει εις το χωρίον Σκάρμυγκα και εστρατοπέδευσε. Κατόπιν δε έβγαλε κήρυκα και είπε με δυνατή φωνήν, ότι όποιος από τους στρατιώτας έχει αιχμάλωτον Έλληνα από την μάχην αυτήν να τον φονεύση· διότι αν την άλλην ημέραν εύρη κανένα ζωντανόν, ήθελε φονεύσει εκείνον, ο οποίος θα τον έκρυπτε· και τοιουτοτρόπως οι Τούρκοι εφόνευσαν τους ολίγους, τους οποίους είχαν αιχμαλωτίσει. Μαζί με τούτους εθανάτωσαν και τον Θανασούλην Καπετανάκη²¹⁹⁴, και έπειτα τον έκαυσαν. Εθανάτωσαν δε και τους εξής καπεταναίους· Πιέρον Βοϊδήν Μαυρομιχάλην, Π. Κεφάλαν, τον Ξανθάν (Ξανθάκη) από την Γιάννιτσαν και Ηλία Κέρμα (Κόρμα) από την Κεφαλληνού...».

Στο Αρχείο του Ρήγα Παλαμήδη²¹⁹⁵ σχετικά με τη διεξαγωγή της μάχης αναφέρεται: «...Ο πόλεμος ήρχισεν πρώτον με το ιππικόν, όστις διήρκεσεν μίαν περίπου ώραν, έπειτα έφθασε το τακτικόν. Ο Ιμβραΐμης διήρκεσεν εις τρεις μοίρας, την μεν κατά του Κεφάλαν, την δε κατά των Αργείων και Τριπολιτών, την δε κατά των Σπαρτιατών. Ο πόλεμος του τακτικού ήρχισεν κατά πρώτον εις το οχύρωμα του Κεφάλαν (και Δημητρίου Δικαίου), και μ' όλον ότι αντεστάθησαν γενναίως και αριθμός ικανός των εχθρών και οι λοιποί οπισθοδρόμησαν, οι εν τω οχυρώματι εδειλίασαν, ο δε Θανασούλης Χριστοδουλάκης (-Καπετανάκης) με ολίγους στρατιώτας ελθών τους ενεθάρρυνε. Οι Τούρκοι προσέβαλον έπειτα τους Αργείους, Τριπολίτας και Κοντοβουνησίους, αλλ' εφονεύθησαν και εδώ ακόμη περισσότεροι εχθροί, και οπισθοδρόμησαν και αυτοί. Η Τρίτη μοίρα, επί κεφαλής της οποίας ήτο ο Ιμβραΐμης, ώρμησεν

2194. Μετά το θάνατό του εγκρίθηκε να δοθούν 5.075 γρόσια για την εκστρατείαν από 11 Απριλίου μέχρι 22 Μαΐου, «...ότι εφονεύθη εις Μανιάκι, μαχόμενος μετά του μακαρίτου Υπουργού των Εσωτερικών Γρηγορίου Δικαίου, ότι είχε τους εκατό στρατιώτας του υπό την οδηγίαν του εις την εκστρατείαν προφορικός μαρτυρείται...». ΓΑΚ, Εκτ. φάκ. 139, έγγρ. 027 της 23 Νοεμβρίου 1825.

2195. Σταύρου Σκοπετέα, Η επέτειος της μάχης του Μανιακίου, «Ηχώ της Μεσσηνίας», αριθ. φύλλ. 92 της 17 Μαΐου 1954.

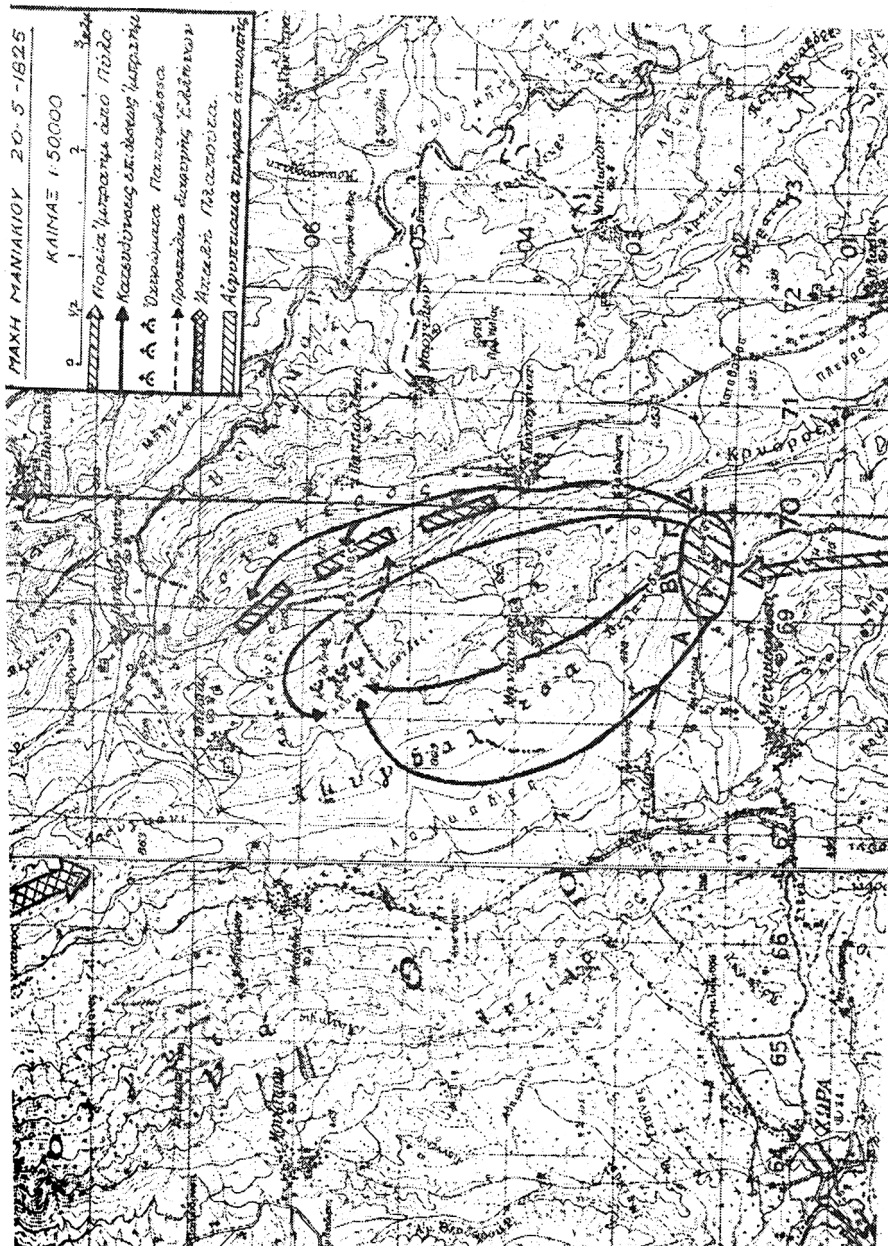
κατά τα νώτα των Σπαρτιατών, οίτινες, μη δυνηθέντες ν' αντισταθώσιν, έτρεξαν εις το οχύρωμα του Δικαίου.

Τότε οι Τούρκοι ώρμησαν κατά του παπά Περθωρίτη, τον οποίον θραύσαντες αμέσως, εκυρίευσαν το οχύρωμά του, και επέπεσαν κατά του Δικαίου, όστις, αντισταθείς με πολλήν γενναιότητα και καρδίαν ηρωϊκήν, έπεσεν ενδόξως επί των εχθρικών πτωμάτων. Μετά τον θάνατον του Δικαίου οι Έλληνες δεν εσυλλογίζοντο ει μη τις να πρωτοφύγη. Όθεν πολεμούντες και φεύγοντες, όσοι κατέληγον προς το μέρος των Κοντοβουνησιών²¹⁹⁶ διεσώθησαν περισσότεροι, ενώ από τους εις τα άλλα μέρη καταφεύγοντας εφονεύθησαν οι πλειότεροι, διωκόμενοι από τους ιππείς. Όλος ο αριθμός των φονευμένων Ελλήνων εις αυτήν την μάχην ανέβη εις 400, μεταξύ των οποίων συναριθμούνται ο Κεφάλας, ο Πιέρος Βοϊδής Μαυρομιχάλης, ο Θανασούλης Χριστοδουλάκης (-Καπετανάκης), ο Κανάκης (Κακάνης) Αργείος και πολλοί άλλοι αξιωματικοί, των οποίων τα ονόματα αγνοούμεν...».

Ο Κ. Λ. Κοτσώνης²¹⁹⁷ επεξηγώντας κατατοπιστικό σχεδιάγραμμα του γράφει ότι ο Ιμπραήμ είχε κατασκηνώσει μια ώρα ΒΑ από το χωριό Μεταμόρφωση μέχρι τα χάνια Τουλούπα και «... άρχισε την επίθεσή του στις 20 (Μαΐου) το πρωί με τέσσερες φάλαγγες τακτικού στρατού· ας τις ονόμασε Α, Β, Γ, και Δ, αρχίζοντας απ' αριστερά. Όπως μπορούμε να δούμε στο σχεδιάγραμμα οι κατευθύνσεις τους, μετά το χώρο συγκεντρώσεως των ήταν της Α από Αμυδαλίτσα προς Ταμπούρια. Της Β από Μανιάκι προς Ταμπούρια. Της Γ από Κρυόρεμμα διά Σπαρτίλια προς Ταμπούρια. Η Δ που την αποτελούσαν 2.000 πεζοί και 800 ιππείς εκινήθη από Κρυόρεμμα και εγκατεστάθη στις δυτικές πλαγιές του υψώματος Γκουφιέρος κυκλώνοντας έτσι από ανατολικά τον Παπαφλέσσα...». Προφανώς εμποδιζόταν και η βοήθεια από το ελληνικό στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου. Συνεχίζοντας γράφει: «...Μπροστά από τις φάλαγγες πήγαιναν άτακτοι πεζοί και καβαλλαράιοι που απασχολούσαν τους Έλληνες πυροβολώντας στα ταμπούρια τους. Αφού πλησίασαν τις θέσεις του Παπαφλέσσα οι τρεις φάλαγγες από τα δυτικά και βορεινά και η τέταρτη τον κύκλωσε από ανατολικά, ο ιμπραήμ άρχισε τη μετωπική επίθεσή του με τον τακτικό στρατό... Την κάθε έφοδο που αποκρούετο ακολουθούσε άλλη και άλλη. Ως το μεσημέρι τα ταμπούρια μένουν ακλόνητα. Τότε ο Ιμπραήμ διακόπτει την επίθεση και αποσύρει λίγο πιο πέρα το στρατό του για φαγητό κι ανάπαυση. Με τη διακοπή αυτή βρίσκουν ευκαιρία οι

2196. Τα Κοντοβούνια βρίσκονται βορείως του Μανιακίου. Αναφέρονται οι ακόλουθοι στρατιώτες του Αθανασούλη Καπετανάκη από τη Γιάννιτσα, που πήγαν στο Μανιάκι και επέζησαν, ίσως διότι έφυγαν έγκαιρα, πήραν όμως το αριστείο του αγώνα: Αλειφέρης Παναγιώτης, Βελμάχος Ιωάννης, Γκέκας Γεώργιος, Γκέκας Καμαρινός, Γκέκας Νικόλαος, Γλιάτης Παναγιώτης, Διακάκος Γαλάνης, Κακαβούλης Τζώρτζης, Κούτρος Γαλάνης, Κουτρής Θεόδωρος, Λιακάκης Γαλάνης, Ματαράγκας Γεώργιος, Μπίρης Ιωάννης, Ξυπόλυτος Νικόλαος, Πολιόρας Ιωάννης, Πόταρης Ιω. Δημήτριος, Πουλάκης Γεώργιος, Ρεμπόυτσος Γεώργιος, Ρουσάκης Δημήτριος, Σταματελάκης Μαρίνος και Σταματέλος-Νταμαρόζος Νικόλαος.

2197. Κ. Λ. Κοτσώνη, Ο Παπαφλέσσας στο Μανιάκι, Ιθώμη 2(1973)10, αναδημοσιεύεται στου ιδίου: Μελετήματα και άρθρα, Αθήνα 2012, σ. 40-1.

Η μάχη στο Μανιάκι (σχέδιο του Κ.Α. Κοτσώνη).

καπεταναίοι, πλησιάζουν τον Παπαφλέσσα και του ξαναπροτείνουν να φύγουν προς την Αγυιά²¹⁹⁸, τώρα πούχει σταματήσει η μάχη, ορμώντας σ' αυτούς που τους έχουν κυκλώσει, κι όσοι γλυτώσουν...». Η απάντηση του Παπαφλέσσα είναι γνωστή.

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²¹⁹⁹, ο Διονύσιος Μούρτζινος και ο Δημητράκης Γρηγοράκης (αδελφός του Τζανετάκη) στις 20 Μαΐου από τη Φρουτζάλα σε γράμμα τους προς τον Θ. Κολοκοτρώνη έγραψαν τα ακόλουθα: «...Σήμερον βλέποντες μακρόθεν εξ ωρών διάστημα και κροτείται πόλεμος κατά των Αρκαδίων, στέλλομεν εν σώμα Σπαρτιατών προς βοήθειάν των, συνιστάμενον περίπου των οκτακοσίων. Μετά των Αρκαδίων είναι και ο Αρχιμανδρίτης Δικαίος και Σπαρτιάται υπέρ τους πεντακοσίους...». Πράγματι ξεκίνησε ένα σώμα υπό τον Ηλία Κατσάκο-Μαυρομιχάλη, το οποίο, όταν έφθασε στο χωριό Κουτούφαρη, πληροφορήθηκε την καταστροφή των Ελλήνων και επέστρεψε.

Στις 22 Μαΐου οι Έπαρχοι Μικρομάνης Αναγνώστης Δικαίος²²⁰⁰ και Εμλακίω Κωνσταντίνος Μιχαλόπουλος έγραψαν στη Διοίκηση την καταστροφή στο Μανιάκι: «Κατά τας 20 του τρέχοντος ο εξοχώτατος υπουργός των Εσωτερικών και οι λοιποί αξιωματικοί της Σ. Διοικήσεως εκρότησαν μάχην από τας 3 ώρας της ημέρας μέχρι δώδεκα μετά των εχθρών εις εν χωρίον καλούμενον Μανιάκι. Και επειδή δεν ήτο ικανόν το ημέτερον στράτευμα να αντιπαραταχθή μετά του εχθρού, ο οποίος ερρίφθη επάνω του ως λέων και έκβαλε των θέσεων τους ημετέρους, από μεν ουν τους στρατιώτας εσώθησαν πολλά ολίγοι, από δε τους αξιωματικούς, ως ο εξοχώτατος υπουργός, ο στρατηγός Π. Κεφάλας, ο στρατηγός Πιέρος Βοϊδής, ο αντιστράτηγος Δημήτριος Δικαίος και άλλοι δεν έμεινεν ουδείς...».

Οι φροντιστές Δημ. Ν. Μανουσάκης²²⁰¹ και Α. Καλαμογάρτης στις 23 Μαΐου από την Καλαμάτα έγραψαν στη Διοίκηση τα ακόλουθα: «...Τη 21 του αυτού μηνός ηκούσαμεν με άκραν μας λύπην το διά τους Έλληνας απευκταίον αποτέλεσμα της μάχης, ην εκρότησεν ο Ιμπραήμπασας κατά του άνωθεν υπουργού και των μετ' αυτόν Στρατηγού Κεφάλα, Αθανασούλη Καπετανάκη και Ηλία Τζαλαφατίνου και άλλων στρατιωτών Μωραϊτών και ολίγων Σπαρτιατών (διότι ο καπ. Σταυριανός Καπετανάκης με τους περισσότερους Σπαρτιάτας δειλιάσαντες ανεχώρησαν πριν της μάχης)· οποιόι των εδικών μας σημαντικών εχάθησαν δεν έχομεν τελείαν πληροφορίαν. Φθάσασα αύτη η θλιβερά είδησις εν Φουρτζάλα, άπαντες οι εκεί παρευρισκόμενοι οπλαρχηγοί και στρατιώται της Σπάρτης ενεχώρησαν και έφθασαν ενταύθα (Καλαμάτα)...».

Στις 23 Μαΐου η Διοίκηση έστειλε έγγραφα στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και το Θ. Κολοκοτρώνη²²⁰² σχετικά με τη μάχη στο Μανιάκι και μεταξύ των άλλων ανέφερε: «...Η Διοίκησης, Στρατηγέ, αποδίδει τας αλληπαλλήλους δυστυχίας μας. Αον:

2198. Βουνό προς βορράν του Μανιακίου.

2199. Γ. Θ. Κολοκοτρώνη, Ελληνικά Υπομνήματα, Αθήνα 1856, σ. 124.

2200. Γ Α Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 68, έγγρ. 019 της 22 Μαΐου 1825.

2201. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 172 της 23 Μαΐου 1825.

2202. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 161 και 170 της 23 Μαΐου 1825. Μετά τη μάχη κυκλοφόρησαν

Εις ενδεχομένην προδοσίαν. Βον: Εις τον εμφωλεύσαντα εις τας καρδιάς των Ελλήνων πανικόν φόβον και Γον: Εις την αδιαφορίαν πολλών, οι οποίοι νομίζουν ότι ο κίνδυνος του γείτονός του δεν είναι και ειδικός του και δεν καταλαμβάνουν ότι η φωτιά της γειτονιάς δεν θα καύση και τα οσπίτιά των... Την προδοσίαν τόσο μάλλον υποπτεύει, καθ' όσον πληροφορείται ότι και προ της συγκροτήσεως της τελευταίας μάχης διά φόβον και όχι μόνον στρατιώται αλλά και καπεταναίοι φεύγοντες διέσπειραν τον τρόμον και την δειλίαν και εις τας καρδιάς των άλλων, όσοι έτρεχον εις βοήθειαν...». Στο έγγραφο τούτο αναφέρεται ακόμη το γεγονός ότι στο ελληνικό στράτευμα υπήρχαν πολλοί Τούρκοι και Αρμένιοι, τους οποίους έφεραν μαζί τους οι Έλληνες. Διαφεύγοντες δε αυτοί προς τους εχθρούς, τους έδιδαν σημαντικές πληροφορίες για τις θέσεις και τον αριθμό των ελληνικών στρατευμάτων.

Από την Καλαμάτα στις 24 Μαΐου ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²²⁰³ έγραψε στο Θεόδωρο Κολοκοτρώνη για το αποτέλεσμα της μάχης στο Μανιάκι: «...Ο πόλεμος όπου έγινε εις την θέσιν ην εβαστούσε ο άγιος Αρχιμανδρίτης, ο γαμβρός μου Καπετανάκης, εξάδελφός μου Βοϊδής και Κεφάλας, (οίτινες λέγουν, ότι εθυσιάσθησαν)· η νίκη έμεινεν εις τον εχθρόν, όστις επήρθη εις ταύτην την νίκην του...». Ο Πετρόμπεης είχε ακόμη ελπίδες ότι θα μπορούσε κάποιος από αυτούς να είναι ίσως αιχμάλωτος. Το Εκτελεστικό²²⁰⁴ όμως την ίδια ημέρα έγραψε στον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη, διατάζοντάς τον να πάει στο Μεσσηνιακό κόλπο, ότι: «...Ο Υπουργός των Εσωτερικών, ο Κεφάλας, ο Πιέρος Βοϊδής, ο Αθανασούλης Καπετανάκης και ο Ηλίας Κορμάς έπεσαν μαχόμενοι υπέρ πατριδος εις το Μανιάκι, με άλλους εκατόν²²⁰⁵ Έλληνες, τους μόνους οι οποίοι έμειναν μετ' αυτών, ενώ οι άλλοι εσκόρπισαν...».

Σε έγγραφο της Διοίκησης²²⁰⁶ προς το Γεώργιο Γιατράκο από 23 Μαΐου 1825 εκφράζεται η πεποίθηση, ότι στο Μανιάκι υπήρξε προδοσία: «...Δεν είναι αμφιβολία ότι κακόβουλοι προδότες οδηγούσι εις τα μέρη εκείνα τους εχθρούς και ενσπείρουν εις τους ειδικούς μας πανικόν φόβον...».

Μετά από λίγες ημέρες ήρθε η επιβεβαίωση του θανάτου των ηγετών της μάχης του Μανιακίου. Ένα πλοίο έφερε την είδηση στον Αντώνιο Μαυρομιχάλη²²⁰⁷, ο οποίος έγραψε στον αδελφό του, τον Πετρόμπεη: «...Ο Καραβοκύρης και διά ζωής μας είπε ότι εις τον πόλεμο, όπου έκαμαν οι ειδικοί μας, εσκοτώθηκαν έως χίλιοι διακόσιοι Τούρκοι και πεντακόσιοι λαβωμένοι και πολλοί αξιωματικοί Τούρκοι. Και

φήμες ότι όσοι έφυγαν θα τιμωρηθούν, αλλά δεν δόθηκε συνέχεια. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Θαναασούλης Καπετανάκης, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 3(1977)303-5.

2203. Ι ω. Θ. Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η, Ελληνικά Υπομνήματα, Αθήνα 1856, σ. 127.

2204. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 010 της 24 Μαΐου 1825.

2205. Οι Έλληνες νεκροί στη μάχη του Μανιακίου υπολογίζονται μεταξύ 300 και 500. Οι αιγυπτιακές πηγές αναφέρουν 500. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Η εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (Αγνωστη Αιγυπτιακή έκθεση γεγονότων Φεβρουάριος-Ιούλιος 1825), Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησικών Σπουδών, τόμ. Γ', σ. 280, αναδημοσιεύεται εις «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», Αθήνα 1999, σ. 45.

2206. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 164 της 23 Μαΐου 1825.

2207. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Ανέκδοτα έγγραφα Μαυρομιχαλαίων, Λακωνικά Σπουδαί 2(1975)220.

ζωντανόν δεν έπιασαν κανένα από τους ειδικούς μας. Όλοι, όσοι λείπουν, όλοι εσκοτώθησαν...».

Όλες οι πληροφορίες αναφέρουν ότι, στο Μανιάκι δεν έμεινε κανένας Έλληνας ζωντανός, ακόμη και τους αιχμαλώτους και αυτούς τους σκότωσαν. Ο Γεώργιος Αρκαδινός²²⁰⁸, σε αναφορά του προς τον Κυβερνήτη, έγραψε ότι μεταφέρθηκαν στο Νεόκαστρο 60 Έλληνες τραυματίες. Από αυτούς όσοι αναγνωρίστηκαν ότι ήταν στο Παλαιόκαστρο (Ναυαρίνο) ακρωτηριάστηκαν, όπως και αυτού του έκοψαν τα δύο πόδια και τώρα ζητούσε οικονομική βοήθεια.

Για τη μάχη στο Μανιάκι γίνεται κριτική στο αρχείο του Ρήγα Παλαμήδη²²⁰⁹, που ίσως είναι λόγια του Ηλία Σαλαφατίνου: «...Ακούσαμεν πολλούς λέγοντας: Αν ήρχετο ο Κολιόπουλος και αν δεν έφευγε ο Σταυριανός με τους Σπαρτιάτας, οι Έλληνες, αν δεν εκέρδιζαν την νίκη, τουλάχιστον δεν ήθελον φονευθή τόσο Έλληνες. Ημείς απομακρυνόμενοι από τας κρίσεις, λέγομεν ότι ημπορούσε να γίνη και το εναντίον, να πέσουν δηλαδή περισσότεροι Έλληνες...».

Η εφημερίδα της Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου»²²¹⁰ της 1 Ιουνίου 1825 έγραψε: «Μεταξύ των ηρωϊκώς πεσόντων Ελλήνων εις την κατά το Μανιάκι της Αρκαδίας μάχην μανθάνομεν ότι είναι και ο Υπουργός των Εσωτερικών κύριος Γρηγόριος Δικαίος και ο στρατηγός Κεφάλας. Και οι δύο, άνδρες των οποίων η αξιότης και η γενναιότης απεδείχθεισαν εις διαφόρους καιρίας περιστάσεις της πατρίδος. Αιωνία των η μνήμη».

Η «Εφημερίς Αθηνών»²²¹¹ στις 29 Μαΐου έγραψε: «...Σας ειδοποιώ με λύπην μου ότι την απερασμένην Τετάρτην, τρεις ώραις μακράν του Νεοκάστρου επολέμησε με τους εχθρούς ο Υπουργός των Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος, έχων τας μαζί του έως χιλίους πεντακοσίους και άλλους συστρατήγους τον κ. Κεφάλα και γαμβρόν τού κ. Πέτρου Μαυρομιχάλη (Αθανασούλη Καπετανάκη) και άλλους δύο ακόμη. Ψντας όμως πολλοί οι εχθροί, εδελίασαν οι ειδικοί μας, και οι άνω ειρημένοι Στρατηγοί από φιλοτιμίαν τους και με πολλά ολίγους, οπού τους έμειναν, εκλείσθησαν εις ένα μέρος δυνατόν, και επολέμησαν ανδρείως επτά ώρας. Τέλος πάντων τους επερικύκλωσαν από όλα τα μέρη οι εχθροί, και αυτοί έμειναν εκεί και απέθαναν όλοι²²¹²...».

Μεταξύ των νεκρών στη μάχη του Μανιακίου²²¹³ αναφέρεται ακόμη ο Ιωάννης Χαράκης ή Χαρέας από τον Κάμπο της Αβίας, αδελφός τού ιερομονάχου Σερα-

2208. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 25, έγγρ. της 5 Μαρτίου 1828. Αναφέρεται από τον Μίμη Φερέτο, Αυθεντικές μαρτυρίες για την εποποιία του Μανιακίου, Ιθώμη 2(Ιούλιος 1973)13.

2209. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 266, Στ. Σκοπέτσα, Η επέτειος της μάχης του Μανιακίου, «Ηχώ της Μεσσηνίας», αριθ. φύλλ. 92 της 17 Μαΐου 1825

2210. «Ο Φίλος του Νόμου», αρθρ. φ. 122 της 1 Ιουνίου 1825.

2211. «Εφημερίς Αθηνών», αριθ. φ. 65 της 29 Μαΐου 1825.

2212. Ο Μίμη Φερέτος, Αυθεντικές μαρτυρίες για την εποποιία του Μανιακίου, Ιθώμη 2(1973)12-14, γράφει ότι όλες οι πληροφορίες αναφέρουν πως στο Μανιάκι δεν έμεινε κανένας Έλληνας ζωντανός και τους αιχμαλώτους ακόμη τους σκότωσαν.

2213. ΓΑΚ, Αριστεία, φάκ. 38, έγγρ. 353, αριθ. καταλ. 65 και 68 και έγγρ. 434 και 437..ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 44, έγγρ. 79 της 10 Ιουνίου 1825. Στο ίδιο έγγραφο αναφέρονται τα ονόματα δύο Μεσομα-

Θανασούλης Ν. Καπετανάκης.
Αντιστράτηγος και Πολιτάρχης Καλαμάτας. Χάθηκε στο Μανιάκι.

φείμ Χαράκη. Επίσης από τον Κάμπο ήταν ο Γιάννης Μποκής, από τις Γαϊτσές ο Παναγιώτης Παναγέας και από τη Μεγάλη Μαντίνεια ο Αναγνώστης Σπιγγουρέας (Σπετζουρέας). Τραυματίστηκε στο Μανιάκι και αργότερα πάλι στη Βέργα του Αλμυρού ο Π. Λιανός ή Λιανέας από τον Κάμπο και αυτός. Ακόμη αναφέρεται ως νεκρός ο Ηλίας Μανώπουλος από τη Μεγάλη Μαντίνεια, όπως βεβαιώθηκε από τους Μιχάλη Νικητάκη, Τζανέτο Σταυρέα, Γεώργιο Τζανετάκη, Χριστόδ. Κολοκοτρίνη, Σπύρο Κουρούμαλο, Ιω. Κοτσώνη και Χριστόδ. Φραγκούλη²²¹⁴.

Θα πρέπει να σημειώσουμε²²¹⁵ ότι ο Ιμπραήμ, στην προσπάθειά του να αφοπλίσει με ευκολία τους Έλληνες τόσο στο Παλαιόκαστρο όσο και στο Νεόκαστρο, δέχθηκε να αφήσει ελεύθερους τους υπερασπιστές τους, αφού θα του παρέδιδαν τα όπλα τους. Με τις πράξεις του αυτές έδειχνε ότι θα ήταν επιεικής σε όσους δεν θα αντιστέκονταν στους σκοπούς του και θα είχαν διάθεση συνδιαλλαγής. Αντίθετα όμως σε όσους θα τον πολεμούσαν θα τους φερόταν με πρωτοφανή σκληρότητα. Γι' αυτό στο Μανιάκι διέταξε να σκοτώσουν όλους τους αιχμαλώτους.

Η είδηση του χαμού του Γρηγορίου Δικαίου έφθασε στη Διοίκηση²²¹⁶, η οποία αποφάσισε να τελέσει μνημόσυνο στο Ναύπλιο για την ανάπαυση των ψυχών των πεσόντων στο Μανιάκι, του Γρηγορίου Δικαίου, του Παναγιώτη Κεφάλα, του Πιέρου Βοϊδή Μαυρομιχάλη, του Αθανασούλη Καπετανάκη, του Κωνσταντίνου Κακάκη²²¹⁷ και του Δημητρίου Λιάτα.

Από τον Υπουργό της Θρησκείας επίσκοπο Ιωσήφ Ανδρούσης²²¹⁸ δόθηκε η παρακάτω εντολή στους κληρικούς της Αργολίδος: «...Κατ' ανωτάτην επιταγήν της Σ. Διοικήσεως υπ' αριθ. 8213 διατάττεσαι να διορίσης καθ' όλην την έκτασιν της επαρχίας ταύτης να ψαλθώσι μνημόσυνα υπέρ αναπαύσεως και συγχωρήσεως των μακαρίων ψυχών των ευκλέως υπέρ πατρίδος πεσόντων εις την κατά το Μανιάκι συγκροτηθείσαν εσχάτην μάχην, αρχηγόν και στρατηγόν Γρηγόριον Δικαίον, Παναγιώτην Κεφάλα, Αθανασούλη Καπετανάκη, Πιέρον Βοϊδή, Κωνσταντίνου Κακάνη, Δημήτριον Λιάτα και των υπ' αυτών αξιωματικών και στρατιωτών...».

νιατών του Νικολού και του Παναγιώτακα και δύο ξένων του Στάθη Ρουμελιώτη και του Κωνσταντή Μαυροθαλασσίτη.

2214. Γ Α Κ, Αριστεία, φάκ. 37, έγγρ. 044.

2215. Σε αναφορά του Γρηγορίου Δικαίου από τη Δράϊνα προς το Εκτελεστικό αναφέρονται τα ακόλουθα: «...η ελεύθερος και ασφαλής έξοδος των εν Ναυαρίνω και Νεοκάστρω, έγγειν πολλών κακών αιτία και τρέμω μη γίνη και απευκταιοτέρων και φρικτοτέρων δεινών, διά τούτο δι' αγάπην Θεού γείνατε δραστήριοι και ενεργητικοί, διά να προληφθή ο κίνδυνος...». Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 144 της 14 Μαΐου 1825.

2216. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 074 της 25 Μαΐου 1825. Γ Α Κ, Υπ. Θρησκ., φάκ. 9^α, έγγρ. 074 της 2 Ιουνίου και έγγρ. 077 της 6 Ιουνίου 1825.

2217. Χ. Σ τ α σ ι ν ο π ο ύ λ ο υ, Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως, Αθήνα 1971, τόμ. Β' σς. 87 και 515.

2218. Γ Α Κ, Υπ. Θρησκ., φάκ. 9^α, έγγρ. 074 της 2 Ιουνίου και έγγρ. 077 της 6 Ιουνίου 1825.

Ένα δείγμα των σχέσεων, που υπήρχαν μεταξύ των μελών της Διοίκησης, είναι και το ακόλουθο απόσπασμα επιστολής του Κ. Πολυχρόνη²²¹⁹ προς το Γεώργιο Κουντουριώτη, το οποίο αναφέρει: «...επολέμησε και ο Παπαφλέσσας και καθώς πιθανολογείται, δεν ζη πλέον. Εφονεύθη εις την μάχην μαζί με τον Κεφάλαν, ο οποίος τοςάκις έμεινε θεατής των αγώνων μας. Δεν μέφομαι τους αποθανόντας εντίμως, αλλά τους ανέφερα διά να κάμω την ηθικήν ταύτην παρατήρησιν. Κανείς δεν εδάκρυσε τον θάνατον του Παπαφλέσσα, και έφθασαν ώστε να λησμονήσουν ότι ενικήθησαν και εφονεύθησαν Έλληνες, μήτε να παρατηρήσουν ότι η καταστροφή του θα επέφερε νέαν δειλίαν...». Ενώ ο Κουντουριώτης και οι περί αυτόν εμφορούντο από τέτοιο πνεύμα μισαλλοδοξίας, η Διοίκηση ζητούσε ομόνοια μεταξύ των αγωνιστών.

Ο Γιάννης Μακρυγιάννης²²²⁰ φάνηκε αδιάφορος για το χαμό του Παπαφλέσσα, γράφοντας στα απομνημονεύματά του: «...Εις το χάνι (πιθανώς του Λεονταρίου) ηύραμεν και τον Παπαφλέσσα με καμπόσους πήγαινε εναντίον του Μπραΐμη. Μου είπε να πάω κ' εγώ. Του είπα «...με τα ραβδιά δεν πολεμούν· πολεμούν με ντουφέκια. Εμείς έχομεν ραβδιά, ξύλα κι όχι ντουφέκια...». Πέρασε από το Λιοντάρι και ήταν ενθουσιασμένος. Πήγε και χάθηκε...».

Ο Κανέλλος Δεληγιάννης²²²¹, παρά το γεγονός ότι ήταν πολιτικά αντίθετος του Παπαφλέσσα, έγραψε: «...Ο ένδοξος αυτός θάνατος του Παπαφλέσσα απέπλυνε όλους τους ρύπους του ιδιωτικού και πολιτικού βίου του και χρεωστέη η Πατρίς να τον συγκατατάξη και αυτόν μετά των λοιπών ενδόξων και αθανάτων αυτής προμάχων...».

Οι έγκλειστοι της Ύδρας

Από τις αρχές Μαρτίου οι πολιτικοί αντίπαλοι της Διοίκησης, όσοι παρέμεναν έγκλειστοι στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία της Ύδρας, ζητούσαν να τους επιτραπεί να πάνε στον τόπο τους για να αντιμετωπίσουν τον εχθρό. Η Διοίκηση όμως κώφευε²²²².

Κατά καιρούς έστελναν αναφορές στη Διοίκηση διάφοροι επίσημοι πολίτες και ζητούσαν την απελευθέρωσή τους. Πρώτος ο Διον. Μούρτζινος²²²³ στις 20 Ιανου-

2219. Α. Λιγνού, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 505.

2220. Ιω. Μακρυγιάννη, ό.π., σ. 164-5. Να σημειωθεί ότι το σώμα του Μακρυγιάννη ήταν στο Νεόκαστρο και κατά τη συνθηκολόγησή είχε παραδώσει τα όπλα και οι στρατιώτες του είχαν μόνο ραβδιά.

2221. Καν. Δεληγιάννη, ό.π., τόμ. Γ', σ. 13.

2222. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 73, έγγρ. 065 της 17 Μαρτίου 1825 και ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 77, έγγρ. 012 της 25 Μαρτίου 1825. Έγκλειστοι ήσαν: Αναγνώστης Παπαγιαννόπουλος, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Γεώργιος Σισίνης, Αναστάσιος Κατσαρός, Κανέλλος Δεληγιάννης, Μήτρος Αναστασόπουλος, Δημ. Παπατζώνης, Θεόδ. Γρίβας, Μητροπέτροβας, Γιανν. Γκριτζάλης κ.α.

2223. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. ΣΤ', Αθήνα 1966, σ. 194, έγγρ. 234. Στις 19 Ιανουαρίου 1825 ο Μούρτζινος είχε γράψει στον Κουντουριώτη: «...Εκλαμπρότατε, το κακόν της Πατρίδος, ως τρέχει, εκορύφωσε (ίσως λανθάνομαι) και ως άξιος και καλός πατριώτης κρίνε τα πράγ-

αρίου 1825 συνέστησε τη χορήγηση αμνηστίας. Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης²²²⁴ συνέστησε στις 18 Μαρτίου την απελευθέρωσή τους. Οι Λεκεδαμώνιοι σε μια αναφορά τους έγραψαν ότι οι άλλες επαρχίες ζητούν τους αρχηγούς τους για να εκστρατεύσουν²²²⁵ και μετά από λίγες ημέρες, στις 2 Μαΐου, με άλλη αναφορά τους συνέστησαν και αυτοί τη χορήγηση αμνηστίας²²²⁶: «...επειδή πάθη αντίπαλα και βίαια κινήματα σχεδόν κατέχουν πάσαν την ελευθέραν Ελλάδα και εκ τούτων πάσχει δεινώς κινδυνεύουσα. Είθε όμως να απαλλαχθώσιν απ' όλων τας καρδιάς και να εισαχθή η ομόνοια και συμφωνία, διότι άπαντες επιστάμεθα ότι άνευ τούτων όχι μόνον έθνος δεν δύναται να υπάρξη, και πόλις ορθώς να πολιτευθή, αλλ' ούτε καλώς δύναται να κατοικηθή... Αλλ' η Σεβ. Δ(ιοίκησης) βαθέως και ως οίδε συνετός σκεψαμένη, ως μήτηρ φιλοστοργοτάτη και ευγενεστάτη δεξαμένην την αμνησίαν...».

Ο Φωτάκος²²²⁷ αναφέρει ότι ο Γρηγόριος Δικαίος συνέστησε την αποφυλάκιση των Πελοποννησίων ηγετών και, αφού δεν εισακούστηκε, αποφάσισε να εκστρατεύσει ο ίδιος για τη σωτηρία του τόπου.

Κατά καιρούς κυκλοφορούσαν φήμες για αποφυλάκιση των κρατουμένων της Ύδρας. Η «Εφημερίς Αθηνών»²²²⁸ στις 5 Μαΐου έγραψε: «Λέγουν ότι ο Κολοκοτρώνης και όσοι άλλοι ήσαν φυλαγμένοι μαζί του εις το μοναστήρι του προφήτου Ηλία εις Ύδραν, να εσυγχωρήθησαν από την Διοίκησην και ότι ήσαν έτοιμοι να περάσουν εις την Πελοπόννησον...».

Μετά την παράδοση του Νεοκάστρου σε αναφορά της 12^{ης} Μαΐου του Διονυσίου Μούρτζινου²²²⁹ προς το Βουλευτικό σημειώνονται τα ακόλουθα: «...Αν και απόφασίς μου ήτο προ πολλού να προτείνωμεν την γνώμην μου ελευθέρως και εγώ ως πατριώτης κατ' αυτάς τας περιστάσεις κατά τας οποίας κινδυνεύει το Ελληνικόν Έθνος, βλέπων όμως οποίαι αποκρίσεις εγίνοντο προς όσους προέλαβον τον καιρόν να προτείνουν αυτήν απεισιώπων έως ώρας. Ήδη δε οπου το έθνος ολόκληρον κινδυνεύει να απωλεσθή... εξ αιτίας της ασυμφωνίας μας και διχονοιών μας, δεν με αφήνει πλέον το συνειδός μου ήσυχον να αποσιωπήσω και τώρα την προπολλού νομιζομένην ως προς εμέ σωτήριον γνώμην μου, αλλά προβάλλω ότι διά να ταπεινωθή η οφρύς του υπερηφάνου εχθρού και διά να περιορισθή έως αυτού είναι αναγκαιότατον διά να εβγάλη η Σ. Διοίκησης τους εν Ύδρα πατριώτας και να κάμη προσέτι γενικήν αμνησίαν... Αν δε κατά δυστυχίαν της Ελλάδος επιμείνετε μικρόν εις την προτέραν σας γνώμην, το παν απώλυται, και Σεις πλέον δώσατε λόγον εις τον Θεόν και ανθρώπους...».

ματα και διώρθωσε το καλλιώτερο. Βάλε καπάκι των πραγμάτων, τι, ως τρέχον, απώλετο το έθνος μας...». Δηλαδή κάνε ανακωχή ή προχώρησε σε συμφωνία με τους έγκλειστους στην Ύδρα.

2224. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 9, έγγρ. 191 της 18 Μαρτίου 1825.

2225. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 84, έγγρ. 076 της 28 Απριλίου 1825.

2226. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 101 της 2 Μαΐου 1825.

2227. Φωτάκος, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 398.

2228. Εφημερίς Αθηνών, αριθ. φύλλ. 61 της 5 Μαΐου 1825, σ. 2.

2229. Ι. Α. Μ. Μπενακη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 18, έγγρ. 1630 της 12 Μαΐου 1825.

Εν τω μεταξύ ο Ανδρέας Λόντος²²³⁰ και ο Ανδρέας Ζαΐμης είχαν επιστρέψει στο Μοριά και τους ακολουθούσαν 800 οπαδοί τους, όχι για να ανατρέψουν από την εξουσία τους κρατούντες, αλλά για να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση του επικίνδυνου εχθρού. Παράλληλα ο Γενναίος Κολοκοτρώνης σκόπευε ή να απαγάγει το Γεώργιο Κουντουριώτη, για να τον ανταλλάξει με τον πατέρα του, ή να βοηθήσει στην απόδρασή του από την Ύδρα. Τα σχέδια αυτά από την επέμβαση των σωφρονεστέρων ματαιώθηκαν.

Ο Δημ. Σαχτούρης²²³¹ σε αναφορά του προς το Γ. Κουντουριώτη, από 11 Απριλίου, έγραφε ότι ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης ήθελε να εγκαταλείψει το Νεόκαστρο για να αγωνισθεί για την αποφυλάκιση των εγκλείστων της Ύδρας. Η πληροφορία αυτή αναφέρεται και στα απομνημονεύματα του Ιω. Μακρυγιάννη, μόνο που την πρόθεση αυτή αποδίδει και στον Π. Γιατράκο.

Στις 25 Απριλίου 1825 τυφλωμένος από το πάθος της εξουσίας ο Λάζαρος Κουντουριώτης²²³² έγραψε στον αδελφό του, αναφερόμενος στον Ανδρέα Λόντο και Ανδρέα Ζαΐμη: «...Δεν με φοβίζει τόσον άλλο τι (δηλαδή ο Ιμπραήμ), όσον η ενδυνάμωσις των ανταρτών, προερχομένη από την αναβαλλομένη εισέτι ενέργεια των οποίων ελήφθησαν κατ' αυτών μέτρων. Προθυμήθητι να συλληφθώσι και αυτοί, διότι άλλως δεν είναι δυνατόν να αντικρούσετε τας προσβολάς του εχθρού ησύχως και επιμόνως, σήμερον έχουν 800 στρατιώτας, αύριον δεν είναι αμφιβολία ότι θέλουν κάμει περισσότερους, και τότε ή, αν δεν λανθάνομαι, θέλομεν αποτύχει δίολου, ή με μέγαλον κόπον θέλομεν ματαιώσει τους σκοπούς των...».

Ο Ιω. Κορφιωτάκης²²³³, έπαρχος του Νεοκάστρου, πήγε στη Μεθώνη και ναύλωσε πλοία για τη μεταφορά των πολιορκημένων στο φρούριο. Μετά από τις επαφές που είχε εκεί συνέστησε στη Διοίκηση, με αναφορά του της 12 Μαΐου, τη χορήγηση αμνηστίας, ώστε να στρατευθούν περισσότεροι και ακόμη ότι οι εγκλειστοί της Ύδρας προξενούσαν φόβο στους εχθρούς, «...Επειδή ο αριθμός των πολλών δειλιά βέβαια περισσότερον τους εχθρούς, φόβον μέγα αιστάνονται και από τη φήμην των φυλακωμένων εις Ύδραν πατριωτών σαν έβγουν...». Γενικά, μπορούμε να πούμε ότι ο λαός της Πελοποννήσου ήταν υπέρ της απελευθέρωσης των εγκλείστων στην Ύδρα, εκτός ίσως από λίγες εξαιρέσεις από το στενό κύκλο των Κουντουριώτηδων.

2230. Η εφημερίδα Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά», αριθ. φύλλ. 6 της 21 Ιανουαρίου 1825, σ. 2 και η ίδια στο φύλλο 12 της 11 Φεβρουαρίου 1825 έγραψε ότι ο Λόντος και ο Ζαΐμης ήταν στον Κάλαμο. Η «Εφημερίς Αθηνών», αριθ. φύλλ. 59 της 28 Απριλίου 1825, σ. 3, έγραψε: «...Οι Αντάρται Λόντος και Ζαΐμης και οι ακόλουθοί τους έφθασαν εις Καλάβρυτα, και έχουν έως ώρας μαζί τους, 1.500, κατ' αλήθειαν όμως δεν έχουν περισσότερους από 600. Έγραψαν προκήρυξιν εις τους Πελοποννησίους, φανερώνοντας τον σκοπον του ερχομού τους, και προσκαλώντας τους φίλους της πίστεως και πατρίδος να τους ακολουθήσουν εναντίον του εχθρού οπου φοβερίζει από όλα τα μέρη την ελευθερία τους...».

2231. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχ. Α. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Ζ', σ. 536-7. Ιω. Μακρυγιάννη, ό.π., σ. 151.

2232. Α. Λιγνού, Αρχ. Α. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 391.

2233. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 18, έγγρ. 1631 της 12 Μαΐου 1825.

Ο Γρηγόριος Δικαίος²²³⁴, γνωρίζοντας πιθανώς την επικείμενη αποφυλάκιση των εγκλείστων στην Ύδρα, είχε γράψει στη Διοίκηση από τη Δραΐνα στις 14 Μαΐου: «...Εκείνο όμως, το οποίον παρετήρησα εις την επαρχίαν Καρυταίνης, είδον, ότι η μέχρι τούδε αργοπορία της στρατολογίας εστάθη από αντενεργείας τινάς Κολοκοτρωνιστών και διά να μην αργοπορώσι περισσότερον και η αργοπορία αύτη βλάπτει καιρίως το Έθνος, ανάγκη πάσα το Σ. τούτο Σώμα να επιτάξη τον Κ. Θεόδωρον Κολοκοτρώνη, εάν κατά την απόφασιν της Διοικήσεως εκβήκεν να ταχύνη τον εκεί πηγαίμόν του και την στρατολογίαν ταυτοχρόνως, διά να δυνηθώμεν να συγκεντρωθώμεν ικαναί προς αντίκρουσιν του εχθρού δυνάμεις, ώστε να κινηθώμεν εναντίον του εγκαίρως...». Σε υστερόγραφο είχε προσθέσει: «...διά να μη επιπέσωμεν λοιπόν εις έτι χειριστον κακόν, ας διορισθή ταχέως ανήρ έμφρων έμπειρος πολεμικής αρετής αρχηγός του στρατοπέδου και τούτος να διορισθή τάχιστα...».

Στις 17 Μαΐου η Διοίκηση με έγγραφό της ανεκοίνωσε στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη²²³⁵, το Γρηγόριο Δικαίο, το Γ. Γιατράκο κ.ά. την αμνήστευση των εγκλείστων της Ύδρας. Το Βουλευτικό συνέστησε να γίνει λειτουργία, η οποία και έγινε, με τους αμνηστευθέντες²²³⁶.

Η είδηση ότι οι κρατούμενοι της Ύδρας ελευθερώθηκαν και ότι ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατεβαίνει στη Μεσσηνία, χαροποίησε το λαό και σε μερικούς έδωσε θάρρος²²³⁷. Από την Καλαμάτα οι φροντιστές Δ. Ν. Μανουσάκης²²³⁸ και Α. Καλαμογδάρτης στις 24 Μαΐου έγραψαν στον Κολοκοτρώνη: «...Εκ της προς τους ενταύθα οπλαρχηγούς των αρμάτων γραφής σας επληροφορήθημεν τον εις Τριπολιτζά ερχομόν σας, όστις τοσοούτον μας εχαροποίησε, καθώς και άπαν το εδώ ευρισκόμενον πλήθος, ώστε είναι απερίγραπτος. Και με ανοικτάς αγκάλας σε αναμένομεν, όπως φθάσης όσον τάχος διά να σώσης την κλονιζομένην ελευθερίαν μας...».

Αλλά δεν ήταν μόνον ο λαός που περίμενε τον Θ. Κολοκοτρώνη, ακόμη και ο Πετρόμπεης²²³⁹ χωρίς φθόνο ή αντιπαλότητα σε επιστολή του προς αυτόν τον προτρέπει, να σπεύσει τον ερχομόν του: «...τρέξατε προθύμως και με την συνηθισμένη σας γενναιότητα και εμπειρίαν διά να σκεφθούμεν και να εφεύρωμεν μέσα, άτινα δύνανται να μας ελευθερώσουν από την μελετουμένη παρά των στραβαράπηδων σκλαβίαν. Σας προσμένομεν λοιπόν ανυπομόνως και σας ασπαζόμεθα μετά την καλήν αντάμωσιν ...».

2234. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 144 της 14 Μαΐου 1825.

2235. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 022 και 029 της 17 Μαΐου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 074 της 18 Μαΐου 1825.

2236. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 073 της 18 Μαΐου 1825.

2237. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, Ελληνικά Υπομνήματα, Αθήνα 1856, σ. 135.

2238. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 004 της 24 Μαΐου 1825.

2239. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 007 της 27 Μαΐου 1825.

Το στρατόπεδο της Μεσσηνίας

Μετά τη μάχη στο Μανιάκι το Εκτελεστικό²²⁴⁰ παρότρυνε το Θ. Κολοκοτρώνη, να επιταχύνει τη μετάβασή του στο Μεσσηνιακό κόλπο ως συναρχηγός με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και με άλλο έγγραφό του ενημέρωσε το Γεώργιο Κουντουριώτη για τη θέση των στρατευμάτων στο Μεσσηνιακό κόλπο.

Όπως αναφέρεται οι οπλαρχηγοί της Μάνης εβίασαν τον Πετρόμπεη²²⁴¹ να αφήσει το Νησί (Μεσσήνη) και τα ελληνικά στρατεύματα να συγκεντρωθούν στην Καλαμάτα. Φεύγοντας όμως ο Πετρόμπεης από το Νησί δείλιασε ο κόσμος και άρχισε να φεύγει, για να ασφαλιστεί σε οχυρές θέσεις. Ο Μεσσηνιακός κάμπος ερήμωσε από ανθρώπους. Οι έμπειροι του πολέμου αρχηγοί των στρατιωτικών σωμάτων συνιστούσαν στον Πετρόμπεη: «...ο εχθρός εμβαίνων εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον να τον χτυπήσωσι στεκόμενοι εις τους πρόποδας των βουνών του Ταυγέτου...». Προφανώς δεν θεωρούσαν κατάλληλη την πόλη της Καλαμάτας για να οχυρωθούν εκεί, διότι ο αιγυπτιακός στρατός που διέθετε και ιππικό θα τους κύκλωνε και θα τους απομόνωνε από τη Μάνη.

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης μαζί με τους Μιστριώτες υπό το Μιχαήλ Γιατράκο κρατούσαν τις θέσεις της Φρουτζάλας και της Καλαμάτας, ενώ ο Μούρτζινος κρατούσε το Αρμυρό. Στις 24 Μαΐου έφθασε στην Καλαμάτα και ο Γεώργιος Γιατράκος. Ο στρατηγός Κολιόπουλος (Δημήτριος Πλαπούτας) με χιλίους ήταν στους Κωνσταντίνους και ο Γενναίος Κολοκοτρώνης μαζί με το Χ΄ Στεφανή ήταν στο Δερβένη.

Το ηθικό των Ελλήνων στρατιωτών μετά την ήττα στο Μανιάκι ήταν τελείως καταρρακωμένο. Ο Ανδρέας Ζαχαρόπουλος²²⁴², γιός του πρωτοκλέφτη Ζαχαριά, έγραψε στο Θ. Κολοκοτρώνη στις 24 Μαΐου από το μοναστήρι του Προφήτη Ηλία Καλαμάτας και του ζήτησε να απευθύνει επιστολή ενθαρρυντική στους Έλληνες, οι οποίοι τον περίμεναν ημέρα παρ' ημέρα και πρόσθεσε: «... Εδώ όσα στρατεύματα ευρίσκονται είναι χωρίς κεφαλήν, ειμή μόνον ο ενδοξώτατος Πετρόμπεης ευρίσκεται, όμως τι να κάμη και αυτός;...». Στις 25 Μαΐου ο Θ. Κολοκοτρώνης πράγματι έστειλε επιστολή με «...πατρικάς συμβουλάς και παραινέσεις...».

Ο Νικόλαος Γιατράκος²²⁴³, που προσπαθούσε να συγκεντρώσει στράτευμα για το Μεσσηνιακό στρατόπεδο, στις 20 Μαΐου έγραψε στη Διοίκηση για τις δυσκολίες της στρατολογίας και ανέφερε ότι στην επαρχία Λακεδαιμόνος θα χρησιμοποιήσει βία: «...αύριο βγαίνω και μόνος μου που να μην αφήσω κανέναν αρματωμένον εις τα χωρία όθεν περάσω...». Η Διοίκηση²²⁴⁴, σε απαντητικό έγγραφό της προς αυτόν,

2240. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, *Ελληνικά Υπομνήματα*, Αθήνα 1856, σ. 127. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 040 της 24 Μαΐου 1825 και ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 074 της 25 Μαΐου 1825.

2241. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 88, έγγρ. 144 της 14 Μαΐου 1825.

2242. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, *ό.π.*, σ. 135.

2243. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 90, έγγρ. 190 της 20 Μαΐου 1825.

2244. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 160 της 23 Μαΐου 1825.

έγραψε για τις κυρώσεις που μπορεί να επιβάλλει στους λιποτάκτες: «...όσοι δε των διορισθέντων εις την εκστρατείαν ταύτην, τόσον από τα ανωτέρω χωρία (Κοσμά και Γεράκι), καθώς και από την επαρχίαν Λακεδαίμονος, λιποτακτήσωσι και οπισθοδρομήσωσι σοι δίδεται η άδεια να τους παιδεύσης αυστηρώς, καίοντες τα οσπίτιά των, και χαλώντας τα πράγματά των, υστερώντας τέλος και αυτήν των την ζωήν, διότι οι τοιούτοι με την λιποταξίαν των βλάπτουν μεγάλως την πατρίδα και αποκαθίστανται προδόται των συμφερόντων αυτής...».

Στις 22 Μαΐου ο Γεωργάκης Γιατράκος²²⁴⁵ έγραψε στη Διοίκηση ότι αναχωρεί για τη Μεσσηνία. Λόγω της δειλίας που επικράτησε στα ελληνικά στρατεύματα πολλοί στρατιώτες εγκατέλειψαν το στρατόπεδο και πρόσθεσε: «...Ο εχθρός εξεστράτευσε κατά της Καλαμάτας με μεγαλωάτην ορμήν και όλο ένα προοδεύει. Μερικά εδικά μας στρατεύματα όπου ευρίσκοντο εις μακρυνάς θέσεις (Φρουτζάλα) διεσκορπίσθησαν. Σήμερον με βίαν υπάγω εις Καλαμάταν με σκοπόν να πιάσω καμμίαν θέσιν, όπου να δυνηθώ να αντιπαραταχθώ με τον εχθρόν...».

Στις 23 Μαΐου η Διοίκηση²²⁴⁶ δεν είχε ακόμη πληροφορηθεί το χαμό του Γρηγόριου Δικαίου και του έγραψε ότι: «...διέταξεν τον Γενναιότατον στρατηγόν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην και τους λοιπούς οπλαρχηγούς της Καρυταίνης διά να τρέξωσι με όλην την δυνατήν ταχύτητα εις βοήθειάν σας και διά να απαντήσετε την ορμήν και τις προόδους του εχθρού... Διά να απαντηθή κάθε ενδεχόμενον κακόν, η Διοίκησις εφρόντισε να σταλώσι στρατεύματα και εις την Ύδραν και εις τας Σπέτζας υπό την οδηγίαν του εκλαμπροτάτου κ. Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη και ελπίζεται, τόσον διά ξηράς όσον και διά θαλάσσης, ου μόνον να αποκρουσθή ο εχθρός, αλλά και σημαντικές ζημίας να δοκιμάση...».

Οι Φροντιστές Δ. Ν. Μανουσάκης²²⁴⁷ και Ανδρέας Καλαμογδάρτης στις 24 Μαΐου έγραψαν στον Θ. Κολοκοτρώνη για τα προβλήματα τροφοδοσίας των στρατευμάτων που έχουν. Τον ενημέρωσαν ακόμη ότι όταν έφθασε η πληροφορία της ήττας του Μανιακίου στη Φουρτζάλα, όπου βρισκόταν το φροντιστήριο, οι στρατιώτες παρά τη θέληση του Πετρόμπεη σκόρπισαν. Όταν στη συνέχεια ήρθαν οι εχθροί στη Μικρομάνη, οι Λακεδαιμόνιοι και οι Μανιάτες κατέφυγαν στην Καλαμάτα και οι πρώτοι έπιασαν τις υπώρειες των βουνών, ενώ οι Μανιάτες συγκεντρώθηκαν στο Αλμυρό. Οι λιποτάκτες στρατιώτες βρήκαν την ευκαιρία τη νύχτα και λεηλάτησαν τις αποθήκες τροφίμων, ώστε να υπάρχει ανάγκη για τρόφιμα και πολεμοφόδια. Υπήρχε απόφαση να πάει ο Πετρόμπεης και ο Γεωργάκης Γιατράκος με 3 χιλιάδες στρατεύματα στη Φουρτζάλα, αλλά πληροφορήθηκαν ότι ο εχθρός ετοιμάζεται για την Καλαμάτα και ματαίωσαν τα σχέδιά τους.

2245. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 097 της 22 Μαΐου 1825. Στις 24 Μαΐου ο Πετρόμπεης ανέφερε ότι έφθασε στην Καλαμάτα ο στρατηγός Γεωργάκης Γιατράκος.

2246. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 163 της 23 Μαΐου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 040 της 24 Μαΐου 1825.

2247. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 004 της 24 Μαΐου 1825.

Στις 26 Μαΐου 1825 η Διοίκηση²²⁴⁸ έγραψε στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη τα ακόλουθα: «...επήνεσε δε την γενναιοψυχίαν της Εκλαμπρότητός Σας, όστις απομείνατε εις την θέσιν Σας και εμψυχώσατε με το παράδειγμά Σας τον κόσμον διά να επιστρέψουν και να αντιπαραταχθούν εναντίων των πολεμίων. Είναι περιττόν να Σας είπη η Διοίκησης διά να δίδετε την αναγκαίαν υπεράσπισιν εις τους φροντιστάς, διά να εμποδίζωνται αι καταχρήσεις και αρπαγαί...».

Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²²⁴⁹, ο οποίος είχε ετοιμασθεί να μεταβεί με στρατεύματα στην Ύδρα, για το φόβο εχθρικής απόβασης, πήρε εντολή να σπεύσει με όσα περισσότερα στρατεύματα μπορούσε προς την Τριπολιτσά. Σε έγγραφό της από 24 Μαΐου η Διοίκηση του έγραψε: «...Από τα φθάσαντα τελευταία γράμματα πληροφορείται η Διοίκησης ότι ο εχθρός κινούμενος με δραστηριότητα κατανέμεται ως λυσσών όλον το μεσημβρινόν μέρος της Πελοποννήσου. Ώρμησε κατά της Αρκαδίας (Κυπαρισσίας) και αφού την έκαυσε και αιχμαλώτισε πολλούς επέστρεψε πάλιν και εστρατοπέδευεν εις Ρικωτά πλησίον των Δερβενίων... Ανάγκη λοιπόν και η Εκλαλαμπρότης σας να κινηθείτε με όλην την δυνατήν δραστηριότητα και να εκκινήσετε πανδημεί όλους τους δυναμένους φέρειν όπλα ...». Από τα ανωτέρω φαίνεται ότι ο Ιμπραήμ είχε εκστρατεύσει στην επαρχία Τριφυλίας (Αρκαδιά) και ακόμη είχε εγκαταστήσει στρατόπεδο στην Άνω Κοίλη Μεσσηνία (Λάκκους).

Η Διοίκηση²²⁵⁰ στις 30 Μαΐου 1825 έγραψε στον Κωνσταντίνο Κυριακό: «...και από χθες άμα λαβούσα την είδησιν της Καλαμάτας, επρόβλεψε να εκστρατεύση ο Εκλ. Κ. Μαυρομιχάλης με όλους τους εις Άργος και ενταύθα ευρεθέντας και ενί λόγω ποτέ ούτε παραμέλησε ούτε παραμελεί...».

Η εγκατάλειψη της Καλαμάτας

Στην Καλαμάτα είχαν συγκεντρωθεί οι Μανιάτες υπό τον Πετρόμπεη, το Μούρτζινο, τον Τζανετάκη κ.ά., ήρθαν από το Γαρδίκι²²⁵¹ και οι Λακεδαιμόνιοι υπό το Γεώργιο και Μιχαλάκη Γιατράκο, ο δε αριθμός όλων των Ελλήνων ξεπερνούσε τις 4.000. Δεν υπήρχε όμως στρατός πειθαρχημένος, ούτε χαρισματικός στρατιωτικός ηγέτης.

Σε επιστολή του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη²²⁵² της 27 Μαΐου 1825 από την Καλαμάτα προς το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη αναφέρεται: «...Ημείς ευρισκόμεθα ενταύθα Σπαρτιάται και Λακεδαιμόνιοι υπέρ των 4 χιλ. και αδιακόπως συνάζονται Σπαρτιάται, πλην μέγας φόβος και άκρα δειλία κατέλαβε τας ψυχάς των, μ' όλον οπού ημείς στεκόμεθα με προθυμίαν και γενναιότητα και τους εμψυχώνομεν με κάθε τρό-

2248. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 163 της 23 Μαΐου 1825.

2249. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 003 και 010 της 24 Μαΐου 1825.

2250. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 342, 372 και 383 της 29 και 30 Μαΐου 1825.

2251. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 095 της 30 Μαΐου 1825.

2252. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 007 της 27 Μαΐου 1825.

πον, *Καταπαίθοντάς τους σήμερον να κάμουν ενταύθα τ' αναγκαία ταμπούρια, ή να προετοιμασθώμεν διά κάθε ενδεχομένην εισβολήν του εχθρού, όστις είναι κύριος όλης της Μεσσηνιακής πεδιάδος και έχει απόφασιν κατά την πληροφορίαν οπού έχομεν να δοκιμάση ενταύθα... ο εχθρός έφερεν όλας τας δυνάμεις του εις το Νησί και αύριον εξάπαντος τον περιμένομεν ενταύθα...».*

Για την παρουσία του εχθρικού στρατού στο Νησί οι ηγέτες των Ελλήνων, που ήταν στην Καλαμάτα συνήλθαν σε σύσκεψη. Σε αυτή αποφασίστηκε να κατασκευασθούν ταμπούρια σε όλα τα σπίτια της πόλης και στα Καλύβια²²⁵³ της Καλαμάτας. Οχύρωσαν ακόμη τα μοναστήρια του Προφήτη Ηλία και της Βελανιδιάς και είχαν για ασφάλεια το κάστρο, στο οποίο θα μπορούσαν να καταφύγουν σε περίπτωση ανάγκης. Εφόδια υπήρχαν στα δύο μοναστήρια και στο Αλμυρό²²⁵⁴.

Όταν έφθασαν οι Λακεδαιμόνιοι στην Καλαμάτα οι περισσότεροι έπιασαν θέσεις στα υψώματα προς τη Γιάννιτσα και μόνο το ένα τρίτο από τους στρατιώτες έμειναν στην πόλη. Ο Γιωργάκης Γιατράκος²²⁵⁵ έστειλε αξιωματικούς και τους συγκέντρωσαν στην Καλαμάτα, εκτός από το Μπαρμπιτσιώτη και το Γεωργιτσάνο (;Παπαθανασόπουλο), οι οποίοι έμειναν στα ψηλώματα και τους στρατιώτες από το Γεράκι, τον Κοσμά και τα Ολυμποχώρια (ή Γλυμποχώρια τα οποία είναι γειτονικά με τα προηγούμενα) που έφυγαν τελείως. Οι υπόλοιποι τοποθετήθηκαν σε ένα τομέα και κατασκεύασαν ταμπούρια για να αντιμετωπίσουν τον εχθρό.

Σύμφωνα με την αναφορά του Γεωργάκη Γιατράκου, τις απογευματινές ώρες της 27^{ης}, ο Μπαρμπιτσιώτης κατέβηκε από το ψήλωμα στο οποίο είχε τοποθετηθεί και πρότεινε στον Πετρόμπεη να εγκαταλείψουν την Καλαμάτα και να πιάσουν τα ριζώματα των βουνών. Ο Πετρόμπεης δεν δέχθηκε την πρόταση αυτή και ο Μπαρμπιτσιώτης είπε στους στρατιώτες, που έτυχε να είναι εκεί ότι, όσοι κλεισθούν στην πόλη της Καλαμάτας, θα χαθούν από τα κανόνια του εχθρού.

Λόγω της δειλίας που επικρατούσε στο στράτευμα, τη νύχτα άρχισε η λιποταξία των Λακεδαιμονίων και Μανιατών στρατιωτών και καπεταναίων προς τα ριζώματα των βουνών. Πριν ανατείλει ο ήλιος ο Μούρτζινος και ο Τζανετάκης πήγαν στον Πετρόμπεη και του είπαν ότι μετά τη διαρροή του στρατεύματος δεν ήταν δυνατόν να μείνουν στην Καλαμάτα. Αφού τα λόγια τους δεν έφεραν κανένα αποτέλεσμα έφυγαν και αυτοί. Στον Πετρόμπεη και στον Γιατράκο, οι οποίοι φαίνεται ότι ήθελαν να κρατήσουν την πόλη, οι στρατιώτες τους που έμειναν κοντά τους ρωτούσαν τί θα κερδίσουμε αν σταθούμε εδώ και χαθούμε όλοι; Τελικά το πρωί της 28 Μαΐου που έφθασε το εχθρικό ιππικό δεν είχε μείνει σχεδόν κανένας και ο μεν Γιωργάκης Γιατράκος κα-

2253. Τα Καλύβια βρίσκονται δυτικά του ποταμού Νέδοντα, όπου σήμερα η ενορία του Αγίου Γεωργίου.

2254. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 93, έγγρ. 131 και 132 της 28 Μαΐου 1825.

2255. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 095 της 30 Μαΐου 1825. Ο Νικ. Γιατράκος κατηγορήσε ορισμένους οπλαρχηγούς, τους οποίους δεν κατονόμασε, αλλά έγραψε ότι θα τους πληροφορηθεί η Διοίκηση από τον αδελφό του τον Γιωργάκη. Ο ίδιος ανέφερε ότι καταγίνεται με τη στρατολογία. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 98, έγγρ. 043 της 3 Ιουλίου 1825, πρόκειται όμως για 3 Ιουνίου. Και πάλι στις 5 του μηνός αναφέρεται στη λιποταξία. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 162 της 5 Ιουνίου 1825..

τευθύνθηκε προς τη Γιάννιτσα (Ελαιοχώριο) και ο Πετρόμπεης προς τη Σέλιτσα (Άνω Βέργα). Τους πρόλαβε όμως η εμπροσθοφυλακή του αιγυπτιακού ιππικού και σκοτώθηκαν μερικές δεκάδες από κάθε σώμα. Ο Πετρόμπεης που έπασχε από ποδάγρα μεταφέρθηκε στα χέρια από τους πιστούς του στρατιώτες και κατέφυγε στο Πετροβούνι των Καπετανάκηδων²²⁵⁶, που βρίσκεται πάνω από το χωριό Τρικότσοβα (Χαραυγή) στις νότιες υπώρειες του Καλαθίου όρους ή Βουνού της Σέλιτσας.

Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Γεωργάκη Γιατράκου το ελληνικό στράτευμα σκόρπισε και καθ' ένας πήγε στο σπίτι του, αντί να πιάσουν όλοι τα ορεινά και να πολεμήσουν τους Αιγυπτίους. Ο εχθρός προχώρησε κυνηγώντας, καίοντας και σκοτώνοντας μέχρι τις Μαντίνειες. Αντίσταση δεν θα εύρισκε πουθενά και μπορούσε να φθάσει μέχρι την Καρδαμύλη χωρίς να ρίξει ούτε μία τουφεκιά. Από άλλες πηγές αναφέρεται ότι οι Αιγύπτιοι έφθασαν μέχρι τις Κιτριές²²⁵⁷, όπου ήταν ο πύργος στον οποίο έμενε ο Πετρόμπεης²²⁵⁸.

Όπως ανέφερε στις 30 Μαΐου ο Θ. Κολοκοτρώνης²²⁵⁹ στη Διοίκηση, όταν οι ευρισκόμενοι στα Δερβένια πληροφορήθηκαν την κίνηση του εχθρού εναντίον της Καλαμάτας, έσπευσαν δύο χιλιάδες εις βοήθειά τους, αλλά δεν βρήκαν στρατιώτες να πολεμούν για να τους βοηθήσουν. Σε άλλο έγγραφό του αναφερόμενος²²⁶⁰ στη δειλία που κατέλαβε το στρατόπεδο, έγραψε: «...Το συμβάν της Καλαμάτας και η φήμη ήτις διεκήρυσσε τας υποψίας (περί προδοσίας) ως υπαρκτά, επροξένησαν τας πλέον φρικτάς λειποταξίας, ολόκληρα σώματα διελύθησαν. Οι Σπαρτιάται (Μανιάτες) εισήλθον εις τα ενδότερα της Σπάρτης. Οι Λακεδαιμόνιοι φεύγοντες επροσπέρασαν και την επαρχίαν των και εισχώρησαν εις αποτέρας. Και ου μόνον ούτως, αλλά

2256. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, Ελληνικά Υπομνήματα, Αθήνα 1856, σ. 143.

2257. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 378 της 30 Μαΐου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 359 της 30 Μαΐου 1825. Κ. Λ. Κοτσώνη, Η εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (Άγνωστη αιγυπτιακή έκθεση γεγονότων Φεβρ.-Ιουλ. 1825), Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, τόμ. Γ', σ. 281 και αναδημοσιεύεται εις «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», Αθήνα 1999, σ. 45, όπου αναφέρεται: «...χωρίς καμμία καθυστέρηση συνέχισε την πορείαν του προς τις Κιτριές, κατοικία του ηγεμόνος της Μάνης, τις οποίες κατέλαβε με έφοδο, καθώς και τα άλλα γειτονικά χωριά...».

2258. Πρόκειται για τον πύργο που έχτισε ο Τζανέτμπεης Κουτούφαρης, στον οποίο μετά την έκπτωσή του κατοικούσε ο εκάστοτε μπέης της Μάνης. Φαίνεται ότι και αυτόν τον έκαψαν οι Αιγύπτιοι. Σοφ. Καραπέτακη, Ο καστρόπυργος του Τζανέτμπεη Κουτούφαρη στις Κιτριές, Ιθώμη 28(1989)93. Ο πύργος των Κιτριών έγινε αντικείμενο διαμάχης του Πετρόμπεη και του Παναγιώτη Μπουκουβαλέα, ο οποίος είχε παντρευτεί κόρη του Τζανέτμπεη. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 149, έγγρ. 0129, 020 της 29 Δεκεμβρίου 1825. Την επίλυση της διαφοράς για τον πύργο ανέλαβε επιτροπή από το Ρήγα Παλαμίδα, Γ. Σταύρου και Π. Νικολαΐδη. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 25, έγγρ. 2426 της 27 Δεκεμβρίου 1825. Αποτέλεσμα δεν υπήρξε.

2259. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 369 της 30 Μαΐου 1825.

2260. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 003 της 1 Ιουνίου 1825. Η Διοίκηση στις 2 Ιουνίου έγραψε στον Θ. Κολοκοτρώνη: «...με την είσοδον των εχθρών εις Καλαμάταν το περισσότερο μέρος των στρατευμάτων του Μυστρα και του Μεσσηνιακού κόλπου, και άλλων επαρχιών εσκόρπισαν, χωρίς να εννοούν οποίαν φθοράν και εις τον εαυτών τους και εις όλην την πατρίδα με αυτήν την φυγήν φυγήν των...». ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 064 της 2 Ιουνίου 1825.

και οι έτοιμοι να εκστρατεύσουν, και πολλοί εις την καθ' οδόν, από αμηχανίαν απεσύρθησαν, και ολίγα και κυριευμένα από δειλίαν, και αι θέσεις εκτεταμένοι και συνουδευμένοι με τα νεωστί συμβάντα, δεν μας έδωσαν ευκαιρίαν να βάλωμεν εις κάποιαν τάξιν και ρυθ,όν τα πράγματα...».

Στις 30 Μαΐου ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²²⁶¹ από το Πετροβούνι των Καπετανάκηδων έγραψε στο Θ. Κολοκοτρώνη τις εμπειρίες του για τον πόλεμο κατά των Αιγυπτίων τα ακόλουθα: «...αισθανόμενος πάντοτε τον κίνδυνον, δεν υποφέρω να μην γράφω· διό σας λέγω αδελφικώς και πατριωτικώς να ενεργήσετε δραστηρίως να συναχθούν όσον τάχος όσοι πιστοί, αν εισέτι μένη τις ακίνητος, και συναχθέντες να τοποθετηθείτε εις εν μόνον μέρος, όθεν κρίνετε αναγκαιότερον με ταμπούρια δυνατά, διότι ο εχθρός εκαυχήθη μεγάλως εις τα όσα μέχρι τούδε έπραξε και όθεν κινηθεί και εύρη ολίγας δυνάμεις ορμά με τόλμην και τας διαλύει· όταν όμως τουναντίον είναι σώμα αρκετόν και καλώς ταμπουρωμένον δεν θα ημπορέση να κάμη τίποτε, αλλά και θα δοκιμάση σημαντικήν φθοράν. Ανάθεμα εις την δειλίαν οπού ενέπνευσε εις τας ψυχάς των Ελλήνων, ειδέ τοιούτον εχθρόν μόνοι πολλά ολίγοι Έλληνες ηδύναντο να τον πολεμήσουν και να τον αφανίσουν...».

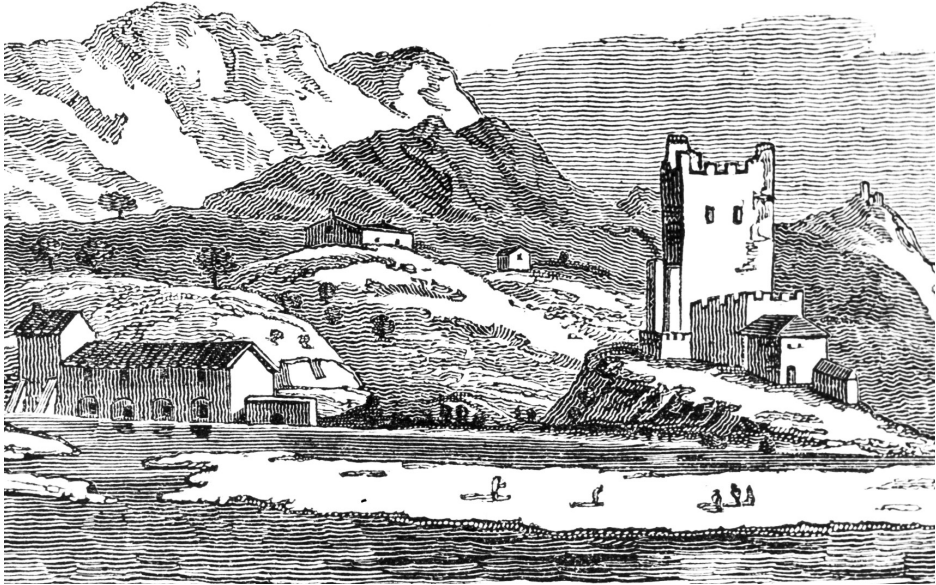
Ο φροντιστής του στρατοπέδου Ανδρέας Καλαμογδάρτης²²⁶² ήταν στο μοναστήρι της Βελανιδιάς και ετοιμάζε το ψωμί, όταν τον ειδοποίησε ο Ηλίας Σαλαφατίνος για τη διάλυση του στρατοπέδου έφυγε και με κόπο πολύ έφθασε στην Καρδαμύλη. Σε αναφορά του έγραψε ότι οι εχθροί έκασαν τη Μαντίνεια και πρόσθεσε: «...Εις το Πετροβούνι και Σταυροπήγι (Ζαρνάτα) άφησαν οι μεν Καπετανιάνοι τους δυνατούς πύργους των, ο δε Κουμουνδούρος το φρούριόν του και ανεχώρησαν, καθώς και άλλα χωρία ερήμωσαν από παράλογο φόβον και απαραδειγμάτιστον δειλίαν...». Στην προέλαση των Αιγυπτίων το Αρμυρό και οι Μύλοι των Καπετανάκηδων με τους δυνατούς πύργους τους πράγματι εγκαταλείφθηκαν²²⁶³, στο Πετροβούνι όμως κατέφυγε ο Πετρόμπεης. Μας πληροφορεί ακόμη ότι μονον ο Πετρόμπεης είχε εγκατασταθεί στο Πετροβούνι των Καπετανάκηδων και ο Μούρτζινοσ κρατούσε την Καρδαμύλη. Οι δύο αυτοί αρχηγοί προσπαθούσαν να πείσουν τους Μανιάτες να πάνε στο Αρμυρό, αλλά υπήρχε μικροψυχία και δεν είχαν τις αναγκαίες τροφές και πολεμοφόδια. Ακόμη πρόσθεσε: «...Απέρασα από το χωρίον Σταυροπήγι και έμαθον ότι ο γαμβρός του Κουμουντούρου Πούλος Μαυρικέας²²⁶⁴ λεγόμενος (αυτός βεβαιώνουν ότι και τον απελθόντα χρόνον έστειλε γράμματα εις τον σατράπην της Αιγύπτου), είχαν απόφασιν να υπάγη εις προσκύνησιν του Ιμπραήμ πασά και να φανε-

2261. Γ.ω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 144. Πετροβούνι υπάρχει και οικισμός στη γειτονική Καρδαμύλη, ακόμη ονομάζεται το κάστρο του Κωσταντήμπεη Ζερβάκου στην Ανατολική Μάνη κ.ά.

2262. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 133 της 31 Μαΐου 1825.

2263. Η χήρα του Ιωάννη Χρ. Καπετανάκη και μητέρα του Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη, που είχε πρόσφατα αιχμαλωτιστεί στη Σφακτηρία, έμενε στον πύργο των Μύλων με τα ανήλικα κορίτσια της και ειδοποιήθηκε την τελευταία στιγμή, ότι έρχονται οι εχθροί και μόλις απέφυγε την αιχμαλωσία.

2264. Στ. Καπετανάκη, Πούλος Μαυρίκος, μια αμφιλεγόμενη μορφή του 1821, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)415 κ.ε.

Οι Μύλοι των Καπετανάκηδων που πυρπόλησε ο Ιμπραήμ το 1825.

Πετροβούνι, κάστρο Καπετανάκηδων όπου κατέφυγε ο Πετρόμπεης.

ρώση την κατάστασιν της Σπάρτης· το είπον ευθύς του υπουργού Μούρτζινου παρακινώντας τον να συλλάβη τον Μαυρικήα, τον οποίο και έφερε ενταύθα (Καρδαμύλη)...».

Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης²²⁶⁵ αναφερόμενος στα έξοδά του γράφει ότι μετά την κατάληψη της Καλαμάτας από τον Ιμπραήμ: «...Εις Πετροβούνι εις την φυγήν της Καλαμάτας οπού εκράτησα το ορδί (στράτευμα) όλο εις Πετροβούνι, έξοδα εις σιτηρέσια 5.000 γρόσια...».

Φήμες ανυπόστατες για προδοσία στην εγκατάλειψη της Καλαμάτας φαίνεται κυκλοφόρησαν εκείνον τον καιρό και τις έγραψε ο Κ. Πολυχρόνης²²⁶⁶ στον Γ. Κουντουριώτη: «...ο λαός βοά ότι ο μεν Γιατράκος διά τον αδελφόν του, ο δε Μαυρομιχάλης διά τον υιόν του δεν ηθέλησαν να κάμουν το χρέος των. Εάν αληθεύση ότι ο εχθρός έφθασεν έως τας Κιτριάς και ότι απέλυσε τον αιχμάλωτον Καπιτανάκην (αναφέρεται στον αιχμαλωτισθέντα στη Σφακτηρία Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη), ημπορούμεν να υποπεύσωμεν προδοσίαν ...». Βέβαια, τίποτε από όλα αυτά δεν αποδείχθηκε αληθινό, αποκαλύφθηκε όμως η ύπαρξη στο περιβάλλον του Κουντουριώτη αδίστακτων σπιούνων με νοσηρή φαντασία.

Στις 30 Μαΐου 1825 το Εκτελεστικό²²⁶⁷ απευθυνόμενο στο Βουλευτικό έγραψε: «...Το Εκτελεστικόν παρετήρησεν προηγουμένως ότι είναι ανάγκη να ληφθώσιν αυστηρά μέτρα κατά των λιποτακτούντων. Εξέδωκεν προλαβόντως τοιαύτας διαταγάς προς τους αρχηγούς του Μεσσηνιακού στρατοπέδου, τας οποίας θέλει ήδη επαναλάβη γενικωτέρως. Επειδή απεδείχθη ότι αι λιποταξίαι μένουσαι ατιμώρητοι, συνετέλεσαν αρκετά εις τας προόδους των εχθρών...».

Προσπάθεια του Ιμπραήμ προσεταιρισμού του Πετρόμπεη

Ο Ιμπραήμ από την αρχή της εκστρατείας του στο Μοριά φαίνεται ότι είχε την πεποίθηση ότι θα πείσει τους Έλληνες να υποταχθούν χωρίς αξιόλογη αντίσταση. Γι' αυτό παρουσιάστηκε αρχικά ήπιος στη συμπεριφορά του, όπως στο Παλαιόκαστρο (Ναβαρίνο) και στο Νεόκαστρο. Αντίθετα στο Μανιάκι έδειξε το σκληρό πρόσωπό του και δεν θέλησε αιχμαλώτους, αλλά διέταξε να σκοτωθούν όσοι είχαν συλληφθεί.

Μέσα στα πλαίσια της ηπιότητας που ήθελε να δείξει, μπορεί να θεωρήσουμε και την προσπάθεια που έκανε να προσεταιριστεί τον Πετρόμπεη²²⁶⁸. Μια ειρηνική αντιμετώπιση των φιλοπόλεμων Μανιατών θα τον απάλλαζε από αιματηρούς αγώνες

2265. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, φάκ. οικογενείας Καπετανάκη (1), έγγρ. αριθ. 2.

2266. Α. Λ ι γ ν ο υ, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. 4, σ. 532. Ο Μακρυγιάννης καταφερόμενος αδικώς κατά του Ιωάννη Καποδίστρια έγραψε: «Όλα τα είχαμεν, σπιγούνους δεν είχαμεν· τώρα έγιναν οι περισσότεροι Έλληνες». Ιω. Μ α κ ρ υ γ ι ά ν η, Απομνημονεύματα, Έκδ. Ιστορική έρευνα, σ. 249. Οι σπιούνοι όμως υπήρχαν πριν από την άφιξη του Καποδίστρια.

2267. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 367 της 30 Μαΐου 1825.

2268. Χ ρ ή σ τ ο υ Ρ έ π π α, Υπόθεσις κατασκοπίας κατά την επανάστασιν του 1821, Αθήνα 2012, σ. 275 κ.ε.

μέχρι να τους υποτάξει. Προσπάθησε να εκμεταλλευτεί τη μεσολάβηση του Μπετζαντέ Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, ο οποίος είχε κρατηθεί από τους Αιγύπτιους μαζί με τον Παναγιώτη Γιατράκο, μετά τη συνθηκολόγηση του Νεοκάστρου. Το ενδιαφέρον του Ιμπραήμ να προσκυνήσει η Μάνη, φαίνεται από την ακόλουθη περίπτωση.

Ο Κύπριος την καταγωγή και κάτοικος Μεσολογγίου Νικόλαος Χαμαιλέων²²⁶⁹ (ή Νικ. Χαμολέοντος Ψάλτης), μουσικός το επάγγελμα, κατέθεσε στις 10 Ιουνίου 1825 σε επιτροπή αποτελούμενη από το Θεόκλητο Φαρμακίδη, Δημήτριο Γουζέλη και Π. Σοφιανόπουλο, κατηγορούμενος ως ύποπτος κατασκοπίας. Όπως ανέφερε ο ίδιος στις 2 Φεβρουαρίου 1825, αναχώρησε από το Μεσολόγγι, όπου ήταν εγκλωβισμένος με την οικογένειά του, για να πάει στην Κύπρο. Στις 27 Μαρτίου έφθασε στην Αλεξάνδρεια, με σκοπό να βρει πλοίο για την Κύπρο, όμως έμεινε εκεί μέχρι τις 11 Μαΐου. Βρήκε πλοίο, αλλά μετά τον απόπλου ο καπετάνιος του είπε ότι πρώτα θα πάνε στη Μεθώνη και μετά στη Ζάκυνθο.

Στη Μεθώνη έφθασε μετά από 22 ημέρες και τον κάλεσε ο βεκίλης (αντιπρόσωπος) του πασά, τον ανέκρινε και ερεύνησε τα πράγματά του. Μετά από τρεις ημέρες τον κάλεσε εκ νέου ο βεκίλης και του ανακοίνωσε ότι θα τον στείλει στη Μάνη, να μιλήσει του Πετρόμπεη. Γι' αυτό να συναντήσει πρώτα το Μπετζαντέ Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, μήπως θέλει να στείλει γράμμα στον πατέρα του. Ο Γιωργάκης του είπε ότι έχει γράψει πρόσφατα και δεν θέλει να γράψει πάλι.

Ο βεκίλης του συνέστησε ακόμη να πάει στο Τσιρίγο (Κύθηρα), να φορέσει φράγκικα ρούχα, για να μην τον αναγνωρίσουν και μετά να πάει στη Μάνη, προκειμένου να παραδώσει στον Πετρόμπεη ένα μεγάλο γράμμα με τρεις βούλες. Αν του έδινε απάντηση ο Πετρόμπεης, θα έπρεπε να τη φέρει στο βεκίλη, αν όχι, να συνέχιζε το δρόμο του. Σε ερώτηση των ανακριτών αν του έταξε τίποτε ο βεκίλης, απάντησε: «*με υπεσχέθη μεγάλα πράγματα*».

Στη συνέχεια είπε ότι πηγαίνοντας στο Τσιρίγο, άνοιξε το γράμμα που έγραφε τα παρακάτω: «*Τιμιάτατε Πετρόμπεη σε χαιρετώ, και με το παρόν μου σου φανερώνω ότι η φυγή σου από την Καλαμάτα*²²⁷⁰ *μου έδωσε να καταλάβω ότι είσαι φίλος*

2269. Για την υπόθεση αυτή ο Κ. Α. Σ τ α σ ι ν ό π ο υ λ ο ς, Αι πολιορκίαι του Μεσολογγίου, Δ.Ι.Ε.Ε.Ε., τόμ. 9, Αθήνα 1926, σ. 31-2, γράφει: «...αλλ' ο Μεχμέτ Αλής της Αιγύπτου θέλων να καθαρίση το έδαφος διά την εκστρατείαν κατά της Ελλάδος του υιού του Ιμπραήμ απέστειλεν διά του Κυρίου Χαμολέοντος επιστολάς προς τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλην, Θ. Κολοκοτρώνην, τον Γεώργιον Σισίνην και τον Αθαν. Ραζη-Κότσικαν υποσχόμενος δόξαν, πλοῦτην και τιμάς, αν του παρέδιδαν την Ελλάδα. Ποίος άλλος λόγος συνέτρεχε να συγκαταλεχθή και ο Ραζη-Κότσικας μαζί (σελίς 32) με τας κορυφάς της Πελοποννήσου... Ο Χαμολέον συλληφθείς παρεδόθη υπό του Ραζή-Κότσικα εις τας αρχάς και ειδικάσθη εν Ναυπλίω «ολόκληρος η δικογραφία αυτή ευρίσκεται εις τας χείρας μου»...».

2270. Δεν θα πρέπει να θεωρηθεί η αποχώρηση του Πετρόμπεη από την Καλαμάτα ως ένδειξη επιθυμίας συνδιαλλαγής του με τους Αιγύπτιους λόγω της κράτησης στο Νεόκαστρο του γιού του Γεωργίου. Είναι γνωστό ότι ο Πετρόμπεης έφυγε τελευταίος από την Καλαμάτα, διότι εγκλωβίστηκε από τους στρατιώτες και καπεταναίους, και ότι είχε απομείνει σχεδόν μόνος στην πόλη και την τελευταία στιγμή ειδοποιήθηκε από τον Μούρτζινο, οπότε συνοδευόμενος από τους σωματοφύλακές του μετά βίας πρόφθασε να ανεβεί στο βουνό της Σέλιτσας (Καλάθιο όρος).

μου, και όχι εχθρός μου· εγώ όμως εμβήκα και παραμέσα εις την Μάνην, διά να σου δώσω να καταλάβης την δύναμιν των αρμάτων μου. Επειδή λοιπόν και σε εγνώρισα διά φίλον μου, πάσχισε οπού τα άρματα της Μάνης να τα κρατής να μη βοηθούν τους Μοραΐτες, και να είναι εναντίον μου, και να πάρης εκατό ανθρώπους από τα πρώτα (σπίτια) της Μάνης και να έρθης να με προσκυνήσης, όχι και προσμένεις να κάνω φέτι (άλωση, κατάκτηση) πρώτα το Μοριά, φανέρωσε μου τη γνώμη σου με γράμμα δια να ηξεύρω καθαρά· διά το παιδί σου μη στοχάζεσαι πως είναι σκλάβος, αλλά ήξευρε τον έχω καθ' αυτό παιδί μου, και τον φυλάττω να μην έχης καμμίαν έγνοιαν». Πρόσθεσε ακόμη ότι του έδινε πολλές και μεγάλες υποσχέσεις, του έλεγε να ζητήσει ό,τι θέλει κολακεύοντάς τον και έκλεινε «αλλέως να μην κάμης φίλε μου».

Συνεχίζοντας ο Χαμαιλέων τη διήγηση του ταξιδιού του, ανέφερε ότι ο καπετάνιος του πλοίου του είπε πως θα περάσει πρώτα από την Τσίμοβα (Αρεόπολη), για να πάρει με κόμιστρο οικογένειες για το Τσιρίγο²²⁷¹. Όταν άραξαν στο Λιμένι της Αρεόπολης, με εντολή του Αντωνίου Μαυρομιχάλη μπήκαν στο πλοίο Μανιάτες και τον συνέλαβαν, ενώ παράλληλα ερεύνησαν τα πράγματά του. Τον κράτησαν εκεί οκτώ ημέρες και μετά τον έστειλαν στον Πετρόμπεη που έμενε στις Κιτριές.

Ο Πετρόμπεης τον ανέκρινε μπροστά σε πολλούς Μανιάτες, αλλά εκεί δεν έκανε λόγο για γράμμα. Μετά από λίγες ημέρες είπε στον Ηλία Χρυσοσπάθη σχετικά με το γράμμα, που του είχε δώσει ο βεκίλης, για να ενημερώσει τον Πετρόμπεη. Επανάλαβε τα ίδια και στον Ανδρέα Καλαμογδάρτη, αλλά χωρίς να συναντήσει εκ νέου τον Πετρόμπεη, μετά ένα μήνα τον έστειλαν στη Διοίκηση.

Στις 9 Σεπτεμβρίου 1825 από τις φυλακές της γενικής Αστυνομίας ο Ν. Χαμαιλέων υπέβαλε αναφορά στη Διοίκηση, η οποία διαβιβάστηκε στο Υπουργείο της Αστυνομίας.

Στις 8 Οκτωβρίου, που είχε ήδη συντελεστεί η ανταλλαγή των αιχμαλώτων, ρωτήθηκαν οι ευρισκόμενοι στο λοιμοκαθαρητήριο Παναγιώτης Γιατράκος²²⁷², Παναγιώτης Γιαννάς-Καπετανάκης και Σωτήριος Βάρβογλης και βεβαίωσαν ότι, όσα είπε για τη συνάντησή του με το Μπετζαντέ Γιωργάκη ήταν ακριβή και τα ίδια είχαν ακούσει από τον ίδιο το Μπετζαντέ.

Στις 29 Νοεμβρίου ο Ν. Χαμαιλέων, που έμενε φυλακισμένος ως ύποπτος κατασκοπίας, ασθένησε και αφού διακομίστηκε στο νοσοκομείο, πέθανε.

Οι πρώτες εκστρατείες του Θ. Κολοκοτρώνη το 1825

Στις 18 Μαΐου 1825 η Διοίκηση του Γ. Κουντουριώτη ελευθέρωσε το Θ. Κολοκοτρώνη και τον διόρισε συναρχηγό του Μεσσηνιακού στρατοπέδου με τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Όμως αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι, μετά την κατάληψη της

2271. Εκείνο τον καιρό πολλοί Μανιάτες και Μοραΐτες έστειλαν για ασφάλεια τους δικούς τους στο Τσιρίγο (Κήθυρα).

2272. ΓΑΚ, Συλλ. Βλάχ. Α', Υπ. Αστ., φάκ. 65, έγγρ. 108 της 8 Οκτωβρίου 1825.

Καλαμάτας από τα Αιγυπτιακά στρατεύματα στις 28 Μαΐου, ο Πετρόμπεης ουσιαστικά αποσύρθηκε από τα πολεμικά γεγονότα του Μοριά, ο Θ. Κολοκοτρώνης έμεινε ο μοναδικός ηγέτης των ελληνικών στρατευμάτων.

Ο Πετρόμπεης, ταλαιπωρούμενος από την ποδάγρα, είχε περιορισθεί στην ανεπιτυχή προσπάθεια να κινητοποιήσει αποτελεσματικά τους Μανιάτες²²⁷³.

Η απελευθέρωση του Θ. Κολοκοτρώνη και των λοιπών εγκλείστων της Ύδρας χαροποίησε τους Πελοποννησίους και υπήρξε κινητοποίηση για την προετοιμασία του επικείμενου αγώνα. Από το Ναύπλιο ο Θ. Κολοκοτρώνης αναχώρησε στις 20 Μαΐου και πήγε στο Άργος, από το οποίο κάλεσε τους αρχηγούς των ενόπλων σωμάτων να τον συνδράμουν στο έργο του. Συνέχισε το προσκλητήριό του και από την Τριπολιτσά και βρήκε σχετικά ικανοποιητική ανταπόκριση.

Μετά την κατάληψη της Καλαμάτας από τα αιγυπτιακά στρατεύματα οι Έλληνες εκτιμούσαν ότι ο Ιμπραήμ θα μπορούσε να βαδίσει προς την Πάτρα ή προς την Τρίπολη, για να προχωρήσει τελικά στο Ναύπλιο. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, θέλοντας να εμποδίσει την προέλασή του στο εσωτερικό της Πελοποννήσου, τοποθέτησε στις 24 Μαΐου το γιό του Γενναίο-Ιωάννη Κολοκοτρώνη²²⁷⁴ στο Δερβένι του Μακρυπλαγίου (Τσακώνα), που ήταν ο κύριος δρόμος, ο οποίος ένωνε το Μεσσηνικό κάμπο με το χωριό Κούρταγα (Παραδείσια) στο υψίπεδο της Μεγαλόπολης. Από εκεί ο δρόμος του για το Σινάνου (Μεγαλόπολη), το Λεοντάρι ή για την Τρίπολη δεν είχε φυσικά εμπόδια για την αναχαίτιση της πορείας του προς το κέντρο του Μοριά. Παράλληλα ο αιγυπτιακός στρατός διέθετε αξιόμαχο ιππικό, που καθιστούσε τη θέση του πλεονεκτική, διευκολύνοντας τις κινήσεις του.

Τα μόνα ελληνικά στρατεύματα στην περιοχή ήταν του Δημητρίου Πλαπούτα-Κολιόπουλου, του Μητροπέτροβα και του Γιαννάκη Γκρίτζαλη, που είχαν τοποθετηθεί στην περιοχή της Γαράντζας (Ανω Μέλπειας) στο Τετράζιο όρος, βορειοδυτικά της Τσακώνας, στην οποία ήταν στρατοπεδευμένος ο Γενναίος.

Προηγουμένως η Διοίκηση είχε προετοιμάσει για εκστρατεία στην Ύδρα τον Κωνσταντίνο Μαυρομαχάλη²²⁷⁵, που ήταν μέλος του Εκτελεστικού, διότι υπήρξε

2273. Κ. Λ. Κοτσώνη, *Ανέκδοτα έγγραφα Μαυρομαχαλαίων, Λακωνικά Σπουδαί 2(1975)221-2* και αναδημοσιεύεται εις «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», Αθήνα 1999, σ. 101, έγγρ. 7. Την 1 Ιουνίου ο Ηλίας Κατσάκος και ο Παναγιώτης Κοσονάκος προσπαθούσαν να στρατολογήσουν Μανιάτες. Οι κάτοικοι της Καρδαμύλης παρέμεναν στον τόπο τους από το φόβο τουρκικής απόβασης, ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 98, έγγρ. 031 της 2 Ιουλίου 1825.

2274. Κ. Λ. Κοτσώνη, *Προσπάθεια αναχαίτισης του προελαύνοντος Ιμπραήμ από Μεσσηνία προς Τριπολιτσά, Πρακτικά Α' Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών, Τρίπολις 1974, σ. 95* και αναδημοσιεύεται εις «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», ό.π., σ. 110. ΓΑΚ, Υπ. Πολ., φάκ. 86, έγγρ. της 23 Μαΐου 1825.

2275. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 253. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 040 της 24 Μαΐου 1825. Κ. Λ. Κοτσώνη, *Προσπάθεια αναχαίτισης του προελαύνοντος Ιμπραήμ από Μεσσηνίαν εις Τριπολιτσά, Πρακτικά του Α' Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών, Τρίπολις Δεκέμβριος 1974, σ. 109*. Αναδημοσιεύεται εις «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», σ. 124. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 135. Στις 14 Μαΐου διατάχθηκε ο Χ' Στεφανής και οι υπ' αυτόν οπλαρχηγοί να εκστρατεύσουν υπό την οδηγία του Κ. Μαυρομαχάλη. ΓΑΚ, Εκτ.,

απειλή τουρκικής απόβασης και κατάληψης της νήσου. Αφού έπαψε ο κίνδυνος για την Ύδρα, με νέα απόφασή του το Εκτελεστικό²²⁷⁶, με συναίνεση και του Βουλευτικού²²⁷⁷, έστειλε τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη στο Μεσσηνιακό κόλπο, οδηγώντας εκεί τα στρατεύματα που παρέμεναν ανενεργά στο Ναύπλιο και στο Άργος (όπως ο Δημήτριος Τσόκρης).

Αφού στις 25 Μαΐου παρήλθε ο κίνδυνος των ναυτικών νήσων από τον τουρκο-αιγυπτιακό στόλο, η Διοίκηση έδωσε εντολή στα στρατεύματα, τα οποία προορίζονταν για την Ύδρα, να τεθούν υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη²²⁷⁸ και να συνδράμουν το Θ. Κολοκοτρώνη.

Στις 27 Μαΐου δόθηκε εντολή στρατολογίας και στον Κανέλλο Δελιγιάννη, ο οποίος στις 2 Ιουνίου έφθασε στο Μακρυπλάγι. Ήρθαν ακόμη ο Γεώργιος Γιατράκος με 800, ο Δημήτριος Παπατσώνης, ο Αθανάσιος Γρηγοριάδης με Αρκαδίους (Κυπαρίσιους), Τριπολιτσιώτες, ο Ζαφειρόπουλος με Αγιοπετρίτες, ο Χαραλάμπης Σκορδούλης από την Καλαμάτα και, όπως αναφέρει ο Φωτάκος²²⁷⁹, «ήλθαν επίσης και άλλοι οπλαρχηγοί από τας επαρχίας της Μάνης». Ένας από αυτούς ήταν ο Ηλίας Σαλαφατίνος. Στις 4 Ιουνίου έφθασε ακόμη ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²²⁸⁰ και ο Δημήτριος Τσόκρης με χίλιους ενόπλους, προφανώς ανάμεσά τους θα ήταν και πολλοί ακόμη Μανιάτες. Ο Θ. Κολοκοτρώνης²²⁸¹ από την 1 Ιουνίου είχε καλέσει και τον Μούρτζινο: «...Την προς τον υπουργόν Πολέμου Δ. Μούρτζινον αποστέλλω ευθύς, συνοδευομένη με τας πειστικές παρακινήσεις μου να σπεύση...».

Εκτός από τη διάβαση των Δερβενίων, στην οποία συγκεντρώνονταν τα ελληνικά σώματα, υπήρχαν και δευτερεύοντες δρόμοι, που χαρακτηρίζονται ως μονοπάτια και οδηγούσαν από το Μεσσηνιακό κάμπο στην Πολιανή και από εκεί στο Λεοντάρι:

φάκ. 115, έγγρ. 138 της 31 Αυγούστου 1825. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 368 της 30 Μαΐου 1825. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 85, έγγρ. 032 της 31 Μαΐου 1825.

2276. Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ. Κ 047 (Αρχ. Λαδά), φάκ. 11, έγγρ. 26 Μαΐου 1825, Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 11, έγγρ. 342 της 29 Μαΐου 1825 και έγγρ. 383 της 30 Μαΐου 1825.

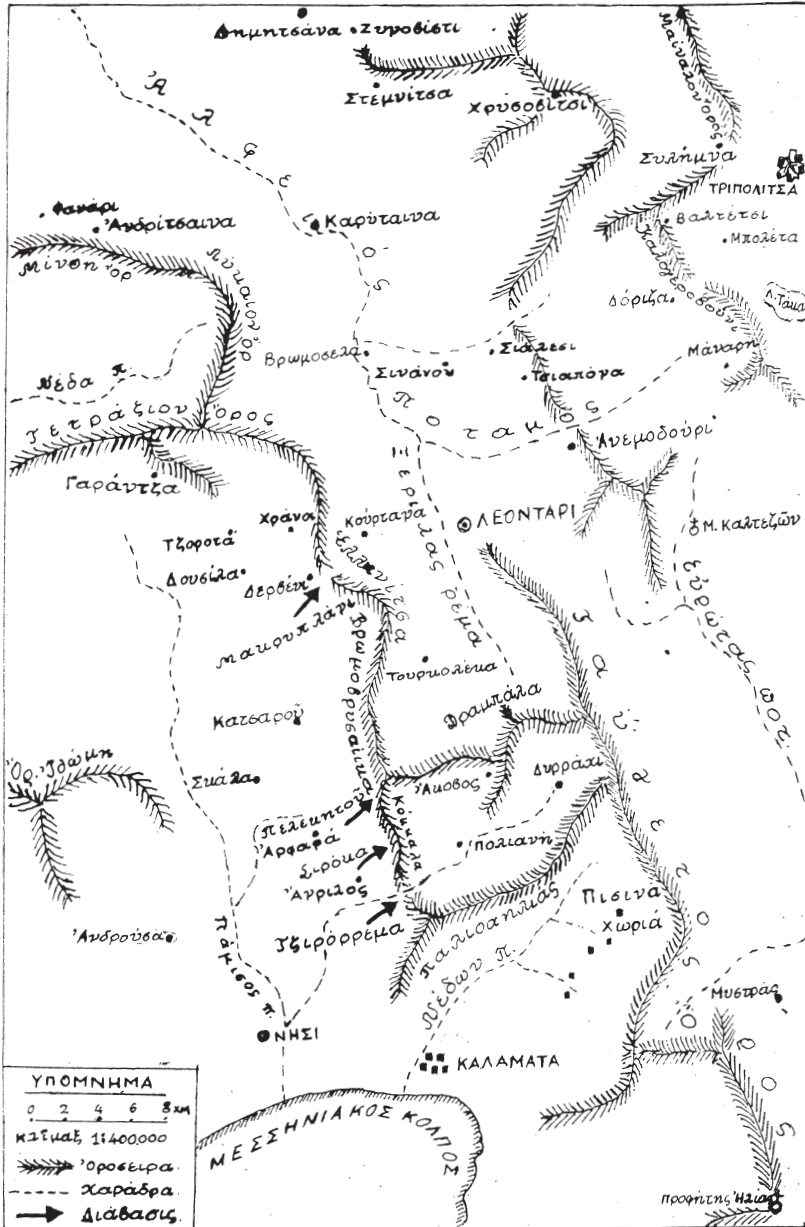
2277. Α. Λιγνύ, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 528.

2278. Το Εκτελεστικό στη συνεδρίαση της 23^{ης} Μαΐου είχε προβάλλει να εκστρατεύσει ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης στην Ύδρα με όσους στρατιώτες δυνηθεί να συνάξει. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 253. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 122 της 23 Μαΐου 1825. Αφού παρήλθε για την Ύδρα ο κίνδυνος του τουρκικού στόλου, δόθηκε εντολή στον Κ. Μαυρομιχάλη να πάει κοντά στο Θ. Κολοκοτρώνη. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 92, έγγρ. 057 και 070 της 24 Μαΐου 1825. Α. Λιγνύ, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Ε', σ. 333, 336. 341. Το Βουλευτικό ενέκρινε την εκστρατεία του Κ. Μαυρομιχάλη στο Μεσσηνιακό κόλπο. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 087 της 30 Μαΐου 1825.

2279. Φωτάκος, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 409.

2280. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης προηγουμένως ήταν στο Άργος και κάλεσε τα ευρισκόμενα εκεί στρατεύματα να τον ακολουθήσουν στην κάθοδό του προς το Μεσσηνιακό κόλπο. Εκεί προσκολλήθηκε ο Δ. Τσόκρης. Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ., Κ 47 (αρχ. Λαδά), φάκ. 11, έγγρ. της 20 Μαΐου 1825.

2281. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 003 της 1 Ιουνίου 1825.

Η πορεία του Ιμπραήμ προς Τραμπάλα (σχέδιο του Κ.Α. Κοτσώνη).

α) Από τη Θουρία (Φρουτζάλα) και το Γαρδίκι ο δρόμος δια του Τσινορρέματος έφθανε στην Πολιανή και από εκεί χωρίς αξιόλογη δυσκολία στο Λεοντάρι.

β) Ένα δεύτερο μονοπάτι ξεκινούσε από το Πήδημα, περνούσε τον Άγριλο, ανέβαινε τη Σιρόκα²²⁸² και περνώντας νότια του βουνού Κόκκαλα έφθανε στην Πολιανή.

γ) Ο τρίτος δρόμος από τα Αρφαρά ακολουθούσε το μονοπάτι Πελεκητό και περνώντας βόρεια από το βουνό Κόκκαλα έφθανε και αυτός στην Πολιανή.

Από τους δρόμους αυτούς, από τους οποίους η Σιρόκα ήταν η συντομότερη, αλλά και η πιο επικίνδυνη, θα μπορούσε να περάσει ο Ιμπραήμ μόνο αν είχε κατασκόπους, για να τον ενημερώσουν αν η δίοδος ήταν ελεύθερη ή όχι. Κυρίως οι κατάσκοποι ήταν Τούρκοι που τους είχαν οι Έλληνες για σκλάβους κι είχαν καταφύγει στους Αιγύπτιους ή βρίσκονταν με τους αφέντες τους, αλλά ήταν σε επαφή με τον Ιμπραήμ. Από αυτούς άλλοι μπορούσαν να του υποδείξουν το δρόμο κι άλλοι να τον ενημερώσουν ότι ήταν αφύλακτος κατά την ημέρα της προέλασής του. Από την αφύλακτη διάβαση της Σιρόκας, προπορευομένου του ιππικού, έφθασε ο αιγυπτιακός στρατός ατουφέκιστος στην Πολιανή.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε πολλές φροντίδες. Έπρεπε να μεριμνήσει για τον εφοδιασμό του στρατοπέδου, διότι η Διοίκηση και τα όργανά της είχαν αποδειχθεί ανεπαρκή και εξακολουθούσαν να δημιουργούν προβλήματα. Στις 29 Μαΐου είχε πάει στο Λεοντάρι και κατασκεύασε φούρνους για την τροφοδοσία του στρατοπέδου, διότι η συχνότερη αιτία διάλυσης των ελληνικών στρατοπέδων ήταν η πείνα.

Στην προσπάθεια αναχαίτησης της προέλασης του Ιμπραήμ οι Μανιάτες δεν έδωσαν σύσσωμοι το παρόν, όπως θα αναμενόταν. Μετά την εγκατάλειψη της Καλαμάτας δεν υπήρξε δυνατότητα να συγκροτηθεί ένα αξιόμαχο σώμα Μανιατών, για να συμπαραταχθεί με το Θ. Κολοκοτρώνη, εκτός από τον Ηλία Τσαλαφατίνο. Ο Φωτάκος²²⁸³ όμως αναφέρει ότι ήρθαν οπλαρχηγοί από τις επαρχίες της Μάνης. Δεν είναι γνωστό αν ακολουθούσαν τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη ή ήρθαν έγκαιρα από τη Μάνη.

Στις 5 Ιουνίου ο Θ. Κολοκοτρώνης πήγε να ξεσηκώσει τους Πολιανίτες και πιθανώς να φροντίσει για τη φύλαξη των δευτερευόντων αυτών δρόμων. Όταν το μεσημέρι έφθασε στο Άκοβο πληροφορήθηκε ότι ο Αιγυπτιακός στρατός ακολουθώντας το μονοπάτι της Σιρόκας είχε ήδη φθάσει στην Πολιανή. Αμέσως ειδοποίησε το στρατόπεδο του Δερβενίου να μετακινηθεί στη θέση «Αλώνι του Κολοκοτρώνη».

2282. Ο Θ. Κολοκοτρώνης, ό.π., σ. 146 γράφει: «...έτσι εγώ μην ηξεύρωντας ότι θα περάση από εκείνο το μονοπάτι, όπου εγώ δεν ήλπιζα ποτέ -όμως με παρεκίνησε ότι οι Μεσσήνιοι ήτον τραβημένοι εις τα βουνά, και εκίνησα να πιάσω εκείνην την θέσιν όπου επέρασε...». Ο Φωτάκος, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 407, γράφει: «...Σκοπόν δε είχαν ο Αρχηγός (Κολοκοτρώνης) να συστήση στρατόπεδον και εις την θέσιν την ονομαζομένη Σορώκαν, όπου ήτο μονοπάτιον στενόν και άγνωστον εις τους ξένους...».

2283. Φωτάκος υ, ό.π., σ. 409. Από αναφορά του Νικολάου Γιατράκου της 3 Ιουλίου πληροφορούμεθα ότι ο Ιμπραήμ μετά την κατάληψη της Καλαμάτας βάδισε στη Σκάλα της Μεσσηνίας και όλοι πίστευαν ότι θα προσβάλει το Δερβένι. Αναφέρεται επίσης ότι στου Κατσαρού, που ήταν ο Γενναίος Κολοκοτρώνης έγινε συνάντηση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, Κανέλλου Δεληγιάνη, Γεωργίου Γιατράκου κ.ά..

Εκστρατείες Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (σχέδιο του Κ.Λ. Κοτσώνη).

Το ελληνικό στρατόπεδο από το Δερβένι με νυκτερινή πορεία της 5^{ης} προς 6^η Ιουνίου έφθασε στην καθορισμένη θέση. Ο Θ. Κολοκοτρώνης παρέταξε το στρατό του στο ύψωμα της Τραμπάλας και τη γύρω περιοχή. Ο Ιμπραήμ βλέποντας ότι η κατά μέτωπον επίθεση θα ήταν δύσκολη και πολύνεκρη, προτίμησε να εγκατασταθεί στο απέναντι ύψωμα, το Μεσοβούνι, να οργανώσει το πυροβολικό του και να βομβαρδίζει συνεχώς τις ελληνικές θέσεις. Την επόμενη ημέρα άρχισε να προχωρεί με σκοπό να κυκλώσει τους Έλληνες, ενώ παράλληλα το ιππικό του έφθασε στο Λεοντάρι και προχώρησε μέχρι το Τετέμπεη (Τριπόταμο).

Ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε τοποθετήσει το Γεώργιο Γιατράκο να επιτηρεί το δρόμο προς το Δυρράχι, που κατέληγε στο Μυστρά. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με το Δημήτριο Τσόκλη είχαν καταλάβει ένα ύψωμα προς τα Γιανναίικα, από τα οποία έγινε προσπάθεια στις 7 Ιουνίου να ανακόψουν την πορεία του Ιμπραήμ, αλλά απέτυχαν.

Σε αναφορά του Κανέλλου Δεληγιάννη και του Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη της 6ης Ιουνίου από το οχύρωμα της Τραμπάλας αναφέρεται: «...Ο αδελφός Κολοκοτρώνης με τον Γιατράκον, Κολιόπουλον και τον Εκλαμπρότατον Κ. Μ(αυρομιχάλην) με τα Σπαρτιατικά άρματα έχουν τα οπίσθια των εχθρών, ελπίζομεν εις τον Θεόν να τους δώσωμεν του Διαβόλου...».

Στη διάρκεια της μάχης αυτής ο Κ. Μαυρομιχάλης με το Δ. Τσόκλη κατείχαν ύψωμα βορειοδυτικά της Τραμπάλας²²⁸⁴ και απασχολούσαν τις αιγυπτιακές δυνάμεις, που είχαν συγκεντρώσει την προσπάθειά τους στην εξουδετέρωση των αμυνόμενων στο ύψωμα της Τραμπάλας. Ο Φωτάκος²²⁸⁵ γράφει: «...έφθασε και ο Κωνστ. Μαυρομιχάλης... έχων υπέρ τους εξακοσίους στρατιώτας. Τούτον έστειλε το Εκτελεστικόν προς βοήθειαν, και διά να αποτελεί μέλος του γενικού Αρχηγού. Τους στρατιώτας τούτους ο Αρχηγός ετοποθέτησε κατά την βορειοδυτικήν πλευράν, όπισθεν των κλεισμένων (εννοεί τους υπερασπιστές του υψώματος της Τραμπάλας), και κάτωθεν της βρυσούλας, περί της οποίας ανωτέρω είπαμεν. Αυτοί πολέμησαν καλά τους Τούρκους, διότι ήσαν άνδρες δυνατοί και γενναίοι...».

Για να αποφευχθεί η κύκλωση του υψώματος της Τραμπάλας από τις αιγυπτιακές δυνάμεις, ο Θ. Κολοκοτρώνης έδωσε εντολή τη νύχτα της 7^{ης} προς 8^η Ιουνίου να το εγκαταλείψουν. Οι υπερασπιστές της Τραμπάλας κατευθύνθηκαν δυτικά στο χωριό Τουρκολέκα. Οι υπόλοιποι από τα Γιανναίικα υποχώρησαν βορειοανατολικά στο χωριό Ανεμοδούρι και τελικά βρέθηκαν όλοι μαζί στις 9 Ιουνίου στη Στεμνίτσα.

Φεύγοντας ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης από τη μάχη της Τραμπάλας δεν ακολούθησε τους άλλους, αλλά πήγε στην Τριπολιτσά με σκοπό να οχυρωθεί σε αυτή. Όμως η πόλη είχε εγκαταλειφθεί και πήγε στους Μύλους της Λέρνης.

2284. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 219 της 6 Ιουνίου 1825.

2285. Φωτάκος, ό.π., σ. 410.

Ο Ιμπραήμ νικητής της μάχης της Τραμπάλας στις 10 Ιουνίου μπήκε στην εγκαταλειφθείσα πόλη της Τριπολιτσάς.

Ο Κ. Μαυρομιχάλης στη μάχη των Μύλων της Λέρνης

Μετά την ήττα των Ελλήνων στην Τραμπάλα ο Κ. Μαυρομιχάλης έφθασε στην Τρίπολη για να εγκλειστεί και να υπερασπίσει την πόλη, αλλά διαπίστωσε ότι η Τρίπολη ήταν άδεια από τους κατοίκους της, ακόμη και η Επιτροπή²²⁸⁶ είχε αναχωρήσει από εκεί. Σε αναφορά του από την Τρίπολη στις 9 Ιουνίου προς τη Διοίκηση ο Κ. Μαυρομιχάλης²²⁸⁷ έγραψε τα ακόλουθα: «...εξ αιτίας οπού ο εχθρός επροχωρούσε η Επιτροπή εύγαλε ταις φαμιλαιάς και έμεινεν η πόλις άδεια δικαίω τω λόγω, και εν ταυτώ ανεχώρησε και ο αναχωρισμός της έγινεν μέγα κακόν και επυρπολίσθη η πόλις και εγδύθησαν και των πτωχών τα οσπίτια. Εγώ ηρχόμουν με ελπίδας, να εύρω την Επιτροπήν να οικονομίσω ζαερέδες, να ασφαλίσω την πόλιν και να επιμείνω τον εχθρόν· και παρ' ελπίδα εψές βράδυ είδον πυρκαϊάν και τον αφανισμόν της πόλεως. Σήμερον λοιπόν το πρωί βλέποντας ότι δεν είναι ελπίς να βασιτηχθή η πόλις ήλθον και εβούλωσα τα κανόνια²²⁸⁸, εμπόδισα και εκείνους οπού ήρπαζον και έγδυνον τα οσπίτια, οπού ερχομένων τώρα των εντοπίων²²⁸⁹ να εύρουν τι να οικονομηθούν...». Έκαψε ακόμη όσα σπίτια είχαν απομείνει από την πυρκαϊά του Κωνσταντίνου Μεταξά που είχε προηγηθεί.

Στις 10 Ιουνίου ο Κ. Μαυρομιχάλης με 60 άνδρες, προερχόμενος από την Τριπολιτσά²²⁹⁰, κατέβηκε στους Μύλους²²⁹¹ της Λέρνης και θεώρησε ότι έπρεπε να κρα-

2286. Την αποτελούσαν οι Βουλευτές Λυκούργος Κρεστενίτης από τον Πύργο της Ηλείας, Νικ. Μπούκουρας από τα Μαγούλιανα της Αρκαδίας και Ηλίας Καράπαυλος από την Κορώνη, είχαν δε την υποχρέωση να εφοδιάζουν τα στρατεύματα με τα αναγκαία.

2287. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 248 της 9 Ιουνίου 1825.

2288. Ο Κωνσταντίνος Μεταξάς αναφέρει ότι κάρφωσε τα κανόνια της μεγάλης τάπιας της Τριπολιτσάς και έκαψε το μεγαλύτερο μέρος της πόλης. Κ. Μ ε τ α ξ ά, Απομνημονεύματα, επιμ., Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 7, σ. 133.

2289. Εννοεί τους κατοίκους της Τριπολιτσάς, οι οποίοι έλαβαν μέρος στη μάχη της Τραμπάλας και γυρίζοντας στα σπίτια τους, θα τα εύρισκαν άδεια.

2290. Ν ι κ. Σ π η λ ι ά δ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 330. Την εγκατάλειψη της Τριπολιτσάς περιγράφει αναφορά της Επιτροπής συντονισμού τού κατά των Αιγυπτίων αγώνος με έδρα την Τριπολιτσά. Κ. Λ. Κ ο - τ σ ώ ν η, Πορεία του Ιμπραήμ προς Τριπολιτσά, Σύμμεικτα, Πελοποννησιακά 10(1974)174. Αναδημοσίευση: «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», ό.π., σ. 143.

2291. Ε λ. Γ. Π ρ ε β ε λ ά κ η, Η εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά εις την Αργολίδα, Αθήνα 1949. Στη μονογραφία αυτή υπάρχει εκτενής βιβλιογραφία. Ο συγγραφέας ακολουθεί κυρίως τη διήγηση του Μακρυγιάννη αναφορικά με τις λεπτομέρειες της μάχης, ίσως διότι δεν υπάρχουν άλλα στοιχεία. Η συμβολή του Μακρυγιάννη έχει υπερεκτιμηθεί λόγω της εγωκεντρικότητας που τον διακρίνει στις περιγραφές του. Τα τελευταία χρόνια μερικοί συγγραφείς παραλείπουν το όνομα του Κ. Μαυρομιχάλη από τους υπερασπιστές των Μύλων, πιθανώς από προκατάληψη. Σε αναφορά του Κ. Μαυρομιχάλη της 12 Ιουνίου αναφέρεται η συνάντησή του με το Γάλλο ναύαρχο Δεριγνύ και ότι είχαν συνομιλία για την ανταλλαγή

τηθεί εκείνη η θέση. Στις 11 Ιουνίου 1825 ο Κ. Μαυρομιχάλης²²⁹² από τους Μύλους έστειλε στο Εκτελεστικό την παρακάτω αναφορά: «Ανάγκη βιάζη το να βασταχθή τούτο το μέρος των Μύλων· διά τούτο εγώ διαμένω εδώ και ο Κύριος Μεταξάς έρχεται εις Ναύπλιον διά να σας παραστήσει και την ανάγκην του να βασταχθή τούτο το μέρος και τα μέσα οπού χρειάζονται. Αυτός θέλει σας παραστήσει και όλα τα απερασμένα διατρέξαντα, και ούτως δεν εκτείνομαι περισσότερο. Μένω με το ανήκον σέβας».

Όπως αναφέρει ο Ε. Πρεβελάκης²²⁹³: «Πρώτος προερχόμενος εκ Τριπόλεως, αφίχθη εις Μύλους την 10^{ην} Ιουνίου ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης επί κεφαλής 60 ανδρών». Με δική του εισήγηση η Διοίκηση του ανέθεσε να οχυρώσει τη θέση των Μύλων²²⁹⁴. Ο Γιαννάκης Αγαλόπουλος βρισκόταν στους Μύλους από τις 9 Ιουνίου και την επομένη έσπευσε να τεθεί υπό τις διαταγές του Κ. Μαυρομιχάλη. Αντίθετα ο Μακρυγιάννης²²⁹⁵, επιστρέφοντας από την πορείαν προς την Τριπολιτσά, έφθασε πρώτα στο Ναύπλιο και από εκεί πήγε στους Μύλους. Κατά μια εκδοχή²²⁹⁶ ακολούθησε από το Ναύπλιο το Δημήτριο Υψηλάντη μαζί με τους τακτικούς, υπάρχουν όμως αμφιβολίες για τους τακτικούς, γιατί φαίνεται να πήγαν στους Μύλους πολύ αργότερα προς το τέλος της μάχης.

Ο Κάρπος Παπαδόπουλος²²⁹⁷ γράφει: «...Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης υπήρχεν εις τους Μύλους. Ο Δ. Υψηλάντης, ευρεθείς τότε εις το Ναύπλιον, και βλέπων τον

των αιχμαλώτων: «...Ο Κουμαντάτες Γάλλος με εμίλησε και επήγα μέσα εις τας εννέα ώρας, ο οποίος μου έπεν ότι έχει άδειαν να ομιλήση διά την αλλαγήν, εγώ όμως του απεκρίθην ως σας προέγραψον, ό,τι στοχάζομαι η Διοίκησίς μου αυτά θέλει σας προβάλη...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 13, έγγρ. 029 της 12 Ιουνίου 1825.

2292. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 016 της 11 Ιουνίου 1825.

2293. Ε λ. Γ. Π ρ ε β ε λ ά κ η, ό.π., σ. 50 και υποσημ. 4.

2294. Ν ι κ. Σ π η λ ι ά δ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 330. Ο Ε λ. Γ. Π ρ ε β ε λ ά κ η ς, ό.π., σ. 48, δανείζεται από τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη τα ακόλουθα, τα οποία όμως δεν ανταποκρίνονται απόλυτα στην πραγματικότητα: «Από της 10^{ης} Ιουνίου, προτού η Κυβέρνησις ενδιαφερθή διά τους Μύλους, ο Μακρυγιάννης με ολόκληρον το σώμα του εξ εκατόν ανδρών, ευρίσκει εκεί αποφασισμένος να ετοιμάση οπωσδήποτε την θέσιν ταύτην διά την άμυναν...». Στα Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 268, αναφέρεται ότι στις 10 Ιουνίου 1825 το Βουλευτικό αποφάσισε «...Επειδή εις Μύλους ευρίσκονται αρκεταί ζωοτροφία, προς αποφυγήν πάσης ενδεχομένης αταξίας, να διορίση μίαν ανάλογον εκτελεστικήν δύναμιν υπό άξιον και τίμιον αρχηγόν, διά να τας προφυλάττη...».

2295. Ο Ιω. Μακρυγιάννης με εκατό άνδρες συνόδευε τον Ανδρέα Μεταξά στην πορεία του προς την Τρίπολη. Στις 9 Ιουνίου πληροφορήθηκαν στο δρόμο ότι η Τρίπολη είχε καταληφθεί από τον Ιμπραήμ και γύρισαν στο Ναύπλιο. Ο ίδιος ισχυρίζεται ότι έμεινε στους Μύλους για να τους οχυρώσει Την επιστροφή στο Ναύπλιο του Μακρυγιάννη αναφέρουν ο Φ ω τ ά κ ο ς, Απομνημονεύματα ό.π., σ. 108 και 115, ο Ν ι κ. Σ π η λ ι ά δ η ς, ό.π., τόμ. Β', σ. 330 κ.ά.

2296. Κ. Μ ε τ α ξ ά, ό.π., σ. 134. «Η Διοίκησις διελογίζετο ποία να λάβη μέτρα προς ασφάλειαν των εν Λέρνη Μύλων... προσεκάλεσαν πρώτον τον Υψηλάντην και τον παρεκίνησε να εκλέξη στρατιώτας προς κατάληψιν των Μύλων παραλαβών δε αυτών τον Μακρυγιάννην μετ' ενός σώματος τριακοσίων επιλέκτων ανδρών και δύο λόγων του τακτικού επήλθεν εις Μύλους...»

2297. Κ ά ρ π ο υ Παπαδόπουλου, Περί του τακτικού Σώματος και του συνταγματάρχου κ. Φαβιέρου, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 12, σ. 82-3.

κίνδυνον της κρισίμου εκείνης θέσεως, εξήλθε μ' όσους τον ηκολούθησαν 120 άνδρας, τον ηκολούθησε και ο Μακρυγιάννης μ' ολίγους...».

Στις 12 Ιουνίου η Διοίκηση ανέθεσε στον Δημήτριο Υψηλάντη²²⁹⁸ και στον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη την άμυνα των Μύλων με τη συνδρομή δύο πολεμικών πλοίων. Ο Παύλος Καρολίδης²²⁹⁹ αναφέρει ως μοναδικό ηγέτη το Δημήτριο Υψηλάντη: «...η γενναία περί τους Μύλους αντίστασις του Υψηλάντου...».

Στους Μύλους της Λέρνης είχαν αποθηκευθεί τρόφιμα, προερχόμενα από τις λείες των πλοίων, που έκαναν λαθρεμπόριο με τους Αιγυπτίους της Μεθώνης και δεν έπρεπε να πέσουν στα χέρια των εχθρών. Παράλληλα η θέση των Μύλων θεωρήθηκε σημαντική για την άμυνα του Ναυπλίου, γι' αυτό η Διοίκηση έστειλε εκεί την επομένη και το Δημήτριο Υψηλάντη, ώστε από κοινού με τον Κ. Μαυρομιχάλη να οργανώσουν την άμυνα της θέσης.

Τη νύχτα της 13^{ης} Ιουνίου το Εκτελεστικό²³⁰⁰ έστειλε επιστολή στο Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και του έγραψε: «...Με χαράν η Διοίκησις σας αναγγέλει την ευτυχή έκβασιν της σήμερον μάχης των Μύλων. Ο εχθρός... σήμερον περί τας 8 της ημέρας ώρμησε να κυριεύση αυτήν την αναγκαίαν θέσιν· και 278 οπλοφόροι υπό την οδηγίαν των εκλαμπροτάτων Δ. Υψηλάντη και Κ. Μαυρομιχάλη εδέχθησαν κατ' αρχάς όλον το πυρ των εχθρών, κρατούντες τα οσπίτια και το περιβόλι... από τους εδικούς μας εις μόνον επληγώθη εις τον δεξιόν βραχίονα, ο στρατηγός Μακρυγιάννης». Ο Γάλλος ναύαρχος Δεριγνύ πήρε στο πλοίο του τον τραυματία Ιω. Μακρυγιάννη, για να γίνει περιποίηση του τραύματός του, επειδή στο ελληνικό στρατόπεδο δεν υπήρχε χειρουργός.

Στην εγωκεντρική αφήγηση του Μακρυγιάννη²³⁰¹ για τα γεγονότα των Μύλων, θα πρέπει να μείνει κανείς επιφυλακτικός, διότι τον διαψεύδουν τα έγγραφα που υπάρχουν στα αρχεία. Άλλωστε δεν θα μπορούσε αυτός να διεδραμάτισε τον κύριο αρχηγικό ρόλο, όταν ήταν παρόντες ο Δ. Υψηλάντης και ο Κ. Μαυρομιχάλης. Ίσως αποτύπωσε με ακρίβεια τις πολεμικές ενέργειες στον κεντρικό τομέα, όπου βρισκόταν και ο ίδιος, αποσιωπήθηκαν όμως οι λεπτομέρειες των αγώνων των υπολοίπων. Όταν αργότερα έγινε διαμάχη για τη συμμετοχή του τακτικού στρατού στην ηρωική αντίσταση των Μύλων την οποία ο Μακρυγιάννης διέψευδε, τόσο ο Δ. Υψηλάντης όσο και ο Κ. Μαυρομιχάλης δεν ζούσαν, για να ακουστεί και αυτών η άποψη.

2298. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 269. Ο Σ ά μ ο υ ε λ Χ ά ο υ, ό.π., σ. 294, γράφει για αρχηγό το Δ. Υψηλάντη.

2299. Π. Κ α ρ ο λ ί δ ο υ, Ιστορία της Ελλάδος, Αθήνα 2006 (φωτοτυπική επανέκδοση), σ. 697.

2300. Ι. ω. Θ. Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η, ό.π., σ. 160. Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 418. Ανάλογη επιστολή έστειλε και στους προκρίτους της Ύδρας. Α. Λ ι γ ν ο ύ, Αρχ. Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 378-80.

2301. Ι. ω. Μ α κ ρ υ γ ι ά ν ν η, ό.π., σ. 168. Για τη μάχη της Τραμπάλας έγραψε με άκρατη προκατάληψη: «...Είχε διοριστεί ο αρχηγός Κολοκοτρώνης να πολεμήση τον Μπραϊμή εις τα Δερβένια και πήγαν όλα τα σώματα και οι Πελοποννήσιοι μαζί του και κουβάλαγαν οι κάτοικοι ζαερέδες και πολεμοφόδια να πολεμήσουνε τον Μπραϊμή· ευτύς οπού τον είδαν μπροστά τους άφησαν τις θέσεις τους και πήραν τα βουνά...».

Από τα υπάρχοντα έγγραφα φαίνεται ότι η Διοίκηση είχε αλληλογραφία με τον Δ. Υψηλάντη και τον Κ. Μαυρομιχάλη, τους οποίους θεωρούσε αρχηγούς. Βέβαια στην περιγραφή της μάχης από την εφημερίδα της Ύδρας²³⁰² «Ο Φίλος του Νόμου» αναγράφονται και οι τρεις ως αρχηγοί πολεμικών τομέων. Σε αναφορά όμως του Δ. Υψηλάντη²³⁰³ της 12 Ιουνίου αναφέρεται ονομαστικά μόνο ο Κ. Μαυρομιχάλης: «...Σήμεραρον το πρωί εξέτασιν ποιήσας των μέχρι τούδε συναχθέντων στρατιωτών ομού με όλους και τους υπό την οδηγίαν του Εκλαμπροτάτου κυρίου Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, εύρον ότι δεν συμποσούνται μήτε 300...». Τελικά με την προσέλευση και άλλων ομάδων πολεμιστών ο αριθμός των υπερασπιστών των Μύλων ανήλθε στους 880 άνδρες²³⁰⁴.

Στους Μύλους οι αμυνόμενοι οχυρώθηκαν σε τρία μέρη. Τη δεξιά θέση κατείχε ο Δ. Υψηλάντης, την αριστερά ο Κ. Μαυρομιχάλης και στο κέντρο ήταν ο Μακρυγιάννης²³⁰⁵. Ελληνικά πλοία είχαν έρθει για να υποστηρίξουν με τα κανόνια τους αγωνιζόμενους συμπατριώτες τους.

Στις 13 Ιουνίου, ημέρα Σάββατο, πλησίασαν οι εχθροί τους Μύλους και προς τις απογευματινές ώρες επιτέθηκαν πρώτα στο αριστερό μέρος της ελληνικής παράταξης, όπου η θέση του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη και άλλοι οπλαρχηγοί²³⁰⁶, και αποκρούστηκαν. Ενώ ακόμη πολεμούσε η αριστερή πτέρυγα των Ελλήνων, το κέντρο του εχθρικού στρατεύματος επιτέθηκε κατά των θέσεων που κρατούσε ο Μακρυγιάννης και τότε τα δύο άκρα της ελληνικής παράταξης βοήθησαν το κέντρο. Οι αλληπάλληλες αιγυπτιακές επιθέσεις αποκρούονταν, παρά το γεγονός ότι ο Ιμπραήμ συνεχώς ενίσχυε τις μονάδες των επιτιθεμένων. Τις εσπερινές ώρες, μετά το μέσον της μάχης, έφθασε και ένας λόχος του τακτικού²³⁰⁷ ελληνικού στρατού και έλαβε και αυτός μέρος στην καταδίωξη του εχθρού, η οποία συνεχίστηκε μέχρι του Ερασίνου ποταμού.

Ο Ε. Πρεβελάκης²³⁰⁸ γράφει για τη μάχη της αριστερής πτέρυγας της ελληνικής παράταξης, την οποία υπεράσπιζαν ο Κ. Μαυρομιχάλης και ο Χατζημιχάλης Ντα-

2302. Εφημερίδα Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου», αριθ. φύλλ. 126 της 15 Ιουνίου 1825. Η εφημερίδα της Αθήνας «Εφημερίς Αθηνών» αριθ. φύλλ. 70-71, της 10 Ιουνίου 1825, σ. 2, αναφέρει το Δημ. Υψηλάντη και τον Ιω. Μακρυγιάννη.

2303. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 29, έγγρ. 116 της 12 Ιουνίου 1825. Αρχηγός των ελληνικών δυνάμεων στη μάχη των Μύλων ήταν ο Δ. Υψηλάντης και υπαρχηγός ο Κ. Μαυρομιχάλης. Σε πιστοποιητικό που έδωσε ο Ανδρέας Μεταξάς στον Ιω. Μακρυγιάννη γράφει ότι ο Μακρυγιάννης ήταν υπό τις οδηγίες του Υψηλάντη. Ελ. Γ. Π. ρ. ε. β. ε. λ. ά. κ. η, ό.π., σ. 54.

2304. Ελ. Γ. Π. ρ. ε. β. ε. λ. ά. κ. η, ό.π., σ. 80.

2305. Καθ' υπόδειξη του Ιωάννη Μακρυγιάννη έχει αποτυπωθεί το πεδίο της μάχης.

2306. Μαζί με τον Κ. Μαυρομιχάλη αναφέρεται ότι ήταν και ο Μανιάτης Αναγνώστης Γερακαράκης, ο οποίος μετά την απελευθέρωση υπηρέτησε στο στρατό. ΓΑΚ, Αριστεία, φάκ. 12, έγγρ. 087.

2307. Πιστοποιητικό από τους Μύλους του Δ. Υψηλάντη και Κ. Μαυρομιχάλη για το λόγο των τακτικών, ότι έφθασαν μετά τα μέσα της μάχης και εγκαρδίωσαν τους Έλληνες και έκαναν και αυτοί το χρέος τους σαν γενναίοι πατριώτες. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., Υπ. Πολ., φάκ. 29, έγγρ. 174 της 20 Ιουνίου 1825.

2308. Ελ. Γ. Π. ρ. ε. β. ε. λ. ά. κ. η, ό.π., σ. 73-4. Στη σελ. 48-9 υποσημ. 6, σχολιάζει τα γραφόμενα από τον Βλαχογιάννη στην εισαγωγή στα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, (τόμ Α', σ. λγ') με τα ακόλουθα:

Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, εισηγήθηκε την άμυνα στους Μύλους της Λέρνης και μαζί με άλλους νίκησαν τον Αιγυπτιακό στρατό.

λιάνης: «...Το έδαφος εις τον τομέα τούτον δεν ήτο πρόσφορον δι' επίθεσιν, διότι δια των ελών δεν υπήρχε ειμή στενή τις διάβασις, την οποίαν ο Μαυρομιχάλης και Χατζημιχάλης μετά των συντρόφων των υπεράσπιζαν γενναίως. Τρις ώρμησαν οι Αιγύπτιοι εις τον τομέαν τούτον εις διάστημα μιάς ώρας και τρις απεκρούσθησαν. Κατά την 6.15' ηναγκάσθησαν να υποχωρήσουν οριστικώς προ των πυρών των Ελλήνων ατάκτων και των πυροβόλων των πλοίων. Οι Έλληνες καταδίωξαν αυτούς μέχρις ότου απεσύρθησαν όπισθεν του Ποντίνου (όρους)...».

Την επομένη της μάχης ο Γεώργιος Σταύρου²³⁰⁹ έγραψε στο Γ. Κουντουριώτη: «...εστάλησαν έως 300 στρατιώται εις τους Μύλους υπό την οδηγίαν του Υψηλάντη και Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, μεταξύ των οποίων ήσαν και εκατόν τακτικοί και ούτοι

«...Ο Βλαχογιάννης λέγει... «το υπό του Μακρυγιάννη μαχόμενον σώμα ήτο το κύριον, οι δε προφθάσαντες εν αρχή και κατά την διάρκειαν της μάχης ήσαν ολίγοι». Ως θα είδωμεν, η άποψις αύτη, η οποία στηρίζεται εις τα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, δεν είναι ορθή. Εξ εγγράφων των Αρχείων αποδεικνύεται ότι του Μακρυγιάννη το σώμα δεν απετέλει ούτε το 1/10 του συνολικού αριθμού των εν Μύλοις Ελληνικών δυνάμεων». Του Μακρυγιάννη το σώμα είχε μόνο 74 άνδρες.

2309. Α. Λιγνού, Αρχ. Α. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 571.

πολεμήσαντες με 700 Αιγυπτίους τους κατέστρεψαν φονεύσαντες υπέρ τους 80 και πληγώσαντες διπλούς· από δε τους ημετέρους επληγώθη ο Μακρυγιάννης εις την χείρα και ακόμη ένας στρατιώτης, αποθανών ένας. Αυτήν την νίκην την χρεωστούμεν και εις τους θαλασσίους διότι με τα κανόνια των πλοίων επροξένησαν μεγάλην βλάβην του εχθρού...».

Στους Μύλους οι Έλληνες πέτυχαν να κατανικήσουν τους Αιγυπτίους, για να ενθαρρύνουν τους συμπατριώτες τους. Οι ελληνικές απώλειες ήταν ασήμαντες με τραυματία τον Ιω. Μακρυγιάννη και ένα-δύο νεκρούς, ενώ οι απώλειες των Αιγυπτίων ήταν σημαντικές.

Η μάχη στα Τρίκορφα

Μετά την αποτυχία του στη μάχη των Μύλων της Λέρνης ο Ιμπραήμ στις 17 Ιουνίου γύρισε στην Τρίπολη, πιθανώς για να προλάβει μεγάλη συγκέντρωση Ελλήνων πολεμιστών στο κέντρο της Πελοποννήσου. Στις 21 Ιουνίου έγινε στο Χρυσοβίτσι σύσκεψη των οπλαρχηγών υπό τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη²³¹⁰ και αποφασίστηκε να καταλάβουν τα οχυρώματα, που υπήρχαν στα Τρίκορφα από τον καιρό της πολιορκίας της Τριπολιτσάς. Από εκεί θα μπορούσαν να προσβάλλουν τον αιγυπτιακό στρατό και να τον φθείρουν.

Στα Τρίκορφα και Βαλτέτσι θα παρατάσσονταν 4.500 Έλληνες υπό το Γενναίο Κολοκοτρώνη, τον Κανέλλο Δεληγιάννη²³¹¹ και το Δημήτριο Πλαπούτα για να δεχθούν την κυρία επίθεση των αιγυπτιακών δυνάμεων. Στα Βέρβενια ήταν συγκεντρωμένοι 4.000 Έλληνες υπό το Δημήτριο Υψηλάντη και τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη²³¹², οι οποίοι, όταν θα εκδηλώνονταν η εχθρική επίθεση εναντίον των Τρικόρφων, θα προωθούντο στο Ζέλι (Κάνδαλος) και Καπαρέλι (Μανθυρέα). Παράλληλα από το Λεβίδι, όπου ήταν 2.000 Καλαβρυτηνοί και Κορίνθιοι υπό τον Λόντο, Ζαΐμη και Νοταραίους θα καταλάμβαναν την οχυρή θέση του Μύτικα (Σκοπή). Το σχέδιο του Θ. Κολοκοτρώνη είχε σκοπό να παρασύρει την κυρία δύναμη του αιγυπτιακού στρατού σε μάχη στα Τρίκορφα και στη συνέχεια να την προσβάλλουν από το Ζέλι και το Μύτικα τα άλλα ελληνικά σώματα. Το σχέδιο αυτό δεν ενστερνίστηκαν τα στρατεύματα των Βερβένων που αντιπρότειναν να πιάσουν το Ανεμοδούρι, το οποίο βρίσκεται 25 χιλιόμετρα ΝΔ της Τρίπολης προς το Λεοντάρι. Ούτε τα στρατεύματα του Λεβιδίου δέχθηκαν το γενικό σχέδιο και κινήθηκαν να πιάσουν την Επάνω Χρέπα.

Τη νύχτα της 22ας προς 23η Ιουνίου κινήθηκαν και οι δύο αντίπαλοι προς τα Τρίκορφα και η έκβαση της σύγκρουσης ήταν υπέρ των Αιγυπτίων.

2310. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Μάχη Τρικόρφων (23 Ιουνίου 1825), Πρακτικά Ε' Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Άργος-Ναύπλιο 1995, τόμ. Δ', σ. 50. Αναδημοσίευση: «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο» σσ. 149-168.

2311. Κ α ν Δ ε λ η γ ι ά ν η, ό.π., τόμ. Γ', σ. 46. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 12, έγγρ. 192 της 5 Ιουλίου 1825. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 99, έγγρ. 065 της 10 Ιουλίου 1825.

2312. Αναφέρεται ότι στα Βέρβενια ήταν και ο Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης, ο οποίος παρουσίασε λογαριασμό για 3.410 γρόσια. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 49, έγγρ. 012 έως 015.

Στη μάχη των Τρικόρφων της 23ης Ιουνίου, ο Δ. Υψηλάντης και ο Κ. Μαυρομιχάλης²³¹³, που ήταν στρατοπεδευμένοι στα Βέρβεννα αδράνησαν. Η ερμηνεία του Κ. Λ. Κοτσώνη²³¹⁴ είναι η ακόλουθη: «...Πιθανή εξήγησις είναι ότι εξηναγκάσθησαν από τους υποτεταγμένους αρχηγούς και τα στρατεύματα να μη σπεύσουν εις βοήθειαν των αγωνιζομένων στα Τρίκορφα...». Ο Νικόλαος Γιατράκος²³¹⁵ σε αναφορά του της 29 Ιουνίου αναφέρει τα ακόλουθα: «...εις τις εικοσιτέσσαρες του παρόντος έφθασα και εγώ εις Βέρβεννα με εξακοσίους Λακεδαιμόνας. Εις τες εικοσιπέντε εκάμαμεν σκέψιν με τους εκλαμπροτάτους κύριον Δημήτριον Υψηλάντην, κύριον Κωνσταντίνον Μαυρομιχάλην και λοιπούς οπλαρχηγούς ευρισκομένους εις Βέρβεννα και εκαταμετρήσαμεν όλο το στρατόπεδο και ευγήκε τον αριθθ: 6.000 χιλιάδες. Αμέσως εμάθαμεν την ιδίαν ημέραν ότι πολεμεί ο κύριος Κολοκοτρώνης με τους εχθρούς. Αμέσως εκινήσαμεν το δειλινόν πηγαίνοντας διά να του δώσωμεν ιμιντάτι (βοήθειαν) με όλα τα στρατεύματα και πήγαμεν, δύο ώρας απ' έξω από Τριπολιτζά, απαντήσαμεν έναν Βαλτετσιώτην και μας είπε ότι εχώρησε το ντουφέκι και μας είπαν ότι ο εξοχώτατος κύριος Θ. Κολοκοτρώνης ετραβήκτη εις Βυτίνα, τα εδικά μας στρατεύματα ετραβήκτηκαν εις υψηλά μέρη και δεν τα ηξεύραμεν πούθε βαστούν διά να πάμε να ενωθούμε κατά τον σκοπόν μας. Τους Έλληνες όμως δεν ημπορέσαμεν να τους καταπέσωμεν, να τρέξωμεν όθεν ήτον ο εχθρός ψάχνοντας και ας μην τον ηξεύραμεν. Από πολλά αίτια λοιπόν διά να μην ρεμπελέψη το στρατεύμα οπισθοδρομήσαμεν πάλε εις Βέρβεννα...». Από την αναφορά αυτή του Ν. Γιατράκου φαίνεται ότι οι ευρισκόμενοι στα Βέρβεννα δεν είχαν έγκαιρη είδηση γιά τη μάχη στα Τρίκορφα και κινήθηκαν πολύ αργά.

Μετά από αυτά τα γεγονότα ο Ανδρέας Λόντος²³¹⁶ και ο Ιωάννης Νοταράς έγραψαν στη Διοίκηση και η επιστολή τους διαβάστηκε στη Βουλή στις 8 Ιουλίου περιέχουσα τα ακόλουθα: «...διά της οποίας φανερώνουσιν την διάλυσιν του ελληνικού στρατοπέδου και προβάλλουν να υποσχεθεί η Διοίκησις εις τους Μανιάτας ό,τι θέλουν διά να εκστρατεύσουν...».

Προσπάθειες να εκστρατεύσουν οι Μανιάτες

Η εγκατάλειψη της Καλαμάτας από τους Μανιάτες και τους Λακεδαιμόνιους έγινε αφορμή να δειλιάσουν περισσότερο τα στρατεύματα και έκτοτε να καθίσταται προβληματική η συγκρότηση στρατοπέδου. Μπορεί ο Πετρόμπεης, ο Μούρ-

2313. Η Διοίκηση, στις 25 Ιουνίου, έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη ότι: «...Οι Μανιάται όχι μόνον εις κανένα στρατόπεδον δεν ευρίσκονται, αλλά ελαφυραγώγησαν και την πόλιν και την επαρχίαν Μυστρά-μόνος ο υιός του εκλαμπροτάτου Π. Μαυρομιχάλη Αναστάσιος με ολίγους ευρίσκεται εις την Βερβένων θέσιν...». Α. Λιγνός, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Δ', σ. 600.

2314. Κ. Λ. Κοτσώνη, Μάχη Τρικόρφων (23 Ιουνίου 1825), ό.π., σ. 62. Αναδημοσιεύεται: «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», ό.π., σ. 162.

2315. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 178 της 29 Ιουνίου 1825.

2316. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 283.

τζινος και οι άλλοι ηγέτες των Μανιατών να προσπαθούσαν να τους πείσουν να συγκεντρωθούν και να εκστρατεύσουν εναντίον των Αράβων, αλλά ο απλός Μανιάτης πολεμιστής ήθελε να δει συγκροτούμενο μεγάλο στρατόπεδο και τοποθετημένο σε θέση ισχυρή, προσφερομένη για άμυνα απέναντι σε τακτικό στρατό, ο οποίος είχε στη διάθεσή του ιππικό και πυροβολικό.

Μετά την κατάληψη της Καλαμάτας από τα αιγυπτιακά στρατεύματα ο Πετρόμπεης, όπως αναφέρθηκε, κατέφυγε στο Πετροβούνι²³¹⁷ των Καπετανάκηδων και από εκεί άρχισε να δραστηριοποιείται με τις υπάρχουσες δυνατότητες. Ο Ιωάννης Κατσής-Μαυρομιχάλης πήγε στις Κιτριές και άλλοι στους Μύλους της οικογενείας Καπετανάκη για να επισκευάσουν τις ζημιές που είχε προκαλέσει η φωτιά των επιδρομών. Την 1^η Ιουνίου ο Κατσής²³¹⁸ από τις Κιτριές έγραψε στον Πετρόμπεη ότι πήγαν εκεί οι δημογέροντες των γύρω χωριών και είπαν ότι θα συγκεντρώσουν εφόδια για τα υπάρχοντα στρατεύματα. Ακόμη τον πληροφόρησε ότι έστειλε το γιό του Ηλία μαζί με τον Παναγιώτη Κοσονάκο στα χωριά του Μαλεβρίου να στρατολογήσουν για να ενισχύσουν το στρατόπεδό του, που είχε έδρα το Πετροβούνι.

Στη μάχη της Τραμπάλας, που έγινε στις 6 και 7 Ιουνίου, εκτός από το σώμα του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, ήταν και άλλοι Μανιάτες. Ίσως δεν πρόλαβαν να πάρουν μέρος όλοι αυτοί που έστειλε με καθυστέρηση ο Πετρόμπεης²³¹⁹, ο οποίος σε αναφορά του προς τη Διοίκηση στις 10 Ιουνίου έγραψε: «...Τούτο δε μόνον λέγω, ότι μετά πολλών κόπων και παρακινήσεων εδυνήθην να ξεκινήσω σήμερα εν σώμα Μανιατών υπό την οδηγίαν του αυταδέλφου μου καπ. Γιάννη, όστις αφού συστήσει και τον έτερον αυταδέλφόν μας Κωνσταντίνον και υιόν του Ηλίαν, ο οποίος την προχθές εξεστράτευσε...». Όμως είχαν ξεκινήσει και οι δύο αργά για τη μάχη της Τραμπάλας.

Αναφέρεται η παρουσία του Ηλία Σαλαφατίνου στη μάχη της Τραμπάλας και όπως σημειώθηκε προηγουμένως, σε απόσπασμα αναφοράς του Κανέλλου Δεληγιάννη²³²⁰ και Ιωάννου Θ. Κολοκοτρώνη από το ύψωμα της Τραμπάλας, γίνεται λόγος για Σπαρτιατικά στρατεύματα. Προφανώς θα ακολουθούσαν αρκετοί Μανιάτες τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη ή ίσως πρόλαβαν τη μάχη διάφορα μικρά σώματα, ενώ καθυστερημένα θα έφθασε το σώμα του Ηλία Κατσάκου-Μαυρομιχάλη.

Ο φροντιστής του στρατοπέδου Ανδρέας Καλαμογδάρτης²³²¹, του οποίου η ακεραιότητα και η ειλικρίνεια αμφισβητήθηκε από πολλούς, σε αναφορά του της 15 Ιουνίου προς το Εκτελεστικό κατηγορήσε το Δ. Μούρτζινο και τους άλλους

2317. Γ. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 144.

2318. Κ. Α. Κοτσώνη, Ανέκδοτα έγγραφα Μαυρομιχαλαίων, Λακωνικά Σπουδαί 2(1975)221-2 και αναδημοσιεύεται στο «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», ό.π., σ. 101-2.

2319. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 257 της 10 Ιουνίου 1825.

2320. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 12, έγγρ. 219 της 6 Ιουνίου 1825. Αντίθετα στις 12 Ιουνίου ο Θ. Κολοκοτρώνης έγραψε ότι δεν φάνηκαν οι Μανιάτες, πιθανώς εννοούσε αυτούς που έστειλε ο Πετρόμπεης στις 8 και 10 Ιουνίου. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 027 της 12 Ιουνίου 1825.

2321. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 96, έγγρ. 165 της 15 Ιουνίου 1825.

οπλρχηγούς της παράταξής του. Αν η αναφορά του δεν αποδίδει την αλήθεια, προδίδει την υποβόσκουσα πολιτική εμπάθεια: «...Σεβαστή Διοικήσις ψωμί εξοδεύεται αρκετό, όμως δεν γίνεται η πρέπουσα δούλευσις και ωφέλεια εις την πατρίδα, διότι επί Θεώ μάρτυρι από το μέρος της Σπάρτης μόνον το οσπίτιον του εκλαμπροτάτου Πετρόμπεη πάσχει, κινδυνεύει, κοπιάζει και εξοδεύει. Ο αδελφός του καπετάν Γιάννης (Κατσής) και ο ανειψίος του καπετάν Ηλίας (Κατσάκος) προ ημερών απέρασαν από την Μάνην εις την άλλην Πελοπόννησον με στρατεύματα. Έστειλε η εκλαμπρότης του και εις την Καλαμάταν έτερόν του καπετάνιον με Σπαρτιάτας (τον Πέτρο Σεκούρη οπαδό του Δ. Μούρτζινου)· γράφει εις όλα τα μέρη της Μάνης νουθετώντας και επαπειλώντας να τρέξουν εμπρός και απόφασιν είχε και έχει, να συνάξη έως χιλίους Σπαρτιάτας, και με αυτούς να ελευθερώση τον Μεσσηνιακόν κόλπον, θανατώνοντας τους ολίγους Τούρκους οίτινες ευρίσκονται εις αυτόν, και ήθελε ταραξεί τον υπερήφανον Αιγύπτιον μ' όλην την αδράνειαν και φόβον οπού έλαβεν ο απλός λαός. Πλην αίφνης και παρ' ελπίδα εμποδίζουν και ανατρέπουν τα σχέδιά του τρία υποκείμενα, δηλαδή ο υπουργός Διονύσιος Μούρτζινος, ο στρατηγός κύριος Τζανετάκης και ο Θανασούλης Κουμουνδούρος, οι οποίοι φέρονται αντιφατικώς, εμποδίζουν πολλούς, μεγαλώνουν την δύναμιν του εχθρού με τους λόγους των, παρακινούν την αναχώρησιν των φαμελιών εις ξένην γην²³²² προς ασφάλειάν των και άλλα τοιαύτα κάμνοντας προξενούν μεγάλην βλάβην.

»Ο καπετάν Γαλάνης Κουμουνδούρος ηγόρασε την γολέταν του καπετάν Καλημέρη Ψαριανού, πληρώνοντας αυτή χίλια Πετζοδούρα και πολλοί βεβαιούν ότι είναι σύντροφοι εις αυτή και οι ειρημένοι. Προς τούτοις γογγύζουν αρκετοί Μανιάται, λέγοντας ότι αυτά τα χρήματα της σεβαστής Διοικήσεως από τας λίρας στερλίνας τας οποίας εις το απερασμένον αδικώς έλαβον, διότι δεν τας εμεταχειρίσθησαν ποτέ υπέρ πατρίδος...».

Ο Διονύσιος Μούρτζινος²³²³ από την Καρδαμύλη, σε αναφορά του της 2 Ιουλίου προς το Εκτελεστικό, έγραψε για τη δειλία η οποία επικρατούσε μεταξύ των στρατιωτών, επικαλούμενος και τη μαρτυρία του Ανδρέα Καλαμογδάρτη, τον οποίο θεωρούσε φίλο του, ενώ αυτός τον συκοφαντούσε ότι αντιδρούσε στις ενέργειες του Πετρόμπεη. Ανέφερε επίσης ότι έστειλε τον Πέτρο Τζέκερη (Σεκούρη) στη Μεσσηνία, ένα άλλο σώμα στα Βέρβενα, ενώ ο ίδιος έμενε στην Καρδαμύλη για την προστασία του τόπου του από τον εχθρικό στόλο: «...αλλά φευ της ηλιθιότητας και αναισθησίας του όλου της Ελλάδος! Το παν κατακυριεύθη από πανικόν φόβον, δειλίαν και σμικροψυχίαν και τρέχει εις την απώλειαν, αφήφούν τας προσταγάς των αρχηγών τους και μηδόλως λογιζόμενοι οποία επόμενα δεινά φοβερίζουσι την αναισθησίαν του, αδράνειάν του και ακινησίαν του... εξεκίνησα τον καπετάν Πέτρον Τζέ-

2322. Ο Διονύσιος Μούρτζινος και ο Τζανετάκης Γρηγοράκης μετέφεραν τις οικογένειές τους στη Μονεμβασιά.

2323. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 98, έγγρ. 031 της 2 Ιουλίου 1825. Στις 10 Ιουλίου έγινε επιδρομή των Αιγυπτίων στα Βέρβενα, όπου ήταν ο Δ. Υψηλάντης και ο Θ. Κολοκοτρώνης.

κερην κατά την Μεσσηνίαν, άλλους δε των καπεταναίων μου έστειλα κατά το μέρος του Μυσθρός, όπου κρατούσιν από εκεί μέχρι των Βερβένων...Και εγώ αυτός έπρεπε να ήμουν ξεκινημένος, αν ο φόβος της εχθρικής φλότας (στόλου) δεν είλκυε την προσοχή των λοιπών στρατιωτών μου ...».

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²³²⁴ από τις Κιτριές στις 17 Ιουνίου έγραψε στους Μανιάτες τα ακόλουθα: «...Δεν ημπορεί η ψυχή μου ούτε τα χείλη μου να σας ονομάσουν Σπαρτιάτας, διότι κατατιμάσατε το ένδοξο τούτο όνομα με την μικροψυχίαν και αδιαφορίαν σας· διό σας λέγω με την τελευταίαν μου διακήρυξιν και σε συντομία, ο κίνδυνος της πατρίδος προχωρεί αυξάνοντας και προμηνύει τον αφανισμόν μας, ο εχθρός ετόλμησεν να υπάγη και έως το Άργος και επαπειλεί την τελείαν εξολόθρευσίν μας. Λοιπόν αν αγαπάτε την πίστην, την πατρίδα, τα τέκνα σας, τας γυναίκας σας και αυτήν την ύπαρξίν σας, ρίψατε πλέον την μικροψυχίαν και αδράνειαν, και τρέξατε όλοι μικροί μεγάλοι και ει δυνατόν και αι γυναίκες εναντίον του εχθρού...».

Στις 26 Ιουνίου 1825 ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης²³²⁵ και ο Ανδρέας Ζαΐμης απευθύνθηκαν στους Μανιάτες, για να τους παρακινήσουν να λάβουν μέρος στον αγώνα κατά του Ιμπραήμ πασά, γράφοντάς τους: «...Η Μάνη ενώ διά τας αρχαίας ανδραγαθίας της και ηρωικά της κατωρθώματα φημίζεται το άνθος της Ελλάδος, αδιαφορούσα δε ήδη εις τον κλονισμόν της Πελοποννήσου αμαυρώνει όλην της την υπόληψιν... Πού τόσοσιν καιρόν τα όπλα της Μάνης; Πού οι Μανιάται; Πού η ανδρεία των; Πού ο ηρωϊσμός των; Πού η φιλοτιμία των; Πού ο πατριωτισμός των διά την αγάπην της πατρίδος;...».

Παράλληλα ο Δ. Μούρτζινος²³²⁶ τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1825 είχε στρατίωτες στο Αλμυρό και δύο πλοία για την προστασία της θέσης εκείνης και στις 10 Ιανουαρίου 1826 εγκρίθηκαν οι μισθοί, τα σιτηρέσια και λοιπά έξοδα. Δεν αναφέρεται η θέση την οποία είχαν λάβει.

Στις 4 Ιουλίου 1825 το Υπουργείο Πολέμου²³²⁷ απευθυνόμενο στο Εκτελεστικό έγραψε: «...Το Υπουργείον τούτο και η Σ. Διοίκησις εκ διαφόρων γραμμάτων πληροφορούμεθα, ότι εν Σώμα στρατιωτικόν συγκείμενον εκ 1.500 Έλληνας καταδιώκει τους εις Μεσσηνίαν εχθρούς, εσυλλογίζετο, τον τρόπον, δι' ου ασφαλώς να προμηθεύση το στρατιωτικόν αυτό Σώμα με τροφάς και πολεμοφόδια.

»Ηδη δε δι' αναφοράς του Κ. Ιωάννου Μαυρομιχάλη, οδηγηθέν προβάλλει να αποσταλή εις Κιτριάς προς τον φροντιστήν Ανδρέαν Καλαμογάρτην ποσότης ανάλογος τροφών και πολεμοφοδίων, όπως διά τούτων κρατηθή αδιάλυτον το στρατιωτικόν Σώμα, διώκοντας τα πλάγια του εχθρού...». Οι πληροφορίες που έλαβε η Διοίκηση δεν φαίνεται να ανταποκρίνονταν απόλυτα στην πραγματικότητα.

2324. Γ. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 166.

2325. Α. Μ. Β. Ρ. Φραντζή, ό.π., τόμ. Β', σ. 372 κ.ε.

2326. Γ. Α. Κ., Εκτ., φάκ. 152, έγγρ. 023 της 10 Ιανουαρίου 1826.

2327. Γ. Α. Κ., Εκτ., φάκ. 98, έγγρ. 077 της 4 Ιουλίου 1825.

Ο Πετρόμπεης²³²⁸ στις 13 Ιουλίου ανέφερε στη Διοίκηση τις συνεχείς προσπάθειές του για κινητοποίηση των Μανιατών και για συνεργασία με Μεσσηνίους, που δεν έφθασαν όμως ποτέ σε αίσιο τέλος: «...να την γνωστοποιήσω κατά πρώτον την κατά χρέος πατριωτικήν προθυμίαν μου και άοκνον επιμέλειάν μου, ενεργώ νυχθημερώς καθώς και όσα αποβλέπουν υπέρ της κινδυνευούσης πατρίδος, επιμεληθείς όλαις δυνάμεσι να συστήσω στρατόπεδον εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον, του οποίου ο αριθμός το παρόν είναι υπέρ των χιλίων και όλον εν καθ' εκάστην συνάζονται τόσοι Μανιάται καθώς και Πελοποννήσιοι, οίτινες αφού συναγροικήθησαν με τους καπεταναίους Μ. Πέτροβαν και Ν. Φλέσσαν, τους βιάζουν δια να συναθροίσουν και αυτοί όσον τάχιστα όλους τους εκείσε οπλοφόρους να κατεβούν πλησίον του Νησιού και τότε οι μεν από το εν μέρος οι δε από το άλλο να ορμήσουν αποφασιστικώς κατά των εις Νησί αράπηδων, και πρώτον ο Θεός να λυτρωθή εκείνο το έδαφος από την μιανάν παρουσίαν των, τουτ' αυτό το κίνημα σήμερον αύριον εμβαίνει εις πράξιν...». Ανασταλτικός παράγοντας για τους Έλληνες ήταν η παρουσία του αιγυπτιακού ιππικού, το οποίο αδυνατούσαν να αντιμετωπίσουν σε ομαλό έδαφος.

Στις 30 Ιουλίου ο Πετρόμπεης²³²⁹ από τις Κιτριές έγραψε στο Αάζαρο Κουντουριώτη ότι, με τις τροφές που εστάλησαν, ελπίζει να παρακινήσει τους Μανιάτες πανστρατιά και μαζί με τους Πελοποννησίους πρόσφυγες να χτυπήσουν τους αράπηδες που είναι στο Νησί (Μεσσήνη). Αφού έκανε λόγο στους αγώνες του, πρόσθεσε: «...Πλην τί το όφελος, οπού την αυτήν διάθεσιν <δεν έχουν> και οι λοιποί πατριώται μου, όσοι αδίκως και παραλόγως εχρυσώθησαν από λίρας οίτινες και κυριευθέντες από απαραδειγματίστον δειλιάν από το προς την πατρίδα χρέος των, μ' όλον οπού εγώ καθ' εκάστην τους νουθετώ, τους παρακινώ, τους ελέγχω και τους απειλώ, ίνα έλθουν εις αίσθησιν και γνωρίσουν οποία τα μέλλοντα οπού μας φοβερίζουν. Ήδη όμως ελπίζω να μην ματαιωθούν οι κόποι και οι αγώνες μου, ωσαύτως και αι παρακινήσεις μου και είθε...».

Την ίδια ημέρα σε επιστολή του Ανδρέα Καλαμογάρτη²³³⁰ από τις Κιτριές αναφέρεται: «...Μίστικα και καΐκια της Μάνης αρματωμένα επήγαν προχθές εις τας εκβολάς του ποταμού Παμίσου, αρχηγούντος του καπετάν Αντωνάκη Μαυρομιχάλη και επήραν τρία καΐκια οθωμανικά μετά μίαν συμπλοκήν τεσσάρων ωρών. Εβγήκαν και άνθρωποι έξω εις την ξηράν, κατέσφαξαν τους εχθρούς παίρνοντες παρ' αυτών και μερικόν κριθάρι, το οποίον ίδομεν ενταύθα...».

Παράλληλα ο Διονύσιος Μούρτζινος²³³¹ από τις Κιτριές στις 7 Αυγούστου έγραψε στη Διοίκηση: «Και προχθές... σας έλεγον την εκ της Μέσα Μάνης επιστροφήν μου, και τα αίτια τα οποία με εμπόδιζον έως τότε να μένω ακίνητος εις τα ίδια. Ήδη δε πάλιν σας λέγω ότι κατά την τρίτην του τρέχοντος ήμουν προετοιμασμένος με τους

2328. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η , Αρχ. Αγώνος (87), έγγρ. 1808 της 13 Ιουλίου 1825.

2329. Α. Λ ι γ ν ο ύ , Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 454-5.

2330. Α. Λ ι γ ν ο ύ , Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΑ', σ. 455.

2331. Γ Α Κ , Εκτ., φάκ. 108, έγγρ. 055 της 7 Αυγούστου 1825.

επαρχιώτας μου, διά να συσσωματωθώ μετά του Εκλαμπρ. Κυρίου Πετρόμπεη και λοιπών οπλαρχηγών της Σπάρτης, διά να κτυπήσωμεν τους εν Νησίω εχθρούς και ξεκαθαρίσωμεν ταύτην την γήν από τα ασυστόλως καταπατούντα τούτο το έδαφος ανδράποδα της Αιγύπτου, αλλ' επειδή έξαφνα επληροφορήθην ότι μέρος του εν Τριπολιτζά εχθρικού σώματος εκατέβη εις την Μεσσηνίαν εβιάσθην διά να αλλάξω σκοπόν και να έλθω κατ' ευθείαν ενταύθα εις Κιτριαίς, διά να συσκεφθώμεν όλοι οι εδώ καπεταναίοι τί ποιητέον προς ασφάλειαν της πατρίδος και βλάβην του εχθρού. Επ' αυτό τούτο λοιπόν συσκεφθέντες ικανώς, (και πληροφορηθέντες μετά βεβαιότητας εκ δευτέρου ότι εκατέβη και άλλη δύναμις εχθρική, αρχηγός της οποίας ήτον ο Χουσεΐμπεης) απεφασίσαμεν διά να οχυρώσωμεν την θέσιν του Αλμυρού²³³², έως ου να πληροφορηθώμεν διά πού σκοπεύη να κινηθή ο εχθρός...». Αναφερόμενος ο Διονύσιος Μούρτζινος στη στρατολογία προσθέτει τα ακόλουθα: «...Όσον το κατ' εμέ σεβαστοί μου κύριοι! Μήτε έπαυσα μήτε θέλει παύσω από το να συνεργώ τα συντείνοντα προς το γενικόν όφελος, πλην τι να κάμω οπού μονάρχης δεν ήμιν να παιδεύσω, να σκοτώσω και να λεηλατήσω τους καταδειλιάσαντας και αφηφούντας τας νουθεσίας μου στρατιώτας, έτι δε μετά τόσους κόπους και μόχθους εισεχώρησαν τέλος πάντων οι λόγοι μας και οι παρακινήσεις μας εις τα κωφά ώτα των και αισθανθέντες τον κίνδυνον εκινήθησαν...».

Ο Πετρόμπεης²³³³ στις 28 Αυγούστου ανέφερε πάλι στη Διοίκηση τις συνεχείς ενέργειές του και των οικειών του για στρατολογία και εκστρατεία Μανιατών, αλλά τα αποτελέσματα ήσαν πενιχρά: «...Περί της των Μανιατών εκκινήσεως ακαταπαύστως και νυκθημερώς ενεργώ τα εικότα. Έχων απόφασιν να κινηθώ και ο ίδιος και όσοι άλλοι του οσπιτίου μου²³³⁴ διά να χύσωμεν και αυτην την σταλαγματιάν του αίματός μας υπέρ της κινδυνευούσης πατρίδος, αλλ' η αναισθησία και αδράνεια ανθίστανται εις κάθε ωφέλιμον ενέργειάν μου...». Στην ίδια αναφορά περιγράφοντας τις δυσκολίες της στρατολογίας γράφει: «...Και επειδή λογιζομαι αηδιαν και συστολήν να εκτανθώ πλατύτερον περί τούτου αποσιωπώ έως εδώ, τούτο μόνον εύχομαι ίνα η θεία πρόνοια νεύσει αίσθησιν εις τας ψυχάς των αναισθητών...».

Ύστερα από λίγες ημέρες (30 Αυγούστου) ο Πετρόμπεης²³³⁵ ανέφερε στη Διοίκηση τα επιθετικά σχέδια για κατάληψη της Κορώνης, τα οποία έκαναν οι Μανιά-

2332. Δεν θα πρέπει να γίνει σύγχυση και να θεωρηθεί ότι η Βέργα του Αλμυρού κατασκευάστηκε τότε. Ο Θ. Κολοκοτρώνης αναφέρει στα απομνημονεύματά του ότι την εποχή που ο Ιμπραήμ έλειπε στο Μεσολόγγι χτίστηκε η ξερολιθιά της Βέργας. Άλλωστε τότε η στρατολογία ήταν δύσκολη.

2333. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 001 της 28 Αυγούστου 1825.

2334. Ο Ιω. Ροδίτης-Μαυρομιχάλης και ο Νικόλαος Πιεράκος-Μαυρομιχάλης σε αναφορά τους της 10ης Αυγούστου 1825 ζήτησαν προηγούμενους μισθούς των στρατιωτών τους: «...και ήδη δεν παύομεν παρακινούντες τους πατριώτας μας Σπαρτιάτας, ίνα εκστρατεύσωσι κατά του εχθρού και καθ' εκάστην κινούνται κατά το εν Μεσσηνιακώ κόλπω στρατόπεδον...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 109, έγγρ. 116 της 10 Αυγούστου 1825. Για το Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχάλη εγκρίθηκε το ποσόν των 10.983 : 30 γρυσίων/παράδων για μισθούς τριών μηνών. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 132, έγγρ. 154 της 22 Οκτωβρίου 1825.

2335. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 076 της 30 Αυγούστου 1825.

τες μετά τη φθορά των Αιγυπτίων από την πανώλη, που μαστίζε τα φρούρια της Μεθώνης και Κορώνης. Αλλά παράλληλα διατύπωσε και το δισταγμό του ίδιου, μήπως αυτό θα έθετε σε κίνδυνο τη ζωή του γιού του Γεωργάκη, ο οποίος παρέμενε αιχμάλωτος στη Μεθώνη. «...Ταύτα λοιπόν πληροφορηθείς εγώ έγραψα αμέσως προς όλους τους οικείους μου, βιάζοντάς τους διά να ταχύνουν όσον το δυνατόν την εκκίνηση των Μανιατών, προς τους οποίους και να υπόσχονται τριάκοντα γρόσια καθ' έκαστον μήνα κατά το γράφειν του Κ. Κολοκοτρώνη, ως προς τον αυτάδελφόν μου στελλόμενον ίσον της γραφής του πληροφορείται η Σ. Διοίκησις και τους οποίους παραλαβόντες να οδηγήσωμεν εις τούτο το ευκολοκατόρθωτον έργον. Διά να πράξωμεν Θεού θέλοντος τι άξιον σωτήριον υπέρ της φίλης πατρίδος. Πλην εάν πρώτον δεν λάβη τέλος η ανταλλαγή των αιχμαλώτων δεν δυνάμεθα να βάλωμεν εις ενέργειαν τούτον τον σκοπόν, επειδή τότε ενδεχόμενον να ακολουθήση τι απευκαίον κατά των εν Μεθώνη ημετέρων...».

Ο Θ. Κολοκοτρώνης²³³⁶ από το Γεράκι της Λακωνίας στι 2 Σεπτεμβρίου 1825 προσπάθησε, κατά την πρώτην εισβολή του Ιμπραήμ στον τόπο εκείνο, με την επιστολή του να φιλοτιμήσει τους Μανιάτες να κινηθούν, γράφοντας: «...Τι έπαθε άρα η Σπάρτη και κοιμάται βαθύν λήθαργον! οι Σπαρτιάται οι εκ προγόνων ελεύθεροι και πολεμικοί πώς εχάσατε τώρα τη γενναιότητά σας και έγινατε λαγοί; Τα τόσα αίματα οπού έχυσεν η Σπάρτη διά την υπεράσπισιν της ελευθερίας της πατρίδος μέχρι τούδε δια τί τώρα υποφέρετε να ματαιώνονται;...».

Το Σεπτέμβριο ο Ιμπραήμ έκανε την πρώτη του εκστρατεία στη Λακωνία. Η επόμενη είδηση είναι η εξουδετέρωση από τους Αιγυπτίους της φρουράς των Τρινήσων²³³⁷, ο δε Πετρόμπεης²³³⁸ ανέφερε στις 9 Σεπτεμβρίου στη Διοίκηση τα ακόλουθα: «...Ο εχθρός κατά τας οποίας πληροφορίας έχομεν αφού με μεγάλην και σημαντικήν του φθοράν εκυρίευσεν τα Τρίνησα, ήδη τρέχει ληλατών την επαρχίαν της Μονεμβασίας. Οι Μανιάται συναθροισθέντες στέκουν εις τινας θέσεις και προφυλάττουν τα εκεί μέρη, αλλ' αδιακόπως βιάζονται παρά της οικογενείας μου διά να εκκινήσουν και περαιτέρω, πλην προφασίζονται οι αναίσθητοι πότε την ελευθερίαν του υιού μου, πότε μισθούς...». Την ίδια ημέρα σε άλλη αναφορά ο Πετρόμπεης²³³⁹ έγραψε: «...Από τα λοιπά γράμματά μου πληροφορείται η Σ. Διοίκησις τας διά την εκστρατείαν ζητήσεις των Μανιατών, δηλαδή την ελευθερίαν του υιού μου και προπληρωμήν μισθών, αλλ' επειδή και ήδη ελπίζω να λάβη τέλος η ανταλλαγή, μένει η ζήτησις των μισθών, διό και μη παραβλέψει από του να μας στείλη χρήματα και λοιπά αναγκαία

2336. Ιω. Θ. Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η, ό.π., σ. 251. Είναι η επιστολή με την οποία, όπως αναφέρθηκε, σκόπιμα προσπάθησαν ο Γατόπουλος και ο Κορδάτος να παραποιήσουν την ιστορία, ισχυριζόμενοι ότι είχε γραφεί το 1821 πριν από την επανάσταση, που οι Μανιάτες δήθεν παρέμεναν αδρανείς.

2337. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ εις Λακωνίαν Σεπτέμβριος 1825, Λακωνικά Σπουδαί 2(1977)130 και του ίδιου εις «Ο Ιμπραήμ εις Πελοπόννησον», σ. 244.

2338. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 052 της 9 Σεπτεμβρίου 1825.

2339. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 053 της 9 Σεπτεμβρίου 1825.

της εκστρατείας και άμα ελευθερωθέντος του υιού μου να ημπορέσω δι' αυτών, να τους εκκινήσω, και ή κατά των Μοθωκορώνων να τρέξω ως εις το άλλο μου σημειώ... ή όθεν άλλοθεν ην ανάγκη περισσοτέρα και μ' οδηγήση η Σ. Διοίκησις...».

Η ανταλλαγή των αιχμαλώτων απασχολούσε εξίσου και τους Γιατράκους. Ο Νικ. Γιατράκος²³⁴⁰ στις 13 Αυγούστου ανέφερε στη Διοίκηση τις δυσκολίες που συναντούσε στη στρατολογία.

Όταν ο Ιμπραήμ το Σεπτέμβριο οδήγησε τα στρατεύματά του στη Λακωνία, οι Γιατράκοι αποφάσισαν να κρατήσουν τις οχυρές θέσεις τους²³⁴¹. Σε αναφορά τού Νικολάου Γιατράκου²³⁴² της 5 Σεπτεμβρίου (από λάθος φέρει ημερομηνία 5 Αυγούστου) σημειώνεται: «...Γράψαμεν πανταχόθεν και στα γειτονικά μας χωρία και στη Σπάρτη τρεις ημέρας που πολεμούσαμε με τον εχθρόν μέσα και έξω και έως ώρας δεν είδαμε κανέναν. Μόνον σήμερον ήλθον έως διακόσιοι Σπαρτιάται. Τι όφελος όμως που στενοχωρούμεθα από ζαερέδες...».

Πάλι ο Νικόλαος Γιατράκος²³⁴³ σε μεταγενέστερη αναφορά του, της 17 Σεπτεμβρίου, έγραψε ότι στους Γοράνους κλείστηκε ο Λιάκος Γιατράκος με ογδόντα στρατιώτες, στην Κουρτσούνα ήταν ο ίδιος με εκατό άνδρες, στην Άρνα κλείστηκαν άλλοι σαράντα και τέλος ο Μιχαλάκης Γιατράκος στα κονάκια του με άλλους σαράντα, είχαν δε και μικρή βοήθεια από τους Μανιάτες και συνέχισε με τα ακόλουθα: «...εγώ έγραψα εις την Σπάρτην (Μάνη) να κινηθούν όλοι και να οχυρώσουν την θέσιν των Τρινησίων οπίσω, παρομοίως να πιάσουν την θέσιν του Λυκοβουνού που είναι το κλειδί της Λακεδαιμονίας, οπού με μόνον εκατό στρατιώτες οχυρώνεται αυτή η θέσις, επειδή είναι κονάκια δυνατά και ο τόπος δυνατότερος, απ' εδώ παρ' ομοίως έγραψα εις τα Αγιονικολαϊτικά χωρία, που βγαίνουνσι πεντακόσια τουφέκια να πιάσουν την θέσιν Ταράφας, που έχει κονάκια δυνατότερα από τα ειδικά μας και ο τόπος δυνατότερος, εστάθη αδύνατον να κινηθεί κανείς, εβάλαμεν λουφέν των Σπαρτιατών οπού είναι πλησίον μας προς πενήντα γρόσια τον μήνα να ελθούσιν εκατόν ανομάτοι, Σπαρτιάταις ακόμη από τα πλησίον μας χωρία Σπάρτης να μας βοηθήσουν και τούτο εστάθη αδύνατον, μόνον ο εξοχώτατος Καπ: Ιωάννης Κατσής μάς έστειλεν τον υιόν του με μόνον δώδεκα στρατιώτας που ακολούθησαν εις Γοράνους, και επάσχισε με όλους τους τρόπους να ξεκινήση τους Σπαρτιάτας, εστάθη αδύνατον. Ο Καπ: Τζα-νετάκης μου γράφει εφρόντισα συμφώνως με τον Καπ: Ιωάννη και ξεκίνησαν έως δύο χιλιάδες Σπαρτιάτες και ήλθον εις Μαραθονήσι και ελαφυραγωγήσαν την πολιτείαν και ανεχώρησαν και επήγαν εις τα σπίτια των. Τώρα μου γράφει ότι επήγαν εις το Έλος²³⁴⁴ αρκετοί λαφυραγωγούντες χριστιανούς ό,τι εγλύτωσεν από τους Τούρκους

2340. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 110, έγγρ. 181 της 13 Αυγούστου 1825.

2341. Κ. Λ. Κ ο τ σ ώ ν η, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 3(1977)157 και «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο» σ. 271.

2342. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ. φάκ. 14, έγγρ. 077 της 5 Αυγούστου 1825. Είναι της 5 Σεπτεμβρίου.

2343. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 110 της 17 Σεπτεμβρίου 1825.

2344. Οι κάτοικοι του Έλους διαμαρτυρήθηκαν για τη λεηλασία του τόπου τους από τους Μανιάτες.

και παίρνουν τα λάφυρα και πηγαίνουν εις τα σπίτια τους και κανέννας δεν είναι οπού να έχη το νού του να τρέξη ομπρός κατά τον εχθρόν. Ο εξοχώτατος Μούρτζινος ήλθεν εις Καστάντζαν έως Αγιονικολαΐτικα χωρία με μερικούς, ομίλησε, τους είπεν να κινηθούν, δεν έλαβεν από κανέναν ακρόασιν, αλλά το νού τους τον έχουν στη φυγή, μου έστειλε και αυτός είκοσι Σπαρτιάτας και τους έχω εδώ εις Κουρτζούνα, από αλλού βοήθειαν δεν είδομεν και ούτε ελπίδα από ιμτάτι (βοήθεια) έχομεν...».

Ο Κυριάκος Σιμόπουλος²³⁴⁵ μας δίνει τις ακόλουθες πληροφορίες για την εκστρατεία του Ιμπραήμ στη Λακωνία: «...Λιγες μέρες μετά την αναχώρηση του Ιμπραήμ από τη Λακωνία έφθασε στο Μαραθονήσι (Γύθειο) το αγγλικό πολεμικό «Chanticleer». Ο χειρουργός του πλοίου William Black γράφει στο ημερολόγιό του (26 Σεπτεμβρίου-8 Οκτωβρίου) ότι το βραχονήσι (Κρανάη) μπροστά στο Γύθειο, ήταν κατάμεστο από χιλιάδες πρόσφυγες, κυρίως γυναικόπαιδα, και από κάθε λογής οικιακά ζώα. Στα Τρίνησα, τέσσερα μίλια από το Γύθειο, σε ένα οίκημα αποθήκη σταριού για εξαγωγή, είχε γίνει άγρια μάχη σώμα με σώμα. Ο Άγγλος γιατρός μέτρησε πενήντα πτώματα, τα τριάντα Ελλήνων. Τα πτώματα ήταν σκορπισμένα στο εξωτερικό του σπιτιού, στις σκάλες και στο εσωτερικό.

»Οι Άραβες είχαν υποστεί μεγάλες απώλειες κατά την εισβολή στη Λακωνία, γράφει ο Black, και δεν τόλμησαν να προχωρήσουν στη Μάνη. Το Μαραθονήσι²³⁴⁶ ήταν καλά προετοιμασμένο για άμυνα από τον Τζανετάκη. Είχε οχυρώσει όλα τα σπίτια τής πόλης για αποφασιστική αντίσταση. Ο Άγγλος γιατρός είδε χτισμένα όλα τα παράθυρα των σπιτιών, ακόμα και το καμπαναριό της εκκλησίας, με μεγάλες πέτρες. Πίσω από αυτές τις πολεμίστρες θα υπερασπιζονταν το Μαραθονήσι ως τα έσχατα. Μόλις έφθασε η είδηση ότι ο Ιμπραήμ αποσύρθηκε από τη Λακωνία οι πρόσφυγες γύρισαν αμέσως στα μπαμπακοχώραρά τους. Η πόλη, ωστόσο, ήταν ακόμα έρημη...».

Αφού ο Ιμπραήμ τελείωσε την επιδρομή του στη Λακωνία με σκοτωμούς, σκλαβώματα, καταστροφές και λεηλασίες, επέστρεψε στη Μεσσηνία και στις 3 Οκτω-

ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 109, έγγρ. 102 της 10 Αυγούστου 1825. Η Διοίκηση διέταξε τον Τζανετάκη Γρηγοράκη και το Δημήτριο Τσιγκουράκο-Γρηγοράκη να εμποδίσουν τη λεηλασία του Έλους. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 123, έγγρ. 142 της 26 Σεπτεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 124, έγγρ. 019, 022 και 024 της 28 Σεπτεμβρίου 1825. Η τήρηση της τάξης στο Έλος είχε ανατεθεί στο Δημήτριο Καρακίτσο-Φελούρη. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 113, έγγρ. 139 της 24 Αυγούστου 1825 και ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 114, έγγρ. 087 της 26 Αυγούστου 1825, ο οποίος πέθανε στις 23 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 134, έγγρ. 158 της 10 Δεκεμβρίου 1825.

2345. Κ υ ρ . Σ ι μ ο π ο υ λ ο υ , Πως είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21, τόμ. Δ' 1824-6, σ. 322.

2346. Σε αναφορά του Δ. Μούρτζινου, Τζανετάκη Γρηγοράκη . Ν. Χρηστέα και Γαλάνη Κουμουνδουράκη αναφέρεται για το Γύθειο ή Μαραθονήσι: «...Το Μαραθονήσι προ εξήντα χρόνους (περίπου το 1768) ήταν έρημος και ακατοίχτος τόπος εις τον οποίο ο ποτέ Γρηγοράκης Τζανέτμπεης είχε κατοικήσει και με δικά του έξοδα οικοδόμησε πολλά οσπίτια και έχάρισε αυτά εις πολλούς Σπαρτιάτας και Πελοποννησίους τους οποίους τότε είχε προσκαλέσει διά να συγκατοικήσουν με αυτόν, ώστε οπού κατ' αυτόν τον τρόπον ευκόλυτε τον αριθμόν των κατοίκων και σήμεραν συμποσούνται διακόσια σχεδόν οσπίτια, και επειδή τον απερασμένον χρόνον εκινδύνε να κυριευθεί από τον εχθρόν μας Ιμπραήμ πασά εβιάσθη ο υπογεγραμμένος Τζανετάκης διά να το βασιτάξη και διαφεντεύση αυτό μην έχοντας άλλον πόρον εξοικονομήσεως και επώλησε το τελωνείον...». ΓΑ Κ. Γεν. Γραμμ., φάκ. 70, έγγρ. 50 της 19 Μαΐου 1828.

βρίου ήταν στο χάνι της Τσακώνας²³⁴⁷. Εκεί χώρισε το στρατό του σε δύο τμήματα και το ένα υπό τις οδηγίες του πέρασε από την Αρκαδιά και πήγε στη Μεθώνη, ενώ το άλλο πέρασε από το Νησί (Μεσσήνη). Το ερώτημα που ανησυχούσε τους Μανιάτες ήταν ποιός τόπος θα γινόταν ο επόμενος στόχος του. Ο Δ. Μούρτζινος²³⁴⁸ από Καρδαμύλη στις 7 Οκτωβρίου έγραψε στο Υπουργείο Πολέμου τα ακόλουθα: «...Η επιστροφή του εχθρού μετά του στρατοπέδου του εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον ελπίζω να σας έγινε γνωστή. Αυτός χωρίς παραμικράν αργοπορίαν απέρασε εις τα φρούρια... προβλέπω ότι ο ερχομός του εις τα εδώ μέρη δεν αφορά εις άλλο, ειμή να εισέλθη και εις την Σπάρτην, όπου βλέπει ότι έχουν το καταφύγιόν τους οι αδελφοί μας Πελοποννήσιοι, διά να εκτελέση τους σκοπούς του (ως αυτός υπολαμβάνει) καθώς τους ετελειοποίησεν άνευ της παραμικράς ανθιστάσεως και εις όλας τας επαρχίας της Πελοποννήσου και τούτου εκτελούντος, να φέρη την τελείαν απελπισίαν εις τον λαόν της Ελλάδος... Κρίνω περιττόν να βάλω υπ' όψιν της σεβ. Διοικήσεως οποίαν απελπισίαν θέλει φέρει εις όλον το έθνος, αν ο εχθρός προλάβη και εισχωρήση εις την Σπάρτην, ευρίσκουσαν αυτήν αδύνατον...». Το Υπουργείο Πολέμου²³⁴⁹ διαβίβασε το περιεχόμενο της αναφοράς του Μούρτζινου στο Εκτελεστικό.

Στις 10 Οκτωβρίου 1825 ο Δ. Σαχτούρης²³⁵⁰ έγραψε στο Γ. Κουντουριώτη τα ακόλουθα: «...Μανθάνομεν σήμεραν ότι ο Ιμραήμης ευρίσκεται εις Αλμυρόν και σκοπεύει την πρόοδον εις τα ενδότερα της Σπάρτης. Οι Σπαρτιάται και ηγκακασμένοι ετοιμάζονται εις αντιπαρατάξιν. Όθεν ζητούν να τους σταλθούν απ' ενταύθα πολεμοφόδια...».

Στις 12 Οκτωβρίου 1825 ο Φροντιστής Ανδρέας Καλαμογδάρτης²³⁵¹, που ήταν εγκατεστημένος στις Κιτριές, έγραφε συνεχώς στη Διοίκηση για προετοιμασία των Μανιατών με σκοπό να χτυπήσουν τους Αιγύπτιους, αφού αυτό ήταν ανέφικτο από την παρουσία του εχθρικού ιππικού στον κάμπο της Μεσσηνίας. Επαινούσε συνεχώς τον Πετρόμπεη, προφανώς για να έχει την εύνοιά του, ενώ παράλληλα κατηγορούσε

2347. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 126, έγγρ. 153 της 5 Οκτωβρίου 1825. Ο Κ. Π. Κυριακός, τοποτηρητής του Επαρχου Καλαμάτας, περιέγραψε την κατάσταση στη Μεσσηνία και την πορεία του Ιμραήμ.

2348. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 127, έγγρ. 183 της 7 Οκτωβρίου 1825. Επειδή ο Δ. Μούρτζινος έγραψε ακόμη ότι στη Μάνη δεν υπάρχουν τα αναγκαία του πολέμου, η Διοίκηση του απάντησε ότι έστειλε εφόδια. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 134, έγγρ. 036 της 27 Οκτωβρίου 1825. Από δύο αναφορές του Ανδρέα Καλαμογδάρτη φαίνεται ότι στη Μάνη υπήρχαν τρόφιμα για τα στρατεύματα μέχρι την 21^η Σεπτεμβρίου. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 120, έγγρ. 132 της 15 Σεπτεμβρίου 1825 και ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 053 της 12 Οκτωβρίου 1825. Ανάλογη αναφορά έφθασε στο Υπουργείο Πολέμου, το οποίο με έγγραφό του προς το Εκτελεστικό έκανε γνωστή την ανάγκη της Μάνης σε τροφές, πολεμοφόδια και χρήματα προκειμένου «...να μισθώσωσι στρατιώτας Σπαρτιάτας, να φυλάξωσι το ιερόν τούτο μέρος και άσυλον ακρωτήριον της Πελοποννήσου...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 147 και 148 της 13 Οκτωβρίου 1825. Ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης έγραψε στις 20 Οκτωβρίου στο Εκτελεστικό, ότι αν σταλούν «...εφόδια, πολεμοφόδια και ταΐνια, οι πατριώται μου κινούνται...». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 132, έγγρ. 013 της 20 Δεκεμβρίου 1825.

2349. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 147 της 13 Οκτωβρίου 1825.

2350. Α. Λιγνός, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, ό.π., τόμ. Ε', σ. 328.

2351. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 053 της 12 Οκτωβρίου 1825.

τον Μούρτζινο και τον Γαλάνη Κουμουνδουράκη. Μπορεί να υποθέσει κανείς ότι ο Καλαμογάρτης φρόντιζε με τις επιστολές του στη Διοίκηση να συνεχίσει να επιμελείται εκεί του φροντιστηρίου, διότι δεν είχε άλλους πόρους. Να σημειωθεί ότι στις 21 Σεπτεμβρίου είχαν τελειώσει τα τρόφιμα, αλλά η Διοίκηση έστειλε και άλλα.

Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης στις 30 Οκτωβρίου έγραψε στη Διοίκηση για τη λιποψυχία μερικών κατοίκων του Σταυροπηγίου και την πρόθεσή τους να προσκυνήσουν τον Ιμπραήμ. Συνέστησε δε τον εφοδιασμό του κάστρου της οικογενείας του, το Πετροβούνι, για να ενθαρρυνθούν οι κάτοικοι της περιοχής. Δεν έκανε λόγο για αμυντικά σχέδια ή έργα στο Αλμυρό. Ζήτησε ακόμη τη μεσολάβηση στο θέμα αυτό του Μητροπολίτη Ζαρνάτας Γαβριήλ Φραγκούλη, ο οποίος όμως δεν εντόπισε με την εξομολόγηση τον εμπνευστή τού προσκυνήματος²³⁵². Θα μπορούσε να υποθεθεί ότι, οι φήμες περί προσκυνήματος των Μανιατών είχαν προέλθει από ακριτομύθιες για την αλληλογραφία του Γεωργάκη Μαυρομιχάλη με τον Ιμπραήμ. Ο βουλευτής Πανάγος Αλεξίου Λογοθέτης έκανε εξέταση για το θέμα αυτό και διεπίστωσε ότι μερικά ασήμαντα άτομα είχαν την πρόθεση να προσκυνήσουν, αλλά με τη μεσολάβηση του Κατσή και του Γεωργάκη Μαυρομιχάλη ματαιώθηκαν τα σχέδιά τους²³⁵³.

Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης²³⁵⁴, αφού γύρισε από την αιχμαλωσία, με την έγκριση της Διοίκησης διατήρησε αλληλογραφία με τον Ιμπραήμ, τάζοντάς του υποκριτικά ότι θα πείσει τους Μανιάτες να προσκυνήσουν. Μια από τις επιδιώξεις αυτής της επαφής ήταν να αποτρέψει εκείνο τον καιρό επιδρομή των Αιγυπτίων στη Μάνη. Τις ημέρες του κινδύνου υπήρξε κάποια κινητοποίηση στη Μάνη, για να αντιμετωπισθεί εχθρική επίθεση. Φαίνεται όμως ότι οι σχέσεις των Μανιατών με τους υπολοίπους Πελοποννησίους δεν ήταν καλές, παρά το γεγονός ότι αποδείχθηκαν φιλόξενοι, προφανώς διότι δεν έδωσαν το παρόν στον αγώνα κατά των Αιγυπτίων, όπως όλοι θα περίμεναν. Στην αναφορά του προς τη Διοίκηση της 6 Νοεμβρίου ο Γ. Μαυρομιχάλης έγραψε: «...Προς τούτοις σας φανερώνω ότι με το να βεβαιού η φήμη και διάφοροι ειδήσεις πως ο άνωθεν πασάς (Ιμπραήμ) έχει να έλθη πανστρατιά εις την Σπάρτην, επήγεν ο θεός μου καπετάν Γιάννης εις την Πλάτζα, Ανδρούβιστα και Σταυροπήγι, εμψυχώνοντας τους εκεί Σπαρτιάτας και παρακινώνοντας αυτούς να τρέξουν εις απάντησιν του εχθρού. Έστειλεν και τον εξάδελφόν μου καπετάν Ηλίαν Κατσάκον, εις τα μέρη Φωκά και Μαλεύρι, καθώς και δύο ετέρους συγγενείς μου, εις τα ένδο μέρη των λοιπών Μανιατών, να ενεργήση καθώς ο άνωθεν θεός μου, και κατά τας πληροφορίας τας οποίας έλαβον από γράμματα των ειρημένων εδικών μας, όλοι οι Σπαρτιάται είναι έτοιμοι να ξεκινήσουν αποφασιστικώς ή να ματαιώ-

2352. ΓΑΚ, Εκτ. φάκ., 135, έγγρ. 006 της 30 Οκτωβρίου 1825. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 178 της 26 Νοεμβρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 143, έγγρ. 126 της 5 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 146, έγγρ. 157 της 19 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 147, έγγρ. 020 της 20 Δεκεμβρίου 1825.

2353. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 147, έγγρ. 019 της 20 Δεκεμβρίου 1825.

2354. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 136, έγγρ. 120 της 6 Νοεμβρίου 1825.

σουν τα φθοροποιά σχέδια του εχθρού, ή να αποθάνουν μαχόμενοι, χρειάζονται όμως τροφές και πολεμοφοδία, διά να γένη το στρατόπεδον τακτικόν, και καθώς προτίητρα παρακαλούσαμε αυτά η Σεβαστή Διοίκησις ως αναγκαιούντα εις την παρούσαν κρίσιμον περίστασιν, ει δε και συμβή αδιαφορία ή αμέλεια εις την στάλσιν των τροφών και πολεμοφοδίων, πολλοί χαιρέκακοι θέλει επιστηρίζουν τας καθημερινάς διδασχάς τας οποίας κάμνουν, ότι η Διοίκησις και το λοιπόν έθνος επιθυμεί τον αφανισμόν της Σπάρτης, και να ζητήσουν την ασφάλειάν τους από το Οθωμανικόν έλεος²³⁵⁵...».

Μετά την επιστροφή του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία οι Μανιάτες είχαν το φόβο, ότι οι Αιγύπτιοι θα κινηθούν εναντίον της Μάνης, γι' αυτό γινόταν σκέψη να προβληθεί άμυνα από το σύνολο των Μανιατών στη θέση του Αλμυρού. Σε περίπτωση που δεν θα εκινείτο όλη η Μάνη, τότε η παράταξη του Μούρτζινου²³⁵⁶ και των Κουμουνδουράκηδων θα κλείνονταν στο κάστρο του Κουμουνδουράκη, που είναι στη Ζαρνάτα, και στους καστρόπυργους των Τρουπάκηδων της Καρδαμύλης. Στη Διοίκηση ανέφεραν στις 15 Νοεμβρίου 1825 τα ακόλουθα: «...ημείς λοιπόν εστοχάσθημεν και από μερικές ειδήσεις τας οποίας είχομεν ότι ο εχθρός έχει να εισβάλη εις την πατρίδα μας Σπάρτην διά να πράξη καθώς και εις την Πελοπόννησον· αμέσως λοιπόν ιδεάσαμεν όλας τας επαρχίας της Σπάρτης και γενικώς και μερικώς εσυνάχθημεν μόνον το κόμμα μας δηλ. του κυρίου υπουργού Μούρτζινου εις δύο θέσεις εις Σκαρδαμούλα και εις Κάστρο (Κουμουνδουράκη) και εστείλαμεν βάρδιαις εις επιτήδεια μέρη οπού καν έβλεπον τον εχθρόν και ήτον να κινηθή κατ' επάνω μας να μας ιδεάσουν και εάν εμαζόνοντο και η λοιπή Σπάρτη διά να προκαταλάβωμεν την θέσιν του Αρμυρού, ειδέ καλώς, ειδέ έχομεν απόφασιν διά να αντισταθώμεν εις τούτες τες δύο θέσεις, Κάστρο και Σκαρδαμούλα ως προπύργια της λοιπής Σπάρτης και η περισσοτέρα μας στενοχώρια, οπού ήθελε δοκιμάσει η Σπάρτη, ήτο η έλλειψις των αναγκαίων τροφών και πολεμοφοδίων. Όθεν, οι βάρδιαις μας εμήνυσαν ότι η εν τω Νησί εχθρική κολώνα εστρατολόγησε κατά τους Λάκκους (Ανω Μεσσηνία) και ίσως είναι διά Τριπολιτσά, τα δε λοιπά στρατεύματά του, μας λέγουν ότι σκοπεύουν διά Πάτρα και απεκεί διά Μεσολόγγι...».

Την εποχή της συγκομιδής των ελιών οι κάτοικοι της Καλαμάτας ζήτησαν από το Χριστόδουλο Καπετανάκη, να τους στείλει μια στρατιωτική δύναμη για την τήρηση της τάξης. Πράγματι πήγε εκεί ο αδελφός του Γιαννιός για να εμποδίζει τις καταχρήσεις και να σταματήσει τις αρπαγές. Για το λόγο αυτό οι Καλαματιανοί²³⁵⁷

2355. Μετά την εγκατάλειψη της Καλαμάτας ο Α. Καλαμογδάρτης, όπως αναφέρθηκε, κατηγόρησε τον Πούλο Μαυρίκο για πρόθεση να πάει να προσκυνήσει τον Ιμπραήμ. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 94, έγγρ. 133 της 31 Μαΐου 1825.

2356. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, Αθήνα 1961, σ. 105. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 098 της 15 Νοεμβρίου 1825. Στην παράταξη του Μούρτζινου συμμετείχαν όλοι οι Τρουπάκηδες (Τρουπιάνοι) και τους αντιπροσώπευε ο Παναγιώτης Μπουκουβάλας-Τρουπάκης, ακόμη ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, ο Παναγιωτάκης Ντουράκης από την Καστάνια και ο Μιχάλης Νικητάκης από τη Μεγάλη Μαντίνεια.

2357. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 141, έγγρ. 137 του Νοεμβρίου 1825.

έστειλαν στη Διοίκηση αναφορά και ζητούσαν να εκδοθεί διαταγή, που να του αναθέτει τη φύλαξη της περιοχής.

Η ανταλλαγή των αιχμαλώτων

Το μεσημέρι της 11^{ης} Μαΐου 1825 οι Έλληνες υπερασπιστές του Νεοκάστρου αναγκάστηκαν να παραδώσουν στον Ιμπραήμ το φρούριο, που με τόσες θυσίες είχαν υπερασπίσει μέχρι τότε. Τα εφόδια ήταν λίγα, το νερό είχε τελειώσει και δεν υπήρχε άλλος τρόπος, αφού ο στόλος και οι έξω των τειχών οπλαρχηγοί δεν μπορούσαν να τους βοηθήσουν. Η συμφωνία που έγινε προέβλεπε ότι οι πολιορκημένοι θα παρέδιδαν τα όπλα τους και τα χρήματά τους και θα μεταφέρονταν με πλοία στην Καλαμάτα. Αλλά, όπως αναφέρθηκε, κατά την επιβίβασή τους ο Ιμπραήμ κράτησε το Γεωργάκη Μαυρομιχάλη και τον Παναγιώτη Γιατράκο, με την πρόφαση ότι και οι Έλληνες είχαν κρατήσει τους πασάδες κατά την παράδοση του Ναυπλίου. Ήταν δε πρόθυμος να κάνει την ανταλλαγή με αυτούς.

Όπως ήταν επόμενο από την πρώτη στιγμή οι οικείοι των κρατηθέντων και πολλοί ακόμη φίλοι τους άρχισαν να ασκούν πιέσεις στη Διοίκηση, να προχωρήσει αμέσως στην ανταλλαγή, παραδίδοντας τους πασάδες του Ναυπλίου. Ο Γρηγόριος Δικαίος²³⁵⁸ από τη Δραΐνα, πηγαίνοντας για το Μανιάκι, σε αναφορά του προς τη Διοίκηση συνηγόρησε για την ανταλλαγή των αιχμαλώτων, επικαλούμενος την προσφορά στον αγώνα του Πετρόμπεη και τις θυσίες της οικογενείας του. Στον Αρχιμανδρίτη το Εκτελεστικό απάντησε με τα ακόλουθα: «...*Η ελευθέρωσις του Γεωργίου Μαυρομιχάλη, όστις διά τα ατομικά του προτερήματα των οποίων έδωκε ικανάς αποδείξεις, θέλει συντελέσει αρκετά εις τον κατά των εχθρών αγώνα, εστάθη ουσιωδεδεσάτη φροντίς της Διοικήσεως απ' εκείνην την δυστυχή στιγμήν, καθ' ην επληροφορήθη το ότι εκρατήθη από τους εχθρούς και ήθελε βέβαια ενεργήσει τόσον αμέσως, εάν δεν έβλεπε κατά πάντα τρόπον επιζήμιον το να γίνη εκ μέρους της Διοικήσεως το περί της ανταλλαγής πρόβλημα, διότι τόσον ήθελε κάμη τον εχθρόν υπεροπτικώτερον εις τας απαιτήσεις του. Περιμένει λοιπόν να προβληθή τούτο απ' εκείνον κατά πρώτον, διά να φερθή ακολούθως η Διοίκησις αξίως του χαρακτήρος της και καθώς τα συμφέροντα της πατρίδος την υποχρεούσι. Αυτό τούτο ενεργεί με σπουδήν και ελπίζει ογλήγορα να κατορθώση να ιδή ελευθερωμένους πάλιν εις το ένδοξον στάδιον τόσον τον γενναίον Γ. Μαυρομιχάλην καθώς και όλους τους λοιπούς οπλαρχηγούς, όσοι κρατούνται από τους εχθρούς...».*

Η πρώτη πληροφορία για τους αιχμαλώτους αυτούς ήρθε από ένα πλοίο που είχε πάει στη Μεθώνη. Ο Μιχάλης Γιατράκος²³⁵⁹ έγραψε στον ανιψιό του Γεώργιο Παν. Γιατράκο ότι υπήρχαν ειδήσεις για τον πατέρα του: «...*και είπαν και διά τον*

2358. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 89, έγγρ. 001 της 15 Μαΐου 1825.

2359. ΓΑ Κ, Μικρ. Συλλ., Κ 06, (αρχ. Γιατράκου), έγγρ. 501 της 19 Μαΐου 1825.

Αρχηγόν (εννοεί τον Παν. Γιατράκο) και Μπετζαντέ (Γεωργάκη Μαυρομιχάλη), ότι τους είδαν με τα μάτια τους και τους έχουν και τζιατέρι δοσμένο ξεχωριστό...».

Το Εκτελεστικό²³⁶⁰, που όπως φαίνεται δεν είχε μείνει αδιάφορο, στις 23 Μαΐου έγραψε στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη: «...Διά τον φίλτατόν σας, διά τον στρατηγόν Γιατράκον και δι' όλους τους άλλους αιχμαλώτους έλαβε πρόνοια η Διοίκησης και ελπίζει διά της συνεργείας του Γαλλικού ναυάρχου (Δεριγνύ), ο οποίος ήδη ευρίσκεται εις Μοθώνην και εις αντάμωσιν του οποίου έσπευσε ο εκεί ευρισκόμενος Γάλλος στρατηγός, να κατορθωθή η ανταλλαγή των ...».

Ο Γάλλος ναύαρχος Δεριγνύ²³⁶¹, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, πήγε στους Μύλους της Λέρνης στις 12 Μαΐου, όπου ήταν στρατοπεδευμένος ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης και τον κάλεσε στο πλοίο του και του είπε ότι έχει την άδεια της Διοίκησης, να κάνει λόγο στον Ιμπραήμ για την ανταλλαγή των αιχμαλώτων. Η απάντηση του Κ. Μαυρομιχάλη, όπως ήδη έχει αναφερθεί, ήταν ότι αυτός στοχάζεται αυτά που προβάλλει η Διοίκηση. Στις 16 Ιουνίου ο ίδιος²³⁶² ζήτησε από τη Διοίκηση να τον πληροφορήσει, ποία ήταν η θέση της απέναντι στο ζήτημα της ανταλλαγής των αιχμαλώτων, έστειλε μάλιστα και τον υπασπιστή του προκειμένου να ενημερωθεί για το θέμα αυτό.

Στις 17 Ιουνίου οι κάτοικοι της Λακεδαίμονος²³⁶³ με αναφορά τους στη Διοίκηση έγραψαν ότι στέλνουν τον Νικόλαο Γιατράκο για να παραστήσει την ανάγκη της ταχείας ανταλλαγής των κρατηθέντων στο Νεόκαστρο με τους πασάδες του Ναυπλίου. Ισχυρίστηκαν ότι μόνον τότε θα εύρισκε η επαρχία τον αρχηγό της και θα συντελούσε και πάλι, όπως στο παρελθόν σε νίκες. Πρόσθεσαν ακόμη, ότι μια γαλλική φρεγάτα ανέλαβε τη διαμεσολάβηση και ο καπετάνιος της συναντήθηκε με τον Ιωάννη Κατσή-Μαυρομιχάλη, που θα είχε ήδη φθάσει στο Ναύπλιο. Φαίνεται ότι θα υπήρχαν και ορισμένοι, οι οποίοι θα αντιδρούσαν στην ανταλλαγή των αιχμαλώτων, προφασιζόμενοι ότι ο Αλή πασάς του Ναυπλίου, ο οποίος ήταν από το Άργος, θα φαινόταν χρήσιμος στον Ιμπραήμ. Σε αντίκρουση του ισχυρισμού αυτού έγραψαν στην αναφορά τους: «...Εάν δε τις είπη ότι οι πασάδες ελευθερωθέντες θέλουν συντελέση εις τον όλεθρόν μας με την παράστασιν της καταστάσεώς μας, και με τα σχέδιά των, ούτος ας μάθη πρώτον, διά πόσων κατασκοπών ο εχθρός πληροφορείται την κατάστασίν μας κάλλιστα, και πόσους Πελοποννησίους Τούρκους φρονιμωτέρους των πασάδων φέρει μεθ' εαυτού, καθώς τον Αρναούτογλην, τους υιούς Σιχνεζίπη, τον Αχμέτμπεην και πολλούς όλους άξιους...».

2360. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 91, έγγρ. 161 της 23 Μαΐου 1825.

2361. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 029 της 12 Ιουνίου 1825. Ο De Rigny πρότεινε τον Άγγλο ναύαρχο Hamilton για επίσημο διαπραγματευτή. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, Γεώργιος Μαυρομιχάλης και Ιμπραήμ πασάς, Λακωνικά Σπουδαί 9(1988)195.

2362. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 13, έγγρ. 072 της 16 Ιουνίου 1825.

2363. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 96, έγγρ. 174 της 17 Ιουνίου 1825.

Στις 9 Ιουλίου έφθασε στην Ύδρα²³⁶⁴ έγγραφο από τη Διοίκηση, η οποία ζητούσε τη γνώμη τού κοινού της νήσου, περί της ανταλλαγής των αιχμαλώτων. Παρ' ελπίδα η απάντηση των Υδραίων στις 12 Ιουλίου ήταν αρνητική. Συνιστούσαν μάλιστα, ότι θα έπρεπε να πολεμήσουν, για να απαλλαγούν από τον παρόντα κίνδυνο, οπότε εύκολα θα ελευθερώνονταν οι αιχμάλωτοι. Αντίθετα αν δεν πολεμούσαν, κινδύνευαν να χαθούν όλοι και θα ήταν μάταιη η ανταλλαγή.

Εκτός από τους συλλογισμούς των Υδραίων κυκλοφορούσαν και φήμες για πιθανή προδοσία των Μανιατών. Ο Γεώργιος Σταύρου έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη ότι συνομίλησε με τον Βιτάλη (κρατούμενο για την υπόθεση των τουρκικών βιβλίων), ο οποίος του είπε: «...ότι οι Μανιάτες δύνανται να λάβουν από τον Ιμπραήμ πασάν τους δύο αιχμαλώτους, όταν ενωθώσι με αυτόν κατά των Ελλήνων, και δεν είναι χρεία να γίνη η ανταλλαγή των πασάδων. Ένας τοιούτος λόγος με έβαλεν εις μυρρίους συλλογισμούς, φοβούμενος μήπως παρασυρθή η οικογένεια των Μαυρομιχάληδων και ο λαός της Μάνης από τας υποσχέσεις του εχθρού· από το άλλο μέρος όμως παρατηρώ εις αυτήν την οικογένειαν κάποιαν φιλοτιμίαν, η οποία δεν συμβιβάζεται με την προδοσίαν...».

Την ίδια ημέρα με την ψυχρή απάντηση των Υδραίων δύο πικραμένες μητέρες, η Φωτεινή Π. Μαυρομιχάλη²³⁶⁵ και η Γιαννού Καπετανάκινα²³⁶⁶, απευθύνθηκαν στη Διοίκηση και ζήτησαν να επισπευσθεί η ανταλλαγή, διότι στη Μεθώνη η πανώλη αριθμούσε πολλά θύματα και είχαν αγωνία για τα παιδιά τους το Γεωργάκη Μαυρομιχάλη και τον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη.

Την επομένη ημέρα ο Πετρόμπεης²³⁶⁷ από το Λιμένι με αναφορά του ζήτησε από τη Διοίκηση να παραδοθούν οι πασάδες του Ναυπλίου στον αδελφό του, τον Ιωάννη Κατσή-Μαυρομιχάλη, και στο Νικόλαο Γιατράκο προκειμένου να διαπραγματευθούν αυτοί την ανταλλαγή των αιχμαλώτων. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η προσπάθεια των Γάλλων για την ανταλλαγή είχε ήδη αποτύχει.

Στις 20 Ιουλίου ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης²³⁶⁸ συνηγόρησε για να συμπεριληφθεί στην ανταλλαγή των αιχμαλώτων και ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καπετανάκης, ο οποίος ήταν γαμπρός του Αναγνωσταρά και προστάτης της οικογενείας του. Ο Αριστείδης²³⁶⁹, ανήλικος γιός του Αναγνωσταρά, απευθύνθηκε στην Επιτροπή των Πολεμικών με την αυτή παράκληση. Ο Ανδρέας Μεταξάς και ο Αδάμ Δούκας υπέβαλαν στη Διοίκηση το ίδιο αίτημα για τον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη.

Ο Πετρόμπεης είχε στείλει στη Διοίκηση αναφορά με τον Δαρειώτη και την πληροφορούσε για τα διατρέχοντα στη Μάνη. Παράλληλα έγραψε και για το θέμα

2364. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 99, έγγρ. 101 της 12 Ιουλίου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σ. 195.

2365. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 20, αριθ. εγγρ. 1806 της 12 Ιουλίου 1825.

2366. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 20, αριθ. εγγρ. 1805 της 12 Ιουλίου 1825.

2367. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, , Αρχ. Αγώνος (87), αριθ. εγγρ. 1808 της 13 Ιουλίου 1825

2368. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 14, έγγρ. 043 της 20 Ιουλίου 1825.

2369. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 14, έγγρ. 105 της 14 Αυγούστου 1825.

της ανταλλαγής των αιχμαλώτων και στις 20 Αυγούστου σε απάντησή της η Διοίκηση²³⁷⁰ σημείωσε: «...Διά την ελευθέρωσιν του υιού σας, εφρόντισεν η Διοίκησης όσον ηδύνατο, και ελπίζει εντός ολίγου να χαροποιηθή και η Εκλαμπρότης σας και όλοι οι των άλλων συγγενείς...». Παίρνοντας αυτή την είδηση ο Πετρόμπεης²³⁷¹ ευχαρίστησε τη Διοίκηση.

Επειδή η ανάμιξη του Δεριγνύ στην ανταλλαγή των αιχμαλώτων αποδείχθηκε αναποτελεσματική, το ρόλο του μεσολαβητή ανέλαβε πλέον ο Άγγλος ναύαρχος Hamilton (Χάμιλτων)²³⁷², διοικητής της μοίρας του αγγλικού στόλου στο Αιγαίο. Το Σεπτέμβριο ο Ιμπραήμ βρισκόταν στη Λακωνία, γι' αυτό ο Χάμιλτων έστειλε αξιωματικούς του να τον συναντήσουν εκεί, διότι υπήρχε πρόβλημα με την απελευθέρωση του Χατζηχρήστου. Πράγματι η συνάντηση έγινε στην Τρίπολη, αλλά ο Ιμπραήμ απέρριψε το αίτημα για την ανταλλαγή του Χατζηχρήστου και του Νικολάου Γεωργακοπούλου-Μοθωναίου, απαίτησε ακόμη την απελευθέρωση και ολοκλήρου της οικογενείας του Αλή πασά.

Εκτός από τα εμπόδια στην ανταλλαγή των αιχμαλώτων, τα οποία προέρχονταν κυρίως από την πλευρά μελών της Διοίκησης, υπήρξαν και διαφορετικοί κατάλογοι αιχμαλώτων για ανταλλαγή, οι οποίοι κυκλοφόρησαν. Ο Πετρόμπεης²³⁷³ στις 30 Αυγούστου ανέφερε τα ακόλουθα: «...Εν από τα όσα εμπόδια εφανερώθησαν είναι και ο διαφορετικός κατάλογος οπου εδόθη προς τον εξοχώτατον Άμιλτων, διότι άλλων ονομάτων κατάλογος εστάλη προς εμέ και άλλος εστάλη διά της φεργάδος, όστις εξητούσε τινάς των ημετέρων, οι οποίοι είναι τοις πάσι δήλον ότι εθυσιάσθησαν υπέρ πατρίδος...».

Ο Πετρόμπεης με αλληπάλληλες αναφορές προσπαθούσε να είναι σε συνεχή επαφή με τη Διοίκηση και άλλοτε πρότεινε την κατάληψη της Μεθώνης²³⁷⁴ και άλλοτε της Τρίπολης²³⁷⁵.

Το Εκτελεστικό²³⁷⁶ στις 23 Σεπτεμβρίου 1825 ανέφερε στο Βουλευτικό, ότι ο Χάμιλτων πήγε στις Κιριές και συνάντησε τον Πετρόμπεη. Όταν αυτός πληροφορήθηκε την άρνηση ανταλλαγής του Χατζηχρήστου και του Ν. Γεωργακοπούλου, εισηγήθηκε στον Χάμιλτων να γίνει δεκτός ο όρος αυτός και να προχωρήσει στην ανταλλαγή των υπολοίπων. Του δήλωσε ακόμη, ότι αναλαμβάνει αυτός την ευθύνη απέναντι στη Διοίκηση. Ο Χάμιλτων έκανε συμβούλιο των αξιωματικών του και έμειναν όλοι σύμφωνοι για την ανταλλαγή. Στη συνέχεια πήγε στη Μεθώνη, αλλά ο

2370. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 112, έγγρ. 084 της 20 Αυγούστου 1825.

2371. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 001 της 28 Αυγούστου 1825.

2372. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 076 της 30 Αυγούστου. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 052 της 9 Σεπτεμβρίου 1825.

2373. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 076 της 30 Αυγούστου 1825.

2374. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 076 της 30 Αυγούστου 1825

2375. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 053 της 9 Σεπτεμβρίου 1825.

2376. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 122, έγγρ. 144 της 23 Σεπτεμβρίου 1825. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό π., σ. 197-8.

εκπρόσωπος του Ιμπραήμ δεν ήθελε να ενεργήσει τα συμφωνηθέντα πριν ειδοποιηθεί ο Πασάς του. Κατόπιν όμως της επιμονής του Άμιλτων δέχθηκε να παραδοθούν οι πασάδες στην Κορώνη και να παραληφθούν οι Έλληνες αιχμάλωτοι από τη Μεθώνη. Μετά από όλα αυτά στις 23 Σεπτεμβρίου έφθασαν στο Ναύπλιο ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ο Παναγιώτης Γιατράκος, ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καπετανάκης²³⁷⁷ και ο Σωτήριος Βάρβογλης και μπήκαν σε καραντίνα.

Σημειώνεται ακόμη, ότι η Διοίκηση δεν ήθελε να ελευθερωθεί ο Αλή πασάς του Ναυπλίου, «...ων δυνάμενος να βλάβη εις την Πελοπόννησον, ότι η Διοικήσις ζημιούται μεγάλως με την ανταλλαγίν...». Αλλά ο Ιμπραήμ δεν δεχόταν να παραμείνει ο Αλή πασάς στην Πελοπόννησο και ανέλαβε ο Άμιλτων να τον μεταφέρει στη Σμύρνη.

Τον επίλογο²³⁷⁸ της περιπέτειας των Ελλήνων αιχμαλώτων έγραψαν με ευχαριστήριο επιστολή στο Εκτελεστικό ο Γ. Μαυρομιχάλης, Π. Γιατράκος, Π. Γ. Καπετανάκης και Σ. Βάρβογλης.

Τα «καπάκια» του Γεωργίου Μαυρομιχάλη

Η παρουσία του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία προκαλούσε πάντοτε τον φόβο στους Μανιάτες, μήπως εκστρατεύσει εναντίον της ιδιαίτερης πατρίδας τους. Ίσως η αλληλογραφία του Γεωργάκη Μαυρομιχάλη με τον Ιμπραήμ και η υπόσχεση ότι θα ενεργήσει, ώστε να πείσει τους Μανιάτες να προσκυνήσουν, να συνετέλεσε στη ματαίωση τυχόν πρώιμης επιδρομής στη Μάνη.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, όταν παραδόθηκε το Νεόκαστρο, παρά τις συμφωνίες ο Ιμπραήμ κράτησε το Γεωργάκη Μαυρομιχάλη και τον Παναγιώτη Γιατράκο, για να επιβάλλει στους αντιπάλους του την απελευθέρωση των πασάδων του Ναυπλίου. Αυτούς τους είχαν κρατήσει οι Έλληνες και τους είχαν ακόμη φυλακισμένους με τις οικογένειές τους, διότι το 1822 είχαν αρνηθεί να υπογράψουν την παράδοση της πόλης τους.

2377. Εκστρατείες και λογαριασμοί του Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη: Είχε υποβάλλει λογαριασμό για τα έξοδά του στην εκστρατεία του κατά των ανταρτών στην Τρίπολη το Δεκέμβριο του 1824 η οποία εκκρεμούσε. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 18, έγγρ. 094 της 31 Ιουλίου 1824 και φάκ. 19, έγγρ. 048, και φάκ. 53, έγγρ. 123, 143, 171, της 13 Φεβρουαρίου 1825. Γ Α Κ, Υπ. Οικ., φάκ. 32, έγγρ. της 21 Ιανουαρίου 1825. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 28, έγγρ. 175 (διαταγή στρατολογίας), φάκ. 53, έγγρ. 171, φάκ. 54, έγγρ. 10, φάκ. 59, έγγρ. 93 (διαταγή στρατολογίας), φάκ. 92, έγγρ. 055 της 24-5 Μαρτίου 1825, φάκ. 99, έγγρ. 055 της 25 Μαρτίου 1825, φάκ. 133, έγγρ. 110 της 23-6 Οκτωβρίου 1825, φάκ. 154, έγγρ. 069 της 19-23 Ιανουαρίου 1826. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ Α', Εκτ. φάκ. 12, έγγρ. 181 της 5 Ιουνίου 1825. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ Α', Υπ. Πόλ., φάκ. 29, έγγρ. 053 της 5 Ιουνίου 1825. Επιστρέφοντας από την αιχμαλωσία ζήτησε 5.000 γρόσια έναντι του λογαριασμού του. Του δόθηκαν 1.000 γρόσια. Γ Α Κ, Εκτ. φάκ. 133, έγγρ. 110 της 25 Οκτωβρίου 1825. Επανήλθε με το αίτημά του, επικαλούμενος: «...και έτοιμος διά να κάμω το χρέος μου καθώς και επροχθές, οπού εβγήκαν οι εχθροί εις την Μεσσηνίαν το έκαμα...». Η απάντηση ήταν ότι η ένδεια του ταμείου είναι μεγάλη και πρέπει να έχει υπομονήν έως να έμβουν χρήματα. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 148, έγγρ. 023 της 24 Δεκεμβρίου 1825.

2378. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 125, έγγρ. 118 της 2 Οκτωβρίου 1825.

Μετά από διαπραγματεύσεις έγινε η ανταλλαγή και, όταν ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης γύρισε από τη Μεθώνη, πρότεινε στη Διοίκηση ένα σχέδιο για τη δολοφονία του Ιμπραήμ²³⁷⁹. Ανέφερε ότι του έγινε πρόταση από τους εχθρούς, να πείσει τον πατέρα του και όλους τους Μανιάτες να προσκυνήσουν και να παραδώσουν τα όπλα. Θα μπορούσε επομένως να αρχίσει αλληλογραφία με τον Ιμπραήμ, στέλλοντας τα γράμματά του με τον Παναγιώτη Χρυσανθάκη ή Κακλαμάνο, ο οποίος είχε δεχθεί, όταν συναντήσει τον Ιμπραήμ, να τον σκοτώσει για τη σωτηρία της πατρίδας. Μοναδικό του αίτημα ήταν να αναλάβει η πατρίδα τη συντήρηση της οικογενείας του και η Διοίκηση δέχθηκε τον όρο του Κακλαμάνου καθορίζοντας και το ποσόν, που θα χορηγούσε στην οικογένειά του²³⁸⁰ «έως ου υπάρχει το Ελληνικόν έθνος».

Η Διοίκηση²³⁸¹ δέχθηκε το εγχείρημα αυτό και έδωσε στο Γεωργάκη Μαυρομιχάλη ένα έγγραφο με το οποίο τον κατοχύρωνε από τους τυχόν μελλοντικούς επικριτές ή συκοφάντες του: «Το Εκτελεστικόν Σώμα δηλοποιεί, ότι ο κύριος Γεώργιος Μαυρομιχάλης, άμα φθάσας ενταύθα εκ Μοθώνης μετά την αλλαγίαν των αιχμαλώτων, μόλις εμπήκεν εις το καθαρτήριον, και έσπευσε να κάμη γνωστήν εις την Διοίκησιν, όσον ευρισκόμενος έτι εις Μοθώνην, του επρότεινον οι Οθωμανοί εξουσιασταί με την γνώμην του Ιμπραχήμ πασά, διά να ενεργήση κατά του έθνους του, καταπέιθων όσους περισσοτέρους εκ των ομογενών, και τον ίδιον αυτού πατέρα, διά να ενωθώσι μετά του τυράννου, και άλλα τοιαύτα αναγκασθείς ως αιχμάλωτος υπεσχέθη και εγγράφως και διά λόγου να εκτελέση.

»Η Διοίκησης δε όχι μόνον ε γνώρισε το μάταιον των τοιούτων υποσχέσεων, τας οποίας ηναγκασμένος και διά να απατήση τους εχθρούς έδωκεν ο Κορ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, αλλά και πεπεισμένος εις τα πατριωτικά του φρονήματα, τον επαρακάλεσε μάλιστα, προς περισσοτέραν επιτυχίαν του σκοπού του, τον οποίον ανέλαβε ο άνθρωπος Παναγιώτης Χρυσανθάκης του να αφανίση τον Ιμπραχήμ πασάν, να γράψη πλαστώσ προς αυτόν, ότι ενήργησεν, ελθών ενταύθα, όσα είχαν υποσχεθή εις Μοθώνην, προς επιτυχίαν του σκοπού του, διά να λάβη μεθ' εαυτού εν τοιούτον έγγραφον ο ειρημένος Π. Χρυσανθάκης και δι' αυτού να ευκολυνθή εις το να πλησιάση τον Ιμπραχήμ πασά...».

Στα επόμενα γράμματά του από το Λιμένι ο Γ. Μαυρομιχάλης²³⁸² ενημέρωσε τη Διοίκηση ότι ο Παναγιώτης Χρυσανθάκης δεν μπόρεσε να πλησιάσει τον Ιμπραήμ, για να του δοθεί η ευκαιρία να τον σκοτώσει. Ήλπιζε ότι σε δευτέρα ή και τρίτη αποστολή, ίσως και με άλλον μαζί θα μπορούσε να επιτύχει το εγχείρημά του.

2379. Λεπτομερειακή έκθεση των γεγονότων και παρουσίαση εγγράφων γίνεται από το Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 9(1988)199 κ.ε.

2380. Η παροχή αυτή θυμίζει τη βυζαντινή εποχή με τις πρόνοιες και τη βενετοκρατία με τους τίτλους ευγενείας και κτηματικές εκτάσεις για τις οικογένειες που είχαν προσφέρει υπηρεσίες και οι ιδέες αυτές υπήρχαν ακόμη στα μυαλά των Ελλήνων. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σ. 201.

2381. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 15, έγγρ. 182 της 30 Σεπτεμβρίου 1825.

2382. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 131, έγγρ. 031 της 17 Οκτωβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 132, έγγρ. 013 της 20 Οκτωβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 133, έγγρ. 117 της 26 Οκτωβρίου 1825.

Σε επιστολή του ο Γ. Μαυρομιχάλης προς τον Ιμπραήμ προσχηματικά πρόβαλε τρεις όρους. Το μπεηλίκι της Μάνης να δοθεί στον πατέρα του και να κληρονομείται από την οικογένειά του. Ο πατέρας του να μην πάει στην Πόλη να παρουσιαστεί στο Δεβλέτι, προφανώς διότι όποιος πήγαινε εκεί έχανε το κεφάλι του. Ακόμη να μην υπάγεται η Μάνη στον τουρκικό ναύσταθμο, όπως τα νησιά του Αιγαίου, αλλά στη διοίκηση της Αιγύπτου.

Στις 17 Οκτωβρίου ο Ιμπραήμ²³⁸³ έστειλε την απάντησή του στο Γεωργάκη Μαυρομιχάλη, η οποία έγραφε: «*Του τιμιωτάτου Πεγζαντέ Γιωργάκη. Κατά την ομιλίαν οπού εκάματε με τον Αχμέτ Εφέντη, και την υπόσχεσιν οπού επήρες διά να κάμνης κάθε τρόπον ο πατέρας σου, και όλοι οι συγγενείς σου να προσκυνήσουν και να μου ζητήσουν το ράγι, βλέπω ότι με την προκοπήν σου, το έφερες εις βαθμόν διά να παίρνει τέλος αυτή η υπόθεσις και τώρα από τις γραφές που μου έστειλεις με τον άνθρωπό σου ζητείς το πουγουλιτί (διάταγμα) του ραγιά, καθώς το έγγραψα και σου το στέλνω με τον δούλο σου τον Παναγιώτη. Συγχωρώντας τον μπαμπά σου, τους θείους σου και όλη τη φαμίλια σου, με το έχειν τους, πλούτη και τα εξής, το λοιπόν ημπορείτε να είστε ήσυχοι και να πιστέψετε δίχως αμφιβολία. Εδίδορσα και τον μπαμπά σου πάλι πας πογί (Μπέης) της Μανίας και εις των κληρονόμων του, τέλος πάντων εις την φαμελίαν του. Με το θέλημα του θεού το λαμβάνοντας να το διαβάσης του μπαμπά σου και εις όλους άλλους χρειαζόμενους και να το εξηγήσης καλά. Αυτήν την δούλεψιν οπού με έκαμες, με γένικε μακπουλί διγαρός το εδέχτηκα με ευχαρίστησιν και θέλεις βλέπει εις τα εξής την απόδειξιν. Όμως αν είν' κι άλλοι εις την Μανία οπού ζητούν το ράγι να τους γράψης και να διορίσης εις τρόπον να τελειώση...».* Από τα άλλα αιτήματα του Γ. Μαυρομιχάλη γινόταν δεκτό να μην πάει ο Πετρόμπεης στην Πόλη, αλλά δεν μπορούσε να υπαχθεί η Μάνη στη Διοίκηση της Αιγύπτου.

Ακόμη ο Ιμπραήμ έκανε γνωστό στο Γεωργάκη Μαυρομιχάλη ότι του ήρθαν ενισχύσεις από την Αίγυπτο και θα κατευθυνόταν στην Πάτρα. Αφησε όμως εντολή και εξουσιοδότηση στον Κεχαγιά του να δίνει το ράγι σε όποιον θα το ζητούσε από το Μοριά.

Τον επόμενο μήνα, Νοέμβριο, χωρίς να αναφέρεται η ημέρα και η θέση στην οποία βρισκόταν, ο Ιμπραήμ²³⁸⁴ έστειλε και άλλο γράμμα στο Γεωργάκη Μαυρομιχάλη και προφανώς του έδινε απαντήσεις σε ερωτήματά του:

«*Ιμπραχήμ Πασάς Βαλής του Κρήτη και του Μοριάς και σερασκέρης του αυτού τόπου.*

»*Εδικέ μου Πεηζατέ Γιωργάκη. Έλαβα το γράμμα σου και είδα τα γραφόμενά σου, οπού φανερώνης ότι οι Μανιάτες αν δώσουν τα άρματα φοβούνται διά την ζωή τους, σε αυτό έχουν δίκαιο, όμως η φιλανθρωπία και το μερχαμέτι μας και με όλον τον κόσμο δεν αλλάζουμε τη κουβέντα μας. Αυτό είναι φανερωμένο εις σχεδόν σε όλους· και πώς γίνεται να δώσω ράι και από κεί κ' εξής να ενοχλήσω σε μικρό πράγμα*

2383. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 147, έγγρ. 120 της 27 Οκτωβρίου 1825.

2384. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 147, έγγρ. 118 του Νοεμβρίου 1825 (χωρίς ημερομηνία)..

κανένα και όχι να σηκώσω την ζωήν του και την τιμήν του, οπού είναι μεγάλο πράγμα εις τον άνθρωπο. Αλήθεια το κραταιόν Δεβλέτι σας είχε τα άρματα εις το χέρι σας αφημένα. Όμως τότε κανένα φταίξιμο, όμως τώρα μετά να έφταιζαν, πρέπει να δώσουν τα άρματα και να συγχωρεθεί το φταίξιμο, επειδή δεν συμφέρει να γράψω εις το κραταιόν Δεβλέτι οπού σας αφήκα τα άρματα... αλήθεια όσο σιριάνισα την Μοριά κανείς δεν ήρθε να προσκυνήση, όμως ποιός είναι ζημιωμένος, εμείς με δόξα θεού πάντα διαφορεμένοι (κερδισμένοι) είμαστε εις τους πολέμους, επειδή παίρνουμε σκλάβους και σκλάβες και γεννήματα. Και αυτοί τρέχουν στα βουνά και τα λαγκάδια και στις σπηλιές πεινασμένοι και κακομοιριασμένοι. Από εδώ και εξής θέλει γίνουν χειρότερα και οι Μανιάτες αν θέλουν να πάνε σε αυτόν το δρόμο είναι νοικοκυραίοι. Κολοκοτρώνης και επίλοιποι συνάζουν ασκέρια με χοντρούς λουφέδες, ό,τι δουλειά είδαν οι Ρουμελιώτες με τον Χατζηχρήστο, τόσο θα ειδούνε και αυτοί. Όμως του λόγου σου κατά το σατακάτι σου πες του Μανιατώνε να δώσουνε τα άρματα και να καθίσουν απείραγοι...».

Στις 7 Νοεμβρίου ο Γ. Μαυρομιχάλης²³⁸⁵ έγραψε στη Διοίκηση ότι ο Παναγιώτης Χρυσανθάκης, που τον είχε στείλει προηγουμένως να σκοτώσει τον Ιμπραήμ, δείλιασε και δεν θέλει να πάει πάλι, αλλά χωρίς αμφιβολία φυλάσσει το μυστικό του εγχειρήματος. Εξέφρασε ακόμη την ελπίδα ότι θα προσπαθήσει να βρει κάποιον θαρραλέον για να επιχειρήσει πάλι.

Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης έστειλε γράμμα στον Ιμπραήμ, το οποίο παραδόθηκε στους Αιγυπτίους στην Τρίπολη. Τη μεταφορά έκανε ο Ιωάννης Φιλήμων, γραμματικός του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, ο οποίος είχε σκοπό να επωφεληθεί από την ευκαιρία να συλλέξει πληροφορίες, για τις στρατιωτικές δυνάμεις που βρίσκονταν τότε στην Τριπολιτσά. Όπως θα αναφερθεί αργότερα η ματάβασή του έγινε αιτία προστριβών με το Θ. Κολοκοτρώνη.

Στις 4 Δεκεμβρίου ο Κ. Μαυρομιχάλης²³⁸⁶ έγραψε στη Διοίκηση να σταλούν τα γράμματα από την Τρίπολη για τον ανιψιό του Γεωργάκη, για να συνεννοηθεί με το ναύαρχο Μιαούλη, αν θα στείλουν άλλον άνθρωπο στον Ιμπραήμ, ο οποίος θα πήγαινε στο Μεσολόγγι για να τον σκοτώσει, «...γιατί το πράγμα εκοινοποιήθη εξ αιτίας τα φερσίματα των καλών πατριωτών...». Προφανώς εννοούσε τον Κολοκοτρώνη, ο οποίος δημιούργησε επεισόδιο με τον Ιω. Φιλήμονα.

Η Διοίκηση²³⁸⁷ απάντησε ότι επειδή το έργο που είχε αναλάβει ο Γ. Μαυρομιχάλης με την αλληλογραφία, την οποία διατηρούσε με τον Ιμπραήμ, άρχισε να κοινολογείται συνέστησε, αν δεν μπορεί το γράμμα να σταλεί γρήγορα, να παραιτηθεί από την προσπάθεια.

Στις 29 Δεκεμβρίου η Διοίκηση²³⁸⁸ ζήτησε από το Γ. Μαυρομιχάλη να σταματήσει τις επαφές με τον Ιμπραήμ, διότι βρισκόταν μακριά στο Μεσολόγγι, ώστε

2385. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 136, έγγρ. 179 της 7 Νοεμβρίου 1825.

2386. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 143, έγγρ. 003 της 4 Δεκεμβρίου 1825

2387. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 144, έγγρ. 024 της 7 Δεκεμβρίου 1825.

2388. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 149, έγγρ. 004 της 29 Δεκεμβρίου 1825.

δεν θα ήταν δυνατόν να τον σκοτώσουν, αλλά και διότι έγινε σε πολλούς γνωστό το σχέδιο. Ακόμη συμπλήρωσε: «...Η Διοίκηση δεν αμφιβάλλει ότι ωφέλησε η απόλη αυτή ή και να εμποδίσει ίσως τους κατά της Μάνης σκοπούς του Ιμπραχήμ, αλλ' ήδη πλέον οι αυτού μένοντες εχθροί δεν είναι ικανοί να πλῆξουν αυτά τα μέρη και δεν αμφιβάλλει, ότι θέλεις διατάξει τα αυτού εις τοιούτον τρόπον, ώστε να μη ημπορέσουν οι εχθροί, καν αν θελήσουν να προξενήσουν τινά βλάβην...». Γενικά το σχέδιο αυτό κρίθηκε ως παράτολμο και «παιδαριώδες»²³⁸⁹.

Θαλάσσιος αποκλεισμός του Ιμπραήμ

Στη Μάνη οι δρόμοι δεν ήταν ασφαλείς και η επικοινωνία τού ενός τόπου με τον άλλον περιέκλειε κινδύνους, ιδιαίτερα όταν υπήρχαν εχθρικές σχέσεις μεταξύ των γειτονικών καπετανιών. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη των θαλασσίων συγκοινωνιών, αλλά παράλληλα έδινε και την ευκαιρία σε όσους είχαν πλοιάρια να ασκούν άλλοτε πειρατεία²³⁹⁰ και άλλοτε λαθρεμπόριο. Συνήθως σε πολεμικές περιόδους οι Μανιάτες επιδίδονταν στην πειρατεία, η οποία αποδεικνυόταν πολλές φορές αρκετά επικερδής, ιδιαίτερα όταν λεηλατούσαν μεταγωγικά πλοία του τουρκικού στόλου.

Επί τουρκοκρατίας βασική υποχρέωση του μπέη της Μάνης ήταν η δίωξη της πειρατείας, που πολλές φορές δεν στεφόταν από επιτυχία.

Στη διάρκεια της επανάστασης υπήρχαν πλοιάρια Μανιατών, τα οποία έλαβαν μέρος στον αγώνα και γι' αυτά έγινε λόγος προηγουμένως. Στα χρόνια του Ιμπραήμ πολλοί Μανιάτες επιδόθηκαν στη δίωξη του λαθρεμπορίου, δηλαδή των εμπορικών πλοίων που συναλλάσσονταν με τα αποκλεισμένα κάστρα της Κορώνης, της Μεθώνης και του Νεοκάστρου και μετέφεραν εκεί διάφορα τρόφιμα ή άλλα είδη, που δεν ήταν σε επάρκεια στα αιγυπτιακά στρατόπεδα. Δεν αποκλείεται όμως να κατάσχεσαν πλοία που περνούσαν από τις θάλασσές τους, χωρίς να έχουν σχέση με τον εφοδιασμό των εχθρικών φρουριών.

Ο στρατός του Ιμπραήμ, που ανεφοδιαζόταν από την Αίγυπτο, είχε ανάγκη συναλλαγής και προμήθειας διαφόρων ειδών από γειτονικούς τόπους, όπως π.χ. λαχανικά, παπούτσια κ.ά. Στα κάστρα που κατείχαν οι Αιγύπτιοι προσελκύονταν οι έμποροι, από την προσφορά καλών τιμών στην αγορά διαφόρων προϊόντων που σπάνιζαν. Παράλληλα ο ελληνικός στόλος προσπαθούσε να εμποδίσει το εμπόριο αυτό, γι' αυτό και ευδοκίμωσε το λαθρεμπόριο. Πλοία με Ιονική σημαία ή άλλες

2389. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, ό.π., σ. 216.

2390. Θα πρέπει να λάβει κανείς υπ' όψη του, ότι η γεωργική παραγωγή της Μάνης δεν κάλυπτε τις ανάγκες ολοκλήρου το χρόνου, αλλά μερικές φορές μόνο 3-4 μηνών. Γι' αυτό, όπως γινόταν με όλες τις πολεμικές φυλές, η έλλειψη τροφίμων ανάγκαζε τους Μανιάτες να προσπορίζονται τα αναγκαία αγαθά για την επιβίωσή τους με τις αρπαγές, την πειρατεία κλπ.

ξένες σημαίες προσπαθούσαν λαθραία να μεταφέρουν προϊόντα. Φυσικά από το λαθρεμπόριο αυτό δεν έλλειπαν και οι Έλληνες, ούτε οι Μανιάτες.

Για την αντιμετώπιση του εφοδιασμού με τρόφιμα και διάφορα άλλα είδη των φρουρίων υπό αιγυπτιακή διοίκηση ο Πετρόμπεης²³⁹¹ ανέθεσε σε ορισμένα μανιάτικα εξοπλισμένα πλοία να περιπολούν στο Μεσσηνιακό κόλπο, για να παρεμποδίζουν το λαθρεμπόριο με τα κάστρα που κρατούσε ο Ιμπραήμ. Δεν ήταν όμως απίθανο να ασκούσαν αυτά και πειρατεία σε κάθε διερχόμενο πλοίο με την πρόφαση της δίωξης του λαθρεμπορίου.

Στις 17 Ιουλίου από τις Κιτριές ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²³⁹² ζήτησε από τους Υδραίους και Σπετσιώτες να αφήσουν ένα πλοίο στο Μεσσηνιακό κόλπο: «... *Επειδή δε κρίνομεν και αναγκαίον το να εμποδίζωνται τα πλέοντα εν τω Μεσσηνιακώ κόλπω εχθρικά πλοία, τα μετακομίζοντα τας τροφάς και τα πολεμοφόδια εις το εν τω Νησίω εχθρικών στρατόπεδον, παρακαλούμεν να αφήσετε εν των μικροτέρων πλοίων, διορίζοντές το να περιπλέη κατά τα παραθαλάσσιά μας, διά να εμποδίζη και την μετακόμισιν διά θαλάσσης τροφών και να επαπειλή διά της παρουσίας του τους εν Μεσσηνία εχθρούς, και επομένως να εμψυχώνει και τους ημετέρους...*».

Στις 18 Αυγούστου 1825 ο Πετρόμπεης έδωσε στον Πασχάλη Αλεξανδρή-Γερακαράκη²³⁹³ από το Σκουτάρι το ακόλουθο πιστοποιητικό: «*Κατά τας 15 του παρελθόντος Ιουλίου εδιωρίσθη δι' επιταγής μου ο καπ. Πασχάλης με το μυστικό (είδος πλοίου) του ίνα περιπλέη τα παράλια της Μεσσηνίας, εμποδίζειν τα προς οικονομίαν τροφής και βλάβην παραπλέοντα εχθρικά πλοία: όστις και πολεμήσας τρεις μάχαις επροξένησεν πολλήν εις αυτά βλάβην, και προς το μέρος μας ωφέλειαν. Επειδή όμως προς εξοικονόμησιν των μαρινάρων (ναυτικών) του και πολεμοφοδίων άχρι της σήμερον εξόδευσε γρόσια χίλια πεντακόσια Νο: 1.500. Τω δίδεται το παρόν εις απόδειξιν, διά να του χρησιμεύση όθεν ανήκει. Τη 18 Αυγούστου 1825, Κιτριές. Ο πατριώτης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης...*».

Ο Πετρόμπεης έστειλε στη Διοίκηση το Γ. Δαρειώτη για να εκθέσει την επικρατούσα κατάσταση στη Μάνη και στην απάντησή της, της 20^{ης} Αυγούστου 1825, η Διοίκηση²³⁹⁴ έγραψε: «...*Διά τον αποκλεισμόν των Μοθωκορώνων και του Μεσσηνιακού κόλπου η Διοίκησις διώρισε δύο πολεμικά πλοία, κρατήσασα και η εκλαμπρότησας δύο από τα αυτόθι ευρισκόμενα μικρά ένοπλα, τα οποία θέλουν εφοδιασθεί παρά του Υπουργείου των Ναυτικών με τας αναγκαίας οδηγίας και διαταγάς διά να συντελούν και αυτά εις τον ανωτέρω αποκλεισμόν ...*».

2391. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 128, έγγρ. 166, 167, 168 της 18 Αυγούστου 1825.

2392. Α. Α. Χ"Α ν α ρ γ ύ ρ ο υ, ό.π, τόμ. Α', σ. 333.

2393. Ο Πασχάλης Γερακαράκης από το Σκουτάρι ήταν γιός του Αλεξανδρή, γνωστού πειρατή των παρελθόντων ετών, τον οποίο οι Τούρκοι το 1804 ως Κλεπτοαλεξανδρή τον ζητούσαν από τον Αντώνμπεη ζωντανό ή σκοτωμένο.

2394. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 112, έγγρ. 084 της 20 Αυγούστου 1825. Μετά από δέκα ημέρες ο Πετρόμπεης έγραψε στη Διοίκηση να ταχυνθεί η αποστολή των δύο πλοίων. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 076 της 30 Αυγούστου 1825.

Όταν ο Πετρόμπεης²³⁹⁵ πήρε την παραπάνω διαταγή έδωσε στον Πασχάλη Γερακάρη-Γερακαράκη την ακόλουθη εντολή: «Κατά την υπ' αριθ. 11078 επιταγήν της Σεβ. Διοικήσεως διορίζω από σήμερα τον καπ. Πασχάλην με το μυστικόν του να παραφυλάττει τα παράλια της Μεσσηνίας επί συμφωνία γροσίων τριών χιλιάδων Νο: 3.000 τον μήνα, και εις ένδειξιν δίδωμι το παρόν μου εις χείρας του, διά να τω χρησιμεύση, όθεν ανήκει. Τη 28 Αυγούστου 1825, Κιτριές. Ο πατριώτης Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης».

Στις 10 Οκτωβρίου το Υπουργείο Ναυτικών²³⁹⁶ έστειλε στο Εκτελεστικό το ακόλουθο έγγραφο: «Ο Πασχάλης Γερακαράκης Σπαρτιάτης Κυβερνήτης του μυστικού Επαμενώνδας, όστις ευρίσκεται υπό κάθαρσιν, διότι εξέτασεν εν πλοιάριον Κυθήριον, προερχόμενον εκ Μεθώνης, και έλαβεν ένδον του Μύστικου τον караβοκύρην, με αναφοράν του προς το Υπουργείον τούτο περιέκλειε δύο αποδεικτικά του Εκλαμπρότατου Π. Μαυρομιχάλη, το εν από 18 Αυγούστου, ότι τον εδιόρισεν από τας 15 Ιουλίου να περιπλήη τα παράλια του Μεσσηνιακού κόλπου και έκαμε τρεις πολέμους και εξόδευσε γρ: 1.500. Το έτερον από 28: Αυγούστου ότι κατ' επιταγήν της Διοικήσεως υπ' αριθ. 11078: τον διώρισε να φυλάξη τα παράλια του Μεσσηνιακού κόλπου γρόσια τρεις χιλιάδες: αριθ. 3.000 μηνιαίον μισθόν.

»Το Υπουργείον τούτο εξέτασαν ευρίσκει, ότι κατ' επιταγήν της Διοικήσεως υπ' αριθ. 11397 διορίσθησαν δύο πλοία, το μεν γαλιώτα Γεωργίου Μ. Πικουλάκη²³⁹⁷ και το μύστικον του Κ: Γεωργάκη Μιχαήλ Ανδρεάκη, και κατά δευτέραν διαταγήν της Διοικήσεως υπ' αριθ. 11489: εδόθησαν πολεμικά διπλώματα εις τα άνωθεν ονόματα, και εφοδιάσθησαν με τας αναγκαίας οδηγίας από 30 Αυγούστου υπ' αριθ. 4823, και ειδοποίησε τον Εκλαμπρότατον Π. Μαυρομιχάλη την αυτήν ημέραν υπ' αριθ. 4824: διά να διορισθώσι τα αυτά πλοιάρια.

»Το πώς ευρίσκεται Κυβερνήτης ο Πασχάλης Γερακαράκης αγνοεί το Υπουργείον τούτο, ομοίως και διά πόσον εσυμφωνήθη, και αν ήτον με μισθόν τα διορισθέντα άνωθεν, διότι ούτε η Σεβ. Διοίκησις διέταξε το Υπουργείον τούτο να τα συμφωνήση, ούτε ο Εκλαμπρότατος Π. Μαυρομιχάλης ανέφερεν. Οι δύο άνωθεν εδιορίσθησαν υπό την οδηγίαν του Κ: Σάββα Υδραίου και επειδή δεν είναι το όνομα τούτο από τα δύο διορισθέντα, ούτε ημπορούσε να αρχίση από 28: Αυγούστου, ενώ εγράφησαν τα γράμματα από 30: Αυγούστου εις το Υπουργείον τούτο. Διά τούτο και δεν εγκρίνεται η ζήτησις του Πασχάλη Γερακαράκη, διότι δεν εγνωρίζετο υπό του υπουργείου τούτου. Δι' ο και καθυποβάλλει προς το Σεβ: Εκτελεστικόν Σώμα, ίνα διατάξη τα εικότα. Εν Ναυπλίω τη 10 Οκτωβρίου 1825».

2395. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 128, έγγρ. 167 της 28 Αυγούστου 1825.

2396. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 128, έγγρ. 166 της 10 Οκτωβρίου 1825. Σχετικό έγγραφο: ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 196 της 13 Οκτωβρίου 1825.

2397. Η γαλιώτα του Γεωργίου Μ. Πικουλάκη ονομαζόταν «Δαίδαλος» και του Γεωργ. Μιχ. Ανδρεάκη «Επαμεινώνδας». ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 115, έγγρ. 070 της 29 Αυγούστου 1825.

Ο Πετρόμπεης²³⁹⁸ ειδοποιήθηκε ότι, αφού αυτός ζήτησε την έκδοση των εφοδιαστικών εγγράφων, είναι ο ίδιος υπεύθυνος για κάθε κατάχρηση που θα έκαναν τα πλοία αυτά. Στις 2 Οκτωβρίου πάλι ο Πετρόμπεης²³⁹⁹ ζήτησε να αλλάξουν τα έγγραφα και να εκδοθεί ένα στο όνομα του Πασχάλη Γερακαράκη και ακόμη ζήτησε από τη Διοίκηση: «...προσέτι παρακαλείται να διατάξη διά να εκδοθώσι και έτερα εμπορικά έγγραφα εις το όνομα του καπ: Θεοδώρου Ιωάννου Τζαγκάκου, όστις κυβερνά έν μύστικον επονομαζόμενον Λυκούργος, έχον ναύτας οκτώ ενοπλισμένους με δύο κανόνια και λοιπά φιλά άρματα των ναυτών, ίνα έχη το ελεύθερον να εμπορευέται εις το Αιγαίον πέλαγος και ότι αυτός ο κυβερνήτης θέλει φυλάξει απαράλλακτως τα καθήκοντα του εμπορικού θαλασσίου καθ' όλην την έκτασιν εγώ εγγυούμαι όπου ανήκει...».

Στις 22 Οκτωβρίου το Εκτελεστικό²⁴⁰⁰ διέταξε το Υπουργείο Οικονομίας να δώσει γρόσια 2.500 για μηνιαίο μισθό στον Πασχάλη Γερακαράκη, διοικητή του μυστικού «Επαμεινώνδας», ο οποίος ήταν διορισμένος εις την πολιορκία των φρουρίων Μεθώνης και Κορώνης.

Σχετικά με τη δίωξη της πειρατείας στο Μεσσηνιακό κόλπο ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης ανέφερε στη Διοίκηση τα ακόλουθα:

«Σεβαστή Διοίκησης,

Κατά την σεβαστήν υμών διαταγήν ελθών ενταύθα, ίνα διενεργήσω όσα μοι επετάχθησαν, και ιδών τας υπό την Ιονικήν σημαίαν γενομένας καθ' εκάστην καταχρήσεις πολλών πλοίων μετακομιζόντων παντείων ειδών τροφάς εις τα φρούρια Μοθωκορώνης και Νεοκάστρου, προς ολιγόστευσιν αυτών τουλάχιστον έκρινα να εκπλεύση η γαλιώτα: Περσεφόνη, η διοικουμένη παρά του καπ. Νικ. Κορφιάτη. Εκπλεύσασα λοιπόν συνέλαβε τα οποία φέρει μεθ' εαυτής 4 πλοία, εν μύστικον, μίαν τράτα και δύο καϊκια. Αυτά κατά χρέος φέρονται προς την Σεβαστήν Διοίκησην, ίνα θεωρηθείσης της ζημίας, της προξενουμένης εξ αυτών προς το Έθνος, λάβωσι τα επίχειρα της αισχροκερδείας των. Όθεν και παρακαλείται η Σ. Διοίκησης: ίνα λάβη τα δραστηριότερα περί τούτου μέτρα, και παιδεύσει αυτούς καθ' όλην την έκτασιν της αυστηρότητος, καθότι άλλως ας πληροφορηθή ότι τα εξ Αιγύπτου μετακομιζόμενα χρειώδη εις τους εχθρούς νομισθείν μάταια. Με το να δύνανται εντεύθεν ακόπως και ακινδύνως ν' απολαμβάνωσι κρέατα, βούτυρον, τυρί, μέλι, παπούτσια, ενδύματα, λαχανικά, αυτά και τσαούτα άλλα διάφορα. Εν τοσούτω δε και υποσημειούμεθα.

1825 : 31 : Οκτωβρίου
Εκ Λιμενίου

Ο ευπειθής πατριώτης
Γεώργιος Μαυρομιχάλης».

2398. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 14, έγγρ. 173 της 29 Αυγούστου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 028 της 11 Οκτωβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 196 της 3 Οκτωβρίου 1825

2399. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 128, έγγρ. 080 της 2 Οκτωβρίου 1825.

2400. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 132, έγγρ. 157 και 185 της 22 Οκτωβρίου 1825.

Η πειρατεία δεν ήταν άγνωστη στους Μανιάτες, αλλά δεν σημαίνει ότι μόνο αυτοί συνήθιζαν να την διαπράττουν. Ο Γεώργιος Δραγωνάκος²⁴⁰¹ και ο Δημήτριος Καλκαντής²⁴⁰² κατήγγειλαν πειρατικές πράξεις σε βάρος τους. Ακόμη ο Υδραίος πλοίαρχος Γεώργιος (αναφέρεται και ως Νικόλαος) Λαλεχός κατηγορήθηκε από το Λακεδαιμόνιο Σακελλάριο Παπαφώτου και από το Μανιάτη Μιχάλη Λιναρά²⁴⁰³ ότι, όταν πήγαινε στο Μεσολόγγι, πέρασε από το Μαραθονήσι (Γύθειο) και τους άρπαξε πολύτιμα είδη.

Ο Γ. Μαυρομιχάλης για την αντιμετώπιση του λαθρεμπορίου με τα φρούρια, που κατείχαν οι Αιγύπτιοι στη Μεσσηνία, ζήτησε να εγκριθεί η σύσταση ειδικού δικαστηρίου στο Λιμένι για την ταχεία διεκπεραίωση των υποθέσεων.

Ο Κ. Μαυρομιχάλης στις Σπέτσες και τον Αχλαδόκαμπο

Στα μέσα Οκτωβρίου 1825 ο Αιγυπτιακός στόλος απέπλευσε από την Αλεξάνδρεια με κατεύθυνση τις ελληνικές θάλασσες, μεταφέροντας νέες ενισχύσεις στον Ιμπραήμ. Στην επαναστατημένη χώρα δημιουργήθηκαν ανησυχίες και πολλοί τόποι, όπως η Μάνη, η Ύδρα, οι Σπέτσες κ.ά. με την υποψία ότι θα αποτελούσαν τον μελλοντικό στόχο του Ιμπραήμ, άρχισαν προετοιμασίες για την παρεμπόδιση εχθρικής απόβασης. Τελικά ο στόλος οδηγήθηκε στη Μεθώνη και από εκεί ο Ιμπραήμ βάδισε ενισχυμένος κατά του Μεσολογγίου.

Με απόφαση του Βουλευτικού της 19^{ης} Οκτωβρίου 1825 ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁴⁰⁴ ορίστηκε αρχηγός των στρατιωτικών δυνάμεων μαζί με το συνταγματάρχη Φαβιέρο, που θα πήγαιναν στις Σπέτσες και θα αναλάμβαναν την προστασία τους. Σε περίπτωση κινδύνου της Ύδρας, θα οδηγούσε εκεί τις στρατιωτικές δυνάμεις του. Όλοι οι οπλαρχηγοί είχαν διαταχθεί να υποτάσσονται στις εντολές του.

Στις 27 Οκτωβρίου ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴⁰⁵ ειδοποίησε τη Διοίκηση ότι ο εχθρικός στόλος κατευθυνόταν προς τα Μοθωκόρωνα. Οι πρόκριτοι²⁴⁰⁶ όμως των νήσων δεν εφησύχασαν με την είδηση αυτή, υποπτευόμενοι τέχνασμα του εχθρού. Περίμεναν πρώτα να πληροφορηθούν ότι οι αιγυπτιακές δυνάμεις αποβιβάστηκαν

2401. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 136 της 22 Νοεμβρίου 1825.

2402. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 129, έγγρ. 137 της 13 Οκτωβρίου 1825 και έγγρ. 138 της 22 Σεπτεμβρίου 1825 και ΓΑ Κ, Γραμμ. Δικαίου, φάκ. 22, έγγραφο της 27 Οκτωβρίου 1825.

2403. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 127, έγγρ. 012, 013, 014, 015, 016 της 6 Οκτωβρίου 1825 κ.ά. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 128, έγγρ. 065 της 9 Οκτωβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 139 της 22 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 139, έγγρ. 108 της 24 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 183 της 27 Νοεμβρίου 1825.

2404. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 361. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 131, έγγρ. 137 της 19 Οκτωβρίου 1825. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. Αγών. (87), φάκ. 23, έγγρ. 2161 και φάκ. 25, έγγρ. 2364-5.

2405. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 134, έγγρ. 006 της 27 Οκτωβρίου 1825.

2406. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 134, έγγρ. 132 της 29 Οκτωβρίου 1825.

στη Μεθώνη, για να αφήσουν το φιλέλληνα Φαβιέρο, που οδηγούσε τους τακτικούς, να πάει στην Αθήνα.

Ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴⁰⁷ με το Φαβιέρο και το Νικήτα Σταματελλόπουλο στις 31 Οκτωβρίου πήγαν στην Ύδρα, για να ελέγξουν την αμυντική προετοιμασία της νήσου και διεπίστωσαν ότι ήταν καλά οχυρωμένη. Επειδή ο κίνδυνος εχθρικής απόβασης δεν υπήρχε πλέον, προτάθηκε τα διαθέσιμα ελληνικά στρατεύματα να στραφούν κατά της Τριπολιτσάς, που η αιγυπτιακή φρουρά της ήταν ολιγάριθμη και ανεπαρκής για την αποτελεσματική άμυνα της πόλης σε μια καλά οργανωμένη έφοδο των Ελλήνων.

Οι στρατιώτες²⁴⁰⁸, που είχαν πάει στις Σπέτσες για την υπεράσπιση των νήσων, πήραν διαταγή να πάνε στο Άστρος της Κυνουρίας, αλλά αρνήθηκαν να υπακούσουν μέχρι να πληρωθούν. Επειδή υπήρχε κίνδυνος λεηλασίας της νήσου, τα σπετσιώτικα και τα ψαριανά πλοία κατέπλευσαν στο λιμάνι των Σπετσών και ο Κ. Μαυρομιχάλης κράτησε το Φαβιέρο με τους τακτικούς στο νησί, για να εμποδίσουν τυχόν ταραχές.

Τελικά βρέθηκε λύση και ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴⁰⁹ πήγε στις 21 Νοεμβρίου με στρατεύματα στα Αγιαννίτικα Καλύβια. Από εκεί ανέφερε στη Διοίκηση ότι παρά τη διαταγή πολλοί από τους στρατιώτες, αντί να τον ακολουθήσουν στον Αχλαδόκαμπο, πήγαν στο Ναύπλιο, όπου βρίσκονταν οι αρχηγοί τους για να πληρωθούν. Ο ίδιος στις 24 Νοεμβρίου με μέρος των στρατιωτών πήγε στον Αχλαδόκαμπο.

Στις 25 Νοεμβρίου ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴¹⁰ ανέφερε στη Διοίκηση ότι δεν θα επιστρέψει στη θέση του στο Εκτελεστικό Σώμα, όπως τον διέταξαν, αλλά θα παραμείνει στον Αχλαδόκαμπο για να μη διαλυθούν οι εκατό στρατιώτες που τον ακολούθησαν μέχρι εκεί. Την επομένη ημέρα συναντήθηκε με τον Θ. Κολοκοτρώνη και μίλησαν για την σχεδιαζόμενη πολιορκία της Τριπολιτσάς. Όπως τον πληροφορήσε ο Γενικός Αρχηγός, η ιδέα εφόδου στο κάστρο της Τριπολιτσάς ενθουσίασε τους κατοίκους της επαρχίας. Αυτό δείχνει ότι τα σχέδια των Ελλήνων έγιναν γνωστά στο ευρύ κοινό και θα έφθαναν μέχρι τους εχθρούς. Ακόμη και η εφημερίδα της Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου» δημοσίευσε την πληροφορία αυτή²⁴¹¹.

2407. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 031 της 2 Νοεμβρίου 1825.

2408. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 055 και 055α της 4 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 056 της 6 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 092 της 12 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 114 της 17 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 119 της 19 Νοεμβρίου 1825.

2409. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 131 της 21 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 139, έγγρ. 031 της 23 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 164 της 24 Νοεμβρίου 1825.

2410. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 172 της 25 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 180 της 26 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 198 της 28 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 207 της 29 Νοεμβρίου 1825.

2411. Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 508.

Η Διοίκηση²⁴¹² όρισε ότι οι διάφοροι οπλαρχηγοί, οι οποίοι θα πάνε για την πολιορκία της Τριπολιτσάς, κατά την προτίμησή τους μπορούν να τεθούν υπό τη διοίκηση του Γενικού Αρχηγού Θ. Κολοκοτρώνη ή του μέλους του Εκτελεστικού Κ. Μαυρομιχάλη. Όπως φαίνεται αυτό ενόχλησε τον Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος βρήκε ευκαιρία να ταπεινώσει τον Κ. Μαυρομιχάλη στο πρόσωπο του γραμματικού του Ιωάννη Φιλήμονα.

Ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴¹³ είχε προτείνει στη Διοίκηση να στείλει στην Τρίπολη τα γράμματα του ανιψιού του Γεωργίου Μαυρομιχάλη για τα «καπάκια» με το γραμματέα του, τον Ιω. Φιλήμονα, ο οποίος με την ευκαιρία αυτή θα συνέλεγε πληροφορίες από το εχθρικό στρατόπεδο. Την πρώτη Δεκεμβρίου η Διοίκηση έδωσε την έγκρισή της και του έγραψε ότι περιμένει τις πληροφορίες. Επιστρέφοντας ο Γραμματέας²⁴¹⁴ από την Τρίπολη έγινε αντιληπτός από το Θ. Κολοκοτρώνη, που του φέρθηκε άσχημα²⁴¹⁵. Όταν η Διοίκηση εξέφρασε στον Θ. Κολοκοτρώνη την απορία της για το φέρεσιμό του στο γραμματέα του Κ. Μαυρομιχάλη, αυτός απάντησε ότι, όταν είδε το Γραμματέα να έρχεται από την Τριπολιτσά, όχι μόνο έπρεπε να τον απειλήσει και να τον βρῖσει, αλλά και το κεφάλι να του κόψει και να το αποστείλει στη Διοίκηση. Το Εκτελεστικό του απάντησε ότι, αφού είχε έγγραφο αποδεικτικό από τον Κ. Μαυρομιχάλη, έπρεπε να τον στείλει στη Διοίκηση.

Από τον Αχλαδόκαμπο ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴¹⁶ έγραψε ότι η συμπεριφορά του Θ. Κολοκοτρώνη τον πείραξε «θανατηφόρως» και πρόσθεσε «ας το υπομείνωμεν». Εξήγησε δε ότι: «...επειδή εγώ με το πέρασμά του από εδώ του ξεγηθή<ν> την υπόθεσιν εκτεταμένως και εκ τούτου δεν είχαν την παραμικράν δικαιολογημένην αιτίαν να φερθή με τοιαύτην μηδαμινήν μεταχείρισιν...». Τελικά ζήτησε από το Εκτελεστικό να δοθεί στον Ιω. Φιλήμονα ο βαθμός της χιλιαρχίας για ηθική ικανοποίηση.

Από την Τρίπολη ο Ιω. Φιλήμων²⁴¹⁷ έφερε την πληροφορία ότι από τη Μεθώνη στέλλεται αιγυπτιακό στράτευμα, για να ενισχύσει την αμυντική ικανότητα του φρουρίου. Μετά από αυτό έπρεπε τα ελληνικά στρατεύματα να βιασθούν. Ο Κ.

2412. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 211 της 30 Νοεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 031 της 1 Δεκεμβρίου 1825.

2413. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 031 της 1 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 089 της 2 Δεκεμβρίου 1825.

2414. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 049 της 2 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 147 της 3 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 143, έγγρ. 084 της 4 Δεκεμβρίου 1825.

2415. Στα έγγραφα της εποχής εκείνης φαίνεται ότι η συμπεριφορά του Θ. Κολοκοτρώνη, περιορίστηκε σε βρισιές. Ο Φω τ ά κ ο ς, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 515, γράφει για γρονθοκοπήματα. Ο ίδιος ο Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του αναφέρει ότι τον έδειρε. Θ . Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η, Διήγησις κλπ., ό.π., σ. 168.

2416. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 101 της 3 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 143, έγγρ. 150 της 6 Δεκεμβρίου 1825

2417. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 089 της 2 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 142, έγγρ. 104 της 3 Δεκεμβρίου 1825. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 143, έγγρ. 085 της 4 Δεκεμβρίου 1825.

Μαυρομιχάλης²⁴¹⁸ στις 8 Δεκεμβρίου έκρινε αδικαιολόγητη την αργοπορία του Θ. Κολοκοτρώνη και των λοιπών οπλαρχηγών.

Το βουλευτικό²⁴¹⁹ στη συνεδρίαση της 11 Δεκεμβρίου 1825 αποφάσισε όπως, τα στρατεύματα που είχαν πάει στις Σπέτσες και την Ύδρα, τεθούν υπό τη διοίκηση του Κ. Μαυρομιχάλη και πάνε μαζί με τον Θ. Κολοκοτρώνη να κάνουν έφοδο στο κάστρο της Τριπολιτσάς.

Στις 11 Δεκεμβρίου η Διοίκηση²⁴²⁰ πληροφορήθηκε από το Θ. Κολοκοτρώνη, ότι πήγαινε από τη Μεθώνη βοήθεια στην Τριπολιτσά. Η ίδια συνέστησε γενική κινητοποίηση, προκειμένου να εμποδισθεί η εχθρική αυτή δύναμη να φθάσει στην Τριπολιτσά. Ακόμη έγραψε στον Κ. Μαυρομιχάλη να συνεννοείται με τον Θ. Κολοκοτρώνη. Από τον Αχλαδόκαμπο ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴²¹ ζήτησε από τη Διοίκηση να στείλει εκεί τους οπλαρχηγούς, καθώς και το τακτικό στράτευμα, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί για την έφοδο στο φρούριο της Τριπολιτσάς.

Τελικά η έφοδος ματαιώθηκε. Η Διοίκηση²⁴²² έγραψε στον Κ. Μαυρομιχάλη ότι έμαθε την αποτυχία της επιχείρησης από τις φήμες που κυκλοφορούσαν, διότι δεν έλαβε έγκαιρα καμία επίσημη πληροφορία. Αυτός²⁴²³ ανέφερε ότι στο χωριό Στενό συνάντησε το στρατηγό Χατζημιχάλη, όπου και πληροφορήθηκε τη ματαίωση της επικείμενης εφόδου. Μετά από αυτό επέστρεψε στο Ναύπλιο, ενώ ο Θ. Κολοκοτρώνης πήγε στο Άργος και ζήτησε να πάνε εκεί όλοι οι στρατιωτικοί.

Μαυρομιχαλαίοι εθελοντές για το Μεσολόγγι

Στις 10 Νοεμβρίου 1825 ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁴²⁴ βρισκόταν, όπως αναφέρθηκε, στις Σπέτσες ως αρχηγός των στρατευμάτων που θα υποστήριζαν τα δύο ναυτικά νησιά σε περίπτωση εχθρικής απόβασης. Όμως ο αιγυπτιακός στόλος μετέφερε τα στρατεύματα στη Μεθώνη και ο Ιμπραήμ προετοιμαζόταν να βαδίσει εναντίον του Μεσολογγίου. Τότε η μανιάτικη ψυχή του Μαυρομιχάλη έκανε την πρόταση στη Διοίκηση να οδηγήσει τα στρατεύματα, τα οποία είχαν αναλάβει την προστασία της Ύδρας και των Σπετσών, στο Μεσολόγγι για να αντιμετωπίσουν τον εκεί ευρισκόμενο εχθρό.

Η αναφορά του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη προς τη Διοίκηση είναι η ακόλουθη:

«...Διά την ζητουμένην δε μεγαλυτέραν, όσον το δυνατόν, ενδυνάμωσιν και ασφάλειαν τούτου (Μεσολογγίου) κρίνω χρέος μου ν' αναφέρω υπό την σκέψιν και από-

2418. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 144, έγγρ. 051 της 8 Δεκεμβρίου 1825.

2419. Α. Ε. Π., βιβλ. 7, σ. 396.

2420. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 145, έγγρ. 030 της 11 Δεκεμβρίου 1825.

2421. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 145, έγγρ. 064 της 13 Δεκεμβρίου 1825.

2422. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 149, έγγρ. 021 της 29 Δεκεμβρίου 1825.

2423. ΓΑ Κ, Εκτ., φάκ. 149, έγγρ. 089 της 30 Δεκεμβρίου 1825.

2424. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 103 της 10 Νοεμβρίου 1825.

φασίν της την ακόλουθον γνώμην μου, η οποία εγκριθείσα, στοχάζομαι, να συντείνη μεγάλως εναντίον των αποφασιστικών και όχι ευκαταφρονήτων επιχειρήσεων του Αιγυπτίου εχθρού. Εδώ πλέον, καθώς και διά την Ύδραν, ο κίνδυνος φαίνεται μεμακρυσμένος, και επομένως περιττά και ανωφελή τα στρατεύματα. Αυτά, ως δυνάμενα να χρησιμεύσωσιν εις τον επισυρόμενον κίνδυνον κατά του Μεσολογγίου, πάσχω να προδιαθέτω με κάθε τρόπον εντεύθεν, διά να τρέξωσιν απροφασιστί εις την πρώτην διαταγήν της. Εγώ γνωρίζω την υπέρ άλλοτε κρίσιμον στιγμήν της θέσεως του Μεσολογγίου, είμαι πρόθυμος εις το να κινηθώ και ήδη με αυτά, ελπίζω να συντελέσω όχι ολίγον εις την παντελή φθοράν του εκεί εχθρού. Ευρίσκονται μάλιστα εδώ και τα πλοία, έτοιμα να μας μεταφέρωσιν. Η Στη Διοίκησης λοιπόν εάν εγκρίνη την πρότασίν μου ταύτην, ας διατάξη το ογληγορώτερον τα εδώ και εις Ύδραν στρατεύματα να μ' ακολουθήσωσι, και την βεβαιώ, ότι θέλει ακούση τάχιον τον αφανισμόν του εχθρού, θεμελιούμενον περισσότερο εις την κίνησιν ταύτην, η οποία κατά φυσικόν λόγον θέλει εμπυχώση πολλά τους εκεί ειδικούς μας...».

Σε απάντησή της η Διοίκηση απέρριψε την πρόταση και επικαλέστηκε διάφορες αιτίες, όπως για να πάνε εκεί 400-500 άτομα χρειάζονται τροφές που δεν υπήρχαν.

Την ίδια ημέρα από το Ναύπλιο έκανε παρόμοια πρόταση και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²⁴²⁵, να πάει εκεί με εκατό δικούς του ανθρώπους, τους οποίους θα τους πλήρωνε ο ίδιος και με όσα άλλα στρατεύματα ακόμη θα του έθετε στη διάθεσή του η Διοίκηση. Η πρόταση του Πετρόμπεη δεν χρειάζεται σχόλια και είναι η ακόλουθη:

«Ο προς την φίλην πατρίδα μας ένθερμος ζήλος μου με αναγκάζει και παρακινεί ν' αναφέρω προς την Σεβ. Διοίκησην, ότι εγώ μετά πάσης χαράς και ευχαριστήσεως είμαι έτοιμος εις το να αποφασίσω να απεράσω διά το Μεσολόγγιον με όσα στρατεύματα η Σ. Διοίκησις εγκρίνει αναγκαία διά την ασφάλειάν του. Όσον διά τον εαυτόν μου διά εκατό σωματοφύλακας οίτινες με αναγκαιούν να πάρω, η Σ. Διοίκησις δι' αυτούς μένει αφρόντιστη, καθ' ότι και εξ ιδίων μου θέλει οικονομήσω, βλέπων την υστέρησιν του εθνικού ταμείου και τον επαπειλούμενον κίνδυνον του Μεσολογγίου. Όθεν και η Σ. Διοίκησις ας διορίση όσα στρατεύματα περισσότερα αναγκαιούσιν να απεράσωμεν διά των πλοίων όσον τάχος να προφθάσωμεν το Μεσολόγγιον. Όθεν και ανυπομόνως περιμένω την απόφασίν της και τας αναγκαίας διαταγάς. Εν τοσούτω και μένω ευσεβάστως.

Τη 10: Νοεμβρίου: 1825

Εν Ναυπλίω

Ο πρόθυμος πατριώτης

Π. Μαυρομιχάλης».

Με αρνητική διάθεση είδε η Διοίκηση και την αναφορά του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη,

Η προθυμία των Μαυρομιχαλαίων να βρεθούν στο μέτωπο δεν σταμάτησε στο Μεσολόγγι. Αργότερα ο Πετρόμπεης ζήτησε να πάει στην πολιορκούμενη Αθήνα.

2425. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγρ. 084 της 10 Νοεμβρίου 1825.

Η «Γενική εφημερίδα»²⁴²⁶ έγραψε σχετικά:

«Ο Εκλαμπρότατος Π. Μαυρομιχάλης, από του εγνωσμένου αυτού ενθέρμου ζήλου και του πατριωτισμού κινούμενος, αυθόρμητος απεφάσισε να τρέξει εις βοήθειαν και υπεράσπισιν των Αθηνών, αι οποίαι καταπολεμούνται παρά των βαρβάρων· και επ' αυτό τούτο εξήγησε την παραίτησίν του από της Διοικητικής Επιτροπής, ως μέλος αυτής. Αλλ' αν και ο σκοπός του εναρέτου τούτου ανδρός είναι αξιέπαινος και ιερός, η Διοίκησις μ' όλον τούτο θεωρούσα αναγκαιοτάτην την ενταύθα παρουσία του με δυσσάρεσκειά της εβιάσθη να μη συγκατατεθή εις την αίτησίν του, ούτε να συγχωρήση ν' απομακρυνθή ποσώς από τον Διοικητικόν χώρον. Και αυτό τούτο ειδοποιείται το κοινόν».

Στο ξεκίνημα του 1826

Το 1826 άρχισε με τα σύννεφα που σκέπαζαν τον ελληνικό ουρανό από την αγωνία του πολιορκουμένου Μεσολογγίου. Στη Μάνη επικρατούσε ηρεμία, αφού ο Ιμπραήμ βρισκόταν μακριά και όλοι περίμεναν άπραγοι να ακούσουν τα νέα της πολιορκημένης πόλης, που είχε συνταράξει όλη την Ευρώπη.

Βλέποντας το ακατανίκητο του τακτικού στρατού των Αιγυπτίων, ακούστηκαν πολλές φωνές που συνιστούσαν να οργανωθεί και ελληνικός τακτικός στρατός, για να αντιρροπήσει το πλεονέκτημα του Ιμπραήμ. Υπέρμαχος του τακτικού στρατού υπήρξε και ο Μανιάτης Ηλίας Χρυσοσπάθης²⁴²⁷ από το Κοτρώνι του Λεύκτρου, ο οποίος είχε υπηρετήσει ως λοχαγός στον αγγλικό στρατό των Ιονίων Νήσων. Στις 19 Ιανουαρίου 1826 ζήτησε 5.000 γρόσια, τα οποία να εκπέσουν από τα χρήματα που του όφειλε η Διοίκηση, για τα έξοδα που είχε κάνει μέχρι τότε. Με αυτά θα στρατολογούσε και θα όριζε αξιωματικούς, εκτός εάν η Διοίκηση ήθελε να ορίσει αρχηγό ένα από τα μέλη της οικογενείας Μαυρομιχάλη, για την επιρροή που ασκούσαν στους Μανιάτες. Η Επιτροπή των Πολεμικών υπέβαλε τις προτάσεις τού Χρυσοσπάθη στη Διοίκηση, αλλά δεν υπήρξε σχετική απόφαση προφανώς για την έλλειψη χρημάτων.

Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης²⁴²⁸ επανήλθε στο θέμα με αναφορά που υπέβαλε στη Διοικητική Επιτροπή στις 20 Απριλίου 1826. Ζήτησε να του δοθεί εντολή και τα οικονομικά μέσα για να οργανώσει ένα σύνταγμα τακτικού στρατού, επικαλούμενος ότι πέρασε το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του, υπηρετώντας σε ξένους τακτικούς στρατούς. Η προσφορά του και πάλι δεν έγινε δεκτή.

2426. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 89 της 4 Σεπτεμβρίου 1826, σ. 352-4.

2427. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 17, έγγρ. 086 της 19 Ιανουαρίου 1826.

2428. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 19, έγγρ. 110 της 20 Απριλίου 1826. Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης είχε προτείνει και στο παρελθόν τη σύσταση τακτικού στρατού. ΓΑΚ, Εκτ. Φάκ. 107, έγγρ. 015 της 4 Αυγούστου 1825 και φάκ. 115, έγγρ. 002 της 28 Αυγούστου 1825. Τον τακτικό στρατό είχε προτείνει και ο Τζανετάκης Γρηγοράκης. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 98, έγγρ. 102 της 6 Ιουλίου 1825.

Η έλλειψη χρημάτων δεν απασχολούσε μόνο τη Διοίκηση, πολλοί ήταν εκείνοι οι οποίοι ζητούσαν χρήματα για τα έξοδα στα οποία είχαν υποβληθεί μέχρι τότε, αλλά οι εκάστοτε Διοικήσεις μοίραζαν τα χρήματα του λαού στους ημέτερους. Έδιναν την εντύπωση πως τους ενδιέφερε περισσότερο το κομματικό κέρδος παρά η ωφέλεια του έθνους. Ο Γερο-Παναγιωτάκης Χριστοδ. Καπετανάκης²⁴²⁹, ο τότε πρεσβύτερος της οικογενείας, στις 20 Ιανουαρίου 1826, ανέφερε: «...ετρέξαμεν πανταχόθεν όλοι της οικογενείας μου, οι ανειψιοί μου και οι υιοί μου και άλλοι μεν επήγαν εις την Ανατολικήν Ελλάδα μετά του αειμνήστου Μπεηζαδέ, άλλοι δε ήτον εις την πολιορκίαν της Τριπολιτσάς, άλλοι εις το Νεόκαστρον και όθεν τύχαινε ανάγκη της πατριδος είμεθα πάντοτε έμπροσθεν με έξοδά μας χωρίς να απολαύσωμεν ούτε οβολόν. Εχάθη ένας ανειψίος εις το Άργος εις τον πόλεμον του Δράμαλη, όπου είμεθα όλοι εκεί· νυν δε εφρονεύθη ο άλλος μου ανειψίος Θανασούλης εις το Μανιάκι όπου ήτον μετά του Αρχιμανδρίτου δικοί του και μετ' αυτού 58 στρατιώται, όπου η Σ: Δ: τον είχε πολιτάρχην Καλαμάτας και ήτο καταδανεισμένος· οπού επλήρωνε τους μισθούς των στρατιωτών εξ ιδίων του και τώρα αν η Σ: Δ: δεν αποπληρώσει τας διαταγάς αυτού (για πληρωμή του) ας και επικυρωμένες έχει, θέλω πουλήση τα υποστατικά του να πληρώσω τους δανειστάς...».

Στις 27 Φεβρουαρίου 1826 ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁴³⁰ με αναφορά του ζήτησε να του δοθεί ο Τούρκος αιχμάλωτος Αλή Μπουτάκης, προκειμένου να τον ανταλλάξει με τον αιχμαλωτισθέντα από τον Ιμπραήμ στο Ναβαρίνο (Παλαιόκαστρο) γυναικάδελφό του Αλέξανδρο Δουράκη. Το Βουλευτικό, το οποίο εξέτασε την αναφορά του Διονυσίου Μούρτζινου²⁴³¹, εισηγήθηκε ευνοϊκά στο Εκτελεστικό, αλλά η ανταλλαγή αυτή δεν ευοδώθηκε για άγνωστους λόγους.

Με άλλη του αναφορά της 15 Μαρτίου 1826 ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁴³² ζήτησε από το Υπουργείο των Ναυτικών, να διορισθεί η γολέτα του στον αποκλεισμό των Μεσσηνιακών φρουρίων με μηνιαίο μισθό 2.500 γροσίων, όπως λάμβανε και το μί-

2429. Στην έναρξη της επανάστασης υπήρχαν εκτός από το Γέρο-Παναγιωτάκη Καπετανάκη και τρεις ακόμη συνώνυμοι ανιψιοί του, γιοί αδελφών του. Ο Παναγιώτης Πιερέας ήταν γιός τού Πιέρου, ο Παναγιώτης Γιαννέας, γαμπρός του Αναγνωσταρά, ήταν γιός τού Γιάννη και ο Δημητρακάκης γιός τού Δημητράκη. Ο Παναγιώτης Δημητρακάκης-Καπετανάκης σκοτώθηκε επί Δράμαλη στο Κουτσοπόδι του Άργους. Ο αναφερόμενος Αθανασούλης, γαμπρός του Πετρόμπεη, ήταν γιός τού αδελφού του Νικολάκη και σκοτώθηκε στο Μανιάκι.

2430. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 160, έγγρ. 146 της 27 Φεβρουαρίου 1826.

2431. Κατόπιν καταγγελίας του Αστυνόμου Καλαμάτας σε βάρος του Διονυσίου Μούρτζινου στις 15 Μαΐου 1825 το Υπουργείο Αστυνομίας κατέβαλε 200 γρόσια στα χέρια «...2 αποσταλέντων εις Μυστρά διά να κατασκοπεύσουν και συλλάβουν τον οποίον έφερε τα γράμματα του Μούρτζινου προς τον Ιμπραήμ πασά...». Θεωρούμε, ότι δεν υπήρχε ζήτημα προδοσίας, αλλά ο Μούρτζινος επεδίωκε την ανταλλαγή του αιχμαλωτισθέντος στο Παλαιόκαστρο (Ναβαρίνο) γυναικάδελφου του, Αλέξανδρου Δουράκη, με Τούρκους αιχμαλώτους που βρισκονταν στο Μοριά. Χ ρ ή σ τ ο υ Ρ έ π π α, Υποθέσεις κατασκοπίας κατά την επανάστασιν του 1821, Αθήνα 2012, σ. 430.

2432. ΓΑΚ, Εκτ., φάκ. 163, έγγρ. 190 της 15 Μαρτίου 1826.

στικο του Πασχάλη Γερακαράκη από το Σκουτάρι της Μάνης, μετά από εισήγηση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Το Υπουργείο των Ναυτικών έκανε ευνοϊκή εισήγηση στο Εκτελεστικό Σώμα, αφού έλαβε τις απαραίτητες υποσχέσεις του Μούρτζινου, διότι υπήρχε πάντοτε ο φόβος της Διοίκησης, μήπως τα πλοία που ήταν για τον αποκλεισμό των φρουρίων ασκούσαν πειρατεία ή έκαναν υπερβάσεις και συνέλαμβαναν ως λαθρεμπορικά όλα τα διερχόμενα πλοία.

Η Γ' Εθνοσυνέλευση

Από το Μάρτιο του 1826 άρχισαν οι προετοιμασίες για την Γ' Εθνοσυνέλευση, που συνήλθε και αυτή στην Επίδαυρο. Στις 19 Μαρτίου από το Ναύπλιο προσκλήθηκαν οι Υδραίοι να στείλουν τους παραστάτες²⁴³³ τους, δηλαδή τους εκπροσώπους τους. Την πρόσκληση υπέγραψαν μεταξύ των άλλων και οι Μανιάτες Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο γιός του Γεώργιος Μαυρομιχάλης και ο Παναγιώτης Χριστόδ. Καπετανάκης²⁴³⁴.

Στις 6 Απριλίου συνήλθε στην Επίδαυρο η Γ' Εθνοσυνέλευση στην οποία έγιναν δεκτοί μόνο τέσσερις παραστάτες από τη Μάνη, ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²⁴³⁵, ο γιός του Γεώργιος, ο Πανάγος Χρηστέας και ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης. Το όνομα του Πανάγου Χρηστέα δεν εμφανίζεται πλην του αρχικού καταλόγου της 6^{ης} Απριλίου και μιας αναφοράς της ίδιας ημέρας, ενώ φαίνεται ότι είχε εκλεγεί ο Γεώργιος Καλκαντής.

Επειδή ο αριθμός των παραστατών²⁴³⁶ της Μάνης κρίθηκε μικρός, πάλι στις 6 Απριλίου υποβλήθηκε αναφορά²⁴³⁷ από τους ανωτέρω παραστάτες και από τον Παναγιώτη Χρ. Καπετανάκη, τον Γεώργιο Καλκανδή, τον Ιωάννη Ροδίτη-Μαυρομιχάλη, τον Γεώργιο Δραγωνάκο-Γρηγοράκη και τον Πιέρο Νικολόπουλο-Γρηγοράκη παραπονούμενους, ότι οι κάτοικοι της Μάνης είναι 60.000 και ο τόπος διαιρείται

2433. Α. Λιγνός, Αρχείο Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΒ', σ. 73-4. Κάθε επαρχία εξέλεγε παραστάτες για τις εθνοσυνελεύσεις και πληρεξούσιους-βουλευτές για την εθνοσυνέλευση και τη βουλή, που ήταν οι μισοί από τους παραστάτες.

2434. Επρόκειτο για τον Παναγιώτη Χριστόδ. Καπετανάκη που ήταν θείος των υπολοίπων συνωνύμων του, γι' αυτό πολλές φορές γράφεται ως Γερο-Παναγιωτάκης. Στ. Κ. Α. Π. Ε. Τ. Α. Κ. Η, Ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, Λακωνικά Σπουδαί 8(1986)384 κ.ε.

2435. Α. Ε. Π., Αθήνα 1971, βιβλ. 3, σ. 155. Α. Π. Δ. Α. Σ. Κ. Α. Λ. Α. Κ. Η, Κείμενα-Πηγαί της Επανάστασης, τόμ. Α', Αθήνα 1966, σ. 196.

2436. Η εκλογή των παραστατών: Κάθε χωριό εκλέγει αντιπροσώπους κοινώς ευυπόληπτους άνδρας τους οποίους εφοδιάζει με ενδεικτικά έγγραφα, οι οποίοι συνέρχονται εις την πρωτεύουσα της επαρχίας και όλοι αυτοί οι εκλεκτοί εκλέγουν έναν παραστάτη για ένα χρόνο. Η ψήφος τού κάθε εκλεκτού μετρείται με τον αριθμόν των οικογενειών από τις οποίες εκλέγεται. Η επαρχία με κατοίκους κάτω των 25.000 εκλέγει έναν παραστάτη. Με περισσότερους εκλέγει δύο. Α. ν. δ. ρ. Ζ. Μ. Α. μ. ο. κ. α, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, τόμ. Γ', σ. 70.

2437. Α. Ε. Π., Αθήνα 1971, βιβλ. 3, σ. 250-1.

σε πολλές επαρχίες, ώστε μόνο με τους τέσσερις παραστάτες δεν αντιπροσωπεύεται ο λαός της.

Στις 7 Απριλίου υποβλήθηκε αναφορά του Δημητρίου Δραγωνάκου-Γρηγοράκη²⁴³⁸ και του Παύλου Στεφανάκου που αναγνώσθηκε την επομένη και άλλη του Ιωάννη Ροδίτη-Μαυρομιχάλη και αναφέρεται και το όνομα του Γεωργίου Αντων. Γρηγοράκη, όλων διαμαρτυρομένων ότι προτιμήθηκαν αυτών ο Γεώργιος Καλκαντής και ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης. Σύμφωνα με τους ισχυρισμούς τους στις 28 Οκτωβρίου 1825 είχε γίνει νομότυπη συνέλευση των κατοίκων της Ανατολικής Σπάρτης (Μάνης), η οποία είχε εκλέξει το Δραγωνάκο και το Στεφανάκο, αντίθετα ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης και ο Γεώργιος Καλκανδής είχαν πλαστογραφημένα έγγραφα. Επικαλέστηκαν ακόμη και τη μαρτυρία του αρχιερέως Καρυουπόλεως, ο οποίος εκείνες τις ημέρες βρισκόταν στο Ναύπλιο. Στη συνεδρίαση της 8^{ης} Απριλίου συζητήθηκε η παραπάνω αναφορά, αλλά δεν εγκρίθηκε, διότι το πληρεξούσιο των Καλκανδή και Τσιγκουράκου είχε υπογράψει ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και τη γνησιότητα των υπογραφών βεβαίωσε και ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης. Γίνεται κατανοητό ότι, όπως και στη Β' Εθνοσυνέλευση, δεν έγινε στη Μάνη εκλογή πληρεξουσίων από το λαό, αλλά υποδείχθηκαν από τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, κατά τον ίδιο τρόπο έγινε η εκλογή και στην Γ' Εθνοσυνέλευση.

Για την προεδρία της Εθνοσυνέλευσης²⁴³⁹ φιλονίκησαν ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και ο Ανδρέας Ζαΐμης και κατέληξαν σε συμβιβασμό και την προεδρία ανέλαβε ο Πανούτσος Νοταράς. Όταν έγινε πρόταση στον Ανδρέα Ζαΐμη και τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη δήλωσαν και οι δύο, ότι δεν μπορούν να βαστήξουν το βάρος της Συνέλευσης.

Στις 5 Απριλίου 1826 αποφασίστηκε να σταλούν Πελοποννησιακά στρατεύματα στο Μεσολόγγι²⁴⁴⁰. Ορίστηκε ο Πετρόμπεης να στείλει 300 Μανιάτες με ένα αδελφό ή γιό του, ο Σισίνης 200, ο Νοταράς 100, οι Γιατρακαίοι 100, ο Απ. Κολοκοτρώνης 100, ο Κανέλλος Δεληγιάννης 50, ο Κολλιόπουλος 50 και ακόμη 300 τακτικοί. Το σχέδιο δεν τέθηκε σε εφαρμογή, διότι ακολούθησε σε λίγες ημέρες η έξοδος.

Στις 12 Απριλίου η Εθνοσυνέλευση ανέθεσε την Κυβέρνηση της χώρας στη Διοικητική Επιτροπή²⁴⁴¹, την οποία αποτέλεσαν ο Ανδρέας Ζαΐμης ως πρόεδρος και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, Αναγνώστης Δεληγιάννης, Γεώργιος Σισίνης, Α. Χ' Ανάργυρος, Δημήτριος Τσαμαδός (ο Λάζαρος Κουντουριώτης δεν δέχθηκε την

2438. Α. Ε. Π., ό.π., βιβλ. 3, σσ. 161, 212 και 221. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 57 της 1 Μαΐου 1826, σ. 225. Εφημερίς Αθηνών, αριθ. φ. 37, της 15 Απριλίου 1826, σ. 145.

2439. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 53, της 10 Απριλίου 1826, σ. 209. Α. Λιγνού, ό.π., σ. 90.

2440. Α. Ε. Π., Αθήναι 1971, βιβλ. 3, σ. 219.

2441. Α. Ε. Π., Αθήναι 1971, βιβλ. 3, σ. 205-6. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 54 της 21 Απριλίου 1826, σ. 213 και αριθ. φ. 58 της 5 Μαΐου 1826, σ. 229 και αριθ. φ. 66 της 16 Ιουνίου 1826, σ. 261.

εκλογή του και αντικαταστάθηκε από τον Δ. Τσαμαδό), Αναγνώστης Μοναρχίδης, Σπυρίδων Τρικούπης, Παναγιώτης Δ. Δημητρακόπουλος, Ανδρέας Ίσκος και Ιω. Βλάχος ως μέλη. Πρώτο της μέλημα ήταν να διορίσει το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη²⁴⁴² «Γενικό αρχηγό των κατά την Πελοπόννησον στρατευμάτων», διότι είχε γίνει αντιληπτό, ότι η ορμή του Ιμπραήμ θα στρεφόταν πλέον στην Πελοπόννησο. Ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης²⁴⁴³ διορίστηκε αρχηγός των όπλων της Μάνης και διατάχθηκε να συμπράττει με το Θ. Κολοκοτρώνη. Δεν φαίνεται όμως ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης να άσκησε τέτοια καθήκοντα.

Μετά την έξοδο του Μεσολογγίου, η οποία έγινε στις 10 Απριλίου 1826, ο στρατός του Ιμπραήμ γύρισε στην Πελοπόννησο. Επειδή υπήρχε φόβος επίθεσης στο Ναύπλιο και τους Μύλους της Λέρνης, η Διοικητική Επιτροπή διόρισε τον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη²⁴⁴⁴ φρούραρχο των Μύλων προκειμένου να επιστατήσει στην οχύρωση της θέσης εκείνης. Το ενδιαφέρον όμως του Ιμπραήμ ήταν να αναπαύσει το στρατό του για να στραφεί εναντίον της Μάνης.

Στις 3 Ιουνίου η Διοίκηση δέχθηκε την εισήγηση του Κ. Μαυρομιχάλη²⁴⁴⁵ να τοποθετηθεί φρουρά 100 ανδρών στους Μύλους και του ανέθεσε να φροντίσει γι' αυτό. Πάλι ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης τοποθετήθηκε φρουρά στους Μύλους της Λέρνης, όπως και κατά τον προηγούμενο χρόνο.

Ο Κ. Μαυρομιχάλης²⁴⁴⁶ ζήτησε από τη Διοικητική Επιτροπή να διορίσει ένα φροντιστή για την παροχή τροφών και πυρομαχικών και ακόμη: «...δέκα χιλιάδας γρόσια μετρητά, τα οποία θέλουσι χρησιμεύσει προς επιδιόρθωσιν της εκείσε θέσεως, προς εξοικονόμησιν των στρατιωτών και άλλων αναγκαίων εξόδων... Αν δε τουνάτιον αυτό λείψει αδυνατώ να απέλθω...». Στις 21 Μαΐου ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης ήταν στους Μύλους και ζητούσε να του στείλουν μαστόρους και τα χρήματα τού φροντιστή, προκειμένου να διορθώσουν τις αμυντικές θέσεις.

Ο αντίκτυπος της πτώσης του Μεσολογγίου

Τη νύχτα της 10^{ης} προς 11^η Απριλίου έγινε η ηρωική έξοδος του Μεσολογγίου²⁴⁴⁷. Η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» έγραψε σχετικά: «...Η δεκάτη έκτη του Απριλίου ήτον ημέρα λυπηρά· διότι κατ' αυτήν την ημέραν έφθασε και εις ημάς η πικροτάτη είδησις ότι το Μεσολόγγιον έπεσε τελευταίον εις τας χείρας του εχθρού,

2442. Α. Λιγνού, Αρχεών Κοινότητος Ύδρας, τόμ. 12, σ. 116.

2443. Νικ. Σπηλιόδοου, ό.π., τόμ. Γ', σ. 9. Κ. Α. Κοτσώνη, Αντώνιος Πιέρου Μαυρομιχάλης, Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)448.

2444. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 179, έγγρ. 102 της 9 Μαΐου 1826.

2445. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 186, έγγρ. 073 της 3 Ιουνίου 1826 και φάκ. 187, έγγρ. 025, 026, 028 και 059.

2446. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 183, έγγρ. 061 της 21 Μαΐου 1826.

2447. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 54, της 21 Απριλίου 1826, σ. 246.

αφού ολόκληρον χρόνον αντεστάθη γενναιότατα εις τόσας και τόσας εχθρικής δυνάμεις...».

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου ο στρατός του Ιμπραήμ θα επέστρεφε στην Πελοπόννησο και οι διάφορες επαρχίες έπρεπε να προετοιμαστούν, για να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο νέας επιδρομής.

Από τη Μάνη η πρώτη είδηση ήταν ότι έγινε ένωση των μανιάτικων οικογενειών και ο λαός της Μάνης σύσσωμος αποφάσισε να αντιμετωπίσει κάθε απόπειρα εχθρικής εισβολής. Ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁴⁴⁸ και ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης από την Καρδαμύλη στις 22 Απριλίου 1826 έγραψαν στον Ιάκωβο Κορνήλιο: «...Η πτώσις του Μισολογγίου καιρίως τους πάντας μας επλήγωσε, άκουσον αδελφέ μου άμα οπού εβεβαιώθημεν τον αξιοδάκρυτον ηρωισμόν του Μισολογγίου, αμέσως αποφασίσαμεν μεθ' όρκου όλη η Σπάρτη, αφήνοντας κατά μέρος όλα τα πάθη μας, κάμνοντας αδελφούς τους φονείς μας εκηρύξαμεν απαξάπαντες την αμνηστία, και με αμετάτρεπτον γνώμην μας απεφασίσαμεν να μιμηθώμεν τον θάνατον των αιμινήστων εκείνων αθανάτων ηρώων. Και εις άλλο δεν καταγινόμεθα, ειμή συναζόμεθα όλοι οι καπεταναίοι, πρόκριτοι και αρχιερείς όλων των επαρχιών της Σπάρτης, και όλοι ομοφώνως φωνάζουν θάνατον, θάνατον και θάνατον ως εκείνων του Μισολογγίου...».

Ανάλογο έγγραφο έστειλαν οι ίδιοι και στη Διοίκηση²⁴⁴⁹: «...Ο αξιοδάκρυτος και παραδειγματίστος ηρωικός τάφος των αιμινήστων εκείνων αδελφών εις Μεσολόγγιον, αφού καιρίως κατέτρωσε τα σπλάχνα των Ελλήνων, και κατ' εξοχήν των Σπαρτιατών, απεφασίσθη με απερίγραπτον ενθουσιασμόν όλης της Σπάρτης διά να εισέλθωμεν εις εν, συσκεπτόμενοι και αφήνοντας κατά μέρος όλα τα επάρατα και ολέθρια πάθη μας και κηρύττοντες την αμνηστία να μιμηθώμεν τον θάνατον εκείνων των αιμινήστων ηρώων. Όθεν και εις τούτο κατά το παρόν καταγινόμεθα συνακουόμενοι όλοι οι καπεταναίοι, πρόκριτοι εκάστης χώρας, αρχιερείς και λοιποί όλης της Σπάρτης, και άλλη φωνή δεν ακούεται εις την ατμόσφαιραν, σχεδόν και από αυτά τα βρέφη, ειμή θάνατος· όλοι να συναποθάνομεν με τους αιμινήστους αδελφούς του Μεσολογγίου...».

Στις 24 Απριλίου η Διοικητική Επιτροπή²⁴⁵⁰ απευθύνθηκε στους αρχιερείς, τους καπετάνιους και τους λοιπούς κατοίκους της Μάνης με τα ακόλουθα: «...Έφθασε τέλος πάντων η πατρις εις υπονοούμενον προ πολλού έσχατον κίνδυνον, καθώς όλοι βλέπετε από τον οποίον κανέν άλλο μέσον δεν ημπορεί να την διασώση ειμή η κοινή σύμπνοια και ο κοινός συνασπισμός, όθεν δεν είναι χρειαία λόγων ή παρακινήσεων,

2448. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ. (συνέχεια του Εκτελεστικού), φάκ. 174, έγγρ. 074 της 22 Απριλίου 1826. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 35, έγγρ. 071 της 22 Απριλίου 1826. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, Αθήνα 1961, σ. 14. Σπύρου Λουκάτου, Ο αντίκτυπος της πτώσεως του Μεσολογγίου στη Μάνη, Λακωνικά Σπουδαί 19(2010)301 κ.ε.

2449. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 174, έγγρ. 070 της 22 Απριλίου 1826.

2450. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 174, έγγρ. 139 της 24 Απριλίου 1826 και φάκ. 178, έγγρ. 042 της 4 Μαΐου 1826 και φάκ. 181, έγγρ. 109 της 15 Μαΐου 1826. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 62, της 2 Ιουνίου 1826, σ. 216. Σπύρου Λουκάτου, ό.π., σ. 311.

αλλ' όλοι κοινώς οι πατριώται ανάγκη να τρέξωσι με ενθουσιασμόν εις υπεράσπισίν της εάν επιθυμώμεν να έχωμεν πατρίδα...». Στη συνέχεια γνωστοποίησε ότι διόρισε τον Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη²⁴⁵¹ Γενικόν Αρχηγόν όλων των αρμάτων της Μάνης. Με άλλο έγγραφό της η Διοικητική Επιτροπή απευθύνθηκε στον Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη με την εντολή να κινητοποιήσει όλους τους οπλοφόρους της Μάνης, να λάβει από όποιο ελληνικό πλοίο μπορέσει 1.000 κοιλιά σιτάρι για τις ανάγκες του στρατοπέδου και να συνεννοείται με τον αρχηγό των Πελοποννησιακών αρμάτων Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Βασικό όμως πρόβλημα για την στρατολογία ήταν η έλλειψη εφοδίων, για τα οποία δεν έλαβε την απαιτούμενη μέριμνα η Διοίκηση.

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης²⁴⁵² στις 29 Απριλίου πρότεινε στη Διοικητική Επιτροπή να παραιτηθεί ο ίδιος από μέλος αυτής, για να πάει στη Μάνη, προκειμένου να συμβάλλει στην κινητοποίηση του λαού. Ανέφερε ακόμη ότι: «...Το περισσότερο μέρος του εκεί λαού, ευθύς οπού ήκουσεν την θλιβεράν έκπτωσιν του Μεσολογγίου, συνέλαβε φρόνημα πολλά διαφορετικόν κ' επιζήμιον ως προς τον γενικόν σκοπόν της πατρίδος. Και ήρχισε να ζητή μέσα φυγής. Πολλοί δε άλλοι συναισθανόμενοι το βάρος του κινδύνου, προθυμοποιούνται να κινηθώσι πανστρατιά κατά του εχθρού...». Εάν η παραίτησή του δεν θα γινόταν δεκτή, πρότεινε να αντικατασταθεί στη Δ. Επιτροπή με τον αδελφό του Κωνσταντίνο, αλλά οι προτάσεις του δεν έγιναν δεκτές.

Στη Μάνη²⁴⁵³ συγκροτήθηκε η «Εφορία της Σπάρτης» με έδρα την Καρδαμύλη, την οποία αποτελούσαν ο Ιωάννης-Κατσής Μαυρομιχάλης, ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Νικολάκης Χρηστέας, ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, ο Πανάγος Κυβέλος και ο Παναγιώτης Ντουράκης. Πρόσθετο μέλος ήταν ο Παναγιώτης Χρ. Καπετανάκης και συμμετείχε, όταν η συνεδρίαση γινόταν στις Κιτριές ή το Αρμυρό. Μετά τη μάχη της Βέργας ορίστηκε μέλος της Εφορείας και ο Ιωάννης Κ. Ροδίτης-Μαυρομιχάλης και ο καπ. Γεωργάκης Αντ. Γρηγοράκης. Τότε διορίστηκε και τριμελής επιτροπή²⁴⁵⁴, για να έρχεται σε επαφή με τους φιλογενείς του εξωτερικού, που θα ήθελαν να βοηθήσουν με τρόφιμα και πυρομαχικά τους Μανιάτες και μέλη της ορίστηκαν ο Ιωάκωβος Κορνήλιος, ο αρχιδιάκονος Ιωακείμ Κωνσταντάς και ο Κωνσταντίνος Π. Τζιτζής.

Το ηθικό των Ελλήνων σε άλλες επαρχίες ήταν πεσμένο. Επιστρέφοντας οι Αιγύπτιοι από το Μεσολόγγι, ένα μέρος αυτών εισέβαλε στη Λακεδαίμονα και στις

2451. Σε επιστολή της 7 Μαΐου 1826 του Μαυροκορδάτου προς το Γεώργιο Κουντουριώτη σημειώνεται: «...Ο Μπέγης (Πετρόμπεης) έδωσε την παραίτησίν του, δυσαρεστημένος διότι δεν ήθελον να διορίσουν τον αδελφόν του Κατσή αρχηγόν της Σπάρτης· τον εδιώρισαν, μ' όλον ότι ήσαν βέβαιοι ότι τούτο θέλει ψυχράνει τον Μούρτζινον...». Κ ω ν σ τ. Α. Δ ι α μ α ν τ ή, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Ζ', σ. 101.

2452. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 176, έγγρ. 016 της 29 Απριλίου 1826. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ 179, έγγρ. 109 και φάκ. 180, έγγρ. 015 της 10 Μαΐου 1826.

2453. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Ο Ιμβραήμ εναντίον της Μάνης, Αθήνα 1961, σ. 68.

2454. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 57, έγγρ. 146 της 8 Ιουλίου 1826.

18 Μαΐου ο Γεώργιος Γιατράκος²⁴⁵⁵ ανέφερε στη Διοίκηση: «...απερνώντας πλησίον του χωρίου Αγιάνης²⁴⁵⁶, τους εκτυπήσαμε μερικά ντουφέκια, και άφησαν δύο άλογα φορτωμένα από το φόβο τους, ώστε ούτε εις το χωρίον Αγιάνης δεν εμβήκαν, τι το όφελος όμως οπού ο λαός εκυριεύθη από δειλίαν και δεν στέκουν ούτε μακρόθεν με το μάτι να ιδούν Τούρκον, αλλά με την ακοήν φεύγουν...».

Τα πιθανά σχέδια του Ιμπραήμ για τη Μάνη

Μετά το θρίαμβο του Ιμπραήμ στο Μεσολόγγι και την επιστροφή του στα Μεσσηνιακά φρούρια χωρίς να συνατήσσει οργανωμένη ελληνική αντίσταση, δεν του έμενε παρά να εξουδετερώσει τη Μάνη, που εκτός από όλα τα άλλα αποτελούσε και το καταφύγιο χιλιάδων κατοίκων του Μοριά. Η υποταγή των Μανιατών θα αποτελούσε τον θανάσιμο τραυματισμό της Ελληνικής Επανάστασης.

Όταν ο Ιμπραήμ το Φεβρουάριο του 1825 αποβιβάστηκε στην Πελοπόννησο είχε σκοπό κάνοντας επίδειξη της δύναμής του να παρασύρει τους Έλληνες σε παράδοση των όπλων. Παράλληλα είχε αποφασίσει να ανταλλάξει τον πληθυσμό του Μοριά με φελάχους της Αιγύπτου, ώστε να πάψει ο ελληνισμός να ενοχλεί την Οθωμανική Πύλη με επαναστατικά κινήματα.

Από τις πληροφορίες που είχε ο Ιμπραήμ για τη μαχητική ικανότητα κάθε περιοχής του Μοριά, γνώριζε ότι η Μάνη ήθελε μεγάλη προσοχή, διότι ο λαός της ήταν εμπειροπόλεμος και ο τόπος στον οποίο κατοικούσε ήταν προσφορος για άμυνα.

Δεν θέλησε όταν εγκαταλείφθηκε η Καλαμάτα να εισχωρήσει στη Μάνη, γιατί προφανώς θα άφηνε ανέπαφο ένα μεγάλο μέρος του ελληνικού στρατεύματος να τον εγκλωβίσει στην κακοτράχαλη Μάνη, όταν μάλιστα υπήρχε ακμαίο το ναυτικό των επαναστατών. Ο λυσιτελέστερος τρόπος για τους Αιγύπτιους επιδρομείς αντιμετώπισης των Μανιατών ήταν η συμφωνία για την παράδοση του οπλισμού τους και το προσκύνημα, προσφέροντάς τους ακόμη και προνόμια, όπως γινόταν στο παρελθόν.

Στα πρώτα στάδια του πολέμου ο Ιμπραήμ ήταν πολύ εύκολος για συνδιαλλαγή, όταν οι Έλληνες έδειχναν προθυμία να παραδώσουν τα όπλα, όπως έγινε στο Παλαιόκατρο (Ναυαρίνο) και το Νεόκαστρο (κάστρο της Πύλου). Αντίθετα σε αυτούς που τον ξαναπολεμούσαν ήταν εκδικητικός. Όπως αναφέρεται στο Μανιάκι ακρωτηρίασε όσους αναγνώρισε ότι είχαν πάρει μέρος και στο παρελθόν σε πόλεμο εναντίον του και είχαν τότε παραδώσει τα όπλα.

Θα πρέπει να υποθέσουμε ότι ήθελε πρώτα να σαρώσει με την καταστροφική του πορεία το Μοριά για να πείσει τους Έλληνες να αφοπλισθούν. Τότε αναγκαστικά θα ακολουθούσαν και οι Μανιάτες.

2455. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 20, έγγρ. 20 της 18 Μαΐου 1825.

2456. Άγιος Ιωάννης είναι χωριό της Λακεδαίμονος Ν.Α. από το Μυστρά και το Παρόρι στην οδό προς το Ξεροκάμπι.

Με την κράτηση του Γιωργάκη Μαυρομιχάλη, που έγινε παρά τις συμφωνίες στην παράδοση του Νεοκάστρου, προσπάθησε ο Ιμπραήμ, προσφέροντας σημαντικά ανταλλάγματα στην οικογένειά του, να πείσει τον Γιωργάκη και δι' αυτού τους Μανιάτες να παραδώσουν τα όπλα και να προσκυνήσουν.

Μετά την κατάληψη της Καλαμάτας ο Ιμπραήμ έκανε τη θριαμβευτική του πορεία στο Μοριά, καταστρέφοντας τα πάντα για να πείσει τους Έλληνες ότι μοναδική τους διέξοδος ήταν να προσκυνήσουν και να αφοπλισθούν για να σωθούν.

Κέρδισε τη μάχη της Τραμπάλας, παρέλαβε την Τριπολιτσά, που είχαν εγκαταλείψει οι Έλληνες και κατέβηκε στην Αργολίδα. Έχασε τη μάχη στους Μύλους της Λέρνης, αλλά δεν επέμεινε, ούτε θέλησε να πολιορκήσει το Ναύπλιο, που θα απαιτούσε χρόνο και θα έδινε την ευκαιρία στα ελληνικά στρατεύματα να οργανωθούν και να τον πολεμήσουν. Προτίμησε να σαρώσει τον υπόλοιπο Μοριά να διαλύσει κάθε ελληνικό στράτευμα για να απογοητεύσει τους Έλληνες.

Το χειμώνα πολιορκήσε το Μεσολόγγι, και όταν στις 10 Απριλίου 1826 έγινε η ηρωική έξοδος, γύρισε στα κάστρα της Μεσσηνίας και από εκεί θέλησε να επιβληθεί στους Μανιάτες. Αφού απογοητεύθηκε ότι μπορούσε να τους πείσει να προσκυνήσουν εθελοντικά, θα το πετύχαινε με την ισχύ των όπλων του. Να καταλάβει όλη τη Μάνη θα ήταν δύσκολο. Προτίμησε να ενεργήσει μια εισβολή από το Αλμυρό και παράλληλα απόβαση στο Διρό με προφανή σκοπό να βαδίσει το σώμα αυτό προς το Γύθειο, ώστε να διαιρέσει τη Μάνη στα δύο και αφού τους αιφνιδιάσει, να τους πείσει να υποκύψουν.

Ένας επίμονος πόλεμος στη Μάνη, χωρίς υπεροπλία στη θαλάσσια δύναμη, ήταν πολύ επικίνδυνος για το στρατό του και τέτοια παράτολμη επιχείρηση δεν θα έκανε, έχοντας κοντά του και εμπειτοπόλεμους Ευρωπαίους συμβούλους.

Αφού το σχέδιο Βέργα-Διρό απέτυχε, την ίδια χρονιά προσπάθησε να εισχωρήσει στη Μάνη από την ανατολική πλευρά. Δεν ήθελε να έχει όλους τους Μανιάτες απέναντί του και προσπάθησε να χωρήσει τη Μάνη στα δύο. Και πάλι ο Ιμπραήμ επεδίωξε τη διαίρεση της Μάνης με την πορεία του στην ανατολική πλευρά. Προσπάθησε πρώτα να εισχωρήσει από την Κακή Σκάλα στην Καρδαμύλη, δεύτερη επιχείρηση ή ταν η προσπάθεια προώθησής του από τον Πασσαβά και τρίτη από τον Πολυάραβο.

Η Μάνη αποδείχτηκε σε όλες τις περιπτώσεις ακατανίκητη, ώστε ο Ιμπραήμ δεν αποτόλμησε στο μέλλον να την χτυπήσει και πάλι. Εδώ κρατήθηκε ψηλά το λάβαρο της λευτεριάς των Ελλήνων, μέχρι να αποφασίσουν τον επόμενο χρόνο οι βασιλείς των ευρωπαϊκών κρατών να επέμβουν, για να σταματήσουν την μακρόχρονη κι ατελείωτη μάταιη αιματοχυσία της Ελληνικής Επανάστασης.

Αν η Μάνη το 1826 υπέκυπτε στη δύναμη του Ιμπραήμ, η ελληνική Επανάσταση θα είχε λείξει και ο ελληνισμός του Μοριά θα διασκορπίζονταν στην απέραντη Οθωμανική αυτοκρατορία και θα χάνονταν οριστικά κάθε όνειρο εθνικής παλιγγε-νεσίας.

Το Αλμυρό και τα οχυρωματικά του έργα

Το Αλμυρό²⁴⁵⁷ αποτελούσε ανέκαθεν την πύλη εισόδου της δυτικής Μάνης. Στην ιστορία του τόπου, από τους αρχαίους χρόνους μέχρι την επανάσταση του 1821, αναφέρονται κατά καιρούς ευάριθμες πολεμικές συγκρούσεις. Στα ένδοξα χρόνια της εθνικής παλιγγενεσίας το Αλμυρό ήταν ένας μικρός οικισμός με λίγα σπίτια, τα οποία ανήκαν κυρίως στην οικογένεια Καπετανάκη, που ήταν απλωμένη από τα Γιαννιτσάνικα, το Αλμυρό, τους Μύλους, τις Μαντίνειες και την Τρικότσοβα, όπου και το μικρό κάστρο Πετροβούνι. Στο Αλμυρό ήταν ακόμη και ελάχιστα καταστήματα, προοριζόμενα να εφοδιάζουν τα πλοία, τα οποία άραζαν εκεί, όταν στον Μεσσηνιακό κόλπο επικρατούσαν νότιοι άνεμοι και η θάλασσα μπροστά στην Καλαμάτα ήταν πολύ ταραγμένη και ακατάλληλη για λιμενισμό πλοίων. Να σημειωθεί όμως ότι το Αλμυρό²⁴⁵⁸ στα χρόνια του Ιμπραήμ 1825-8 είχε κατοικηθεί από πολλούς πρόσφυγες κυρίως από τη Μεσσηνία και ήταν το εμπορικό κέντρο της ΝΔ Πελοποννήσου. Το Αλμυρό αναφέρεται και σαν το λιμάνι (ή σκάλα) της Σέλιτσας²⁴⁵⁹.

Από τη γωνία του κόλπου, όπου είναι το εκκλησάκι της Αγίας Σιών, μέχρι τη Βέργα η απόσταση είναι περίπου δύο χιλιόμετρα και μετά από 700 ακόμη μέτρα, από τον τότε υπάρχοντα δρόμο, έφθανε ο οδοιπόρος στον μεγάλο χείμαρρο του Αλμυρού που είναι δίπλα στο ξενοδοχείο Messenian bay. Ανατολικά υψώνεται απότομα το βουνό της Σέλιτσας ή Καλάθιο όρος το οποίο αποκλείει τη διάβαση και δυτικά βρέχεται από τη θάλασσα του Μεσσηνιακού κόλπου, αφήνουν δε μεταξύ τους στενή λωρίδα επίπεδης γης με ελαφρά κλίση προς τη θάλασσα πλάτους μερικών εκατοντάδων μέτρων, η οποία διακόπτεται από χειμάρρους, τα ρυάκια των οποίων δεν επιτρέπουν την ανεμπόδιστη διάβαση μεγάλων ομάδων ανθρώπων. Το έδαφος είναι σχετικά ομαλό, αλλά η περιοχή τότε διέθετε μονοπάτια και όχι δρόμους κατάλληλους να περάσουν με ευκολία χιλιάδες στρατιωτών. Πολλές από τις παρακείμενες του δρόμου εκτάσεις ήταν λόγκοι ή χωράφια με ελαιόδεντρα και αυτά δυσχέραιναν την προώθηση συντεταγμένων στρατιωτών ή την επέλαση ιππικού. Ο γύρω τόπος είχε πηγές υφάλμυρου νερού, το οποίο στην καλοκαιρινή κάψα ήταν ακατάλληλο για να μετριάσουν τη δίψα τους οι καταπονημένοι στρατιώτες και τα άλογά τους.

Στο ριζοβούνι της Σέλιτσας και Β.Δ. από τη θέση Καστράκι, δηλαδή στην ανατολική απόληξη της Βέργας, ήταν τα Σελιτσάνικα Καλύβια, διότι σε εκείνα τα χρόνια δεν είχαν κτισθεί ακόμη σπίτια στην Κάτω Σέλιτσα (Κάτω Βέργα), η οποία κατοικήθηκε στα χρόνια του Όθωνα. Από τα προεπαναστατικά χρόνια υπήρχαν εκεί πυργόσπιτα για να ελέγχουν τη διάβαση.

2457. Σ τ. Σ κ ο π ε τ έ α, Το Αλμυρόν και η ιστορία του, εις Διον. Γ. Βογοπούλου, Μεσσηνιακόν Ημερολόγιον, τόμ. Β', 1951, σ. 103. Γ. Β λ α χ ο γ ι ά ν ν η, Κλέφτες του Μοριά, Ετ. Ελλην. εκδ., σ. 107. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Ο Γέρο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, Λακωνικά Σπουδαί 8(1986)402 κ.ε.

2458. Η. Ρ ο s t, A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-1828, N. Y. 1830, σ. 70.

2459. Π ο υ κ ε β ί λ, Ταξίδι στο Μοριά, έκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1980, σ. 195.

Ο παλαιός δρόμος από το εκκλησιάκι της Αγίας Σιών προς το εσωτερικό της Μάνης δεν ακολουθούσε την σημερινή αμαξιτή παραλιακή οδό, αλλά περνούσε ανατολικότερα, περίπου 200 μέτρα από τη θάλασσα. Μετά το χείμαρρο της Βέργας, ακόμη 200 μέτρα ανατολικότερα του δρόμου, υπήρχε ένας μικρός ναός, όπως αναφέρεται το 1805 από τον Άγγλο περιηγητή W. Gell.

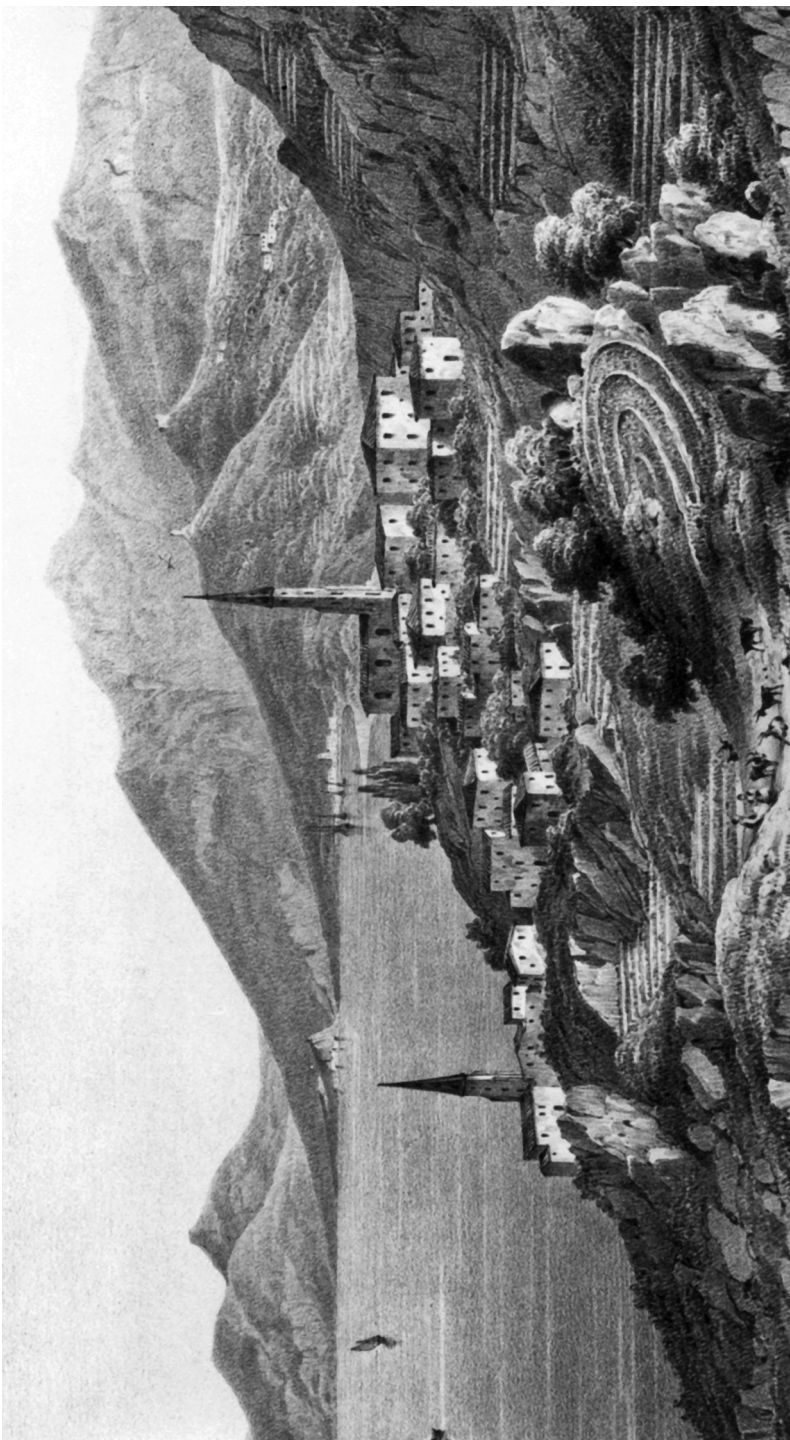
Νοτιότερα από τη Βέργα υπάρχει σήμερα συστάδα ευκαλύπτων και πηγή υφάλμυρου νερού. Στα χρόνια της επανάστασης στο μέρος αυτό εισχωρούσε η θάλασσα και λιμενίζονταν εκεί πλοία. Με την κατασκευή της αμαξιτής οδού άλλαξε η εικόνα του τόπου. Ο δρόμος προς το εσωτερικό της Μάνης περνούσε από τις ρίζες του λόφου και άφηγε δυτικά το λιμανάκι. Ένα λατομείο, που είχε λειτουργήσει μεταγενέστερα εκεί, έχει μεταβάλλει το τοπίο.

Το 1805 ο φιλότορκος Άγγλος περιηγητής William Gell²⁴⁶⁰ πηγαίνοντας στις Κιτριές πέρασε από το Αρμυρό, εκεί που σήμερα είναι το ξενοδοχείο Messenian bay, και μας άφησε πληροφορίες για την περιοχή. Ο δρόμος περνούσε περίπου 100 μέτρα από τη θάλασσα ανάμεσα από δύο πύργους, από τους οποίους ο ανατολικός είχε στρογγυλή βάση (βενετσάνικη τεχνοτροπία), που είναι γνωστός με το όνομα κοκκινόπυργος και σώζονται μέχρι σήμερα τα υπολείμματά του. Αντίθετα δεν υπάρχει ο δυτικός πύργος που ήταν χτισμένος σε τετράγωνη βάση και χαρακτηρίστηκε από τον περιηγητή σαν μεταγενέστερος του ανατολικού. Οι παλαιότεροι θυμούνται εκεί έναν γκρεμισμένο πύργο με τετράγωνη βάση και ανέφεραν ότι ονομαζόταν Καγκελαρία. Έλεγαν ακόμη ότι οι γείτονες πήραν τις πέτρες του για να χτίσουν ταδικά τους σπίτια. Περιγράφοντας ο Gell τον τόπο ανέφερε ότι περνώντας το μεγάλο χείμαρρο του Αλμυρού (όπου το Messenian bay), τον οποίο μερικοί ονομάζουν Κακό Λαγκάδι, παρατήρησε ότι στη νότια όχθη του χειμάρρου υπήρχε αμυντικό τείχος ξερολιθιά, του οποίου σήμερα δεν υπάρχουν απομεινάρια²⁴⁶¹. Θα μπορούσαμε να υποθέσουμε ότι τον Μάιο του 1825 που ο Ιμπραήμ κατέλαβε την Καλαμάτα και προχώρησε μέχρι τις Κιτριές καταστρέφοντας όλες τις οχυρές θέσεις και καίγοντας τους Μύλους και τα σπίτια, θα κατεδάφισε και αυτό.

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Μεσολογγίου φαινόταν απειλητικός ο κίνδυνος προσβολής της Μάνης από το στρατό του Ιμπραήμ, όταν μια μέρα θα επέστρεφε στα Μεσσηνιακά φρούρια. Στη διάρκεια της απουσίας του κατασκευάστηκε νέο τείχος ξερολιθιά σε παρακείμενο χείμαρρο, βόρεια του μεγάλου ξερο-

2460. William Gell, Narrative of a journey in the Morea, London 1823, σ. 254-5. Το υ δ ί ο υ, Itinerary of the Morea being a descriptive of the routes of that Peninsula, London 1817, σ. 67-8. Σ ο - φ ί α ς Κ α π ε τ α ν ά κ η, Περιγραφή της διαδρομής Καλαμάτας-Κιτριών από τον W. Gell, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)507-9 και 514-5.

2461. Επειδή δεν υπάρχουν απομεινάρια της ξερολιθιάς του παλαιού τείχους στη ρεματιά του Αλμυρού, μπορεί να θεωρηθεί ότι κατά την κατασκευή του τείχους της Βέργας, μεταφέρθηκαν οι πέτρες εκεί. Δεν αποκλείεται όμως οι πέτρες να αφαιρέθηκαν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν ο Γεώργιος Σπανιάς εκχέρσωνε τις λεγόμενες περιβόλες (μεταξύ Αλμυρού και Μύλων) για να φτιάξει τα αρμάκια. Σ τ. Κ α - π ε τ α ν ά κ η, οι Μαντίνειες της Μάνης, ό.π., σ. 573.

Απεικόνιση των Δολών από τη Γαλλική Επιστημονική Αποστολή. Στο βάθος διακρίνεται το Αλμυρό και η Καλαμάτα.

πόταμου του Αλμυρού, σε απόσταση περίπου 700 μέτρων από τον τότε υπάρχοντα δρόμο. Ο νέος οχυρωμένος χείμαρρος ήταν μεν μικρότερος σε πλάτος και βάθος του προηγούμενου, αλλά είχε πολύ απότομες όχθες που τον καθιστούσαν και αυτόν αδιάβατο σε όλο το μήκος του εκτός από το παραλιακό τμήμα που έλειπε η χαράδρα. Εκεί ήταν το πιο ευπαθές σημείο του τείχους.

Όπως μέτρησε την απόσταση ο Κωνσταντίνος Λ. Κοτσώνης, από τη θάλασσα μέχρι το βουνό το τείχος είχε μήκος περίπου 900 μέτρα. Το ύψος του τώρα είναι 1.60 έως 2 μέτρα και το πλάτος του 70-80 εκατοστά²⁴⁶². Στην κορυφή του τείχους ήταν πολεμίστρες, σε απόσταση περίπου ένα μέτρο η μια από την άλλη, για να προστατεύονται πίσω απ' αυτές οι υπερασπιστές του. Να σημειωθεί ότι τα ευρήματα αυτά είναι από τη Βέργα όπως κατασκευάστηκε το 1935 από τη Λέσχη Λακώνων της Αθήνας. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την ξερολιθιά της Βέργας.

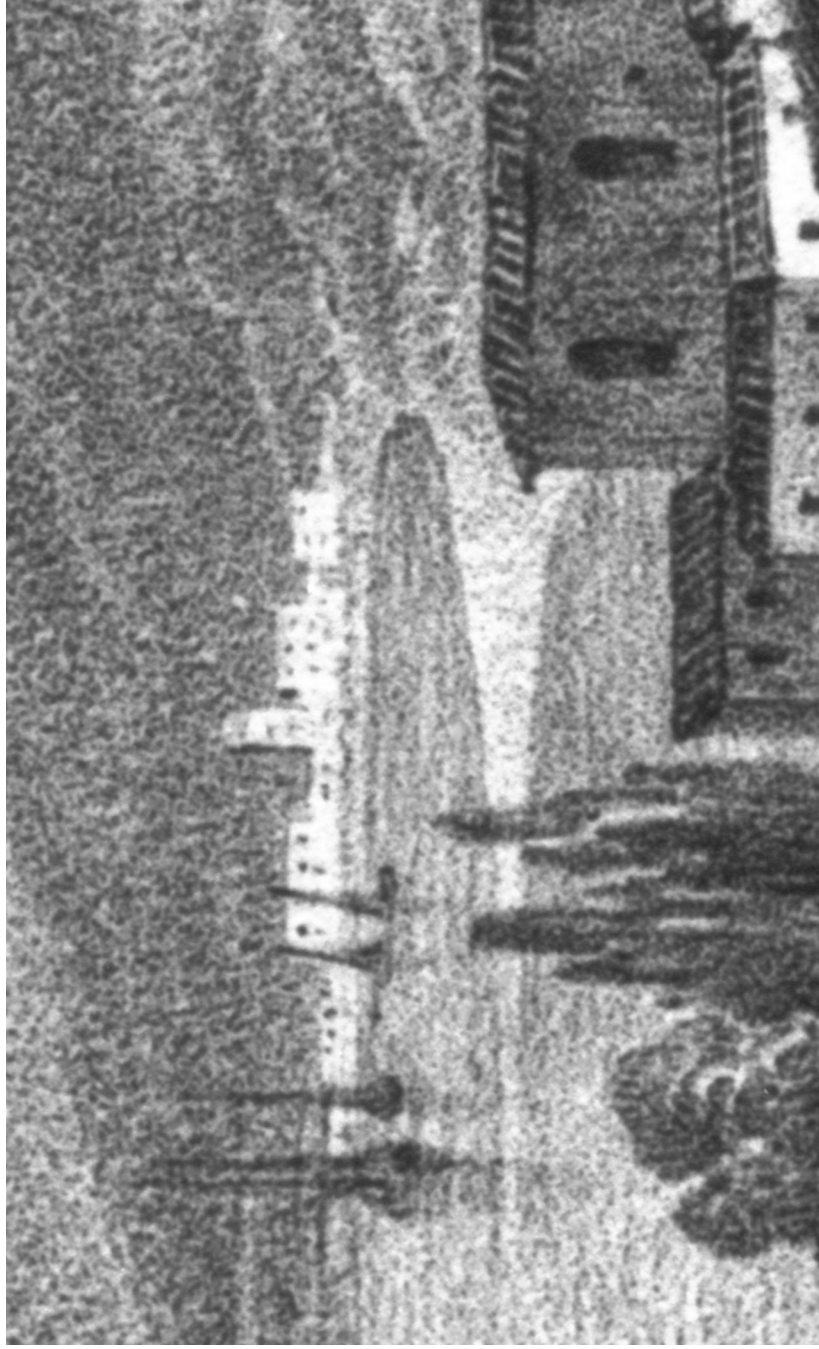
Το πλάτος του χείμαρρου κυμαίνεται από οκτώ με δέκα μέτρα και το βάθος τέσσερα μέτρα και με τις απότομες όχθες του δεν άφηνε διαβάσεις σε εχθρική εισβολή. Παράλληλα ήταν βραχύτερος ο χείμαρρος της Βέργας από το παλαιότερο τείχος και μπορούσε να φυλάσσεται με μικρότερο αριθμό πολεμιστών. Την εποχή της επανάστασης η απόληξη του χείμαρρου της Βέργας δεν ήταν εκεί που τη βλέπουμε τώρα. Από το σημείο που είναι το μνημείο, η κοίτη έκανε μικρή απόκλιση προς τα βορειοδυτικά, άφηνε την οικία Μασουρίδη νότια και η εκβολή της είχε απόσταση περίπου πενήντα μέτρα από τη σημερινή κοίτη.

Η οχύρωση άρχιζε από τη θάλασσα, εκεί που ήταν τα σπίτια των Καπετανάκηδων, τα οποία παρατήρησε ο Θ. Κολοκοτρώνης στα τέλη Μαΐου του 1826 και αποτελούσαν το σημαντικότερο τμήμα της αμυντικής γραμμής του Αλμυρού. Το τείχος ακολουθώντας τον χείμαρρο έφθανε σε ένα ύψωμα, που φέρει το όνομα Καστράκι και βρίσκεται στο ριζοβούνι. Το βουνό είναι απότομο αφήνοντας πριν από το οχύρωμα μια διάβαση προς το χωριό Σέλιτσα (τώρα ονομάζεται Άνω Βέργα) η οποία προστατευόταν από πυργόσπιτα εκεί που τώρα είναι η Κάτω Βέργα.

Για τον οδοιπόρο που ήθελε να πάει στο εσωτερικό της Μάνης, χωρίς να περάσει από το Αλμυρό, υπήρχε ακόμη ένα μονοπάτι, το οποίο οδηγούσε στο μοναστήρι της Αγίας Τριάδας και από εκεί στην Πάνω Σέλιτσα και κατόπιν κατέβαινε στα Σωτηριάνικα. Παίρνοντας αυτό το δρόμο μπορούσε ο εχθρός να υπερκεράσει τα οχυρωματικά έργα του Αλμυρού.

Συγκρίνοντας τις δύο οχυρές θέσεις παρατηρούμε ότι και οι δύο προστατεύονταν από χαράδρες, οι οποίες παρά τη διαφορά στο μέγεθός τους ήταν και οι δύο αδιάβατες για τους επιτιθέμενους. Η ευρισκόμενη δίπλα στο ξενοδοχείο Messenian bay πλεονεκτούσε διότι η χαράδρα έφτανε μέχρι την εκβολή του χείμαρρου στη θάλασσα και δεν άφηνε δίοδο σε εχθρική διείσδυση. Αντίθετα η αμυ-

2462. Κ. Λ. Κοτσώνη, Βέργα, σύμβολο θάρρους και αντοχής, Ιθώμη, 6(1974)11. Αναδημοσίευση Κ. Λ. Κοτσώνη, Μελετήματα και άρθρα, Αθήνα 2012, σ. 81 Οι διαστάσεις της Βέργας που αναφέρονται στη συνέχεια, όπως και τα σχεδιαγράμματα, είναι από τις εργασίες του Κ. Λ. Κοτσώνη.

Στον όρμο του Αλμυρού φαίνονται τα σπίτια των Καπετανάκρηδων από τα οποία άρχισε η Βέργα. (Λεπτομέρεια της προηγούμενης εικόνας).

ντική γραμμή της Βέργας άφηνε περίπου 40-50 μέτρα προς τη θάλασσα χωρίς την προστασία χαράδρας, αλλά, όπως αναφέρθηκε, ήταν βραχύτερη και χρειαζόταν μικρότερο αριθμό υπερασπιστών. Το μειονέκτημα της Βέργας στην παραλιακή της πλευρά κάλυπταν τα σπίτια των Καπετανιάνων, τα οποία φαίνεται ότι χτίστηκαν για να εξασφαλίσουν την αμυντική της ολοκλήρωση.

Το νέο τείχος που χτίστηκε στο Αλμυρό και ονομάστηκε Βέργα, πριν από την ιστορική μάχη ήταν ξερολιθιά και σε αυτή κατατροπώθηκαν οι Αιγύπτιοι. Μετά τις μάχες που έγιναν στις 22-24 Ιουνίου 1826 τα δυτικότερα 200 μέτρα του τείχους, που ήταν κοντά στη θάλασσα, ξαναχτίστηκαν με ασβεστοκονίαμα, για να είναι ανθεκτικά σε προσβολή πυροβολικού ή από κανόνια του στόλου. Το υπόλοιπο τείχος, προς την ανατολή, έμεινε ξερολιθιά και χάθηκαν τα ίχνη του.

Δεν γνωρίζουμε αν η αρχική ξερολιθιά της Βέργας είχε πολλές ομοιότητες με τη σημερινή της εικόνα. Το τείχος άραγε είχε το ίδιο πάχος ή ήταν μια από τις συνηθισμένες μανιάτικες μάντρες που ονομάζονται βέργες και τις βλέπουμε στα αγροκτήματα να χωρίζουν τις ιδιοκτησίες. Για την άμυνα του τόπου, εκεί που το προστατεύει η χαράδρα, αρκούσε ένας απλός μαντρότοιχος.

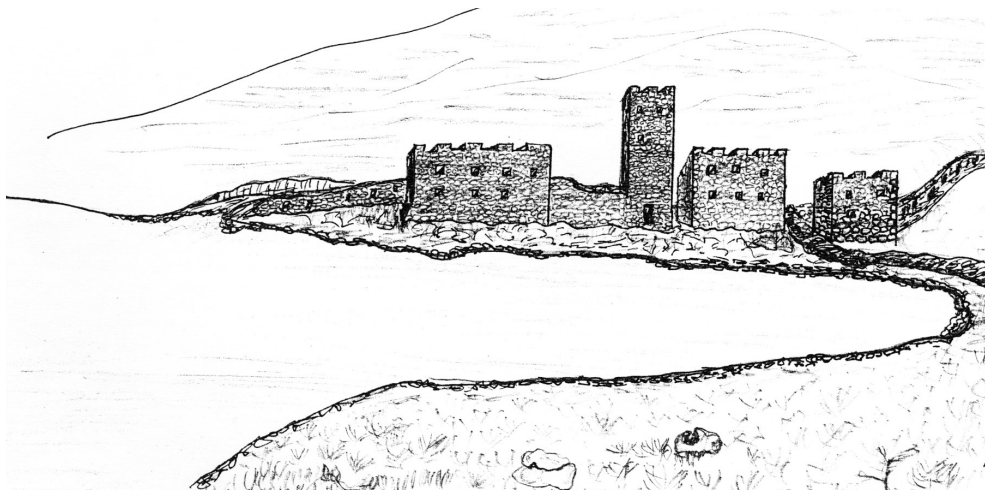
Το οχύρωμα του 1826 είχε δύο επισφαλή σημεία. Το ένα ήταν στο πέρασμα του δρόμου εκείνων των χρόνων, διακόσια μέτρα από τη θάλασσα, όπου οι όχθες του χειμάρρου είχαν κάπως εξομαλυνθεί, ώστε να είναι βατές. Γι' αυτό στη νότια όχθη του χειμάρρου, δυτικά του δρόμου εκείνων των χρόνων, ήταν χτισμένος κυκλικός πύργος ενισχυτικός της Βέργας, για να εμποδίζει το πέρασμα των εχθρών. Είναι αδιευκρίνιστος ο χρόνος κατασκευής του, δηλαδή αν υπήρχε το 1826 και ανοικοδομήθηκε το 1935. Από τα απομεινάρια του φαίνεται ότι είχε ύψος τέσσερα μέτρα, εσωτερική διάμετρο έξι μέτρα και πάχος του τοίχου ένα μέτρο. Διακρίνονται τρία ανοίγματα για κανόνια και πολλές πολεμίστρες για ντουφέκια.

Το περισσότερο επισφαλές σημείο του τείχους ήταν στις εκβολές του χειμάρρου, που το έδαφος εκεί ήταν βατό σχεδόν επίπεδο και το υποστήριζε μια σειρά από τα πυργόσπιτα των Καπετανάκηδων. Πιθανώς στην εκβολή του χειμάρρου να είχε κατασκευαστεί τάφος στην κοίτη του χειμάρρου, για να εμποδίζει το ομαδικό πέρασμα των εχθρών από τη θάλασσα, αλλά δεν υπάρχουν σχετικές πληροφορίες. Φαίνεται όμως ότι το τείχος είχε ενισχυθεί στο μέρος εκείνο με αντερείσματα, για να είναι ανθεκτικότερο στις βολές του πυροβολικού.

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης²⁴⁶³ έγραψε στα απομνημονεύματά του: «...Όταν έλειπε ο Ιμπραΐμης εις το Μισολόγγι, οι Μανιάτες έφκιασαν εις τον Αρμυρό, όπου είναι των Καπετανιάνων²⁴⁶⁴ τα σπίτια, ένα ταμπούρι δυνατό από το πέλαγος έως εις τον

2463. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 173.

2464. Τα πυργόσπιτα της οικογενείας Καπετανάκη ήταν στο δυτικό μέρος της Βέργας, στην παραλία εκεί που τελείωνε η ρεματιά και το μέρος αυτό δεν είχε το αμυντικό πλεονέκτημα που παρείχε στην τοποθεσία η χαράδρα του χειμάρρου. Μπροστά στα Καπετανιάνικα πυργόσπιτα έγιναν οι πιο φονικές συγκρούσεις κατά τις μάχες της Βέργας, ιδιαίτερα στις 24 Ιουνίου. Το 1805 που πέρασε από εκεί ο Άγγλος

Σχηματική παράσταση των σπιτιών της οικογενείας Καπετανάκη στο δυτικό άκρο της Βέργας.

Το δυτικό τμήμα της Βέργας με την παλαιά αναμνηστική στήλη.

βράχο, εκράτιε έως ένα μίλι...». Δεν είναι γνωστό αν τα σπίτια αυτά υπήρχαν και πριν από το 1825, που θα τα είχε κάψει ο Ιμπραήμ²⁴⁶⁵. Από διηγήσεις των παλαιότερων γνωρίζουμε ότι στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα σπίτια των Καπετανάκηδων ήταν γύρω από το σημερινό ξενοδοχείο Messenian bay. Γι' αυτό υποθέτουμε ότι στο δυτικό άκρο της Βέργας, προς το μέρος της θάλασσας, χτίστηκαν από τους Καπετανάκηδες σπίτια ειδικά για να συμπληρώσουν την άμυνα του τόπου, εκεί που η χαράδρα έχανε το βάθος της και την αμυντική της αξία.

Την άποψη αυτή στηρίζουμε στο γεγονός ότι τα σπίτια των Καπετανάκηδων, όπως φαίνονται σε πίνακα της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής²⁴⁶⁶, που απεικονίζει τους Δολούς και στο βάθος, (σημειώνεται κάτω από την εικόνα Αλμυρό), διακρίνεται το λιμάνι του Αλμυρού με αραγμένα πλοία και πίσω απ' αυτά μια σειρά από οικήματα. Τα σπίτια ή μάλλον οι πύργοι και τα πυργόσπιτα φαίνεται να ήταν χτισμένα το ένα κοντά στο επόμενο σε μια σειρά παράλληλη με την κοίτη του χειμαρρου της Βέργας. Τα σπίτια των Καπετανάκηδων συμπλήρωναν αποτελεσματικά την αμυντική ικανότητα της Βέργας σε ένα σημείο που η ξερολιθιά δεν θα αρκούσε χωρίς την προστασία της ρεματιάς.

Στην περιγραφή του H. Post²⁴⁶⁷ φαίνεται ότι το σπίτι του Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη στο Αλμυρό ήταν μια χοντροκομμένη κατασκευή (*rude illconstructed mansion*), που δείχνει βιασύνη και προχειρότητα.

Ο Διονύσιος Κόκκινος²⁴⁶⁸, αναφεόμενος στην αξιολόγηση των αμυντικών έργων του παραθαλασσίου τμήματος της Βέργας, γράφει: «...*Αν παρεβιάζετο το σημείον τούτο όλη η γραμμή στη Βέργα θα διεσείετο και θα ανετρέπετο, διότι οι αμυνομένοι μέχρι των ορεινών προσβάσεων αν έμεναν εις τας θέσεις των θα εβάλλοντο εκ των νώτων...*».

Από προφορική παράδοση²⁴⁶⁹ γνωρίζουμε ότι στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στο σημείο του σημερινού μνημείου της Βέργας βρισκονταν ακόμη τα απομεινάρια ενός

περιηγητής William Gell δεν υπήρχαν και γι' αυτό δεν φαίνονται σε σχέδιό του της περιοχής (W i l l i a m G e l l , Narrative of a journey in the Morea, London 1823, σ. 256 και Σ ο φ. Κ α π ε τ α ν ά κ η η , Περιγραφή της διαδρομής Καλαμάτας – Κιτριών από τον W. Gell, ό.π., σ. 504 –θέση 11-, 507-8).

2465. Ο Σταυριανός Καπετανάκης και ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καιοετανάκης σε αναφορές τους γράφουν ότι το 1825 ο Ιμπραήμ τους έκαψε τα σπίτια τους στο Αλμυρό. Γ Α Κ, Μικρ. Συλλ., Κ 96, έκθεση εκδουλεύσεων Σταυριανού Καπετανάκη. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 193, έγγρ. 110 της 25 Οκτωβρίου 1825. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 148, έγγρ. 023 της 24 Δεκεμβρίου 1825

2466. Στο παρελθόν είχε γίνει σύγχυση μεταξύ των πύργων των Μύλων και των πύργων της Βέργας που ανήκαν όλοι στην οικογένεια Καπετανάκη. Στην εικόνα της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής σημειώνεται από κάτω ότι πρόκειται για το Αλμυρό και δεν επιδέχεται αμφισβήτηση. Ακόμη στους Μύλους υπήρχαν δύο μόνο πύργοι, ενώ στη Βέργα μια σειρά από πυργόσπιτα και έναν πύργο, όπως φαίνεται στις εικόνες.

2467. H. Post, A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-8, N. T. 1830, σ. 78-9.

2468. Δ. Κ ό κ κ ι ν ο υ, ό.π., τόμ. Ι', σ. 153.

2469. Η πληροφορία προέρχεται από την αδελφή τού πατέρα μου, Κοκώνα Κλ. Καπετανάκη, που την άκουσε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν της έδειξε τα απομεινάρια του πύργου η γιαγιά της Σταυριανή Νικ. Καπετανάκη, της οποίας ο σύζυγος ήταν αδελφός του Σταυριανού.

πύργου που ανήκε στο Σταυριανό Καπετανάκη, τον οποίο ονόμαζαν φυλακή, δηλαδή φυλάκιο. Πράγματι στην εικόνα της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής φαίνεται ότι το κτίσμα που αντιστοιχεί στη θέση του μνημείου είναι πολύ υψηλότερο από τα γύρω και από εκεί παρατηρούσαν την τυχόν εμφάνιση των εχθρών.

Από το 1903 ένα πωλητήριο έγγραφο οικοπέδου «*κείμενον κατά την επαρχίαν Οιτύλου του Δήμου Αβίας το χωρίον Αλμυρός κατά την θέσιν στρατών Βέργας*», που συνοδεύεται και από τοπογραφικό διάγραμμα του 1897, στο οποίο σημειώνεται μέσα σε κύκλο η θέση Καζάρμα²⁴⁷⁰ (στρατώνας) στο σημείο όπου άλλοτε υψωνόταν ένα μεγάλο πυργόσπιτο. Στην απεικόνιση των Δολών από την Γαλλική Επιστημονική Αποστολή, όπου διακρίνονται τα σπίτια των Καπετανάκηδων, δυτικότερα από τον πύργο του Σταυριανού, προς τη θάλασσα, φαίνεται ένα μεγάλο οικοδόμημα στη θέση της σημερινής οικίας Μασουρίδη, που ήταν ο στρατώνας ή καζάρμα της Βέργας.

Στις 26 Μαΐου 1826 ημέρα Τετάρτη, που επισκέφθηκε ο Θ. Κολοκοτρώνης το Αρμυρό, βρήκε έτοιμο το τείχος. Παράλληλα ο γραμματικός του, ο Μιχ. Οικονόμου²⁴⁷¹, αναφέρει ότι οι Αιγύπτιοι κατά την επιστροφή τους από το Μεσολόγγι χτύπησαν τους Μανιάτες στη Βέργα και επειδή βρήκαν αντίσταση δεν επέμειναν. Επομένως είναι περιττό να αναζητούμε επιχειρήματα ή ενδείξεις ότι η Βέργα χτίστηκε δύο ή τρεις ημέρες πριν από τη μάχη. Εκείνο το οποίο μπορεί να έγινε, είναι ότι κάθε μαχητής που πήρε τη θέση του στο τείχος να ύψωσε κατά τι την ξερολιθιά ή να βελτίωσε την πολεμίστρα από την οποία θα αγωνιζόταν.

Το τείχος αυτό ονομάστηκε «Βέργα» και για την προέλευση του ονόματος δεν υπάρχει ομοφωνία. Η πιο απλοϊκή εξήγηση είναι ότι μοιάζει με βέργα (βίτσα). Αναφέρεται ότι στη Μέσα Μάνη τις ξερολιθιές που χωρίζουν τις ιδιοκτησίες τις καλούν βέργες. Ακόμη αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι ένα φρούριο αποτελείται από την ακρόπολη και το μακρύ τείχος, που περικλείει την πόλη, το οποίο καλείται και αυτό βέργα, θεωρούμε ότι ίσως λύει το πρόβλημα. Ένα τείχος με πολεμίστρες που μοιάζει με τείχος φρουρίου, όπως ίσως φάνταζε η ξερολιθιά του Αρμυρού, ήταν επόμενο να ονομαστεί Βέργα²⁴⁷².

2470. Βι ρ γ. Α λ μ π ά ν η, ό.π., σ. 319-320, χωρίς να αναφέρει την πηγή της πληροφορίας. Φωτοτυπία του σχεδίου του εργοδηγού Α. Αφεντάκη κατέχει η Κάτια Σταύρ. Κοτσώνη-Μασουρίδου, εγγονή του Πούλου Κοτσώνη, ο οποίος το 1931 αγόρασε το οικόπεδο και οικοδόμησε το ελαιουργικό εργοστάσιό του. Τώρα εκεί λειτουργεί το κέντρο «Αλέκτωρ». Στον περίβολο της οικίας Μασουρίδη υπάρχουν τα απομεινάρια στέρνας, από την οποία κατά την παράδοση υδρεύονταν οι φύλακες της Βέργας.

2471. Μι χ. Ο ι κ ο ν ό μ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σ. 148: «...Και τότε μεν μικρόν προσέβαλεν τους εις Βέργαν, αλλά δεν επέμειν...».

2472. Π ά π υ ρ ο ς, Λεξικό της Ελληνικής γλώσσας, τόμ. 2, σ. 295, όπου για τη λέξη Βέργα μεταξύ των άλλων, ίσως ανορθόγραφα, γράφει: «*τοίχος με πολεμίστρες ή τοίχος φρουρίου*». Στα απομνημονεύματα του Μακρυγιάννη, σχετικά με την πολιορκία του Νεοκάστρου, σημειώνεται: «...Εμείς οι δυστυχημένοι οληνύχτα δυναμώναμε τη βέργα, οπού ήταν αδύνατη...» και εξηγείται η λέξη βέργα: «*Το μακρόν τείχος κατ' αντίθεσιν προς την ακρόπολιν (Ιτσκαλέ)*». Ι ω. Μ α κ ρ υ γ ι ά ν η, Απομνημονεύματα, έκδ. Ιστορική έρευνα, σ. 157 (Κεφάλαιο έβδομο, παράγραφος: «Λυσσώδης κατά του Νεοκάστρου επίθεσις»).

Ο Κ. Λ. Κοτσώνης²⁴⁷³ χαρακτηρίζει τη Βέργα με τα ακόλουθα λόγια: «...η Βέργα αθέατη από μακριά με σιγουρεμένα τα πλευρά της καθώς στηρίζονται στη θάλασσα και στο Καστράκι, με τη χαράδρα να χάσκει αδιάβατη μπροστά της και το έδαφος πιο πέρα να απλώνεται «ταψί», ήταν δυναμάρι ατράνταχτο για την άμυνα της Μάνης».

Όπως αναφέρθηκε, μετά τις μάχες της 22-24 Ιουνίου 1826 στα 200 μέτρα της προς την πλευρά της θάλασσας, χτίστηκε πάλι με ασβεστοκονίαμα, ίσως να έγινε και πλατύτερη και ισχυρότερη για να είναι ανθεκτική και στην προσβολή με κανόνια από την ξηρά ή τη θάλασσα. Όταν ξαναχιζόταν η Βέργα ήταν εκεί συγκεντρωμένοι πολλοί Μανιάτες, ίσως τότε να ανέπτυξαν πολλοί πρωτοβουλία, όπως ο Μούρτζινος, και τότε ίσως έγινε γενικότερη προσφορά εργασίας, αν και ζητήθηκαν χρήματα από τη Ζάκυνθο, όπως θα δούμε αργότερα Το 1926 που έγινε για πρώτη φορά γιορτή με την επέτειο των εκατό χρόνων από τη μάχη, υπήρχαν μόνο λιγοστά απομεινάρια του τείχους²⁴⁷⁴. Δεν είναι γνωστό αν υπήρχαν φωτογραφίες από τα απομεινάρια της Βέργας. Την επόμενη δεκαετία, το 1935, χτίστηκε το τείχος που βλέπουμε τώρα με την οικονομική συνδρομή της Λέσχης των Λακώνων της Αθήνας.

Ποιός οικοδόμησε τη ξερολιθιά της Βέργας

Δεν είναι γνωστό ποιός υπέδειξε τη νέα θέση για το χτίσιμο της ξερολιθιάς, αλλά είναι φανερό ότι η θέση αυτή είχε σαφώς περισσότερα πλεονεκτήματα από το τείχος του 1805, υπό την προϋπόθεση ότι θα χτίζονταν τα σπίτια της οικογενείας Καπετανάκη. Ένα άλλο ερώτημα, που ακόμη δεν έχει λάβει οριστική απάντηση από τους ιστορικούς, είναι ποιός είχε αναλάβει την κατασκευή και το κόστος της ξερολιθιάς της Βέργας. Την κατασκευή διεκδικεί η οικογένεια Καπετανάκη, που είχε τότε την καπετανία του τόπου και δεν φαίνεται κανείς άλλος να ισχυρίστηκε ποτέ, ότι υπήρξε ο κατασκευαστής ή ο χρηματοδότης του έργου. Ούτε κανένας άλλος επικαλέστηκε στις εκδουλεύσεις του ότι είχε δώσει χρήματα ή είχε φροντίσει για την κατασκευή της Βέργας. Γεγονός είναι ότι, σύμφωνα με τη μαρτυρία του Θ. Κολοκοτρώνη, η Βέργα χτίστηκε όταν έλειπε ο Ιμπραήμ στο Μεσολόγγι και τον καιρό εκείνο δεν υπήρχε συγκέντρωση στρατευμάτων στην περιοχή του Αρμυρού. Σκέψεις είχαν γίνει στο παρελθόν για οχύρωση του Αλμυρού, αλλά έγιναν πριν να πάει ο Ιμπραήμ στο Μεσολόγγι. Κατά καιρούς λοιπόν ακούστηκε η πρόθεση οχύρωσης του Αλμυρού, αλλά δεν φαίνεται τα λόγια εκείνα να είχαν συνέχεια. Ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε επισκεφθεί το Αλμυρό στο τέλος Μαΐου 1826 και η μαρτυρία του φαίνεται αξιόπιστη.

2473. Κ. Λ. Κοτσώνη, Βέργα σύμβολο θάρρους και αντοχής ό.π., Ιθώμη σ. 12. και το υ ιδίο υ, Μελετήματα και άρθρα, ό.π., σ. 81.

2474. Βιργ. Αλπιάνη, Το τείχος της Βέργας, Λακωνικά Σπουδαί 18(2006)325. Η εργασία αυτή δεν μπορούσε να ξεχωρίσει την ξερολιθιά από τις επόμενες κατασκευές

Στις 22 Μαΐου του 1829 ο Σταυριανός Καπετανάκης²⁴⁷⁵ πήρε πιστοποιητικό από τους προκρίτους του Σταυροπηγίου για τη δράση του στη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα και μεταξύ των άλλων αναφέρεται: «...απεδείχθη κτίτωρ μετά των άλλων της οικογενείας του της Βέργας του Αρμυρού, της οποίας η δύναμις μετά Θεόν έσωσε την πατρίδα μας και τους εν τη πατρίδι μας Πελοποννησίους και τους λοιπούς από τόσας εισβολάς και από τόσας δυνάμεις του Ιμπραήμπασα...».

Σε μια αναφορά από το 1832 του Χριστόδουλου Καπετανάκη²⁴⁷⁶ σημειώνεται: «...Εκτίσαμε οι Καπετανιάνοι τη Βέργα του Αλμυρού και εκαταθέσαμεν και τα τέσσαρα λιθάρια τους μύλους, και ό,τι αλεστική την εξοδεύσαμε εις το στρατόπεδον της Βέργας και εξόχως κρέατα, παστόψαρα, ελαίας, έλαιον, κρασιά και την καταγραφήν αυτών την έχει ο Γέρων θείος μου Παναγιωτάκης και είναι εις αυτά η αναλογία μου...».

Φαίνεται ότι το 1833 δημιουργήθηκε διχόνοια μεταξύ των Καπετανάκηδων, για το ποιός από αυτούς θα έπρεπε να πάρει την αποζημίωση για τα έξοδα κατασκευής της ξερολιθιάς της Βέργας. Υπάρχουν ενδείξεις ότι κάποιοι από την οικογένεια θα πήραν πιστοποιητικά, πως αυτοί ήταν οι μόνοι κατασκευαστές τής Βέργας. Στη συνέχεια ο Βενετσάνος Γ. Καπετανάκης²⁴⁷⁷, την άνοιξη του 1833, πήρε καινούρια πιστοποιητικά από 220 έγκριτους πολίτες της Μεσσήνης, της Καλαμάτας και του Σταυροπηγίου, ότι τα έξοδα έγιναν από όλη την οικογένεια και όχι από δύο-τρία άτομα: «...Αληθές υπάρχει ότι άπαντες οι Καπετανάκηδες έγιναν κτίτορες της Βέργας καταβαλόντες έκαστος την αναλογίαν του τα έξοδα και ουχί δύο ή τρία άτομα, καθώς τοιούτω τρόπω κατεβλήθησαν και όσα εις τροφάς των φυλαττόντων την ρηθείσαν Βέργαν Στρατευμάτων και ουχί άλλως πως. Διό ακυρούμεν οιονδήποτε άλλο έγινε από τινας εξ ημών αποδεικτικόν...».

Στις 4 Οκτωβρίου 1839 η Αθηναϊκή Εφημερίδα²⁴⁷⁸ «Αθηνα», αναφερόμενη στην οικογένεια Καπετανάκη, αναρωτιώταν μήπως οι διοικούντες είχαν ξεχάσει ότι: «... Δεν είναι αύτη η γενεά, η οποία έκτισε εξ ιδίων της την Βέργαν του Αρμυρού, και έγινε

2475. ΓΑΚ, φάκ. Κ 96. Στον ίδιο φάκελο φυλάγεται αναφορά του Σταυριανού Καπετανάκη, την οποία έστειλε στις 23 Μαρτίου 1833 στην Επιτροπή Εκδουλεύσεων και μεταξύ των άλλων έγραψε: «...Δια την οχύρωσιν της Βέργας του Αρμυρού οπού εκτίσαμε, εξοδεύσαμε εγώ και ο πατήρ μου όσα εχρειάστησαν έξοδα...». Πατέρας του ήταν ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης αρχηγός τότε της οικογενείας.

2476. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, φάκ. Χριστόδουλου Καπετανάκη (1), έγγρ. 2.

2477. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 73, φάκ. Βεν. Καπετανάκη κλπ., αριθ. 3-18, έγγρ. 32026, 32033, 32035. Μεταξύ των 220 υπογραφών που βεβαιώνουν ότι τα έξοδα καταβλήθηκαν από όλους τους Καπετανάκηδες είναι και οι ακόλουθοι: Από την περιοχή της Μεσσήνης υπέγραψαν: ο Ιωσήφ Ανδρούσης, ο Καλαμαριώτης, ο Παν. Δαρειώτης, ο Α. Βρεττός κ.ά. Από την επαρχία Καλαμάτας: Μπολάνοπουλος, Κυριακός, Στραβοσκιιάδης, Τζάνες, Δουκάκης, Αργυράκης, Αντωνόπουλος, Μελισσουργός, Αφέσιος, Μπάστας, Μόσχου κ.ά. Από τους κατοίκους του Σταυροπηγίου: Ο Ζαρνάτας Γαβριήλ, Πιέρος Αλούπης, Τζανέτος Κουτήφαρης, Τζοάνες Σκαρπαλέζος, Παν. Καμαρινέας, Γεώργ. Μουντανίδης, Χριστόδουλος Φραγκούλης, Σαρ. Σπυγιούρης, Πιέρος Κολομπακέας, Γεώργ. Κολοκούμαρος, Κωνστ. Μπακετάς, Νικ. Σαράβας, Ιω. Μέρμηγκας, Θεόδωρος και Σπύρος Ψαρρέας, Νικ. Κοζομπόλης, Τζανέτος Μπελίτσος, Παν. και Δημ. Κουρκουτάς, Γιάννης Φιλανδριανός, Θεόδωρος Γυφτέας κ.ά.

2478. Εφημερίδα Αθηνών «Α θ η ν ά», αριθ. φ. 657, σ. 3587-8.

πρώτη αιτία και αντεκρούσθη η ορμή του Ιμπραήμ, και εχαλάσθη, και εξ αυτής διά της Θείας βοήθειας έγινε η σωτηρία της Ελλάδος; Δεν είναι αυτή οπού εκατέθεσε μύλους και λοιπά και είχε τας θύρας της ανοικτάς και έτρωγε το στρατόπεδον;...».

Από τους Καπετανάκηδες²⁴⁷⁹ ο Παναγιώτης (Πιερέας), ο Σταυριανός, ο Παναγιώτης (Γιαννέας), ο Βενετσάνος και ο Γιαννιός υπέβαλαν στις 14 Νοεμβρίου 1846 αναφορά στην Επιτροπή Αποζημιώσεων, που γράφει: «...Παρά τας ατομικές εκδουλεύσεις των υποφαινομένων. Παρά τας ατομικές δαπάνας καταβληθείσας κατά τον υπέρ αποκαταστάσεως της Πατρίδος αγώνα περί ων έκαστος ημών εξέθεσε ιδιαιτέρως τα δέοντα, υπάρχει και μία υλική θυσία εκ συμφώνου και κοινώς καταβληθείσα παρ' όλων των υποφαινομένων, και αυτή είναι η ανέγερσις της παρά το Αρμυρόν Βέργας, ήτις έσωσεν άπασαν την Λακωνίαν και σχεδόν άπασαν την Ελλάδα αναχαιτίσασα τον εφορηήσαντα τότε Ιμπραήμ. Παρά την δαπάνην ταύτην είναι και άλλαι επίσης κοιναί, και αυτές είναι η καταβολή του συναζομένου δικαιώματος τριών μύλων μας προς διατροφήν των επιφυλαττόντων την Βέργαν...». Η Επιτροπή δεν αρνήθηκε ότι οι Καπετανάκηδες είχαν καταβάλει τα αναφερθέντα έξοδα, αλλά απέρριψε το αίτημά τους, διότι όλοι είχαν ικανοποιηθεί με τους στρατιωτικούς βαθμούς που είχαν λάβει²⁴⁸⁰.

Σημαντικότερες πληροφορίες μας δίνει η Καλαματιανή εφημερίδα²⁴⁸¹ «Καθημερινή», της 6^{ης} Ιουλίου 1899, η οποία έγραψε: «...Αλλά την εξοχωτέραν και περηφανεστέραν υπηρεσίαν εις την πατρίδα παρέσχον οι Καπετανάκαι κατά την μάχην της Βέργας του Αλμυρού τω 1826, ης ζει ακόμη αυτούπτης μάρτυς και αγωνιστής ο παρά τη οικογενεία Καπετανάκη ιατρός τότε νέος, ο νυν αιωνόβιος σεβαστός γέρων ταγματάρχης της φάλαγγος κ. Α. Μαυρογένης, εκ της γνωστής μεγάλης επίσης οικογενείας Μαυρογένη. Οι Καπετανάκαι κυρίως διά των γενναίων Σελιτσάνων, Αλτομιριανών και άλλων Αβιατών έκτισαν την Βέργαν (τοίχον από των υπωρειών του όρους Σελίτσης μέχρι θαλάσσης, έχοντα εμπρός κοίτην χειμάρρου βαθειάν) και κατέλαβον τα επικινδυνώτερα σημεία. Εφιλοξένησαν δε επί ημέρας τους εκείσε προσδραμόντας συμπολεμιστάς εκ της άλλης Μάνης Μαυρομιχάλας, Μούρτζινον, Κουμουνδούρον κλπ...»

Εκτός από όσα αναφέρθηκαν προηγουμένως, συνήθως λέγεται ότι γενικώς οι Μανιάτες έκτισαν την ξερολιθιά της Βέργας. Η μόνη άλλη αναφορά, σχετικά με το κτίσιμο της Βέργας, γίνεται από τον Α. Γούδα²⁴⁸², ο οποίος δημοσίευσε επιστολή ενός

2479. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 73, αριθ. φακ. 16 εγγρ. 32060-4.

2480. Οι Καπετανάκηδες έλαβαν στη Βασιλική Φάλαγγα τους ακόλουθους βαθμούς: Παναγιώτης Χριστοδ. Καπετανάκης (Γέρο-Παναγιωτάκης) επίτιμος ταγματάρχης, Παναγιώτης Ιω. Καπετανάκης ταγματάρχης (απεβίωσε αντισυνταγματάρχης), Χριστόδουλος Γ. Καπετανάκης ταγματάρχης (απεβίωσε συνταγματάρχης), Παναγιώτης Πιέρ. Καπετανάκης επίτιμος λοχαγός και έλαβε ως προικοδότηση 6.480 δρχ., Σταυριανός Παν. Καπετανάκης λοχαγός (απεβίωσε συνταγματάρχης), Βενετσάνος Γ. Καπετανάκης λοχαγός και έλαβε ως προικοδότηση 4.320 δρχ., αποστρατεύθηκε δε συνταγματάρχης και Γιαννιός Γ. Καπετανάκης υπολοχαγός και έλαβε ως προικοδότηση 4.320 δρχ. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 73, φακ. 16, έγγρ. 32060. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Αριστεία του 1821 σε Μανιάτες Αγωνιστές, ό.π., σ. 72.

2481. Εφημερίδα Καλαμάτας «Κ α θ η μ ε ρ ι ν ή», αριθ. φύλλ. 53, της 6 Ιουλίου 1899.

2482. Α. Γ ο ύ δ α, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Η', σ. 411. Υπέρ της άποψης αυτής συνηγορεί και το ποίημα

ιερέα από την Καρδαμύλη, του οικονόμου Άνδρα, που αναφέρει: «...Ο Διονύσιος Μούρτζινος παρευρέθη εις Βέργαν του Αλμυρού, όταν ήρχετο ο Ιμπραήμ να έμβη εις την Μάνης και εκείσε παρέμεινεν επί ημέρας πολλάς, διότι τα στρατεύματα του Ιμπραήμ έμειναν εις Μεσσηνίαν και κατά διαταγήν του Μούρτζινου εκτίσθη η μάνδρα ξηρολίθι...». Οι Αιγύπτιοι δεν συγκεντρώθηκαν για πολύ καιρό κοντά στη Μάνη, όπως αναφέρει, αλλά μετά την επιστροφή τους από το Μεσολόγγι ξεκουράστηκαν στα κάστρα τους και στη συνέχεια πήγαν στο Νησί και αμέσως μετά προσέβαλαν τη Βέργα. Αλλά και πάλι η κατασκευή είχε γίνει από το Μάιο, που την επισκέφθηκε ο Θ. Κολοκοτρώνης, ίσως όμως κάθε αγωνιστής λίγες ημέρες πριν από τη μάχη να έφτιαξε καλύτερα την πολεμότητα από την οποία θα πυροβολούσε. Ο ισχυρισμός του ιερέα ίσως αναφέρεται μόνο στο ότι ο Μούρτζινος έδωσε διαταγή να κτισθεί. Δεν αποκλείεται ακόμη να είχε γίνει παλαιότερα η πρόταση από το Μούρτζινο να κτισθεί στο σημείο που βρίσκεται σήμερα η Βέργα και να εγκαταλειφθεί το τείχος στο μεγάλο χείμαρρο του Αλμυρού (δίπλα στο ξενοδοχείο Messenian bay), το οποίο ο Ιμπραήμ θα είχε καταστρέψει τον περασμένο χρόνο στο πέρασμά του μέχρι τις Κιτριές.

Θεωρούμε βέβαιο ότι η ξηρολιθιά της Βέργας κατασκευάστηκε με τη φροντίδα της οικογένειας Καπετανάκη, που είχε την καπετανία του τόπου και, όπως αναφέρεται, το σχετικό κατάστιχο²⁴⁸³ των εξόδων του καθενός από την οικογένεια κρατούσε ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, αρχηγός τότε των Καπετανάκηδων. Άλλωστε, υπάρχουν ακόμη οι μαρτυρίες του Θ. Κολοκοτρώνη και Μιχαήλ Οικονόμου ότι όταν επέστρεφαν οι Αιγύπτιοι από το Μεσολόγγι στα τέλη Μαΐου 1826, η Βέργα και τα σπίτια των Καπετανιάνων ήταν έτοιμα και δέχτηκαν τα πρώτα πυρά των Αιγυπτίων στρατιωτών.

Πρόσφατα είδε το φως της δημοσιότητας η αβάσιμη άποψη²⁴⁸⁴ ότι η δαπάνη για την κατασκευή της Βέργας ήταν μεγάλη και θα έγινε με γενική συνεισφορά όλης της Μάνης, διότι δεν θα μπορούσε να αναλάβει όλα τα έξοδα μια οικογένεια,

του Δημητρίου Ανδρ. Κουμουνδουράκη (Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, ό.π., σ. 187-8), ο οποίος το 1826 ήταν σε πολύ μικρή ηλικία για να έχει προσωπική αντίληψη των πραγμάτων και «ποιητική αδειά» έγραψε:

Εκεί λοιπόν συνάζονται της Μάνης τα παιδιά
από εγγύς κι από μακράν, απ' όλα τα χωριά
Ζυγού, Οϊτύλου και Μηλιάς, Ανδρουύβιστας κι Αβίας
δισχίλιοι συνήχθησαν τινές κι εκ Μεσσηνίας
Και πέτρες όλοι φέροντες στους ώμους τους βαρείας
ανήγειρον οχύρωμα μέχρι της παραλίας
εν τείχος βέργας όμοιον, ως Βέργα και εκλήθη...

Την άποψη αυτή απορρίπτει τόσο η αναφορά του Κολοκοτρώνη, όσο και ο Μιχαήλ Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 148, ο οποίος είδε τη Βέργα στα τέλη Μαΐου 1826 και στην οποία αποκρούστηκαν οι Αιγύπτιοι που έκαψαν και τα Σελιτσάνικα Καλύβια. Μέχρι τότε δεν είχε γίνει συγκέντρωση αγωνιστών στην περιοχή του Αλμυρού για να χτίσουν άλλοι τη Βέργα.

2483. Το κατάστιχο δεν σώθηκε, αναφέρεται όμως από το Χριστόδουλο Καπετανάκη.

2484. Βιργ. Αλμπάνη, Το τείχος της Βέργας, Λακωνικά Σπουδαί 18(2006)321, όπου γράφει: «Είναι δύσκολο όμως ένα έργο τέτοιας εκτάσεως, που προϋποθέτει την εργασίαν πολλών ατόμων και μεγάλα

όπως έχει υποστηριχθεί παραπάνω. Η οικονομική κατάσταση της οικογένειας Καπετανάκη φαίνεται από την περιγραφή του Αμερικανού Η. Post²⁴⁸⁵ για τον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη, που δείχνει το βαθμό της ευμάρειας και είναι η ακόλουθη: «...Είχε την εμφάνιση πρίγκιπα και ευγενή και ήταν ντυμένος με μια μεγαλοπρέπεια που ξεπερνούσε κάθε τι που είχα δει μέχρι τότε στην Ελλάδα. Φορούσε ένα αλβανικό κοστούμι από βυσσινί ύφασμα καλυμμένο με χρυσό κέντημα, ένα ζευγάρι ολόχρυσα πιστόλια στη ζώνη του, ένα κοντό βυσσινί μανδύα φοδραρισμένο με μπλε ριγμένο στους ώμους του, και ένα πλούσιο ποικιλομέταξο τουρμπάν...». Για τη γυναίκα του, που ήταν κόρη του Αναγνωσταρά, έγραψε ότι: «...Ήταν νέα και όμορφη ντυμένη με όλη την πολτελή μεγαλοπρέπεια μιας ανατολίτισσας πριγκίπισσας...».

Παράλληλα θα πρέπει να αναφέρουμε ότι εκείνο τον καιρό η οικογένεια Καπετανάκη²⁴⁸⁶ είχε εισπράξει από το τελωνείο του Αλμυρού 10.000 γρόσια, τα οποία όφειλε στο Εθνικό Ταμείο. Επομένως χρήματα υπήρχαν στη διάθεσή της για να αναλάβει τα έξοδα της κατασκευής της ξερολιθιάς μαζί με τα σπίτια στην εκβολή του χειμάρρου.

Να σημειωθεί ακόμη ότι κανένας άλλος από τους αγωνιστές της επανάστασης του 1821 δεν επικαλέστηκε ποτέ ότι εισέφερε κάποιο ποσό για την κατασκευή της ξερολιθιάς της Βέργας, ούτε από τις γραπτές ιστορικές πηγές προκύπτουν ανάλογες ενδείξεις²⁴⁸⁷. Είναι γνωστό ότι, μετά τις μάχες των 22-24 Ιουνίου, το μέρος της ξερολιθιάς που είναι προς τη θάλασσα ενισχύθηκε με ασβεστοκονίαμα²⁴⁸⁸, ώστε να είναι περισσότερο ανθεκτικό, σε τυχόν χρήση πυροβόλων, ιδιαίτερα από πλοία. Ίσως τότε στην ανακατασκευή του τείχους να ήταν παρών και ο Διονύσιος Μούρτζινος και σαν υπουργός των πολεμικών να είχε στην περίπτωση εκείνη τον πρώτο λόγο, όπως ισχυρίζεται ο επιστολογράφος τού Α. Γούδα. Αλλά για τη νέα κατα-

έξοδα, να κατασκευάστηκε αποκλειστικά από μια οικογένεια, χωρίς τη συνδρομή όλων των Μανιατών και των καπεταναίων της περιοχής».

2485. Η. Post, A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-8, N. T. 1830, σ. 78-9.

2486. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 202, έγγρ. 001 και 034 της 28 Σεπτεμβρίου 1826.

2487. Στα παλαιότερα χρόνια ρωτήθηκαν κάτοικοι του δήμου Αβίας που καταγίνονταν με το χτίσιμο ξερολιθιάς, πόσα ημερομίσθια θα έπρεπε να υπολογίσουν για το χτίσιμο της Βέργας. Η απάντηση ήταν ότι, με τις συνθήκες εργασίας της εποχής της επανάστασης, ένας χτίστης μαζί με το βοηθό του θα μπορούσε να χτίζει την ημέρα ένα με δύο μέτρα από το μήκος της Βέργας, υπό την προϋπόθεση ότι θα του μετέφεραν άλλοι τις πέτρες. Επομένως για τα 900 μέτρα της Βέργας εκατό χτίστες από τη Σέλιτσα και τα Αλτομυρά ή τα άλλα χωριά της Αβίας με τους βοηθούς τους θα μπορούσαν το πολύ σε μια εβδομάδα να τελειώσουν το χτίσιμο. Οι πέτρες θα συγκεντρώνονταν και θα μεταφέρονταν από τη γύρω περιοχή με ζώα από άνδρες, γυναίκες και παιδιά τόσο των Αβιατών, όσο και των εκεί ευρισκομένων πολλών προσφύγων. Εκτός από το φαγητό των εργαζομένων, που θα είχε ένα σημαντικό κόστος, αλλά όχι δυσβάσταχτο, η αμοιβή θα ήταν μικρή κι ακόμη όλοι σχεδόν θα πρόσφεραν εθελοντική εργασία, ιδιαίτερα τα γυναικόπαιδα από την Αβία που θα μετέφεραν πέτρες. Αλλά τα χρόνια του Ιμπραήμ η τροφοδοσία μερικών εκατοντάδων στρατιωτών από την οικογένεια Καπετανάκη δεν ήταν ασυνήθιστο γεγονός.

2488. Το τείχος που βλέπουμε σήμερα έχει υποστεί πολλές επισκευές το 1935 με έξοδα και φροντίδα των Λακώνων της Αθήνας για τον εορτασμό της επετείου, που υπήρξε μεγαλοπρεπής.

σκευή της Βέργας ζητήθηκαν τα χρήματα από τους Ζακυνθινούς, που είχαν βοηθήσει πολλές φορές με τρόφιμα και πυρομαχικά τους αγωνιστές της Βέργας²⁴⁸⁹.

Οι Μανιάτες δεν αποφάσιζαν μέχρι τότε να κινηθούν εναντίον των Αιγυπτίων, γιατί ήθελαν να εξασφαλισθεί μεγάλος αριθμός πολεμιστών²⁴⁹⁰ και παράλληλα να πιάσουν μια θέση με αμυντικά πλεονεκτήματα. Μόνο με τις προϋποθέσεις αυτές θα έδειχναν προθυμία. Για το λόγο αυτό οι Καπετανάκηδες, παράλληλα με τα σπίτια που έχτισαν στο δυτικό μέρος της Βέργας που δεν το προστάτευε η χαράδρα του χειμάρρου, κάλεσαν τους κατοίκους των χωριών Αλτομιρά και Σέλιτσα, αλλά και άλλους Σταυροπηγιώτες και χτίστηκε το τείχος ξερολιθιά, που δεν ήταν ούτε τόσο δύσκολο, ούτε τόσο πολυδάπανο. Με το οχύρωμα αυτό περιέσωζαν όλη την καπετανία τους και όλη την περιουσία τους, δηλαδή Μύλους, λιμάνι και κτήματα. Αφού θα εξασφάλιζαν ένα ικανό για άμυνα οχύρωμα, θα μπορούσαν να περιμένουν ότι σε περίπτωση εμφάνισης των Αιγυπτίων θα υπήρχε συμμετοχή μεγάλου αριθμού πολεμιστών. Πράγματι, αφού έγινε γνωστή η αποτελεσματικότητα των οχυρών του Αλμυρού, προσέτρεξαν πρόθυμα Μανιάτες από όλα τα χωριά και με τη συμμετοχή Μεσσηνίων προσφύγων επανδρώθηκε η Βέργα και αποκρούστηκε ο σταρτός του Ιμπραήμ.

Περιμένοντας την επάνοδο των Αιγυπτίων

Μετά την επιστροφή του Ιμπραήμ από το Μεσολόγγι οι Μανιάτες ενωμένοι με αρχηγό τον Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη, πρόεδρο της Εφορείας της Σπάρτης, βέ-

2489. Α, Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 137, φάκ. 53, σύμφωνα με το οποίο ο Αντώνιος Μπάστας κατέβαλε 1.000 κολωνάτα (5-6.000 γρόσια) για την επανακατασκευή με ασβεστοκονίαμα της Βέργας και η Εφορεία της Σπάρτης ζητούσε από τους «φιλογενείς» Ζακυνθινούς να καταβάλουν τα έξοδα:

«αριθ. 281 Η Εφορεία της Σπάρτης

Προς τους φιλογενεστάτους Κυρίους Διονύσιον ο δε Ρώμαν, Παναγιώτην Θ. Στεφάνου και Κωνστ. Δραγώναν

Παρηρσιαζομένης της παρούσης μεθ' ημέρας ένδεκα, θέλετε μετρήσει διά την οποίαν ελάβομεν ανάγκην, προς τον Κύριον Αντώνιον Μπάσταν τάλαρα Κολωνάτα χίλια αριθ. 1.000, διά άλλα τόσα οπού παρ' αυτού έλαβεν, προς οχύρωσιν της θέσεως του Αλμυρού και οικονομησιν τινών παρεπομένων αναγκών, επ' οποιασδήποτε συνεισφοράς ήθελε εγκρίνετε, λαμβάνοντες την παρούσαν εξοφλημένην, βασιτούντες αυτήν ίνα χρησιμεύση όπου ανήκη, και μετά την πληρωμήν τούτων θέλει ειδοποιήσετε και την Εφορείαν ότι τα εμετρήσατε.

Τη 25 Νοεμβρίου 1826. Εν Σκαρδαμούλα

Οι Έφοροι της Σπάρτης: Ιωάννης Μαυρομιχάλης, Διονύσιος Μούρτζινος, Νικολάκης Χρηστέας, Παναγιώτης Καπετανάκης, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, Δημητράκης Βεηζαδέ Γρηγοράκης, Ιωάννης Κ. Μαυρομιχάλης, Πανάγος Κυβέλος, Παναγιωτάκης Ντουράκης.

Ο Γενικός Γραμματεύς: Θεοχάρης Μιχαήλ».

2490. Αυτό φαίνεται σε αναφορά των φίλων του Μούρτζινου, οι οποίοι τον Νοέμβριο του 1825 θέτουν προϋπόθεση να γίνει γενική προσέλευση των Μανιατών για να πάνε και αυτοί στο Αλμυρό. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 16, έγγραφο της 15 Νοεμβρίου 1825. .

βαιοι ότι θα δεχθούν την επίθεση των Αιγυπτίων, ζήτησαν κατ' επανάληψη από τη Διοίκηση την παροχή τροφών και πολεμοφοδίων για το στρατόπεδο, το οποίο θα εγκαθιστούσαν στη Βέργα.

Τα ελληνικά πλοία, τα οποία ήταν επιφορτισμένα με τον αποκλεισμό των κάστρων που κατείχαν οι εχθροί, κατέσχεσαν γράμματα στην τουρκική γραφή, που δεν μπορούσαν να αναγνώσουν. Για τον λόγο αυτό τα έστειλαν στη Διοίκηση και εκεί διαπιστώθηκε ότι σ' αυτά αποτυπωνόταν η κατάσταση του κάστρου της Κορώνης, την οποία μάστιζε η πανώλη. Στα παραπάνω η απάντηση της Διοίκησης της 21 Μαΐου είναι η ακόλουθη²⁴⁹¹:

«Αριθ. 754

Η Διοικητική Επιτροπή

Προς τον Γεν. Αρχηγόν των Σπαρτιατικών δυνάμεων κ. Ιω. Μαυρομιχάλην.

»Ελαβεν η Διοίκησις τα από 15 και 16 του ενεστώτος έγγραφέα σας· με δυσαρέσκειάν της παρατηρεί το δυσοικονόμητον των υπό την οδηγίαν σας, αλλ' ενώ επιθυμούσε να απαντήσῃ εις τας αιτήσεις σας περί τροφών και πολεμοφοδίων, η έλλειψις των τοιούτων εδώ και το δύσκολον της μετακομίσεώς των αποκαθιστά αδύνατον την εκπλήρωσιν της επιθυμίας της, μόλον τούτο εκ των όσα έχει ολίγα εφόδια, σας πέμπει επί του παρόντος. Ευχής έργον ήτον να συνεννοηθήτε με τα λοιπά Πελοποννησιακά στρατεύματα και να τοποθετηθήτε όπου και αυτά, διά να εξοικονομήσθε ευκολώτερα από τα αναγκαία και να μπορήτε και τον εχθρόν να αντικρούσετε συστηματικώτερα· αν όμως τούτο δυσκολεύεσθε να εξακολουθήσετε, όταν η Διοίκησις πληροφορηθή την σταθεράν σας τοποθέτησιν²⁴⁹² τότε ημπορεί να κάμη τα αδύνατα δυνατά διά να προμηθεύση και εν μέρος από τα χρειώδη του πολέμου.

»Πληροφορήσθε δε, ότι τα τουρκικά γράμματα, τα οποία εσωκλείετε εις τα έγγραφέα σας, εστέλλοντο από τον εν Κορώνη Μαχμούτ αγά προς τον εν Μεθώνη τοποτηρητήν του Ιμπραήμ-πασά και διαλαμβάνουν την εσχάτην αθλίαν κατάστασιν του φρουρίου Κορώνης, ότι έως τώρα απέθανον από την πανώλην υπέρ τους 700 Τούρκους, ότι πάσαν ημέραν αποθνήσκουν από 12-13, δεν έμεινεν ούτε τοπιτζής ούτε άνθρωπος να γεμίση κανόνι, ούτε να εβγάλη μπαρούτι, ότι αν η ασθένεια αύτη επικρατήσῃ ακόμη δέκα ή δεκαπέντε ημέρας δεν θέλει μείνει και εις ζωντανός και εκείνοι οι οποίοι έμειναν είναι βιασμένοι ν' αφήσωσι το φρούριον και ν' αναχωρήσωσι. Εν ενί λόγω ταλανίζωσι την αθλίαν ταύτην του φρουρίου κατάστασιν, φοβάται, λέγει, μήπως έλθωσιν οι Έλληνες και επιπέσωσι εις αυτό και το κυριεύσωσιν, επειδή δεν είναι κανείς ως προείπε ν' αντισταθή και ταύτα θρηνηλογών παρακαλεί μετά δακρύων τον ειρημένον τοποτηρητήν του Ιμπραήμ να στέλη τουλάχιστον άπαξ της εβδομάδος 15-20 ιππείς να τριγυρίζωσι έξω του φρουρίου, να τον πληροφορήσῃ εν ταυτώ και την κατάστασιν αυτού.

2491. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 183, έγγρ. 70 της 21 Μαΐου 1826.

2492. Μέχρι τα μέσα Μαΐου 1826 δεν υπήρχε σταθερή συγκέντρωση Μανιατών σε ένα ορισμένο σημείο, όπως θα μπορούσε να ήταν το Αλμυρό ή η Τσίμοβα (Αρεόπολη). Η Διοίκηση ήταν δυστακτική να στείλει εφόδια, διότι τον περασμένο χρόνο έστειλε τρόφιμα και πολεμοφόδια χωρίς αποτέλεσμα.

»Ιδού εξοχώτατοι καιρός αρμόδιος, Ιδού περίστασις να δείξετε την στρατιωτικήν σας εμπειρίαν, αν σας είναι τα δείγματα ταύτα ικανά, να μεταχειρισθήτε σταθερόν κίνημα κατά του αδυνάτου τούτου φρουρίου τώρα οπού δεν θέλετε απαντήσαι εις αυτό ουδεμίαν αντίστασιν από τους εχθρούς· και δεν σας λανθάνη ότι η πτώσις τούτου θέλει ματαιώσαι και απελπίση τα μελετώμενα ολέθρια του εχθρού σχέδια.

»Η Διοίκησις δεν εκτείνετε περαιτέρω περί τούτου, αλλ' αφήνει την αισίαν έκβασιν του πράγματος εις την φρόνισίν σας και απόφασιν, γνωρίζουσα τον πατριωτισμόν σας και την πολεμικήν σας αρετήν, η οποία συνοδευομένη με την απόφασιν θέλει στήσει αναμφιβόλως τρόπαια.

Εν Ναυπλίω τη 21 Μαΐου 1826».

Η Διοίκηση δεν έλαβε υπ' όψη της ότι η κατάληψη ενός φρουρίου, το οποίο μάστιζε η πανώλη, μπορούσε να γίνει αιτία εξάπλωσης της νόσου και στην ελληνική πλευρά με ανυπολόγιστες συνέπειες.

Η επιστροφή των Αιγυπτίων από το Μεσολόγγι

Μετά την ηρωική έξοδο του Μεσολογγίου ο Ιμπραήμ πήρε τους στρατιώτες του και γύρισε στην Πελοπόννησο. Από την Τριπολιτσά κατέβηκε στον κάμπο της Καρύταινας και διαίρεσε το στρατό του. Άλλοι πέρασαν από το Δερβένι και κατέβηκαν στη Μεσσήνη για να καταλήξουν στη Μεθώνη και άλλοι πήραν το δρόμο προς το Λεοντάρι. Μερικοί συνέχισαν την πορεία τους προς τη Λακεδαίμονα και άλλοι προς τα Σαμπάζικα (δυτικές πλαγιές του Ταϋγέτου), από όπου χωρίστηκαν και ένα μέρος κατέβηκε στη Μεσσήνη από την Καμάρα και την Πολιανή, άλλο από το Δυρράχι και τη Φρουτζάλα (Θουρία). Ένα ακόμη μέρος του Αιγυπτιακού στρατού πέρασε στα Πισινά Χωριά (χωριά της Αλαγονίας) και έφθασε στη Μεγάλη Αναστάσοβα²⁴⁹³ (Νέδουσα), από όπου κατέβηκε στην Καλαμάτα. Στα μέρη από τα οποία πέρασαν οι Αιγύπτιοι άφησαν πίσω τους την καταστροφή, πυρπολώνοντας και αιχμαλωτίζοντας συγχρόνως όσους απαντούσαν στο δρόμο τους. Παράλληλα και αυτοί είχαν σημαντικές απώλειες από τις ενέδρες των Ελλήνων που τους περίμεναν στο δρόμο τους.

Ο Νικήτας Σταματελλόπουλος²⁴⁹⁴ σε έγγραφό του της 16 Μαΐου 1826 έγραψε για την παθητική στάση που έδειξαν οι Πελοποννήσιοι κατά την πορεία των αιγυπτιακών στρατευμάτων προς τα Μεσσηνικά φρούρια: «...Από Τριπολιτζάν (οι Αιγύπτιοι) απέρασαν και εις Μισθράν. Μαθών δε ταύτην την αγγελίαν απεφάσισα διά να τρέξω και να συνάξω όλα τα άρματα διαφόρων επαρχιών, όσα από τον φόβον των εχθρών κατέφυγον εις τα όρη και λόγκους, τους μεταξύ Λεονταρίου και Εμπλακίων,

2493. Στην Αναστάσοβα ενώθηκαν τα τμήματα του αιγυπτιακού στρατού που πέρασαν από τη Λακεδαίμονα με αυτά που έρχονταν από τα Σαμπάζικα (δυτικές πλαγιές του Ταϋγέτου) και κατέβηκαν μαζί στην Καλαμάτα και προχώρησαν μέχρι τη Βέργα. Μιχαήλ Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 148.

2494. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 181, έγγρ, 142 της 16 Μαΐου 1826..

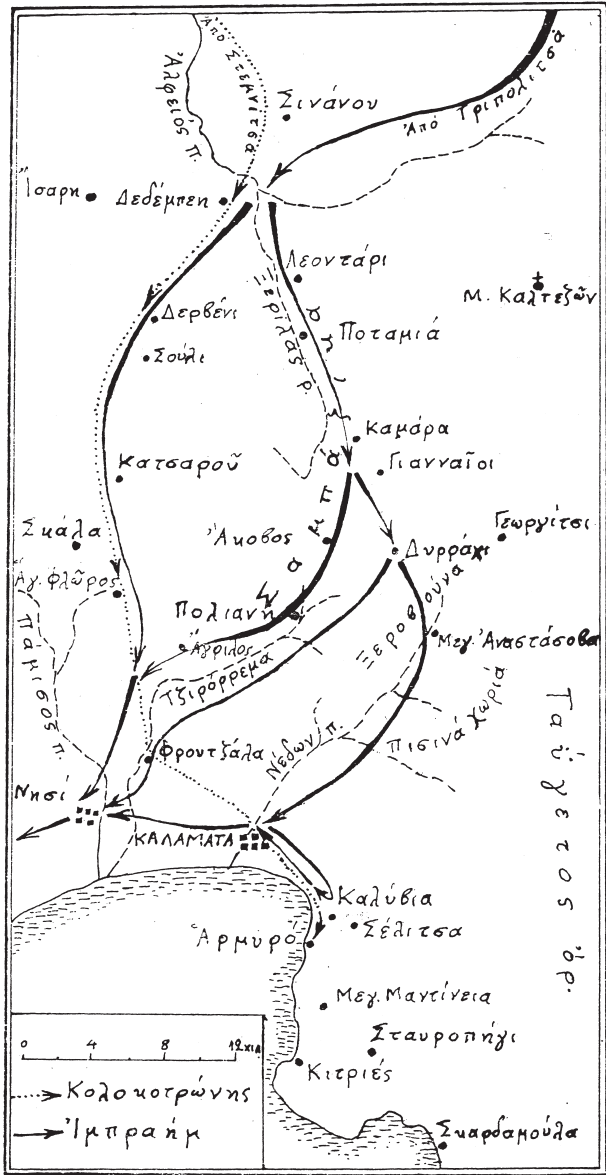
καθώς και δεν έλειψα από του να το ακολουθήσω. Πλην ενώ και έτρεφα χρηστάς ελπιδας και ήλπιζα ότι όλος ο λαός αυθορμητώς θέλει με ακολουθήσει, απήντησα όλο το εναντίον, επειδή ο φόβος τους έφερεν εις απελπισίαν, και μ' όλον ότι επάσχισα με όλους τους δυνατούς τρόπους διά να τους ξεκινήσω, ενώ έβγαλα πενήντα, η δειλία τους έκαμε διά να κρύβωνται καθ' οδόν και να μη μείνουν ούτε πέντε. Τέλος πάντων έτρεξα μέχρι τα Πηγάδια, αλλά μόλις εδυνήθηκα διά να κάμω ένα μικρόν σώμα, το οποίον εάν αυξήση καθώς όλο ένα πάσχω, ίσως βλάψωμεν τον εχθρόν και φυλάξωμεν την θέσιν μας...». Όταν αυτή η δειλία είχε καταλάβει τους Μοραΐτες, στη Μάνη αντίθετα επικρατούσε ενθουσιασμός και προθυμία για αγώνα και αποτέλεσμα αυτής της στάσης των Μανιατών ήταν η τριπλή νίκη στη Βέργα, στο Διρό και στον Πολυάραβο.

Ένα σώμα Αιγυπτίων, πιθανώς στις 23 Μαΐου, από την Καλαμάτα κατευθύνθηκε νοτιο-ανατολικά, κάνοντας προφανώς αναγνωριστική πορεία, για να διαπιστωθεί αν ο δρόμος προς τη Μάνη ήταν ανοικτός ή αν τον φρουρούσαν. Η Βέργα είχε ήδη κτισθεί και είχε έστω και ολιγάριθμη φρουρά, ικανή όμως να σταματήσει ένα μικρό εχθρικό σώμα. Τη φρουρά της Βέργας αποτελούσαν ένοπλοι από τα γύρω χωριά υπό την αρχηγία της οικογενείας Καπετανάκη, που από παλαιότερα είχε την τοπική καπετανία και μαζί τους Μεσσήνιοι πρόσφυγες, που δεν ήταν λίγοι. Οι Αιγύπτιοι περιορίστηκαν να κάψουν τα Σελιτσάνικα Καλύβια, που βρίσκονταν στο ριζοβούνι βόρεια από το Καστράκι της Βέργας και να επιστρέψουν στη βάση τους. Ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁴⁹⁵ έγραψε για την κίνηση αυτή του Αιγυπτιακού στρατού: «...εκίνησε μία φορά και επήγε και τον αντέκρουσαν οι Μανιάτες, και εσκότωσαν αρκετούς και οπισθοδρόμησεν...». Ο Μιχαήλ Οικονόμου²⁴⁹⁶, γραμματικός του Θ. Κολοκοτρώνη, στα απομνημονεύματά του έγραψε για τον Ιμπραήμ: «...διευθύνθη εις Καλαμάταν· και καύσας τα Σελιτζάνικα, προέβη και εις Αλμυρόν και τότε μεν μικρόν προσέβαλε τους εις Βέργαν, αλλά δεν επέμεινεν...». Η άποψη ότι η Βέργα χτίστηκε, όταν συγκεντρώθηκαν οι πολεμιστές, λίγο πριν από τις 22 Ιουνίου είναι λανθασμένη, γιατί η Βέργα αναφέρεται από τα τέλη Μαΐου και την υπεράσπισαν οι κάτοικοι των γύρω χωριών του Σταυροπηγίου (πρώην δήμου Αβίας).

Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ακολουθούσε στην πορεία του τον Ιμπραήμ με 3.000 στρατιώτες, τους οποίους άφησε στο Δερβένι και ο ίδιος με 80 της σωματοφυλακής του προχώρησε και έφθασε στις 26 Μαΐου, ημέρα Τετάρτη, στο Αρμυρό. Εκεί βρήκε τον Γερο-Παναγιωτάκη Καπετανάκη με τα παιδιά και ανήψια του και την επομένη ήρθαν στο Αρμυρό ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης με άλλους καπεταναίους και συζήτησαν για τα σχέδια αντιμετώπισης του Ιμπραήμ. Είχε ειδοποιηθεί και ο Γενικός Αρχηγός των Αρμάτων της Μάνης, Ιωάννης-Κατσής Μαυρομιχάλης, ο οποίος όμως, όπως αναφέρεται, εμποδιζόμενος από

2495. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 183, έγγρ. 148 της 24 Μαΐου 1826 και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 20, έγγρ. 044 της 1 Ιουνίου 1826.. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις κλπ, σ. 173.

2496. Μιχαήλ Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 148.

Οι Αιγύπτιοι κατά την επιστροφή τους από το Μεσολόγγι έφτασαν μέχρι τη Βέργα.

αντίθετους ανέμους δεν μπόρεσε να παρευρεθεί στις συζητήσεις. Είναι πιθανόν ο Ιωάννης Μαυρομιχάλης²⁴⁹⁷ να μη βρισκόταν στο Λιμένι, διότι στις 15 Μαΐου έγραψε στη Διοικητική Επιτροπή: «...Εγώ όμως ήδη εκκινώ κατά το παρόν με όσους περισσότερους ημπορέσω προς τα μέρη του Μυσθρός, επειδή και μία κολώνα από τους εν Τριπολιτζά εχθρούς προχώρησεν εις τον Μυσθρά, και όλον εν εξαπλώνεται εις αυτήν την επαρχίαν, ενδεχόμενον είναι να προχωρήση και περαιτέρω...».

Στο Αλμυρό ο Θ. Κολοκοτρώνης έμεινε πέντε ημέρες, από το φόβο μήπως ο Ιμπραήμ επιχειρήσει νέα επίθεση κατά της Μάνης και στις 31 Μαΐου πήγε αρχικά στο Δερβένι, πήρε το στρατό του και τραβήχτηκε στο Μάνεση, ένα χωριό που σήμερα το έχουν εγκαταλείψει οι κάτοικοί του «ανάμεσα Λεονταριού και Μυσθρά», ή ανάμεσα στο Δυρράχι και το Γεωργίτσι, για να μπορεί να ανεφοδιάζεται με τροφές από την επαρχία Λακεδαίμονος.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης στην αναφορά του προς την Διοικητική Επιτροπή²⁴⁹⁸ της 1^{ης} Ιουνίου 1826 έγραψε: «...Προς μεν τους παρευρεθέντας Μούρτζινον, Κουμουνδουράκην, Καπετανάκην και λοιπούς ωμίλησα όσα ενόμισα ικανά να τους προσκαλέσουν εις την ένωσιν και απόφασιν να εκκινήσουν, οίτινες και πεισθέντες μου έδωσαν πλήρη υπόσχεσιν ότι εντός ολίγου θέλει εκστρατεύσουν άφευκτα, και να συγκροτήσουν προς το παρόν το Σπαρτιατικόν στρατόπεδον εις Αλμυρόν και να συναγροκούνται μετ' ημάς προς δε τον στρ. Ιω. Μαυρομιχάλη και λοιπούς μη παρευρεθέντας καπεταναίους Σπαρτιάτας, έγραψα όσα εγνώρισα αναγκαία να τους πείσουν εις την αυτήν απόφασιν, το οποίον ελπίζω να ακολουθήσουν όλοι συμφώνως και ανεχώρησα...». Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι, την εποχή της απουσίας του Ιμπραήμ στο Μεσολόγγι, δεν υπήρξε γενικότερη συγκέντρωση Μανιατών στο Αλμυρό εκτός των τοπικών στρατευμάτων, για να είχαν κι αυτοί συμμετοχή στην οικοδόμηση της ξερολιθιάς της Βέργας.

Στις 2 Ιουνίου συγκεντρώθηκαν στην Καρδαμύλη ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁴⁹⁹, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης, ο Νικολάκης Χρηστεάς, ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης, ο Σταυριανός Καπετανάκης κι ο Πιέρος Πατριαρχέας-Τρουπάκης και απευθύνθηκαν στο Θ. Κολοκοτρώνη, στον οποίο μεταξύ των άλλων έγραψαν: «...ημείς μεν, κατά την κοινήν επιθυμίαν ενωθέντες στενότατα και αγκαλισθέντες δεσμόν πατριωτικής αγάπης, εκκινούμεν ταύτη τη ώρα διά την επαρχίαν μας έκαστος διά να στρατολογήσωμεν με την μεγαλυτέραν βίαν όλα τα άρματα της Σπάρτης μετ' εκείνων των Πελοποννησιακών, καταφυγόντων εις αυτήν και θέλει τοποθετηθώμεν εις τον Αλμυρόν,

2497. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 181, έγγρ. 109 της 15 Μαΐου 1826.

2498. Κ. Λ. Κ ο τ σ ώ ν η, Ο Κολοκοτρώνης στη Βέργα, Ιθώμη 25(1979)25-6. Αναδημοσιεύεται: του ίδιου «Μελετήματα και άρθρα», ό.π., σσ. 54-57 και ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, σ. 382. Αντιγραφή από ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 20, έγγρ. 044 της 1^{ης} Ιουνίου 1826.

2499. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Ο Ιμβραήμ εναντίον της Μάνης, ό.π., σ. 23. Ι ω. Θ. Κ ο λ ο κ ο τ ρ ώ ν η, ό.π., σ. 339-340.

όπου βέβαια θέλει είναι το μέρος διά την εισβολήν του εχθρού η δε εκλαμπρότης σας, λαμβάνοντες τα χρειώδη μέτρα διά τοιούτον προμελετούμενον του εχθρού σκοπόν κατά της Σπάρτης, ήτις μένει το μόνον καταφύγιον δι' όλους μας και μόνον μέσον να αντιπαραταχθή τούτον διά των κοινών ενεργειών μας και επιτηδείων θέσεων και κατοποπιών γνωστών σας της Σπάρτης, προσέξατε με ακοίμητον οφθαλμόν τα κινήματα του εχθρού και κρίνετε τα σωτηριώδη εις τα ιδικά σας κινήματα χωρίς αναβολάς και άργητα...».

Φαίνεται ότι δεν υπήρξε συντονισμός στις ενέργειες των ελληνικών τμημάτων και στις 8 Ιουνίου ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁵⁰⁰ από την Καρδαμύλη έγραψε στον Θ. Κολοκοτρώνη: «...Ημείς δυνάμει του προς ημάς γράμματός σας, δεν ελείψαμεν από του να συναγροικηθώμεν με τους εν Αλμυρώ ευρισκομένους εδικούς μας Σπαρτιάτας διά να κινηθούν ευθύς προς βοήθειάν σας εις εκείνην την θέσιν όπου ο αδελφός μας Νικηταράς έγραφεν ότι εξεστράτευσε δι' ορδιάν (διαταγή) σας, το οποίον και ηκολούθησεν εις την στιγμήν ο εδικός μας στρατηγός Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ανιψιός μπεηζανδές και εξάδελφός μου Παναγιωτάκης (Γιαννέας)-Καπετανάκης παίρνοντας μαζί τους όλους εκείνους τους Σπαρτιάτας, όπου εις εκείνην την ώραν ήτο συναγμένοι εις Αλμυρόν, οι οποίοι εσυμποσούντο ομού με όσα άρματα Πελοποννησιακά ευρίσκοντο εκεί, περίπου των χιλίων πεντακοσίων και εκινήθησαν ευθύς διά την Σιρόκα και φθάνοντας εις Γαρδίκι, από όπου σας έγραψα ζητώντας τας οδηγίας σας έστειλον συγχρόνως προς βοήθειαν του Παπαστάθη πεντακοσίους στρατιώτας εις Κουτζουκουμάνην διά τους ακροβολισμούς όπου έκαμαν μετά των εχθρών

»Τώρα δε μαθαίνω ότι ευρίσκεσαι εις Κουτσαβάς, όθεν δε επίτηδες με άνθρωπόν μου σας στέλλω την παρούσαν μου διά να σας ερωτήσω να με φανερώσης αδελφικώς εις απόκρισιν τους σκοπούς τους οποίους τρέφεις και την απόφασιν την οποίαν έχεις να ακολουθήσης εις την τρέχουσαν αυτήν κρισιμωτάτην περίστασιν της δυστυχούς πατρίδος μας και εις τον ίδιον καιρόν να με ειπής, εάν έχης απόφασιν να ενωθής με τα Σπαρτιατικά άρματα και κάμνοντας κέντρον την Σπάρτην να κινούμεθα όλοι μαζί δι' όπου η ανάγκη της πατρίδος μας προσκαλεί...».

Η Μάνη καταφύγιο προσφύγων

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας²⁵⁰¹ η Μάνη υπήρξε ο φιλόξενος τόπος των διωκομένων Ελλήνων από την τουρκική Διοίκηση. Στο μεγάλο κατατρεγμό της

2500. Α. Λιγνού, Αρχαίον Κοινότητος Ύδρας, τόμ. 12, σ. 226-7. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ.114-6. Ο Διονύσιος Μούρτζινος τελείωσε την επιστολή του με τα ακόλουθα: «...Αδελφέ Κολοκοτρώνη, αποκρίσου μου ειλικρινώς και αδελφικώς εις όσα σε γράφω προς οδηγίαν μου και μη με απεράσης με λόγους παχιούς και χωρίς βάσιν (το οποίον δεν ελπίζω), ίνα συναγροικηθώ καγώ με το όλον της πατρίδος μου και με εκείνους, οίτινες έχουν την αυτήν απόφασιν να συναποθάνουν με ημάς ενδόξως δι' αγάπην της φιλάτης πατρίδος μας· σε ορκίζω λοιπόν εις το υπέρτατον όν, να μου αποκριθής αδελφικώς και μένω».

2501. Σ.τ. Καπετανάκης, Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία, ό.π., σ. 156.

κλεφτουριάς ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατέφυγε αρχικά στην Καστάνια του Λεύκτρου και στη συνέχεια με τη βοήθεια της Μαρίας κόρης του Παναγιώταρου Βενετσανάκη και συζύγου του μπητζαδέ Γιωργάκη Γρηγοράκη έφυγε με καΐκι στα Κύθηρα. Ο Αθανάσιος Δαγρές από τη Βρομόβρυση της Μεσσηνίας κρύφτηκε στο Πετροβούνι, το κάστρο της οικογενείας Καπετανάκη. Στην ίδια οικογένεια κατέφυγαν, όταν διώκονταν, ο Κανέλλος Δεληγιάννης, ο Αθανάσιος Κανακάρης και πλήθος άλλων καταζητουμένων από τους Τούρκους.

Στα χρόνια του Ιμπραήμ από το Αλμυρό μέχρι τις Κιτριές απλώνονταν ένα απέραντο στρατόπεδο προσφύγων. Το Δεκέμβριο του 1827 ένα αμερικανικό πλοίο μετέφερε τρόφιμα, τα οποία μοιράστηκαν στους κατατρεγμένους Έλληνες, που είχαν ζητήσει καταφύγιο στην περιοχή του Αλμυρού και των γειτονικών χωριών. Ο Henry Post²⁵⁰² αρχηγός της φιλανθρωπικής αποστολής έγραψε στο βιβλίο του: «... Το απόγευμα (ο συνεργάτης του) Jarvis γύρισε από μια εκδρομή στα βουνά, για την οποία είχε ξεκινήσει την προηγούμενη ημέρα με σκοπό να επιβεβαιώσει την κατάσταση των ανθρώπων και να οργανώσει τη σύναξή τους στο Αρμυρό. Η συμφορά που συνάντησε ήταν τόσο μεγάλη, όσο μας την είχαν περιγράψει. Χιλιάδες δυστυχισμένοι είχαν συγκεντρωθεί από τα γύρω χωριά και κατοικούσαν σε σπηλιές και σε σχισμές βράχων σε μια κατάσταση τέλειας στέρησης έτοιμοι να πεθύνουν από την έλλειψη των πιο βασικών πραγμάτων της ζωής. Ήταν κυρίως φυγάδες από άλλα μέρη της χώρας, εξόριστοι από τα πατρικά τους, που είχαν φύγει από την ερήμωση των χωραφιών τους και την καταστροφή από πυρκαγιά των σπιτιών τους και τώρα προσπαθούσαν να σύρουν μια άθλια και χωρίς ελπίδα ύπαρξη, με μέσα τα οποία η ανθρωπότητα απεχθάνεται να σκέπτεται... τις επόμενες ημέρες ασχολήθήκαμε με το να ταΐσουμε τα πεινασμένα πλήθη που αδιάκοπα μας κατέκλυαν από τα βουνά. Ο αριθμός των ατόμων στα οποία δόθηκε ανακούφιση ήταν περίπου 18.000, κυρίως γυναίκες, παιδιά και γέροι από την Κορώνη, τη Μεθώνη, το Ναβαρίνο και άλλες Μεσσηνιακές πόλεις. Τέτοιες σκηνές σπαραξικάρδιες στις οποίες είμαστε υποχρεωμένοι να παρευρισκόμαστε είναι σχεδόν αδύνατον να τις συλλάβει κανείς...».

Όπως γράφει στα απομνημονεύματά του ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁵⁰³ η επάνοδος του Ιμπραήμ στη Μεσσηνία από το Μεσολόγγι ανάγκασε μεγάλο μέρος του πληθυ-

2502. Henry Post, A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-8, N. Y. 1830, σσ. 80, 83. Στη σ. 71 κάνει αναφορά στη φιλοξενία των Μανιατών.

2503. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 173. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Εκτ., φάκ. 20, έγγρ. 044 της 1ης Ιουνίου 1826. Ο Θ. Κολοκοτρώνης από τα Δερβένια τη 1^η Ιουνίου 1826 ανέφερε στη Διοικητική Επιτροπή μεταξύ των άλλων τα ακόλουθα γεγονότα από τα Σαμπάζικα ή από τα Πισινά Χωριά: «...είκοσι περίπου γυναίκες με τα παιδιά των και παρθένοι θεωρούσαι εις εν μέρος ονομαζόμενον Χορηγόσκαλαν, ότι ήσαν εις κίνδυνον να ζωρηθώσιν από τους εχθρούς, αι μεν προτιμήσασαι τον έντιμον θάνατον από την άτιμον δουλειάν έπεσαν από τους κρημνούς, άλλαι δε κυλίουσαι πέτρας εφόνευσαν εκ των εχθρών, και ούτω διέφυγον επαξίως της ελληνικής γενναιοφροσύνης την αιχμαλωσίαν των και εξέπληξαν τους θεωρούντας την απόφασίν των Έλληνας και εχθρούς...». Και το εύλογο ερώτημα: «...Τι παραπάνω έκαναν οι Σουλιώτισσες στο Ζάλογγο που τόσο υμνήθηκαν; Οι ταπεινές όμως αυτές ηρωικές γυναίκες της Μεσσηνίας έμειναν άγνω-

σμού να καταφύγει στη Μάνη: «...Ο Ιμπραΐμης... έμαθε ότι τα γυναικόπαιδα επήγαν κατά την Μάνην και εκεί ακολούθησε· το ορδί (στράτευμα) το είχεν εις τον κάμπον· ο λαός ακούοντας ότι ο Ιμπραΐμης εβγήκε εις τα Πισινά χωριά καίοντας, ετραβήξαν κατά την Μάνην ως οπού εγύρισε το στράτευμά του· ετράβηξεν δια την Μεσσηνίαν και Αρκαδινοί (από Κυπαρισσία) και οι Ανδρουτζάνοι (από Ανδρούσα), ακούοντας την φθοράν του απάνω κόσμου, ετραβούσαν κατά την Μάνην...».

Ο Φωτάκος²⁵⁰⁴, υπασπιστής του Θ. Κολοκοτρώνη, έγραψε στα απομνημονεύματά του: «...Όσοι δε εκ των Ελλήνων ετράβηξαν με τας οικογενείας των και τα ζωντανά των μέσα εις την Μάνην, όλοι εφιλοξενήθησαν πολύ από τους Μανιάτας...». Βέβαια ένας τόσο μεγάλος αριθμός προσφύγων δεν ήταν δυνατόν να χορτάσει με τα λιγοστά προϊόντα της Μάνης.

Είναι όμως σημαντικό ότι οι Έλληνες που κατοικούσαν κοντά στη Μάνη μπορούσαν να βρουν ασφαλές καταφύγιο, όταν ο τόπος τους θα πλημμύριζε από τα αιγυπτιακά στρατεύματα. Αν η Μεσσηνία δεν υπέκυψε στον εκβιασμό του Ιμπραήμ να προσκυνήσει, αυτό το οφείλει στη Μάνη, που υποδεχόταν τους πρόσφυγες κάθε φορά που το επέβαλλαν οι συνθήκες.

Εκτός από την έναρξη της επανάστασης που εδραιώθηκε από τους Μανιάτες και την αντίσταση που προέβαλλε η Μάνη στις επιθέσεις του Ιμπραήμ το 1826, θα πρέπει να προσθέσουμε στην προσφορά της στον αγώνα και την υποδοχή των προσφύγων από τις γειτονικές της περιοχές, που κρατήθηκαν απροσκύνητοι.

Ο Ιμπραήμ προς το Γεώργιο Μαυρομιχάλη

Όπως έχει αναφερθεί, ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης τον καιρό της κράτησής του από τον Ιμπραήμ είχε υποσχεθεί στους Αιγυπτίους να πείσει τους Μανιάτες να δηλώσουν υποταγή και να πάρουν τα προσκυνοχάρτια. Σκοπός του ήταν με ένα ταχυδρόμο να επιχειρήσει την εκτέλεση του Ιμπραήμ. Μετά από την αρχική επικοινωνία του Ιμπραήμ με το Γιωργάκη Μαυρομιχάλη ακολούθησε η εκστρατεία του Αιγυπτιακού στρατού στο Μεσολόγγι και διακόπηκε η αλληλογραφία. Με την επιστροφή του στα Μεσσηνιακά φρούρια, ο Ιμπραήμ έστειλε επιστολή στο Γ. Μαυ-

στες κι απολησμονημένες, ακόμα κι από τους συμπατριώτες τους». Κ. Λ. Κ ο τ σ ώ ν η, Ο Κολοκοτρώνης στη Βέργα, Ιθώμη 25(1978)29-30. Αναδημοσιεύεται: Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, Έκδ. Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, Αθήναι 1999, σ. 390-1 και στου ίδιου «Μελετήματα και άρθρα», Αθήναι 2012, σ. 57-58.

2504. Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 537. Ακόμη στη σελίδα 620 γράφει: «...η Μάνη όλη ήτο ως ένα φρούριον, διότι όλοι σχεδόν οι Πελοποννήσιοι είχαν καταφύγει εκεί προς ασφάλειαν, και ήσαν πολλήν φιλοξενίαν και περιποίησιν από τους Μανιάτας...». Για τη φιλοξενία των Μανιατών και στα Ορλωφικά γράφει ο C. I. R u l h i e r e, Histoire de l' anarchie de Pologne et du demembrement de cette Republique, Paris 1807, tome 3, σ. 339: «...όλοι οι άτυχοι οι οποίοι κατά τη διάρκεια των καταστροφών που προκλήθηκαν στο Μοριά από την εκστρατεία των Ρώσων και αναζητήσαν ασφάλεια στους βράχους τους (των Μανιατών), βρήκαν ασφάλεια για τους ανθρώπους και τα υπάρχοντά τους...».

ρομιχάλη, για να διαπιστώσει αν οι Μανιάτες έχουν τη διάθεση να προσκυνήσουν, αλλιώς να οργανώσει το σχέδιο κατάληψης της Μάνης. Η επιστολή είναι η ακόλουθη²⁵⁰⁵:

«*Ιμπραχίμ Πασσάς ελέω θεού Βαλής Κρήτης, και Μωρέως, και Ναύαρχος του Αιγυπτιακού στόλου.*

Προς τον Μπεζαϊδέ Γεώργιον Μαυρομιχάλην. Εις Λιμένι Τσίμοβας.

Προτού να αναχωρήσωμεν από ενταύθα διά το Μεσολόγγιον είχομεν λάβει γράμματά σου ζητούντες παρ' ημών να σου δοθή εν Ράϊ Μπουγιουρουλδί (προσκυνοχάρτι) γενικώς δι' όλην την οικογένειάν σου· όθεν και ευσπλαχνία κινούμενος έλαβεν τον τόπον της η αίτησίς σου, και αμέσως το ζητούμενόν σου· αφού δε υπήγον εις Μεσολόγγιον επληροφορήθην ότι ο πατήρ σου ερωτηθείς από τους σημαντικούς του συστήματός σας, διά ποίας αιτίας παρακινήθης να ζητήσης παρ' ημών εν τοιούτον Μπουγιουρουλδί, όστις και απεκριθη, ότι ο τρόπος εκείνος να ήτον τάχα ένα είδος πολιτικής ίνα μη αφήση και καταπατηθή παρ' ημών η πατρίς του, καθότι τότε ήτον αδύνατη από στρατεύματα, και από άλλα εφόδια πολεμικά.

Όθεν διατάττεσαι αυστηρώς άμα του λαβείν την παρούσαν μου, χωρίς αναβολής καιρού εις διορίαν ημερών δέκα, να συσκεφθής μετά των σημαντικών της πατρίδος σου, και να έλθητε εκ συμφώνου προς ημάς, ίνα βαλθή εις ασφάλειαν η πατρίς σου, χωρίς παντελώς να θελήσης και τώρα να μεταχειρισθής την ψευδοπολιτικήν, καθότι εις το εξής δεν ωφελείσαι με αυτήν παντελώς.

Ημείς δε προλαβόντως απεράσαμεν από Καλαμάταν, το ότι όμως δεν εισήλθομεν εις την πατρίδα σας μην το νομίζετε διαφορετικά, ειμή ευσπλαχνία κινούμενος, ίνα μη αιχμαλωτισθώσιν αι πατριώτισσάι σας καθώς και των άλλων μερών, και διότι σας είχομεν μπουγιουρουλδί μας δομένον, ίνα μη κηρυχθή ότι σας είχομεν ράϊ, και ύστερον εξαίφνης εισήλθομεν εις την πατρίδα σας· συ δε εγνώρισας καλώς ότι ημείς πνέομεν φιλανθρωπίαν, και ότι πολεμούμεν συστηματικώς με κανόνας και με κανόνας τακτικούς εγνωρισμένους εις έθνη πεφωτισμένα· τάχυνον λοιπόν, ως είπομεν, τον ερχομόν σου μετά των σημαντικών της πατρίδος σου· εξ εναντίας όμως και παρακούσης, ή θελήσης να μεταχειρισθής την προτέραν σου πολιτικήν, ας μην απεράση από την ιδέαν σου ότι και την πατρίδα σου θα την κάμωμεν ως και την Πελοπόννησον, ειμή δεν θέλει αφίσωμεν μήτε ίχνος οσπιτίου, και όψεσθε εν ημέρα κρίσεως ίνα δώσητε λόγον προς τον θεόν δι' όσα ήθελε δοκιμάσει ο αθώς λαός· Ταύτα, και ούτως ποιήσον εξ αποφάσεως, και έρρωσο.

Τη 29 Μαΐου εκ Μεθώνης».

Η επιστολή αυτή του Ιμπραήμ κοινοποιήθηκε στην Εφορεία της Σπάρτης και όλοι από συμφώνου έδωσαν λακωνική απάντηση, παρομοία του Λεωνίδα των Θερμοπυλών, η οποία ανέφερε²⁵⁰⁶:

2505. Α μ β ρ . Φ ρ α ν τ ζ ή , ό.π., τόμ. 2, σ. 444 κ.ε. Δ . Β . Β α γ ι α κ ά κ ο υ , ό.π., σ. 113.

2506. Σ π . Τ ρ ι κ ο ύ π η , ό.π., τόμ. Δ ' , σ. 19-20.

«Από ημάς τους ολίγους Έλληνας της Μάνης, και λοιπούς Έλληνας ευρισκομένους εις αυτήν προς τον Ιμπραήμ Πασσά της Αιγύπτου.

Ελάβομεν το γράμμα σου εις το οποίον είδομεν να μας φοβερίζης, ότι, αν δεν σου προσφέρωμεν την υποταγήν μας, θέλεις εξολοθρεύσεις τους Μανιάτας και την Μάνην· διά τούτο και ημείς σε περιμένομεν με όσας δυνάμεις θελήσης.

Οι κάτοικοι της Μάνης γράφομεν και σε περιμένομεν».

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, φαίνεται ότι από τις αρχές Ιουνίου άρχισε να συγκεντρώνεται στράτευμα στο Αρμυρό, ανερχόμενο σε 1.500 άνδρες, ικανό να αντιμετωπίσει κάποια ξαφνική επίθεση μέρους του Αιγυπτιακού στρατού, ιδιαίτερα ιππέων, οι οποίοι μπορούσαν να αιφνιδιάσουν τους φρουρούς της Βέργας.

Για τη γενική κινητοποίηση της Μάνης φαίνεται ότι υπήρξε σημαντική η προσπάθεια του Ιάκωβου Κορνήλιου και του αρχιδιάκονου Ιωακείμ Κωνσταντά, για τους οποίους οι οπλαρχηγοί της Μάνης Ιω. Μαυρομιχάλης²⁵⁰⁷, Δ. Μούρτζινος, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Αθ. Κουμουνδουράκης και Ν. Χρηστέας από το Αρμυρό στις 25 Ιουνίου έγραψαν: «...Στέφανοι πλέκονται διά τας κεφαλάς σας, διά τας προς την πατρίδα πιστάς εκδουλεύσεις σας και προ πάντων διά την σώφρονα συνεργείαν σας, εκατωρθώσατε με πολλούς κόπους την γενικήν ένωσην και σύμπνοιαν της Σπάρτης, την οποίαν κατ' ευχήν της πατρίδος και διά της φιλοπατρικής σας αόκνου επιμελείας, ετελειώσατε συστηματικώς αυτήν, οπου άνευ της οποίας εκινδύνευε να χαθή η Πατρίς...».

Τα σχέδια και οι προετοιμασίες των αντιπάλων

Τα σχέδια του Ιμπραήμ, όπως φαίνονται από τις ενέργειές του, ήταν να ξεκουράσει για ένα μικρό χρονικό διάστημα τους στρατιώτες του από την εκστρατεία του Μεσολογγίου και να χτυπήσει τη Μάνη σε δύο σημεία.

Παράλληλα με την κίνησή του προς το Αλμυρό, στις 20 Ιουνίου, την προπαραμονή της επίθεσης στη Βέργα, ο ίδιος ο Ιμπραήμ²⁵⁰⁸ παρέπλευσε τα παράλια της Μάνης, κάνοντας αναγνώριση των ακτών της και κανονιοβολώντας μερικά λιμάνια. Ήθελε να δημιουργήσει υποψίες αποβατικής ενέργειας στην Έξω Μάνη, ώστε να μη γίνει καθολική μετακίνηση των πολεμιστών προς το Αλμυρό.

Σχεδίαζε το πρωί να έκανε προσπάθεια να περάσει στο εσωτερικό της Μάνης από τη Βέργα του Αλμυρού. Τις βραδινές ώρες θα ενεργούσε απόβαση στον όρμο του Διρού, που βρίσκεται σε απόσταση περίπου 40 χιλιομέτρων από το Αλμυρό. Πίστευε ότι θα εύρισκε την περιοχή του Διρού χωρίς πολεμιστές για να τον αντιμετωπίσουν, αφού ήδη θα πορεύονταν προς το Αλμυρό. Αν περνούσε τη Βέργα και ταυτόχρονα έκανε προγεφύρωμα με την αποβατική του ενέργεια στο Διρό, θα απο-

2507. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, ό.π., σ. 121-2.

2508. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 70 της 30 Ιουνίου 1826, σ. 277, Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Δ', σ. 20.

γοήτευστε τελείως τους Μανιάτες, που δεν θα ήξεραν σε ποιό μέρος να τρέξουν να τον πολεμήσουν. Στον πανικό τους θα τους ανάγκαζε να προσκυνήσουν. Αν πάλι εύρισκε αποτελεσματική αντίσταση στη Βέργα, η είδηση της απόβασης στο Διρό θα υποχρέωνε μεγάλο μέρος των υπερασπιστών της, να σπεύσουν κοντά στις οικογένειές τους και με την ελάττωση των αμυντικών δυνάμεων του μετώπου του Αλμυρού, θα γινόταν εύκολη η εισβολή στη Μάνη και από εκεί.

Το σχέδιο αυτό θεωρείται ότι ήταν καλά μελετημένο, διότι ανοίγοντας συγχρόνως δύο μέτωπα, θα δημιουργούσε αμηχανία στους Μανιάτες και ελάττωση της αμυντικής τους ικανότητας. Παράλληλα επεδίωξε να καταταμαχιστεί η άμυνα των Μανιατών, τόσο στο Αλμυρό, όσο και στα διάφορα παράλια της Έξω Μάνης, για τον κίνδυνο και άλλης αποβατικής ενέργειας, ώστε στις επιθέσεις του να αποδειχθεί αποτελεσματικός. Οι πολεμιστές της Μάνης δεν συνιστούσαν ένα οργανωμένο και ιεραρχημένο στρατιωτικό σώμα, που θα εκτελούσε τις διαταγές της ηγεσίας του, αλλά αποτελούσαν ένα σύνολο ασυντόνιστων μικροομάδων, που η κάθε μια είχε το δικό της αρχηγό, ο οποίος θα έπαιρνε τις αποφάσεις του, χωρίς να ανταποκρίνονται πάντοτε στις γενικότερες ανάγκες του πολέμου.

Ο Αμβρόσιος Φραντζής²⁵⁰⁹ γράφει ότι κατά την πρώτην επίθεση των Αιγυπτιακών στρατευμάτων στο Αλμυρό και τον μεγάλο αριθμόν των απωλειών, ο Ιμπραήμ οργίστηκε και επιβίβασε μέρος του στρατού του στα πλοία και έπλευσε προς το Διρό. Φαίνεται απίθανο η απόβαση να αποφασίστηκε εκείνη την ώρα και να μην είχε προηγηθεί σχεδιασμός και η απαιτούμενη προετοιμασία.

Οι Μανιάτες, όπως είχαν αναφέρει από τον προηγούμενο χρόνο²⁵¹⁰, αν συγκεντρώνονταν όλα τα στρατεύματα στο Αλμυρό, θα πρόβαλαν εκεί αντίσταση. Σε αντίθετη περίπτωση θα κρατούσαν τις κατά τόπους οχυρωμένες θέσεις τους και θα αμύνονταν σε αυτές, όπως στο κάστρο του Κουμουνδουράκη και στους πύργους του Μούρτζινου στην Καρδαμύλη.

Η δύναμη του Ιμπραήμ²⁵¹¹ υπολογίζεται σε 7.000 με 8.000 άνδρες και από αυτούς οι 800 ήταν ιππείς και από τους πεζούς άλλοι ήταν τακτικοί και άλλοι άτακτοι. Εφ' όσον όμως οι Μανιάτες θα ήταν οχυρωμένοι πίσω από το τείχος της Βέργας και τα πυργόσπιτα της παραλίας, ήταν προστατευμένοι αποτελεσματικά. Να σημειωθεί ότι το ιππικό των Αιγυπτίων εθεωρείτο ακατανίκητο, όπου θα μπορούσε να φθάσει, αλλά στην περίπτωση της Βέργας το εχθρικό ιππικό ήταν άχρηστο, διότι δεν είχε τη δυνατότητα να πλησιάσει τους Έλληνες. Αν υπολογίσουμε ότι ο Ιμπραήμ διέθεσε περίπου 1.500 από τους στρατιώτες του για την αποβατική ενέργεια, οι επιτεθέντες στη Βέργα πρέπει να εκτιμηθούν σε 5.500 με 6.500 άνδρες. Την

2509. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., σ. 448.

2510. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, ό.π., σ. 105-7.

2511. Ν ι κ. Σ π η λ ι ά δ ο υ, ό.π., τόμ. Γ', σ. 60. Φ ω τ ά κ ο υ, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 537, Σ π. Τ ρ ι κ ο ύ η, ό.π., τόμ. Δ', σ. 20. Σ τ. Σ κ ο π ε τ έ α, ό.π., σ. 11. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., σ. 447, ο οποίος τους υπολογίζει σε 15.000, αριθμός που θεωρείται υπερβολικός.

αρχηγία της επίθεσης στο Αλμυρό ανέθεσε στον Κεχαγιάμπεη, ο οποίος ήταν ο αναπληρωτής ή επιτελάρχης του. Κοντά στον Κεχαγιάμπεη ήταν σύμβουλοι διάφοροι Ευρωπαίοι αξιωματικοί, ιδιαίτερα δε ο εξωμότης Γάλλος αξιωματικός των Ναπολεοντείων πολέμων Οκτάβιος ντε Σέβ (de Sève), ο οποίος είχε πάρει το όνομα Σουλεϊμάν μπέης.

Ο αριθμός των Μανιατών είναι δύσκολο να υπολογιστεί με ακρίβεια, διότι συνεχώς το στρατόπεδο των Μανιατών ενισχύετο με μικροομάδες από τη Μάνη και από τους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει εκεί. Όταν ήρθε η είδηση της απόβασης στο Διρό, υπολογίζεται ότι έφυγαν για τη Μέσα Μάνη περί τους χιλίους, αλλά ήρθε συγχρόνως και η ομάδα που ακολουθούσε το Γεωργάκη Μαυρομιχάλη. Με τους Μανιάτες ήταν στη Βέργα και Πελοποννήσιοι, ακόμη και λίγοι Κρήτες, οι οποίοι είχαν ενσωματωθεί στα Μανιάτικα σώματα. Οι Μεσσήνιοι πρόσφυγες δεν είχαν την οικονομική δυνατότητα να συγκροτήσουν ίδια σώματα και να τα εφοδιάζουν με τρόφιμα και πυρομαχικά. Γι' αυτό γενικά οι Πελοποννήσιοι πρόσφυγες ενσωματώθηκαν στους Μανιάτες οπλαρχηγούς και πολέμησαν μαζί τους, διότι πίσω τους ήταν οι οικογένειές τους. Οι Μαυρομιχαλαίοι²⁵¹² εκτός από 700 Μανιάτες αναφέρεται ότι είχαν μαζί τους και 220 Πελοποννησίους, ο Στέφανος Πικουλάκης είχε 200 Μανιάτες, 80 Πελοποννησίους και 60 Κρητικούς και οι Καπετανάκηδες είχαν 350 Μανιάτες και 120 Πελοποννησίους. Μικρότερες ομάδες προσφύγων θα συνόδευαν άλλους Μανιάτες οπλαρχηγούς. Μεταξύ των Μεσσηνίων επισήμων αναφέρονται τα ονόματα του Αναστασίου Δαρειώτη, Θανάση Τζαρώνη από Νεόκαστρο, Γεώργιο Φροντιστή από Κουτσουκιάνη (Μικρομάνη), Παπαστάθη από Ανεζήρι κ.ά.

Από την πλευρά των Ελλήνων αρχηγός του πολέμου της Βέργας ήταν ο Ιωάννης-Κατσίης Μαυρομιχάλης, ο οποίος ήταν πρόεδρος της Εφορείας της Σπάρτης (Μάνης) και Γενικός Αρχηγός των Αρμάτων της Μάνης. Όμως δεν ήταν κατά τη διάρκεια του πολέμου συνεχώς στο μέτωπο της Βέργας, αλλά μαζί με το Διονύσιο Μούρτζινο, τον Αθανασούλη Κουμουνδουράκη, το Νικολάκη Χρηστέα και τον Τζανετάκη Γρηγοράκη κ.ά. ήταν στο κάστρο της Ζαρνάτας των Κουμουνδουράκηδων και φρόντιζαν για τον εφοδιασμό των στρατευμάτων. Ακόμη υποθέτουμε ότι, σε περίπτωση που θα έσπαγε το μέτωπο της Βέργας, θα φρόντιζαν να δημιουργήσουν δεύτερη γραμμή άμυνας. Κατέβηκαν στο Αλμυρό μάλλον στις 24 Ιουνίου, πιθανώς φοβούμενοι τη διάλυση του στρατοπέδου, όταν θα έφθανε η είδηση της απόβασης στο Διρό.

Από τους Μανιάτες της πρώτης γραμμής ήταν ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, οι εξάδελφοί του Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης και Νικόλαος Πιεράκος-Μαυρομιχάλης καθώς και ο Ηλίας Χρυσοσπάθης. Από τους Σταυροπηγιώτες ήταν ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης με το γιό του Σταυριανό και τα ανίψια του Χριστόδουλο, Βενετσάνο και Γιαννιό, τον Παναγιώτη και Γεώργιο Πιερέα-Καπετανάκη, τον Παναγιώτη και Αντωνάκη Γιαννέα-Καπετανάκη και από τη Ζαρνάτα ήταν

2512. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., σ. 447.

ακόμη ο Γαλάνης και ο Ανδρέας Κουμουνδουράκης κ.ά. Από τους Ανδρουβιστιάνους ήταν ο Αντώνιος Αλημπαρούτης-Τρουπάκης, ο Ιωάννης Τρουπάκης κ.ά., από τους Ζυγιάτες ο Στέφανος Χρηστέας, από την Καστάνια ο Παναγιωτάκης Δουράκης, από τη Μηλιά ο Αναστάσιος, ο Βενετσάνος και ο Ηλίας Κυβέλος, από την Αράχοβα του Λεύκτρου ο παπα-Πανάγος Ρούσσο, από την Καστάνιτσα ο Νικολής Βενετσανάκης, από την Αρεόπολη ο Στέφανος Πικουλάκης και από την Ανατολική Μάνη ο Παναγιωτάκης Κοσονάκος, ο Γεώργιος Δραγωνάκος-Γρηγοράκης. Μαζί με αυτούς ήταν και άλλοι οπλαρχηγοί, των οποίων όμως τα ονόματα δεν αναφέρονται στα έγγραφα της εποχής. Από τη Μεσσηνία αναφέρεται ο Αναστάσιος Δαρειώτης και άλλοι που αναφέρθηκαν προηγουμένως.

Ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης δεν ήταν παρών από την αρχή της μάχης, αλλά στρατολογήσε και ήρθε στη Βέργα αργότερα, στις 24 Ιουνίου, όταν έφευγαν οι Αιγύπτιοι. Έφερε όμως την είδηση της απόβασης στο Διρό. Αναφέρεται ότι, όταν ήρθε ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης και οι στρατιώτες του πυροβόλησαν ομαδικά²⁵¹³ για να αναγγείλουν τον ερχομό τους, αποχώρησαν οι Αιγύπτιοι. Τότε χωρίς πανικό ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης ακολουθούμενος από 1.000 περίπου άνδρες, με το Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχάλη, το Βενετσάνο Καπετανάκη και το σύνολο των πολεμιστών από τη Μέσα Μάνη αναχώρησαν για το Διρό, το οποίο απέχει περίπου 10 ώρες δρόμου. Τη θέση του Αναστασίου Μαυρομιχάλη στο μέτωπο της Βέργας ανέλαβε ο αδελφός του Γεωργάκης.

Δεν υπάρχει βεβαιότητα για τις θέσεις που κατείχαν οι διάφοροι αρχηγοί στη Βέργα. Μόνο για τους Καπετανάκηδες αναφέρεται ότι κατείχαν τους πύργους τους στο κατώτερο προς τη θάλασσα μέρος, που ήταν και το πιο επικίνδυνο, διότι δεν προστατευόταν από τις όχθες του χειμάρρου. Ενδείξεις υπάρχουν ότι οι στρατιώτες του Μούρτζινου κατείχαν το άλλο ευπαθές σημείο στον παλαιό δρόμο, όπου υπήρχε και εκεί πύργος-κανονοστάσιο. Φαίνεται ότι στο ανώτερο μέρος της Βέργας (το ανατολικό) ήταν οι Μαυρομιχαλαίοι και ο νεαρός Αντώνιος Καπετανάκης, ο οποίος είχε πύργο στην άνοδο προς τη Σέλιτσα κ.ά. Για τον Γαλάνη Κουμουνδουράκη αναφέρεται ότι, αφού άρχισε η μάχη στις 22 Ιουνίου, έφθασε με τους στρατιώτες του και τους διέσπειρε σε διάφορα μέρη. Εκτός από τις οργανωμένες ομάδες πολεμιστών, οι οποίοι ήρθαν με τους αρχηγούς τους, είχαν προσέλθει και πολλοί μεμονωμένοι, όπως θα αναφερθεί παρακάτω, εκατό από αυτούς τους ανένταχτους τους έθεσαν υπό τις διαταγές του ηρωικού παπα-Πανάγου Ρούσου²⁵¹⁴ από την Αράχοβα του Λεύκτρου, για να ενισχύουν όποιο μέρος της παράταξης θα είχε ανάγκη.

2513. Αυτό μπορεί να έγινε η αιτία να σκοτωθεί ένα παιδί από την Κορώνη, στους γονείς του οποίου ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης άφησε με τη διαθήκη του το σπαθί του. Σ. Β. Κ ο υ γ έ α, Η διαθήκη του εκ των φονέων του Καποδίστρια Γεωργίου Μαυρομιχάλη, Πελοποννησιακά 1(1956)368.

2514. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Η θυσία του παπα-Πανάγου Ρούσου στον πύργο του Μαχμούτμπεη, Λακωνικά, Επετειακή έκδοση 1902-2002, σ. 515.

Ένα μέρος των Μανιατών κατέλαβε τη θέση της μονής της Αγίας Τριάδος, διότι από εκεί περνούσε μονοπάτι για την Άνω Σέλιτσα και από αυτό θα μπορούσε ο αιγυπτιακός στρατός να υπερκεράσει τη Βέργα και να βρεθεί στα νώτα των υπερασπιστών της.

Στις 20 Ιουνίου οι Αιγύπτιοι είχαν στρατοπεδεύσει στη Μπούκα, που είναι στην παραλία του Νησιού (Μεσσήνης) και προετοιμάζαν την επίθεσή τους. Ο Ιμπραήμ²⁵¹⁵ την ίδια ημέρα μπήκε στα πλοία και παρέπλευσε τις ακτές της Μάνης κάνοντας αναγνώριση των παραθαλάσσιων περιοχών. Κανονιοβόλησε χωρίς επιτυχία τις Κιτριές, τον Άγιο Δημήτριο και την Τραχήλα. Ο βομβαρδισμός των λιμανιών, όπως αναφέρθηκε, έγινε για να φοβίσει τους Μανιάτες να μη φύγουν από τις εστίες τους, προκειμένου να επανδρώσουν τη Βέργα. Άλλωστε, όπως φαίνεται από τον αριθμό που συγκεντρώθηκε στη Βέργα, δεν ήταν καθολική η προσέλευση των Μανιατών. Την επομένη, 21 Ιουνίου, ο αιγυπτιακός στρατός κατασκήνωσε μεταξύ Καλαμάτας και Γιαννιτσάνικων.

Ο Διονύσιος Μούρτζινοσ²⁵¹⁶, ο Νικολάκης Χρηστέας και ο Πανάγος Κυβέλος στις 21 Ιουνίου ήταν στην Καρδαμύλη και από εκεί έγραψαν στην Καστάνιτσα στο Θωμά Βενετσανάκη και στους κατοίκους του Αγίου Νικολάου, των Κόκκινων Λουριών και της Μαλτσίνας να σπεύσουν να πάνε στη Βέργα. Οι πληροφορίες που είχαν ήταν ότι επρόκειτο την επομένη ή τη μεθεπομένη ο Ιμπραήμ να επιτεθεί στο Αλμυρό. Τους ζήτησαν ακόμη να ειδοποιήσουν και τους αδελφούς Γιατράκους για τον επικείμενο πόλεμο. Θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι έγκαιρα έφθασε η πληροφορία και στο Θ. Κολοκοτρώνη, που ήταν στο Μάνεση του Ταυγέτου, αφού η συνεννόηση μαζί του γινόταν με φανούς.

Ένα χρονικό της έναρξης της μάχης

«Τρίτη²⁵¹⁷ πρωί, 22 Ιουνίου 1826...

Στη νυχτερινή σιγαλιά τα καρπούλια από την Αγία Τριάδα ακούν κατά τα Γιαννιτσάνικα κάτι σαν μακρινό βουητό. Κάτι σαν απόηχο μακρινής βροντής που όσο πάει και δυναμώνει. Καταλαβαίνουν και δίνουν το μήνυμα στη Βέργα: “οι Αραπάδες έρχονται”.

Χιλιάδες καβαλλάρηδες και πεζούρα, φορτωμένοι με όλα τα σύνεργα του πολέμου, έρχονται μ’ αλαζονεία και δίχως ντροπή να γκρεμίσουν μια μάντρα και να συντρίψουν τους πεινασμένους κουρελήδες που αποκότησαν να σταθούν μπροστά τους.

2515. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 70, της 30 Ιουνίου 1826, σ. 277. Σπ. Τρικοτόπι, ό.π., τόμ. Δ’, σ. 20. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, Αθήνα 1961, σ. 117.

2516. Α. Λιγνού, Αρχείον Κοινότητας Ύδρας, τόμ. ΙΒ’, σ. 226-7. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 116-7.

2517. Κ. Α. Κοτσώνη. Βέργα σύμβολο θάρρους και αντοχής, Ιθώμη 6(1974)14-5. Αναδημοσίευση στο *ιδίον*, Μελετήματα και άρθρα, Αθήνα 2012, σσ. 85-90.

Φτάνουν στην Αγιασώ. Ο Κεχαγιάμπεης, με συμβουλάτορα το Γάλλο συνταγματάρχη Sène, αλλαξόπιστο Σουλεϊμάνμπεη, δίνει τις διαταγές του κι όλοι παίρνουν τους “σηματισμούς μάχης”. Μπροστά πάν’ οχτακόσιοι διαλεχτοί καβαλλάρηδες πάνω στα περήφανα αραβικά άτια τους, κρατώντας λόγχες, σπάθες, πελέκια και κάθε λογής σιδηρικό του θανάτου. Το διαλεχτό τούτο σώμα έχει εντολή να ισοπεδώσει καλπάζοντας τη μάντρα που θα βρει μπροστά του, τσαλαπατώντας τους κουφιοκεφαλάκηδες γκιαούρηδες που αποκόπησαν να σηκώσουν κεφάλι στον αφέντη τους.

Πίσω, σε κάποια απόσταση, έρχεται η πεζούρα με κατακόκκινες στολές, κρατώντας τα ντουφέκια με τις αστραφτερές μαγιονέττες. Μόλις οι καβαλλάρηδες θα σπάσουν τη μάντρα, τούτοι θα ορμήσουν ξοπίσω τους, ξεκαθαρίζοντας αλύπητα το Μαυιάτικο σκυλολόι.

Αρχίζει να θαμποφέγγει. Ξεκινούν. Στραφτοκοπούν τ’ ατσάλι της μαγιονέττας και το χάλκωμα των ντουφεκιών στο αυγινό γαλατένιο μισόφωτο. Πυκνά ανεμίζουν μπροστά τα κροσσωτά πράσινα μπαϊράκια με το μαλαματένιο μισοφέγγαρο στην κορυφή. Τα τουμπελέκια σκορπούν δαιμονισμένους και βροντερούς ήχους στην πρωινή γαλήνη, κάνοντας τ’ αγρίμια και τα πουλιά να φεύγουν τρομαγμένα κατά τον Μπουρολίβα (βουνό της Σέλιτσας).

Η μεγαλόπρεπη και φανταχτερή φάλαγγα ορμάει κατά το νοτιά, συνεπαρμένη από το μεθύσι της νίκης που βλέπει να την προσμένει εκεί, λίγο πιο πέρα.

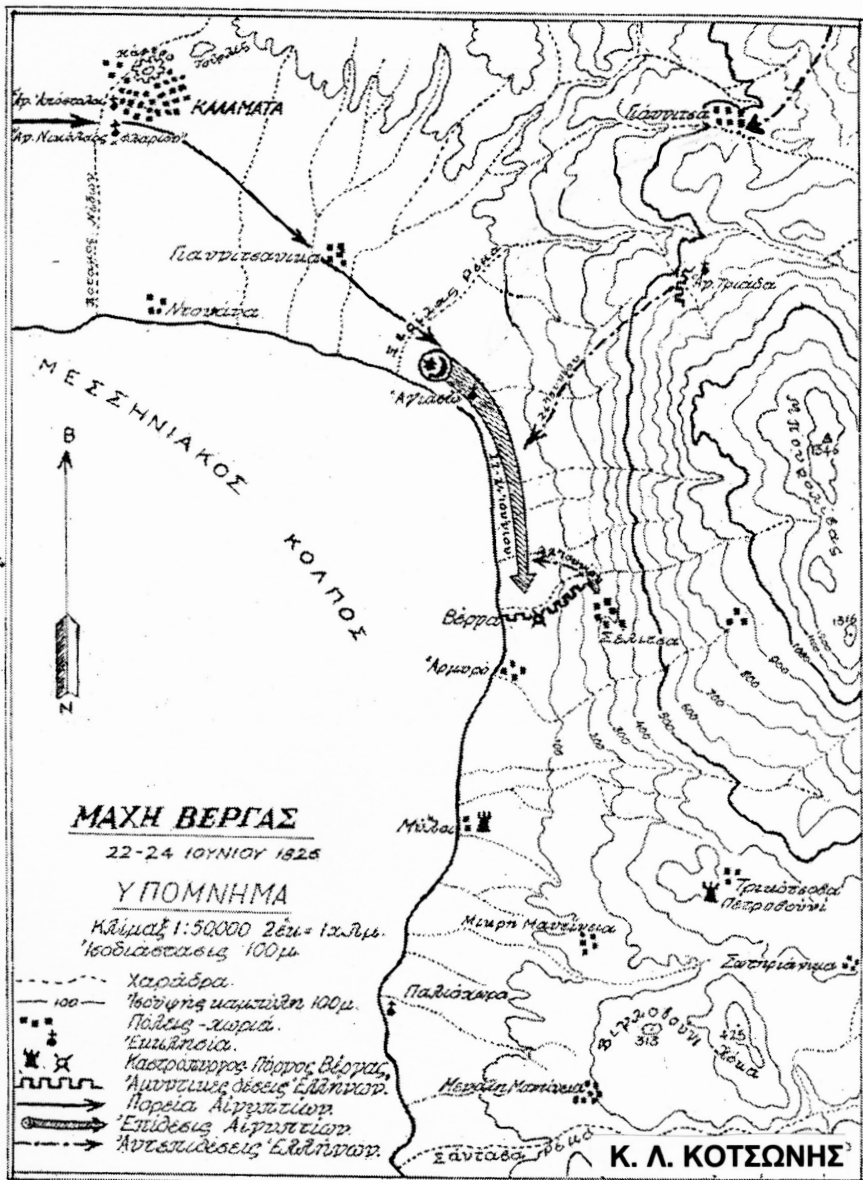
Ξαφνικά οι πρώτοι βλέπουν απότομη χαράδρα ν’ ανοίγεται αναπάντεχα μπροστά τους και σταματούν. Αναγκάζονται να αφήσουν την άψογη κι επιβλητική παράταξή τους και να περάσουν απέναντι ένας-ένας μέσα από τη χαράδρα. Εκνευρισμός, καθυστέρηση... Το ίδιο γίνεται δύο-τρεις φορές ακόμα στις παρακάτω χαράδρες, ώσπου περνούν και την τελευταία πριν απ’ τη Βέργα.

Ξαναφτιάχνουν την παράταξη οι καβαλλάρηδες όπως-όπως και ξεχύνονται ασυγκράτητοι μπροστά με καλπασμό, προβάλλοντας απειλητικά λόγχες, γιαταγάνια και σπάθες. Να η Βέργα· μπροστά τους, στα πενήντα μέτρα, φάνηκε το άθλιο και ταπεινό μαντροτοίχι. Σε λίγο τ’ αφρισμένο τούτο κύμα των λαμπροφορεμένων καβαλλάρηδων θα τη συνεπάρει στο διάβα του.

Ξάφνου, απ’ τη σιωπηλή ως τότε Βέργα, αμέτρητες μικρές φλογίτσες, ξεπετάγονται από αδιόρατες μικρές τρυπίτσες, ενώ ταυτόχρονα τρομερή βροντή από εκατοντάδες καριοφίλια συγκλονίζει τον τόπο γύρω. Βλαστήμιες, κατάρες, ουρλιάσματα πόνου και χλιμιντρίσματα ακούγονται απ’ τη μεγαλόπρεπη, ως τότε, φάλαγγα των καβαλλάρηδων του Κεχαγιάμπεη.

Παρά την αναπάντεχη τούτη υποδοχή και μετά την πρώτη κατάπληξη, ορμούν σπερουνιάζοντας τα φαριά τους, όσοι έμειναν γεροί, να φτάσουν τη Βέργα. Σε λίγες στιγμές είναι εκεί· μα ανάμεσα σε αυτούς και τη μάντρα χάσκει αδιάβατη χαράδρα. Κάμποσοι, στην προσπάθειά τους να την περάσουν με πήδημα, συντρίβονται πέφτοντας μέσα με τ’ αλόγά τους.

Οι υπερασπιστές της Βέργας στέκουν εκεί ψύχραιμοι, τιμωροί αδάμαστοι... Όλ’ η μάντρα απ’ άκρη σ’ άκρη ξερνάει φωτιά και καυτό μολύβι, ενώ σύννεφα από μαύρο καπνό τη σκεπάζουν.

Σχεδιάγραμμα της προσβολής της Βέρζας.

Οι μέχρι πριν λίγες στιγμές αλαζονικοί καβαλλάρηδες του Ιμπραήμ, έχοντας μπροστά τους την αδιάβατη χαράδρα και τη φωτιά απ' τα καριοφίλια των Μανιατο-Μεσσηνίων παίρνουν το πισάχναρο αλαλιασμένοι και τρέχουν να φυλαχτούν στις χαράδρες ανάμεσα Βέργα κι Αγιασώ. Πραγματικό κατάντημα...

Όμως δεν το βάνουν κάτω. Αφού ανασυντάχθηκαν στις χαράδρες τούτες, κάνουν δεύτερη εξόρμηση με απόφαση να τελειώνουν. Μα κι αυτή η επίθεσή τους δεν είχε καλύτερη τύχη απ' την πρώτη. Εννιά τέτοιες λυσσασμένες επιθέσεις επιχείρησε ο Κεχαγιάμπεης την ημέρα τούτη, πότε με καβαλλάρηδες και πότε με πεζούς "τακτικούς" χωρίς κανένα αποτέλεσμα.

Ενώ συνεχιζόταν η τελευταία επίθεση των Αραπάδων, οι Σκυφιάνοι που ήσαν στο δεξιό της Βέργας, στο Καστράκι, όπως είπαμε, ασφαλώς μαζί με τους Σελιτσάνους, όρμησαν σ' αντεπίθεση κατά του αριστερού του εχθρού. Η αναπάντεχη τούτη εξόρμηση αιφνιδίασε την εχθρική παράταξη που σταμάτησε την επίθεση κι άρχισε να υποχωρεί. Αυτό ήταν. Σαν από σύνθημα αρχίζει τότε γενική αντεπίθεση απ' όλη τη Βέργα. Ο εχθρός καταδιώχτηκε προς την Αγιασώ και δεν ξαναδοκίμασε να επιτεθεί την ημέρα τούτη...».

Τα ανακοινωθέντα των αγωνιστών

Στις 22 Ιουνίου μετά το καταλάγιασμα της μάχης από το μέτωπο της Βέργας ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, ο Ηλίας Κατσάκος, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης και άλλοι αγωνιστές έστειλαν αναφορά στη Διοικητική Επιτροπή²⁵¹⁸ στην οποία ανέφεραν:

«...Ειδοποιούμε προς άμετρον χαράν της Σ. Διοικήσεως, ότι σήμερον περί το πρωί μας ήλθεν ο εχθρός όλος συσσωματωμένος με τακτικούς και ατάκτους πεζούς και ιππείς έως οκτώ χιλιάδες· επιάσαμεν την Βέργαν²⁵¹⁹ τακτικώς και με Σπαρτιατικήν τω όντι γενναϊότητα αρχίσαμεν τον πόλεμον, και με την συνηθισμένην τους εφόρμησιν έκαναν εννέα γιουρούσια, πλην εύρον ανθίστασιν ανωτέραν, και ούτως επέστρεφον με

2518. Α. Λιγνού, Αρχείον Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΒ', σ. 227-8. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 128-9

2519. Ο πρόσφατα κατασκευασμένος μύθος ότι στη Βέργα οι Μεσσηνιοί απώθησαν το αιγυπτιακό ιππικό με τις γνωστές σαίτες, με τις οποίες δόθηκαν ξάφνιαζαν τα άλογα των εχθρών, αποκαλύπτει παντελή έλλειψη γνώσης των πηγών της ιστορίας και παιδαριώδη παραποίηση της ιστορίας. Στη Βέργα πολέμησαν οι Μανιάτες και αριθμός Μεσσηνίων προσφύγων με όπλα και όχι με παιχνίδια. Άλλωστε από τις τόσες πολλές ιστορικές πηγές που υπάρχουν γνωρίζουμε ότι η ρεματιά του χειμάρρου κράτησε μακριά το ιππικό των Αιγυπτίων. Ο μύθος για τις σαίτες είναι των τελευταίων χρόνων και δυστυχώς προβάλλεται από την τηλεόραση κάθε χρόνο όλο και περισσότερο. Για τος σαίτες που έγιναν γνωστές στην Καλαμάτα μετά την απελευθέρωση βλέπε σχετικά άρθρα του Χ ρ ή σ τ ο υ Ζ ε ρ ί τ η στην καλαματιανή εφημερίδα «Θάβρος» από 25 έως 30 Απριλίου 2013 (αριθ. φ. 34121-34125), ο οποίος αποκλείει τη χρήση των σαϊτών στη μάχη της Βέργας.

μεγάλην των ζημιάν. Μόλις ημπορούσαμεν να κρατώμεν την ορμήν των Σπαρτιατών, οίτινες, ιδόντες το αδύνατον των πολεμούντων, εβγήκαν έξω από την Βέργαν και τους εκυνήγησαν. Η μάχη αυτή επεκράτησε έως δέκα ώρας αδιακόπως, και γνωρίζαντες οι εχθροί, ότι δεν δύνανται να κάμωσιν προς αυτούς τι, οπισθοδρόμησαν, φωνάζοντες αναφανδόν ότι, *Εύγε σας, Σπαρτιάται ! δεκαέξ μήνας είμεθα εις την Πελοπόννησον και τοσούτον δουφέκι δεν είδομεν· τώρα λοιπόν εγνωρίσαμεν και επληροφορήθημεν όσα μας έλεγον διά την Σπάρτην.*

»Εχρησίμευσαν και οι ενταύθα παρευρεθέντες Πελοποννήσιοι με το παράδειγμα των πατριωτών μας. Εσκοτώσαμεν εξ αυτών υπέρ των πεντακοσίων και έναν σημαντικόν· οι δε πληγωμένοι άδηλον. Επήραμεν δέκα άτια, εσκοτώσαμεν είκοσι, και διάφορα αρκετά λάφυρα εκάμαμεν. Δια τούτο λοιπόν και άλλο δεν θέλομεν από την Σ. Δ. ειμή να μας προφθάση από ζαερέ (προμήθειες) και πολεμοφόδια· αν εισέτι δεν έχει σταλμένα (το οποίον και δεν ηλπίζομεν), καθώς προ ολίγων ημερών οι ανώτεροί μας ανεφέρθησαν, αμέσως χωρίς αναβολήν στιγμής να μας σταλθώσιν ει δυνατόν με ατμοκίνητα, επειδή υστερούμεθα διόλου και ο εχθρός σκοπεύει αύθις να μας κτυπήση με περισσότεράν ορμήν, επειδή θεωρούμεν ολοένα συνάζονται δυνάμεις του και τας σκηνώνει εις Γιαννιτσάνικα· ομοίως μας είναι αναγκαία και μερικά πολεμικά πλοία....

»Οι στρατηγοί μας ό τε Κ. Γιάννης Μαυρομιχάλης, (Διονύσιος) Μούρτζινος, Τζανετάκης (Γρηγοράκης), Αθανασούλιας Κουμουντουράκης και (Νικολάκης) Χρηστάς ευρίσκονται εις το κάστρο του Κουμουντουράκη καταγιόμενοι εις το να μας οικονομήσουν οπωσούν προς το παρόν από τα αναγκαία, διά να μη συμβή καμμία λιποταξία, επειδή τα προαποσταλέντα της Δ(ιοικήσεως) μόλις μας σώνουν διά την αύριον».

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁵²⁰ μαθαίνουμε ότι την αναφορά προς τη Διοίκηση υπέγραψαν μερικοί από τους αρχηγούς: Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, Γαλάνης Κουμουνδουράκης, Ηλίας Κατσάκος, Αντωνάκης Τρουπάκης, Γεώργιος (Δραγωνάκος)-Γρηγοράκης, Στέφανος Χρηστάς, Αντωνάκης Καπ(ετανάκης) και Στέφανος Πικουλάκης.

Την ίδια ημέρα, στις 22 Ιουνίου, οι οπλαρχηγοί²⁵²¹ του στρατοπέδου της Βέργας έστειλαν ένα άλλο ανακοινωθέν στον Ιάκωβο Κορνήλιο και τον αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά, οι οποίοι ήταν στην Καρδαμύλη και φρόντιζαν τον ανεφοδιασμό των πολεμιστών, στο οποίο αναφέρεται:

«Ταύτην την στιγμήν εις τας τρεις ώρας της ημέρας ελάβομεν το αδελφικόν σας και είδαμεν να μας ζητείτε πληροφορίας περί του ενταύθα συγκροτουμένου πολέμου μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Όθεν αποκρινόμενοι σας λέγομεν ότι σήμερον περί τα εξημερώματα, αιφνιδίως μας παρουσιάσθησαν έμπροσθεν εις τους προμαχώνας μας περίπου των οκτακοσίων ιππέων, οίτινες (νομίσαντες τους Σπαρτιάτας ως τους Πε-

2520. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 70, της 30 Ιουνίου 1826, σ. 278.

2521. Αρχεϊόν Διονυσίου Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 261-2. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 30-31.

λοποννησίους να δεικνύωσι τα νώτα τω εχθρώ) ώρμησαν καθ' ημών και επλησίασαν μέχρι των ταμπουρίων μας. Αλλ' οι Σπαρτιάται κτυπήσαντες αυτούς απανταχόθεν εκ συμφώνου, εσκότωσαν πενήκοντα ιππείς και εξελθόντες των ταμπουρίων τους τούς εκυνήγησαν έως την Αγιασώ (κειμένην εν τέταρτον της ώρας μακράν μας), κακώς έχοντας, παίρνοντάς τους δύο σημαίας, τέσσερα τουμπουλούκια και υπέρ τα δέκα άλογα. Μετά δε παρέλευσιν είκοσι λεπτών πάλιν ξαναπαρησιάζεται ο εχθρός επί των προμαχώνων μας με όλον το ιππικόν του και με όλον το πεζικόν του συνιστάμενον από επτά χιλιάδας. Εννέα φορές ώρμησαν αποφασιστικώς δια να δυνηθούν να διασπάσουν κανέν μέρος, πλην δεν ηδυνήθησαν να κάμουν τίποτες, οπισθοδρομήσαντες με μεγάλον τους αφανισμόν. Τέλος πάντων οι Σπαρτιάται απηυδισμένοι από του να τους προσμένουν εις τα ταμπούρια των, ώρμησαν εκ δευτέρου και έκαμαν μεγάλον αφανισμόν εις το τακτικόν, μη δυνάμενον να τρέξη²⁵²² δια να διασωθή από τους γενναίους βραχίονας των Σπαρτιατών.

»Εν ενί λόγω ο αφανισμός των είναι μέγας και συμπεραίνομεν να τους εσκοτώσαμεν υπέρ των 300, εκτός των πληγωμένων τους οποίους παρατηρούσαμεν με τα τηλεσκόπια, ότι εφόρτωναν εις τα ζώα αδιακόπως. Εκ δε των ημετέρων τρεις (νεκροί) μόνον και τέσσερες πληγωμένοι. Ο πόλεμος έπαυσε προς το παρόν εις τας τρεις ήμισυ ώρας και οι μεν εχθροί ησυχάζουσιν εις Αγιασώ, οι δε Σπαρτιάται υπό των ταμπουρίων των και υγιαίνουντε».

Την επομένη ημέρα, Τετάρτη 23 Ιουνίου, οι Αιγύπτιοι επανήλθαν στο μέτωπο της Βέργας, αλλά δεν υπήρχε η ορμή της προηγούμενης μάχης και παρέμειναν μόνο για μισή ώρα. Οι οπλαρχηγοί²⁵²³ από το Αλμυρό έγραψαν τα ακόλουθα στον Ιάκωβο Κορνήλιο και τον αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά, οι οποίοι από την Καρδαμύλη, όπως αναφέρθηκε, είχαν αναλάβει τη μέριμνα του εφοδιασμού του στρατοπέδου:

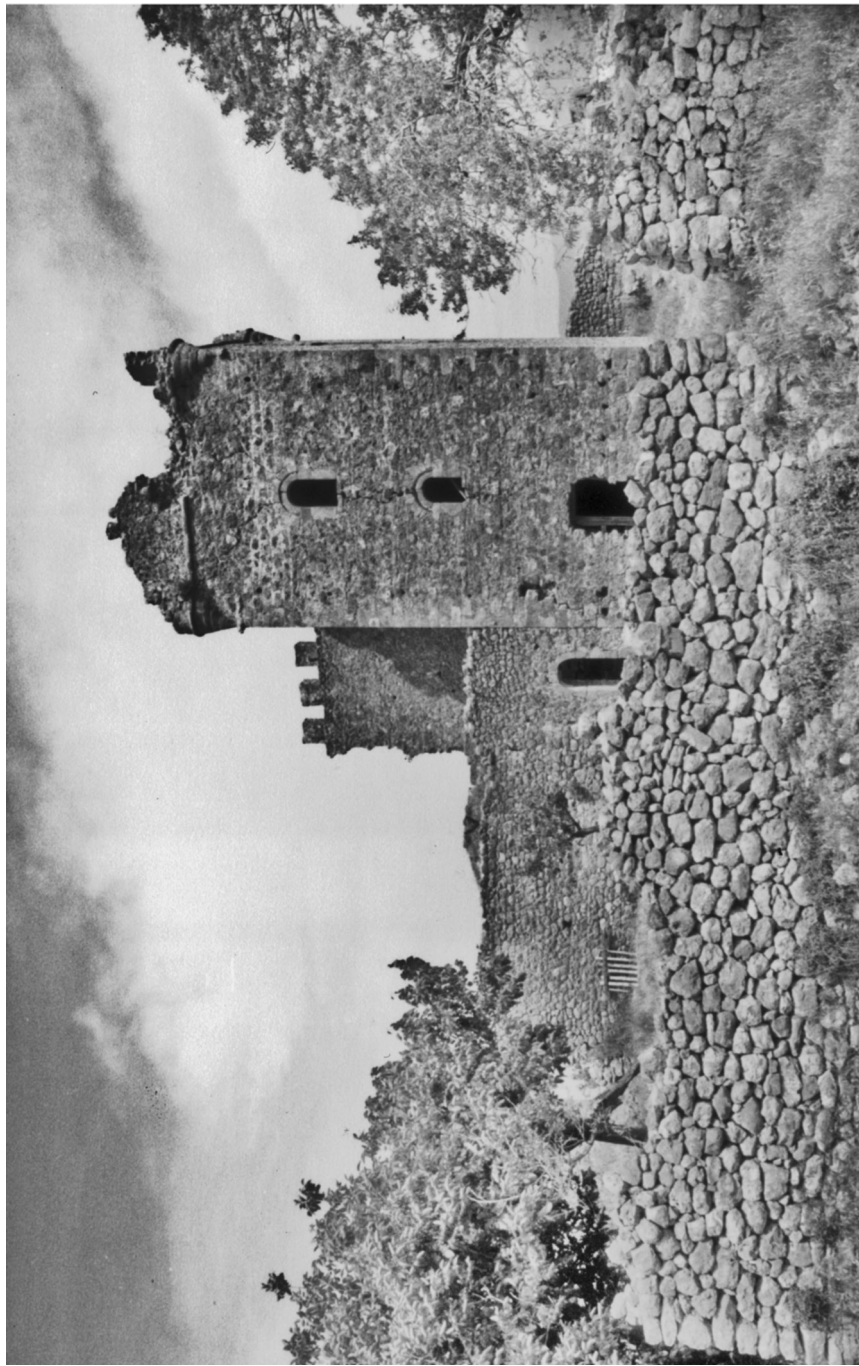
«Σήμερον ελάβομεν και άλλο γράμμα σας και είδομεν να μας ζητείτε πληροφορίας περί του αριθμού των στρατιωτών μας, καθώς και περί των κινημάτων του εχθρού. Ο αριθμός των στρατιωτών μας, Κύριοι, δεν είναι περισσότερος των τριών χιλιάδων, ενώ ο του εχθρού είναι διπλούς, όμως δεν έχομεν χρείαν, επειδή όλοι μας είμεθα αποφασισμένοι δια να αποθάνωμεν πολεμούντες ενδόξως.

»Ταύτην την στιγμήν εις τας δύο ώρας της ημέρας βλέπομεν το ιππικόν του και πλησιάζει, και κατά τα φαινόμενα ο πόλεμος είναι άφευκτος σήμερον. Φροντίσατε όσον το δυνατόν του να μας στείλετε τροφάς και πολεμοφόδια από τας γειτνιαζούσας αυτού επαρχίας, επειδή το στρατόπέδόν μας πάσχει τα μέγιστα.

»Ο πόλεμος ήρχισε, πλην δεν είναι ορμητικός ως χθες και συμπεραίνομεν, ότι ο σκοπός των δεν αποβλέπει εις άλλο, ειμή εις το να κατασκοπεύσουν τας δυνάμεις μας.

2522. Οι Αιγύπτιοι στρατιώτες έφεραν στην πλάτη τους σακκίδιο με όλα τους τα εφόδια και δεν μπορούσαν να τρέξουν, οι δε Μανιάτες, όταν τους καταδίωκαν, τους προλάβαιναν, τους σκότωναν και τους λαφυραγωγούσαν.

2523. Α. Λιγνός, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 262. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 118.

Το κάστρο του Αθανασούλη Κουμουνδουρέκη στο οποίο ήσαν οι αρχηγοί των μακιατσών.

»Την αυτήν στιγμήν, εις τας 2.1/2 ώρας της ημέρας, έπαυσεν ο ακροβολισμός, διότι και οι εχθροί τραυούνται εις τα ίδια».

Από το κάστρο του Κουμουνδουράκη την ίδια ημέρα, 23 Ιουνίου, ο Ιω. Μαυρομιχάλης²⁵²⁴, Διον. Μούρτζινος, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης έγραψαν στη Διοικητική Επιτροπή τα ακόλουθα:

«...Σεβ. Διοικήσεις, η Σπάρτη εκίνησε άπασα με πατριωτικόν ζήλον και προθυμίαν έχει απόφασιν ή να αφανίση τον εχθρόν, ή ενδόξως να αποθάνη μαχομένη υπέρ πίστεως και πατρίδος, και μην το εκλαμβάνη διαφορετικά, ως άλλοτε, αλλ' ας μας προφθάση όσον τάχιστα πολεμοφόδια και τροφάς, και ας μη το καταδεχθή να πολιορκείται η Σπάρτη από τρία εχθρικά πλοία, χωρίς να αφήνουν να εισέρχονται εμπορικά με τροφάς, των οποίων η δύναμις άλλο δεν μας φοβίζει, μήτε η θαλάσσιος δύναμις του εχθρού, μήτε και της ξηράς, αλλά μόνον και μόνον την τρομάζει η έλλειψις πολεμοφοδίων και τροφών. Το στρατόπεδόν μας συμποσούται ήδη από πέντε χιλιάδας και εις τρεις έτι ημέρας ίσως ανεβή και εις τας οκτώ.

»Ημείς καταγινόμεθα ενταύθα να προβλέψωμεν από τας πέριξ επαρχίας μερικάς τροφάς με ιδίαν μας πληρωμήν, διά να δυνηθώμεν να το βαστάξωμεν αλιπότηκτον, πλην και αυτάί δεν ημπορούν να εξαρκέσουν περισσότερον το πολύ εντός πέντε ημερών. Δια τούτο η Σεβ. Διοικητική επιτροπή να κάμη τα αδύνατα δυνατά να μας προφθάση και εφοδιάση αρκετά από τα αναγκαία και ας μη φοβήται ότι πλέον πηγαίνουν χαμένα. Όχι δε και τουναντίον εντός πέντε ημερών δεν προφθασθώμεν, ει τι ήθελε συμβή απευκταίον, είναι εις βάρος της...».

Την ίδια ημέρα από το κάστρο του Κουμουνδουράκη οι οπλαρχηγοί έγραψαν στον Πετρόμπεη²⁵²⁵, ο οποίος βρισκόταν στο Ναύπλιο, τα ακόλουθα:

«...Τα καράβια μάς είναι τόσον αναγκαία διά την θέσιν του Αρμυρού (την οποίαν γνωρίζετε), όσον δεν ημπορεί να το φαντασθή τινάς, επειδή αυτή είναι παραθαλάσσιος και, όταν ο εχθρός μας χτυπήση συγχρόνως και διά θαλάσσης, είναι αδύνατον να βαστάξωμεν, ωσάν οπού όντες σε επίπεδον εκ μέρους της θαλάσσης, χανόμεθα από τα μπαλαμισδράλια και έπειτα (όπερ μη γένοιτο) χάνοντες ταύτην την θέσιν, φοβούμεθα μήπως το στρατόπεδον βληθή εις αταξίαν, και δεν μπορέσωμεν να το εμποδίσωμεν εις άλλην θέσιν. Λάβετε μέτρα διά τούτο, καθώς και διά τα λοιπά αναγκαία μας και μην αμελείτε εις τοιαύτα σημαντικά πράγματα, επειδή εν σφάλμα δύναται να αμαυρώση την λαμπράν υπόληψιν της Σπάρτης. Είσθε Σπαρτιάτης, ειδήμων της θέσεως ταύτης, διό και κρίνομεν περιττόν να σας αναγκάσωμεν πλέον.

»Το πατριωτικόν χρέος το εκάμαμεν· ο εχθρός εκτυπήθη και εταπεινώθη, και ήδη στέκεται συλλογισμένος εις Αγιασών, αν δε ωφεληθή από καμμίαν ρηθείσαν αιτίαν, ημείς να είμεθα αθώοι, και όψονται όσοι εμποδίσουν του να μας προφθασθώσι τα αναγκαία.

2524. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 229. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 132.

2525. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 230-1. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 129-31. Απευθύνεται μάλλον στον Πετρόμπεη, διότι τον αποκαλούν «Εκλαμπρότατο» και πρόκειται για Μανιάτη, που είναι μόνο αυτός και ο ευρισκόμενος στο Διρό αδελφός του Κωνσταντίνος, οι οποίοι αποκαλούνται εκλαμπρότατοι.

»Μεγάλως απορούμεν πώς δεν εφάνησαν εισέτι τα Ελληνικά πλοία, διά να χορτάσωμεν ζαερέδων και λαφύρων, τόσον ημείς καθώς και τα καράβια, επειδή τρία μόνον εχθρικά φαίνονται ως πολεμικά, και ταύτα μικρά, τα δε λοιπά όλα είναι φορτηγά και αχρησίμευτα προς πόλεμον. Αν μας προφθάσουν εγκαίρως, θέλει έβγωμεν των ορίων της Σπάρτης διά να τον κτυπήσωμεν...».

Στις 24 Ιουνίου από το στρατόπεδο του Αλμυρού οι οπλαρχηγοί της Σπάρτης έγραψαν στον Ιάκωβον Κορνήλιο²⁵²⁶ και στον αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά, οι οποίοι παρέμεναν στην Καρδαμύλη, τα ακόλουθα:

«Σήμερον πολλά πρωί ελάβαμεν διά των καϊκιών τας παρ' υμών αποσταλείσας τροφάς και πολεμοφόδια, και επαινούμεν την προθυμίαν σας. Όθεν και ήδη μη λείψητε τού να ιδεάσητε τας αυτού γεινιαζούσας επαρχίας, διά να μας ετοιμάσουν πάλιν ψωμί, και να μας το στείλουν την αυτή ώραν αύριον, έως ου να μας προφθάση η Σεβαστή Διοίκησης, και τότε μένουσιν ήσυχοι οι αυτοί δυστυχείς κάτοικοι, οι οποίοι εκ του στερήματός των επρομήθευσαν το στρατόπεδόν μας.

»Ο εχθρός δεν μας άφησε και σήμερον από του να μην μας χαιρετίση, αλλά τη συνειθισμένην του ώραν, δηλ. περί τα ζημερώματα, ήλθε με τας ιδίας δυνάμεις του κατ' επάνω μας, αφού δε επλησίασεν έως μιας βολιάς τόπον, ήρχισεν ο πόλεμος, και εκ των δύο μερών πεισματικώτατα· ώστε εάν δεν ήτο οι ιδικοί μας όπισθεν των τοίχων, έπρεπε να έλθωμεν εις χείρας.

»Οι προς το μέρος της Αγίας Τριάδος τοποθετημένοι Σπαρτιάται, βλέποντες τον εχθρόν όλον συσσωματωμένον και πολεμούντα αποφασιστικώς το παραθαλάσσιον, ώρμησαν κατ' επάνω του από το ύψος της θέσεώς των και καταβάντες εις το επίπεδον με πρώτην ορμήν εδίωξαν αυτόν, βάλλοντές τον εις αταξίαν. Συγχρόνως δε εξελθόντες και οι λοιποί των προμαχώνων των τον εκτύπησαν με γενναιότητα απαραδειγμάτιστον, του εσκοτώσαν υπέρ τα δέκα πέντε άλογα, πολλούς ιππείς και έως εκατόν τακτικούς, τους οποίους, φέροντες εις τους ώμους των, βλέπομεν ήδη να τους ιμβαρκάρουν εις τα λατζόνια (είδος μικρών πλοίων).

»Δεν ελπίζομεν πλέον να δοκιμάση κατά της Σπάρτης, εκτός εάν έχει σκοπόν να αφανισθή παντελώς...».

Αφού την 24^η Ιουνίου υποχώρησαν οι Αιγύπτιοι, κατασκήνωσαν, όπως και τις προηγούμενες ημέρες, από την περιοχή της Αγίας Σιών μέχρι τα Γιαννιτσάνικα.

Στις 25 Ιουνίου από το στρατόπεδο του Αλμυρού απευθύνθηκαν στον Ιάκωβο Κορνήλιο και στον αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά οι αρχηγοί των Μανιατών, οι οποίοι τις προηγούμενες ημέρες ήταν στο κάστρο του Κουμουνδουράκη, ο Ιωάννης-Κατσίης Μαυρομιχάλης, ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης και ο Νικόλαος Χρηστεάς και έγραψαν²⁵²⁷:

2526. Διο ν. Δ. Ρώ μα, Αρχείον, σ. 262-3. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 118-9.

2527. Διο ν. Δ. Ρώ μα, Αρχείον, σ. 268. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 122.

«...Χθες από τους κόπους και τα βάσανα της μάχης δεν ευκαιρήσαμεν να σας γράψωμεν ιδιαιτέρως, συγχαίροντάς σας διά τας λαμπράς νίκας των ηρώων μας Σπαρτιατών, διά τας οποίας συνεργήσατε και η φιλογενία σας, και ημεείς πρέπει να το ομολογώμεν και η Σπάρτη γενικώς να ευγνωμονή...».

Από τα ανωτέρω μπορεί να θεωρηθεί ότι οι αρχηγοί των Σπαρτιατών, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί στο κάστρο του Αθανασούλη Κουμουνδουράκη, στις 24 Ιουνίου είχαν κατεβεί στη Βέργα και πρόλαβαν τη μάχη. Θα μπορούσε ακόμη να υποτεθεί, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, ότι πληροφορήθηκαν την απόβαση του Ιμπραήμ στο Διρό και έσπευσαν στο πεδίο της μάχης, για να προλάβουν τυχόν διάλυση του στρατοπέδου.

Υπάρχει ακόμη μια σύντομη αλλά ενδιαφέρουσα περιγραφή της μάχης της Βέργας

Στη Γεννάδειο²⁵²⁸ βιβλιοθήκη ευρίσκεται έγγραφο, το οποίο περιγράφει τις μάχες που έδωσαν οι Μανιάτες, για να αντικρούσουν τον Ιμπραήμ. Η περιγραφή της μάχης της Βέργας είναι η ακόλουθη:

«Κατά τα 1826 Ιουνίου 22 ευρισκόμενον το στρατόπεδον του Ιμπραήμ πασά, κατά την Μπούκα του Νησίου Καλαμάτας εκινήθη αυθημερόν κατά της Σπάρτης συνιστάμενον από εννέα χιλιάδας τακτικόν, τρεις χιλιάδας ιππείς και τρεις χιλιάδας Αλβανούς και Κρήτας ατάκτους.

»Το πρωί της αυτής ημέρας εμφανίσθη έμπροσθεν των ορίων της Σπάρτης, εις την θέσιν καλουμένην Αρμυρόν (ήτις προημερών κατείχετο παρά χιλίων Σπαρτιατών επί κεφαλής των οποίων ήτον ο Αναστ. Μαυρομιχάλης) και οι οπλαρχηγοί Ηλίας Κατζάκος-Μαυρομιχάλης, Παναγ. Γιαννέας-Καπετανάκης, Γεώργιος Δραγωνάκος και Ηλίας Κυβέλος. Ο πόλεμος ήρχισε πάραυτα παρά των δύο πεισματώδης, όστις διαρκέσας δέκα ώρας ετράπησαν εις φυγήν οι εχθροί και ετοποθετήθηκαν εις Γιαννισιάνικα εκείνο το εσπέρας. Εις την μάχην εφονεύθησαν πραγματικώς από τους εχθρούς τετρακόσιοι πενήντα, εκτός των πληγωμένων και λάφυρα έκαμαν αρκετά οι Σπαρτιάται από ίππους, άλλα σκεύη και από χρήματα, τα οποία εύρον εις τους φονευμένους Τούρκους. Από τους Σπαρτιάτας εφονεύθησαν έντε και επληγώθησαν τέσσαροι...

»...Κατά τας 24 του αυτού Ιουνίου ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης όστις εστρατολόγη, έφθασε εις Αρμυρόν με πεντακοσίους τεσσαράκοντα στρατιώτας, καθ' ην στιγμήν είχε αρχίσει εκεί εκ νέου ο πόλεμος, αλλ' οι εχθροί θεωρούντες την νέαν βοήθειαν ήτις διά πυροβολισμού εμβήκεν ετράπησαν εις φυγήν και οι Σπαρτιάται τους κυνήγησαν έως ήμισυ ώρα έξω της θέσεώς των και ούτως διελύθη η πρώτη ορμή του Ιμπραήμ κατά της Σπάρτης, με μεγάλην του ζημίαν και κατασχύνην, ώστε ο ίδιος²⁵²⁹ επαινούσε τους Σπαρτιάτας ως πολεμικούς άνδρας και ότι εις άλλο μέρος δεν είδε τουφέκι, εκτός του Μεσολογίου».

2528. ΓΕΝΝΑΔΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, έγγραφον υπό στοχεία Mss 109. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., σειρά Δ', κυτίο 38, φάκελος χωρίς αριθμό.

2529. Ο Ιμπραήμ δεν ήταν στη μάχη της Βέργας αλλά στο Διρό.

Η συμμετοχή του κλήρου

Από τη μάχη της Βέργας δεν έλειψε ο κλήρος της Μάνης. Δεν θα μπορούσε να απουσιάσει ο κλήρος του Σταυροπηγίου από το Μητροπολίτη Γαβριήλ Φραγκούλη μέχρι το νεότερο διάκο. Όμως δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για όλους τους κληρικούς που ήταν εκεί, άλλοι για να πολεμούν και άλλοι για να ενθαρρύνουν τους πολεμιστές. Περιοριζόμαστε λοιπόν να καταγράψουμε τα αναφερόμενα ονόματα. Παραβρέθηκαν ο Λαγίας (Ασίνης) Μακάριος Σαμπατακάκης²⁵³⁰ και ο αρχιμανδρίτης Θεοδόσιος Φλουτζάκης²⁵³¹ από το Κουσκούνη (Σωτήρα) του Οιτύλου.

Ο αρχιμανδρίτης Ιωαννίκιος Αγγελετάκης²⁵³², ηγούμενος της μονής Βελανιδιάς Μαλεβριανικών, κρατώντας την εικόνα του Αγίου Νικολάου του τέμπλου, περιφερόταν στη Βέργα και ευλογούσε τους πολεμιστές, οι οποίοι ενθαρρύνονταν στον υπέρ πίστεως και πατρίδος αγώνα τους.

Ανάλογη ήταν η συμβολή του ηγουμένου της Παναγίας του Χελμού Γαϊτσών Παΐσιου Παρασκευάκη²⁵³³, ο οποίος ήταν παρών στη μάχη της Βέργας, συντροφεύοντας και ενθαρρύνοντας τους ομοχωρίους του.

Παρών ήταν ακόμη στη Βέργα και ο παπα-Γρηγόριος Κουλουμπάκης²⁵³⁴ από τα Τσέρια της Καρδαμύλης, που είχε συνοδεύσει το 1821 στην ομηρία του στην Τρίπολη το Μητροπολίτη Μονεμβασίας και Καλαμάτας Χρύσανθο Παγώνη.

Πιο σημαντική ήταν η προσφορά του ηρωικού κληρικού παπα-Πανάγου Ρούσου²⁵³⁵ από την Αράχοβα του Λεύκτρου, που άφησε το θυμιατό και με το όπλο στο χέρι καθοδηγούσε τους πολεμιστές σαν αξιωματικός. Από δύο πιστοποιητικά που θα παραθέσουμε φαίνεται η δράση του στις μάχες της Βέργας. Ο ηρωικός κληρικός σκοτώθηκε τον Αύγουστο του ίδιου έτους στον πύργο του Μαχμούτμπεη (Αμύκλες) στην εισβολή του Ιμπραήμ στη Λακεδαίμονα.

1) *«Ο αιδεσιμότατος παπά Πανάγος Ρούσος κάτοικος εις Μηλέα από χωρίον Αράχοβα του δίδονται εις την οδηγίαν του εκατό στρατιώτας Σπαρτιάτας και Πελοποννησίους διά να κινείται εις οποίαν διαταγήν λάβει παρ' ημών όντας άξιος και δοκιμασμένος εις απείρους πολέμους, οπού και σήμεραν πραγματικώς έδειξε την προθυμίαν και γ<ε>νναι>ότητά του εις τον πόλεμον οπού επηκολούθησε εις την εδώ*

2530. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 116, φάκ. 28. Ο Δ. Βαγιακάκος αναφέρει τη συμμετοχή στη μάχη της Βέργας του Χαριουλόπου Δανιήλ Κουλουφέκη και του Ανδρουβίστη Προκοπίου Γκιουλέα, ο τελευταίος όμως χειροτονήθηκε επίσκοπος το 1832 σε ηλικία 22 ετών και η συμμετοχή του είναι αμφίβολη. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, ό.π., σ. 28 και του ίδιου, Η Αρδούβιστα-Ανδρούβιστα... ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)42.

2531. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 220, φάκ. 33.

2532. ΓΑΚ, Αριστεία, φάκ. 136, έγγρ. 264-5.

2533. ΓΑΚ, Αριστεία, φάκ. 303, έγγρ. 176-7.

2534. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 95, φάκ. 46.

2535. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 185, φάκ. 76. Στ. Κετανάκη, Η θυσία του παπα-Πανάγου Ρούσου, ό.π., σ. 515.

θέσι του Αρμυρού και συσκεφθέντες όλοι μας εκρίναμεν το τοιούτον δια την μεγάλην ε<μ>πειρότητά του και του δί<δεται> εις τας χείρας του εν τοιούτον αποδεικτικών και υποσημειούμεθα. Τη 22 Ιουνίου 1826.

»Οι οπλαρχηγοί της Σπάρτης: Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, Παναγιωτάκης Καπετανάκης, Γαλάνης Κουμουντουράκης, Ηλίας Κατσάκος, Γιωργάκης Δραγωνάκος, Παναγιώτης Κοσονάκος, Σταυριανός (;Στέφανος) Χρηστέας, Αναστάσιος Κυβέλος, Νικολάκης Πιερ. Μαυρομιχάλης, Αναστάσιος Ταρειώτης (Δαρειώτης), Ηλίας Χρυσοσπάθης, Βενετσάνος Κυβέλος, Ιωάννης Τρουπάκης και Νικολής Βενετσανάκης.

Σε άλλη στήλη: «Θανάσης Τζαρώνης από Νεόκαστρο, Νικολός Μοθωκορωνιός, Θεοδωράκης από Καλα<μάτα>;, Γεώργιος Φροντιστής από Κουτσουκουμάνη, Παπαστάθης από Ανεζίρη, Θεοδωράκης από Ασπρόχωμα²⁵³⁶».

2) «Επειδή και ο τοιούτος αποδειχθείς γενναίος καπ. Παπα Κύριος Παναγιώτης Ρούσσος κάτοικος εις Μηλέα από χωριό Αράχοβα Σπάρτης (Μάνης) έκαμε και κάμει καθ' όλην την πολεμικήν του έκτασιν το χρέος του και επειδή και εις ένα πόλεμο εθανάτωσε ιδιοχείρως πέντε του δίδεται το παρόν εις βεβαίωσιν της αληθείας.

Τη 25 Ιουνίου 1826, Βέργα Αρμυρού.

Γεώργιος Μαυρομιχάλης».

Εκτός από τη συμμετοχή των κληρικών στον αγώνα έχουμε και μια υλική θυσία. Για να αντιμετωπιστεί η έλλειψη χαρτιού παραχωρήθηκαν τα εκκλησιαστικά βιβλία για να δένουν φυσέκια. Σε μια επιστολή της 25 Ιουνίου του Ιω. Μαυρομιχάλη²⁵³⁷, Διονυσίου Μούρτζινου, Τζαζετάκη Γρηγοράκη, Αθανασούλη Κουμουνδουράκη και Νικολάκη Χρηστέα από το στρατόπεδο του Αρμυρού προς τον Ιάκωβο Κορνήλιο και αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά, σημειώνεται: «...Περιττόν κρίνομεν να επεκταθώμεν περισσότερον ως αν οπού είδατε πραγματικώς την έλλειψιν οπού έχει η πατρίς μας, οπού τα βιβλία όλων των εκκλησιών μας ετελείωσαν πλέον και αυτά, δένοντας φυσέκια...».

Οι Σκυφιάνοι στον πόλεμο της Βέργας

Τα Σκυφιάνικα είναι ένα χωριό του Μαλεβρίου κοντά στον Πολυάραβο. Στη συμβολή των Σκυφιάνων στη μάχη της Βέργας αναφέρεται εκτενέστερα ο Πέτρος Κουτήφαρης²⁵³⁸, περιγράφοντας τα πολεμικά γεγονότα. Ο ίδιος δεν έλαβε μέρος στον ελληνικό θρίαμβο, διότι ήταν ακόμη μικρός, πολέμησε όμως ο μεγαλύτερος αδελφός του Γεώργιος. Η περιγραφή του είναι η ακόλουθη:

2536. Επειδή πρόκειται περί αντιγράφου από τον συμβολαιογράφο Κ. Κοκκινίδη, πιθανώς να υπάρχουν λάθη και παραλείψεις στην ανάγνωση των ονομάτων.

2537. Αρχείο Ν. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 268-70. Δ. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 122.

2538. Πέτρου Κουτήφαρη, Τρεις μάχαι των Μανιατών κατά των Αράβων, εις Ιω. Π. Παρασκευοπούλου, Μεσσηνιακών Ημερολόγιον του έτους 1880, σ. 5 κ.ε.

«...Ενταύθα παρά το Αρμυρόν υπήρχε τείχος εξ αργών λίθων οικοδομημένον· το τείχος τούτο από της θαλάσσης αρχόμενον κατατείνει παρακολουθούν την δεξιάν όχθην μικρού χειμάρρου μέχρι της κορυφής πετρώδους τινός υψώματος, όπερ καλείται Καστράκη, και το οποίον υπέρκειται της προς το χωρίον Σελίτζης αγωγής οδού. Εις το τείχος τούτο, όπερ νυν είναι γνωστόν υπό το όνομα Βέργα του Αλμυρού, οχυρωθέντες οι Μανιάται ανέμενον θαρραλαίοι τον εχθρόν... ο εχθρικός στρατός εκ Καλαμών εκκινήσας προχώρησε υπό τον ήχον των τυμπάνων κατά του Αλμυρού και έστη εις απόστασιν από του τείχους. Εκεί οι ιππείς, ους ατλήδες εκάλουν οι τότε, και οι τακτικοί πεζοί ανέκοψαν, της ανωμαλίας του εδάφους επιπροσθούσης και διακωλυούσης τους στρατιωτικούς αυτών ελιγμούς, οι δε άτακτοι Αλβανοί και Κρήτες ωσει πεντακισχίλιοι τον αριθμόν ώρμησαν επί το τείχος τροχάδην και αλαλάζοντες. Οι Μανιάται περί τους χιλίους και πεντακοσίους αριθμούμενοι, όπισθεν του τείχους ταχθέντες, περιέμενον τους εναντίους ακλόνητοι ως ο βράχος και σιωπηλοί ως ο θάνατος... Η ημέρα ην θερμή και πνιγηρά, ο καύσων υπερβολικός ην τετάρτη και ημίσεια ώρα μετά μεσημβρίαν και ο Άρης καθ' όλην την γραμμήν εμένετο μετ' ίσης εκατέρωθεν επιμονής, η μάχη έμενε αμφίρροπος, αλλ' όσον η ημέρα προχώρει η θέσις των αμυνομένων καθίστατο από στιγμής εις στιγμήν δυσχερεστέρα, διότι επόνει αυτούς η έλλειψις πολεμοφοδίων και προ παντός η του ύδατος, του μέρους εντελώς ανύδρου όντος. Τότε ανδρείος τις και εμπειροπόλεμος ανήρ από το χωρίον Σκυφιάνικα συνέλαβεν την ηρωικήν απόφασιν να δώση αυτός πέρας εις την μάχην... Ο Σκυφιανίτης λοιπόν αυτός μετά είκοσι συντρόφων του κατέλιπε το τείχος εκ της προς ανατολάς άκρας αυτού και αδιόρατος όπισθεν των βράχων έρπων κατώρθωσε να υπερφαλαγγίση τους εχθρούς και να καταλάβη τα νώτα των. Εκείθεν ήρξατο πυκνού και ευστόχου πυρός κατά των εχθρών, οίτινες μεγάλως εκ της αδοκήτου ταύτης προσβολής ταραχθέντες και φόβω συσχεθέντες ετράπησαν εις φυγήν. Τούτο ήρκεσε να ενσπείρη τον θόρυβον και την ταραχήν καθ' άπασαν την γραμμήν των Αιγυπτίων, οι δε αμυνοόμενοι συνωρώντες αυτούς εν αταξία, κλονουμένους και οπισθοδρομούντας εξεπήδησαν άπαντες ως εκ συνθήματος έξωθεν του τείχους και ορμητικοί και ακάθεκτοι επέδραμον κατά των πολεμίων. Τότε η εν αταξία και αποσυνθέσει των τάξεων τροπή του εχθρού κατέστη πλήρης και γενική. Ιππείς, τακτικοί και άτακτοι στρατιώται ουδεμίαν δίδοντες προσοχήν εις τας παρακελεύσεις των αξιωματικών, οίτινες ξιφήρεις και απειλητικοί κατεγίνοντο να σταματήσωσι την άτακτον φυγήν των στρατιωτών, έφυγον προτροπάδην. Οι Μανιάται αφού κατεδίωξαν αυτούς, ούτω φεύγοντας, μέχρι αποστάσεως ημισείας ώρας, επανήλθον εις τα ίδια υπό των αρχηγών ανακληθέντες· ο δε Ιμβραήμης, επειδή ο ήλιος έκλινε προς την δύσιν του, κατηλύισθη παρά την θέσιν «Αγία Σιών» μεταξύ Καλαμών και Αλμυρού κειμένην ένθα και διενυκτέρευσε. Εις την μάχην ταύτην αρχηγοί ήσαν ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης και ο εξάδελφός του Ηλίας Κατσάκος, οι Καπετανάκai, ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, οι Χρηστέοι, ο Κυβέλος και οι Δουράκai. Έπεσαν δε κατά τον αγώνα εκ μεν των Τούρκων εκατόν ογδοήκοντα περίπου. Εκ δε των ημετέρων τέσσερες...».

Στην περιγραφή των τριήμερων μαχών της Βέργας ο Πέτρος Κουτήφαρης δίνει την εικόνα μονοήμερης μάχης. Το ερώτημα το οποίο γεννάται σε πολλούς αναγνώ-

στες είναι, αν οι Σκυφιάνοι ήταν τοποθετημένοι στο ανατολικό τμήμα του τείχους και έκαναν τον κυκλωτικό ελιγμό τους την πρώτη ημέρα της μάχης, ξεκινώντας από το Καστράκι της Βέργας ή είχαν τοποθετηθεί στη διάβαση της Αγίας Τριάδας και η ενέργειά τους συμπίπτει με την περιγραφείσα στο ανακοινωθέν της τρίτης ημέρας (24 Ιουνίου) ως επίθεση των φρουρών της διάβασης εκείνης.

Υπάρχουν σαφείς ενδείξεις ότι πρόκειται για δύο διαφορετικές ενέργειες των Μανιατών. Ο Π. Κουτήφαρης προσδιορίζει την ημέρα και την ώρα της κυκλωτικής κίνησης των Σκυφιάνων, που ήταν η 4^η μ.μ. της 22^{ης} Ιουνίου. Σε αντιδιαστολή η επέμβαση των Μανιατών της Αγίας Τριάδας έγινε πριν από το μεσημέρι της 24^{ης} Ιουνίου.

Διευκρινίζεται ότι οι κατέχοντες τη διάβαση της Αγίας Τριάδας, όπως σαφώς αναφέρεται, ήταν Μανιάτες. Σε αυτούς δεν αποκλείεται να είχε προστεθεί μικρός αριθμός μαχητών από τη Γιάννιτσα, τα χωριά της Αλαγονίας ή ακόμη και πρόσφυγες, που είχαν καταφύγει σε εκείνα τα μέρη. Σε καμία περίπτωση όμως δεν πρέπει να θεωρηθούν ως προφυλακή του σώματος του Θ. Κολοκοτρώνη, διότι έφθασε στη Γιάννιτσα την επομένη ημέρα, στις 25 Ιουνίου. Ούτε πρέπει να παρασυρθεί ο μελετητής από το έγγραφο του παπα-Πολυζώη Κουτουμάνου²⁵³⁹, που παρουσιάζει Αλαγονίους να εφορμούν από τη Γιάννιτσα στα νώτα του εχθρού, επειδή η γνησιότητά του αμφισβητείται βάσιμα. Το ανακοινωθέν των αγωνιστών της Βέργας σαφώς αναφέρει: «...Οι προς το μέρος της Αγίας Τριάδος τοποθετημένοι Σπαρτιάται...» και δεν αφήνει περιθώρια για παρερμηνείες.

Σκηνές από τον αγώνα

Για τη συμμετοχή γυναικών στη μάχη της Βέργας δεν έχουμε πολλές πληροφορίες. Δεν έλειψε όμως και από εδώ η ηρωική Σπαρτιάτισσα Σταυριανή Σάββαινα²⁵⁴⁰ από την Αρεόπολη, για την οποία έχει γίνει λόγος στη μάχη του Βαλτετσίου. Στην αναφορά της, προς την Δ' Εθνοσυνέλευση της 3^{ης} Αυγούστου 1829, έγραψε: «... Εστάθηκα, πρώτον, εις τας εκστρατείας του αιδίου Κυριακούλη (Μαυρομιχάλη), έπειτα και άλλων αρχηγών εις διάφορα μέρη, οίον την Εύριπον, την Στερεά Ελλάδα, εις το Βαλτέτσι, εις τα Τρίκορφα, εις το Αλμυρόν κτλ...». Στα Πρακτικά της Συνέλευσης σημειώθηκε: «...Πολλοί των πληρεξουσίων, αυτόπται μάρτυρες και συναγωνισταί, εβεβαίωσαν τον απαράδειγματιστον ενθουσιασμόν της νέας Σπαρτιάτιδος, ήτις, παρουσιασθείσα εις την Συνέλευσιν εκίνησε τον θαυμασμόν και τον έπαινον όλων των

2539. Παπιά - Πολυζώη Κουτουμάνου, Ένα δοκουμεντό, εις Γ. Αναπλιώτη: Η Καλαμάτα και η επανάσταση του 1821, Καλαμάτα 1948, σ. 29. Νικ. Ζεββή, Που έγινε η πρώτη δοξολογία στην Καλαμάτα στις 23 Μαρτίου 1821, Πρακτικά Β' Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Καλαμάτα 1982, σ. 102 κ.ε.

2540. Α. Ε. Π., βιβλ. 4, σσ. 142, 636. Διονυσίου Πύρρου, Ελλάδος περιήγησις, τόμ. Β', σελ. και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Δ', κυτίον 38. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμβραήμ εναντίον της Μάνης, σσ. 48, 87-8.

αντιπροσώπων...». Ο Διονύσιος Πύρρος γράφει: «...Μία γυνή Σπαρτιάτισσα Σάββαινα λεγομένη οπαδός του καπετάν Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, βοηθούσα εδώ τους Σπαρτιάτας, επολέμα τους Τούρκους με τα όπλα των ανδρών, έπειτα εξελθούσα από τον χάνδακα εθανάτωσε έναν εχθρόν Αλβανόν με την πέτραν και λαφυραγωγήσασα αυτόν επέστρεψεν τροπαιούχος εις την θέσιν της...».

Η Καλαματιανή εφημερίδα «Καθημερινή»²⁵⁴¹ το 1899 αφιέρωσε λίγα λόγια για την άμυνα που πρόβαλαν οι Μανιάτες και οι Μεσσήνιοι πρόσφυγες, οι οποίοι κρατούσαν το δυτικότερο μέρος της Βέργας. Εκεί ήταν το πιο ασθενές σημείο του οχυρώματος, διότι στις εκβολές του χειμάρρου η χαράδρα παραχωρούσε τη θέση της σε επίπεδο έδαφος και οι εχθροί χωρίς δυσκολία μπορούσαν να φθάσουν ως το τείχος και τα σπίτια των Καπετανάκηδων.

Η «Καθημερινή» συμπληρώνει με τα ακόλουθα: «...πάντων διεκρίνετο ο έξοχος επί ανδρικών κάλλει και γενναιότητι και υπερηφάνω χαρακτήρι και άλλους προτερήμασι λαμπρός αληθώς ο Παναγιώτης Καπετανάκης ο Γιαννέας²⁵⁴², ου ακόμη η μνήμη ενθουσιά ως δημοτικού ήρωος και καπετάνου τον λαόν της Αβίας, εκείνος ετάχθη εις το ασθενέστερον μέρος της Βέργας προς την θάλασσαν, όπου η κοίτη του χειμάρρου ισοπεδούτο όλως με την επιφάνειαν του εδάφους και το μάλλον επικίνδυνον. Εκεί δε εγένοντο και αι σφοδρότεροι έφοδοι των εφορμούντων Αιγυπτίων και η μεγαλύτερα φθορά αυτών, αποκρουσθέντων και τραπέντων εις φυγήν...».

Ένας στρατιώτης του Διονυσίου Μούρτζινου²⁵⁴³ από την Καρδαμύλη, ο μετέπειτα κληρικός οικονόμος Άνδρας ή Ανδρέας, έστειλε επιστολή στον Α. Γούδα, στην οποία μεταξύ των άλλων έγραψε και τα ακόλουθα: «...Ενθυμούμε μάλιστα, ότι ώρμησαν οι στρατιώται του Μούρτζινου, δια να διώξωμεν τους Τούρκους, οίτινες είχαν προχωρήσει μέσα εις το ρεματάκι, εις το χείλος του οποίου ήτο η μάνδρα, εξήλθομεν εκείνης προεχωρήσαμεν προς το μέρος των Τούρκων, τους εκυνηγήσαμεν να απομακρυνθούν. Μάλιστα η φύλαξης των φυσεκίων, όπου τα είχαν σωρόν εντός παρεκκλησίου²⁵⁴⁴ όπου είναι εκεί, ήτον ανατεθειμένη εις τους στρατιώτας του Μούρτζινου...».

Όπως έγινε γνωστό, ο Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης²⁵⁴⁵, ο οποίος διακρινόταν στις μάχες για τη γενναιότητά του, όταν οι Έλληνες εξόρμησαν από τη Βέργα και κυνήγησαν τους Αιγύπτιους μέχρι την Αγιασώ, έπιασε ένα από τα άλογα των εχθρών και σημειώνεται: «...Από τους ζωγρηθέντας ίππους ιππεύσας ο Ηλίας Κατσάκος περιήρχετο τα χαρακώματα...».

2541. Εφημ. Καλαμάτας «Καθημερινή», αριθ. φ. 53, της 6 Ιουλίου 1899, σ. 2.

2542. Στ. Καπετανάκης, Οι Μαντινείες της Μάνης, ό.π., σ. 399 κ.ε.

2543. Α. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τόμ. Η', σ. 411.

2544. Εκεί που περνούσε τότε ο δρόμος που οδηγούσε στο εσωτερικό της Μάνης, διακόσια μέτρα από τη θάλασσα βρίσκεται σήμερα το ξωκλήσι του Αγίου Γεωργίου, αλλά ίσως δεν υπήρχε τότε. Ανατολικότερα όμως σε απόσταση τετρακόσια περίπου μέτρα από τη θάλασσα υπήρχε άλλος ναός (Υπόδειξη Γεωργίου Πλαγιανού), τον οποίο είχε παρατηρήσει και ο περιηγητής W. Gell, Σοφίας Καπετανάκης η, Περιγραφή της διαδρομής Καλαμάτας-Κιτριών από τον W. Gell, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)507,

2545. Εφημ. Καλαμάτας «Μεσσηνιακά Νέα», αριθ. φ. 307, της 6 Ιουνίου 1976.

Αναφέρεται ότι ο Δικαίος Κυπαρίσσης²⁵⁴⁶ από το Βαχό του δήμου Καρυουπόλεως στις μάχες της Βέργας σκότωσε έναν Τούρκο σημαιοφόρο στην περιοχή της Αγίας Σιών.

Ο Πέτρος Κουτήφαρης²⁵⁴⁷ γράφει, ότι μετά τη μάχη οι Αιγύπτιοι στρατοπέδευαν στην περιοχή της Αγίας Σιών, που βρίσκεται στην ανατολική γωνία του κόλπου. Οι Μανιάτες: «...συσκεφθέντες απεφάσισαν ίνα την ερχομένην νύκτα (25 Ιουνίου) επιπέσωσι αίφνης και εκ διαφόρων μερών εις το εχθρικόν στρατόπεδον και καταστρέψωσι καθ' όσον δυνηθώσιν αυτό ενσπείροντες εις τους εχθρούς διά της αδοκίτου ταύτης επιθέσεως την ταραχήν και την σύγχυσιν. Επί τούτοις παρακρήμα ηνέωχθη κατάλογος των μελλόντων της παρατόλμου ταύτης επιχειρήσεως. Οκτακόσιοι λογάδες κατεγράφησαν αμέσως εις το εντεταλμένον την επισφαλή και επικίνδυνον ταύτην εκδρομήν σώμα, αλλ' ο εχθρός είτε πληροφορηθείς είτε υποπτευθείς τούτο μετέστησε την εσπέραν της αυτής ημέρας το στρατόπεδόν του εις Καλάμας και συνεπώς το σχέδιον των Μανιατών εματαιώθη...». Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εμφάνιση την 25^η Ιουνίου του πολυάριθμου σώματος του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη στην περιοχή της Γιάννιτσας, ανάγκασε τους Αιγύπτιους να κατασκηνώσουν στην περιοχή της Ντουάνας (παλαιό τελωνείο της Καλαμάτας, όπου οι εκβολές του Νέδοντα ποταμού), για να έχουν την κάλυψη του ιππικού.

Ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁵⁴⁸ δεν ισχυρίζεται ότι έλαβε μέρος στις μάχες της Βέργας. Γράφει στα απομνημονεύματά του, πως ειδοποιήθηκε με φανούς, επομένως χωρίς καθυστέρηση, ότι οι Αιγύπτιοι βαδίζουν κατά της Μάνης, αλλά δεν ομολογεί ότι καθυστέρησε να ξεκινήσει και έφθασε στις 25 Ιουνίου, δηλαδή την επομένη της τελευταίας μάχης. Δεν υπάρχει περίπτωση οι Μανιάτες να μην ειδοποίησαν αμέσως με φανούς, τον Κολοκοτρώνη από τις 21 του μηνός, όταν είδαν τους Αιγυπτίους να στρατοπεδεύουν κοντά στην Καλαμάτα. Αυτός όμως δεν ξεκίνησε έγκαιρα, πράγ-

2546. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 111, φάκ. 68. Σ τ. Καπετανάκη, Μανιάτες αγωνιστές, ό.π., σ. 183.

2547. Πέτρου Κουτήφαρη, ό.π., σ. 9.

2548. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 174-5. Ο Φωτάκος, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 538, γράφει: «...Ο δε Θ. Κολοκοτρώνης τότε έτρεξεν εις βοήθειαν των πολεμούντων από το Μάνεσι όπου ήτο, αλλά δεν επρόφθασεν, διότι άμα έφθασεν εις το χωρίον Γιάννιτσα, έμαθεν, ότι προ δύο ωρών είχε τελειώσει η μάχη...». Δεν είναι σωστό ότι έφθασε στις 24 Ιουνίου δύο ώρες μετά τη λήξη της μάχης, αλλά την επομένη 25 Ιουνίου. Τα ίδια ισχύουν και για τον Μιχ. Οικονόμου. Ο Μιχ. Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 149, γράφει: «...φθασάσης δε ειδήσεως περί της επιθέσεως ταύτης και εις Μάνεσι απέχων του Αλμυρού ώρας 10, ο εκεί τότε ευρισκόμενος Κολοκοτρώνης, ειδοποιηθείς και την προϋπόσχεσίν του εκπληρών, έσπευσε με 2.000, εις Γιάννιτσαν- αλλ' εύρε τετελεσμένα τα ρηθέντα πράγματα...». Ακόμη αναφέρεται: «...Κατά την περίστασιν ταύτην ο Κολοκοτρώνης έδραμεν εις βοήθειαν από Μάνεσι, πλην δεν επρόφθασεν, εις Γιάννιτσαν μαθών την προ 2 ωρών λήξιν της μάχης...». Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, Υπομνήματα, ό.π., σ. 336. Ο Καν. Δεληγιάννης, ό.π., τόμ. Γ', σ. 118, γράφει: «...Είναι αληθινόν ότι η Κυβέρνησις διέταξεν αυστηρώς τον επί ψιλώ ονόματι αρχηγόν Κολοκοτρώνην να τρέξη να προφθάση εις βοήθειαν των Μανιατών με όλα τα Πελοποννησιακά στρατεύματα, αλλ' ώστε να εξυπνήση ο άγρυπνος στρατηγός και αρχηγός, να συνάξει στρατεύματα και να υπάγη, ήτον το παν τελειωμένον και οι Μανιάται εστεφανώνοντο με τας δάφνας της νίκης...».

μα που ήταν συνηθισμένο εκείνα τα χρόνια, διότι έπρεπε να εφοδιασθεί κάθε στρατιώτης με τρόφιμα για μερικές ημέρες, που απαιτούσε χρόνο. Για να δικαιολογήσει πάντως την καθυστέρησή του, αναφέρει: «...Οι Τούρκοι επήγαν, αντικρούσθηκαν από τους Μανιάταις και ωπισθοδρόμησαν – οι Τούρκοι μισή ώρα από την Βέργαν κατά την Καλαμάταν – εφθάσαμεν και ημείς εις την Γιάννιτζα, μακρυνά από το στράτευμα το τούρκικο μίαν ώρα· Κινώντας ημείς εβάρεσα την τρομπέτα δια να κινήση το στράτευμά μας· δεν ηλπίζαμεν να ακούσουν οι Τούρκοι την τρομπέτα, διότι ήτον σκάπετο· Ακούσαντες οι Τούρκοι την τρομπέτα ετραβήχθησαν μίαν ώραν μακρύτερα εις το ποτάμι της Καλαμάτας, όπου ήτον κάμπος· αν επρόφθανα εις τον καιρόν όπου επολεμούσαν οι Τούρκοι με τους Μανιάταις ηθέλαμε τους κλείσει και ήθελαν σκοτωθή πολλοί. Οι Τούρκοι μετά δύο ημέρας ανεχώρησαν διά το Νησί, ανεχώρησα και εγώ εις το Μάνεσι...». Ο Θ. Κολοκοτρώνης επιβεβαιώνει ότι όταν αυτός στις 25 Ιουνίου έφθασε στη Γιάννιτσα οι Αιγύπτιοι εγκατέλειψαν τη θέση της Αγίας Σιών και εγκαταστάθηκαν στις εκβολές του ποταμού.

Όπως αναφέρει ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁵⁴⁹ σε επιστολή του της 23 Ιουνίου από το Μάνεση στο γιό του Ιωάννη-Γενναίο: «...Εγώ με μέρος του ενταύθα στρατοπέδου, αναχωρώ προς βοήθειαν των εις Αλμυρόν πολεμούντων με τον Ιμβραήμ αδελφών μας κατά τους φανούς όπου μας έκαναν οι βάρδιες μας...». Από άλλο έγγραφο²⁵⁵⁰ φαίνεται ότι η παρουσία του στη Βέργα σημειώνεται στις 26 Ιουνίου. Οι Αιγύπτιοι στις 24 διανυκτέρευσαν μεταξύ Αγίας Σιών και Γιαννιτσάνικων, ενώ την επομένη, που παρουσιάστηκε και ο Κολοκοτρώνης, οι Αιγύπτιοι μετακινήθηκαν από την Αγία Σιών στην Καλαμάτα²⁵⁵¹ (αναφέρεται και ως Δοάνα -τελωνείο- ή χείμαρρος της Καλαμάτας), προφανώς η παρουσία μεγάλων ελληνικών στρατιωτικών σωμάτων στην περιοχή ανησύχησε τους Αιγυπτίους και για να προλάβουν νυχτερινή επιδρομή των Μανιατών και του Κολοκοτρώνη μετακινήθηκαν προς το επίπεδο έδαφος, για να υπάρχει προστασία από το ιππικό. Είναι βέβαιο ότι οι Έλληνες δεν θα τολμούσαν εύκολα να αναμετρηθούν σε κάμπο με το ιππικό του εχθρού, διότι δεν θα είχαν καμία πιθανότητα επιτυχίας. Είναι αλήθεια αυτό που γράφει ο Θ. Κολοκοτρώνης ότι όταν έφθασε με το στράτευμά του, μετακινήθηκαν οι Αιγύπτιοι, αυτό όμως έγινε στις 25 Ιουνίου. Στις 24 του μηνός διανυκτέρευσαν στην Αγία Σιών και στις 25 μετακινήθηκαν στην Καλαμάτα. Ήταν αδύνατον οι Αιγύπτιοι να διανυκτέρευαν στην Αγία Σιών, αν τα ελληνικά στρατεύματα είχαν ενισχυθεί από τις 24 με το πολυάριθμο σώμα του Θ. Κολοκοτρώνη. Στις 26 Ιουνίου ο Θ. Κολοκοτρώνης πήγε στη Σέλιτσα και επικοινωνήσε με τους Μανιάτες. Θεωρούμε ότι ο Κολοκοτρώνης έφθασε στη Γιάννιτσα στις 25 Ιουνίου και μετά δύο ημέρες, στις 27 του ίδιου, οι Αιγύπτιοι έφυγαν οριστικά από την Καλαμάτα και πήγαν στην Μπούκα της Μεσσήνης.

2549. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 346.

2550. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 347. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 133

2551. Διονυσίου Δ. Ρώμα, Αρχείον, τόμ. 2, σ. 290-1. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 125.

Στις 26 Ιουνίου από τη Βέργα ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης²⁵⁵², Παναγιώτης Καπετανάκης και Γαλάνης Κουμουνδουράκης έστειλαν επιστολή στο Θ. Κολοκοτρώνη και τον ενημέρωσαν για τις πληροφορίες που είχαν για τα σχέδια του Ιμπραήμ. Του ζήτησαν να τους βοηθήσει σε περίπτωση που ο Ιμπραήμ τους χτυπήσει πάλι, διότι έμειναν μόνο 1.500, επειδή πολλοί έφυγαν για να αντιμετωπίσουν τους Αιγυπτίους στο Διρό ή σε άλλα παράλια της Μάνης, που θα μπορούσε να έχει κάνει απόβαση. Να σημειωθεί ότι δεν υπάρχει προηγούμενη γραπτή μαρτυρία επικοινωνίας μεταξύ του Θ. Κολοκοτρώνη και των υπερασπιστών της Βέργας.

Οι Μανιάτες οπλαρχηγοί από τη Βέργα²⁵⁵³ έγραψαν στις 27 Ιουνίου στον Ιάκωβο Κορνήλιο και τον αρχιδιάκονο Ιωακείμ: «...Σήμερον έφθασε και ο Κολοκοτρώνης εις Σέλιτζα πλησίον μας με τρεις χιλιάδας στρατιώτας και μας γράφει διά να συνέλθωμεν όλοι μας εις εν να συνομιλήσωμεν...».

Από τις αναφορές του Θ. Κολοκοτρώνη²⁵⁵⁴ προς τη Διοίκηση πληροφορήθηκε η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» και έγραψε τα ακόλουθα: «...Οι εν Αλμυρώ οπλαρχηγοί μετά την κατά την 22 του περελθόντος μηνός γενομένην μάχην, υποπτειόμενοι μη συνάξη και άλλας δυνάμεις ο εχθρός, και τους προσβάλλη δυνατώτερον και δεύτερον, έγραψαν την αυτήν ημέραν προς τον Γενικόν αρχηγόν Θ. Κολοκοτρώνη, προσκαλούντες και αυτόν εις βοήθειαν· όστις παραλαβών μεθ' εαυτού 2.500 στρατιώτας υπό τους στρατηγούς Γεωργάκη Ιατράκον, Μελετόπουλον και Πετμεζάν έδραμεν όπου επροσκαλείτο, και την 24 περί την ανατολήν του Ηλίου έφθασεν εις την Αγίαν Τριάδα Γιαννίτζας· αλλά πριν φθάσει η βοήθεια, εκτυπήθησαν πάλιν οι ημέτεροι μετά του εχθρού και απεχωρίσθησαν· Ο γενικός αρχηγός φθάσας εκεί συνεννοήθη μετά των εν Αλμυρώ, διά να επιπέσωσι και τα δύο σώματα διά νυκτός εις τον εχθρόν· αλλ' ούτος εννοήσας, φαίνεται, και το φθάσιμον της νέας βοηθείας, ανεχώρησε περί το εσπέρας της αγίας Σιών, και έστησε το στρατόπέδόν του εις τον χείμαρρον της Καλαμάτας (Νέδοντα), όπου ευρίσκετο κατασκηνωμένος έως της 26. Τα δε περιπλέοντα τον Μεσσηνιακόν κόλπον πλοία ελλιμενίσθησαν εις τον κόλπον του Νησίου· τα δε αποβιβάσαντα εις Δηρόν τους Άραβας υπήγαν εις Κορώνην και Μεθώνην...».

Στα παραπάνω μπορεί να παρατηρήσει ο αναγνώστης ότι, αν ο Θ. Κολοκοτρώνης είχε φθάσει στην Αγία Τριάδα με την ανατολή του ήλιου της 24 Ιουλίου, θα είχε το χρόνο να βάλει τον Αιγυπτιακό στρατό μεταξύ δύο πυρών, με ανυπολόγιστες συνέπειες για τον Ιμπραήμ. Οι Μανιάτες, που ήταν στην Αγία Τριάδα και όρμησαν κατά των επιτιθεμένων στη Βέργα, ήταν ολιγάριθμοι και δεν μπορούσαν να εξολοθρεύσουν τους Αιγυπτίους, όπως θα γινόταν αν τους έκλειναν το δρόμο της υποχώρησης οι 2.500 στρατιώτες του Θ. Κολοκοτρώνη.

2552. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 133. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 347. Ο αναφερόμενος Παναγιώτης Καπετανάκης είναι ο γερο-Παναγιωτάκης, αρχηγός της οικογένειας και θεός των υπολοίπων.

2553. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 125. Διονυσίου Δ. Ρώμα, Αρχείον, τόμ. 2, σ. 290-1.

2554. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 71, της 3 Ιουλίου 1826, σ. 282-3.

Οι δυνάμεις και οι απώλειες των αντιπάλων

Ο ιμπραήμ²⁵⁵⁵ στις 21 Ιουνίου έφερε το στρατό του στην Μπούκα της Μεσσήνης και φάνηκε, ότι είχε στραμμένη την προσοχή του στη Μάνη, της οποίας κατασκόπευσε τα παράλια. Ο Αιγυπτιακός στρατός είχε πρόσφατα επιστρέψει από το Μεσολόγγι και ίσως δεν βρισκόταν σε καλή κατάσταση. Όπως έχει αναφερθεί ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁵⁵⁶, Νικ. Χρηστέας και Παν. Κυβέλος από την Καρδαμύλη έγραψαν, στις 21 Ιουνίου, στον καπετάν Θωμά Βενετσανάκη κλπ. να σπεύσει σε βοήθεια και πρόσθεσαν τα ακόλουθα για τους αντιπάλους τους, ίσως με υπερβολές προκειμένου να ενθαρρύνουν τους συμμαχητές τους σημείωσαν ότι ο εχθρός είναι πολύ αδύνατος και αποτελείται από «*χαμένα κορμιά*».

Πράγματι υπήρξε προθυμία στους Μανιάτες που θύμιζε την έναρξη της επανάστασης. Στις 23 Ιουνίου από το κάστρο της Ζαρνάτας ο Δ. Μούρτζινος²⁵⁵⁷, Τζανετάκης Γρηγοράκης και Αθανασούλης Κουμουνδουράκης έγραψαν στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη: «*...Μέγας ο θεός των Ελλήνων και βοηθός των Σπαρτιατών. Οι πατριώται μας εν γένει ενθουσιασθέντες διά την αγάπην της πατρίδος μας έτρεξαν από το έν άκρον της Σπάρτης έως εις το άλλο και έφθασαν εις την Βέργαν του Αρμυρού, όπου ετοποθετήθησαν αποφασιστικώς, ή να φανούν όμοιοι των προγόνων των ή όλοι να πέσουν ενδόξως εκεί ως ο Λεωνίδας...*».

Για τον αριθμό των στρατιωτών δεν υπάρχει ομοφωνία. Σε μια αναφορά των αγωνιστών της Βέργας²⁵⁵⁸ της 23^{ης} Ιουνίου αναφέρεται για τους Μανιάτες ο αριθμός 3.000 και για τους Αιγυπτίους 6.000. Την ίδια ημέρα οι αρχηγοί των Μανιατών²⁵⁵⁹ από το κάστρο του Κουμουνδουράκη ανέβασαν τον αριθμό των Μανιατών σε 5.000 και υπολόγισαν, ότι ο αριθμός αυτός σε τρεις ημέρες θα φθάσει ίσως τις 8.000.

Φαίνεται όμως ότι ο αριθμός των Μανιατών, που κατέφθαναν στη Βέργα, αυξανόταν διαρκώς, διότι είχε γίνει γενική κινητοποίηση των κατοίκων και παράλληλα έρχονταν και Πελοποννήσιοι από τα γύρω μέρη για να αγωνιστούν εναντίον των Αιγυπτίων. Μεγάλη υπήρξε η ενίσχυση του αριθμού των αγωνιστών της Βέργας με την άφιξη στις 24 Ιουνίου του Γεωργάκη Μαυρομιχάλη με μερικές εκατοντάδες πολεμιστές. Επειδή όμως έφερε μαζί του και την είδηση της απόβασης στο Διρό, αναχώρησαν με τον Αναστάση Μαυρομιχάλη, το Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχάλη και τον Βενετσάνο Καπετανάκη περίπου 1.000 Μανιάτες για το Διρό.

Επειδή δημιουργήθηκε ο φόβος νέας απόβασης των Αιγυπτιακών στρατευμάτων στα παράλια της Μάνης, πολλοί από τους πολεμιστές της Βέργας αναχώρησαν για την προστασία του τόπου τους. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την ελάττωση της

2555. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 226-7. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 116-7.

2556. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 226-7. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 117.

2557. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 230-31. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 129-30.

2558. Διον. Ρώμα, Αρχαίον, ό.π., τόμ. Β', σ. 262. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 118.

2559. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 229. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 132.

δύναμης της Βέργας σε 1.500 και στις 26 Ιουνίου ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης²⁵⁶⁰ και ο γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης από το Αρμυρό έγραψαν στο Θ. Κολοκοτρώνη, ο οποίος βρισκόταν κοντά τους, να παραμείνει εκεί, για τον κίνδυνο νέας επίθεσης του Ιμπραήμ.

Στο ανακοινωθέν της 22 Ιουνίου από το στρατόπεδο της Βέργας²⁵⁶¹ αναφέρεται ότι σκοτώθηκαν πάνω από πεντακόσιοι Αιγύπτιοι, μεταξύ των οποίων και ένας αξιωματικός και είναι άγνωστος ο αριθμός των τραυματιών. Ακόμη ότι σκότωσαν 20 άλογα και έπιασαν άλλα δέκα, πήραν δε και πολλά λάφυρα.

Σε επιστολή των αγωνιστών της Βέργας²⁵⁶², της 27 Ιουνίου, στον Ιάκωβο Κορνήλιο και τον αρχιδιάκονο Ιωακείμ Κωνσταντά αναφέρεται πως από έναν αυτόμολο του αιγυπτιακού στρατοπέδου πληροφορήθηκαν ότι οι απώλειες του Ιμπραήμ στις 22 Ιουνίου ήταν 290 σκοτωμένοι και 100 πληγωμένοι, ενώ στις 24 Ιουνίου οι σκοτωμένοι ήταν 150 και οι τραυματίες 30.

Από άλλη πηγή²⁵⁶³ πληροφορούμεθα ότι οι ελληνικές απώλειες ήταν πέντε νεκροί και τέσσερις τραυματίες. Σε έγγραφο του Αρχείου Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης, όπως αναφέρθηκε, έχουν καταγραφεί 4 νεκροί και 6 τραυματίες.

Ο Νικόλαος Γιαννουζάκος-Μαυρομιχάλης²⁵⁶⁴ σε αίτησή του αναφέρει ότι την τελευταία ημέρα της μάχης της Βέργας μετέφερε στην Αρεόπολη το πτώμα του φονευθέντος θείου του: «...εφρονεύθη ο θείος Αντώνιος Γεωργακάκος-Μαυρομιχάλης εσηκώσαμε το αυτού του φονευμένου, διότι ο πόλεμος έκαμε διακοπή και ο στρατός ο τουρκικός ετραβήχθη εις τα όρια των Καλαμών. Ημείς δε εμβαρκαρίσαμε το πτώμα του φονευμένου εις του Βασίλη του Ματεάκη το πέραμε (είδος πλοίου) επτά άνδρες και δια νυκτός το εφέραμε εις το Λιμένιον της Αρεοπόλεως πολλά πρωί...». Η διήγησή του αφήνει πολλά κενά και δημιουργεί περισσότερα ερωτηματικά.

Ακόμη υπάρχουν πληροφορίες ότι στις μάχες της Βέργας σκοτώθηκε ο Δημήτριος Γυφτέας²⁵⁶⁵ και ο Γεώργιος Τσίρμπος²⁵⁶⁶ από τη Σέλιτσα, Ο Κωσταντής Χαλκιάς από τον Κάμπο, ο Πετρόπουλος Σκαρπουτζάκος-Ιατρίδης²⁵⁶⁷ από την Πάνιτσα (Μυρσίνη) του Μαλεβρίου, που τον έθαψαν και αυτόν στη Σέλιτσα. Ακόμη νεκρός αναφέρεται ο Ιωάννης Λιαράκος²⁵⁶⁸ από την Κοίτα.

2560. Ιω. Θ. Κολοκοτρώνη, ό.π., σ. 347. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 133.

2561. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 227-8. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 128.

2562. Αρχείον Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 290-1. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 125.

2563. Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, έγγραφο υπό στοιχεία Mss 109. Αντίγραφο στα Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., κατάλ. Δ', κυτίον 38, φάκ. χωρίς αριθμό.

2564. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 125, φάκ. 62-3. Στ. Καπετανάκη, ό.π., σσ. 196, 198.

2565. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 42, φάκ. 60. Στ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 147.

2566. Πληροφορία από το Γεώργιο Πλαγιανό, προερχομένη από παράδοση.

2567. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 192, φάκ. 5. Στ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 233.

2568. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 111, φάκ. 45. Στ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 187.

Ως τραυματίες αναφέρονται: Ο Παναγιώτης Λιανός²⁵⁶⁹ από τον Κάμπο της Αβίας, ο Αναγνώστης Κουσελάς-Παλιβέας²⁵⁷⁰ από την Καρέα Οιτύλου, ο Ιωάννης Λιαράκος από την Κοίτα που τραυματίστηκε στον ώμο, ο Δημήτριος Σ. Λιμπέρης²⁵⁷¹ από τη Λάγια με τραύμα στον αριστερό βραχίονα, ο Γρηγόριος Δημητράκος²⁵⁷² και ο Παναγιώτης Ντόκιος²⁵⁷³ από τα Τσικαλιά του δήμου Μέσσης που πληγώθηκε στον αριστερό μηρό.

Έλλειψη εφοδίων και τροφών

Κατά τη διάρκεια των επιθέσεων του εναντίον της Μάνης ο Ιμπραήμ με τρία μικρά πολεμικά πλοία πέτυχε να αποκλείσει τους Έλληνες και να κάνει προβληματικό τον εφοδιασμό τους από τη θάλασσα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να παρατηρηθεί δυσχέρεια στην προμήθεια των απαραίτητων τροφών και πυρομαχικών.

Από την πρώτη στιγμή οι αγωνιστές του Αρμυρού²⁵⁷⁴, στις 22 Ιουνίου 1826, μεταξύ των άλλων έγραψαν στη Διοικητική Επιτροπή και τα ακόλουθα: «...και άλλο δεν θέλομεν από την Σ. Δ. (Σεβαστήν Διοίκησιν) ειμή να μας προφθάσει από ζαερέ (τρόφιμα) και πολεμοφόδια· αν εισέτι δεν έχει σταλμένα...».

Την επόμενη ημέρα οι αρχηγοί των Μανιατών²⁵⁷⁵, από το κάστρο του Κουμουνδουράκη, έγραψαν στη Διοικητική Επιτροπή τα ακόλουθα: «...ας μας προφθάση όσον τάχιστα πολεμοφόδια και τροφάς, και ας μην το καταδεχθή να πολιορκηται η Σπάρτη από τρία εχθρικά πλοία, χωρίς να αφήνουν να εισέρχωνται εμπορικά με τροφάς, των οποίων η δύναμις άλλο δεν μας φοβίζει, μήτε η θαλάσσιος δύναμις του εχθρού, μήτε και της ξηράς, αλλά μόνον και μόνον την τρομάζει η έλλειψις των πολεμοφοδίων και τροφών... Ημείς καταγινόμεθα να προβλέψωμεν από τας πέριξ επαρχίας μερικές τροφάς με ιδίαν μας πληρωμήν, διά να δυνηθώμεν να το βασιτάξωμεν αλιπότακτον, πλην και αυταί δεν ημπορούν να εξαρκέσουν περισσότερον από το πολύ εντός πέντε ημερών. Διά τούτο η Σεβ. Διοικητική Επιτροπή να κάμη τα αδύνατα να μας προφθάση και εφοδιάση αρκετά από τα αναγκαία...».

Στις 27 Ιουνίου, όταν ακόμη έμενε απειλητικός ο κίνδυνος νέας επίθεσης των Αιγυπτίων, οι αρχηγοί των Μανιατών²⁵⁷⁶ από την Καρδαμύλη έγραψαν στη Διοικητική Επιτροπή τα ακόλουθα: «...Αλλ' ενώ η δυστυχής Σπάρτη έδειξεν εθνικόν χαρκτήρα οπωσούν και ετίμησε την πατρίδα εκ του ενός μέρους, κάμνουσα νίκας υπέρ

2569. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 111, φάκ. 29. Σ τ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 187.

2570. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 97, φάκ. 33. Σ τ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 178.

2571. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 111, φάκ. 75. Σ τ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 188.

2572. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 46, φάκ. 95. Σ τ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 150.

2573. Α. Χ. Ε. Β. Ε., Κουτί 151, φάκ. 25. Σ τ. Καπετανάκη, ό.π., σ. 213.

2574. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 227-8. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 128.

2575. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 229. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 132.

2576. Α. Χ. >Αναργύρου, Σπετσιωτικά, σ. 1047-1050. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 137-8.

τας δυνάμεις της, εκ του άλλου παρατείνεται (από το παρατώ) παρά της Σεβαστής Διοικήσεως απρομήθευτος τροφών και πολεμοφοδίων, ένεκα των οποίων το στρατόπεδόν μας, πάσχον τα μέγιστα, επλησίασε να διαλυθή και μόλις το απηγήσαμεν.

»Σεβαστή Διοίκησις ! Πού αι τροφαί και τα πολεμοφόδια, τα οποία σας ζητούμεν τόσον καιρόν διά των αλληπαλλήλων αναφορών; πού δε τα ελληνικά πλοία διά να μας διαλύσουν την θαλασσίαν πολιορκίαν; Επροσμένατε να ιδήτε τον εχθρόν να καύση όλην την Σπάρτην και ύστερον να στείλετε, ή τα ερριζομένα πάθη σας δεν σας αφήνουν να φροντίσετε υπέρ του κοινού συμφέροντος της πατρίδος; Το έθνος όλον σας ενεπιστεύθη την φυσικήν και πολιτικήν του ύπαρξιν διά να την εξασφαλίσετε, ουχί διά να μένετε αμέριμοι, μη φροντίζοντες καν να μας αποκριθήτε. Είναι γνωστόν σας ότι μικρά πολιτικά σφάλματα χάνουσιν επικρατείας, πολύ δε μάλλον την Σπάρτην, ήτις κατοικείται από μίαν χούφταν ανθρώπους.

»Όσον το καθ' ημάς, όσον δυνάμεθα, οικονομήσαμεν έως τώρα το στρατόπεδον, τόσον από τροφάς καθώς και από πολεμοφόδια, τα οποία είχαμεν εις τα οσπίτιά μας, χρείας τυχούσης. Τώρα δε μήτε διά στρατόπεδον έχομεν, μήτε διά την ασφάλειαν των οσπιτιών μας, ώστε αν ο εχθρός μας κτυπήση, χανόμεθα, χανόμεθα από την έλλειψίν των. Μ' όλην την πτωχείαν μας δεν ελείψαμεν από το να καταθέσωμεν χρήματα διά να οικονομήσωμεν τροφάς, πλην πολιορκημένοι όντες, μικρόν μέρος ευρήκαμεν, ώστε πάλιν είμεθα εις την αυτήν αμηχανίαν και φοβούμεθα μεγάλως την διάλυσιν του στρατοπέδου μας, το οποίον δικαίως καταβοά εναντίον μας...».

Από την Καρδαμύλη ο Ιάκωβος Κορνήλιος²⁵⁷⁷ και ο αρχιδιάκονος Ιωακείμ Κωνσταντάς έγραψαν στις 28 Ιουνίου στην Επιτροπή της Ζακύνθου: «...Αδελφοί, ο τόπος της Σπάρτης είναι δυνατός, πλην είναι και πτωχός και σχεδόν κατάξηρος, και υστερείται όλων των αναγκαίων, οπού σχεδόν μήτε πανί δεν ευρίσκεται διά τας πληγάς των λαβωμένων, πολλώ μάλλον αναγκαίων, όπου άνευ τούτων βέβαια ο εχθρός θα εισχωρήση, και τότε είμεθα χαϊμένοι.... Η Σπάρτη εις ταύτην την περίστασιν χρήζει να προβλεφθή όσον τάχος, ζωοτροφίας, πολεμοφοδίων, χαρτί διά φουσέκια, πανιά διά τους λαβωμένους, πετζά διά τσαρούχια, ατζαλόπετρες, και τέσσαρα κανοκιάλια να βλέπουν καθαρά...».

Η Διοικητική Επιτροπή²⁵⁷⁸ έγραψε την 1^η Ιουλίου 1826 στον Th. Gordon να στείλει εφόδια και συγχρόνως με τον Ηλία Σαλαφατίνο έστειλε από το Ναύπλιο τριάντα χιλιάδες οκάδες αλεύρι κλπ.. Για την αδυναμία να στείλει πλοία επικαλείται την υπάρχουσα έλλειψη χρημάτων: «...προσπάθησε και προσπαθεί να εξαρκέση εις τας χρείας Σας αναλόγως με τας περιστάσεις. Έγραψε και του εξοχότατου Θ. Γόρδον να Σας πέμψει τροφάς ικανάς και εντεύθεν δεν ημέλησεν να πέμψει τριάκοντα χιλιάδας οκάδας αλεύρι, δέκα χιλιάδας δεκάρια φουσέκια, και τρεις χιλιάδας ατζαλόπετρες δύο ρέσμα (δέματα) χαρτί, τα οποία συνώδευσε με τον Καπ. Τζαλαφατίνο και ελπίζει να σας φθάσουν γλήγορα.

2577. Αρχείο Ν. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 293-4. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 143.

2578. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 190, έγγρ. 14 της 1 Ιουλίου 1826.

Η απουσία ελληνικών πλοίων

Όπως αναφέρθηκε, ο Ιμπραήμ, δύο μέρες πριν να αρχίσει ο πόλεμος της Βέργας, μπήκε στα πλοία του και παρατηρούσε τις θέσεις των Μανιατών, ίσως ακόμη και να αναζητούσε την κατάλληλη παραλία, που θα έκανε την απόβασή του, την οποία είχε σχεδιασμένη και την πραγματοποίησε στο Διρό. Μπορεί όμως να ήθελε να φοβίσει τους Μανιάτες, ότι θα κάνει απόβαση στον τόπο τους για να μείνουν εκεί, ώστε η Βέργα να μην είναι κατάλληλα επανδρωμένη. Σε επιστολή τού Διονυσίου Μούρτζινου²⁵⁷⁹, Νικολάκη Χρηστέα και Πανάγου Κυβέλου από την Καρδαμύλη στις 21 Ιουνίου προς τον Θωμά Βενετσανάκη στην Καστάνια κλπ. αναφέρεται: «...Χθες τα καράβια του εκανονάρησαν την Τραχήλαν, τον Άγιον Δημήτριον και ταις Κιτριάις, και καμμιά μπάλα δεν ημπόρεσε να ευστοχήση τα οσπίτια. Διό αδελφοί τρέξατε και είναι άφευκτος η νίκη μας...».

Από το στρατόπεδο του Αλμυρού²⁵⁸⁰ στις 22 Ιουνίου, όταν ειδοποίησαν την Διοικητική Επιτροπή για τη νίκη εκείνης της ημέρας, ζητούσαν εφόδια και πρόσθεσαν: «...ομοίως μας είναι αναγκαία καί τινα πολεμικά πλοία...».

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στις 23 Ιουνίου από το κάστρο της Ζαρνάτας ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁵⁸¹, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης και ο Αθ. Κουμουνδουράκης έγραψαν στον Πετρόμπεη για την ανάγκη παρουσίας πολεμικών πλοίων στη θαλάσσια περιοχή της Βέργας.

Η Διοικητική Επιτροπή έδωσε απάντηση στις 25 Ιουνίου στους υπερασπιστές της Βέργας: «...Ούτε πλοία Ελληνικά κατά το παρόν ημπορούν να έλθουν αυτόσε, επειδή έχουν όλα όλην την προσοχήν τους προσηλωμένην εις τον Βυζαντινόν (τουρκικόν) στόλον, και έχουν προκειμένον να μη διαιρέσουν την δύναμίν των εις μοίρας. Όθεν η Γενναιότης σας οικονομούντες τα πάντα καθώς οι περιστάσεις συγχωρούν, φροντίσατε...».

Η Διοικητική Επιτροπή²⁵⁸² ζήτησε δύο φορές από τους Υδραίους και Σπετσιώτες να στείλουν πλοία. Στις 26 Ιουνίου έγραψε: «...διά τούτο η Διοίκησις προσκαλεί την ευγένειάν σας να μεταχειρισθήτε ους οίδατε τρόπους, να εκκινήσετε όσον τάχους δια τα παράλια της Σπάρτης πεντέξ ή και πλειότερα, αν εγκρίνετε, πλοία, τα οποία μόνον εμπορούν εις μέγα μέρος να εξασφαλίσουν και την Σπάρτην και τα σχέδια του εχθρού να ματαιώσουν με μεγάλην ζημίαν...».

Το δεύτερο έγγραφο της Διοικητικής Επιτροπής²⁵⁸³ της 27 Ιουνίου προς τους Υδραίους και Σπετσιώτες έγραψε: «...Αλλά διά να εξαφθή έτι μάλλον ο Σπαρτιατι-

2579. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 226-7. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 117.

2580. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 227-8. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 129.

2581. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 230-1. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 130-1.

2582. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 225-6. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 134.

2583. Α. Χ' Αναργύρου, Σπετσιωτικά, σ. 1047-1046-7. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 189, έγγρ. της 27 Ιουνίου 1826. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 139.

κός ζήλος και να γενούν τα κατά του εχθρού επιχειρήματα ευτυχέστερα, η παρουσία μιας ναυτικής δυνάμεως εις τα παράλια εκείνα είναι υπέρ άλλοτε συντελεστικότερα.

»Η ανέχεια του εθνικού ταμείου δεν απελπίζει την Διοίκησιν ότι θέλει πραγματοποιηθή εις αυτήν την ώραν η έκπλευσις των αναγκαίων πλοίων δια της φιλοτίμου και πατριωτικής συνδρομής των νήσων σας, υποσχομένης της Διοικήσεως να αποζημιώση μετ' ευγνωμοσύνης τας νήσους σας περί της εκπλεύσεως αυτής της δυνάμεως, όταν ευπορήσει το ταμείον...». Τα ελληνικά πλοία καθόλου δεν φάνηκαν στην κρίσιμη εκείνη ώρα. Η παρουσία ελληνικών πολεμικών πλοίων θα μπορούσε να προσβάλει το αποβατικό στράτευμα του Διρού και να το καταστρέψει μαζί και τον Ιμπραήμ.

Η Διοικητική Επιτροπή²⁵⁸⁴ στις 29 Ιουνίου 1826 έγραψε στους προκρίτους της Ύδρας τα ακόλουθα: «...η Διοίκηση δεν ημπορεί να μη σας εκφράσει την λύπην της, όχι τόσον διά την αγγελίαν της εκπλεύσεως μιάς μοίρας του εχθρικού στόλου, όσον διότι εξ αυτής εμποδίσθη εις την πλέον αρμοδίαν στιγμήν η θαλάσσιος συνδρομή εις τα κινήματα των Σπαρτιατών...».

Ακόμη ο Νικήτας Σταματελλόπουλος²⁵⁸⁵ έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη: «...Η ανδραγαθία των Σπαρτιατών οπού έκαμαν εις Αλμυρόν, νίκη τη αληθεία αξιωμαμόνευτος, επειδή δε και ως εκ τούτης της ζημίας του ο Ιμπραήμης ετοιμάζεται να τους ριχθή και διά ξηράς και διά θαλάσσης με τα ολίγα του ψαροκάραβα, ήτον αναγκαϊότατον εκλαμπρότατε να επρόφθαναν εις τα εκεί 6 ή και 8 πλοία ελληνικά επειδή και σας βεβαιώ ότι ήθελον ωφελήσει περισσότερον από δέκα χιλιάδες στρατεύματα, επειδή και διά να πάρουν τας πλάτας δεν φοβούνται, παρά διά θαλάσσης. Όθεν και αν το κρίνετε ας βαλθή εις πράξιν...».

Οι αρχηγοί των Μανιατών²⁵⁸⁶ από την Καρδαμύλη έγραψαν στις 27 Ιουνίου στους Υδραίους και Σπετσιώτες για την αποστολή πλοίων: «...Σας παρακαλούμεν λοιπόν διά να τρέξετε εις βοήθειάν μας με πέντε ή δέκα πλοία σας, διά να διαλύσετε την διά θαλάσσης πολιορκίαν μας, ώστε αμέριμνοι όντες του να παραφυλάττωμεν τα παράλια μας, να συσσωματωθώμεν όλοι μας και να τρέξωμεν διά να τον κτυπήσωμεν εν τω μέσω της πεδιάδος... Ο εχθρός δεν έχει περισσότερα των τριών караβίων και ταύτα μικρά· τα δε λοιπά είναι φορτηγά· όθεν εκκινήσατε όσον τάχος, και ελπίζομεν να πέσουν εις χείρας σας ζώντα. Όσον δε το καθ' ημάς, θέλει σας είμεθα διά βίου υπόχρεοι και θέλει τρέξωμεν και ημείς αμοιβαίως, διά να σας βοηθήσωμεν χρείας τυχοσύης...».

Οι οπλαρχηγοί από το στρατόπεδο του Αρμυρού²⁵⁸⁷ σε αναφορά τους της 27 Ιουνίου προς τη Διοίκηση γράφουν: «...Τα ελληνικά πλοία εισέτι δεν εφάνησαν, ώστε ο εχθρός είναι κύριος από το μέρος της θαλάσσης και ποτέ μεν εδώ, ποτέ δε

2584. Α. Λιγνού, Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΒ', σ. 239.

2585. Α. Λιγνού, Αρχείον Α. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Ζ', σ. 157.

2586. Α. Λιγνού, Αρχείον Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΒ', σ. 231-2. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 139-40

2587. Αρχείον Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 291-2. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 126-7.

εκεί μας επαπειλεί, διά να κάμη αποβάσεις, καθώς έκαμε και προχθές εις Διρό. Οι Μεσαμανιάτες διά τον προς το μέρος του Λιμενιού Τζίμοβας αιφνίδιον εμφανισμόν τριών εχθρικών πλοίων υποπτευθέντες επέστρεψαν πάλιν εις τα ίδια, φοβούμενοι μήπως κάμωσιν εκεί και δευτέραν απόβασιν και ένεκα τούτου η Βέργα μας σήμερα αδυνάτισε πολλά. Όλη η Μάνη ως παράλιος έχει την αυτήν υποψίαν και φυλάττει τα ακρωτήριά της, ώστε ημείς ενταύθα είμεθα πολλά αδύνατοι και φοβούμεθα μεγάλως μήπως ο εχθρός ευρόντας μας ολίγους, εισχωρήση εις τα όριά μας, ωφελούμενος από την εις τα παράλια διανομήν των περισσοτέρων στρατιωτών μας... Την αυτήν στιγμήν εις τας 6.1/2 ώρας δύο εχθρικά πλοία πυροβολούσι τες Κιτριές και άλλα δύο εις σπλέουσι διά ετούτον τον κόλπον, αγνοούμεν δ' οποιός είναι ο σκοπός των, διά τούτο και εστείλαμεν διακοσίους στρατιώτας από τη Βέργαν μας διά να προλάβη το παράλιον των Κιτριών, το οποίον είναι αδύνατον στρατιωτών.

»Εκ των δύο εισπλεόντων εις τον κόλπον μας πλοίων, το μεν πυροβολεί μίαν γαϊταν μας, φέρουσα ψωμί εις το στρατόπεδόν μας, διά τούτο εστείλαμεν ετέρους εκατόν στρατιώτας, διά να πυροβολώσιν από το μέρος της ξηράς, όπως υπερασπισθώσιν αυτήν και της ευκολύνωσιν τον δρόμον της, το δε τραβά κατ' ευθείαν εις το στρατόπεδόν μας, και συμπεραίνομεν εκ τούτου, ότι σήμερα θα πολεμηθή η Βέργα μας θαλάσσης τε και ξηράς...».

Σε επόμενη αναφορά της ίδιας ημέρας των υπερασπιστών της Βέργας²⁵⁸⁸ προς τον Ιάκωβον Κορνήλιον και τον αρχιδιάκονον Ιωακείμ Κωνσταντά έγγραψαν τα επόμενα: «...Προ μισής ώρας, δηλ. περί τας ένδεκα και ήμισυ ώρας σήμερα, εμβήκαν εις τον κόλπον τούτον τα εις το πρότερον γράμμα μας σημειωθέντα σας δύο εχθρικά πλοία, από τα οποία το μεν έλαβε τον δρόμον της Παλαιόχωρας, το δε ήλθεν ενταύθα και μας επυροβολούσεν ακαταπαύστως, ενώ το πρώτον εδοκίμαζε να κάμη απόβασιν, πλην μήτε το έν μήτε το άλλο ηδυνήθησαν να κατορθώσουν τους ολεθρίους σκοπούς των, επειδή εκαταλάβαμεν το στρατήγημά των, στείλαντες αρκετούς στρατιώτας προς φύλαξιν ταύτης της θέσεως, διό και ανεχώρησαν εμπαιζόμενοι από τους Σπαρτιάτας...».

Η Διοικητική Επιτροπή²⁵⁸⁹ σε νεώτερό της έγγραφο της 1^{ης} Ιουλίου προς τους αγωνιστές της Βέργας έγραψε «...Η χρηματική ανέχεια του Εθν. Ταμείου, ήθελε σταθή μοναχή αιτία του να μην σας έλθουν ελληνικά πολεμικά πλοία, επειδή δεν ήθελε ημπορέση να τα οικονομήση η Διοίκησις διά να τα πέμψη, οπου χωρίς τούτου δυσκόλως ήθελε έλθουν, αλλά ταύτην την δυσκολίαν συνώδευσε ηδη και άλλη μεγαλυτέρα. Η είδησις δηλαδή της εκπλεύσεως μιας μοίρας του Βυζαντινού (τουρκικού) στόλου, ήτις δεν συγχωρεί εις τους θαλασσιούς μας, κατά την οποίαν έλαβον βάσιν του να έχουν τον ελληνικόν στόλον ηνωμένον, δεν συγχωρεί δηλαδή να διαιρέση μοίρα τινά, να τη στείλη αυτόσε. Ελπίζει όμως η Διοίκησις να μην ευρεθή η Σπάρτη εις εκείνην την στάσιν, ώστε να αισθανθή την έλλειψιν του ελληνικού στόλου...».

2588. Αρχείο Ν. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 292. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 127.

2589. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 190, έγγρ. 14 της 1 Ιουλίου 1826.

Το μνημείο της Βέργας και ο εορτασμός της επετείου

Το οχύρωμα της Βέργας του Αλμυρού, που τόσο συνετέλεσε στην έκβαση των μαχών της 22-24 Ιουνίου 1826, αλλά και στην άμυνα της Μάνης μέχρι την αποχώρηση του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο, εγκαταλείφθηκε και κανείς δεν ενδιαφέρθηκε για τη διατήρησή του. Η προσφορά του οχυρώματος αυτού στον απελευθερωτικό αγώνα παραβλέφθηκε από τους Μανιάτες, όπως λησμονήθηκε και η συμβολή της Μάνης από τους Έλληνες γενικά. Τα σπίτια των Καπετανάκηδων, που ήταν στο δυτικό άκρο της Βέργας, με την πρόχειρη κατασκευή τους, κατέρρευσαν με την πάροδο του χρόνου. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όπως αναφέρθηκε, υπήρχαν μόνο τα χαλάσματα του πύργου του Σταυριανού Καπετανάκη στο σημείο του σημερινού μνημείου και η ανάμνηση της «καζάρμας», δηλαδή του στρατώνα, (που ήταν στη θέση της οικίας Μασουρίδη) στον οποίο φιλοξενούντο στρατιώτες από διάφορα μέρη της Μάνης για την άμυνα του τόπου.

Όταν το 1926 εορτάστηκε για πρώτη φορά η εκατονταετηρίδα της μάχης²⁵⁹⁰, όπως έγραφε η εφημερίδα Καλαμάτας «Σημαία» της 22 Ιουνίου 1926, «δεν σώζονται παρά ερείπια μιας παμπαλαιάς μάνδρας».

Μετά από ένα αιώνα αδιαφορίας και λησμονιάς της θριαμβευτικής νίκης των Μανιατών, με τη συνδρομή και των Μεσσηνίων, κατά του Αιγυπτιακού στρατού, ο αντιστράτηγος Ιωάννης Γρηγοράκης²⁵⁹¹, απόγονος του Αντώνη Γρηγοράκη, ανέσυρε από τη λήθη της ιστορίας τις μάχες της Βέργας. Το 1926 ήταν υφυπουργός των συγκοινωνιών στην κυβέρνηση του Θεόδωρου Πάγκαλου και πρωτοστάτησε στον πανηγυρικό εορτασμό της επετείου της μάχης της Βέργας, όπου εκπροσώπησε ο ίδιος την κυβέρνηση..

Όπως επιγράφει σε τετράστιχο πρωτοσέλιδο άρθρο της η ίδια εφημερίδα, για τον εορτασμό «Η εκατονταετηρίς της Βέργας – Μεγαλοπρεπής εορτασμός – Η συμμετοχή της Κυβερνήσεως - Πρωτοφανής συναγεμρός», στο οποίο σημειώνεται: «*Η αθρόα συμμετοχή των Λακώνων και των Μεσσηνίων εις τον εορτασμόν της εκατονταετηρίδος της Βέργας αποδεικνύει ότι το πυρ του πατριωτισμού εξακολουθεί να εμφωλεύει ακόμη εις τας ψυχάς όλων. Οσάκις παρουσιάζεται ευκαιρία ο Ελληνικός πατριωτισμός εκδηλούται κατά τον συγκινητικώτερον τρόπον. Ότι εγένετο προχθές εις την Βέργαν και τον Αλμυρόν είναι ανώτερον πάσης περιγραφής. Η ιστορική Βέργα εγένετο γενικόν προσκύνημα. Από όλης τας Κοινοτήτας της Μάνης και από τας Καλάμας συνέρρευσαν χιλιάδες ανθρώπων...*

2590. Βιργ. Αλμπάνη, ό.π., σ. 325.

2591. Όπως γράφει η Εφημερίδα της Καλαμάτας «Σημαία» της 22 Ιουνίου 1926, τον υφυπουργό Ιωάννη Γρηγοράκη προσεφώνησε ο γιατρός Ηλίας Γιατράκος με τα ακόλουθα λόγια: «*Εις τον αντιπρόσωπον της Κυβερνήσεως υπουργόν επί της Συγκοινωνίας και επίτιμον απόγονον της Ηγεμονικής της Μάνης οικογενείας των Γρηγοράκηδων, η Οργανωτική Επιτροπή επί τη εορτή της εκατονταετηρίδος της μάχης της Βέργαςεύχεται υμίν το ευ παρέστητε*».

»...Μετά τον Σεβαστόν Μητροπολίτην λαμβάνει τον λόγον ο καθηγητής της ιστορίας της Φιλοσοφίας εν τω Εθνικώ Πανεπιστημίω κ. Γεώργιος Λογοθέτης, επίτηδες μετακληθείς εξ Αθηνών υπό της Οργανωτικής Επιτροπής, απόγονος του Α' Γραμματέως του Πετρόμπεη. Ο λόγος τού κ. Λογοθέτη δεν ήτο μόνον ένα λογοτεχνικόν αριστούργημα αλλά ένα αληθινόν πατριωτικό λουτρόν, μέσα από το οποίον οι ακροαταί ήντλησαν θάρρος και ελπίδας Εθνικάς...».

Το 1935 η Λέσχη Λακώνων της Αθήνας επισκεύασε ή ανακατασκεύασε το τείχος στα κατώτερα διακόσια περίπου μέτρα προς τη θάλασσα και είναι αυτό που βλέπουμε σήμερα. Ενδιαφέρον θα ήταν αν υπήρχε δυνατότητα να αναγνωρισθούν οι παλαιές από τη νεώτερη κατασκευή. Επειδή δεν σώθηκαν ίχνη της Βέργας πάνω από το δρόμο των χρόνων εκείνων, όπου είναι ακόμη ο στρογγυλός πολεμόπυργος, μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα ήταν μια απλή και συνηθισμένη ξερολιθιά με πολεμίστρες, ικανή να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις ενός πολέμου χωρίς πυροβολικό.

Όπως έγραψε ο Δικαίος Β. Βαγιακάκος²⁵⁹²: «...Δι' αυτήν την νίκην ο Λακωνικός Λαός και η Λέσχη Λακώνων εθεώρησαν χρέος των να περισώσουν το τείχος της Βέργας και να υψώσουν προ αυτού στήλην, σεμνήν και απέριττον, δωρικὴν την εμφάνισιν ως ευγνωμοσύνης μνημείον αθάνατον προς τιμὴν των αγωνιστῶν και νικητῶν του Ιμβραήμ ζώντων και ηρωικῶς τεθνεώτων.

»Η Εραρική Επιτροπή συνεστήθη το 1933 υπό την προεδρία του υποστρατήγου Βενετσάνου Ηλ. Καπετανάκη...». Η στήλη έφερε την επιγραφή:

**ΤΟΝΔ' ΟΧΘΟΝ ΕΝΘΑΔΕ ΣΤΗΣΞΕΝ
ΑΔΡΟΝ ΑΔΟΥΛΩΤΟΥ ΦΕΓΓΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ
Η ΛΕΣΧΗ ΛΑΚΩΝΩΝ
ΕΤΕΙ ΑΨΛΕ'**

Η εφημερίδα της Καλαμάτας «Θάρρος» της 21^{ης} Ιουνίου 1935 επιγράφει το πρωτοσέλιδο άρθρο της με τα ακόλουθα: «Ο εορτασμός της Βέργας θα είναι εφέτος μεγαλοπρεπέστατος, θα έλθουν τρεις υπουργοί, ο στόλος και σμήνος αεροπλάνων».

Στην εορτή ήταν παρόντες δύο από τους υπουργούς της τότε κυβερνήσεως οι οποίοι ήταν Μεσσήνιοι, Εσωτερικών ο Περικλής Ράλλης και Αεροπορίας ο Γ. Σχινάς, ακόμη παραευρέθηκε και ο υπουργός των Ναυτικών Βίκτωρ Δούσημανης. Την εορτή λάμπρυναν με την παρουσία τους η ναυαρχίς του στόλου «Αβέρωφ», τα αντιτορπιλικά «Ελλη», «Λέων» και «Πάνθηρ» και τα υποβρύχια «Νηρεύς», «Τρίτων» και «Παπανικολής». Στις 9 το πρωί προσθαλασώθηκε μπροστά στο Αλμυρό σμήνος υδροπλάνων.

2592. . Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Ο Λακωνικός Σύνδεσμος – Η λέσχη Λακώνων και το Ηρώον της Βέργας, Λακωνικά Σπουδαί 19(2010)124 και 130.

Στη δεκαετία του 1970 το παλαιό μνημείο αντικαταστάθηκε από μεγάλη μαρμάρινη πλάκα, η οποία φέρει λαξευμένη εικόνα Μανιάτη πολεμιστή.

Με την πάροδο των χρόνων παρατηρείται ατονία του εορτασμού, η προσέλευση των αρχών σπανίζει, ελαττώνεται ο λαός, γιατί ο χώρος είναι μικρός και ακατάλληλος. Ίσως η ανάθεση της διοργάνωσης της εορτής στην περιφέρεια Πελοποννήσου να υπήρξε ατυχής.

Η απόβαση στο Διρό

Η περιοχή του Διρού-Αρεόπολης-Οιτύλου από στρατιωτική άποψη είναι πολύ σημαντική. Ο Κ. Λ. Κοτσώνης γράφει: «...Ζωτική περιοχή της Μάνης είναι ο χώρος Οιτύλου-Αρεόπολης με τους όρμους Λιμενίου και Διρού. Όποιος κατέχει την περιοχή αυτή, έχει τα εξής σπουδαία πλεονεκτήματα: Απομονώνει τη Μέσα Μάνη από την υπόλοιπη. Μπορεί να ενεργήσει επιθετικά είτε προς την Έξω Μάνη-Μεσσηνία, είτε προς την Κάτω Μάνη-Λακωνία. Με τους όρμους Λιμενίου και Διρού έχει εξασφαλισμένη άνετη επικοινωνία και ανεφοδιασμό...».

Στην αναφορά που έγινε για το σχέδιο του Ιμπραήμ με σκοπό την κατάκτηση της Μάνης, είχε γίνει λόγος ότι υπήρχαν δύο σκέλη. Ο Κεχαγιάς θα οδηγούσε τους Αιγύπτιους στη Βέργα του Αρμυρού, ενώ συγχρόνως θα γινόταν απόβαση στο Διρό από τον ίδιο τον Ιμπραήμ, ώστε να διασπαστεί η άμυνα των Μανιατών και να αναγκαστούν να καταθέσουν τα όπλα. Ως εμπνευστής τού σχεδίου φέρεται ένας Κύπριος²⁵⁹³, ονομαζόμενος Κυπρίδημος Γεωργιάδης, ο οποίος είχε διατελέσει υπασπιστής του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη. Αυτός επειδή σκότωσε έναν άνδρα του Χατζη-Μιχάλη και για να αποφύγει τις συνέπειες, λιποτάκτησε προς τον Αιγυπτιακό στρατό, αλλάξοπίστησε και γνωρίζοντας τόπους και ανθρώπους του περιβάλλοντος των Μαυρομιχαλαίων, ανέλαβε να οδηγήσει ο ίδιος στη νίκη τον Ιμπραήμ.

Ο Ιμπραήμ σαν έμπειρος στρατιωτικός, αλλά και φωτισμένος από τις συμβουλές των Ευρωπαίων αξιωματικών που τον συνόδευαν, διέβλεπε τον κίνδυνο που θα μπορούσε να έχει η εισβολή στο εσωτερικό της Μάνης από το Αρμυρό. Αν εισχωρούσε ο στρατός του σε ένα έδαφος τραχύ, άγονο και άνυδρο, που το διέκοπταν βαθιές χαράδρες και σχηματίζονταν στενωσιές κατάλληλες για ενέδρες, ενώ η

2593. Κ. Λ. Κοτσώνης, Τόπος που θα άρχιζε το εικοσιένα, Ιθώμη 5(1974)13. Αναδημοσίευση στο «Μελετήματα και άρθρα», ό.π., σ. 9. Ο Κ. Λ. Κοτσώνης προσθέτει στη συνέχεια ότι η δύναμη που την εξουσιάζει έχει το μεγάλο στρατηγικό πλεονέκτημα να: «ελίσσεται κατά εσωτερικές γραμμές» (προς τα γύρω μέρη), με δυνατότητα να επεμβαίνει με ταχύτητα οπουδήποτε παρουσιαστεί απειλή ή ανάγκη. Παράδειγμα η έγκαιρη και αποτελεσματική αντιμετώπιση διαδοχικών απειλών σε διάφορες τοποθεσίες, την εποχή του Ιμπραήμ. Αντίθετα ένας εισβολέας, αν αποτύχει στην πρώτη επιθετική προσπάθεια, θα αναγκαστεί «να ελιχθεί κατά εξωτερικές γραμμές» (εκλογή άλλου σημείου προσβολής) με συνέπεια τη μεγάλη καθυστέρηση. Κι εδώ παράδειγμα ο Ιμπραήμ, που με την αποτυχία του στη Βέργα, χρειάστηκε δύο μήνες να κινηθεί από την Τριπολιτσά, για να μπορέσει να εξαπολύσει τη νέα του επίθεση κατά της Μάνης από ανατολικά.

χρήση του ιππικού θα ήταν δυσχερής, θα μπορούσε εύκολα να αποκοπεί η επικοινωνία του και ο ανεφοδιασμός του με δραματικές συνέπειες για το στράτευμά του. Ακόμη υπήρχε και ο φόβος των νυχτερινών επιδρομών των Μανιατών, στις οποίες είχαν εξαιρετικές επιδόσεις, πιθανώς με καταστρεπτικά αποτελέσματα για το στρατό του και γενικότερα για την αποστολή του στην Πελοπόννησο.

Αν στρέψουμε την προσοχή μας πίσω στις 22 Ιουνίου, ημέρα Τρίτη, τότε που οι Αιγύπτιοι υπό τον Κεχαγιά και το Γάλλο εξωμότη Σουλεϊμάν μπέη (Sève) άρχισαν τον πόλεμο στη Βέργα του Αρμυρού, θα δούμε παράλληλα ότι ο Ιμπραήμ επιβίβασε στα πλοία του 1.500 στρατιώτες στη Μπούκα της Μεσσηνίας και επικεφαλής ο ίδιος του στρατού του, έπλευσε προς τον όρμο του Διρού. Στη διάρκεια της νύχτας και πριν ακόμη να χαράξει, η Τετάρτη 23 Ιουνίου, έκανε απόβαση του στρατεύματός του.

Ο Πέτρος Κουτήφαρης²⁵⁹⁴ γράφει σχετικά: «...Άμα αρξαμένου του εν Αλμυρώ αγώνος οι αρχηγοί εξέπεμψαν απανταχού της Μάνης ταχυδρόμους, εντεταλμένους να ποιήσωσι γνωστόν τον εν Αλμυρώ κίνδυνον και ειδοποιήσωσι πάντας τους δυναμένους φέρειν όπλα να σπεύσουν ως τάχιστα εκεί προς επικουρίαν. Οι ταχυδρόμοι ούτοι αφικόμενοι και εις τα ειρημένα χωρία Πύργον και Χαριάν την αυτήν της εις Διρόν αποβάσεως των Αιγυπτίων νύκτα, ήρξαντο κατά την συνήθειαν κρούοντες τους κώδωνας των εκκλησιών ίνα συναθροισθώσιν οι κάτοικοι και αναγγείλωσιν αυτοίς τα εντεταλμένα. Οι Οθωμανοί όμως ακούσαντες τας κωδωνοκρουσίας ταύτας και γινόμενοι ή μαθώντες, ότι τούτο η (=είναι) εν Μάνη σημείον επικειμένου κινδύνου και γενικώς συναθροίσεως και νομίσαντες φυσικώ τω λόγω ότι ο σκοπός των είχε γίνει γνωστός εις τους Μανιάτας δεν ετόλμησαν να ριψοκινδυνεύσωσι την νύκτα, αλλ' απεφάσισαν να περιμένωσι την ημέραν και να οχυρώσωσι κατά το διάστημα της νυκτός ύψωμά τι, υπερκείμενον του ορμίσκου και δεσπόζον αυτού...».

Από παράδοση αναφέρεται ότι ο πρωτοσύγκελλος²⁵⁹⁵ του Πύργου, Ρηγανάκος, τα ξημερώματα της απόβασης λειτουργούσε στο «ρημοκκλήσι του Διρού», πιθανώς το μοναστήρι του Σωτήρος και είναι ο πρώτος που είδε την παρουσία των Αιγυπτίων.

Οι Μανιάτες δεν περίμεναν μια τέτοια αποβατική ενέργεια, γι' αυτό οι άνδρες της περιοχής είχαν εκστρατεύσει στο Αρμυρό, για να εμποδίσουν την είσοδο των Αιγυπτιακών δυνάμεων στο έδαφος της Μάνης. Οι γέροι, οι έφηβοι και οι γυναίκες, που είχαν μείνει πίσω, θέριζαν και σώριαζαν τα δεμάτια από τα στάχυα στις θημωνιές για το αλώνι. Όσους κοιμόνταν στα χωράφια, για να φυλάξουν τους καρπούς της γης που είχαν μαζέψει, τους βρήκαν οι Αιγύπτιοι στρατιώτες στον ύπνο κι όταν ξύπνησαν, στο μισοσκόταδο της χαραυγής νόμισαν πως είναι ξωτικά και έκαναν το σταυρό τους. Σύντομα όμως συνήλθαν κι έγιναν οι γυναίκες μπροστάρηδες, για να αναπληρώσουν τους άνδρες τους, οι οποίοι πολεμούσαν στη Βέρ-

2594. Εφημ. Αθηνών «Μεσηνιακά Νέα» αριθ. φ. 307 της 6 Ιουνίου 1976, απόσπασμα από το Αρχείο του Ρήγα Παλαμήδη.

2595. Πέτρου Κουτήφαρη, ό.π., σ. 10.

γα και μαζί με γέρους και παιδιά αρχικά αμύνθηκαν με τα σύνεργα του θεισμού, κυρίως τα δρεπάνια ή τις πέτρες κι ύστερα έτρεξαν στους πύργους τους να πάρουν τα όπλα τους και να αντισταθούν στην εχθρική εισβολή.

Από το Σπ. Τρικούπη²⁵⁹⁶ μαθαίνουμε μια λεπτομέρεια του αγώνα, που δείχνει το ψυχικό σθένος και την αγωνιστικότητα των γυναικών της Μάνης: «...Ανδρες εφάνησαν την ημέραν ταύτην και αυτά αι δρεπανηφορούσαι Μανιάτιδες και άξιον μνήμης το εξής ανδραγάθημα μιάς αυτών. Θερίζων ο γέρων Βοζίκης τον επί της παραλίας αγρόν του συνελήφθη αίφνης υπό δύο Αιγυπτίων. Καταγινομένων δε εις δέσμευσίν του επέπεσεν η συνθερίζουσα θυγάτηρ του Πανώρηα, έκοψε διά του δρεπάνου της τον λάρυγγα του ενός και βοηθουμένη υπό του πατρός της εφόνησε και τον άλλον...».

Ο Ν. Σπηλιάδης²⁵⁹⁷ αναφέρει στην ιστορία του ότι: «...μόλις ηκούσθη το πράγμα (η απόβαση), ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης²⁵⁹⁸, ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, ο Ιωάννης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης, και ο Πανάγος Πικουλάκης ήταν εις το Λιμένι, μίαν ώρα απέχον από το Δηρόν. Τότε ο Αντ. Μαυρομιχάλης και ο Ιω. Ροδίτης επί κεφαλής πλήθους γυναικοπαίδων έδραμον εις το Βαθύ, επί σκοπώ να σωθώσι εις τα Κύθηρα: τους ηκολούθησαν δε και πολλοί ένοπλοι: ο δε Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με τον υπασπιστή του Ντσιανόγλου έφυγον εις το βουνόν, ο δε Πανάγος Πικουλάκης έδραμεν εις τον πόλεμον με πενήντα στρατιώτας. Συνέδραμον ο Γ. Καβαλιεράκης, ο Γιώργης Καπετανάκος-(Μαυρομιχάλης), ο Ιωάννης Κρανίδης-Φελούρης, ο Βασίλης Μιχαελάκος και άλλοι ως τριακόσιοι, και πλέον ή τριακόσιαι γυναίκες από τα περίξ χωρία και όλοι ομού προσέβαλλον τους εχθρούς και τους έτρεψαν εις φυγήν κακώς έχοντας προς τον αιγιαλόν...».

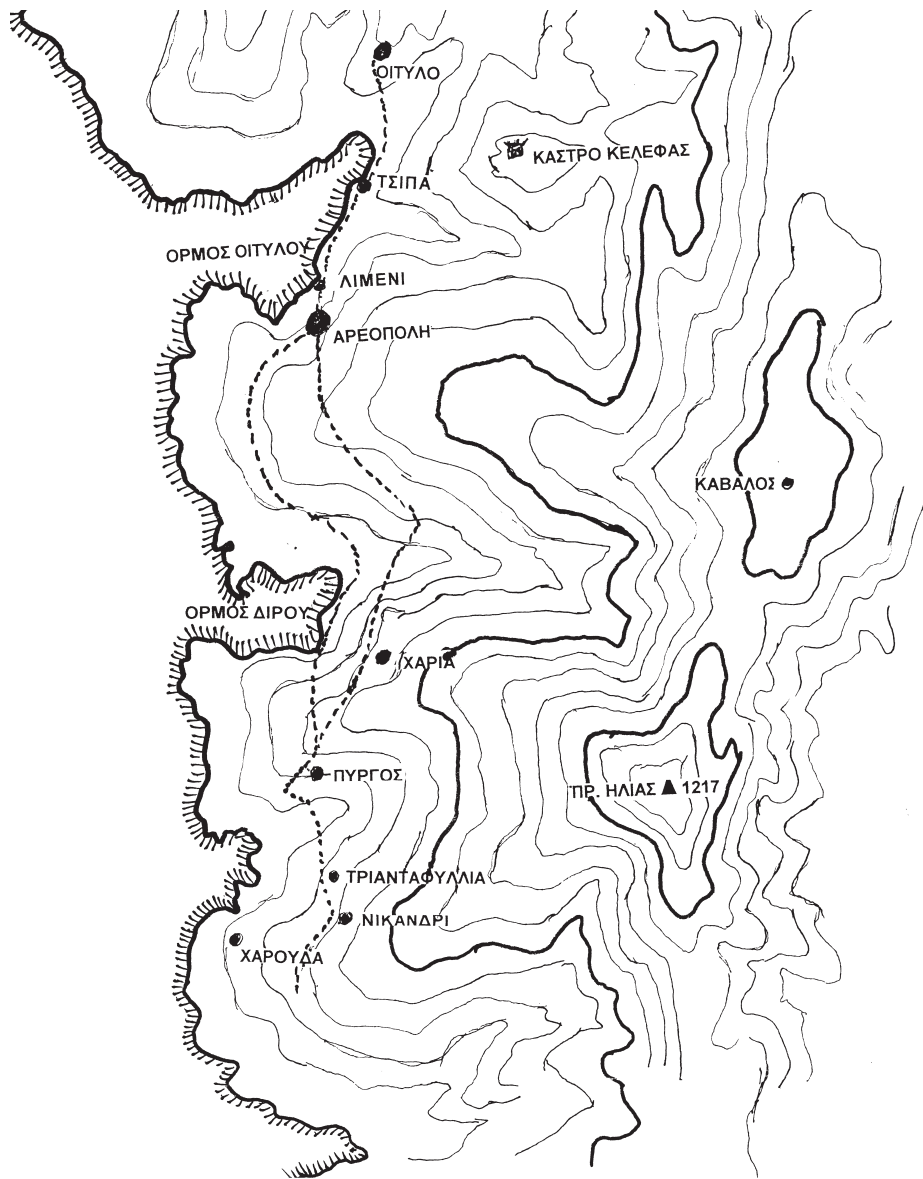
Ο Ιμπραήμ, αφού τη νύχτα της 22 προς 23 Ιουνίου αποβίβασε το στρατό του στον όρμο του Διρού, οδήγησε τα καράβια του τα χαράματα της Τετάρτης 23 Ιουνίου, στο διπλανό όρμο του Οιτύλου και άρχισε να βομβαρδίζει τα Μαυρομιχαλαίικα σπίτια στο Λιμένι²⁵⁹⁹. Κατά τον Πέτρο Κουτήφαρη οι κρότοι των κανονιών θα έστρεφαν εκεί την προσοχή των Μανιατών, ώστε να τρέξουν όλοι στο Λιμένι και οι στρατιώτες του από το Διρό θα μπορούσαν απρόσκοπτα να προελάσουν στις γύρω περιοχές. Τα αιγυπτιακά πλοία βρήκαν αντίσταση και από τη στεριά τα χτυπούσαν με δύο κανόνια από την τάπια που ήταν πάνω από τον Άγιο Σώστη (εκκλησία του νεκροταφείου) και τα πυροβολούσαν με τουφέκια και δεν άφησαν τους Αιγύπτιους να προξενήσουν αξιόλογες ζημιές στους πύργους, ούτε να κάνουν απόβαση.

2596. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, ό.π., σ. 175: «Σ το ρημοκλήσι του Διρού λειτουργά ο πρωτοσύγκελλος...». Το υ ιδίο υ, Η συντριβή του Ιμπραήμ πασα κατά την απόβασίν του εις το Διρόν της Μάνης κατά την 23-26 Ιουνίου 1826 (ομιλία εις Διρό το 2001), Λακωνικά Σπουδαί 16(2002)462.

2597. Σ π. Τρικούπη, Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως, έκδ. Χάρη Πάτση, Αθήνα 1959, τόμ. Δ', σ. 21. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 84.

2598. Ν. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, τόμος Γ', σ. 61.

2599. Κ. Α. Κοτσώνη, Αντώνιος Πιέρου Μαυρομιχάλης, Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)450.

Ο όρμος του Διρού και η γύρω περιοχή. Διακρίνονται οι δρόμοι της εποχής εκείνης.

Το στρατιωτικό σώμα του αιγυπτιακού στρατού που αποβιβάστηκε στο Διρό χωρίστηκε σε δύο φάλαγγες. Η μια έστρεψε την προσοχή της στην εξουδετέρωση κάθε αμυντικής εστίας στα γειτονικά χωριά Χαριά και Πύργο, που βρίσκονται σε κοντινή απόσταση. Όμως ο στρατός του Ιμπραήμ βρήκε εκεί εστίες αντίστασης που προβλήθηκε στους πύργους από γέρους, γυναίκες και εφήβους, ενώ μέρος των γυναικών οδήγησαν για ασφάλεια τα μικρά παιδιά τους στο ύψωμα του Προφήτη Ηλία. Η ευστοχία των μανιάτικων όπλων και οι απώλειες που προκαλούσαν στους εχθρούς δεν επέτρεψε την ολοκληρωτική κατάληψη των χωριών αυτών.

Η άλλη φάλαγγα του Αιγυπτιακού στρατού κατευθύνθηκε προς την Αρεόπολη, που βρίσκεται βορειότερα σε απόσταση περίπου μιας ώρας. Πρώτα πλησίασε το νοτιοδυτικό οικισμό του χωριού, τα Τσαλαπιάνικα²⁶⁰⁰, αλλά και εκεί βρήκε απέναντί της τα εύστοχα πυρά από μερικούς οχυρούς πύργους, των οικογενειών Κουτσουλιέρη, Ντρουφάκου, Κουτράκου, Ρεμπάκου και Πικουλάκη στους οποίους είχαν συγκεντρωθεί γυναίκες, πενήντα γέροντες και έφηβοι του τόπου, για να αναμετρηθούν με τους τακτικούς στρατιώτες του Ιμπραήμ. Από τον πύργο του Πικουλάκη κανονιοβολήθηκαν, ενώ άνδρες και γυναίκες τους πολεμούσαν και από τα πλάγια, κρυμμένοι πίσω από μάνδρες²⁶⁰¹. Η πορεία του αιγυπτιακού στρατού ανακόπηκε και εδώ.

Όπως αναφέρει ο Πέτρος Κουτήφαρης²⁶⁰², οι Αιγύπτιοι στο δρόμο τους συνάντησαν αντίσταση σε μια απομονωμένη οικοδομή, προφανώς στον αναφερόμενο πύργο του Κληροδέτη. Σε αυτόν είχαν κλειστεί πέντε λεοντοκαρδοί Μανιάτες πολεμιστές με τον αρχηγό τους, οι οποίοι πήγαιναν στο μέτωπο της Βέργας. Απρόσμενα, περνώντας από την περιοχή του Διρού, είδαν τους Αιγύπτιους στρατιώτες, οχυρώθηκαν αμέσως μέσα στον πύργο και άρχισαν να πυροβολούν εναντίον τους. Με τα εύστοχα πυρά τους προκάλεσαν πολλές απώλειες στους εχθρούς, μεταξύ δε των σκοτωμένων ήταν και ένας αξιωματικός, ώστε τελικά οι Αιγύπτιοι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν άπρακτοι. Συνήθως ο στρατός του Ιμπραήμ δεν προχωρούσε, αφήνοντας πίσω του εστίες αντίστασης. Στην περίπτωση εκείνη η συμβολή των λίγων αυτών Μανιατών στην άμυνα, η οποία προβλήθηκε στους Αιγύπτιους, υπήρξε σημαντική, διότι ενώ αυτοί ήταν ελάχιστοι, απασχόλησαν μια μεγάλη εχθρική δύναμη.

Το περιστατικό αυτό περιγράφεται λεπτομερέστερα σε ένα πιστοποιητικό της 12 Ιουνίου 1865, που υπέγραψαν πολλοί αγωνιστές²⁶⁰³, το οποίο αποκαλύπτει και

2600. Σύμφωνα με μια εκδοχή οι Αιγύπτιοι κατέλαβαν τα Τσαλαπιάνικα και Λεοντοκιανιάνικα της Αρεόπολης. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 26, φάκ. αριθ. 2405.

2601. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Ο Ιμπραήμ εναντίον της Μάνης, ό.π., σ. 41.

2602. Π έ τ ρ ο υ Κ ο υ τ ή φ α ρ η, Τρεις μάχαι των Μανιατών κατά των Αράβων εν έτει 1826, Μεσηνιακό Ημερολόγιον υπό Ιω. Π. Παρασκευοπούλου του 1880, σ. 11-2.

2603. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 66, φάκ. αριθ. 77. Το έγγραφο υπογράφουν οι ακόλουθοι: Εν Αρεόπολει τη 12 Ιουνίου 1865. Οι κάτοικοι της επαρχίας Γυθείου και Οιτύλου (αριστερή στήλη): Ηλίας Ξανθάκος, Ν. Λαγανάκος, Ηλίας Αραπάκης, Α. Πουλατζάς, Α. Κοιλιάκος, Νικόδημος πρωτοσύγκελλος (Λαγάκος;;), Ν. Σακελλάριος Σαΐσανάς, Γ. Κοντάρρος, Ν. Φραγκάκος, Μιχαήλ Κονομάκος, Οικονόμος Σαμπατάκης,

τα ονόματα των ηρωικών Μανιατών: «Πιστοποιούμεν οι υποφαινόμενοι γέροντες αγωνισταί κάτοικοι των επαρχιών Γυθείου και Οιτύλου... ότι ο εκ Καρουπόλεως του ομωνύμου δήμου Θεόδωρος Καβαλιεράκης ή Γεωργίβελος... τον είδομεν μαχόμενον και διακριθέντα επί γενναιότητι και ανδρεία της οποίας θαυμαστόν και άξιον αποθανάτισεως δείγμα έδωκε κατά την εις Διρόν εν έτει 1826 γενομένην απόβασιν των στρατευμάτων του Ιμβραήμ, κατά την οποίαν αντέστη αυτός μετά πέντε άλλων, ήτοι του Ηλία Ξανθάκου λοχαγού του πεζικού, Νικολάου Βαλαράκου, Πέτρου Μενουδάκου, Μιχαήλ Φρατζισκάκη και του φονευθέντος Δ. Ζαγουριανάκου, κλεισθείς εντός μικρού οικίσκου από του οποίου επολέμησαν επί ολόκληρον ημέραν φονεύσαντες απείρους εχθρούς εν οίς και τον αρχηγόν του ιδίου πολεμήσαντος αυτούς σώματος συνισταμένου εξ οκτακοσίων περίπου, άχρις ου ηνάγκασαν τον εχθρόν να αποχωρήση αφείς αυτούς ελευθέρους και αβλαβείς εκτός του φονευθέντος κατά την διάρκειαν της πολιορκίας, περίστασις την οποίαν αναφέρει η ιστορία ως εν των λαμπροτέρων επεισοδίων του ιερού αγώνος άξιον των Θερμοπυλών και της Γραβιάς παρασιωπούσα μόνον τα πρόσωπα τα οποία ηγγόη...».

Συνεχίζοντας ο Πέτρος Κουτήφαρης γράφει ότι η άμυνα, που συνάντησαν τα στρατεύματα του Ιμπραήμ στην περιοχή του Διρού και της Αρεόπολης, τους απογοήτευσε, διότι νόμιζαν πως η πορεία τους θα ήταν απρόσκοπτη από την έλλειψη ανδρών στην περιοχή εκείνη. Η αντίσταση που συνάντησαν τους έκανε να προτιμήσουν να συμπτυχθούν κοντά στο σημείο της απόβασης. Το απόγευμα της Τετάρτης 23 Ιουνίου ο Αιγυπτιακός στρατός συγκεντρώθηκε σε ένα οχυρό ύψωμα, το οποίο αναφέρεται ως «Τζουμπάρι»²⁶⁰⁴, το οποίο δεσπάζει του όρμου του Διρού και περίμενε να έρθουν νέες ενισχύσεις από τα πλοία για να συνεχίσουν την πορεία τους. Ίσως οι Αιγύπτιοι να είχαν την ελπίδα ότι θα είχε διασπασθεί η άμυνα στο Αλμυρό και μια τέτοια είδηση θα προκαλούσε διάλυση και των Μανιατών στο Διρό.

Η απόβαση του Αιγυπτιακού στρατού στο Διρό έγινε γνωστή στα γύρω χωριά με καμπανοκρουσίες και άρχισαν να συγκεντρώνονται οι εναπομείναντες άντρες συνοδευόμενοι από γέρους, εφήβους και προ πάντων από γυναίκες, οι οποίες αποδείχθηκαν πρωτοπόροι στον αντιστασιακό εκείνον αγώνα.

B. Παυλάκος, Αθανάσιος Α. Ταβουλάρης, Κ. Δημητράκος, Μιχαήλ ιερέυς Θεοδωρακάκος, Κ. Μιχαλάκος, Π. Κωνσταντάκος, Δ. Πιερακάκος, Γ. Σαμπατάκος, Δικαίος Μουκάκος. (Δεξιά στήλη) Κυριακούλης Νικουλαράκος, Κωνσταντής Κουντουράκος, Ιωάννης Μ. Λαγάνης, Πνευματικός Δ. Ξιφαράκος, Κ. Ν. Μπεχράκης, Ν. Κ. Μπεχράκης, Ευστράτιος Ν. Μπεχράκης, Γεώργιος Ιω. Μπεχράκης, Π. Κυριακάκος, Ιω. Πετράκος, Π. Λαμπρινάκος, Ευστράτιος Λαμπρινάκος, Αηγήρης Πέτρου, Κ. Γεωργίου, Σ. Γεωργίου, Δημήτριος Μπεχράκης, Θεόδωρος Δημητρακάκος, Νικόλαος Κωνσταντάκος, Σ. Θεοδωρόπουλος, Γ. Γερακούλακος, Δημήτριος Ιω. Ξιφαράκος, Γ. Μ. Ξιφαράς, Κ. Παυλακάκος (;), Γ. Βιριδάκος, Γ. Κολοκούρης, Μ. Σαλιμιδής, Θεόδωρος Στραβάκος, Αντώνιος Πουλάκος, Μιχαήλ Καλάγκας, Μιχαήλ Σούμπασης, Σαμπάτης Σούμπασης.

2604. Πιθανώς το Τζουμπάρι αντιστοιχεί στο Ξαγκουνάκι ή Γκρεμό των Ξαρχιάνων. Δ. Β. Β α γ ι α - κ ά κ ο υ, ό.π., σ. 79.

Την Πέμπτη 24 Ιουνίου οι Αιγύπτιοι έκαναν αναγνωρίσεις στην γύρω περιοχή της απόβασης, προκειμένου να διαπιστώσουν, εάν υπήρχαν ένοπλοι. Ο Πέτρος Κουτήφαρης γράφει σχετικά: «...μικρόν μόνον απόσπασμα αυτών εξεπέμφθη την επιούσαν εκ του οχυρώματος εντεταλμένον να προχωρήση μέχρι τινός, ίνα βολιδοσκοπήση το φρόνημα των Μανιατών και κατοπτεύση του εδάφους την φύσιν, αλλά και τούτον δεν αφήκαν ανενόχλητον οι Μανιάται· ανταπεξήλθον κατ' αυτού και οιο-νεί ακροβολιστικώς προς αυτό συμπλακέντες το ηνάγκασαν να επανέλθη αύθις εις το οχύρωμά του...».

Την επομένην ημέραν, Παρασκευή 25 Ιουνίου, συνεχίζει ο Πέτρος Κουτήφαρης, συγκεντρώθηκαν περίπου 900 Έλληνες και έγιναν επιθετικοί, πλησίασαν το οχύρωμα των εχθρών και πυροβολούσαν εναντίον των. Οι Αιγύπτιοι αποφάσισαν να τους απομακρύνουν, και αφού συντάχθηκαν σε κολώνες, προχώρησαν εναντίον των Μανιατών. Αυτοί υποχώρησαν και οχυρώθηκαν πίσω από μια μάντρα, που αποτελούσε σύνορο των κτημάτων και από εκεί πυροβολούσαν τις αιγυπτιακές κολώνες. Παράλληλα έλαβαν θέση στα δύο πλάγια από εκατό περίπου πολεμιστές στο καθένα και οι σχηματισμοί των εχθρών αποδεκατίζονταν, δεχόμενοι πυρά τόσο κατά μέτωπο, όσο και από τα πλάγια, ώστε μετά από τρεις αποτυχημένες εφόδους επέστρεψαν στο οχύρωμά τους. Η περιγραφή είναι η ακόλουθη: «...τρεις μανιωδώς και απελπιστικώς κατά των όπισθεν του τοίχου οχυρωμένων Μανιατών επιτεθέντες ου μόνον απεκρούσθησαν, αλλά δι' επιτηδείου στρατηγικού εγχειρήματος των αμυνομένων αποσπασάντων εκατοντάδα ανδρών εξ εκατέρου άκρου της γραμμής και προσβαλλόντων ούτω τον εχθρόν εκ του πλαγίου, ηναγκάσθησαν να επανέλθωσι κατεσπευσμένοι εις το οχύρωμά των πολλάς υποστάντες ζημίας και πλείστους συγκομίζοντες νεκρούς και τραυματίας...».

Αφού οι Αιγύπτιοι είδαν ότι δεν μπορούν να προοδεύσουν, αποφάσισαν να επιστρέψουν στα οχυρώματά τους. Δύο μεγάλα πλοία εισέπλευσαν εις τον όρμο του Διρού και άρχισαν οι στρατιώτες να επιβιβάζονται υπό την προστασία του οχυρώματός τους και των πυροβόλων των πλοίων. Στη χρονική εκείνη στιγμή έφθασε η ενίσχυση από το Αλμυρό και όλοι μαζί χτύπησαν στο οχύρωμα τους Αιγύπτιους, τους οποίους απώθησαν από τη θέση αυτή. Έκτοτε η υποχώρηση των στρατιωτών έγινε πλέον υπό δυσμενείς συνθήκες, διότι δέχονταν συνεχή πυρά, με συνέπεια να έχουν πολλές απώλειες.

Η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος»²⁶⁰⁵ έγραψε ειδήσεις που έφθασαν στις 27 Ιουνίου για την απόβαση των Αιγυπτίων στο Διρό, την αποτυχία αυτής και τον ηρωισμό των γυναικών: «...Σήμερον περί το δειλινόν ελάβομεν γράμματα από 23-5 του ενεστώτος μηνός παρά του Κυρίου Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη, εξ ων μανθάνομεν νέας Σπαρτιατικές νίκας και νέα λαμπρά κατορθώματα.

2605. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 70, της 30 Ιουνίου 1826, σ. 278. Αντί της 22ας Ιουνίου διάβαζε 23 και αντί 23^{ος} διάβαζε 24.

»Ο εχθρός βλέπων ότι οι Σπαρτιάται έρριψαν όλην των την προσοχήν εις την ξηράν, και συνάγονται όλοι εις Αρμυρόν, νομίζων πλέον την Σπάρτην κενήν ανθρώπων, ώστε δι' ενός στρατηγήματος ημπορεί να κατορθώση τον σκοπόν του, εν ω εκινήθη διά ξηράς κατά του εις Αρμυρόν στρατοπέδου, έκαμε συγχρόνως και διά θαλάσσης απόβασιν εις Δηρόν (εις την κυρίως Μάνην) κατά την 22 (το σωστό είναι 23) του μηνός το πρωί. Χίλιοι και πεντακόσιοι ήσαν οι αποβάντες, και εδυνήθησαν διά το απροσδόκητον του πράγματος να προχωρήσωσι έως εις Τζίμοβαν. Αλλά μόλις έγινε γνωστόν το τολμηρόν τούτο του εχθρού κίνημα, και αμέσως εσυνάχθησαν εκ των πέριξ χωρίων όχι μόνον άνδρες, αλλά και γυναίκες εις τιμωρίαν της Αραβικής και Τουρκικής τόλμης. Ο Κ. Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, έχων μεθ' εαυτού ικανόν στρατεύμα, και υπάγων εις ενδυνάμωσιν του εν Αρμυρώ στρατοπέδου, ευρεθείς εις τα μέρη εκείνα κατά την ημέραν της αποβάσεως, ενώθη μετά τους εκ των περιχώρων συναχθέντας, εκτύπησαν ομού τους εχθρούς, και τους έδιωξαν κακώς έχοντας έως εις την θάλασσαν. Εκεί επρόφθασαν οι εχθροί, και έπιασαν οχυράν τινα θέσιν, Τζουμπάρι λεγομένην, η οποία εβοηθείτο και από των πλοίων διά θαλάσσης· αλλ' ούτε εις την οχυράν ταύτην θέσιν ημπόρεσαν οι Αραβες να μείνωσι ήσυχοι. Κατά την 23 (το σωστό είναι 24) εκτύπησαν πάλιν οι Σπαρτιάται τους εχθρούς· και κατά την 25 ορμήσαντες πολλά πρωί επ' αυτούς, άλλους μεν εφόνευσαν, άλλους δε εξώγησαν, και πολλούς έπνιξαν εις την θάλασσαν· ώστε ουδέ το τρίτον μέρος των αποβάντων ημπόρεσε να σωθή εις τα πλοία. Και τοιαύτην τύχην έλαβεν η απόβασις των Αράβων, και ούτως επέτυχε το στρατήγημα του Ιμπραχίμη !

»Ηκουσεν ίσως ο Ιμπραχίμης ότι εις την Σπάρτην οπλοφορούσι και γυναίκες, και αντιφιλοτιμούνται προς τους άνδρας, αλλ' ίσως δεν το είστευεν. Ιδού τώρα ηξιώθη και να το ιδή, αν όχι αυτός προσωπικώς, το στρατεύμα του όμως. Πεντακόσiai γυναίκες έδραμον ωπλισμέναι κατά των αποβάντων Αράβων, και πολλόταται άλλαι άοπλοι, και αι ωπλισμέναι εφιλοτιμούντο να μη φανώσι των ανδρών κατώτεραι. Όπου λοιπόν και γυναίκες, και παιδιά οπλοφορούσι, και πολεμούσιν, ας μην ελπίζη ο Ιμπραχίμης να προκόψη, και έσφαλε τα μέγιστα εις την εκλογήν του νέου τούτου θεάτρου...».

Ο κλήρος και στην περίπτωση αυτή πρωτοστάτησε. Για τον επίσκοπο Ιωσήφ Βουτικλάρη²⁶⁰⁶ αναφέρεται ότι: «...με την σημαίαν εις τας χείρας και την αρχιερατική στολήν ενδεδυμένος τρέχων από χωρίου εις χωρίον και εν ονόματι του Χριστού εκάλη τους συμπατριώτας του εις τον πόλεμον...».

Ο Αμβρόσιος Φραντζής²⁶⁰⁷ γράφει: «...Αλλ' εν τοσούτω η εν Βηρώ απόβασις των εχθρών εξηκολούθει αφ' ενός μεν μέρους με κραυγάς, αφ' ετέρου δε με τον κτύπον των κωδώνων των εκκλησιών έφθασαν και τινες ακόμη ολίγοι οπλοφόροι Έλληνες και εν πλήθος γυναικών Μανιατισσών, και δύο Αρχιερείς μετά των Ιερών· και οι μεν

2606. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 26, φάκ. 2405. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 82.

2607. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., τόμ. Β', σ. 449. Ο Φραντζής αναφέρει και την παρουσία του Δ. Π. Μαυρομιχάλη, εάν εννοεί τον γιό του Πετρόμπεη σφάλλει, διότι βρισκόταν τότε στη Γαλλία.

Μανιάται επυροβόλουν με τα όπλα, αι δε γυναίκες εμάχοντο με τας πέτρας... επί κεφαλής δε τόσον των ανδρών, όσον και των γυναικών ίσταντο οι Αρχιερείς και οι ιερείς εμψυχώνοντες και προτρέποντες αυτούς εις την των εχθρών αντίκρουσιν με όλην των την καρτερίαν και γενναιοψυχίαν, αι δε πέτραι έπιπτον ως χάλαζα επί την κεφαλήν των εχθρών...».

Όπως έχει αναφερθεί, ο Νικόλαος Γιαννουζάκος-Μαυρομιχάλης²⁶⁰⁸ έλαβε μέρος στον πόλεμο της Βέργας και εκεί σκοτώθηκε ο θεός του Αντώνιος Γεωργακάκος-Μαυρομιχάλης. Αυτός με άλλους έξι μετέφεραν τη σορό του θείου του με ένα πέραμα (είδος μεγάλης βάρκας) στο Λιμένι. Όταν τις νυκτερινές ώρες πλησίασε η βάρκα τους στον προορισμό της, είδαν τα αιγυπτιακά πλοία να μεταφέρουν στρατό και εννόησαν το στρατήγημα του εχθρού. Συνέχισε δε: «...τότε ημείς αφού είδομεν, προσορμίσθημεν εις το Λιμένιον της Αρεοπόλεως με το πέραμα, εδώσαμεν την είδησιν εις το κοινόν, διότι ήτο ακόμη νύκτα και ευρέθησαν μόνον εκεί εις την Αρεόπολιν άνδρες μαζί με τους γέροντας 37 και 7 υπήγαμεν ημείς εγίνημεν 44. Γενναίως εφοδιάσαμεν μερικούς πύργους της Αρεοπόλεως δια να αντιπαραταχθώμεν με τους Τούρκους, εις δε το χωρίον Πύργου ευρέθησαν μόνον 4 άνδρες, εις δε το χωρίον Χαριά ευρέθησαν μόνον επτά και έκαμαν καθώς και ημείς εις την Αρεόπολιν εις τους πύργους, διότι όλοι οι άλλοι άνδρες ήτον εις τον πόλεμον του Αλμυρού, οι δε ευρισκόμενοι εις τα τρία χωριά εκρότησαν τον πόλεμον με τους Τούρκους έκαστος εις το χωρίον του, διότι και τα τρία χωριά τα επρόσβαλεν ο τουρκικός στρατός μάλιστα Χαριάς και Πύργου έκαυσαν και τα αστάχια οπού τα είχαν εις τα αλώνια. Το μεσημέριον αυτής της ημέρας (Τετάρτη 23 Ιουνίου) εσυνάχθη όλος ο τουρκικός στρατός και επρόσβαλεν ημάς εις την Αρεόπολιν. Κατά πρώτην φοράν εκροτήσαμεν τον πόλεμον με τους Τούρκους έξω της Αρεοπόλεως οι 44 άνδρες καθώς έλαβον μέρος και πολλές γυναίκες εις τον πόλεμον αυτόν, το δε υπόλοιπον γυναικοπαίδων το εδιευθύναμεν εις το όρος του Προφήτου Ηλιού. Γενναίως επολεμήσαμεν έξω της πόλεως τους Τούρκους και πολεμώντας αυτούς τακτικώς αποχωρήσαμεν και εμπήκαμεν εις τους πύργους και από τους πύργους τακτικώς επυροβολούσαμεν τους Τούρκους οι δε Τούρκοι

2608. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 125, φάκ. 63. Παραλείπονται οι ημερομηνίες που είναι λανθασμένες. Επειδή στις αιτήσεις των αγωνιστών μερικές φορές διαπιστώνονται λάθη από πρόθεση ή από παραποίηση στην οποία υπόκεινται φυσιολογικά οι μνημονικές εικόνες, θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Γιαννουζάκος αναφέρει ημερομηνίες του νέου ημερολογίου, που προφανώς δανείστηκε από ξενόγλωσσο βιβλίο. Γράφει, ότι την τρίτη ημέρα των μαχών της Βέργας, δηλαδή την 24^η Ιουνίου, σκοτώθηκε ο θεός του και τον μετέφερε στο Λιμένι. Εκεί διαπίστωσε ότι γινόταν η απόβαση του Ιμπραήμ, ενώ ίσως ήταν η αποχώρηση των αιγυπτιακών στρατευμάτων από το Διρό. Αναφέρει ακόμη, ότι την ίδια ημέρα έφθασε στη Βέργα και ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης που είναι μάλλον σωστό, αλλά προσθέτει και την άφιξη του Θ. Κολοκοτρώνη, που δεν μπορεί να τον είχε δει, αλλά ήταν συμπλήρωμα της μνήμης από πληροφορίες που είχε ή φαντασία. Από τα αναφερόμενα για τον τρόπο που ενημέρωσε τους κατοίκους της Αρεόπολης για την απόβαση κτλ. είναι δύσκολο να διακρίνουμε αν έφθασε εκεί στις 22 προς 23 Ιουνίου και εάν λανθασμένα γράφει, ότι την τρίτη ημέρα σκοτώθηκε ο θεός του ή όλα αυτά είναι μυθεύματα. Τα αναφερόμενα από διηγήσεις άλλων περιέχουν συνήθως πραγματικά γεγονότα και γι' αυτό μπορεί να αξιολογηθούν, πέρα από την αμφισβητούμενη προσωπική συμμετοχή του αφηγητή.

εκυρίευσαν το επάνω μέρος της Αρεοπόλεως, τα Λεοντοκιανιάνικα, επίσης τα Τσαλαπιάνικα, επυρπόλησαν μερικές οικίας. Μετά την μεσημβριάν κτυπώντας οι καμπάνες και ειδοποιούντες από ράχεως εις ράχιν ένας τον άλλον με τας φωνάς, ειδοποιήθη όλη η Μάνη έως το Αρμυρόν μετά μισή ώρα και εκίνησαν από τα διάφορα χωρία προς επικουρίαν μας και τα πλησίον χωρία επρόφθασαν έως το μεσημέριον 300 άνδρες Λάκωνες εις την Αρεόπολιν προς βοήθειάν μας και τότε εβγήκαμεν και ημείς από τους πύργους και γενναίως πολεμώντες τους Τούρκους τους εβάλαμεν εις φυγήν και τους εβγάλαμεν από την πόλιν, ώστε αφού τους εκαταδιώκαμεν κάτωθεν της Αρεοπόλεως, εσφαλίσαμεν αυτούς ανάμεσα εις έναν βράχον. Όλη αυτή την ημέρα και τη νύκτα από τα διάφορα χωρία της Μάνης μας ήλθον 700 άνδρες επικουρία, ο δε τουρκικός στρατός απελπισθείς ... ημέραν Πέμπτην (24 Ιουνίου) ώρα 9 και έπεσε να φύγη με το σπαθί εις τας χείρας διά το παράλιον του Διρού, όπου ήσαν τα πλοία τα τουρκικά, διά να ημπορέση να εμβαρκαρισθή. Οι δε Λάκωνες γενναίως πολεμώντας καταδιώκοντας και φονεύοντες αυτούς, όσοι Τούρκοι εγλύτωσαν έφθασαν εις το παράλιον του Διρού εις θέσιν ονομαζομένη Γλυφό, έστεκον τα τουρκικά λαντσιώνια να πάρουν αυτούς, αλλά δεν ηδυνήθησαν από τας σφαίρας των Μανιατών να πάρουν ουδέ έναν, αλλά εσφαλίσθησαν οι Τούρκοι εις την θέσιν του Γλυφού. Όλην την ημέραν αυτήν ο πόλεμος αδιάκοπος καθώς και την νύκτα, αυτήν την νύκτα επρόφθασαν και από το Αρμυρόν Μανιάτες και από τα διάφορα χωρία προς βοήθειάν μας, οι Τούρκοι δεν είχαν ούτε τροφάς ούτε νερόν, καθώς έσωσαν και τα πολεμοφόδια και απελπισθέντες οι Τούρκοι... ημέρας Παρασκευήν (25 Ιουνίου) το πρωί, ακόμη νύκτα ήτον ερίφθησαν εις την θάλασσαν και μόλις τα λαντσιώνια και κολυμβώντες όσοι ημπόρεσαν Τούρκοι εμβαρκαρίσθησαν εις το βρικογολέτον και εσώθησαν ως έγγιστα 600... Λάκωνες φονευμένοι και πληγωμένοι ως 60...».

Στο στρατόπεδο του Αλμυρού έφθασε η είδηση της απόβασης στο Διρό την Πέμπτη 24 Ιουνίου, όταν τελείωνε η μάχη τις πρωινές ώρες της ημέρας εκείνης. Αναφέρεται ότι ερχόμενος στο Αρμυρό ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης²⁶⁰⁹ με μερικές εκατοντάδες στρατιώτες έφερε την είδηση της απόβασης και πυροβολώντας κατά την άφιξή τους έκαναν τους Αιγυπτίους να παραιτηθούν της προσπάθειας να διασπάσουν την άμυνα των Μανιατών. Μετά την παύση της μάχης αναχώρησε ο Αναστάσης Μαυρομιχάλης με χίλιους στρατιώτες για να πάει στο Διρό να βοηθήσει στην αντιμετώπιση της Αιγυπτιακής εισβολής.

Στις 25 Ιουνίου, ημέρα Παρασκευή, οι οπλαρχηγοί από το στρατόπεδο του Αλμυρού²⁶¹⁰ έγραψαν στον Ιάκωβο Κορνήλιο και τον αρχιδιάκονο Ιωακείμ στην Καρδαμύλη τα ακόλουθα: «Ταύτην την στιγμήν, εις τας 5 ώρας της ημέρας, μας ήλθε γράμμα παρά του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη από το Λιμένι, εις το οποίον μας λέγει, ότι ο εχθρός συγχρόνως οπου εκτύπησεν ημάς χθες, έκαμεν απόβασιν και εις το

2609. Εφημ. Αθηνών «Με σ σ η ν ι α κ ά Ν έ α» αριθ. φ. 307 της 6 Ιουνίου 1976, απόσπασμα από το Αρχείο του Ρήγα Παλαμήδη.

2610. Αρχείο Ν. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 263. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 119-20.

Διρό (πλησίον Τζίμοβας) ένθα αγνοείται τι έκαμεν έως ώρας. Ο Κωνσταντίνος μας λέγει να σταθώμεν ενταύθα γενναίοι και να μην έχωμέν τινα χρείαν διά τον εις Διρό αποβάντα εχθρόν, επειδή οι εκεί γενναίοι Σπαρτιάται είναι ικανοί να δώσουν...».

Η επόμενη επιστολή του Κωνσταντίνου Μαυρομιχάλη²⁶¹¹ ήταν από την πρώτη ώρα της ημέρας του Σαββάτου 26 Ιουνίου, έγραφε: «...ο εχθρός αφού έκαμεν την απόβασίν του εις Διρό, αιφνιδίως επαρρησιάσθη εις τα περίξ χωρία (αξέγνοιαστα όντα), ένθα καύσας δύο οσπίτια μόνον, έλαβεν τον δρόμον της Τζίμοβας και επροχώρησεν έως το άκρον αυτής, καύσας δύο οσπίτια μόνον. Οι εντόπιοι όντες ανέτοιμοι, κατά το πρώτον εκυριεύθησαν από πανικόν φόβον, αλλ' επομένως ενθαρρυνθέντες έτρεξαν γέροντες, νέοι και γυναίκες, έως 700 τον αριθμόν (διότι οι πλείστοι αυτών ήσαν εις την θέσιν του Αρμυρού) και αφού τους επολέμησαν έως δύο ώρας, τους έβαλαν εις αταξίαν και τους έφεραν κυνηγώντας έως το παραθαλάσσιον, πλην, όντες ολίγοι, δεν ηδυνήθησαν να τους βλάψουν καιρίως, αλλά τους έχουν περιορισμένους· μόνον διά να μη βλάψουν κανένα μέρος, έως ου τους προφθάσει βοήθεια από Αρμυρόν και Ανατολικήν Σπάρτην...».

Πάλι την 12^η ώρα της ημέρας της 26^{ης} Ιουνίου έλαβαν στο Αρμυρό και νέα επιστολή του Κ. Μαυρομιχάλη²⁶¹² που έγραφε: «...οι ημέτεροι αφού εσυνάχθησαν απανταχόθεν, επολιόρκησαν τους εχθρούς στενώτατα εις Διρό και αφού πολλάκις ώρμησαν κατ' αυτών τους εστενοχώρησαν τοσούτον, ώστε άλλη ελπίς δεν τους έμενε, ειμή να επικαλούνται την βοήθειαν των εκεί παραπλεόντων πλοίων των, τα οποία βλέποντα τον εντελή αφανισμόν των αδελφών των αρμάτωσαν όλα τα λαντζιόνια των, τα οποία και έστειλαν διά να τους διασώσουν.

»Συγχρόνως δε ήρχισαν και τα πλοία των διά να πυροβολούν ακαταπαύστως, όπως, διασείσαντες τους ημετέρους των θέσεών των, διασώσωσι τους εδικούς των, οι οποίοι εθανατώνοντο ανηλεώς από τα ακαταπαύστως σπινθηροβολούντα λαμπρά όπλα των Σπαρτιατών. Υπέρ των χιλίων κανονίων έρριψαν κατά των ημετέρων, τους οποίους αντί να δειλιάσουν τους ενεθάρρυναν περισσότερον διά να πολεμούν πλέον με ορμάς· όθεν, απελπισθέντες και ταύτης της βοηθείας οι πολιορκημένοι εχθροί, έτρεξαν εις την θάλασσαν, ο μεν κολυμβών διά να διασωθή, ο δε διά να εμβαρκαρισθή εις τα λαντζιόνια· αλλ' οι Σπαρτιάται, φοβούμενοι μήπως φύγη από τας χείρας των μία τοιαύτη λεία, ώρμησαν εκ τρίτου αποφασιστικώς, ή ταν ή επί ταν και ελθόντες εις χείρας, άλλους μεν κατέσφαξαν άλλους δε έπιασαν ζώντας και άλλους εσκότωσαν με τα τουφέκια των, πλέοντας διά να σωθώσι. Το δε παραδοξότερον είναι όπου μία ηρώισσα γενναία Σπαρτιάτισσα, πηδήσασα εις την θάλασσαν, άρπαξεν έναν Αλβανό κολυμβώντα διά να διασωθή, από τον οποίον εξητούσεν ικανοποίησιν διά τους καρπούς τους οποίους της έκαυσαν. Τί τα θέλετε Κύριοι ! εις αυτήν την εποχήν αι γυναίκες των Σπαρτιατών έδειξαν περισσοτέραν γενναιοότητα από τους άνδρες των. Μάλιστα δε την πρώτην ημέραν της μάχης, όπου οι άνδρες των έλλειπον από τα

2611. Αρχείον Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 120.

2612. Αρχείον Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 289-90. Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 123-4.

οσπίτια των εις Αλμυρόν, αὐταὶ μετὰ των γερόντων ἐδίωξαν τον εχθρόν ἀπὸ Τζιμοβαν καὶ ἐπεκράτησαν την μάχην ἕως ὅτου ἐφθασαν οἱ ἄνδρες των, μετὰ των ὁποίων ἔκαμαν τούτον τον μέγα ὄλεθρον.

»Μόλις ἀπὸ δύο χιλιάδας εχθρῶν διεσώθησαν τετρακόσιοι, οἱ δε λοιποὶ ἐχάθησαν, ὡς ἀνωτέρω εἶπαμεν, πνιγέντων των περισσοτέρων εις τὰ βάθη της θαλάσσης.

»Οἱ Σπαρτιάται ἔκαμον καὶ ἄλλο ἓνα περιέργον εις αὐτὴν την εποχὴν ! Δηλαδή, ὅταν οἱ εχθροὶ πηδούσαν εις την θάλασσαν διὰ νὰ διασωθούν, ἀπηδούσαν καὶ αὐτοὶ συγχρόνως, σύροντές τους ἀπὸ τὰ μαλλιά της κεφαλῆς εις την ξηρὰν διὰ νὰ τους λαφυραγωγήσουν...».

Δεν εἶναι εὐκόλο νὰ υπολογισθούν οἱ ἀπώλειες του ἀποβατικοῦ σώματος, ἀλλὰ υπήρξαν σημαντικῆς. Ἄλλοτε ἀναφέρονται 450, ἄλλοτε 700 Αἰγύπτιοι νεκροί. Πλην των νεκρῶν καὶ τραυματιῶν οἱ Αἰγύπτιοι ἀφήσαν πίσω τους καὶ μερικοὺς αἰχμαλώτους. Ἀπὸ τις ἐλληνικῆς ἀπώλειες ἀναφέρονται νεκροὶ ὁ Δ. Ζαγοριανᾶκος ἀπὸ την Τσεροβά, ὁ Στέφανος Ζαλιμάκος²⁶¹³ ἀπὸ την Αρεόπολη καὶ τραυματίας ὁ Νικόλαος Παντελεάκος²⁶¹⁴ ἀπὸ το χωριὸ της Πεντάδας Βάμβακα, ὁ ὁποῖος τραυματίστηκε στο μῆρό. Ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς²⁶¹⁵ μας πληροφορεῖ ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι αἰχμαλώτισαν δύο γυναῖκες, την Καλαποθοῦ Τζανετόνυφη καὶ την Κυριακὴ Τζατζουλίνα. Κατὰ την εἰσβολή τους οἱ Αἰγύπτιοι ἔκαψαν τις θημωνιές που εἶχαν οἱ Μανιάτες ἑτοιμῆς γιὰ ἀλώνισμα. Ἀκόμη ἔκαψαν καὶ λεηλάτησαν σπίτια, ἀναφέρεται δε ὅτι στον Πύργο κᾶηκε το σπίτι του Νικολάου Παπαδάκου-Μπαρμπαρόσα²⁶¹⁶ καὶ στην Αρεόπολη λεηλατήθηκε το σπίτι Νικολάου Δ. Κουτζουλιέρη²⁶¹⁷.

Ἐνα χειρόγραφο²⁶¹⁸ ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα γιὰ την ἀπόβαση: «...Την αὐτὴν ἡμέραν (22 Ἰουνίου) ετοιμάσας ὁ Ἰμπραήμης τέσσαρα πολεμικὰ πλοία καὶ τινὰ φορτηγὰ ἔμβασεν εις αὐτὰ τρεῖς χιλιάδας ἐπιλέκτους στρατιώτας, ἐμβὰς εις αὐτὰ καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐκπλεύσας ἀπὸ την ρηθεισαν Μπούκα, την ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτὶ ἔκαμαν ἀπόβασιν εις τον Διρόν ἐπαρχίας Μαΐνης, μισὴ ὥρα ἀπέχων της πόλεως Τζιμόβου, ἡ πόλις αὐτὴ καὶ ὅλα τὰ περίχωρα ἐκείνου του μέρους ἦσαν εὐκαιρα ἀπὸ ὀπλοφόρους, ἐπειδὴ ἦτον πηγαμένοι εις το Ἀρμυρόν, ἀλλὰ μόνον οἱ γέροντες καὶ αἱ γυναῖκες κατ' ἀρχὰς ἐπολέμουν, ἕως ὅτου φθάσωσιν ἀπὸ τὰ μακρυνότερα μέρη ὀπλοφόροι. Ὡφεληθέντες οἱ εχθροὶ ἐκ τούτου, ἐπροχώρησαν ἕως μίαν ὥραν ἐκτάσεως, ἀπὸ τον τόπον εις τον ὁποῖον ἀπέβησαν, ἀλλ' ὅπου καὶ ἐπέστρεφον ἐκτυπούντο ἀπὸ τους γέροντας Σπαρτιάτας καὶ γυναῖκας, ὥστε κατὰ τὰς 24 του ἰδίου συναχθέντες ἕως χίλιοι Σπαρτιάται ὤρμησαν ἐναντίον των πρὸς το γεῦμα ἐκείνης της ἡμέρας καὶ τους ἔρριψαν εις την θάλασσαν, ἐπειδὴ ὁ Ἰμπραήμης δὲν τους ἔστειλε πλοιάρια νὰ ἐμβαρκαρισθούν ἀλλὰ

2613. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 54, φάκ. 103. Σ τ. Καπετανάκη, Μανιάτες αγωνιστές, ὄ.π., σ. 154.

2614. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 161, φάκ. 124. Σ τ. Καπετανάκη, ὄ.π., σ. 217.

2615. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ῆ, ὄ.π., τόμ. Β', σ. 450.

2616. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 164, φάκ. 20. Σ τ. Καπετανάκη, ὄ.π., σ. 218.

2617. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 98, φάκ. 64. Σ τ. Καπετανάκη, ὄ.π., σ. 179.

2618. Γ ε ν ν ἄ δ ε ι ο ς Β ι β λ ι ο θ ῆ κ η, ἔγγραφον ὑπὸ στοιχεῖα Mss 109.

μάλιστα εκτυπούσε με τα κανόνια τους εδικούς του διά να αντισταθούν εις πόλεμον, αλλ' ούτοι καταδιωκόμενοι από τους Σπαρτιάτας, δεν εκοίταζον οπίσω των, αλλ' επροτίμησαν να πέσωσιν εις την θάλασσαν να πνιγώσιν, παρά να μείνωσιν εις την διάκρισιν των Σπαρτιατών· και ούτως έπιπτον εις την θάλασσαν κατόπιν των οποίων έπιπτον και οι Σπαρτιάται διά να τους συλλαμβάνουν, μολονότι αδιάκοποι κανονοβολισμοί με μπάλια σμιτράλια ερρίπτοντο κατ' αυτών. Εις την αυτή μάχην εφρονεύθησαν και επνίγησαν επτακόσιοι εχθροί, εκ δε των Σπαρτιατών επτά εφρονεύθησαν και πέντε επληγώθησαν εξ ων η μία γυναίκα και ούτω ανεχώρησαν τα εχθρικά πλοία με κατασχύνην. Επί κεφαλής της αυτής μάχης ήτον ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης και οι σπλαρχηγοί Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης και Πουλημένος Γιαννιτζαράκος. Την αυτή ημέραν της αποβάσεως εις Διρόν (23 Ιουνίου) μία βρικογολέτα ήλθεν μέσα εις τον λιμένα της Τιμόβου εις την οποίαν ήτον μέσα και ο Ιμπραήμης και κανονοβολώντας οικίας των Μαυρομιχαλαίων (όπου κατοικούσαν) επροσπάθη να κυριεύση τον λιμένα, αλλ' αντεκρούσθη εκ της ξηράς με δύο μικρά κανόνια²⁶¹⁹, ώστε δεν ηδυνήθη να κατορθώση τίποτε...».

Μια άλλη περιγραφή της απόβασης στο Διρό και της εξουδετέρωσης της αιγυπτιακής απειλής περιέχεται στο Αρχείο του Ρήγα Παλαμήδη²⁶²⁰, φέρει όμως τα σημεία της διαγραφής, χωρίς να είναι γνωστό ποιός και γιατί τη διέγραψε:

«...Ο Ιβραΐμης φθάσας με τα πλοία έμπροσθεν του Λιμενίου, και ιδών ότι η θέσις κατείχετο από τον Κωνσταντίνον, και επειδή εις τον Άγιον Σώζοντα²⁶²¹ είχαν κανονοστάσιον επυροβόλουν τον εχθρόν. Αφού ο Ιμβραΐμ έρριψεν 200 περίπου κανόνια εις το Λιμένι ανεχώρησε και ήλθεν εις το παράλιον του Διρού και απεβίβασεν όλον τον στρατόν. Οι εχθροί επειδή και οι Σπαρτιάται Αρεοπολίται, Πυργανοί και Χαρ<ι>άται, οι δυνάμενοι να φέρωσι όπλα, εκτός των γερόντων γυναικών και παιδιών έλειπον εις Αλμυρόν οι εχθροί ευρόντες καιρόν επροχώρησαν εις Χαρ<ι>ά, Πύργον και Αρεόπολιν.

»Οι γέροντες και αι γυναίκες εκλείσθησαν εις τους πύργους, και ιδίως εις τον πύργον του Πικουλάκη, επί του οποίου είχαν και δύο κανόνια, τα οποία επροξένουν αρκετόν φόβον εις τον εχθρόν. Εν τούτοις οι πλησιόχωροι Σπαρτιάται εσυνάζοντο εκεί εις δύο ημέρας εσυνάχθησαν 700 περίπου στρατιώται, ανέβη συγχρόνως και ο Κωνσταντίνος από το Λιμένι εις Αρεόπολιν και τεθείς επί κεφαλής των στρατιωτών, κατέβασε δύο κανόνια εις τον κρημόν του Διρού και εκανονοβόλη τα πλοία.

»Οι Σπαρτιάται περιεκύκλωσαν τους Άραβας, οι εχθροί ευρέθησαν τόσον στενωχωρημένοι, διότι ο Σατράπης τούς εκτύπα με μιστράλια έσωθεν των πλοίων διά να μη οπισθοδρομούν, οι Σπαρτιάται τους ωθύσαν απεναντίας προς την θάλασσαν, οι

2619. Υπήρχε πυροβολείο στον Άγιο Σώζοντα. Φαίνεται ότι στο πυροβολείο αυτό έμειναν Μανιάτες για πολλά μερόνυχτα φοβούμενοι νέα προσβολή των Αιγυπτίων.

2620. ΓΑ Κ, Αρχείον Ρήγα Παλαμήδη, φάκ. 266.

2621. Άγιος Σώστης είναι στο Λιμένι η εκκλησία του νεκροταφείου. Η τοποθεσία πάνω από την εκκλησία ονομάζεται «τάπια» και προφανώς εκεί ήταν σημμένα τα κανόνια που υποστήριζαν τον πύργο του Πετρόμπεη.

δε εις τας λέμβους, κατόπιν των εχθρών έπιπτον εις την θάλασσαν αρπάζοντες τους εχθρούς διά να τους λαφυραγωγούν καταφρονούντες τα εχθρικά κανόνια και μισδράλια. Ούτω λοιπόν ετελείωσε και αυτή η μάχη φονευθέντων 700 περίπου Αράβων και πολλών ζωγρηθέντων. Εις την μάχην αυτή ήσαν αρχηγοί ο Κωνστ. Μαυρομιχάλης²⁶²², Παναγιώτης Πικουλάκης, Δημήτριος Τσιγκουρίου Γρηγοράκης, Ιωάννης Κρανίδης, Πιέρος Τσιλιβάκος και άλλοι.

»Άξιον σημειώσεως είναι το εξής, ο Ιωάννης Κρανίδης και ο Πιέρος Τσιλιβάκος προ χρόνων πολλών όντες εχθροί άσπονδοι, εις την περίστασιν αυτήν ερχόμενοι προς καταδίωξιν του εχθρού και απαντηθέντες ώρμησαν και εναγκαλισθέντες εφιλήθησαν αποφασίσαντες και συνωμόσαντες τον εξολοθρευμόν των εχθρών, το παράδειγμά των ηκολούθησαν και άλλοι πολλοί.

»Επίσης αξιοσημείωτον είναι και η άμιλλα των Σπαρτιατισσών και εις αυτήν την μάχην ως και εις άλλας, αίτινες ατρόμητοι έτρεχον κατόπιν των μαχομένων φέροντες πολεμοφόδια τροφάς και ύδωρ προς αυτούς και ενθαρρύνοντες τους πολεμούντας.

»Ο δε Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης έγραψεν την είδησιν της νίκης προς την Κυβέρνησιν, ήτις προ δύο ημερών εόρταζε τα νικητήρια του Αλμυρού διά κανονίων εις Ναύπλιον, όταν δε έλαβε και τας ειδήσεις του Διρού τότε εδιπλασίασε την χαράν της διά κανονίων μηνύων αυτήν, ο δε Γεννάδιος εξεφώνησε λόγον κατάλληλον εις την περίστασιν και προτρέπων τους ακροατάς του να μιμηθώσι τους Σπαρτιάτας. Τότε ο Καραϊσκάκης ελθών εις τον Μαυρομιχάλην φιλοτιμούμενος έδωσε την υπόσχεσιν του να εκστρατεύσει και αυτός προς υπεράσπισιν της πατρίδος του, το οποίον και επραγματοποίησεν».

Μετά τις νικηφόρες μάχες της Βέργας και του Διρού ο Πετρόμπεης σε επιστολή του της 9^{ης} Ιουλίου προς τους Μανιάτες έγραψε ότι, σε περίπτωση εισβολής των εχθρών στο έδαφος της Μάνης, δεν θα πρέπει να διασκορπιστούν, αλλά να δημιουργήσουν εστίες άμυνας²⁶²³: «...Να έχετε άπαντες προ οφθαλμών, ότι, εάν ο εχθρός κινηθή είτε εκ του ανατολικού μέρους, ό έστι από Μαραθονήσι, είτε εκ του δυτικού μέρους, ό έστι από Αλμυρόν και δυνηθή να εισχωρήση εντός των χωρίων, να μη διασκορπισθήτε εις τα όρη και τα σπήλαια, αλλά να ασφαλισθήτε οι άνδρες εις τα δύο κατώτερα οσπίτια και πύργους από τα οποία δεν υστερείται κανέν χωρίον, εκ του διότι ενώ έχομεν παράδειγμα τους προγόνους μας, ότι κατ' αυτόν τον τρόπον εδυνήθησαν να φυλάξωσι την πατρίδα τους εις την πρώτην επανάστασιν (Ορλωφικά), έχομεν και σημερινά παραδείγματα...». Με αυτόν τον τρόπον θα μπορούσαν να επιβραδύνουν

2622. ΓΑ Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Γεν Γραμμ., φάκ. 22, έγγρ. 35 της 28 Φεβρουαρίου 1828. Κατηγορείται ο Πετρόμπεης σχεδόν από το σύνολον των επισκόπων και καπεταναίων της Μάνης, ότι ιδιοποιείται τις νίκες όλων των Μανιατών: «...Και διά των εφημερίδων να παρασταίνης ότι εις την μάχην του Δυρρού, ήτον επικεφαλής ο αυταδέλφος του κύριος Κωνσταντίνος, ενώ ήτο εις την κορυφήν του βουνού μόνος, και εις την μάχην του Πολυτζαράβου, ο φίλτατός σας υιός Γεωργάκης ευρίσκετο εις το μοναστήρι της Κόζιας, μακράν τρεις ώρας από τον Πολυτζαράβον όπου εγένετο η μάχη και μ' όλον οπου η πατρίς τον έστειλε με αρκετούς στρατιώτας, φοβηθείς ίσως από τας δυνάμεις του εχθρού δεν έδωκε την απαιτουμένην βοήθειαν...».

2623. Αρχείο Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 315-7 και Δ. Β. Βαγιακάκου, ό.π., σ. 146.

την πορεία του αιγυπτιακού στρατού, τον οποίον παράλληλα θα ανάγκαζαν να καταμηθεί σε πολλές πολιορκητικές ομάδες, οι οποίες θα ήταν δυνατόν να εξουδετερωθούν με ευχέρεια από τις επιδρομές άλλων Μανιατών.

Η είδηση της νίκης των ελληνικών όπλων απέναντι στον τακτικό στρατό του Ιμπραήμ σε μια τόσο σημαντική επιχείρηση, όπως η προσπάθεια εισβολής στη Μάνη, είχε σημαντική επίδραση στο ηθικό του λαού. Στις 17 Ιουλίου 1826 ο Χαριουπόλεως Δανιήλ Κουλουφέκης²⁶²⁴ σε γράμμα του στον καπετάν Γιωργάκη Αντωνάκο-Γρηγοράκη σημείωσε: «...Αι μπατάγιαι (μάχες) της Σπάρτης μεγάλην εμφύχωσιν έδωσαν εις όλον το έθνος και εις τον εχθρόν μεγάλην δειλιάν...».

Μια λακωνική περιγραφή από τον Πετρόμπεη

Η εφημερίδα του Παρισιού «Le Moniteur Universel»²⁶²⁵ δημοσίευσε επιστολή του Πετρόμπεη, γραμμένη στις 7 Ιουλίου 1826, προς το γιό του Δημήτριο, ο οποίος σπούδαζε στο Παρίσι. Σ' αυτή αναφερόταν στις μάχες της Βέργας και του Διρού. Η επιστολή του Πετρόμπεη με τον οικογενειοκρατικό χαρακτήρα της σε μετάφραση είναι η ακόλουθη:

«...Μάθε αγαπητό μου παιδί ότι στις 22 Ιουνίου ο Ιμπραήμ θέλησε να στραφεί εναντίον της πατρίδας μας της αρχαίας Σπάρτης. Έκανε την επίθεσή του στο Αλμυρό επικεφαλής ενός πολυάριθμου στρατού. Αλλά ο (αδελφός σου) Αναστάσιος, ο εξάδελφός σου Ηλίας (Κατσάκος) και άλλοι από τους συγγενείς μας, που ήταν επικεφαλής των συμπατριωτών μας, και ένα μέρος Πελοποννησίων τον απώθησαν με βία. Η επίθεση κράτησε δέκα ώρες, ένας μεγάλος αριθμός των εχθρών το έβαλαν στα πόδια και ο υπερήφανος Ιμπραήμ νικήθηκε και απομακρύνθηκε ντροπιασμένος.

»Την ίδια ημέρα και συγχρόνως τα στρατεύματά του έκαναν μια απόβαση στο Διρό και επειδή οι κάτοικοι αυτής της περιοχής είχαν όλοι εκστρατεύσει στο Αλμυρό, ο εχθρός προχώρησε μέχρι την Τσίμοβα, Πύργο και Χαριά. Από μια ευτυχή σύμπτωση ο θεός σου Κωνσταντίνος ήταν στο Λιμένι επικεφαλής ενός μικρού αριθμού Σπαρτιατών, αντιστάθηκε στις εχθρικές δυνάμεις μέχρι της 25^{ης}, που οι νικητές του Αλμυρού ήλθαν και ενώθηκαν με τις πολύ μικρότερες δυνάμεις του θείου σου και την ίδια ημέρα τους έτρεψαν σε τέτοια άτακτη φυγή, ώστε πολύ μικρός αριθμός ανδρών μπόρεσε να γυρίσει στις βάρκες του. Οι συμπολεμιστές μας ακολούθησαν κολυμπώντας τους διωκόμενους και σκότωσαν πολλούς. Έτσι ο εχθρός εγκατέλειψε τα παράλια των εδαφών μας. Στρατοπέδευσε στο Μεσσηνιακό κόλπο, από όπου διευθύνθηκε προς την Τρίπολη. Ελπίζουμε να μην επιτύχει στα καταστροφικά του σχέδια.

»Ο αδελφός σου Γεωργάκης, μετά τη μάχη του Αλμυρού, έμεινε επικεφαλής των στρατευμάτων του και ετοιμάζεται να μπει στην Πελοπόννησο. Αυτή η εκστρατεία

2624. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, ό.π., σ. 238.

2625. Εφημερίδα Παρισιού «Le Moniteur Universel», αριθ. φ. 259, σελ. 1313 της 16 Σεπτεμβρίου 1826. Αντίγραφο της επιστολής στα ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατάλ. Ε', κυτ. 39.

μάς κάνει να περιμένουμε μεγάλες επιτυχίες. Μετά από όσα σου εξέθεσα, βλέπεις ότι είμαστε με δυνάμεις στην Σπάρτη να χτυπήσουμε τον εχθρό...».

Οι νίκες τόσο της Βέργας όσο και του Διρού, παρά τις καταστροφικές τους συνέπειες για το αιγυπτιακό στράτευμα και παράλληλα τη σημασία που είχαν για το ηθικό των τρομοκρατημένων Ελλήνων από τη νικηφόρο πορεία του Ιμπραήμ, ξεχάστηκαν γρήγορα.

Επιχειρήσεις του εχθρικού στόλου

Σε μια αίτησή του ο Νικόλαος Πιεράκος²⁶²⁶, από τις 28 Απριλίου 1837, όπου αναφέρεται στη συμμετοχή του στον απελευθερωτικό αγώνα, γράφει ότι: «...Παραλείπω ωσαύτως τους συχνούς φόβους και τρόμους εκ μέρους της εχθρικής θαλασσίας δυνάμεως, τους απείρους κανονοβολισμούς και τας διανυκτερεύσεις ημών εις τους βράχους διαφυλάττοντες το οχύρωμα του Αγίου Σώζοντος²⁶²⁷...». Πρόκειται για το πυροβολείο που υπήρχε στο Λιμένι. Από τα λόγια αυτά τού Ν. Πιεράκου-Μαυρομιχάλη φαίνεται ότι, σε όλο το διάστημα της απειλής της Μάνης από τις δυνάμεις του Ιμπραήμ, σημαντικότερος ήταν ο κίνδυνος από το στόλο, διότι η Μάνη ήταν πάντοτε εύκολη σε εχθρική εισβολή από τη θάλασσα. Όσο περιορισμένες ήταν οι πύλες εισόδου στη Δυτική Μάνη από την ξηρά, τόσο απέραντες ήταν οι ακτές της, που προσφέρονταν για απόβαση.

Στις αρχές Ιουλίου 1826 μερικά Αιγυπτιακά πλοία, που αρχικά έπλεαν στο Μεσσηνιακό κόλπο, στη συνέχεια πέρασαν στο Λακωνικό, όπου ενώθηκαν με μοίρα του Τουρκικού στόλου και όλα μαζί παρουσιάστηκαν μπροστά στον Κότρωνα²⁶²⁸ της ανατολικής Μάνης. Οι πληροφορίες από τη Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος είναι οι ακόλουθες: «...Κατά την 6 του ενεστώτος (Ιουλίου 1826) περί την εσπέραν εφάνη η πρώτη μοίρα του Βυζαντινού (Τουρκικού) στόλου, και μετ' αυτής καί τινα Αιγυπτιακά πλοία, εις τι μέρος της Σπάρτης ονομαζόμενον Κότρωνας, και εδοκίμασε να κάμη απόβασιν διά των πλοιαρίων, αλλ' απέτυχε· διότι οι Σπαρτιάται προκαταλαμβάνοντες τα παράλια εκείνα αντέστησαν γενναίως, απέκρουσαν τους εχθρούς, και ούτως εματαίωσαν τους σκοπούς αυτών. Από πλοίου Ιονικού έμαθον οι ημέτεροι ότι η μοίρα αυτή συνίσταται εκ δύο πλοίων της γραμμής, 13 φραγατών, 6 κορβετών, και δύο βρικίων, εκτός των ολίγων Αιγυπτίων, τα οποία απέμεινον εις Μοθώνην, και περιέπλεον προ ημερών τον Μεσσηνιακόν κόλπον».

2626. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, φάκ. 109, Αρχείο Ν. Πιεράκου. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Νικολάου Π. Πιεράκου, Αυτόγραφος Έκθεσις 1837 περί των αγώνων του κατά την επανάστασιν του 1821, Λακωνικά Σπουδαί 17(2004)394-5.

2627. Άγιος Σώστης ή Άγιος Σώζων ήταν στο Λιμένι η εκκλησία του νεκροταφείου και πάνω από αυτή ήταν η τάπια με τα κανόνια.

2628. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 74, της 24 Ιουλίου 1826, σ. 293. Ο Κότρωνας βρίσκεται στο μυχό του κόλπου της Κολοκυθιάς.

Ο Γεώργιος Σταύρου²⁶²⁹ στις 12 Ιουλίου 1826 σε επιστολή του προς τον Γεώργιο Κουντουριώτη ανέφερε τα ακόλουθα: «...*Η α' μοίρα της Βυζαντινής φλόττας (τουρκικού στόλου) έκαμε απόβασιν στρατευμάτων εις τον Κοτρονιός (Κότρωνα) της Μάνης, πλην ολίγα όντα τα στρατεύματα απεκρούσθησαν από τους Μανιάτας...*». Σε επόμενη επιστολή από 20 Ιουλίου τον πληροφόρησε ότι τα εχθρικά πλοία ανεχώρησαν με προορισμό τη Σούδα της Κρήτης.

Ο Ν. Σπηλιάδης²⁶³⁰ γράφει: «...*Ολίγον πρότερον (την 6^η Ιουλίου) εδοκίμασε να κάμη απόβασιν και μοίρα εκ του τουρκικού στόλου εις τα παράλια, τα λεγόμενα Κότρωνας· πλην έφυγε και αυτή άπρακτος, διότι οι Μανιάται δεν αφήκαν τους Τούρκους ουδέ να φανούν επί των καταστρωμάτων με τα βόλια. Επομένως ο Ιμβραήμ, αν και δεν παύση να απειλή τους Μανιάτας, αλλά δεν θα πατήση πλέον την Μάνην...*».

Από μια επιστολή του Νικολάου Πιεράκου-Μαυρομιχάλη²⁶³¹ της 2 Σεπτεμβρίου 1826 από το στρατόπεδο της Πηλάλας έχουμε τις ακόλουθες πληροφορίες: «...*Παρ' ελπίδα έλαβον γράμματα από τους πληρεξουσίους του λαού ότι την α' του παρόντος εξημερώθησαν 29 κομμάτια καράβια από τελίνια, φρεγάτες και κορβέτες, τα οποία εστάθησαν εν μίλιον έξω του λιμένος μας (εννοεί το Λιμένι) κανονισσάροντας και κάνοντας απόφασιν αποβάσεως με αρκετά λαντζόνια, πλην ήτον διωρισμένα άρματα και απέτυχε του σκοπού του. Τώρα λοιπόν επικρατεί ο πόλεμος διά ξηράς και θαλάσσης. Από ένα αιχμάλωτον Αράπην πληροφορούμεθα, ότι ο Ιμπραήμ κάμνει ιδιαίτερες προετοιμασίες από αλεύρια και λοιπά αναγκαία, διά να κτυπήσει συγχρόνως με την θαλασσιάν δύναμίν του και με απελπισίαν. Ημάς όμως άλλο δεν μας διστάζει ειμή η μεγάλη έλλειψις των τροφών και των πολεμοφοδίων και διά τούτο ίσως κινδυνεύομεν...*». Προφανώς ο στόλος της Αιγύπτου πήγε στον όρμο του Οιτύλου, περιμένοντας εκεί την άφιξη του Ιμπραήμ από την Ανατολική Μάνη. Είχε όμως ανακοπεί η πορεία του στον Πολυάραβο στις 28 Αυγούστου.

Ο Δ. Χοϊδάς²⁶³² έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη στις 10 Οκτωβρίου 1826 τα ακόλουθα: «...*Το Σάββατο (2 Οκτωβρίου) τα εχθρικά πλοία, οπού ήσαν αραγμένα εις Μοθωκόρωνα, συνιστάμενα από δύο ντελίνια, 4 φρεγάτες και μερικά ιμπρίκια, επήγαν εις Κιτριές διά να πάρουν μίαν τράτταν και μίαν γολέτταν, τζιριγώτικα, οπού είχαν πάρει οι ιδικοί μας από την Μοθώνη· οι ιδικοί μας όμως έστησαν κανόνια εις τον κάβον των Κιτριών και εχάλασαν το κατάρτι μιας μπρικογολέττας και το τιμόνι και τα ετρύπησαν και χαμηλά εις τα ρηγά, και ούτω την ιδίαν ημέραν το βράδυ ανεχώρησαν χωρίς να δυ-*

2629. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχείον Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Ζ', Αθήνα 1967, σσ. 176 και 193.

2630. Νικ. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, τόμ. Γ', σ. 117.

2631. Αρχείον Δ. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 426-7. Κ. Λ. Κοτσώνη, Επιθετικές επιχειρήσεις των Αιγυπτίων κατά της Μάνης απ' ανατολών (Αύγουστος 1826), Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολις, Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σ. 115. Το αναφερόμενο λιμάνι κατά τον Κ. Λ. Κοτσώνη είναι του Γυθείου.

2632. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχείον Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Ζ', Αθήνα 1967, σ. 311.

νηθούν να κάμουν τον σκοπόν των. Οι εις τα κάστρα εχθροί δεν εβγαίνουν διόλου. Ο στρατηγός Γ. Μαυρομιχάλης ευρίσκεται εις Φρουτζάλα με ικανούς Σπαρτιάτας...».

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁶³³ έχουμε και μια άλλη είδηση: «... Κατά την 8 του ενεστώτος μηνός (Οκτωβρίου 1826) εφάνησαν 14 εχθρικά πλοία εκ του εις Νεόκαστρον ευρισκομένου στόλου, εξ ων δύο φρεγάται, δύο βρίκια, και δέκα κορβέται, εκπλέοντα έξωθεν του Βενετικού προς το πέλαγος. Κατά την 9 περί την αυγήν εφάνησαν τέσσαρα εκ των πλοίων αυτών, δηλ. μία φρεγάτα, δύο κορβέται και εν βρίκιον, έξωθεν του λιμένος των Κυτριών εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον, φέροντα Αγγλικήν σημαίαν. Ο καιρός ήτον γαληνιαίος. Εκινήθησαν αμέσως εξ πλοιάρια (σκαμπαβία) και υπήγον εις τον Αλμυρόν, όπου κτυπηθέντες οι εχθροί παρά των ημετέρων επέστρεψαν μετά βλάβης. Περί την μεσημβρίαν ηγέρθη άνεμος δυτικός, και ήλθον εις τα πρώτα τέσσαρα και άλλα, μία φρεγάτα και δύο κορβέται, και πλησιάσαντα εκανονοβόλουν το εις Κυτριάς Ελληνικόν πολεμικόν πλοίον, Λεωνίδας ονομαζόμενον, από μεσημβρίας έως δείλης· αλλά, χάριτι θεία, η βλάβη εστάθη μικροτάτη· εξ εναντίας οι εχθροί εβλάβησαν μεγάλως, βαλλόμενοι και παρά του πλοίου και παρά των εκεί ευρεθέντων Σπαρτιατών. – Διοικητής του ειρημένου Ελληνικού πλοίου είναι ο Κύριος Δημητράκης Ν. Λάμπρου Πετσεώτης (Σπετσιώτης), ανήρ εύτολμος και ανδρείος· εκπληροί άριστα το προς την πατρίδα χρέος, και εκτελεί ευπειθώς τας διαταγάς της Διοικήσεως. Μεθ' ενός πλοίου ετόλμησε ο άξιος ούτος πλοίαρχος να πολεμήση προς τόσα εχθρικά, και ολίγον βλαβείς έβλαψε πολύ...».

Στις 24 Νοεμβρίου 1826 η Εφορία της Σπάρτης²⁶³⁴ απευθύνθηκε στο Γεώργιο Κουντουριώτη, επικαλούμενη την επιρροή του, για την παροχή βοήθειας στους Μανιάτες από τις ναυτικές δυνάμεις και κατέληξε με τα ακόλουθα: «...Προς τούτοις παρακαλεί η Εφορία ότι όχι μόνον με τα πλοία να προφθάσετε την Σπάρτην, αλλ', ει δυνατόν, και τροφάς και πολεμοφόδια, καθότι και υστερείται παντός αναγκαίου. Αυτήν ταύτην την ανάγκην εγράψαμεν και προς την επιτροπήν της θαλασσίου δυνάμεως ίνα, πατριωτισμού κινουμένη, μας προφθάση τα πλοία, αλλά, νομίζουσα ότι η ενέργεια της εκλαμπρότητός σας συμβάλλει ου μικρόν, προστρέχει εις τον πατριωτισμόν σας και εύελπις ούσα εις αυτόν δεν αμφιβάλλει εις τα αιτούμένα της, και εν τοσοούτω μένει με όλην την ειλικρίνειαν. Τη 24 Νοεμβρίου 1826. Οι Έφοροι».

Τα μετά τη νίκη

Η Διοίκηση στις 3 Ιουλίου 1826 έδωσε εντολή στον «Επιστάτη Πολεμοφοδίων», να δώσει στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη²⁶³⁵ για το στρατόπεδο της Μάνης 5.000 δεκάρια φυσέκια. Στον Ηλία Σαλαφατίνο είχαν δοθεί εφόδια στις αρχές Ιουλίου 1826 και το ερώτημα που γεννάται είναι, αν πρόκειται για την ίδια αποστολή.

2633. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», έτος Β', αριθ. φ. 2, της 20 Οκτωβρίου 1826, σ. 5.

2634. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχείον Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Ζ', ό.π., σ. 425.

2635. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 190, έγγρ. της 3 Ιουλίου 1826.

Αργότερα στις 7 Αυγούστου 1826 δόθηκαν πάλι στον Ηλία Σαλαφατίνο²⁶³⁶ τρία καντάρια παξιμάδι και μετά δύο ημέρες μπαρούτι και χαρτί για τη Μάνη.

Οι Μανιάτες μετά τη νίκη τους θεώρησαν σκόπιμο να διευρύνουν την Εφορεία της Σπάρτης με νέα μέλη και συμπεριέλαβαν σε αυτή αρχικά τον Ιωάννη Κυρ. Ροδίτη-Μαυρομιχάλη, τον Δημήτριο Τσιγκουράκο-Γρηγοράκη και στη συνέχεια τον καπ. Γεωργάκη Αντωνάκο-Γρηγοράκη από την ανατολική Μάνη με το ακόλουθο για τον τελευταίο έγγραφο²⁶³⁷:

«Η Εφορία της Σπάρτης

Προς τον ευγενέστατον Κ. Γεώργιον Α. Γρηγοράκην

Η Εφορία γνωρίζουσα το υποκείμενόν σου άξιον πατριωτισμού και με πατριωτικά αισθήματα και διά τας οποίας προς την Πατρίδα έχεις εκδουλεύσεις σε προσκαλεί όπως έλθη και η ευγενεία σου και συνεδριάζει συμπράττων και συντελών τα επωφελή της Πατρίδος.

Τη 24 Ιουλίου 1826.

Εν Λιμένι Τζιμοβας

Οι Έφοροι

Ιω. Μαυρομιχάλης (Κατσής), Διονύσιος Μούρτζινος, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Νικολάκης Χρηστεάς, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, Ιωάννης Κ. Μαυρομιχάλης (Ροδίτης).

Ο Γενικός Γραμματέυς: Θεοχάρης Μιχαήλ».

Στις 5 Αυγούστου ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁶³⁸ κάλεσε τον καπετάν Γιωργάκη Αντ. Γρηγοράκη να πάει στην Καρδαμύλη, διότι έπρεπε να λάβει μέρος και αυτός στις συνεδριάσεις της Εφορείας της Σπάρτης. Επειδή εκείνο τον καιρό θα είχαν πολλές ασχολίες, αφού επρόκειτο οι Μανιάτες να συστήσουν γενικό Σπαρτιατικό στρατόπεδο. Πρόσθεσε ακόμη ότι: «...Εις τα βουνά μας όμως, έχοντας την υποψίαν από αυτού και εις τα παράλια μας είναι διωρισμένοι οι αναγκαίοι στρατιώται...». Από αυτό συμπεραίνουμε ότι ο Δ. Μούρτζινος είχε προβλέψει στρατιώτες για τη φύλαξη των διαβάσεων από την ανατολική πλευρά του Ταυγέτου προς την Καρδαμύλη, δηλαδή την Κακή Σλάλα και όπως θα δούμε παρακάτω πιθανώς την Πολεμίστρα.

Η Εφορεία της Σπάρτης με απόφαση της 8^{ης} Ιουλίου 1826 συνέστησε μία επιτροπή, την οποία αποτέλεσαν ο Ιάκωβος Κορνήλιος, ο αρχιδιάκονος Ιωακείμ και ο Κωνσταντίνος Τζιτζής, για να επικοινωνεί με τους φιλογενείς της Ευρώπης, να δέχεται και να διαχειρίζεται τις συνεισφορές τους. Το έγγραφο διορισμού του Ιάκωβου Κορνήλιου είναι το ακόλουθο²⁶³⁹:

2636. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ 193, έγγρ. 050 της 7 Αυγούστου 1826 και έγγρ. 082 της 9 Αυγούστου 1826.

2637. Α π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείο Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, ό.π., σ. 242.

2638. Α π. Δ α σ κ α λ ά κ η, ό.π., σ. 244.

2639. Σ τ. Σ κ ο π ε τ έ α, Οι Κορνήλιοι του Εικοσιένα, Λακωνικά Σπουδαί 15(2000)272.

«Η ΕΦΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Προς τον Ευγενέστατον Κύριον Ιάκωβον Κορνήλιον

Η εξετής δοκιμή των προς την πατρίδα δουλεύσεών σας, ζήλου σας, και λοιπών φυσικών και επικτήτων προτερημάτων σας, έδωσαν αφορμήν προς την εφορίαν του να σας διορίση εν μέλος της τριμελούς επιτροπής της Σπάρτης, δυνάμει του Φ. ΙΒ΄ του τοπικού συστήματος αυτής, όπως συνελθόντες εις εν μετά των λοιπών μελών αυτής συσκέπησθε, συμπράττητε, και συνανταποκρίνησθε μετά των φιλογενών της Ευρώπης περί των αναγκών της Σπάρτης κατά τους Φ. ΙΓ΄, ΙΔ΄ κ.τ.λ., δεχόμενοι εν ταυτώ εις το ταμείον σας όλας τας παρ' αυτών σταλησομένας συνεισφοράς, τας οποίας θέλετε εξοδεύσει εις τας χρείας της Σπάρτης.

Όθεν σπεύδουσα η Εφορία του να σας αναγγείλη τον διορισμόν σας τούτον, και εν ταυτώ την προς υμάς ευγνωμοσύνην της διά τας προς την Σπάρτην πιστάς εκδουλεύσεις σας, Σας συγχαίρεται, διά να αναδειχθήτε και του λοιπού τοιούτος και άξιος του οποίου υπουργήματος εδιωρίσθητε. Έρρωσθε.

Οι Έφοροι

Ιωάννης Μαυρομιχάλης, Διονύσιος Μούρτζινος, Νικολάκης Χρηστέας, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, Παναγιώτης Καπετανάκης²⁶⁴⁰, Πανάγος Κυβέλος, Παναγιωτάκης Ντουράκης».

Η Εφορία της Σπάρτης²⁶⁴¹ μετά τη μάχη της Βέργας της 22-24 Ιουνίου 1826 αποφάσισε ότι θα έπρεπε να ενισχυθεί η οχύρωση του παραλιακού τμήματος του τείχους, το οποίο ήταν εκτεθειμένο στα κανόνια του στόλου. Έπρεπε η ξερολιθιά της Βέργας να αντικατασταθεί με ισχυρότερο τοιχίο με ασβεστοκονίαμα. Για τα έξοδα δανείστηκε το απαιτούμενο ποσόν των χιλίων κολωνάτων από τον Αντώνιο Μπάστα, τον οποίον παρέπεμψε στην επιτροπή της Ζακύνθου για να πληρωθεί.:

«Αριθ. 281

Η ΕΦΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Προς τους φιλογενεστάτους κυρίους Διονύσιον Δε Ρώμα, Παναγιώτην Θ. Στεφάνου και Κωνσταντίνον Δραγώναν.

Παρησιαζομένης της παρούσης μεθ' ημέρας ένδεκα, θέλετε μετρήσει διά την οποίαν ελάβομεν ανάγκην προς τον κύριον Αντώνιον Μπάσταν τάλλαρα κολωνάτα χίλια, αρ. 1000 (γρόσια περίπου 5-7.000), δι' άλλα τόσα όσα παρ' αυτού ελάβεν, προς οχύρωσιν της θέσεως του Αλμυρού και οικονόμησιν τινών παρεπομένων αναγκών, επ' οιασδήποτε συνεισφοράς ήθελεν εγκρίνετε, λαμβάνοντες την παρούσαν εξωφλημένην, βαστούντες αυτήν ίνα χρησιμεύση όπου ανήκει και μετά την πληρωμήν τούτων θέλετε ειδοποιήσει και την Εφορίαν ότι τα μετρήσατε.

2640. Πρόκειται για το γερο-Παναγιωτάκη Χριστοδ. Καπετανάκη, πατέρα του Σταυριανού και θείο των υπολοίπων, όπως φαίνεται από την υπογραφή του.

2641. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 137, φάκ. 53. Μίμη Φερέτου, Εφημ. «Μεσσηνιακά Νέα» αριθ. φ. 348 του Δεκεμβρίου 1979, σ. 3. Στ. Καπετανάκη, Ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, Λακωνικά Σκουδαί 8(1986)390.

Τη 25 Νοεμβρίου 1826, Εν Σκαρδαμούλα

Οι Έφοροι Σπάρτης

Ιωάννης Μαυρομιχάλης, Διονύσιος Μούρτζινος, Νικολάκης Χρηστέας, Παναγιώτης Καπετανάκης, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης, Δημητράκης Γρηγοράκης, Ιωάννης Κ. Μαυρομιχάλης, Πανάγος Κυβέλος, Παναγιωτάκης Ντουράκης. Ο Γενικός Γραμματέας: Θεοχάρης Μιχαήλ».

Ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁶⁴² από την Καρδαμύλη σε επιστολή του της 5 Αυγούστου 1826 έγραψε στον καπετάν Γιωργάκη Αντ. Γρηγοράκη ότι ο Πούλος Μαυρίκος²⁶⁴³ από τη Μάλτα του Σταυροπηγίου αποδείχθηκε προδότης, ερχόμενος σε επαφή με τον Ιμπραήμ. Ο λαός έτρεξε εναντίον του και πρόκειται να εξετασθεί και να τιμωρηθεί από την Εφορεία της Σπάρτης.

Από την ίδια επιστολή του Διονυσίου Μούρτζινου πληροφορούμεθα ότι δεν έλειψαν από τη Μάνη και οι εμφύλιες διαμάχες. Στις Γαϊτσές είχε ανάψει το ντουφέκι και πήγαν εκεί ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ο Παναγιώτης Γιαννέας-Καπετανάκης και ο Παναγιώτης Πιερέας-Καπετανάκης για να συμφιλιώσουν τους αντιμαχομένους, όπως συνηθίζοταν στη Μάνη.

Τα παρεπόμενα των πολεμικών συγκρούσεων

Ο Γιαννιός Γεωργ. Καπετανάκης²⁶⁴⁴ στις 15 Μαρτίου 1826 έλαβε διαταγή από το Νικητή Σταματελλόπουλο να ασκεί αστυνομικά καθήκοντα στην περιοχή της Καλαμάτας:

«Αδελφέ Καπετάν Γιαννιό Καπετανάκη,

Επειδή και μερικοί κακότεροποι άνθρωποι, έρχονται και καταρρημάζουν τα απολειφθέντα ευρισκόμενα ερείπια των αυτόθι ευρισκομένων αδελφών μας Καλαματιανών, καθώς και άπαντα τα υποστατικά των, διά τούτο λοιπόν ως διωρισμένος εγώ από το Έθνος εις το να τοποθετήσω γενικόν στρατόπεδον εις ταύτην την θέσιν του Δερβενίου, διά τούτο, αδελφέ, παρακινήσαι παρά του Έθνους και παρ' εμού, λαμβάνοντας το αδελφικόν μου, λαμβάνεις την καλωσύνην εις το να υπερασπισθής καθ' όλα τους δυστυχημένους Καλαματιανούς, με οποιονδήποτε τρόπον δυναθής, μιμούμενος τας

2642. Α π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, Αθήναι 1976, σ. 243.

2643. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Πούλος Μαυρίκος, μια αμφιλεγόμενη μορφή του 1821, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)427-8. Αναφέρεται προδοσία του ιδίου και το 1828 «...ο γνωστός διά τας κακουργίας του Πούλος Μαυρίκος Σπαρτιάτης, τον οποίον φοραθέντα προδότην διά την μετά του Ιμβραήμη αλληλογραφίαν του, ώρμησαν οι Σπαρτιάται να κατακαύσουν, αλλ' επρόφθασε, και, καταφυγών εις την οικίαν του Μούρτζινου, διεσώθη...». Ήταν γαμβρός, από αδελφή, του Αθανασούλη Κουμουνδουράκη και ανιψιός του Μούρτζινου.

2644. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 34, έγγρ. της 15 Μαρτίου 1826.

Γιαννιός Γ. Καπετανάκης ο οποίος ανέλαβε την αστυνόμευση της Καλαμάτας.

αρετάς του μακαρίτου εξαδελφού σας Θανασούλη²⁶⁴⁵ ποιείς τα όμοια, ακολούθησον λοιπόν, αδελφέ ούτως και θέλει τα γνωρίσει το Έθνος μετά την ανόρθωσίν του.

Εύελπισ ων ότι θέλετε ακολουθήσει προθύμως των γραφομένων μου, εν τοσούτω και μένω.

Δερβένια τη 15^η Μαρτίου 1826

ο πατριώτης

Νικήτας Σταματελλόπουλος».

Ενώ οι Μανιάτες, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως²⁶⁴⁶, γενικά φέρθηκαν καλά στους πρόσφυγες που ζητούσαν καταφύγιο και άσυλο για τη ζωή, την περιουσία και την τιμή τους στην ελεύθερη πατρίδα τους, υπήρξαν και εξαιρέσεις. Η Διοικητική Επιτροπή έγραψε στις 14 Ιουλίου 1826 στο Χριστόδουλο Καπετανάκη²⁶⁴⁷ ότι οι Πηγαδιώτες άρπαξαν τα χρήματα και τα πράγματα του Γεωργίου Πετρόπουλου και του γιού του και συνέχισε: «...Η Διοίκησης δυσαρεστούμενη από το σκληρόν και απάνθρωπον τούτο έργον των Πηγαδιωτών, οίτινες αντί να υπερασπισθώσιν τον αδελφόν των κατά χρέος αδελφικόν, και τω δώσωσι χείρα βοήθειας έδειξαν τιαύτην ωμότητα. Προσκαλεί την Γενναιότητά σου, ως όντες οι Πηγαδιώτες υπό την διεύθυνσή σου, να ερευνήσης και να εύρης τους κακούργους και να τους υποχρεώσης να επιστρέψωσιν εις τον Γεώργιον Πετρόπουλον παν ότι του ήρπασαν εις πράγμα και εις χρήματα. Ειδέ και δυστροπήσωσιν εις την επιστροφήν των διαρπαγέντων, να τους στείλετε εις τον Γενικόν Αρχηγόν (Θ. Κολοκοτρώνη) διά να υποχρεωθώσι και να τιμωρηθώσιν εν τοσούτω διά το αμάρτημά των».

Οι Επιστάτες της Μεσσηνίας Παν. Παπατσώνης²⁶⁴⁸, Αθ. Κυριακός και Παν. Μηχανίδης με έγγραφό τους από 26 Σεπτεμβρίου 1826 ανέφεραν ότι οι Καπετανάκηδες δεν τους καταβάλλουν τα χρήματα που έχουν εισπράξει από το τελωνείο του Αλμυρού. Στην Εφορεία της Σπάρτης δήλωσαν ότι θα τα δώσουν, αλλά πέρασαν δέκα ημέρες και μετά τους είπαν ότι θα τα στείλουν στη Διοίκηση. Οι εισπράξεις του τελωνείου ανέρχονταν σε 10.000 γρόσια και ζήτησαν από τη Διοικητική Επιτροπή, αν το κρίνει εύλογο, να επιτάξει τους Καπετανάκηδες να αποδώσουν τα χρήματα που εισέπραξαν²⁶⁴⁹. Πρόσθεσαν ότι και από τα χωριά της Μεσσηνίας δεν μπορούν να εισπράξουν χρήματα, διότι επικαλούνται ότι: «...τα υποστατικά τους κατεξουσιάσθησαν από μερικούς Σπαρτάτας και από Σαμπαζιώτες και από παροίκους γειτονικών επαρχιών...». Κατά συνέπεια βρίσκονται σε απελπισία γι' αυτό ζητούν να τους δοθούν οδηγίες τί να πράξουν.

2645. Ο Θανασούλης Νικ. Καπετανάκης ήταν πρωτεξάδελφος του Γιαννιού, γαμπρός του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, έφερε το βαθμό του αντιστρατήγου, ήταν Πολιτάρχης Καλαμάτας και χάθηκε στο Μανιάκι.

2646. Ο Φ ω τ ά κ ο ς, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 537, γράφει για τους πρόσφυγες που κατέφυγαν στη Μάνη: «...αυτοί επιλοξενήθησαν πολύ από τους Μανιάτας...».

2647. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 191, έγγρ. 101 της 14 Ιουλίου 1826.

2648. ΓΑΚ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 201, έγγρ. 034 της 24 Σεπτεμβρίου 1826 και φάκ. 202, έγγρ. 001 της 28 Σεπτεμβρίου 1826.

2649. Ίσως τα χρήματα αυτά να είχαν δαπανηθεί στον πόλεμο της Βέργας για την τροφοδοσία των πολεμιστών ή στα έξοδα επανοικοδόμησης της Βέργας με ασβεστοκονιάμα.

Από μια αναφορά της 7^{ης} Οκτωβρίου 1826 του Γιωργάκη και του Παναγιώτη Γιατράκου²⁶⁵⁰ προς τη Διοίκηση έχουμε την πληροφορία ότι στο Σταυροπήγι έγιναν φόνοι: «...Αλλ' επειδή κακή τύχη συνέπεσε να συμβούν εις Σταυροπήγι φονικά εις συγγενείς τινας των Κουμουνδουριάνων, και εν ταυτώ συνήλθωμεν εκείσαι βιαζόμεθα δε προς διόρθωσίν των, διά να μην προκύψη ως εξ αυτών κανέν μεγαλύτερον (ο μη γένοιτο) και διαταράξει την αρμονίαν της γενικής σύμπνοιας της Σπάρτης, από την οποίαν ελπίζεται να θεραπευθούν όχι μόνον τα δεινά τής πασχούσης πατρίδος, θα μεταβώμεν εις τα εκεί να συνεργήσωμεν και ημείς καθ' όσον δυνάμεθα προς καθήσυχασιν των τοιούτων και εκ τούτου δυσκολευόμεθα προς το παρόν...».

Η θυσία του Παπα-Πανάγου Ρούσου

Οι αποτυχίες του Ιμπραήμ να πατήσει τη Μάνη, τόσο στο Αλμυρό όσο και στο Διρό, δεν τον απογοήτευσαν, μάλλον τον πεισματώσαν, να μην αφήσει στο Μοριά τόπο ελεύθερο, χωρίς να τον λαφυραγωγήσει και να τον κατακάψει. Δεν αποτόλμησε όμως να επιχειρήσει νέα εισβολή στη δυτική Μάνη, που θα αποτελούσε περιφρόνηση της αρχής²⁶⁵¹: «...Νέα επιχειρήσις κατά στόχου από την αυτήν κατεύθυνσιν με τις ίδιες δυνάμεις είναι καταδικασμένη σε αποτυχία». Προτίμησε να δοκιμάσει εισβολή από την ανατολική πλευρά της Μάνης. Αφού προηγουμένως ληιλάτησε την επαρχία της Κυνουρίας, τον Αύγουστο του 1826 μπήκε στην κοιλάδα του Ευρώτα.

Οι Έλληνες επάνδρωσαν το κάστρο της Βαρδούνιας και υπό την ηγεσία των Γιατράκων κλείστηκαν στην ακρόπολη του κάστρου του Μυστρά, όπου και ετοιμάστηκαν να αμυνθούν με επιτυχία και σε άλλες οχυρές θέσεις, όπως στη μονή της Γόλας²⁶⁵², τους Γοράνους, την Άρνα την Κουρτσούνα και στον πύργο του Μαχμούτμπεη²⁶⁵³.

2650. ΓΑΚ, Διοκ. Επιτρ., φάκ. 204, έγγρ. 049 της 7 Οκτωβρίου 1826. Το 1826, πιθανώς μετά τη μάχη της Βέργας, στο Σταυροπήγι έγινε ο φόνος του Γεωργίου Πιερέα-Καπετανάκη κατοίκου Μεγάλης Μαντινείας, του οποίου το όνομα συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των ηγητόρων της μάχης. Κατά την προφορική παράδοση ο φόνος αποδόθηκε στην ομοχώρια οικογένεια Νικητάκη, που ήταν συνεργαζόμενη με τους Κουμουνδουράκηδες και το Μούρτζινο. Εκείνο τον καιρό σκοτώθηκε και ο Ανδρέας Κουμουνδουράκης και δεν είναι απίθανο να επρόκειτο για φονικό γδικιωμού και να εγκυμονούσε κίνδυνο γενίκευσης των αντεκδικήσεων και να έσπευσαν, όσοι μπορούσαν, να ασκήσουν κάποια επιρροή στις δύο οικογένειες, για να ειρηνεύσουν. Οι παλαιότεροι έλεγαν ότι γύρω στα 1912 ο εγγόνος του Γεωργίου Πιερέα-Καπετανάκη, Γιάννης Γ. Καπετανάκης, λόγω της παλαιάς έχθρας είχε αναγκάσει το Νικολή Νικητάκη να εγκατασταθεί έξω από τα όρια της Μεγάλης Μαντινείας. Όταν δε αυτός έχτιζε σπίτι στο Αρχοντικό, ο Γιάννης Καπετανάκης, όπως φημιολογήθηκε τότε, έγινε ο ηθικός αυτουργός του φόνου του μονάκριβου γιου του και τον ξεκλήρισε. Το σπίτι κληροδόμησε ο ανιψιός του Βασίλης Νικητάκης. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Οι Μαντινείες της Μάνης, Αθήνα 1996, σσ. 418-9 και 563.

2651. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, Επιθετική προσπάθεια Αιγυπτίων κατά της Μάνης από κατεύθυνση Παλαιοπαναγιά-Βασιλική, Πρακτικά Α' Τοπικού συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών, Ξηροκάμπι Λακωνίας, Αθήνα 2002, σ. 246.

2652. Θ. Κ α τ σ ο υ λ ά κ ο υ και Β. Α σ η μ ο μ ύ τ η, Το μοναστήρι της Γόλας Λακωνίας, β' έκδοση, Σπάρτη 2012.

2653. Ο πύργος του Μαχμούτμπεη είχε οχυρωθεί το 1823 με διαταγή της Εφορείας της επαρχίας

Ο Ιμπραήμ έφερε το στρατό του στο χωριό Σκλαβοχώρι (Αμύκλες) που ήταν στη μέση του κάμπου. Εκεί βρισκόταν ο πύργος του Μαχμούτμπε²⁶⁵⁴, στον οποίο είχαν κλειστεί τριάντα γενναίοι εθελοντές υπό την ηγεσία του ηρωικού παπα-Πανάγου Ρούσσου²⁶⁵⁵ από την Αράχοβα (Καρυοβούνι) του Λεύκτρου της Μάνης. Πληροφόρησαν λανθασμένα τον Ιμπραήμ ότι μέσα στον πύργο ήταν κλεισμένοι και ο Παναγιώτης Γιατράκος, γνώριμός του από το Νεόκαστρο όταν παρά τη συμφωνία της συνθηκολόγησης τον είχε κρατήσει όμηρο μαζί με το Γεωργάκη Μαυρομιχάλη, για να πετύχει την ανταλλαγή με τους αιχμαλώτους πασάδες του Ναυπλίου. Ο Ιμπραήμ θεώρησε την πολιορκία του πύργου εύκολη υπόθεση και την αναμέτρηση με τον Παναγιώτη Γιατράκο κερδισμένη και περίμενε υπομονετικά τη νίκη του.

Ο πύργος δεν ήταν σε κατάλληλο μέρος για να αμυνθούν οι Έλληνες απέναντι στο στρατό του Ιμπραήμ. Δεν υπήρχε ελπίδα να βοηθηθούν οι κλεισμένοι στον πύργο από ελληνικά στρατιωτικά σώματα, διότι στους κάμπους κυριαρχούσε το ιππικό του εχθρού. Ήταν όμως ανάγκη να καθυστερήσουν τον εχθρό, ώστε να δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος στα γυναικόπαιδα του κάμπου να βρουν σωτηρία από τη σκλαβιά και την ατίμωση σε απρόσιτες βουνοπλαγιές. Όταν ζητήθηκαν εθελοντές παρουσιάστηκαν άνδρες κυρίως από τα γειτονικά μέρη για να σώσουν με τη θυσία τους τις οικογένειές τους. Την αρχηγία τους όμως ανέλαβε με προθυμία ένας παπάς από τη Μάνη, που πρωτοστατούσε και διακρινόταν πάντα στις μάχες, ο παπα-Πανάγος Ρούσος. Μαζί του ήταν και ο Ιωάννης Κατελάνος ή Κακαβούλης από το Νομιστή του Ζυγού της Μάνης²⁶⁵⁶.

Η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος»²⁶⁵⁷ περιέγραψε τα συμβάντα με τα ακόλουθα λόγια: «Ο Ιμπραχίμης εσυγκέντρωσε από πολλού όλας τας στρατιωτικάς δυνάμεις του εις τον Μυστράν, και περιφερόμενος εις τα χωρία της επαρχίας αυτής έκαie και έθυε ανεμποδίστως. Αι αντιστάσεις τας οποίας εύρισκεν, ήσαν μικραί και όχι ικαναί εις το να τον εμποδίσωσι, και βλάψωσι σημαντικώς. Μόνον εις τον εν μέσω του πεδίου ευρισκόμενον πύργον, του Μαχμούτμπε λεγόμενον, ευρήκεν αντίστασιν γενναίαν, και προς αυτόν ηναγκάσθη να πολεμήσει ημέρας ικανάς. Τριάκοντα ήσαν οι εν αυτό κλεισμένοι Έλληνες, και οι τριάκοντα ούτοι ετόλμησαν να αντισταθώσιν εις ολόκληρα σώματα του Ιμπραχίμη. Ο εχθρός ηναγκάσθη να μεταχειρισθής και κανόνια κατά του πύργου και έρριψε κατ' αυτού υπέρ τας 100 σφαίρας· αλλ' ούτε διά τούτων ημπορέσε να δειλιάση τους ολιγοτάτους εκείνους άνδρας. Αλλ' οι εχθροί επλησίασαν παραπο-

του Μυστρά. Αθ. Θ. Φωτοπούλου, Οι Γιατράκοι του 1821, Αθήνα 2005, τόμ. Α', σ. 250 και τόμ. Β', σ. 220, έγγρ. 704/680.

2654. Στις περιγραφές των ιστοριογράφων της επανάστασης του 1821 γράφεται μερικές φορές λανθασμένα πύργος του Μεχμέτμπε.

2655. Στ. Καπετανάκη, Η θυσία του παπα-Πανάγου Ρούσσου στον πύργο του Μαχμούτμπε, Λακωνικά, επετειακή έκδοση 1902-2002, Αθήνα 2003, σ. 515.

2656. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 81, φάκ. 34. Επέζησε της πολιορκίας και της εξόδου, χαρακτηρίστηκε δε ως στρατιώτης.

2657. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 88, της 1 Σεπτεμβρίου 1826, σ. 350.

λύ εις τον πύργον, και άρχισαν να σκάπτωσι υπόνομον. Βλέποντες τότε τον προφανή κίνδυνον οι ημέτεροι, έκαμαν την γενναίαν απόφασιν, να εξέλθωσι διά νυκτός, και να διασωθώσι διά μέσου του εχθρού ξιφήρεις και την απόφασιν αυτών έκαμον έργον...».

Όμως σ' αυτούς που βγήκαν δεν συμπεριλαμβανόταν και ο παπα-Πανάγος Ρούσσοσ²⁶⁵⁸, ο οποίος σκοτώθηκε μέσα στον πύργο. Σχετικά με το χαμό του αναφέρονται τα ακόλουθα: «...Ούτος εφονεύθη εντός του πύργου νύκτα τινά ως εξής. Προσπαθών να διορθώση θυρίδα (πολεμίστρια) τινά προσήγγισε το φως εις αυτήν, ότε έξωθεν Άραψ ευστόχως σκοπεύσας εις τας ακτίνας του φωτός και πυροβολήσας η σφαίρα επέτυχεν την κεφαλήν του και έπεσε νεκρός...». Τελικά οι υπερασπιστές τού πύργου του Μαχμούτμπεη κατόρθωσαν να διαφύγουν με νυκτερινή έξοδο. Ο Αμβρόσιος Φραντζής²⁶⁵⁹ αναφέρει ότι η πολιορκία του πύργου είχε διάρκεια 12 ημερών.

Στα Αρχεία Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος υπάρχει φάκελος του Παπα-Πανάγου Ρούσσου²⁶⁶⁰, στον οποίο φυλάσσονται έγγραφα σχετικά με τη δράση του στην Επανάσταση του 1821. Ανάμεσά τους και δύο από τα πιστοποιητικά του, τα οποία θα παραθέσουμε. Το πρώτο χορηγήθηκε από τους αδελφούς Γιατράκους πριν από την πολιορκία:

«...Επειδή εκρίναμεν αναγκαίαν την οχύρωσιν της θέσεως του κονακίου Μαχμούτμπεη, και ούτως εφοδιάσαμεν αυτή αφ' όλα τα αναγκαία και εδιορίσαμε επί μισθώ τριάκοντα μισθωτούς στρατιώτας, και επί κεφαλής αυτών τον αιδεσιμογενναϊότατον Παπά Πανάγος Ρούσσον από Αράχοβα μετά του καπ. Γιαννάκη Θεοφυλάκου από Σωτήραν προς τον οποίον αφού επροβλήθη τούτο εδέχθη ευχαρίστως να προσφέρη εαυτόν θυσίαν εις την αυτήν θέσιν αγωνιζόμενος, και προθύμως ευχαριστήθη εις το άνωθεν πρόβλημα. Όθεν εις ένδειξιν της προθυμίας και του ζήλου του δίδεται εις χείρας του το παρόν μας προς παράστασιν όθεν ανήκει και αποφαινόμεθα.

Από Μαχμούτμπεη τη 2 Αυγούστου 1826

Οι πατριώται Γεωργάκης Γιατράκος, Παναγιώτης Γιατράκος, Μιχάλης Γιατράκος, Λιάκος Γιατράκος, Νικόλαος Γιατράκος...».

Το δεύτερο πιστοποιητικό χορηγήθηκε στους κληρονόμους του στις 3 Οκτωβρίου 1834 από τον Παναγιώτη Γιατράκο, όταν αυτός υπηρετούσε στην Πύλο:

«...Ο υποφαινόμενος χρηματίσας επί του ιερού των Ελλήνων αγώνος αρχηγός των ατάκτων σωμάτων της επαρχίας Σπάρτης πιστοποιώ εν συνειδήσει ότι ο παπα-Πανάγος Ρούσσοσ Σπαρτιάτης κάτοικος εις Αράχοβα εν καιρώ των Αράβων, όταν εβγήκα από την αιχμαλωσίαν, όπου επροχώρησεν εις την Σπάρτην ως αναγκαίον πολλών των ανθρώπων μας απεφασίσαμεν και εκλείσθησαν εις την Μαχμούτμπεη τον πύργον εις πρόσκρουξιν του εχθρού να λάβωμεν καιρόν να γλυττώση ο κόσμος από τον κάμπον, έδωσε και ο ειρημένος ιερεύς, αφού προτείναμεν και αυτόν τον ίδιον, ο ενθουσιασμός

2658. Α θ. Θ. Φ ω τ ο π ο ύ λ ο υ, ό.π., τόμ. Β', σσ. 436-454, ιδιαίτερα σσ. 448 και 248.

2659. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., τόμ. Β' σ. 456.

2660. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 185, φάκ. 76.

του και η μεγαλοψυχία του εδέχθη και εκλείσθη και αυτός με τους επιλοίπους και αυτή η θέσις έβλαψε πάρα πολύ τον εχθρόν καθώς είναι αποδεδειγμένον· αλλ' εθυσιάσθη ο μακαρίτης παπάς τούτος παρά των εχθρών εις ειρημένον φρούριον μέσα, και έμεινε η παπαδιά του χήρα με δύο τέκνα του αδύνατα. Κατ' αίτησιν της αυτής πρεσβυτέρας του και κατά χρέος μας δίδεται η παρούσα εις χείρας της να την χρησιμεύση όθεν ανήκει.

Εν Πύλω τη 3 Οκτωβρίου 1834

Παναγιώτης Γιατράκος»

Το νέο ελληνικό κράτος έμεινε για πολλά χρόνια αδιάφορο, ίσως ανάλγητο, στη σύζυγο και τα παιδιά του παπα-Πανάγου Ρούσσου, του αγνού και γενναίου Έλληνα κληρικού, που δεν δίστασε και τη ζωή του να θυσιάσει για τη λευτεριά της πατρίδας. Έπρεπε να φθάσουμε στο 1872, να καταβάλουν ατέλειωτες προσπάθειες οι συγγενείς του, για να χαρακτηριστεί αξιωματικός έκτης τάξεως (υπολοχαγός) με αριθ. μητρώου 1666.

Σήμερα στον τόπο του πύργου του Μαχμούτμπεη υπάρχει μαρμάρινη πλάκα με την ακόλουθη επιγραφή:

Στο χώρο αυτό όπου ο πύργος του Μαχμούτμπεη τον Αύγουστο του 1826

τριάντα ντόπιοι και άλλοι Λάκωνες με αρχηγό τον παπα-Πανάγο Ρούσσο

αντέστησαν ηρωικά επί δεκα επτά ημέρες στις ορδές του Ιμπραήμ.

Έτσι έδωσαν το χρόνο σε χιλιάδες γυναικόπαιδα να ανεβούν στον Ταϋγετο

και να σωθούν. Αυτό το Λακωνικό «Χάνι της Γραβιάς»

πότισαν με το αίμα τους ο παπα-Ρούσσο και ο Δημήτριος Κοκκινάκης

Η κοινότητα Αμυκλών έστησε το παρόν σε ένδειξη ελάχιστης τιμής και ευγνωμοσύνης.

Η μάχη στην Κακή Σκάλα

Ο Ιμπραήμ φθάνοντας στην κοιλάδα του Ευρώτα προσπάθησε να εκμεταλλευτεί κάθε πέρασμα για να φθάσει στην καρδιά της Μάνης. Έχοντας μαζί του Τουρκοβαρδουνιώτες σαν οδηγούς, του υπέδειξαν το πέρασμα προς την Καρδαμύλη από την Κακή Σκάλα²⁶⁶¹. Από εκεί περνούσε παλαιά η «βασιλική οδός» των βυζαντινών που ένωνε Λακωνία και Μεσσηνία. Από το πέρασμα αυτό πήρε το όνομα «Βασιλική», το δάσος που βρίσκεται νοτιότερα της κορυφής του Προφήτη Ηλία των 2407 μέτρων.

2661. Περιγράφοντας τη βασιλική οδό ο Παναγιώτης Μπαζιγός, Μάνη, χθες, σήμερα αύριο, τεύχ. 8, Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 2003, σ. 7, γράφει: «Ξεκινούσε από το Ξηροκάμπι της Λακωνίας, στην αρχαία πολυγωνική γέφυρα, περνούσε πλησίον των Πενταυλών, ανηφόριζε στον Άγιο Δημήτρη του δάσους Βασιλικής, κατέβαινε στα Πριγιόνια, την Κακή Σκάλα, την Καπιάλα, την Πλήχωλη, το Σουντενικό, το Μακρύ Πλάγιο, το Διλάγκαδο και ακολουθώντας την κοίτη του ρέματος... κατέληγε στην Καρδαμύλη...».

Η διάβαση στην Κακή Σκάλα, η οποία είναι ένα στενό και απότομο μονοπάτι σε φαράγγι που προσφέρεται για άμυνα²⁶⁶², δεν ήταν αφύλακτη, όπως νόμιζαν οι οδηγοί του Ιμπραήμ. Ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁶⁶³, με τα στρατεύματα που διέθετε, είχε φροντίσει να ασφαλίσει τα περάσματα τόσο από τα βουνά, όσο και από τα παράλια για τον κίνδυνο απόβασης και με ένα ακόμη μέρος των διαθέσιμων ανδρών του θα ενίσχυε το γενικό Σπαρτιατικό στρατόπεδο. Σε επιστολή του της 5^{ης} Αυγούστου προς τον καπετάν Γιωργάκη Αντ. Γρηγοράκη έγραψε: «...Εις τα βουνά μας όμως, έχοντας την υποψίαν από αυτού και εις τα παράλιά μας είναι διωρισμένοι οι αναγκαίοι στρατιώται και εντός ολίγου ξεκινείται και το τρίτον μέρος διά όθεν το γενικόν Σπαρτιατικόν στρατόπεδον...».

Οι Μανιάτες είχαν ξεσηκωθεί για να αποκρούσουν Αιγυπτιακή εισβολή από τη Λακωνία. Από τις 17 Αυγούστου ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁶⁶⁴ από την Καρδαμύλη έγραψε στον Παναγιώτη Γιατράκο ότι έστειλε το Ζερβέα και την επομένη θα ξεκινούσαν από τα άλλα χωριά της επαρχίας του. Ρωτούσε ακόμη για την επικρατούσα εκεί κατάσταση και αν έπρεπε να στείλει στρατιώτες και από το Ζυγό, δηλαδή την καπετανία του Νικολάκη Χρηστέα.

Οι πληροφορίες που έλαβε ο Ιμπραήμ, ότι η διάβαση αυτή ήταν αφύλακτη, του δημιουργούσαν ελπίδες ότι η εμφάνιση του στρατού του θα αιφνιδίαζε τους Έλληνες της Καρδαμύλης με δυσμενείς συνέπειες για όλους τους Μανιάτες. Την οδό αυτή πιθανώς είχαν διαβεί Τούρκοι στα χρόνια του Λάμπρου Κατσώνη²⁶⁶⁵, όταν έκαναν συνδυασμένη επίθεση στρατού από το Μυστρά και απόβαση με το στόλο. Το αποτέλεσμα ήταν να μείνει κοντά στην παραλία της Καρδαμύλης ένας σωρός από τα κόκκαλα των σκοτωμένων Τούρκων, που τα έβλεπαν οι περιηγητές σαν απόδειξη της ακατανίκητης δύναμης των Μανιατών.

Από το στρατόπεδο του Ιμπραήμ της Λακωνίας στις 21 Αυγούστου ξεκίνησαν δύο φάλαγγες αιγυπτιακού στρατού, η μια από την Αναβρυτή και η άλλη από

2662. Βαδίζοντας από τη δυτική προς την ανατολική πλευρά του Ταυγέτου, στην αριστερή όχθη του φαραγγιού υπάρχει σήμερα καλντερίμι από το οποίο χωράει να περάσει ένα φορτωμένο ζώο, ενώ παλαιότερα ήταν πιο στενή η διάβαση. Πάνω από το Καλντερίμι είναι δασωμένη απότομη πλαγιά, που προσφέρεται για αποτελεσματική άμυνα, κυλώντας μεγάλες πέτρες ή με πυροβόλα όπλα, που προξενεί σημαντική φθορά στον εχθρό. Γ ε ω ρ γ ί ο υ Β ε ν ι ζ ε λ έ α, Το φαράγγι του Βυρού, Μάνη, χθες, σήμερα, αύριο, τεύχ. 8, Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 2003, σ. 4.

2663. Α π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, Αθήνα 1976, σ. 244. Στην άμυνα της Κακής Σκάλας είχαν πάρει μέρος ο Αλημπαρούτης (Αντώνιος Τζαν. Τρουπάκης), όπως μαρτυρεί ο Δημήτριος Πακέας από τα Τσέρια της Καρδαμύλης, που υπηρέτησε υπό τις διαταγές του. Γ Α Κ, Αριστεία, φάκ. 12, έγγρ. 083.

2664. Α θ. Φ ω τ ο π ο ύ λ ο υ, Οι Γιατράκοι του 1821, Αθήνα 2001, τόμ. Β', σ. 191, έγγρ. 594/570. Ζερβέας θα ήταν ο ανιψιός του Μούρτζινου Δημητράκης από τη Χώρα Ανδρούβιστας, όπου είχε πύργο. Ασκούσε την ιατρική, έφερε το βαθμό του υποχιλιάρχου, επί Καποδίστρια κατατάχθηκε ως ταξιαρχικός τετάρτης τάξεως και επί Όθωνος έλαβε το βαθμό του υπολοχαγού ως οπλαρχηγός ΣΤ' τάξεως. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Μανιάτες αγωνιστές του 1821, Καλαμάτα 2005, σ. 155.

2665. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία, ό.π., σ. 326-7

την Τόριζα ή Ντόριζα²⁶⁶⁶. Συναντήθηκαν κοντά στην Αγία Βαρβάρα, προχώρησαν στους Πενταυλούς, προσπέρασαν την Κρύα Βρύση και τον Άγιο Δημήτριο και από εκεί χώρισαν. Η μία προχώρησε δυτικά για να περάσει τη Μαυροβούνα (Βασιλική) από τη βορεινή της πλευρά, να βρει την Κακή Σκάλα και ακολουθώντας το φαράγγι του Βυρού, να φθάσει στη Χώρα Ανδρούβιστας και τα γύρω χωριά της μέχρι την Καρδαμύλη.

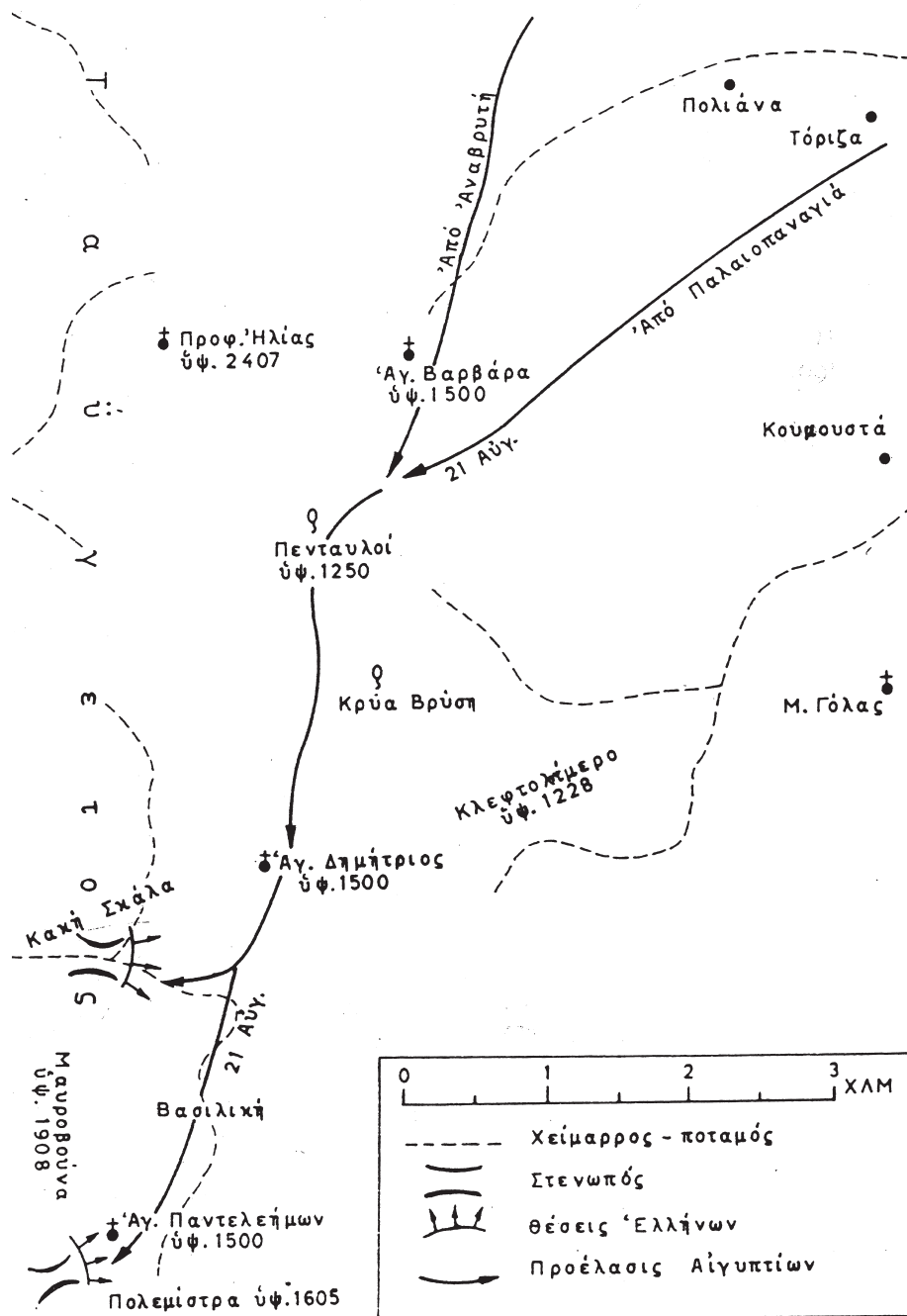
Ο Σταύρος Σκοπετέας²⁶⁶⁷ γράφει για την προσπάθεια διάβασης των Αιγυπτίων από την Κακή Σκάλα: «...*Η Κακησκάλα φύσει και θέσει οχυρά, ούσα εις το μάλλον στενόν και απότομον μέρος του φάραγγος του Βυρού (προς το μέρος τούτο λέγεται Διλάγκαδον) αφήνει εις το σημείον τούτο, εν μέσω κρημνού, στενήν ατραπόν, όπου κατ' άνδρα γίνεται η διάβασις. Ύπερθεν αιωρούνται γίγαντες βράχοι, κάτω δε χαινεί βάραθρον του οποίου η θέα προκαλεί τον ίλιγον. Εις την έξοδον της ατραπού δεξιά υπάρχει εκκλησίδιον του «αγιΓιώργη». Προσευχηθέντες και την βοήθειαν του πολεμικού αγίου επικαλεσθέντες οι εις άκρον θεοσεβείς Μανιάται, ανήλθον με ευχέρειαν αγρίας αιγός τας υπερκειμένας δειράδας και αθέατοι, υπό το πυκνόν φύλλωμα των ελάτων και των παντοίων θάμνων ανέμενον τον εχθρόν. Αφήσαντες αυτόν να εισέλθη εντός του κρημνού, ήρχισαν αποτόμως να βάλουν εναντίον του με παν το διαθέσιμον όπλον. Παμμεγέθεις βράχοι και κορμοί δένδρων αδιακόπως κυλίνονται κατά των εχθρών. Πανικόβλητοι οι επίλεκτοι του Ιμβραήμ ορειβάται επιχειρούν, ιδόντες το κρίσιμον της θέσεως των διά της προς τα οπίσω φυγής, να σωθούν. Κατά δεκάδες υπό τα επιτυχή των Μανιατών πυρά, ενώ άλλοι ζώντες καταπίπτουν εις το αδηφάγον στόμα του βαράθρου. Τα οστά των, λευκανθέντα υπό του χρόνου και των χιόνων, έκειντο επί πολύ, ίσως ακόμη διά να μαρτυρούν του Ιμβραήμ το θρασύ εκείνο κατά της Μάνης εγχείρημα...».*

Η άλλη φάλαγγα προχώρησε νοτιότερα και προσπάθησε να περάσει από τη νότια πλευρά της Μαυροβούνας κοντά στον Άγιο Παντελεήμονα, που φθάνει στη Σαϊδόνα και στο Προάστιο. Στη θέση όμως Πολεμίστρα βρήκαν αντίσταση και υποχώρησαν άπρακτοι. Ο Σταύρος Σκοπετέας²⁶⁶⁸ γράφει σχετικά: «...*Η δε «Πολεμίστρα» ούσα και αύτη οχυρά θέσις, ουχί όμως όσον της Κακησκάλας, εκρίθη αναγκαίον να ενισχυθή διά της ταχείας κατασκευής οχυρώματος, καθώς εν Βέργα διά ξηρών λίθων. Εις τας υπωρείας της Μαυροβούνας, εις θέσιν «Νικολός», ενισχύσαντες το οχυρόν της θέσεως και διά του ειρημένου οχυρώματος μήκους 200 μέτρων, της έκτοτε λεγομένης Πολεμίστρας, ανέμενον το έτερον τμήμα του εχθρού. Ανακόψαντες την*

2666. Κ. Λ. Κ ο τ σ ώ ν η, Επιθετική προσπάθεια Αιγυπτίων κατά της Μάνης από κατεύθυνση Παλαιοπαναγιά-Βασιλική, Πρακτικά Α' τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών, Ξηροκάμπι 2001, Αθήναι 2002, σ. 245 κ.ε., όπου και κατατοπιστικά σχεδιαγράμματα.

2667. Σ τ α ύ ρ ο υ Σ κ ο π ε τ έ α ς, Η ένδοξος εποποιΐα των Μανιατών κατά του Ιμβραήμ πασά, μάχη Κακησκάλας-Πολεμίστρας-Ανδρούβιστης, Αθήναι 2001, σ. 29-30.

2668. Για την άμυνα των Ελλήνων στο πέραςμα της Πολεμίστρας μόνη πηγή είναι η παράδοση, την οποία διέσωσε ο Σταύρος Σκοπετέας. Σ τ α ύ ρ ο υ Σ κ ο π ε τ έ α ς, ό.π., σ. 30. Αναφέρεται ακόμη, στη σ. 31-2, ότι στη θέση «Σορός» ρίχνονται πέτρες από τους διαβάτες και πιθανώς να είχαν σωριαστεί εκεί τα πτώματα Αιγυπτίων.

Η άμυνα των Μανιατών στη Κακή Σκάλα. (Σχέδιο του Κ.Α. Κοτσώνη).

επίθεσίν του πρώτον, του αντεπετέθησαν ύστερον, τρέψαντες τούτο εις φυγήν. Διά της αυτής οδοῦ υποχωρούν και βαλλόμενοι φθάνουν εις «Λάκκες της Βασιλικής», ένθα ενούνται μετά των έτι ατυχεστέρων συστρατιωτών της Κακησκάλας...».

Μια επιστολή της «Εφορείας της Σπάρτης» από 27 Αυγούστου 1826 προς το Γεώργιο Λαδόπουλο²⁶⁶⁹ στη Ζάκυνθο, η οποία αναφέρεται στον Ιμπραήμ γράφει: «... Προχθές αιφνιδίως εξημερώθη εις τα όρια της επαρχίας του συμπολίτου ημών Κυρίου Διονυσίου Μούρτζινου (τα οποία ήτον πληροφορημένος, ότι ήτον κενά στρατευμάτων) όπου προοδεύσας αρκετά διά την ολιγότητα των ημετέρων, τέλος πάντων εκτυπήθη εις εν στενόν και δύσβατον μέρος, εις το οποίον ζημιωθείς περιπλέον των εκατόν πενήκοντα στρατιωτών, το πλείστον αυτών κρημνησθέντων, εβιάσθη διά να γυρίση εις τα ίδια, χωρίς να δυνηθεί να φέρη την παραμικράν βλάβην προς τους ημετέρους...».

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁶⁷⁰ έχουμε πληροφορίες για την εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Ανατολική Μάνη: «...Ο Ιμπραχίμης κυριεύσας τον πύργον του Μαχμούτμπεη, εις τον οποίον τριάκοντα μόνον Έλληνες κλεισμένοι αντεστάθησαν εις τον εχθρόν γενναίως, και εσώθησαν ενδόξως, εκίνησε κατά την 21 του Αυγούστου πανστρατιά, και από Αναβρυτής και Τόριζας επέρασεν εις την Βασιλικήν και έως εις την Κακίην Σκάλαν, πλησίον της Ανδρουβίστας, όπου αντεστάθησαν τινες των ημετέρων, και ακροβολίσθησαν προς τους εχθρούς...».

Στην ιστορία του Σπ. Τρικούπη²⁶⁷¹ αναφέρεται ότι: «...Προχωρούντες δε οι εχθροί... εξεστράτευσαν πανστρατιά προς την Μάνην την 21 του Αυγούστου, και διελθόντες τα χωρία της Αναβρυτής και του Στορτσά διέβησαν την επί του Ταυγέτου κακίην Σκάλαν, πλησίον της επαρχίας Ανδρουβίστης· αλλά ευρόντες αντίστασιν οπισθοδρόμησαν...».

Η πρώτη κρούση του στρατού του Ιμπραήμ στην προσπάθειά του να αλώσει από τις ανατολικές πλαγιές του Ταυγέτου το κάστρο της Μάνης είχε αποτύχει, αλλ' αυτός συνέχισε.

Εισβολή στην ανατολική Μάνη

Οι προετοιμασίες για την άμυνα του τόπου είχαν αρχίσει από το 1825, όταν για πρώτη φορά ο Ιμπραήμ πάτησε τη Λακεδαίμονα. Ο ιατρός-χειρουργός του αγγλι-

2669. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., σειρά Α', φάκ. 57, έγγρ. της 27 Αυγούστου 1826 και σειρά Δ', κυτίον 38. Κ. Λ. Κοτσώνη, Επιθετικές επιχειρήσεις Αιγυπτίων κατά της Μάνης απ' Ανατολών (Αύγουστος 1826), Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολις, Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σ. 111. Ο Γεώργιος Λαδόπουλος ήταν Μανιάτης που είχε εγκατασταθεί στη Ζάκυνθο και εμπορευόταν. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από τον Θ. Κολοκοτρώνη και φάνηκε πολύ χρήσιμος στον αγώνα, εφοδιάζοντας τους Έλληνες με τα απαραίτητα σ' αυτούς είδη.

2670. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 90, της 8 Σεπτεμβρίου 1826, σ. 358. Την επαναλαμβάνουν ο Μιχ. Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 154. Αμβρ. Φραντζή, ό.π., τόμ. Β', σ. 456. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Γ', σ. 117. Γ. Γ. Γερβίνου, ό.π., τόμ. Β', σ. 254. Γ. Φ. Χέρτσβεργ, Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως, Αθήνα 1911, τόμ. Γ', σ. 93.

2671. Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Δ', σ. 23.

κού στόλου, W. Black, επισκέφθηκε το Μαραθονήσι το Σεπτέμβριο του 1825 και έκανε τις παρατηρήσεις του. Η βραχονησίδα (Κρανάη), που βρίσκεται μπροστά του, ήταν κατάμεστη από χιλιάδες πρόσφυγες, κυρίως γυναικόπαιδα και από κάθε λογής οικιακά ζώα. Το Μαραθονήσι ήταν καλά προετοιμασμένο για άμυνα από τον Τζανετάκη Γρηγοράκη, ο οποίος είχε οχυρώσει όλα τα σπίτια για αποφασιστική αντίσταση. Ο Άγγλος γιατρός είδε χτισμένα με μεγάλες πέτρες όλα τα παράθυρα των σπιτιών, ακόμη και το καμπαναριό της εκκλησίας. Πίσω από αυτές τις πολεμίστρες οι κάτοικοι θα υπερασπίζονταν την πόλη μέχρι εσχάτων²⁶⁷².

Το καλοκαίρι του 1826, όταν ο Ιμπραήμ βρισκόταν στη Λακεδαίμονα και υπήρχε ο κίνδυνος να εισβάλει στην Ανατολική Μάνη, έγιναν οι αναγκαίες προετοιμασίες για την άμυνα του τόπου. Εδώ δεν υπήρχε πρόσφορη τοποθεσία για να προβληθεί άμυνα, όπως έγινε στο Αλμυρό. Έπρεπε σε κατάλληλες θέσεις να δημιουργηθούν πολλές εστίες αντίστασης, ώστε να αναγκασθεί ο Ιμπραήμ να καταταμίσει το στράτευμά του σε πολλά μέρη και να είναι εκτεθειμένος στις αιφνιδιαστικές επιθέσεις των Μανιατών και των άλλων Πελοποννησίων που θα έφθαναν εκεί.

Ο Ηλίας Σαλαφατίνος²⁶⁷³, κατευθυνόμενος από την οικογένεια Μαυρομιχάλη, πήγε στον Άγιο Νικόλαο Μελιτίνης και συνεννοήθηκε με το Σταμάτη Ρόζο και επάνδρωσαν το κάστρο της Βαρδούνιας. Στο Γύθειο ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, όπως αναφέρθηκε, είχε λάβει τα μέτρα του και είχε οχυρώσει τον τόπο, ώστε να μην πέσει στα χέρια του επιδρομέα. Νοτιότερα, στον Αγερανό, όπου ήταν το κάστρο του Αντώνη Γρηγοράκη και ο πύργος του Καβαλιέρη Δημήτριου Γρηγοράκη, υπήρχε εστία αντίστασης την οποία φαίνεται ότι παρέκαμψε ο Ιμπραήμ, για να προχωρήσει νοτιότερα στον Παρασυρό. Στο Σκουτάρι υπήρχαν πολλοί οχυρωμένοι πύργοι, που δεν τους προσέβαλε. Γενικά, σε όποιο χωριό υπήρχε δυνατός πύργος, είχε εφοδιαστεί και προετοιμαστεί για άμυνα. Ο Ιμπραήμ αυτή τη φορά δεν θα αιφνidiaζε τη Μάνη, αλλά θα την έβρισκε ετοιμοπόλεμη.

Όπου μπορούσε να φθάσει και να δράσει το ιππικό, δηλαδή στους κάμπους, θα ήταν δύσκολο στους Μανιάτες να αντιπαραταχθούν στον Ιμπραήμ με επιτυχία. Θα τον περίμεναν σε οχυρωμένες θέσεις. Αναφέρεται από τον Ιω. Φουρίδη²⁶⁷⁴ ότι ο Ιμπραήμ, προερχόμενος από τη Λακεδαίμονα, στρατοπέδευσε σε μικρή πεδιάδα, που βρίσκεται μια ώρα βορειοδυτικά του Γυθείου μεταξύ των οικισμών Κουτουμού, Ράχη, Αχουμάτου και Λίμπερδου, όπου κατοικούσαν κυρίως οι οικογένειες Κουταλίδη και Πετροπουλάκη. Αναγνωριστική περίπολος των Αιγυπτίων από 20 περίπου ιππείς συγκρούστηκε με τις επιτόπιες δυνάμεις των Μανιατών στη θέση Λοτζίτζα, στην οποία κατέφθασαν από τα γύρω χωριά πολεμιστές και ο Ιμπραήμ δεν δοκίμασε πάλι να βαδίσει από αυτή την οδό.

2672. Κ. Σιμόπουλου, Πως είδαν οι Ξένοι την Ελλάδα του 21, τόμ. 4, σ. 322.

2673. Χρ. Ζερίτη, Μάχη στο Πολυάραβο και ήττα του Ιμπραήμ, Ιθώμη 39-40(1996)117.

2674. Ιωάννη Φουρίδη (1898-1961), Χειρόγραφο δημοσιευόμενο στο βιβλίο του Ν-Γ. Μακ-φάιηλ, Μάνη-Πολυάραβος, έκδ. «Αδούλωτη Μάνη» 2010, σ. 137 κ.ε.

Το Αιγυπτιακό ιππικό έφθασε στο προετοιμασμένο για άμυνα Μαραθονήσι και όπως γράφει ο Σταύρος Σκοπετέας²⁶⁷⁵: «...Το εχθρικό ιππικό διατρέχοντας ανενόχλητο τον κάμπο του Ευρώτα έφθασε ως το Μαραθονήσι, όπως λεγόταν τότε το Γύθειο. Ο ανδρείος Παύλος Στεφανάκος καρτερούσε έξω από την πόλι. Βλέπει τους τέσσερους ανιχνευτές της εχθρικής ίλης, τους πυροβολεί και σκοτώνει τους δύο, ενώ οι άλλοι δύο επρόλαβαν καλπάζοντας να εξαφανιστούν προς τα πίσω. Καβαλικεύει το ένα από τα δύο αδέσποτα των σκοτωμένων άτια και φτερωτός φέρνει την είδησι στην πόλι για το φτάσιμο του εχθρού.

»Γρήγορα ασφάλισαν τα γυναικόπαιδα στο νησάκι της Κρανάης και οι άνδρες ετοιμάσθησαν διά την άμυνα ζωής ή θανάτου. Αλλά ο Ιμπραήμ είχε πια πικρή πείρα από τους Μανιάτες. Δεν διακινδυνεύει κατά πρόσωπο επίθεσι εναντίον του Γυθείου. Καίει το Μαυροβούνι και στρατοπεδεύει στον Πασσαβά...».

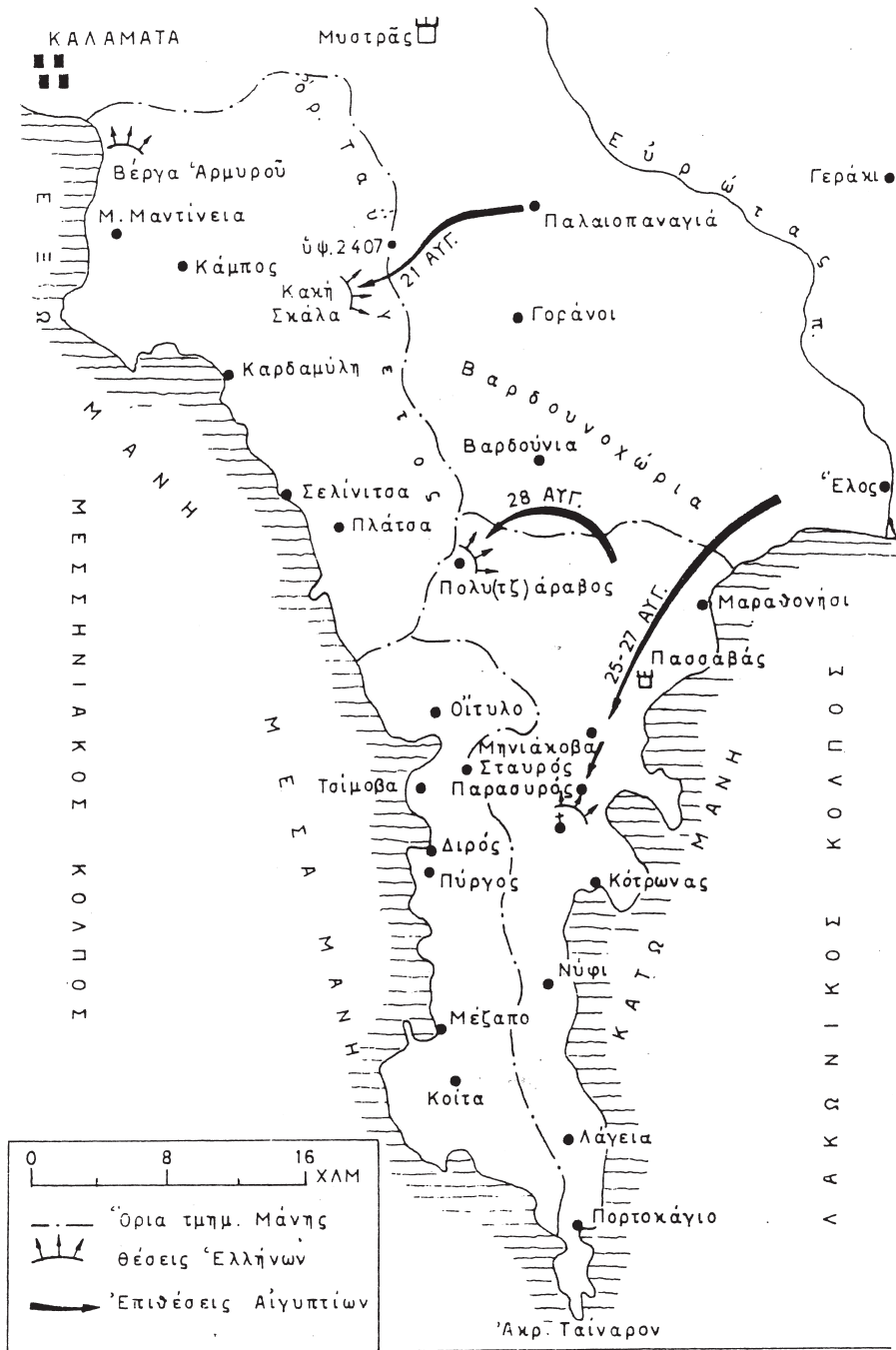
Συνεχίζοντας ο Ιωάννης Φουρίδης γράφει: «...Ο Ιμπραήμ... μαθαίνοντας ότι στο Νεοχώρι και στη Μηνιάκοβα υπάρχει στρατιωτική δύναμις τρέχει κατ' επάνω της. Ο Παναγιώτης Κοσονάκος σαν άλλος Λεωνίδας με τους τριακοσίους του, επιχειρεί να του αντισταθή μπροστά στην Καρυούπολη. Σκληρή και φονική διεξήχθη μάχη. Οι πολυάριθμοι εχθροί εκύκλωσαν τους νέους τριακοσίους στη θέση Αγία Παρασκευή και σκότωσαν πολλούς. Ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης ακούει τη μάχη από τη Μηνιάκοβα και με τα ολίγα παληκάρια του τρέχει σε ενίσχυση του Κοσονάκου. Στην προσπάθειά του αυτή εκινδύνευσε άλλη μία φορά να πιαστεί αιχμάλωτος, αν δεν τον εγλύτωνα από τη δύσκολη θέση ο πρωτεξάδελφός του Ηλίας Κατσάκος που με ένα γερό χτύπημα έσπασε τον κλοιό του. Όλοι μαζί οι Μανιάτες οπλαρχηγοί υποχωρώντας ακροβολίστηκαν στα στενά της Λαγκάδας και του Τρικεφάλου...».

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁶⁷⁶ έχουμε πληροφορίες για την εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Ανατολική Μάνη, χωρίς να αναφέρεται σε κατάληψη ή έστω προσβολή του Μαραθονησίου²⁶⁷⁷: «...Την άλλην ημέρα (23 Αυγούστου) εκινήθη πάλιν πανστρατιά, και έφθασεν εις την λεγομένην Μπούκαν του Έλους, και διατρίψας εκεί δύο ημέρας εκινήθη, και περών διά των Βαρδουνοχωριών έφθασε κατά την 25 εις τα μέρη του Μαλευρίου, και την 26 εξετάνθη έως εις Μαυροβούνι και Πασ-

2675. Σ τ. Σ κ ο π ε τ έ α ς, Η τριήμερη μάχη του Πολυαράβου, Εφημ. Πειραιώς «Ο Φάρος της Λακωνίας», αριθ. φ. 48-49, της 3 Οκτωβρίου 1955.

2676. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 90, της 8 Σεπτεμβρίου 1826, σ. 358. Οι πληροφορίες προέρχονται από γραμματείς της οικογενείας Μαυρομιχάλη.

2677. Ρ ε γ γ ί ν α ς Q u a c k Μ α ν ο υ σ ά κ η, Ήρωες και επεισόδια από την ελληνική επανάσταση κατά την αφήγηση του Γερμανού πρίγκιπα Πύκλερ, Μνημοσύνη 16(2003-2005)112-3. Ο πρίγκιπας το 1836 επισκέφθηκε το Μαραθονήσι και φιλοξενήθηκε στο κάστρο του καπετάνιου, που πρέπει να ήταν ο Τζανετάκης Γρηγοράκης. Αναφέρει όμως ότι ο καπετάνιος ήταν σκλάβος του Ιμπραήμ, αλλά κανένας Γρηγοράκης δεν σκλαβώθηκε από τους Αιγυπτίους. Πιθανώς τον συγχέει με τον Παναγιώτη Γιατράκο. Η μητέρα του Τζανετάκη ήταν κόρη του Παναγιώταρου Βενετσάνη που πολιορκήθηκε το 1780 στην Καστάνιτσα από τους Τούρκους και όχι από τον Ιμπραήμ. Η οικογένεια του Παναγιώτη Γιατράκου πολιορκήθηκε στον πύργο τους από τον Ιμπραήμ.

Εισβολή Αιγυπτίων στην Ανατολική Μάνη. (Σχέδιο του Κ.Α. Κοτσώνη).

σαβάν, πυρπολών τας εκεί κωμοπόλεις και τα χωρία. Ο εχθρός ετόλμησε να προχωρήσει και εις τα ενδότερα της Σπάρτης μέρη, και έφθασε κατά την 27 του Αυγούστου εις τι χωρίον λεγόμενον Μηνιάκοβα (Νέα Καρυούπολη). Εκεί ευρέθη ο άξιος Παναγιωτάκης Κοσονάκος²⁶⁷⁸, ανειψιός του Κ(ύριου) Π. Μαυρομιχάλη. Όλη η δύναμις του εχθρού και πεζική και ιππική ήτον συνηθροισμένη. Ο Κ(ύριος) Π. Κοσονάκος μετά των περί αυτόν εκλείσθησαν εις τας οικίας, και επολέμουν αμφοτέρα τα μέρη πεισματικώς. Ο Κύριος Γεώργιος Π. Μαυρομιχάλης, περιφερόμενος εις εκείνα τα μέρη εις στρατολογία, ευρεθείς εκεί πλησίον μόλις μετά 160 στρατιωτών, ακούσας εξαίφνης τον πόλεμον, έδραμεν αμέσως εις βοήθειαν, και μετά ολίγων ετόλμησε να αντισταθή προς όλον τον εχθρόν. Κατά δε την συμπλοκήν εγνωρίσθη παρά των εχθρών ο άξιος ούτος βλαστός της λαμπράς των Μαυρομιχαλιδών οικίας, και αμέσως ώρμησαν κατ' αυτού οι εχθροί ως άγριοι λύκοι· αλλ' οι άξιοι στρατιώται του αντεστάθησαν γενναίως εις τας ορμάς των εχθρών, και εθυσίασαν υπέρ τους 150 εξ αυτών· απέθανον δε και εκ των στρατιωτών του γενναίου Γ. Μαυρομιχάλη δώδεκα και ο σημαιοφόρος. Η θέσις των ημετέρων ήτον αδύνατος, αυτοί ολίγοι, και ο εχθρός πολύς· όθεν ανεχώρησαν εκειθεν, και έπιασαν μίαν άλλην εκεί πλησίον δυνατήν θέσιν. Οι εχθροί ώρμησαν και αυτοίτη κατά των ημετέρων· αλλά πριν της εσπέρας έφθασεν εκεί και άλλος ανειψιός του Κ. Π. Μαυρομιχάλη ο Κ. Ηλίας Μαυρομιχάλης (Ηλίας Κατσάκος), μετά 300 εκλεκτών στρατιωτών, άξιος και ούτος αποδεδειγμένος καθ' όλον τον εξαετή πόλεμον. Ηξεύροντες δε τους τόπους εκτύπησαν τον εχθρόν κατά νώτων, και φονεύσαντες ικανούς έτρεψαν αυτόν εις φυγήν έως εις τον κάμπον του Πασσαβά...».

Τα μέλη της Εφορείας της Σπάρτης²⁶⁷⁹, που μέχρι τότε δεν ήταν ακόμη καλά ενημερωμένα για τα πρόσφατα γεγονότα, στις 29 Αυγούστου έγραψαν από την Καρδαμύλη στο Ζακυνθινό Κωνστ. Δραγώνα τα ακόλουθα: «...Ο εχθρός αφού ώρμησεν εναντίον του Μαραθονησιού²⁶⁸⁰ με όλας του τας δυνάμεις και εκυρίευσε αυτό, εισέβαλε εισέτι και εις την επαρχίαν Μαλευρίου, την οποίαν, ως επίπεδον, έκαυσε...». Δεν είναι σωστό ότι ο Ιμπραήμ κατάλαβε το Μαραθονήσι (Γύθειο), αλλά απλά το παρέκαμψε, έκαψε όμως το γειτονικό Μαυροβούνι και ακολουθεί η απόδειξη.

Το Μαραθονήσι-Γύθειο δεν πατήθηκε από τους Αιγύπτιους στην επιδρομή του Ιμπραήμ που έγινε το καλοκαίρι του 1826. Στα τέλη του 1827 ο Αμερικανός Η. Post²⁶⁸¹, μεταφέροντας από την πατρίδα του τρόφιμα για τους Έλληνες πρόσφυγες,

2678. Ο Σ τ. Σ κ ο π ε τ ε α ς, ό.π., σ. 3, αναφέρει ότι ο Παναγιώτης Κοσονάκος με τους τριακοσίους πολεμιστές του οχυρώθηκαν στη θέση της Αγίας Παρασκευής μπροστά στην Καρυούπολη και εκεί έγινε σκληρή μάχη.

2679. Α ρ χ ε ί ο ν Δ. Ρ ώ μ α, ό.π., τόμ. Β', σ. 337-8.

2680. Τον Αύγουστο του 1826 ο Ιμπραήμ στην εισβολή του στην ανατολική Μάνη δεν κυρίευσε το Μαραθονήσι, αλλά το παρέκαμψε και ο αιγυπτιακός στρατός προχώρησε στο Μαλέβρι. Το Σεπτέμβριο του 1825 ο Άγγλος ιατρός του ναυτικού W. Black είδε το Γύθειο (Μαραθονήσι) καλά οχυρωμένο. Κ. Σ ι - μ ό π ο υ λ ο υ, Πώς είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του 21, τόμ. Δ', σ. 322.

2681. Η. Ρ ο s t, A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-8, σ. 119. Κ. Σ ι μ ό π ο υ - λ ο υ, ό.π., τόμ. Ε', σ. 423-4.

κατέπλευσε στη Δυτική Μάνη και κατόπιν πήγε και στην Ανατολική. Πέρασε με το πλοίο μπροστά από το Μαυροβούνι με το κατεστραμμένο κάστρο του και είδε τον τόπο καμμένο από τον Ιμπραήμ. Η εμφάνιση του Μαραθονησιού στην πλαγιά ενός λόφου, με τους πύργους του και τα ψηλά του κυπαρίσσια, ήταν σχεδόν μεγαλόπρεπο, σε σύγκριση με τις άλλες πόλεις της Μάνης. Είχε ξεφύγει από την καταστρεπτική μανία του Ιμπραήμ.

Μια ακόμη απόδειξη ότι το Μαραθονήσι (Γύθειο) απέφυγε την κατάληψη από τον Ιμπραήμ είναι η επιστολή του επισκόπου Χαριουπόλεως Δανιήλ²⁶⁸² προς τον καπετάν Γιωργάκη Αντωνάκο-Γρηγοράκη της 10ης Σεπτεμβρίου 1827, στην οποία αναφερόταν στον επικείμενο κίνδυνο εισβολής στη Μάνη του Ιμπραήμ και έγραψε: «...έχετε το νου σας πάντοτε, εξαιρέτως οι Μαραθονησιώτες, επειδή, εάν εγλύτωσε το Μαραθονήσι επέρσι, με φαίνεται ότι το απaráτησε να του χρησιμεύση εν καιρώ...».

Σε επιστολή τού Νικολάου Πιεράκου²⁶⁸³ της 2ας Σεπτεμβρίου 1826 από την Πηλάλα προς τον Διονύσιο Ρώμα στη Ζάκυνθο αναφέρονται τα ακόλουθα: «...Εις τας 26 ο εχθρός πάλιν ηθέλησε να προχωρήση εις τα ενδότερα και μ' όλον οπού δεν είχαν προφθάσει όλα τα άρματα, ηύραν μεγάλην αντίστασιν εις το χωρίον Καρουύπολιν (Μηνιακόβα), Καυκήν και Νεοχώριν· φονεύουν από τους εχθρούς ολίγους ιππείς και πεζούς· από τους ημετέρους 16 πολεμούντες γενναίως εφονεύθησαν, αιχμαλώτισαν μίαν γυναίκαν και επληγώθη και ένας.

»Την ιδίαν ημέραν ο εχθρός εκστρατεύει διά Σκουτάρι και Παρασυρόν, δύο ώρας μακράν των χωρίων οπού είπομεν, και εκεί εδούλευε το Ιππικόν και Τακτικόν του. Εις τον Παρασυρόν ευρέθησαν πενήντα άρματα, οπού τα είχαν διορίσει, και εκεί ο εχθρός ηύρε μεγάλη αντίστασιν παρά των πενήντα αρμάτων. Ο πόλεμος εβάσταξε ώρας τρεις· εφονεύθησαν αρκετοί των εχθρών, πλην με το ύστερο έπεσαν επάνω τους έως τρεις χιλιάδες και έβγαλαν τους ημετέρους από το χωρίον φονεύων και έναν. Οι πενήντα αυτοί, φεύγων από εκεί, εστάθησαν εκεί σιμά εις εν μοναστήριον Άγιον Γεώργιον Λευκήν Συκιά. Ο εχθρός με μεγάλη ορμή έκαμεν εις αυτό αρκετά γιουρούσια, πλην επέστρεψε με μεγάλην του εντροπήν και ζημίαν...».

Στον Παρασυρό αναφέρεται ότι έλαβε μέρος ο Γεώργιος Δραγωνάκος-Γρηγοράκης, ως αρχηγός ομάδας αγωνιστών, και είχε μαζί του τον Ιωάννη Γαρδέλη²⁶⁸⁴, ο οποίος στην αίτησή του για αριστείο ανέφερε ότι έλαβε μέρος στη μάχη του Παρασυρού υπό το Γεώργιο Δραγωνάκο.

Αναφέρεται ότι στον Παρασυρό²⁶⁸⁵ πολέμησαν στο σώμα του Ιωάννη Κρανίδη ο Ιωάννης Πετρακάκος και ο Θ. Γουβεάκος,

2682. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, Αθήναι 1976, σ. 277-8.

2683. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, ό.π., Πρακτικά ΣΤ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολις, Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σ. 114.

2684. Γ Α Κ, Αριστεία, φάκ. 12, έγγρ. 084, αριθ. καταλ. 15.

2685. Γ Α Κ, Αριστεία, φάκ. 12, έγγρ. 087.

Από μια άλλη αναφορά της 24ης Απριλίου 1837 του ιδίου, Νικολάου Πιεράκου²⁶⁸⁶, ο οποίος ήταν μαζί με το Γεώργιο Μαυρομιχάλη, έχουμε σχετικά διαφοροποιημένες πληροφορίες για τα παραπάνω γεγονότα: «...Ο Ιβραήμης έφθασεν από το μέρος της Λακωνίας εις Ανατολικήν Σπάρτην, εις Πασσαβά και ευθύς εκστρατεύσαμεν και ημείς προς τα εκεί. Εποποθετήθημεν εις Καρυόπολιν, σύμφωνοι να απωλεσθώμεν εκεί, την ακόλουθον ημέραν ήλθον οι εχθροί, ανοίχθη ο πόλεμος εντός εκείνου του χωρίου, αλλ' η συμφωνία εχάλασε και εγώ μόλις διεσώθην μ' εν μέρος των υπό την οδηγίαν μου, διότι δεν μοι προειδοποίησον την φυγήν των. Εις τα χωρία Καυκί και Νεοχώρι έγινον ακροβολισμοί, τελευταίον ήλθομεν εις Τζεροβά χωρυσαντες αυτήν, επικεφαλής αυτού του οχυρώματος εστάθη ο μακαρίτης Γ. Μαυρομιχάλης, εγώ δε μετέβην εις Τρικεφάλι²⁶⁸⁷, επικεφαλής 600: περίπου έως έξωθεν του Παρασυρού όπου με κόπους πολλούς έγινον εις εκείνα τα μέρη τα αναγκαία χαρακώματα...».

Τη δεύτερη ημέρα της εισβολής του Ιμπραήμ στην Ανατολική Μάνη οι Αιγύπτιοι ήταν κύριοι της πεδινής περιοχής του Πασσαβά. Είχαν δώσει μάχες στο Νεοχώρι, στο Καυκί και την Καρυούπολη και είχαν απωθήσει από τις θέσεις αυτές τους Μανιάτες. Είχαν προχωρήσει νότια και είχαν αναγκάσει τους υπερασπιστές του Παρασυρού να υποχωρήσουν στο παρακείμενο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου. Η αμυντική γραμμή των Μανιατών ήταν από το μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου, Παρασυρό, Τρικεφάλι, Τσεροβά, Λαγκάδα και μοναστήρι της Κόζιας. Στη Σκαμνίτσα ήταν στρατοπεδευμένος ο Ηλίας Σαλαφατίνος²⁶⁸⁸, μαζί του δε ήταν ο Πανάγος και ο Στέφανος Χρηστέας και οι Σκυφιάνοι υπό τον Ιωάννη Φιορέτη και Δημήτριο Μπούτζουλη.

Ο Ιμπραήμ είδε ότι δεν μπορούσε να έχει εύκολο πέρασμα προς τη δυτική Μάνη, διότι οι θέσεις που βρίσκονταν μπροστά του ήταν οχυρές και αδιάβατες. Ένας τόπος που δεν του έδινε την ευκαιρία να αναπτύξει με ευχέρεια και να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά το ιππικό του και τον τακτικό του στρατό και παράλληλα μια γενικευμένη κινητοποίηση των Μανιατών καθιστούσε όχι μόνο αμφίβολη την αναμέτρηση, αλλά μπορούσε να αποβεί καταστρεπτική για το στρατό του. Η γενική κινητοποίηση των Μανιατών θα ήταν δυνατόν να τον αποκόψει από τα εφόδιά του, τα οποία θα μπορούσε να διαρπαγούν.

Τότε άκουσε τη συμβουλή του Γ. Μπόσνα ή Βόσνα, ο οποίος του υποσχέθηκε να του δείξει ένα δρόμο από τα Βαρδουνοχώρια, που περνά από τη Δεσφίνα, τον

2686. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, φάκ. 109, Αρχείο Ν. Πιεράκου. Δ. Β. Β α γ ι α κ ά κ ο υ, Νικολάου Π. Πιεράκου, ανέκδοτος αυτόγραφος έκθεσις 1837 περί των αγώνων του κατά την επανάστασιν του 1821, Λακωνικά Σπουδαί 17(2004)394.

2687. Ο Γιωργάκης Δουκάκος από το Σκαμνάκι Μαλεβρίου σε αίτησή του της 28 Φεβρουαρίου 1841 αναφέρει ότι πολέμησε στο Τρικεφάλι (ύψωμα μεταξύ Τσεροβάς-Δροσοπηγής και Χιμάρας). Γ Α Κ, Αριστεία, φάκ, 303, έγγρ. 071-2 της 28 Φεβρουαρίου 1841.

2688. Χ ρ. Ζ ε ρ ί τ η, Μάχη στον Πολυάραβο και ήττα του Ιμπραήμ, Ιθώμη 39-40(1996)117. Παρουσιάζει χειρόγραφο από τα Γ Α Κ, χωρίς όμως να αναφέρει το φάκελο στον οποίο βρίσκεται. Ο Ιωάννης Φιορέτης ή Φιορετάκος είχε το βαθμό του υποχιλιάρχου. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Μανιάτες αγωνιστές του 1821, Αθήνα 2005, σ. 62.

Πολυάραβο και την Καρέα, μέρη τα οποία δεν φυλάσσονται και οδηγούν με ασφάλεια στη δυτική Μάνη. Ο Ιμπραήμ απέσυρε ένα μέρος του στρατού του από το Μαλέβρη και συγκέντρωσε στράτευμα στα Βαρδουνοχώρια, από τα οποία θα δοκίμαζε την αποτελεσματικότητα της υπόδειξης του Γ. Μπόσνα²⁶⁸⁹. Κράτησε όμως τις θέσεις, που είχε καταλάβει την πρώτη ημέρα στην περιοχή του Πασσαβά, για να μη μείνουν απερίσπαστες οι δυνάμεις των Μανιατών και του κλείσουν και αυτή τη δίοδο προς τη δυτική Μάνη.

Το ολοκαύτωμα της Δεσφίνας

Από την αρχή θα πρέπει να γίνει η κατηγορηματική διευκρίνιση ότι οι μάχες στη Δεσφίνα και τον Πολυάραβο²⁶⁹⁰ έγιναν την ίδια ημέρα, στις 28 Αυγούστου 1826. Έχει ευρύτατα διαδοθεί η λανθασμένη άποψη περί δήθεν τριήμερων μαχών του Πολυαράβου. Η ανακριβής αυτή πληροφορία προέρχεται από τις περιγραφές που άκουσε ο στρατηγός Π. Καρακασώνης²⁶⁹¹ από τους ομοχωρίους του. Τις ανεπιτυχείς προσπάθειες των πολεμιστών του Πολυαράβου να ανακόψουν την πορεία των Αιγυπτίων, τόσο στη Δεβέν-Φούρκα, όσο και στη Λάκκα των Στεφανάδων, παρουσίασαν σαν ολόήμερες μάχες. Αντίθετα επρόκειτο για μικρής διάρκειας ακροβολισμούς, που δεν καθυστέρησαν σημαντικά την προς τον Πολυάραβο πορεία του Αιγυπτιακού στρατού. Ο Π. Καρακασώνης δεν έλαβε υπ' όψη του τα έγγραφα που αναφέρονταν στις μάχες, ούτε τις εφημερίδες της εποχής.

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, στο κάστρο της Βαρδούνιας²⁶⁹² είχαν κλειστεί εκατό περίπου άνδρες, αλλά κάθε εχθρική προσπάθεια για την άλωση του φρουρίου ή τον εξαναγκασμό των υπερασπιστών του σε συνθηκολόγηση είχε αποτύχει. Υπενθυμίζεται ακόμη ότι τις ημέρες που προηγήθηκαν είχε επισκεφθεί τον Άγιο Νικόλαο Μελιτίνης ο Ηλίας Σαλαφατίνος²⁶⁹³ και σε συνεννόηση με το Στα-

2689. Ο Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή ς, ό.π., τόμ. Β', σ. 458-9, γράφει: «...ο προδότης Μπόσινας διώρισε να διαιρεθῆ ὅλος ο Οθωμανικός στρατός εἰς 4 σώματα, ἐξ ὧν το μὲν ἐν, συγκείμενον ἀπὸ 4.000 να κατάσχη τὴν θέσιν Γ ε ρ α ν ὄ ν, το δε, συγκείμενον ἀπὸ 6.000, να κατάσχη τὴν θέσιν Σ κ ι φ ι ἄ ν ι κ α, το δε τρίτον ἀπὸ 6.000, τὴν θέσιν Σ κ ο υ φ ο μ ὗ τ η, και το τέταρτον να μένει ὡς συμπληρωματικόν, ὡστε να χρησιμεύση ὅπου ἡ ἀνάγκη ἤθελε το καλέσει...». Ο προδότης Μπόσινας τέθηκε οδηγός του τετάρτου σώματος αποτελούμενο από 6.000 άνδρες και κατευθύνθηκε προς Δεσφίνα και Πολυάραβο.

2690. Αξιόλογο είναι το βιβλίο του Ν τ ὄ ν α λ ν τ - Γ ε ω ρ γ ί ο υ Μ α κ φ α ί η λ, Μάνη Πολυάραβος, έκδ. «Αδοῦλωτη Μάνη», 2010, στο οποίο είναι συγκεντρωμένα ὅλα τα δημοσιεύματα για τα γεγονότα του Πολυαράβου. Με λίγες εξαιρέσεις οι συγγραφείς ακολουθοῦν τη λαθεμένη περιγραφή του Π. Καρακασώνη για τριήμερη μάχη.

2691. Π. Κ α ρ α κ α σ ὄ ν η, Ιστορία της τριήμερου μάχης του Πολυαράβου, Αθήνα 1929.

2692. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ, κατάλ. Δ', κυτίον 38. Απόσπασμα από την Εφημερίδα «Ελληνικός Πατριητής» της 7 Ιουλίου 1842. Δημοσίευμα του «Ε υ θ υ μ ἔ ν η» που ισχυρίζεται ότι τις πληροφορίες έχει από τη Σταματούλα, σύζυγο του Κυριάκου Σταθάκου. Συγγεί όμως τα ονόματα των παιδιών και φέρει τον Ηλία ως φονευθέντα.

2693. Χ ρ. Ζ ε ρ ἰ τ η, ό.π., Ιθώμη 39-40(1996)117.

μάτη Ρόζο είχαν επανδρώσει το κάστρο της Βαρδουίνιας, το οποίο έμεινε σε χέρια ελληνικά.

Στις 28 Αυγούστου ξεκίνησε ο στρατός του Ιμπραήμ από τον Άγιο Νικόλαο Μελιτινής, έχοντας μαζί του οδηγό το γέρο-Γεώργιο Βόσινα ή Μπόσινα²⁶⁹⁴, ο οποίος δέχθηκε να υποδείξει το δρόμο, που θα οδηγούσε τους Αιγύπτιους με ασφάλεια προς τη δυτική Μάνη.

Για το Μπόσινα ο Ν. Σπηλιάδης²⁶⁹⁵ γράφει: «...Κατά δυστυχίαν, ότε ο Ιμπραχίμ εισέβαλεν εις την Μάνην, ευρέθη καί τις των λεγομένων Κακαβουλαίων²⁶⁹⁶ ονόματι Μπόσινας, ο οποίος μη υποφέρων, ως έλεγε, να βλέπη και να ακούη τους συμπατριώτας του επαιρομένους εις τα όπλα των προσηνέχθη αυθορμητώς οδηγός εις τον Ιμπραχίμ, και εκήρυττεν εις τους Μανιάτας να υποταχθώσιν εις τον αυθέντην διά να σωθώσι...».

Στην πορεία τους προς τον Πολυάραβον (παλαιότερα Πολυτζάροβο) μετά μια ώρα περίπου έφθασαν στη Δεσφίνα ή Τσεσφίνα, όπου ήταν ο πύργος του Κυριάκη Σταθάκου²⁶⁹⁷, από τη γενιά των Ροζάκηδων ή Ρόζων²⁶⁹⁸, ο οποίος ζούσε εκεί με

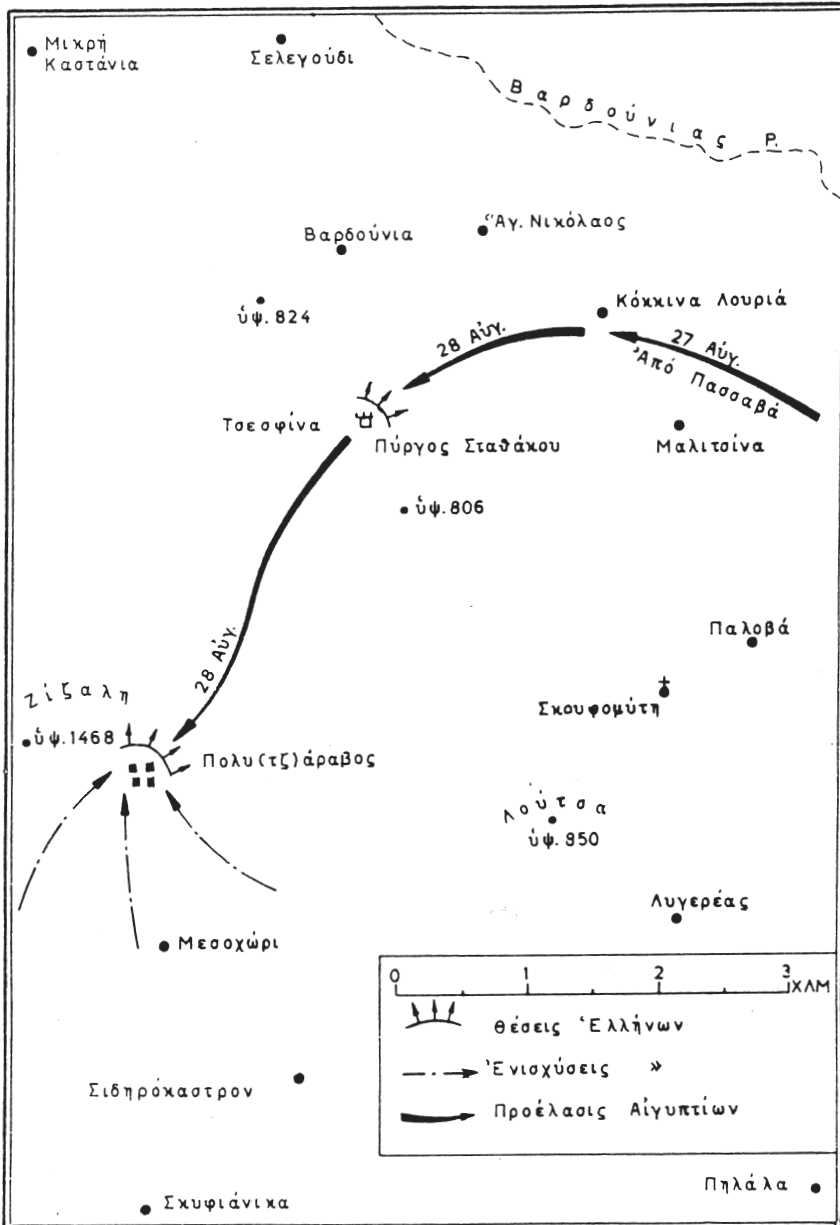
2694. Στο δημοσίευμα του «Ευθυμιάς», ό.π., αναφέρεται ότι ο παππούς τού Γέρο-Βόσινα ήταν μωμαμεθανός και πιθανώς παρασύρθηκε από έναν συγγενή του ονομαζόμενο Μείμητη και παρουσιάστηκε εκούσια στον Ιμπραήμ και προσφέρθηκε να του δείξει το δρόμο.

2695. Νικ. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, Αθήνα 1975, τόμ. Γ', σ. 117-8. Ο «Ελληνικός Πατριάρχης» της 7 Ιουλίου 1849 δημοσίευσε την αφήγηση του «Ευθυμιάς» από τη συνάντησή του από 1842 με τη Σταματούλα χήρα του Κυριάκη Σταθάκου και ίσως τον απατούσε μερικές φορές η μνήμη. Ανέφερε ότι περίπου εκατό Έλληνες κλείστηκαν στο κάστρο της Βαρδουίνιας και απέκρουσαν τις ανεπιτυχείς επιθέσεις των Αιγυπτίων. Μεταξύ των Ελλήνων είχε κλειστεί και ο γιός του Βόσινα, ο Αλέξανδρος, ο οποίος φαίνεται δεν συναινούσε με τον πατέρα του. Ο Γεώργιος Βόσινας ήταν από οικογένεια μουσουλμανική, προφανώς από τη Βοσνία-Μπόσινα. Ο παππούς του εγκαταστάθηκε στα Βαρδουνοχώρια και ασπάστηκε το χριστιανισμό. Άλλοι συγγενείς του όμως παρέμειναν μουσουλμάνοι και αυτοί διασώθηκαν, φυλαχθέντες κατά το 1821 από Έλληνες. Με την απόβαση του Ιμπραήμ οι απομειναντες μουσουλμάνοι θέλησαν να ενωθούν μαζί του. Οι Έλληνες πληροφορηθέντες τις διαθέσεις τους από τον Αλέξανδρο Βόσινα και «επιπεσόντες αιφνιδίως εφόνευσαν όλους, εκτός του Μείμητη». Ο Γεώργιος Βόσινας, συνοδευόμενος από το συγγενή του μουσουλμάνο Μείμητη, προέτρεψε το Σταθάκο σε συνεργασία με τον Ιμπραήμ, αλλά όταν πλησίασαν το σπίτι του Κυριάκη Σταθάκου και μετά το γνωστό διάλογο, ο Ψευτολάκος και ο Πουλάκος σκότωσαν το Βόσινα, ενώ αμέσως μετά ο Μείμητης σκότωσε το Σταθάκο. Τη γυναίκα και τη νύφη του Σταθάκου, οι οποίες προσπάθησαν να απομακρυνθούν από το σπίτι, τις αιχμαλώτισαν οι Αιγύπτιοι. Όπως αναφέρθηκε ο Ψευτολάκος σκοτώθηκε στη μάχη που ακολούθησε, ενώ ο Πουλάκος και ο Στάθης-Ευστάθιος Σταθάκος (από λάθος τον γράφει Ηλία) συνελήφθησαν τραυματισμένοι και σκοτώθηκαν από τους Αιγυπτίους.

2696. Κακαβούλια ή Κακαβούληδες λέγονταν οι κάτοικοι της Μέσα Μάνης, ιδιαίτερα του παλαιού δήμου Μέσσης, ενώ ο Μπόσινας ήταν κάτοικος των Βαρδουνοχωρίων.

2697. Στα βιβλία της ιστορίας έχει περάσει λανθασμένα το όνομα του Θεοδωράκη Σταθάκου ή Σταθακάκου, αντί του Κυριάκη Σταθάκου, ο οποίος αναφέρεται στα σχετικά έγγραφα και είναι αυτός που τιμήθηκε με το βαθμό του υπολοχαγού και τα παιδιά του Ηλία και Θωμάς με το βαθμό του ανθυπολοχαγού. Το πατρώνυμο του Δημητρίου και του Γεωργίου, ανιψιών τού Κυριάκη, δεν είναι γνωστό, ούτε ο Γεώργιος και ο Δημήτριος αναφέρονται σε άλλη πηγή.

2698. Γενάρχης των Ροζάκηδων θεωρείται ο Σταμάτης Ρόζος ή Γέρο-Μπούμπουνας από το Νήφι του

Οι Αιγύπτιοι κατέκαυσαν τον πύργο του Σταθάκου στη Δεσφίνα.

τη σύζυγό του Σταματούλα και τους τρεις γιούς του, τον Ευστάθιο, τον Ηλία και το Θωμά. Όταν πλησίασε ο εχθρικός στρατός στο σπίτι του Κυριάκη Σταθάκου ήταν αυτός με τη γυναίκα του Σταματούλα, ο γιός του Εστάθιος με τη γυναίκα του, η οποία αναφέρεται ότι ήταν το γένος Λιούνη. Παρευρίσκονταν ακόμη στον πύργο του Σταθάκου ο εξάδελφός του Δημήτριος Πουλάκος, ο ανιψιός του Γεώργιος Ψευτολάκος και ο συγγενής του Νικόλαος Λιούνης²⁶⁹⁹ 70 ετών από το Σελεγούδι, τον οποίον όμως δεν αναφέρουν όλες οι πηγές. Ενώ απουσίαζαν τα νεώτερα παιδιά του Ηλίας²⁷⁰⁰ και Θωμάς, καθώς και τα ανίψια του Δημήτριος και Γεώργιος

Ο οδηγός των Αιγυπτίων Γεώργιος Βόσινας²⁷⁰¹, όταν έφθασε κοντά στο σπίτι του Κυριάκου Σταθάκου, με τον οποίο είχαν συμπεθερίο, του φώναξε να παραδώσει τα όπλα και ότι δεν έχει να φοβηθεί τίποτα, επειδή γίνεται αυτός εγγυητής. Ο Σταθάκος του είπε να πλησιάσει για να πάρει τα όπλα. Ο Βόσινας ανύποπτος πήγε κοντά, αλλά αντί για τα όπλα ο Σταθάκος του έστειλε θανατηφόρο βόλι. Ο προδότης²⁷⁰² έπεσε νεκρός.

Αυτό εξόργισε τους Αιγύπτιους, οι οποίοι περικύκλωσαν το σπίτι, συσσωρεύσαν γύρω του ξύλα και κλαδιά και έβαλαν φωτιά. Κατά άλλη εκδοχή γκρέμισαν τον πύργο με κανόνι. Οι γυναίκες αιχμαλωτίστηκαν από τους εχθρούς. Ίσως προσπάθησαν να απομακρυνθούν από τον πύργο, όταν πλησίασαν οι Αιγύπτιοι, ή ακόμη όταν ξέσπασε η φωτιά. Οι άλλοι κήκκαν, ίσως κάποιιοι από αυτούς να είχαν σκοτωθεί προηγουμένως από την ανταλλαγή πυρών ή να αιχμαλωτίστηκαν και να εκτελέστηκαν.

δήμου Κολοκυνθίου, που εγκαταστάθηκε στα Βαρδουνοχώρια. Θ. Κ α τ σ ο υ λ ά κ ο υ, Άγνωστο επεισόδιο των Ορλωφικών, Λακωνικά Σπουδαί 5(1980)436.

2699. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 112, φάκ. 40, αναφέρεται στα πιστοποιητικά της 16/11/1846 και 28/6/1865. Ο Ν. Λιούνης χαρακτηρίστηκε ως στρατιώτης με αριθ. μητρ. 9322.

2700. Μερικοί αναφέρουν λανθασμένα ότι ο Ηλίας σκοτώθηκε, ενώ αυτός επέζησε και υπέβαλε αίτηση με τον αδελφό του Θωμά για την αναγνώριση των θυσιών της οικογενείας του.

2701. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., τόμ. Β', σ. 459-460. Ο Αμβρόσιος Φραντζής γράφει για την Αρχοντού η οποία, όπως αναφέρει, ήταν μέσα στον πύργο του Σταθάκου και δημιουργεί πολλά ερωτηματικά για την ακρίβεια της πληροφορίας του. Από ορισμένους γίνεται το σχόλιο, ότι αφού όλοι οι υπερασπιστές του πύργου σκοτώθηκαν ή κήκκαν, πως έγινε γνωστός ο διάλογος. Η γυναίκα του Κυριάκη Σταθάκου και η νύφη της, που ήταν παρούσες, αιχμαλωτίστηκαν και επέζησαν.

2702. Ο Π. Κ α ρ α κ α σ σ ώ ν η ς, ό.π., σ. 26, δεν παραδέχεται ότι ο γέρο-Γεώργιος Βόσινας υπήρξε προδότης, αλλά ότι αιχμαλωτίστηκε και αναγκάστηκε να υποδείξει τη διάβαση. Την άποψή του αυτή την στηρίζει στο γεγονός ότι οι απόγονοι του Γεωργίου Βόσινα έκαναν γάμους με κόρες καλών οικογενειών. Το επιχείρημα δεν ευσταθεί, διότι σε όλα τα πιστοποιητικά που δόθηκαν στην οικογένεια Σταθάκου την εποχή εκείνη χαρακτηρίζεται ως προδότης. Αναφέρεται ότι ο γιός του Αλέξανδρος είχε διαχωρίσει τη θέση του από τον πατέρα του και είχε κλειστεί στο κάστρο της Βαρδουίνιας με τους άλλους Έλληνες, επομένως δεν θα είχε τη μεταχείριση του προδότη. Πιο σημαντικό είναι το επιχείρημα για την απόρριψη των ιδεών του Καρακασσώνη, το γεγονός ότι ο Αλέξανδρος Γ. Μπόσνας ή Βόσινας παντρεύτηκε κόρη της οικογενείας Μιχαλακάκου πολλά χρόνια πριν από την επανάσταση και ο γιός του Πέτρος είχε γεννηθεί το 1815, όπως φαίνεται από τους εκλογικούς καταλόγους των επομένων ετών. Επομένως δεν μπορεί αυτό να αποτελεί επιχείρημα για να ανατρέψουμε την πεποίθηση της εποχής εκείνης, ότι ο Γ. Βόσινας ήταν ο νέος Εφιάλτης.

Για τη σύζυγο²⁷⁰³ του Κυριάκη Σταθάκου αναφέρεται σε πιστοποιητικό του 1843: «...η κατά τύχην λυτρωθείσα από το πυρ αυτού Σταματούλα απήχθη αιχμάλωτος εις Μεθώνην, όπου οι υιοί της ύστερον πωλήσαντες τα ολίγα κτήματα οπού είχαν την εξηγόρασαν διά γροσίων τουρκικών 750...». Η νεαρή και όμορφη σύζυγος του Ευσταθίου Κυρ. Σταθάκου, ο οποίος βρήκε μαρτυρικό θάνατο στον πύργο της Δεσφίνας, αναφέρεται ότι μεταφέρθηκε στην Αίγυπτο και επέστρεψε στην πατρίδα της μετά από αιχμαλωσία δύο ετών.

Η αίτηση που υπέβαλαν στην Επιτροπή Εκδουλεύσεων ο Ηλίας και ο Θωμάς Σταθάκος²⁷⁰⁴, για να αναγνωρισθούν οι θυσίες των ιδίων και του πατέρα τους Κυριάκη, βρήκαν ανταπόκριση από την επιτροπή. Ο Κυριάκης Σταθάκος χαρακτηρίστηκε υπολοχαγός (αξιωματικός 6^{ης} τάξεως) με αριθ. μητρώου 3044 και τα παιδιά του Ηλίας και Θωμάς ως ανθυπολοχαγοί (αξιωματικοί 7^{ης} τάξεως) με αριθ. μητρ. 3048 και 3049.

Ο Αμβρόσιος Φραντζής²⁷⁰⁵ περιγράφει μεν τα διατρέξαντα με πολλές λεπτομέρειες, συγχέει όμως τα ονόματα. Αναφέρει τον Θεόδωρο Σταθακάκο, ο οποίος δεν μνημονεύεται στα υπάρχοντα πιστοποιητικά, καθώς και την Αρχοντού Κυριακού Ρόζα (-Ροζάκη), που ίσως τη συγχέει με την Σταματούλα Κυρ. Σταθάκου. Ο Λεωνίδας Γ. Σ. Ροζάκης²⁷⁰⁶ το 1872 επικαλέστηκε ότι η μητέρα του παππού του Σταματίου Κυρ. Ρόζου βρέθηκε: «...εις τον πύργον της Δεσφίνας και μετά των πολυτιμοτάτων τής όλης οικογενείας προσφέρθησαν ολοκαύτωμα εις τον ιερόν της ελευθερίας βωμόν, ίνα φονεύσωσι τον προδότην Βόσιναν και απαλλάξωσι την πατρίδα της μεγίστης ταύτης ατιμίας...». Ο Λεωνίδας Ροζάκης, ενώ στην αίτησή του που υπέβαλε το 1865 δεν έκανε λόγο για την Αρχοντού, τη θυμήθηκε ή την επινόησε στην αίτηση του 1872, δανειζόμενος ίσως πληροφορίες από τον Αμβρόσιο Φραντζή. Τα πολλά και διαφόρων ετών πιστοποιητικά και οι διηγήσεις που σχετίζονται με την ηρωική θυσία της Δεσφίνας δεν κάνουν λόγο για Αρχοντού, ώστε δεν θα πρέπει να συμπεριληφθεί χωρίς επιφυλάξεις μεταξύ των ηρώων του ολοκαυτώματος.

Θα πρέπει να προσθέσουμε ακόμη μια γυναίκα, τη σύζυγο του Χριστόδουλου Λιακάκου²⁷⁰⁷ που έγινε θύμα του Αιγυπτιακού στρατού που τη σκότωσε στη θέση Μαλίδια της περιοχής της Δεσφίνας

Όλα όσα γράφει για τη Δεσφίνα ο Πέτρος Γ. Καρακασώνης²⁷⁰⁸ δεν θα πρέπει να τα λάβουμε υπ' όψη, διότι δεν στηρίζονται σε γραπτές μαρτυρίες αλλά σε προφορική παράδοση, που δεν είναι αξιόπιστη για την προκειμένη περίπτωση. Δεν

2703. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 184, φάκ. αριθ. 56. Πιστοποιητικά της 23/2/1843, 1/11/1843 και 24/2/1844.

2704. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 196, φάκ. αριθ. 97. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Μανιάτες αγωνιστές, ό.π., σ. 234.

2705. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., τόμ. Β', σ. 457 κ.ε.

2706. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 224.

2707. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 110, φάκ. 76. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 186.

2708. Πέτρος Γ. Καρακασώνης, ό.π. σ. 23 κ.ε. Άλλη είναι η περιγραφή της Σταματούλας συζύγου του Κυριάκη Σταθακού.

συμβιβάζονται με όσα έχουν γραφεί από συγχρόνους σε πιστοποιητικά ή αφηγήσεις. Οι ημερομηνίες είναι ανακριβείς. Αναφέρεται σε Θεοδωράκη Σταθάκο²⁷⁰⁹ αντί του Κυριάκη, αλλά και η ακόλουθος μονοήμερη μάχη του Πολυαράβου²⁷¹⁰ αναφέρεται ότι ήταν τριήμερη, που αποτελεί ανακρίβεια. Οι αναμνήσεις και διηγήσεις των συμπατριωτών του ή ακόμη και οι πληροφορίες που μπορεί να πήρε από βιβλία δεν ανταποκρίνονται πάντοτε στα πραγματικά γεγονότα.

Το έπος του Πολυαράβου

Την ίδια ημέρα με το ολοκαύτωμα της Δεσφίνας, στις 28 Αυγούστου 1826, ο αιγυπτιακός στρατός προχώρησε προς τον Πολυάραβο²⁷¹¹. Προφανώς ένα μέρος του Αιγυπτιακού στρατού σταμάτησε στη Δεσφίνα, ενώ το κυρίως σώμα συνέχισε το δρόμο του προς τον Πολυάραβο. Το χωριό αυτό βρίσκεται σε μαγαλύτερο υψόμετρο από όλα τα χωριά του Μελεβρίου και με την εισβολή του Ιμπραήμ στην Ανατολική Μάνη είχε γίνει καταφύγιο πολλών προσφύφων. Η απόσταση από τη Δεσφίνα μέχρι τον Πολυάραβο υπολογίζεται σε 2½ ώρες. Ο δρόμος ήταν πετρώδης και ανηφορικός, που τον έκανε δυσκολότερο η καλοκαιρινή κάψα. Ο οδοιπόρος από τη Δεσφίνα προς τον Πολυάραβο συναντούσε τον Προφήτη Ηλία και προχωρώντας δια στενωπού, της Δερβέν-Φούρκας ή Σταυροपुरγάκι, που χαρακτηρίζεται σημαντική θέση για την άμυνα του τόπου, φθάνει στη Λάκκα των Στεφανιάνων και καταλήγει στον Πολυάραβο. Από εκεί μονοπάτια οδηγούν τόσο σε όλα τα γειτονικά χωριά του Μαλεβρίου, όσο και προς τη δυτική Μάνη. Αυτή την οδό είχε υποδείξει ο Βόσινας στον Ιμπραήμ για να υποτάξει τη δυτική Μάνη, πιστεύοντας ότι μένει αφύλαχτη. Όπως αναφέρεται, στο χωριό ήταν μόνοι οι κάτοικοι του Πολυαράβου και ετοιμάζονταν να πάνε, όπου άκουγαν πόλεμο. Στα γύρω χωριά υπήρχαν ένοπλοι από άλλες περιοχές, αλλά όπως φαίνεται δεν είχε ενισχυθεί ιδιαίτερα η άμυνα του Πολυαράβου, προφανώς διότι δεν είχε προβλεφθεί διάβαση των Αιγυπτίων

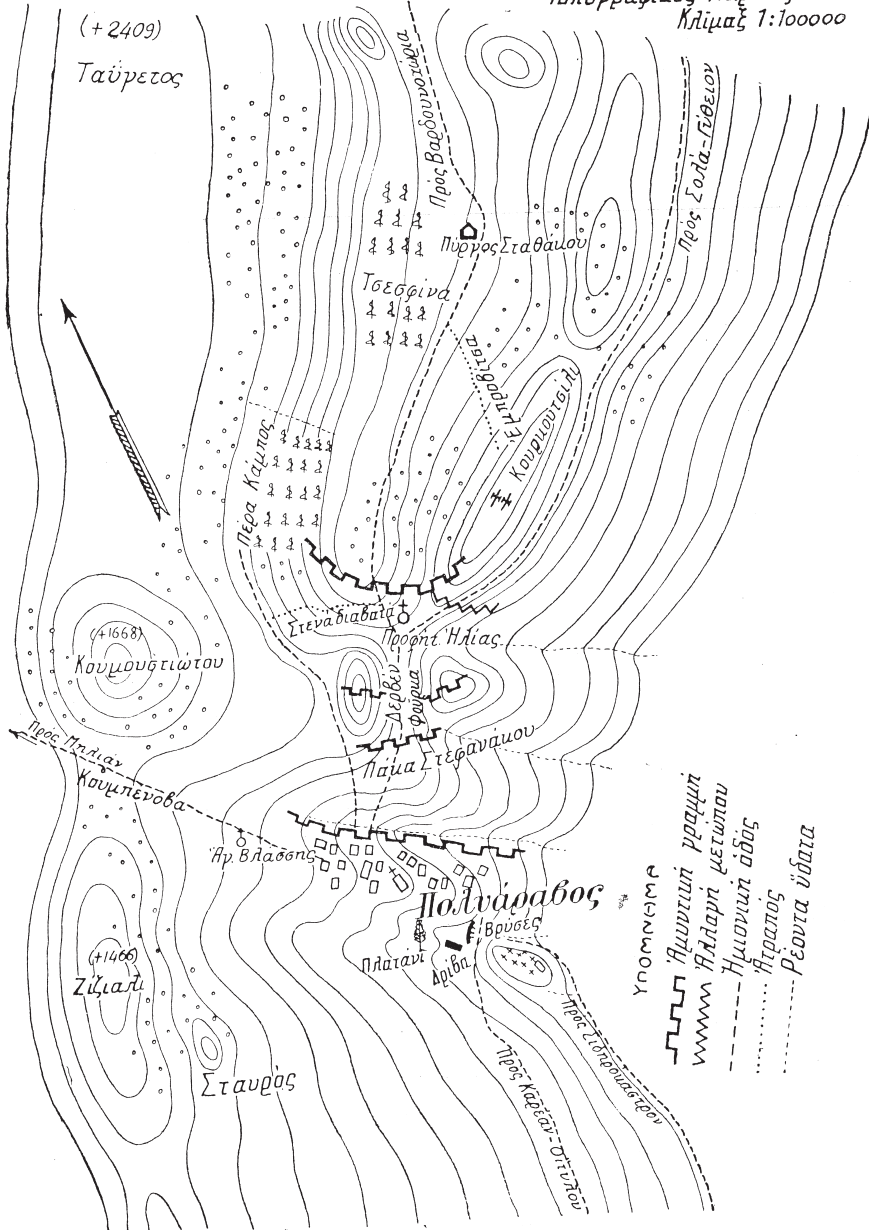
2709. Το όνομα του Θεόδωρου Σταθάκου ή Σταθακάκου αναφέρεται από τον Α μ β ρ . Φ ρ α ν τ ζ ή , ό.π., τόμ. Β΄, σ. 460. Ακόμη το όνομα του Ευσταθίου Κυρ. Σταθάκου αναφέρεται ως Ευστάθιος Κυριακός και ασαφής είναι η παρουσία της Αρχοντούς Κυριακού Ρόζα. Ακόμη και ο Π έ τ ρ ο ς Κ ο υ τ ή φ α ρ η ς , ό.π., σ. 16, αναφέρει μόνο το όνομα του Θεόδωρου Σταθάκου.

2710. Το όνομα του χωριού ήταν Πολυτζάροβο, από τα πολλά τζάρα (ρείκια) που υπήρχαν στην περιοχή. Όπως αναφέρει ο Σ. Β. Κ ο υ γ έ α ς , Λόγοι εκατονταετήροι, Αθήνα 1959, σ. 123: «...Ο Πολυτζάροβος... γίνεται έκτοτε όχι κατά παρετυμολογίαν αλλά κατά κυριολεξίαν ο Πολυάραβος. Σπανίως αλλαγή τοπωνυμίου γινομένη αυθορμήτως από τον λαόν, παρουσιάζει τόσην ευστοχίαν με τοιούτον ιστορικών περιεχόμενον».

2711. Οι οικογένειες που ζούσαν τότε στον Πολυάραβο, όπως τις κατέγραψε ο Π. Κ α ρ α κ α σ σ ώ - ν η ς , ό.π., σ. 8, ήταν οι ακόλουθες: Ανδρέακου, Βαρζακάκου, Δρίβα ή Ντρίβα, Καρακασσώνη, Κωστουλάκου, Μανωλάκου, Ξανθάκου, Ορφανάκου, Πλαγιανάκου, Στεφανάκου και Στρατηγάκου και κάθε μια από αυτές είχε δέκα με είκοσι οπλοφόρους.

Τοπογραφικός Χάρτης Α!
Κλίμαξ 1:100000

Σχεδιάγραμμα Καρακασώνη της πορείας προς Πολύαρο.

από εκεί. Η πληροφορία ότι στον Πολυάραβο²⁷¹² ήταν 500 πολεμιστές, μπορεί να θεωρηθεί υπερβολική. Ίσως, πέρα από τους μόνιμους κατοίκους να είχαν καταφύγει εκεί πρόσφυγες από άλλα χωριά πεδινών περιοχών, εκτός αν αναφέρεται στο συνολικό αριθμό των Ελλήνων που πήραν μέρος στη μάχη του Πολυαράβου, συμπεριλαμβάνοντας και αυτούς που ήρθαν σε βοήθεια των αμυνομένων.

Η ανταλλαγή πυροβολισμών της Δεσφίνας θα πρέπει να έγινε αντιληπτή στον Πολυάραβο και να ενημερώθηκαν οι κάτοικοι ότι προς τα εκεί βιάδιζε ο εχθρός.

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁷¹³ πληροφορούμεθα τα ακόλουθα: «...Την αυτήν νύκτα ενωθέν όλον το στράτευμα του εχθρού ανεχώρησεν εκείθεν (Πασσαβά), και κατά την 28 έφθασεν εις τα χωρία Σκυφιάνικα²⁷¹⁴ και Πολυτζάροβον. Αρχισε και εκεί ο πόλεμος. Αυτός ο Ιμπραχίμης εδιοίκη το στράτευμά του. Ο εχθρός εδυνήθη κατά την πρώτην ορμήν, και εκυρίευσε το ήμισυ χωρίον· αλλ' οι ανδρείοι κάτοικοι, 300 περίπου τον αριθμόν, ανθίσταντο γενναίως. Μετά δε τριών ωρών πόλεμον έφθασεν εις βοήθειαν αυτών ο γενναίος Κ. Ηλίας Σαλαφατίνος²⁷¹⁵ μετά 250 αξίων Σπαρτιατών, και ο στρατηγός Π. Ιατράκος. Ο πόλεμος έγινε πεισματικώτερος εξ αμφοτέρων των μερών· και μετά μίαν ώραν έφθασαν ο Κύριος Γεώργιος Π. Μαυρομιχάλης²⁷¹⁶, και ο εξάδελφος αυτού Κ. Ηλίας (Κατσάκος) μετά 1.300 Κακαβουλιτών, και εκ της επαρχίας του Κ. Δ. Μούρτζινου²⁷¹⁷, και πεσόντες κατά του εχθρού μεθ' ορμής έτρεψαν αυτόν εις φυγήν. Τετρακόσια εχθρικά πτώματα έμειναν εις τον τόπον της μάχης, εκτός των πληγωμένων. Επιόσθησαν και επτά ζώντες. Εκ δε των ημετέρων εφονεύθησαν εννέα, και άλλοι τόσοι επληγώθησαν. Και ιδού η Σπάρτη εθριάμβασε πάλιν, και εταπεινώσεν την επαρμένην οφρύν του Ιμπραχίμη. Η οικία του Μαυρομιχάλη έδειξε και αυτήν την φοράν την προς την πατρίδα αγάπην διά των έργων.

2712. Η πληροφορία προέρχεται από τον Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχάλη, Κ. Λ. Κ ο τ σ ώ ν η, Επιθετικές επιχειρήσεις Αιγυπτίων κατά Μάνης απ' ανατολών, Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολις 2000, τόμ. Γ', σ. 115.

2713. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 90, της 8 Σεπτεμβρίου 1826, σ. 358. Τόσο η Γεν. Εφημερίδα όσο και κάθε άλλη σύγχρονη πηγή αναφέρεται σε μονοήμερη μάχη και όχι σε τριήμερη.

2714. Στα Σκυφιάνικα δεν έφθασε ποτέ ο Αιγυπτιακός στρατός, επειδή ο δρόμος που ακολούθησε ο Ιμπραήμ περνά πρώτα από τον Πολυάραβο, όπου ανακόπηκε η πορεία του και μετά πηγαίνει στα Σκυφιάνικα.

2715. Μαζί με τον Ηλία Σαλαφατίνο ήταν ο Πανάγος και ο Στέφανος Χρηστέας με πολεμιστές από το Ζυγό της Μάνης, που έφθασαν από τους πρώτους σε βοήθεια των κατοίκων του Πολυαράβου. Χ ρ Ζ ε ρ ί τ η, ό.π., σ. 117.

2716. Για τον Γιωργάκη Μαυρομιχάλη αναφέρεται ότι δεν πήγε στον Πολυάραβο, αλλά έμεινε στο Μοναστήρι της Κόζιας, ίσως για να εμποδίσει προώθηση των Αιγυπτίων προς τη δυτική Μάνη. Φαίνεται ότι τις αναφορές προς τη Διοίκηση και την εφημερίδα θα τις έγραψε ο Γραμματικός του Γιωργάκη ή κάποιος άλλος, που ήθελε να ευνοήσει την οικογένεια Μαυρομιχάλη και για να την προβάλει παραποίησε την πραγματικότητα. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 22, έγγρ. 35 της 28 Φεβρουαρίου 1828.

2717. Ήταν ο Αντώνιος Τρουπάκης-Αλημπαρούτης, που έφθασε μαζί με τον Ηλία Κατσάκο-Μαυρομιχάλη.

»Ο εχθρός φεύγων ούτως ηττημένος από Πολυτζαρόβου έφθασεν την αυτήν εσπέραν²⁷¹⁸ εις Μαλεύριον και Βαρδουνοχώρια, και την άλλην ημέραν ανεχώρησεν εις Έλος, και εκείθεν πάλιν αναχωρών ετοποθετήθη εις Βασιλοπέραμα, οπόθεν εκινήθη κατά την 2 του μηνός τούτου (Σεπτεμβρίου), και περάσας διά του Μιστρά οπισθοδρόμει προς την Τριπολιτζάν.

»Κατά την εκστρατείαν ταύτην επροξένησεν ο εχθρός μεγάλην βλάβην. οπόθεν επέρασε, και όπου επροχώρησε δεν αφήκε ούτε χωρίον ούτε οικίαν άκαυστον· ηχμαλώτισε όχι ολίγας αδυνάτους ψυχάς, και εσύναξε πολλά ζώα. Απώλεσε δε και αυτός κατά τας διαφόρους προσβολάς υπέρ τους 700 στρατιώτας...».

Ο Κ. Α. Κοτσώνης²⁷¹⁹, έμπειρος των πολέμων, αναφερόμενος στη βοήθεια που λάμβαναν οι Μανιάτες, όταν δέχονταν επίθεση στον τόπο τους, γράφει: «...Από πλευράς Ελλήνων αξιοσημείωτη είναι η ταχεία κινητοποίησις και έγκαιρος συρροή στρατευμάτων στο επαπειλούμενο σημείο. Αυτό έχει μεγαλύτερη αξία, δεδομένου ότι δεν υπάρχει συντονιστής των ενεργειών, γενικός αρχηγός, ανωτέρα διοικήσις. Οι αρχηγοί των διαφόρων σωμάτων δρουν ανεξαρτήτως και σπεύδουν αυτοβούλως στο απειλούμενο σημείον. Αγώνίζονται κυριολεκτικώς «υπέρ βωμών και εστιών»...». Παραδεχόμενοι αυτό, δεν μπορούμε να αποδεχθούμε ότι στον Πολυάραβο έγινε μάχη επί τρεις ημέρες, όπως αναφέρει ο Καρακασώνης²⁷²⁰ και μόνο την τελευταία ημέρα ήρθαν σε βοήθεια τα γειτονικά σώματα. Ο Ηλίας Σαλαφατίνος από τη Σκαμνίτσα χρειάστηκε μόνο τρεις ώρες για να φθάσει στο πεδίο της μάχης. Άλλωστε όλες οι γραπτές σύγχρονες μαρτυρίες αναφέρονται σε μονοήμερη μάχη, μόνο ο Καρακασώνης έγραψε για τριήμερη, παρασυρμένος από τις διηγήσεις των ομοχωρίων του, που τις είχε αλλοιώσει ο χρόνος. Ατυχώς σήμερα όλοι οι αναφερόμενοι στη μάχη του Πολυαράβου γράφουν ή ομιλούν λανθασμένα για τριήμερη μάχη.

Σε επιστολή του Ν. Πιεράκου²⁷²¹ από τις 2 Σεπτεμβρίου 1826 προς τον Διονύσιο Ρώμα αναφέρονται τα ακόλουθα: «...Εις τας 27 και 28 (Αυγούστου 1826) ο εχθρός edιάλεξε τέσσερες χιλιάδες, τους πλέον αξιωτέρους του στρατιώτας και τους έστειλε εις βουνώδη χωρία, Σκυφιάνικα και Πολυτζάροβον. Πλην επειδή και δι' αυτά τα χωρία είχομεν την υποψίαν, είχομεν διορίσει πεντακοσίους να υπάγουν εκεί εις προφύλαξιν αυτών των μερών. Οι εχθροί ήτον προφθασμένοι και είχον ανοίξει τον πόλε-

2718. Σαφώς αναφέρεται ότι ο Ιμπραήμ κατά την αυτήν ημέραν αποχώρησε από τον Πολυάραβο και επέστρεψε στο Μαλέβρι και στα Βαρδουνοχώρια. Συνεπώς τα αναγραφέντα και συνεχώς επαναλαμβανόμενα περί τριήμερου μάχης, αποτελούν μυθοπλασία, που δεν σπανίζει στις πληροφορίες από παράδοση.

2719. Κ. Α. Κοτσώνη, Επιθετική Προσπάθεια Αιγυπτίων κατά της Μάνης από κατεύθυνση Παλαιοπαναγιά-Βασιλική, Πρακτικά Α' τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών, Ξηροκάμπι 2001, Αθήνα 2002, σ. 254.

2720. Π. Καρακασώνη, Ιστορία της τριήμερου μάχης του Πολυαράβου, ό.π.

2721. Αρχείο Ν. Ρώμα, ό.π., τόμ. Β', σ. 426-7. Κ. Α. Κοτσώνη, Επιθετικές επιχειρήσεις Αιγυπτίων κατά της Μάνης απ' ανατολών, Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίπολις Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σ. 115.

μον με τους εκεί ευρισκομένους ημετέρους· επρόφθασαν οι πεντακόσιοι, ο πόλεμος εβάρστανε ώρας 7· οι Σπαρτιάται με την συνηθισμένην τους γενναιότητα έπεσαν επάνω 'ς τους εχθρούς· οι εχθροί ως λαγωοί έπεσαν εις φυγήν και οι ημέτεροι από κοντά, κυνηγώντας αυτούς ώρας 2· επερίλαβαν οι ημέτεροι 150 με το μέτρον φονευμένους, τους οποίους οι Σπαρτιάται ελαφυραγώγησαν. Από τους ημετέρους, πολεμώντας ανδρείως, τρεις εφονεύθησαν...».

Ο Ν. Σπηλιιάδης²⁷²², αναφερόμενος στην εκστρατεία του Ιμπραήμ εναντίον του Πολυαράβου, γράφει στα απομνημονεύματά του: «...Την 28 έφθασε εις τα χωρία Σκυφιάνικα και Πολιτισάραβον, ό έστε το υψηλότερον μέρος της ανατολικής Μάνης, και οι Μανιάται φεύγουσι εις τα όρη, ότε γυνή τις εφώναζε· «Φεύγετε άνανδροι, εγώ θα πολεμήσω ανθ' υμών, να φυλάξω τον οίκον μου» και εκ τούτου ο Οικονόμος Ιερεύς του χωρίου με τους υιούς του, και ενενήντα άλλοι εκ των κατοίκων, εφιλοτιμήθησαν, και οχυρωθέντες εις τας οικίας, ανθίσταντο εξ ώρας αμυνόμενοι. Έφθασαν δε εις βοήθειαν τούτων και από άλλα χωρία αρκετοί, και οι Γιατράκοι Παναγιώτης, Γεώργιος και Νικόλαος, ως και άλλοι οπλαρχηγοί της επαρχίας Μυστρά μέ τινας Λακεδαιμονίους. Ομού δε με τους Μανιάτας έδραμον και πολλοί πρόσφυγες εις την Μάνην Πελοποννήσιοι και όλοι ομού εκτύπησαν κρατερώς τους εχθρούς, εφόνευσαν υπέρ τους τριακοσίους, επλήγωσαν πολύ πλειοτέρους, τους ανάγκασαν εις φυγήν, αιχμαλώτισαν τινάς και τους κατεδίωξαν φεύγοντας...».

Το χειρόγραφο, που παρουσίασε ο Χρ. Ζερίτης²⁷²³, αναφέρεται προφανώς στο ίδιο επεισόδιο με την ηρωική Μανιάτισσα ως εξής: «...Εκεί ευρέθη και ο Βασίλειος Βαβούλης μετά της μητρός και αδελφής του, όστις δειλιάσας απεφάσισε να φύγη· “εδώ θε να γίνη ο τάφος όλων” τω λέγει η μήτηρ του, “άλλως δεν φεύγης ζων από την οικίαν”».

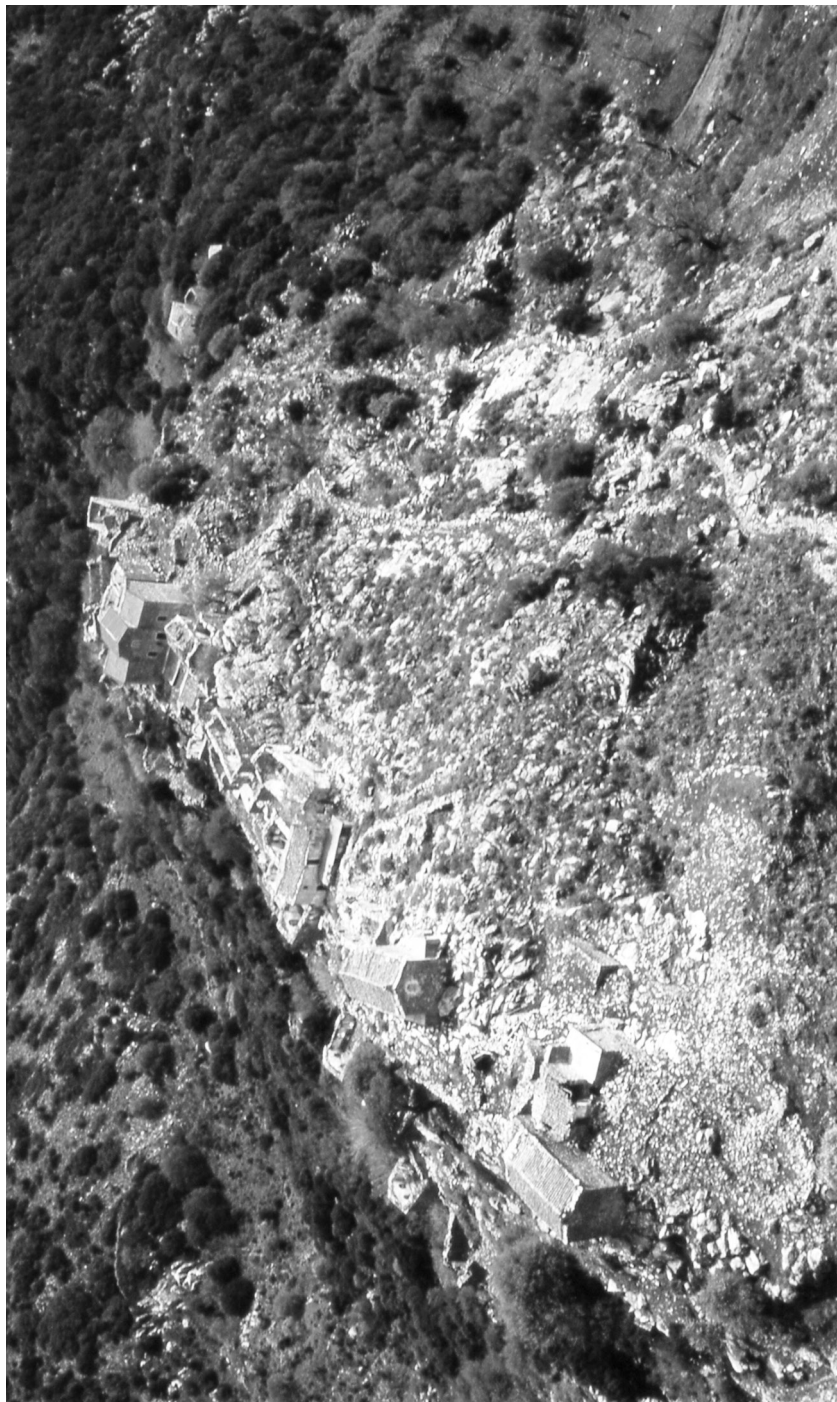
Από το Σπυρίδωνα Τρικούπη²⁷²⁴ έχουμε την πληροφορία ότι από την ανταλλαγή πυροβολισμών στη Δεσφίνα ειδοποιήθηκαν οι κάτοικοι του Πολυαράβου για τον επερχόμενο κίνδυνο και συνεχίζοντας γράφει: «...Την δε 28 έφθασαν οι εχθροί εις Πολυάραβον· τριακόσιοι ήσαν κατ' αρχάς οι υπερασπισταί του· αλλ' ήλθαν μετά ταύτα εις αντίληψιν αυτών ο Τσαλαφατίνος και ο Π. Γιατράκος και μετ' ολίγον και ο Γ. και Η. Μαυρομιχάλης²⁷²⁵, όλοι διςχιλιοι. Μάχης δε κρατεράς γενομένης, έτρεψαν οι ολίγοι τους πολυαρίθμους εχθρούς των κακώς έχοντας· διακόσια εχθρικά πτώματα έμειναν επί του πεδίου της μάχης, και επτά εξωγρήθησαν. Εφονεύθησαν δε και εννέα Έλληνες, και άλλοι τόσοι επληγώθησαν. Αξιοσημείωτον και το εξής γυναικείον αρί-

2722. Νικ. Σπ η λ ι ά δ ο υ, Απομνημονεύματα, Αθήνα 1975, τόμ. Γ', σ. 117.

2723. Χρ. Ζερίτης, ό.π., σ. 118.

2724. Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Δ', σ. 24.

2725. Ο Ηλίας Κατσάκος, μαζί με στρατιώτες του Μούρτζινου υπό τον Αντώνιο Αλημπαρούτη-Τρουπάκη, έφθασε μετά τον Ηλία Σαλαφατίνο, ο οποίος ήταν μαζί με τους Χρηστέους από το Ζυγό της Μάνης. Ακολούθησαν οι Γιατράκοι. Ο αναφερόμενος Γεώργιος Μαυρομιχάλης δεν έλαβε μέρος στη μάχη του Πολυαράβου, αλλά παρέμεινε στο μοναστήρι της Κόζιας.

Πολυάραβος, το χωριό της Μάνης που έγινε τόπος Αιγυπτίων.

στευμα. Η Ελένη Αναειπόνυφη²⁷²⁶, βαστώσα τα δύο ανήλικα τέκνα της και καταδιωκομένη υπό τινος Αιγυπτίου, έφευγε προς το όρος του Πολυαράβου. Επί της φυγής της ελύθη η μακρά ζώνη της· ο Αιγύπτιος έδραξε την συρομένην άκραν της και προσπάθει να κρατήσει τοιοιτοτρόπως την φεύγουσαν· αλλ' αυτή αφήσασα κατά γης τα τέκνα της έδραξεν την άλλην άκραν, όπου ευρίσκετο δεδεμένος ο θησαυρός της, δέκα δίστηλα· αισθανθείσα δε ότι η ζώνη ετεντώθη, απέλυσε αίφνης, την άκραν και πεσό-ντα ύπτιον τον Αιγύπτιον τον ετραυμάτισε διά της ίδιας αυτού λόγχης, και έσωσεν εαυτήν, τα τέκνα και τον θησαυρόν της...».

Ο Πέτρος Κουτήφαρης²⁷²⁷ αναφέρει τα ακόλουθα: «...Οι Πολυαραβίται ητοιμάζοντο να απέλθωσι και ενωθώσι μετά των άλλων συμπατριωτών των, οι οποίοι συνηθοίζοντο επιτηρούντες τας κινήσεις των δύο άλλων εχθρικών μοιρών, οίτινες είχαν επισπάσει όλην αυτών την προσοχήν, αγνοούντων της τρίτης ταύτης μοίρας την επιδρομήν, αλλ' αίφνης μανθάνουσιν, ότι μαύρα στίφη χωρούσι επί το χωρίον των. Οπλίζονται λοιπόν άπαντες και σπεύδουσι προς την στενήν είσοδον²⁷²⁸, ίνα καταλάβωσιν αυτήν και παρακαλύσωσιν ούτω του εχθρού την προέλασιν, αλλ' ευρίσκουσι τον εχθρόν διαβεβηκότα την στενωπόν και γοργώς επί το χωρίον προελαύνοντα. Καταπληχθέντες εκ της αδοκήτου ταύτης των πολεμίων εμφανίσεως και ευρεθέντες αίφνης εγγύς και αντιμέτωποι εν ομαλώ μάλιστα πεδίω εχθρώ κατά πολύ τον αριθμόν υπερέχοντι, ηναγκάσθησαν, αφού αντήλλαξαν πυροβολισμούς τινάς να υποχωρήσωσι προς το χωρίον των μαχόμενοι. Συσκεφθέντες δε κατά το βραχύ διάστημα της υποχωρήσεως απεφάσισαν ομοθυμαδόν να εισέλθωσιν εν ταις οικίαις των, να κλεισθώσιν εν αυταίς και να τας υπερασπισθώσι μέχρι τελευταίας πνοής αγωνιζόμενοι, διό άμα αφιχθέντες εις το χωρίον εισώρησαν εις τας οικίας των, έκλεισαν τας θύρας και ήρξαντο μετά σπουδής και εκ των ενόντων οχυρούντες αυτάς...».

Αναφέρει ακόμη ότι οι Αιγύπτιοι χρησιμοποίησαν κανόνια και συνεχίζει: «... Εν τούτοις τα πυροβόλα σμικράς προυξένουν ζημίας εις τους πολυαραβίτας, οίτινες εξηκολούθουν κρατερώς αγωνιζόμενοι και πυροβολούντες. Ήδη ο ήλιος έκλινε προς το τέλος του σταδίου του, ότε πλέον οι Αιγύπτιοι απεφάσισαν να υποχωρήσωσι, διό-

2726. Ο Πέτρος Καρακασσώνης, ό.π., σ. 52, γράφει ότι η Αναειπόνυφη, η οποία ήταν από το χωριό Τσχοβιά, ανέλυσσε νερό από πηγή, αλλά όταν την είδε ένας στρατιώτης του Ιμπραήμ, της επιτέθηκε με ανήθικους σκοπούς. Αυτή αντιστάθηκε και με το τσουμί της (δοχείον εκ ξύλου δρυός, δι ου ήντλει ύδωρ προς πλήρωσιν της υδρίας της) τον χτύπησε στο κεφάλι και τον σκότωσε. Κατόπιν, κατά την ύπαρχουσαν συνήθειαν, τον εσκύλευσε και επέστρεψε με τα λάφυρα, το όπλο και το ξίφος του στρατιώτη. Ο Ιωάννης Πατσουράκος (1873-1937), βλέπε Ν-Γ. Μακφάιλ, ό.π., σ. 105, αναφέρει ότι άκουσε από την ίδια την Αναειπόνυφη ότι με το όπλο του στρατιώτη που σκότωσε, πυροβόλησε και εναντίον του Ιμπραήμ συγχρόνως με άλλους τρεις νεαρούς Έλληνες.

2727. Πέτρου Κουτήφαρη, ό.π., σ. 17 κ.ε.

2728. Η απόσταση από τη Δεσφίνα μέχρι τον Πολυάραβο είναι δυόμισυ ώρες. Μεταξύ Δεσφίνας και Προφήτη Ηλία, από όπου αρχίζει η στενωπός Δερβέν Φούρκα, η απόσταση είναι μια ώρα και η απόσταση από τον Προφήτη Ηλία μέχρι τον Πολυάραβο μιάμιση ώρα. Γι' αυτό έφθασαν πρώτοι στη στενωπό οι Αιγύπτιοι.

τι εφοβούνται να διανυκτερεύσωσι εκεί, υποπτευόμενοι εικότως μη οι εις τα πέριξ ευρισκόμενοι Μανιάται, μαθόντες τα εν Πολυαράβω συμβαίνοντα, επιπέσωσι νύκτωρ κατ' αυτών και αποκόψωσι την υποχώρησίν των... Αλλ' εις Πολυαραβίτης, ιδών αυτούς εγκαταλείπόντας τας θέσεις των και απομακρυνομένους, εξήλθε της οικίας του και προσεκάλει διά των φωνών και τους άλλους συγχωρίους του να τον μιμηθώσιν αγγέλων αυτοίς την του εχθρού υποχώρησιν....

»Ο Ιμβραήμης, πληροφορηθείς την καταστροφικήν ταύτην και κατιδών ότι η επιχείρησις δεν ηδύνατο πλέον να επιτύχη, διέταξε και τας δύο ετέρας μοίρας να υποχωρήσωσι, μεθ' ο επανέκαμψε διά της Σπάρτης εις τα Μεσσηνιακά φρούρια...».

Ο Γεώργιος Παν. Γιατράκος²⁷²⁹ έγραψε για τη μάχη του Πολυαράβου τις πληροφορίες που είχε από την προφορική παράδοση: «...Μεταβαίνων ο Ιμβραήμ εις Πολυάραβον εις την θέσιν Αγ. Ηλίας μίαν και ½ ώραν μακράν του Πολυαράβου, συνεπλάκη ένθα ήτο 80 Έλληνες οι οποίοι εφόνευσαν 50 Άραβας. Ηττηθέντες κατόπι οι Έλληνες ανεχώρησαν εις Πολυάραβον, ένθα συνεκεντρώθησαν μέχρι 200. Ακολουθως τους επετέθησαν οι Άραβες εντός του χωρίου ούτως ώστε εις τινα οικίαν εισήλθον οι Άραβες εις το υπόγειον. Εις δε το άνω πάτωμα είχαν αναβή οι εκ Γοράνων Λακεδαίμονος αδελφοί Γεώργιος και Δημήτριος Διαμαντάκος, Ιωάννης Ρηγάκος, Ιωάννης Πλαγιάννης και Ιωάννης Σταρόγιαννης και εις Λάκων. Οι κάτωθεν Άραβες εφώναζον Γκιαούρηδες ! Τότε οι άνω επυροβόλουν διά του πατώματος και εκβάλλουν έξω τους Άραβας και κλείσαντες τας θύρας επολέμουν, ότε ήλθον εις χείρας μετά των Αράβων και ήτο επόμενον να αιχμαλωτισθώσιν οι Έλληνες. Αλλ' εν τω μεταξύ έφθασεν ο Π. Γιατράκος με 150 και, πριν ή φθάση, πυροβολεί μακρόθεν επανειλημμένως προς εμπύχωσιν των κλεισμένων. Τότε οι Άραβες δειλιάσαντες ένεκα της βοηθείας του Π. Γιατράκου εσυγχίσθησαν. Είτα φθάσας ο Παναγιώτης Γιατράκος επί της κορυφής του βουνού άνωθεν του χωρίου εις απόστασιν ουχί μεμακρυσμένην και, ως εκ του ύψους, μη δυνάμενος να πυροβολή κάτω, διέταξε τους στρατιώτας του και εκύλιον μεγάλους λίθους και ούτω διά του στρατηγήματος τούτου επροξένει μεγάλην καταστροφήν καθ' όσον το μέρος ήτο κατωφερές και λίαν στενόν ένθα ευρίσκοντο οι Άραβες κάτωθεν. Και τούτου ένεκεν ήρχισε η γενική υποχώρησις και εδίδωκον τούτους οι Έλληνες...».

Από την ανταλλαγή πυροβολισμών της Δεσφίνας φαίνεται ότι θα πρέπει να ειδοποιήθηκαν οι κάτοικοι του Πολυαράβου πως ο πόλεμος βρισκόταν στη γειτονιά τους. Ένα μέρος των ανδρών προσπάθησε να κρατήσει τη στενωπό Δερβέν Φούρκα και να εμποδίσουν τους εχθρούς να προχωρήσουν προς το χωριό τους, αλλά έφθασαν ενωρίτερα εκεί οι Αιγύπτιοι. Επιστρέφοντας οι άνδρες αυτοί, μετά από σύντομη και αναποτελεσματική συμπλοκή, αποφάσισαν όλοι να κρατήσουν το χωριό, ίσως με την επιμονή μιας ή πολλών γυναικών, οι οποίες είναι συνήθως έντονα συναισθηματικά δεμένες με τα σπίτια τους. Πολέμησαν ηρωικά και άντεξαν την πίεση του εχθρού μόνοι για τις τρεις πρώτες ώρες, διότι έφθασε πρώτος

2729. Α θ. Φ ω τ ό π ο υ λ ο υ, Οι Γιατράκοι του 1821, Αθήνα 2001, τόμ. Α', σ. 250-2.

από τη Σκαμνίτσα ο εμπειροπόλεμος Ηλίας Τσαλαφατίνος με τους Πανάγο²⁷³⁰ και Στέφανο Χρηστέα. Ακολούθησαν οι Γιατρακαίοι Γεώργιος, Παναγιώτης και Νικόλαος και μετά από λίγο ήρθε ο Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης, με τον οποίο ήταν και ο Αντώνιος Τρουπάκης-Αλημπαρούτης από τους συγγενείς του Μούρτζινου. Η αναφερομένη άφιξη του Γεωργίου Μαυρομιχάλη στον Πολυάραβο αμφισβητήθηκε από πολλούς²⁷³¹, επειδή έμεινε στο μοναστήρι της Κόζιας, ενώ αποκλείεται η συμμετοχή του Κωνσταντίνου και ιδίως του Δημητρίου Μαυρομιχάλη, ο οποίος βρισκόταν στο Παρίσι για σπουδές.

Οι Αιγύπτιοι χρησιμοποίησαν και πυροβόλα, χωρίς όμως αξιόλογο αποτέλεσμα, ενώ οι απώλειες των στρατιωτών τους, που πολεμούσαν κατά το πλείστον ακάλυπτοι, ήταν δυσανάλογα μεγάλες σε σύγκριση με τις απώλειες των υπερασπιστών, που ήταν προφυλαγμένοι στα σπίτια. Στη δύση του ήλιου οι Αιγύπτιοι αναγκάστηκαν να εγκατέλειψουν τον αγώνα και να πάρουν το δρόμο της επιστροφής. Η ενέργειά τους αυτή ήταν υποχρεωτική επειδή, αν έμεναν τη νύχτα εκεί, μπορούσε να δεχθούν νυχτερινή επίθεση των Μανιατών με απρόβλεπτες συνέπειες. Ακόμη την επομένη θα είχαν φθάσει περισσότερες ενισχύσεις, αφού από πολλά χωριά της Μάνης είχαν ξεκινήσει αγωνιστές και θα ήταν δύσκολη η επιστροφή τους με κλεισμένες όλες τις διαβάσεις.

Μια άλλη περιγραφή της μάχης του Πολυαράβου βρίσκεται στο χειρόγραφο της Γενναδείου²⁷³² βιβλιοθήκης, που αναφέρθηκε και στις μάχες της Βέργας και του Διρού και περιλαμβάνει τα ακόλουθα: «...Κατά το αυτό έτος περί τα τέλη του Αυγούστου στρατοπεδευμένος ο Ιμβραΐμης εις το Έλος εκινήθη εκ νέου κατά της Σπάρτης από το ανατολικόν μέρος αυτής, διηρημένον έχων το στράτευμά του εις δύο, το μεν ιππικόν και μέρος του τακτικού, από το κάτω μέρος (Πασσαβά) το οποίον είναι πεδινόν, το δε λοιπόν τακτικόν και άτακτον από το ορεινόν μέρος, και από μεν το πεδινόν προχώρησεν έως εις την Καρυούπολην και έκαυσε μερικάς οικίας διότι δεν ηδύνατο να καύση ολόκληρον χωρίον, επειδή εις κάθε χωρίον όντες πύργοι και κρατούμενοι από τους κατοίκους εκτυπάτο από δε το ορεινόν προχώρησε έως τον Πολυτζάρωβον, εκεί εκλείσθησαν έως εκατό Σπαρτιάται, ώρμησεν κατ' αυτών με διαφόρους εφόδους, αλλ' αντεκρούσθη γενναίως ώστε, δεν ηδυνήθη να προχωρήση περαιτέρω. Εις αυτήν την εποχήν ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης με επτακοσίους επιλέκτους στρατιώτας επήγαινε εις βοήθειαν του πολεμούντος χωρίου και μακρόθεν ακούσας τον πόλεμον, έρριξεν τρεις κατά σειράν πυροβολισμούς όλον του το σώμα, το οποίον ακούσας ο Ιμβραΐμης και φοβηθείς ετράπη εις φυγήν, ώστε του έπεσαν κατόπιν οι κλεισμένοι και άλλοι πλησιόχωροι εκείνων των μερών κάμνοντες μεγίστην θραύσιν εις το εχθρικόν στρατόπεδον. Εφονεύθησαν εκ μέρους των εχθρών οκτακόσιοι τριάντα, εκ δε των Σπαρτιατών εικοσιπέντε φονευμένοι και δεκαπέντε πληγωμένοι.

2730. Ο Ιωάννης Κωνσταντόπουλος από τον Πύργο του Λεύκτρου αναφέρει ότι υπό τον Πανάγον Χρηστέα πολέμησε στον Προφήτη Ηλία και στον Πολυάραβο. Γ Α Κ, Προικοδ., φάκ. 2, έγγρ. 029.

2731. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 22, έγγρ. 35 της 28 Φεβρουαρίου 1828.

2732. Έγγραφο Γενναδείου Βιβλιοθήκης υπό στοιχεία Mss 109.

»Εκ των πολεμισάντων εις το χωρίον Πολιτζάροβον, διέπρεψεν η ανδρεία των καπεταναίων, Βασιλείου Βαβούλη, Ηλία Σαλαφατίνου και Πιέρου Ταβουλάρη. Τέσσαρας ημέρας διέτριψεν ο Ιμβραήμης εντός της Σπάρτης και μετά την θραύσιν του εις Πολιτζάροβον έφυγεν εκείθεν κακήν κακώς».

Ο Π. Καρακασώνης²⁷³³, που κατέγραψε μετά από μια εκατονταετία τις παραδόσεις για τη μάχη του Πολυαράβου, οδηγήθηκε από τους πληροφοριοδότες του σε πλάνες και αναφέρεται σε τριήμερες μάχες. Τριήμερες ήταν οι μάχες στο σύνολό τους στην Ανατολική Μάνη. Η μάχη στον Πολυάραβο έγινε στις 28 Αυγούστου 1826, ενώ από τις 26 είχε εισχωρήσει ο Ιμπραήμ στην περιοχή της Μάνης και είχε φθάσει δυτικά μετά την Μηνιάκοβα (Καρυούπολη) μέχρι την Τσεροβά (Δροσοπηγή), τη Λαγκάδα, το Τρικεφάλι και το μοναστήρι της Κόζιας, νότια δε μέχρι τον Παρασυρό και στο παρακείμενο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου (Λευκή Συκιά).

Αναφέρεται²⁷³⁴ ότι ο Ιμπραήμ με το επιτελείο του παρακολουθούσαν την εξέλιξη της μάχης από ένα βράχο στην κορυφή του όρους Κουρκουτσίλι, που βρίσκεται Β.Α. του Πολυαράβου. Τον είδαν τέσσερις Σκυφιάνοι, ο Ηλίας Τσαπραλής, Γ. Τσανάκος, Σ. Ατσίδης, Ευστρ. Σπυριδωνάκος και ο Ιωάννης Τσάκαλης από την Πάνιτσα και αποφάσισαν να πλησιάσουν και να πυροβολήσουν για να τον σκοτώσουν. Πλησίασαν και πυροβόλησαν, αλλά σκότωσαν, όπως σημειώνεται, τον υπασπιστή του και δύο στρατιώτες.

Από όλα τα μέρη της Μάνης ξεκίνησαν ομάδες πολεμιστών για να βοηθήσουν τους αγωνιστές του Πολυαράβου, αλλά δεν πρόλαβαν όλοι τη μάχη, διότι ακριβώς δεν είχε διάρκεια ημερών ο αγώνας. Άλλοι ξεκίνησαν από το Σταυροπήγι²⁷³⁵ και έμαθαν στο δρόμο την αποχώρηση του Ιμπραήμ, ο δε Νικόλαος Πιεράκος²⁷³⁶ σε αναφορά του από τις 24 Απριλίου 1837 έγραψε: «...Μέρος των στρατευμάτων του Ιβραήμη εκτύπησαν τον Πολυτζάραβον και μολονότι δεν είχομεν ειδοποιηθεί, πλην και τα δύο στρατεύματα του Τρικεφάλου και της Τζεροβάς εκινήθημεν προς βοήθειαν, αλλά μόλις είχομεν φθάσει εις Σκαμνάκι και τα περίξ εμάθομεν την ήτταν και αναχώρησιν των εχθρών...».

Δεν είναι γνωστές οι απώλειες των Μανιατών στη μάχη του Πολυαράβου, αναφέρεται ότι σκοτώθηκε ο Κωνσταντίνος Πλαγιανάκος²⁷³⁷ από τον Πολυάραβο,

2733. Σχολιάζεται από τον Κ. Λ. Κοτσώνη, Επιθετικές επιχειρήσεις Αιγυπτίων κλπ., ό.π., Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Τρίτολις Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σ. 105-6, υποσημ. 33.

2734. Πέτρου Γ. Καρακασώνη, ό.π., σ. 52.

2735. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, φάκ. οικ. Καπετανάκη (1), όπου ο Χριστόδουλος Καπετανάκης αναφέρει ότι, στις 28 Αυγούστου 1826 ξεκίνησε από το Σταυροπήγι για τον Πολυάραβο, αλλά δεν πρόλαβε τη μάχη.

2736. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, φάκ. 109, Αρχείο Ν. Πιεράκου. Να σημειωθεί ότι αυτά δεν τα έγραψε το 1826 στην επιστολή του προς τον Διονύσιο Ρώμα.

2737. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 176, φάκ. 101. Στ. Καπετανάκη, Μανιάτες αγωνιστές του 1821, ό.π., σ. 224.

ο Παναγιώτης Καρβούνης²⁷³⁸ από τη Μαλτσίνα κ.ά. Τραυματίστηκαν ο Νικόλαος Ηλ. Δρίβας²⁷³⁹ από ξίφος στο αριστερό χέρι και από σφαίρα στο δεξί πόδι, ο Δημήτριος Λυτζέρης²⁷⁴⁰ από την Πρίτσα της Μελιτίνης τραυματίστηκε στο δεξί χέρι. Μεταξύ των διακριθέντων κατά τον Καρακασώνη²⁷⁴¹ ήταν ο Γεώργιος Βαρζακάκος από τον Πολυάραβο, ο Βασίλειος Βασιλάκος ή Νικολαράκος από το Λυγερέα, ο Γεώργιος Γραφάκος από τη Μαλτσίνα, ο Γεώργιος Διπλαράκος από τον Άγιο Νικόλαο, ο Δημήτριος Γεωργ. Πλαγιανάκος ή Ραζέλος από τον Πολυάραβο και ο Σταμάτιος Ρόζος ή Ροζάκης από τη Σίνα. Ακόμη αναφέρονται²⁷⁴² μεταξύ των διακριθέντων στη μάχη του Πολυαράβου: ο Βενετσανάκης-Μουτζουριδής από την Καστάνιτσα, ο Παναγής Βλαχάκος, ο Στράτης Ζαχαράκης από την Πάνιτσα και ο Γιώργης Σκυφάκος, από δε τους κατοίκους του Πολυαράβου προσθέτονται ο Παναγιώτης Καρακασώνης, ο Αναγνώστης και ο Θεοδωράκης Πατσουράκος.

Η Εφορεία της Σπάρτης²⁷⁴³ έγραψε στις 14 Σεπτεμβρίου 1826 στην Επιτροπή της Ζακύνθου τα ακόλουθα: «...εσκοτώθησαν και επληρώθησαν εκ του Ιμπραήμ υπέρ τους χιλίους και δύο αξιωματικοί του, ο θάνατος των οποίων τον υπερλύπησε· του επήραμε και πέντε σημαίας και οκτώ ταμπούρα και πολλά λάφυρα· εσυλλάβαμεν και μερικούς αιχμαλώτους ζώντας. Από δε τους ημετέρους εφονεύθησαν και επληρώθησαν τριάντα έξι· έπιασαν μόνον δύο γυναίκες, αι οποίαι καθ' οδόν τους έφυγαν...».

Στα Αρχεία Χειρογράφων της Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος²⁷⁴⁴ αναφέρεται μικρό μέρος των αγωνιστών και σημειώνεται ότι από τον Πολυάραβο πήραν μέρος οι ακόλουθοι: 1) Ανδρεάκος Παναγιώτης, 2) Δρίβας-Ντρίβας Ευστράτιος, 3) Δρίβας

2738. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 78, φάκ. 10. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 168.

2739. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 52, φάκ. 36. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 154.

2740. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 115, φάκ. 22. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 189.

2741. Πέτρου Γ. Καρακασώνη, ό.π., σ. 57 κ.ε. Ο Χρήστος Ζερίτης, ό.π., Ιθμή 39-40, σ. 120, αντιγράφοντας το Σ. Σκοπέτεα («Ο Φάρος της Λακωνίας» της 3 Οκτωβρίου 1955), σημειώνει: «Στη μάχη του Πολυαράβου εκτος από τα γνωστά ονόματα των αρχηγών και μικροκαπετάνιων πήραν μέρος και άλλοι λιγώτερο γνωστοί. Πρώτοι αντιστάθηκαν οι Γ. Γραφάκος και Β. Βαβούλης, ο Αλ. Μπόσινας (αναφέρεται σε άλλη πηγή ότι ήταν στο κάστρο της Βαρδούνιας) γιός του προδότη Μπόσινας, ο οποίος πολέμησε γενναίωτα για να ξεπλύνη την ντροπή, ο Βενετζανάκης-Μουτζουριδής, από την Καστάνιτσα, ο Βασ. Βασιλάκος από το Λυγερέα, ο Παν. Βλαχάκος, ο Γ. Σκυφάκος, ο Στράτης Ζαχαράκης, από την Πάνιτσα, πρώτοι μάχονται οι Πολυαραβίτες Γ. Βαρζακάκος, Π. Καρακασώνης, Γ. Πλαγιανάκος, ο Αναγνώστης και Θεόδωρος Πατσουράκος. Μετά ήλθαν οι Π. Γιατράκος, Ηλίας Σαλαφατίνας, Σταμάτης Ρόζος από τη Σίνα, οι αδελφοί Χρηστέοι με τους Ζυγιώτες, ο Γ. Μητσάκος, Γ. Καβαλιεράκος, ο Δημ. Τσιμπιδάρος, ο Πέτρος Ταβουλάρης που ανδραγάθησε στη μάχη, ο Γιάννης Φιορετάκης και ο Δημ. Μπούτζουλης με τους ατρόμητους Σκυφιάνους, ο Ηλίας Κατσάκος και Αντ. Τρουπάκης». Αναφέρονται επίσης ο Γεώργιος και Δημήτριος Μαυρομιχάλης που δεν ήταν παρόντες στη μάχη. Βλέπε και Ν-Γ. Μ α κ φ α ί η λ, ό.π., σ. 237.

2742. Σ τ. Σ κ ο π ε τ έ α, ό.π., σ. 3.

2743. Α ρ χ ε ί ο ν Δ. Ρ ώ μ α, ό.π., τόμ. Β', σ. 471.

2744. Α. Χ. Ε. Β. Ε., 1) φάκ. 876, έγγρ. 2952-3. 2) κουτί 151, φάκ. 106 3) κουτί 52, φάκ. 36, 4) κουτί 151, φάκ. 110, 5) κουτί 52, φάκ. 36, 6) κουτί 78, φάκ. 79, 7) κουτί 176, φάκ. 101, 8) κουτί 176, φάκ. 101 και 9) κουτί 176, φάκ. 104. Δεν γράφονται τα ονόματα όλων, όσων αναφέρονται τα πιστοποιητικά τους

Ι. Ηλίας, 4) Δρίβας-Ντρίβας Ιωάννης, 5) Δρίβας Ηλ. Νικόλαος, 6) Καρακασσώνης Παναγιώτης, 7) Πλαγιαννάκος Κωνσταντίνος κ.ά.

Ο Ιωάννης Λιακέας²⁷⁴⁵ από την Πλάτσα πήρε μέρος στη μάχη του Πολυαράβου και αναφέρεται ότι πολιορκήθηκε στο σπίτι των Βαβουλιάνων.

Όπως αναφέρει ο Αμβρόσιος Φραντζής²⁷⁴⁶, μετά την αποτυχία του στον Πολυάραβο ο Ιμπραήμ, «...επροσπάθησεν να φέρη εις φιλοτιμίαν τα στρατεύματά του, ώστε να εφορμήσωσιν εις την Μάνην πανταχόθεν και εκ τρίτου· αλλ' οι υπ' αυτόν αξιωματικοί δεν παρεδέχθησαν την πρότασίν του, ούτε δε ενέδωκαν εις τας υποσχέσεις και τας κολακείας του...».

Αποτίμηση των επιτυχιών των Μανιατών

Η Μάνη αποτελούσε το τελευταίο ατείχιστο οχυρό της Πελοποννήσου, στο οποίο είχαν βρει καταφύγιο χιλιάδες Μοραΐτες, που τους είχε ξεριζώσει από τον τόπο τους ο κίνδυνος της αιχμαλωσίας από τις ορδές του Ιμπραήμ. Η Μάνη, η παντοτινά απροσκύνητη, φιλόξενη στους κατατρεγμένους, ήταν πηγή θάρρους για τις γειτονικές επαρχίες κι αποτελούσε φάρο ελπίδας για όλους τους Έλληνες.

Ο Ιμπραήμ μετά την πτώση του Μεσολογγίου επιθυμούσε να ολοκληρώσει το θρίαμβό του, συντριβοντας τους Μανιάτες στο πεδίο της μάχης. Ήθελε να ταπεινώσει τους φημισμένους πολεμιστές της, να κάψει τα χωριά της και να ερημώσει τον τόπο, να σκορπίσει παντού το θάνατο και να οδηγήσει τις Μανιάτισσες σκλάβες στη Μεθώνη και τα Μανιατόπουλα να τα πουλήσει στα παζάρια της Ανατολής. Μαζί με τους Μανιάτες θα έσερνε στον όλεθρο και τις δεκάδες χιλιάδες πρόσφυγες που είχαν κονέψει στα φιλόξενα χώματά της. Με αυτά τα κατορθώματα πίστευε ότι θα πείσει και τους πλέον σκληροτράχηλους Έλληνες ότι το προσκύνημα ήταν η προσφορότερη λύση γι' αυτούς.

Ο αιγύπτιος στρατάρχης, υπερήφανος για το στρατό του, που φάνταζε παντού ακατανίκητος, με αλαζονεία αντιμετώπιζε κάθε προσπάθεια των Ελλήνων για άμυνα. Η Μάνη με το λαμπρό ιστορικό της παρελθόν αποτέλεσε γι' αυτόν μια πρόκληση, να επιβεβαιώσει με τη συντριβή της ότι η ελληνική επανάσταση είχε κατασταλεί. Η αποστολή του πίστευε θα κατέληγε σε θρίαμβο.

Τα Ευρωπαϊκά ανακτοβούλια, μπροστά στην αποτυχημένη ελληνική εξέγερση, δεν θα μπορούσαν πλέον να αξιώνουν από την Υψηλή Πύλη κάποιας μορφής ανεξαρτησία για τους Έλληνες. Θα περιοριζόνταν μόνο στην επίκληση επιείκειας για το λαό. Η ιδέα για μια Ελλάδα απαλλαγμένη από την τουρκική τυραννία θα έμενε για πάντα ένα ανεκπλήρωτο όνειρο.

στον πόλεμο του Πολυαράβου, διότι τα πιστοποιητικά δεν φανερώνουν πάντοτε την αλήθεια. Δόθηκαν πολλά πιστοποιητικά για λόγους ψηφοθηρίας.

2745. Α. Χ. Ε. Β. Ε., κουτί 110, φάκ. 81.

2746. Α μ β ρ. Φ ρ α ν τ ζ ή, ό.π., τόμ. Β', σ. 461.

Στις μάχες του Αλμυρού, του Διρού και του Πολυαράβου δεν κρίθηκε μόνο η ακεραιότητα της Μάνης, αλλά και το ιστορικό πεπρωμένο της Ελλάδος. Η επανάσταση που ψυχορραγούσε θα έφθανε στο τέλος της και στο Μοριά θα κατοικούσαν πλέον φελάχοι από την Αίγυπτο. Οι Μοραΐτες θα σκορπίζονταν στα πέρατα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, για να λείψει η απειλή νέας εξέγερσης των Ελλήνων.

Η Μάνη άντεξε την αιγυπτιακή καταγίδα, βγήκε νικήτρια στις τρεις αναμετρήσεις και κατέρριψε το μύθο για τον ακατανίκητο Ιμπραήμ. Οι Έλληνες αναθάρρησαν και σήκωσαν το κεφάλι, έκαναν δοξολογίες στο Ναύπλιο κι οι ελπίδες τους αναθερμάνθηκαν. Όμως γρήγορα οι επιτυχίες των Μανιατών ξεχάστηκαν και σχεδόν όλοι οι ιστορικοί τις είδαν σαν ασήμαντη λεπτομέρεια. Μήπως έφταιξε που πίσω από τις επιτυχίες αυτές δεν υπήρχε κάποιο μεγάλο όνομα, για να το προβάλουν; Αναρίθμητοι οι καπετάνιοι της Μάνης, που έτρεξαν στον «υπέρ βωμών και εστιών» αγώνα, άλλος με πολλούς κι άλλος με λίγους στρατιώτες, αλλά χωρίς αναγνωρισμένο ηγέτη.

Για έναν αιώνα είχαν ξεχαστεί οι νίκες των Μανιατών και οι πρώτες γιορτές έγιναν το 1926 στα λιγοστά απομεινάρια του τείχους της Βέργας.

Ο καθηγητής Απόστολος Δασκαλάκης μεταξύ των άλλων έγραψε στην εφημερίδα «Έθνος» της 29^{ης} Απριλίου 1935: «...εις τον θρίαμβον εκείνον των Μανιατών και Μανιατισσών, τον τόσον παρημελημένον και σχεδόν λησμονημένον από τους νεώτερους Έλληνας η Ελλάς οφείλει όχι απλώς κάτι το σημαντικό διά την ελευθερίαν της, αλλά και κάτι το εκπληκτικόν και αξιοθαύμαστον που θα λαμπρήνη πάντοτε την ιστορίαν της».

Ο Σωκράτης Κουγέας²⁷⁴⁷ σε ομιλία του, τον Αύγουστο του 1946, για τον εορτασμό της επετείου της νίκης στον Πολυάραβο, είπε: «...Ο ιστορικός της Επανάστασης Σπυρίδων Τρικούπης εις τον επίλογον της ιστορίας του, διαιρών την επανάστασιν εις τέσσαρας περιόδους και χαρακτηρίζων αυτάς με τα ιδιαίτερα εκάστης γνωρίσματα, δια την δευτέραν περίοδον την οποία ορίζει από της αποβάσεως των Αιγυπτίων (11/2/1825) μέχρι της συνθήκης του Λονδίνου (24/6/1827), λέγει τα εξής: «Δεινή και πολύδακρυς απέβη η διαρκούντων των εμφυλίων σπαραγμών αρξαμένη Δευτέρα περίοδος. Αλλά και κατ' αυτήν γενναίως απεκρούσθησαν οι εχθροί δις επιχειρήσαντες να εισβάλωσιν εις την Μάνην και ο Έλλην ετερατούργησεν εν Μεσολογγίω, όπου οι εντόπιοι απεφάσισαν μεγαλοφρόνως να αποθάνωσιν μάλλον ή να προσκυνήσωσιν». Η αναγνώρισις αυτή, καθ' ην η αντίστασις της Μάνης τίθεται εν ίση μοίρα με την θυσίαν του Μεσολογγίου, προερχομένη από τον επιφανή Μεσολογγίτην ιστορικόν, ο οποίος δεν μεταχειρίζεται πάντοτε επαίνους διά τους Μανιάτας, είναι βέβαια σπουδαία, αλλά δεν είναι αρκετή, διότι δεν είναι όπως θα έπρεπε, γενική και πάγκοινος...».

2747. Σ. Β. Κουγέας, Λόγοι εκατονταετήραιοι, Αθήναι 1959, σ. 126. Σ. Π. Τρικούπης, ό.π., τόμ. Δ', σ. 243.

Η σημασία των τριών νικηφόρων πολέμων των Μανιατών εναντίον των Αράβων στη Βέργα, στο Διρό και στον Πολυάραβο δεν ήταν μόνο για τις απώλειες των εχθρών, ούτε για την επίδραση που είχαν οι νίκες στο ηθικό των άλλων Ελλήνων της Πελοποννήσου. Σημαντικότερο ήταν το γεγονός ότι οι ξένοι λαοί, ενθουσιασμένοι με τους υπερασπιστές του Μεσολογγίου και βλέποντας την αδυναμία του Ιμπραήμ να καθυποτάξει τη Μάνη, ζητούσαν επίμονα από τους βασιλείς τους να επέμβουν για να σταματήσουν το ατέλειωτο αιματοκύλισμα της ελληνικής επανάστασης.

Ο Ιμπραήμ που πίστευε ότι θα υπερισχύσει και των Μανιατών με την ίδια ευκολία που συνέτριψε κάθε αντίσταση στον υπόλοιπο Μοριά, δεν μπορούσε πλέον να ισχυρισθεί ότι κατέστειλε την ελληνική επανάσταση. Το χειρότερο γι' αυτόν ήταν ότι αναγκάστηκε να παραιτηθεί από την προσπάθεια να αλώσει το φρούριο που ονομαζόταν Μάνη. Όπως αναφέρθηκε, ο στρατός του αντιδρούσε στην ιδέα να επαναλάβει την προσπάθεια εισβολής στη Μάνη, προφανώς εκτιμώντας αυτό το εγχείρημα επικίνδυνο ή ακόμη και καταστροφικό.

Είναι αλήθεια ότι έστω κι αν μπορούσε ο αιγυπτιακός στρατός να εισβάλει σε κάποιο σημείο της Μάνης, ιδιαίτερα όπου ήταν το έδαφος πεδινό και είχε τη δυνατότητα να κυριαρχήσει με το ιππικό του, δεν θα μπορούσε να επεκταθεί γενικότερα και να καταδιώξει τους Μανιάτες στα βουνά τους. Το ίδιο ισχύει και για τυχόν απόβαση αιγυπτιακών στρατευμάτων σε μανιάτικες ακρογιαλιές, παντού θα τους περίμεναν απρόσμενες δυσκολίες. Οι περιοχές που ήταν άνυδρες και το έδαφός τους δεν ήταν πρόσφορο για την ανάπτυξη τακτικού στρατού και ιππικού αποτελούσαν ανυπέβλητο εμπόδιο. Ακόμη όπου υπήρχαν κακοτοπιές πρόσφορες για ενέδρες, για αιφνιδιασμούς και για νυχτερινές επιδρομές των Μανιατών ή ακόμη οι κατοικημένες περιοχές με τους πύργους τους και τα κάστρα τους αποδεικνύονταν οχυρά απόρθητα.

Ένα σημαντικό πλεονέκτημα του Αιγυπτιακού στρατού ήταν ότι μπορούσε να μετακινείται εύκολα και να προσβάλλει τους στόχους του. Όμως και των Μανιατών οι μετακινήσεις δεν υστερούσαν σε ταχύτητα και αποτελεσματικότητα, όπως έγινε στη Βέργα που οι υπερασπιστές της έφθασαν σε ένα βράδυ στο Διρό. Οι Μανιάτες σκορπισμένοι στα χωριά τους, όταν άκουγαν πυροβολισμούς έτρεχαν σε βοήθεια των μαχομένων αδελφών τους και έφερναν σε δύσκολη θέση τους εχθρούς, οι οποίοι μπορούσε να αποκλεισθούν και να υποστούν ολοκληρωτική καταστροφή. Αν η μάχη του Πολυαράβου ήταν πράγματι τριήμερος, όπως πολλοί λανθασμένα ισχυρίζονται, και αν οι Έλληνες έπιαναν τη Δερβέν Φούρκα θα επαναλαμβανόταν η καταστροφή στα Δερβενάκια.

Αν η Μάνη είναι αξιοθαύμαστη διότι απέκρουσε τον Ιμπραήμ στο Αλμυρό, το Διρό και τον Πολυάραβο, ποιά λέξη θαυμασμού θα της άρμοζε, αφού έπεισε τον Αιγυπτιακό στρατό ότι δεν μπορεί να ευδοκιμήσει στα χώματά της και δεν τόλμησε να επιχειρήσει στο μέλλον νέα εισβολή. Οι Αιγύπτιοι έβλεπαν παντού όπου πήγαιναν ότι οι Έλληνες σκορπίζονταν και κρύβονταν στις σπηλιές και στα δάση. Μόνο ο Γέρο-Κολοκοτρώνης τολμούσε στις εκστρατείες του Ιμπραήμ να τον ακολουθεί για να προσβάλλει τις οπισθοφυλακές του, τον εφοδιασμό του και τα ταχυδρομεία

του. Όμως στη Μάνη ο αιγυπτιακός στρατός ένωθε κάτι το διαφορετικό, που τον τρόμαζε. Όπου παρουσιαζόταν, αντί να σκορπίζονται οι πολεμιστές, οι Μανιάτες και οι Μανιάτισσες βλέποντάς τον στον τόπο τους δεν κίότευαν, αλλά θέριευαν, συσπειρώνονταν τριγύρω του και του προκαλούσαν μεγάλη φθορά. Στη Βέργα ξεκίνησαν μαχητές και από τη Μέσα Μάνη. Στο Διρό, όποιος από τα γύρω χωριά μπορούσε να κρατήσει όπλο, μπήκε στη μάχη με ενθουσιασμό. Ακόμη κι από τη Βέργα ξεκίνησαν εκατοντάδες για να τιμωρήσουν τη θρασύτητα του εισβολέα. Στον Πολυάραβο οι υπερασπιστές τού χωριού τους δεν έμειναν για πολύ μόνοι τους, κι όλο έρχονταν κι άλλοι, ώστε ο Ιμπραήμ μάζεψε το στρατό του κι απομακρύνθηκε από τα αγιασμένα χώματα της Μάνης.

Ο Αιγύπτιος στρατάρχης αναγκάστηκε να παραιτηθεί από την ιδέα νέας εισβολής στη Μάνη και έστρεψε την προσπάθειά του στην επέκταση του προσκυνήματος. Πίστευε πως θα μπορούσε, όπως επιβλήθηκε στη βορειοδυτική Πελοπόννησο, να επεκταθεί το προσκύνημα και στη Μεσσηνία. Στη συνέχεια θα είχε τη δυνατότητα να στραφεί προς την ανατολική πλευρά του Μοριά και να αποκλείσει τα κάστρα της Κορίνθου, του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας, αφού πλέον θα είχε επιβάλει το προσκύνημα σε όλα τα άλλα μέρη. Τελικά, έχοντας τα προσκυνοχάρτια των Πελοποννησίων, θα πρόσφερε πλεονεκτήματα στους Μανιάτες για να ειρηνεύσουν και θα έπειθε τον έξω κόσμο ότι η επανάσταση των Ελλήνων τελείωσε.

Η προσπάθειά του όμως να επιβάλει το προσκύνημα και στη Μεσσηνία απέτυχε, γιατί οι κάτοικοί της εύρισκαν εύκολα άσυλο στη Μάνη, όπου ασφάλιζαν τις οικογένειές τους και πολεμούσαν στο πλευρό των Μανιατών. Ακόμη οι Μεσσηνιοί κράτησαν ψηλά το λάβαρο της ελευθερίας, όταν τα αιγυπτιακά στρατεύματα άρχισαν να κάβουν και να καίνε τα καρποφόρα δέντρα του τόπου τους, στα οποία στήριζαν τη μελλοντική τους επιβίωση. Αυτή όμως η ενέργεια των Αιγυπτίων προκάλεσε την επίσκεψη των τριών Ναυάρχων στο Νεόκατρο, που κατέληξε στη ναυμαχία του κόλπου του Ναβαρίνου. Ήταν αυτή η οποία σήμανε την αρχή του τέλους της εκστρατείας του Ιμπραήμ στον Ελλαδικό χώρο.

Από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε Κυβερνήτης ο Ιωάννης Καποδίστριας κατανόησε τη σπουδαιότητα της αυτοχίας της Μάνης στις αιγυπτιακές επιδρομές και για να αποφύγει νέα εισβολή στον τόπο αυτό, φρόντισε να οργανώσει δίκτυο κατασκοπίας στο Αρμυρό και έστειλε εκεί τον Ιωάννη Γενοβέλη με σχετικές διαταγές, ώστε να παρακολουθεί τις κινήσεις του εχθρικού στρατοπέδου²⁷⁴⁸.

Ο θρίαμβος των Μανιατών που επαναλήφθηκε στο Αλμυρό, το Διρό και τον Πολυάραβο ξεχάστηκε γρήγορα, γιατί κανείς από τους νικητές δεν διαφήμιζε το γεγονός αυτό και για έναν αιώνα τον σκέπαζε η λήθη. Το 1926 έγιναν για πρώτη φορά γιορτές, για να τιμηθούν οι νικητές της Βέργας και μόλις τα πρώτα χρόνια του 21^{ου} αιώνα οι νικηφόρες μάχες των Μανιατών κατά του Ιμπραήμ βρήκαν θέση στά σχολικά βιβλία ιστορίας.

2748. Σ ο φ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Το Αλμυρό κέντρο κατασκοπίας το 1828, Ιθώμη, 35-26 (1993)112.

Η συνέχεια της Γ' Εθνοσυνέλευσης

Η Γ' Εθνοσυνέλευση²⁷⁴⁹ του Απριλίου του 1826 συνήλθε στην Επίδαυρο, διέκοψε όμως τις εργασίες της και τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου συγκλήθηκε εκ νέου στον Πόρο, αλλά δεν υπήρξε προσέλευση πληρεξουσίων. Στις 21 Σεπτεμβρίου 1826 από το Ναύπλιο έγινε έκκληση του προεδρείου να συνέλθουν οι πληρεξούσιοι, οι οποίοι είχαν φανεί αδιάφοροι. Πάλι την πρώτη Νοεμβρίου 1826 η επιτροπή τής συνελεύσεως²⁷⁵⁰ συνεκάλεσε τους πληρεξούσιους στην Αίγινα, όπου εγκαταστάθηκε και η Διοικητική Επιτροπή. Η σύνοδος της Συνέλευσης²⁷⁵¹ έγινε στην Ερμιόνη στις 2 Ιανουαρίου 1827, αλλά μέρος των πληρεξουσίων συνήλθαν στην Αίγινα.

Με την έναρξη του νέου έτους, 1827, συγκλήθηκε στην Ερμιόνη και συνέχισε στην Τροιζίνα η Γ' Εθνοσυνέλευση (18 Ιανουαρίου – 5 Μαΐου 1827). Σε αυτή πήραν μέρος ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ο Ιωάννης Κ. Ροδίτης-Μαυρομιχάλης και ο Χριστόδουλος Καπετανάκης. Από την Ανατολική Μάνη δεν αναφέρεται κανένα όνομα σε σχετικούς καταλόγους²⁷⁵², ενώ στη συνέλευση του 1826 ήταν ο Δημήτριος Τσιγκουράκος-Γρηγοράκης και ο Γεώργιος Καλκαντής. Τότε είχαν διαμαρτυρηθεί ως νόμιμα εκλεγέντες ο Δημήτριος Δραγωνάκος-Γρηγοράκης και ο Παύλος Στεφανάκος, αλλά η μαρτυρία του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη θεωρήθηκε πλέον αξιόπιστη από τα εκλεκτορικά έγγραφα των αντιπάλων τους και αποκλείστηκαν.

Στις 11 Ιανουαρίου από μια ομάδα εκλεκτόρων²⁷⁵³ αποφασίστηκε να γίνει συνέλευση στο Μπρίκι της Πεντάδας, ενώ υπάρχουν ενδείξεις ότι είχε γίνει προηγουμένως άλλη στον Άγιο Γεώργιο (Λευκή Συκιά) κοντά στον Παρασυρό. Προσκάλεσαν στη συνέλευση αυτή τον Καπετάν Γιωργάκη Αντ. Γρηγοράκη και η πρόσκληση είχε η ακόλουθη:

«Πανευγενέστατος κπ. Γεωργάκη

Ημείς είχομεν απόφασιν ηξεύροντας ότι έχεις ζήλον και πατριωτισμόν διά να σε προσκαλέσωμεν παρακαλεστικώς διά να ορίσης εις την πατριωτικήν Συνέλευσιν (Λευκή) Συκιά. Πλην έχοντες απόφασιν να κάμωμεν ημείς οι πληρεξούσιοι δευτέραν

2749. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, Αθήνα 1976, σ. 245.

2750. «Ε θ ν ι κ ή Ε φ η μ ε ρ ί ς τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς», αριθ. φ. 6 της 24 Νοεμβρίου 1827, σ. 21. Στις 28 Δεκεμβρίου έγινε έκκληση της Διοικητικής Επιτροπής για σύγκληση της συνέλευσης, ό.π., αριθ. φ.15 της 20 Δεκεμβρίου 1826.,

2751. «Ε θ ν ι κ ή Ε φ η μ ε ρ ί ς τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς», αριθ. φ. 17 της 5 Ιανουαρίου 1827 και αριθ. φ. 18, της 8 Ιανουαρίου 1827, όπου ο κατάλογος των πληρεξουσίων, όπως και στο φ. αριθ. 27 της 9 Φεβρουαρίου 1827, σ. 107-8. Στις 3 Φεβρουαρίου συμμετείχε ο Πετρόμπεης στην ολιγομελή συνέλευση της Αίγινας, αριθ. φ. 28, της 12 Φεβρουαρίου 1827, σ. 110-111. Στις 5 Μαΐου τελείωσε το έργο της η συνέλευση, ό.π., αριθ. φ. 45, της 7 Μαΐου 1927, σ. 177, αφού εξέλεξε τον Ιωάννη Καποδιστρια για κυβερνήτη, ό.π., αριθ. φ. 39 της 9 Απριλίου 1827, σ. 153..

2752. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Κείμενα-Πηγαί της Επανάστασης, Αθήνα 1966, τόμ. Α', σ. 198,

2753. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, Αθήνα 1976, σ. 261.

σύναξιν εις το Μοναστήριον του Ιμπρικού εις Πεντάδα έχοντες την απόλυτον εξουσίαν από τον λαόν μας διά να αποφασίσωμεν κάθε ωφέλιμον της πατρίδος μας έργον. Διά τούτο με το να έχωμεν αυτήν την απόφασιν όπου εις τις δεκαπέντε του παρόντος να ευρεθώμεν όλοι εκεί. Παρακαλείσαι και η πανευγένειά σου παρ' όλης της πατρίδος και επίτηδες εξαποστέλλομεν τον κύριον Θανάση Γκενάκον και τον γενικόν γραμματέα μας Κ. Μαρτζελάκον, όπου να σε παρακινήσουν διά να ευρεθήτε εις το προσδιορισθέν μέρος και ελπίζομεν ότι δεν θέλει κάμης διαφοροτικά, αλλά να υπακούσης την πρόσκλησιν της πατρίδος και ο σκοπός μας δεν αποβλέπει εις άλλο ειμή δια την ωφέλειαν της κινδυνευούσης πατρίδος μας και περισσότερον δεν σου γράφομεν, αλλά μένομεν.

Τη 11 Ιανουαρίου 1827 εν Σπάρτη

Οι αδελφοί πατριώται και πληρεξούσιοι της Σπάρτης

Ο Λαγίας Μακάριος, Οικονόμος Βαχού (Νικόλαος Παναγιωτουνάκος), Παρθένιος ιερομόναχος, Παναγιώτης Ρετζεπέρης, Νικόλαος Μπουκουβαλάκος, Παπαδημήτριος Σπανός, Ηλίας Γιαννουκάκης, Παναγιώτης Νικολινάκος, Αντώνης Παπαδοθωμάκος.

Ο Γενικός Γραμματεύς: Πανάγος Μαρτζελάκος»

Στις 13 Μαρτίου 1827 έγινε συνέλευση των δημογερόντων της Ανατολικής Μάνης και εξέλεξαν ως πληρεξούσιους τον Τζανετάκη Γρηγοράκη και τον καπ. Γεωργάκη Αντωνάκο-Γρηγοράκη. Στην εκλογή συμμετείχαν οι ακόλουθοι: Ο Καρυουπόλεως Κύριλλος, Πρωτοσύγκελλος και επιτροπικός Παρθένιος, Οικονόμος Βαχού, Τζώρτζης Γρηγοράκης, Γιωργάκης μπεηζαντές Γρηγοράκης, Πολυχρόνης Χατζάκος, Παναγιωτάκης Πετροπουλάκης, Δημητράκης Καλκαντάκης, Δημητράκης Καβαλλιεράκης, Ιωάννης του Αντώμπεη Γρηγοράκης, Σαφάντος και Πουλημένος Γιαννιτζαριάνοι, Γιάννης Παυλάκος, Γεώργης Λιάνης.

Από Βαχό: Δημήτριος ιερέυς, Πατρίκιος Κοζομπολάκος, Παναγιωτουνάκος, Σαμπάτης Πατρικοβασιλάκος, Παναγιώτης Πατρικουνάκος, Γιάννης Κουτράκος.

Από Λάγια: Γερακάρης Μπουγιουκλάκης, Καλογερόγιαννης, Γιάννης Καλαμπόκης, Γερακάρης Κωστάκος, Γιάννης Μελάκος, Βασίλης Γεωργόπουλος, Λίας Τεκουλάκος.

Από Τρυγονά: Δήμος ιερέυς από Σκουτάρι, Θεόκλητος Ηγούμενος του Αγίου Γεωργίου Λευκησικιάς.

Από Κότρωνα: Τζιγκούριος Σκουτελάκος, Λαμπρινός Τζωρτζάκος, Τζώρτζης Τζιγκουράκος.

Από Ριγανόχωρα: Γιαννούζος Δεμέστιχας, Παπα-Παναγιώτης ιερέυς, Μιχάλης Αγγελάκος.

Από Κολοκύθι: Φλομοχώρι: Δημήτριος ιερέυς με τους ενορίτες μου και Δρυαλονυφιάτες υπογραφόμεστε 250 τουφέκια. Χιουμάρα: Σταυριανός Αλεβιζάκης.

Από Τζεροβά: Γερο-Γληγόρης Βασιλάκος. Θανάσης Γκενάκος, Νικολής Κοταράκος, Νικολάκης Βαγακάκος, Βασίλης Πολιτάκος.

Από Νεοχώρι: Πιέρος Τουριλάκος, Γεώργης Μυτζήθρης.

Η Γ' Εθνική Συνέλευση, στην Τροιζίνα πλέον, στις 2 Απριλίου 1827 αποφάσισε την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια²⁷⁵⁴ ως Κυβερνήτη της Ελλάδος για μια επταετία. Αυτή ήταν και η πιο σημαντική απόφαση για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων της Ελλάδος. Με την ίδια απόφαση διορίστηκε τριμελής Αντικυβερνητική Επιτροπή, η οποία θα κυβερνούσε, όσο απουσίαζε ο Ιωάννης Καποδίστριας. Την ίδια ημέρα η Εθνοσυνέλευση διόρισε τον Ριχάρδο Τσέρτς ή Τσωρτς ή Τσούρτς (R. Church) «ως Αρχιστράτηγο και Διευθυντήν απασών των κατά ξηράν δυναμεων της Ελλάδος». Ενώ στις 27 Μαρτίου είχε διοριστεί ο Λόρδος Κόχραν στόλαρχος.

Στη συνεδρίαση της Γ' Εθνοσυνέλευσης²⁷⁵⁵ της 28ης Απριλίου 1827 προβλήθηκε από τους πληρεξουσίους της Μάνης το αίτημα να αντιπροσωπεύονται στη Βουλή και οι εννέα επαρχίες της Μάνης. Το αίτημα εγκρίθηκε και ανατέθηκε στη Βουλή να κάνει τη σχετική διόρθωση. Αργότερα στη Βουλή που ακολούθησε την εθνοσυνέλευση, στη συνεδρίαση της 12 Νοεμβρίου 1827 ο αντιπρόσωπος της Μάνης Χριστόδουλος Καπετανάκης και στη συνέχεια ο Ιωάννης Κυρ. Ροδίτης-Μαυρομιχάλης²⁷⁵⁶ ζήτησαν να αναγνωρισθεί το δικαίωμα εκπροσώπησης στη Βουλή 9 επαρχιών της Μάνης. Το αίτημα έγινε αποδεκτό και αναγνωρίστηκαν οι επαρχίες 1) Σταυροπηγίου, 2) Ανδρούβιστας (Καρδαμύλη), 3) Ζυγού (Πλάτσας), 4) Μαΐνης (Τσίμοβα-Αρεόπολη), 5) Μαλεβρίου, 6) Φωκά, 7) Τρυγονά, 8) Κολοκυνθίου και 9) Λαγιάς.

Ανταγωνισμός για το φρούριο της Μονεμβασίας

Η περιοχή της Μονεμβασίας είχε δεχθεί πολλούς Μανιάτες, οι οποίοι ήθελαν να εγκατασταθούν και να ιδιοποιηθούν τις τουρκικές περιουσίες. Στις 4 Απριλίου 1823 είχε λάβει εντολή ο οικονόμος του Βαχού, Νικόλαος Παναγιωτουνάκος²⁷⁵⁷ και εκπρόσωπος της Ανατολικής Μάνης στη Β' Εθνοσυνέλευση, να πάει στην Μονεμβασία και στο Έλος για να πείσει τους Μανιάτες να επιστρέψουν στον τόπο τους.

Στο παρελθόν, κατά τον εμφύλιο πόλεμο, η επαρχία Μονεμβασίας υπέφερε από τον ανταγωνισμό Κυβερνητικών-Ατικυβερνητικών. Ο Χατζή-Στεφανής, τον οποίο έστειλε ο Υπουργός των Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος, μετεπήδησε στο στρατόπεδο των Αντικυβερνητικών και συνεργάστηκε με τον Ιωάννη Πετρ. Μαυρομιχάλη αλλά τελικά, όταν είδε την πλάστιγγα να γέρνει προς το Κυβερνητικό στρατόπεδο, επανήλθε σ' αυτό με τη μεσολάβηση του Χατζηχρήστου. Είχε όμως διαπράξει διαρπαγές, καταπιέσεις και βασιανισμούς στους κατοίκους της περιοχής της Μονεμβασίας, που δεν συγκρί-

2754. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 56 της 3 Σεπτεμβρίου 1827, σ. 222. Το παρασκήνιο της εκλογής του Ιωάννη Καποδίστρια, παρά τις αντιρρήσεις των Άγγλων, περιγράφει ο Θ. Κολοκοτρώνης, Διήγηση κλπ, σσ. 183 και 186 κ.ε.

2755. Α. Ε. Π., βιβλ. 3, σ. 512.

2756. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 79, της 23 Νοεμβρίου 1827, σ. 316. ΓΑΚ, Αρχ. Λαδά, Κ 47, φάκ. 15, έγγρ. 067 της 9 Νοεμβρίου 1827.

2757. Στ. Καπετανάκη, Ο Οικονόμος του Βαχού Νικόλαος Παναγιωτουνάκος, Μάνη, χθες, σήμερα, αύριο, τεύχ. 19, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004, σ. 18.

νονται με όσα συνήθιζαν να κάνουν οι Τούρκοι. Τελικά οι Κυβερνητικοί επικράτησαν, επήλθε ησυχία και ο Δημήτριος Φελούρης, που ήταν στο κάστρο της Μονεμβασίας, πήρε εντολή να εκστρατεύσει στη Μεσσηνία, όπου προόδευε ο Ιμπραήμ.

Κατά την πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ στο νομό Λακωνίας²⁷⁵⁸, το καλοκαίρι του 1825, έφθασαν οι Αιγύπτιοι και στην περιοχή της Μονεμβασίας. Στις 6 Σεπτεμβρίου ήταν στους Μολάους και από εκεί εξόρμησαν προς την επαρχία της Μονεμβασίας, την οποία λεηλάτησαν χωρίς να βρουν καμία αντίσταση. Ο Ιμπραήμ όμως δεν προσέβαλε το φρούριο και αποχώρησε, ώστε στις 9 του ίδιου επέστρεψε στους Μολάους. Τον επόμενο χρόνο, 1826, που εισέβαλε πάλι ο Ιμπραήμ στη Λακωνία περιορίστηκε στην προσπάθεια εισβολής στη Μάνη και μετά την αποτυχία του επέστρεψε στη Μεσσηνία χωρίς να προχωρήσει προς την επαρχία Μονεμβασίας.

Παρά το γεγονός ότι το 1826 ο Ιμπραήμ δεν πλησίασε το φρούριο της Μονεμβασίας, οι κάτοικοι υπέφεραν αυτή τη φορά από τους Μανιάτες²⁷⁵⁹ τους οποίους, σε επιστολή τους της 10ης Οκτωβρίου 1826 προς τους κατοίκους των Σπετσών, χαρακτήρισαν: «...ως ληστές και ως ενόχους του απευκταίου τολμήματος των Σπαρτιατών κατά του φρουρίου τούτου...». Προφανώς αναφέρονται στην προσπάθεια κατάληψης του φρουρίου από τους Μανιάτες.

Επί κυβερνήσεως Γεωργίου Κουντουριώτη είχε διορισθεί φρούραρχος ο Ηλίας Θερμισιώτης²⁷⁶⁰ από τις Σπέτσες. Η Διοικητική Επιτροπή ανανέωσε το διορισμό του, διότι οι κάτοικοι ήταν ευχαριστημένοι. Στις αρχές Οκτωβρίου 1826 μερικοί Μανιάτες μπήκαν στο φρούριο με απάτη και το κυριεύσαν και στο τέλος φυλάκισαν και τον Ηλία Θερμισιώτη. Οι Μανιάτες δεν έλαβαν υπ' όψη τους τις διαταγές της Διοικητικής Επιτροπής, που τους διέταξε να παραδώσουν το φρούριο (θα πρέπει να εννοήσουμε το επάνω κάστρο ή Γουλά μαζί με το κάτω κάστρο της πόλης). Μέρος των κατοίκων κάλεσαν το Δημήτριο Κολιόπουλο-Πλαπούτα, οπαδό του Θ. Κολοκοτρώνη, να παραλάβει το φρούριο και να ασφαλίσει τον τόπο. Οι Μανιάτες²⁷⁶¹, που ήταν 17 τον αριθμό, δεν υπάκουσαν στον Κολιόπουλο, κράτησαν την ακρόπολη και ήρθε σε βοήθειά τους ο Κωνσταντίνος και ο Ιωάννης-Κατσης Μαυρομιχάλης, τους οποίους η Εθνοσυνέλευση διέταξε να απομακρυνθούν. Επειδή οι Μανιάτες από το φρούριο (Γουλά) πυροβολούσαν κατά της πόλης, ο Πλαπούτας δέχθηκε να μείνουν ως φρουρά τόσο οι Μανιάτες, όσο και ισάριθμοι δικοί του στρατιώτες. Προς το τέλος Μαρτίου 1827 ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με δόλο εξέβαλε τους στρατιώτες τού Πλαπούτα και έμεινε μόνος φρούραρχος της κάτω πόλης, άλλωστε ένα μέρος των κατοίκων ήταν με το μέρος του.

2758. Κ. Λ. Κοτσώνη, Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ εις Λακωνίαν, Σεπτέμβριος 1825. Λακωνικά Σπουδαί 3(1977)141-2, Αναδημοσίευση: «Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο», Επιστημονική Βιβλιοθήκη Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, βιβλ. αρ. 8, Αθήνα 1999, σ. 254-5

2759. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχ. Λαζ. και Γεωργ. Κουντουριώτου, τόμ. Ζ', σ. 308.

2760. Ν. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, τόμ. Γ', σ. 247.

2761. Κωνστ. Α. Διαμαντή, ό.π., τόμ. Η', σ. 78, έγγρ. 86.

Για τη οχυρή θέση της Μονεμβασίας υπήρχε διαμάχη μεταξύ των αντιπάλων παρατάξεων. Εις το φρούριο, που ήταν επάνω στο βράχο και έρημο κατοίκων, το λεγόμενο Γουλά, ήταν 17 Μανιάτες, πιθανώς ο Παναγιώτης Σταρόγιαννης με τον Αθανάσιο Γκενάκο²⁷⁶² ακόμη και μέλη της οικογενείας Φελούρη (Φελουριάνοι). Τα γεγονότα είναι συγκεχυμένα με αντιφατικές αποφάσεις της Εθνοσυνέλευσης και της Διοικητικής Επιτροπής.

Αναφέρεται σε επιστολή του Παναγιώτη Σταρόγιαννη και του Αθανασίου Γκενάκου, που ήταν φίλοι του Τζανετάκη Γρηγοράκη, ότι προ της 29 Ιανουαρίου 1827 είχε πάει στη Μονεμβασία «...Ο καπ. Θεοδωρής Ζαχαρόπουλος διά θαλάσσης με καμμία εξηνταριά ανθρώπους διά να ανεβή εις τον Γουλά από το μέρος της Παλαιάς Μονεμβασίας, και οι Φελουριάνοι εφύλαγαν τον βράχον και του εσκότωσαν έξη ανθρώπους και κακήν κακώς ανεχώρησεν...». Προέβλεπαν ότι την ίδια τύχη θα είχε και ο Κ. Μαυρομιχάλης, εάν επιχειρούσε κάτι ανάλογο.

Ο Γεώργιος Σταύρου²⁷⁶³, με επιστολή του της 1^{ης} Φεβρουαρίου 1827, ενημέρωσε το Γ. Κουντουριώτη ότι ο Δημήτριος Κολιόπουλος εκυριεύσε το φρούριο της Μονεμβασίας, δηλαδή την κάτω πόλη και ζητούσε εντολή της Συνέλευσης για να φυλάξει το φρούριο αυτό. Πρόσθεσε ακόμη ο Γ. Σταύρου ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης ενδιαφερόταν να εξουσιάζει όλα τα φρούρια της Πελοποννήσου.

Η Διοικητική Επιτροπή έδωσε εντολή στον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη να παραλάβει το φρούριο της Μονεμβασίας. Αυτός στις 2 Φεβρουαρίου 1827 πήγε στο Μαραθονήσι για να περάσει από εκεί στο φρούριο. Αναφέρεται²⁷⁶⁴ ότι ο Δ. Κολιόπουλος δεν είχε σκοπό να τον δεχθεί. Στις 5 Φεβρουαρίου²⁷⁶⁵ πηγαίνοντας στο φρούριο ο Κ. Μαυρομιχάλης έδωσε πολλές υποσχέσεις και τους κατάφερε να του το παραδώσουν. Τελικά όμως οι Φελουριάνοι²⁷⁶⁶, που κρατούσαν το Γουλά, δηλαδή το επάνω κάστρο, τον έδιωξαν «με καταισχύνην».

Όταν με εντολή της Εθνοσυνέλευσης πήγε ο Δ. Κολιόπουλος-Πλαπούτας²⁷⁶⁷ να παραλάβει το φρούριο, οι Φελουριάνοι δεν δέχθηκαν να το παραδώσουν. Από τις 19 Φεβρουαρίου 1827 ο Κολιόπουλος άρχισε την πολιορκία τους, υπολογίζοντας ότι είχαν τροφές μόνο για ένα μήνα. Παράλληλα ενημέρωσε την Εθνοσυνέλευση ότι ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης δεν απομακρύνθηκε και παραμένει πλησίον σε ένα χωριό. Έστειλε δε επιστολή στον αδελφό του Ιωάννη-Κατσή να φέρει μια γαλιότα με στρατεύματα για να χτυπήσουν το γεφύρι και αφού το κυριεύσουν, να καταλά-

2762. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, ό.π., σ. 262-3.

2763. Κ ω ν σ τ. Α. Δ ι α μ α ν τ ή, Αρχ. Λαζ. και Γεωργ. Κουντουριώτου, τόμ. Η', σ. 86.

2764. Κ ω ν σ τ. Α. Δ ι α μ α ν τ ή, ό.π., τόμ. Η', σ. 90.

2765. Α. π. Δ α σ κ α λ ά κ η, ό.π., σ. 266.

2766. Οι Φελουριάνοι είχαν παλαιές διαφορές με τους Μαυρομιχαλαίους διότι, όταν το 1820 σκότωσαν οι πρώτοι τον Γρηγόριο-Τσιγκούριο Γρηγοράκη, τους πολέμησε ο Πετρόμπεης και τους ανάγκασε να φύγουν από το χωριό Βάτα, στο οποίο κατοικούσαν και να βρουν άσυλο στην περιοχή της Μονεμβασίας, Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Η Μάνη στη Δεύτερη τουρκοκρατία, ό.π., σ. 459.

2767. Α. Μ ά μ ο υ κ α, Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, Πειραιεύς 1839, τόμ. ΣΤ', σ. 112-4.

βουν και το Γουλά, οπότε το Εθνικό φρούριο να το κάνει ιδιωτικό. Τελικά ο Κολιόπουλος ζήτησε να του στείλουν δύο γαλιότες για να εμποδίσει ενέργεια των Μαυρομιχαλαίων από τη θάλασσα και ακόμη να του στείλουν τρόφιμα και πολεμοφόδια.

Στις 6 Μαρτίου 1827 ο Δ. Κολιόπουλος²⁷⁶⁸ ανέφερε στην Εθνοσυνέλευση ότι στο χωριό Αγγελώνα, που είναι σε μικρή απόσταση από τη Μονεμβασία, βρίσκονταν ο Κ. Μαυρομιχάλης και ο Τζανετάκης Γρηγοράκης και αποφάσισαν να μπει στο φρούριο ο Τζανετάκης, για να προσπαθήσει να εξομαλύνει τα πράγματα. Συνεχίζοντας έγραψε: «...εμβαίνοντας λοιπόν και ομιλώντας μετά των καπεταναίων Φελουριάνων, έκαμον συνθήκην, διά να δώσουν δύο αμανάτια (ομήρους) οι Γουλιώται εις χείρας του Μαυρομιχάλη, και δύο οι Φελουριάνοι εις τον Τζανετάκην, και να σταθώσιν αμφοτέρα τα μέρη ήσυχα, έως ότου να τελειώσει η Συνέλευσις και συστηθή η Διοικήσις, και τότε εις όποιον φρούραρχον ήθελε δοθή η διαταγή να είναι δεκτός· ενώ εις αυτήν την ομιλίαν ευρισκόμεθα, αιφνιδίως βλέπομεν δύο γαλιώτας, και εν λαντζόνι και ήλθον από το μέρος της παλαιάς Πόρτας διά να αποβιβάσουν τους στρατιώτας του Μαυρομιχάλη, και να εισπηδήσουν εις τον Γουλά, απ' εκείνο το μέρος· ημείς όμως έχοντες ωχυρωμένας όλας τας θέσεις ολόγυρα του Γουλά, οι στρατιώται εστάθησαν και εκτύπησαν τα καΐκια, και τα έδιωξαν με καταισχύνην, και ούτως εματαιώθη αυτό το σχέδιο...». Στη συνέχεια ανέβηκε ο Κ. Μαυρομιχάλης για να πείσει τους «Γουλιώτες» να κατεβούν, αλλά δεν τον άφησαν να πάει μέχρι το Γουλά, διότι υπήρχε η υποψία ότι δεν θα κατέβαινε από εκεί. Τελικά πήραν τους ομήρους, όπως είχαν συμφωνήσει και υποσχέθηκαν ότι θα αναχωρήσουν, αλλά παρέμειναν στα περιβόλια ο Τζανετάκης, ο Κ. Μαυρομιχάλης, ο Κατσή και οι Γιατρακαίοι. Παρότι είχαν περάσει τρεις ημέρες δεν έφυγαν, επειδή οι Μανιάτες ήθελαν να κρατήσουν οι ίδιοι το φρούριο και να μην το πάρουν οι Πελοποννήσιοι. Ο Δ. Κολιόπουλος είχε καλέσει το Θ. Ζαχαρόπουλο και είχε έρθει με εκατό στρατιώτες. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως η πρόσκληση του Θ. Ζαχαρόπουλου πρέπει να έγινε στο τελευταίο δεκαήμερο του Ιανουαρίου και η προσπάθειά του είχε αποτύχει.

Στις 7 Μαρτίου 1827 η Εθνοσυνέλευση²⁷⁶⁹ έγραψε προς τον Δημήτριο Κολιόπουλο να φροντίσει μόνος για την εξεύρεση τροφίμων και πολεμοφοδίων καθώς και μιας γαλιώτας, δηλαδή όλα όσα είχε ζητήσει. Του έστειλε και διαταγές προς τον Κ. Μαυρομιχάλη, Δ. Μούρτζινο και λοιπούς Μανιάτες να απομακρυνθούν από το φρούριο της Μονεμβασίας.

Αξιοπρόσεκτε υπήρξε η συνετή διαγωγή του Διονυσίου Μούρτζινου²⁷⁷⁰, ο οποίος στις αρχές Φεβρουαρίου 1827 με αλληπάλληλες επιστολές στο Τζανετάκη Γρηγοράκη και τον καπ. Γεωργάκη Αντ. Γρηγοράκη συνιστούσε ένθερμα να αποφύγουν τη ρήξη με τους Μαυρομιχαλαίους, αναλογιζόμενος τις συνέπειες που θα μπορούσε να έχει.

2768. Α. Μάμουκα, ό.π., τόμ. ΣΤ', σ. 112-4.

2769. Α. Μάμουκα, ό.π., τόμ. Ε', σ. 138-9.

2770. Α.π. Δασκαλάκη, Αρχείον Τζωρτζάκη-Γρηγοράκη, ό.π., σσ. 264-6.

Από τις 28 Μαρτίου 1827 καθήκοντα φρουράρχου Μονεμβασίας ανέλαβε ο Ιωάννης-Κατσή Μαυρομιχάλης²⁷⁷¹ και παρέμεινε επί 14 μήνες, μέχρι τις 18 Ιουνίου 1828, που επισκέφθηκε τη Μονεμβασία ο Ιω. Καποδίστριας. Όπως αναφέρεται ελευθέρωσε το κάστρο από τους κατακρατούντες αυτό «κακούργους».

Στις 5 Απριλίου 1827 ο Τζανετάκης Γρηγοράκης²⁷⁷² με επιστολή του προς το Γεώργιο Κουντουριώτη δήλωσε πίστη και περίμενε τις οδηγίες του.

Ο Δημήτριος Κολιόπουλος-Πλαπούτας²⁷⁷³ με επιστολή του στο Γεώργιο Κουντουριώτη στις 13 Απριλίου έγραψε: «...Μετά την πολυθρύλητον εκείνην απατηλήν υπόθεσιν του φρουρίου της Μονεμβασίας, απεφάσισα να απεράσω όπου η εθνική Συνέλευσις, διά να παραστήσω ζωηρότερα τα τρέξαντα εκεί...».

Στις 27 Ιουλίου 1827 ο Ιωάννης-Κατσή Μαυρομιχάλης²⁷⁷⁴ από το «Παλαμήδιον Μονεμβασίας», δηλαδή το Γουλά, έγραψε στο Γεώργιο Κουντουριώτη για να του δηλώσει φιλία.

Στις 28 Ιουλίου 1827 ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης παραχώρησε το φρούριο στην Κυβέρνηση και παραιτήθηκε κάθε χρηματικής αποζημίωσης, για τα έξοδα που είχε κάνει η οικογένειά του. Η «Εθνική Εφημερίδα της Ελλάδος²⁷⁷⁵» επαινέσε τον Πετρόμπεη.

Οι κάτοικοι της Μονεμβασίας²⁷⁷⁶ με αναφορά τους της 12 Σεπτεμβρίου 1827 εκφράστηκαν υπέρ του αστυνόμου Γεωργίου Καλκαντή από τη Μάνη, μετά από τόσες ταλαιπωρίες που υπέστησαν από τους προηγούμενους φρουράρχους τους.

Οι περιπέτειες της Μονεμβασίας φαίνεται ότι έληξαν οριστικά, όταν στις 18 Ιουνίου 1828 επισκέφθηκε την πόλη ο Ιωάννης Καποδίστριας²⁷⁷⁷ και παρέλαβε το φρούριο από τον Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη και τους Μανιάτες του. Ο Κυβερνήτης έδωσε στον Κατσή 15.000 γρόσια, για τα έξοδα τα οποία είχε κάνει στη διάρκεια της φρουραρχίας του και αντικατέστησε τη φρουρά με Ψαριανούς υπό τον Κωνσταντίνο Κανάρη.

Η Αντικυβερνητική Επιτροπή

Η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ως κυβερνήτη της Ελλάδας αποτέλεσε τη σημαντικότερη απόφαση της Εθνοσυνέλευσης. Οι Άγγλοι και οι αγγλόφρονες της ελληνικής πολιτικής σκηνής δεν τον ήθελαν, διότι έπρεπε η ελληνική πολιτική να

2771. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 79, έγγρ. 089-090 της 5 Ιουλίου 1828 και ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φάκ. 2, έγγρ. 329 της 19 Απριλίου 1828. Ο Κατσήs ζητούσε στο τέλος για τα έξοδά του 175.000 γρόσια.

2772. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουργιώτου, τόμ. Η', ό.π., 191.

2773. Κωνστ. Α. Διαμαντή, ό.π., τόμ. Η', ό.π., 195.

2774. Κωνστ. Α. Διαμαντή, ό.π., τόμ. Η', σ. 345.

2775. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 53, της 24 Αυγούστου 1827, σ. 212.

2776. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 109, έγγρ. της 12 Σεπτεμβρίου 1827.

2777. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 64.

είναι συνεχώς προσαρμοσμένη με τις αγγλικές υποδείξεις και τα αγγλικά συμφέροντα.

Μέχρι να έλθει ο Κυβερνήτης στην Ελλάδα, η διοίκηση της χώρας ανατέθηκε σε τριμελή επιτροπή, η οποία ονομάστηκε «Αντικυβερνητική Επιτροπή». Με απόφαση της Εθνοσυνέλευσης²⁷⁷⁸ της 5 Απριλίου 1827 ορίστηκαν τα τρία μέλη της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, την οποία αποτέλεσαν ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης ως εκπρόσωπος της Πελοποννήσου, ο Ιωαννούλης Νάκος για τη Στερεά Ελλάδα και ο Μαρκής Μηλαΐτης από μέρους των Νήσων.

Η επιλογή των μελών της Αντικυβερνητικής Επιτροπής έγινε με κριτήριο να μην έχουν ανάμιξη στις πολιτικές διαμάχες, αλλά οι προκριθέντες δεν διέθεταν ηγετικά προσόντα και δεν μπόρεσαν να διοικήσουν τους στρατιωτικούς. Το Ναύπλιο έγινε τόπος αντιπαράθεσων μεταξύ αντιπάλων παρατάξεων.

Η Αντικυβερνητική Επιτροπή²⁷⁷⁹ στις 15 Απριλίου 1827 πήρε την απόφαση να εγκατασταθεί στο νησάκι Πόρο, με πρόφαση: «...διά να εκτελή σπουδαιότερον και δραστηριότερον τας εργασίας της κατά το ιερόν χρέος, και την ένθερμον αυτής επιθυμίαν...». Αλλά στις 16 Ιουνίου γύρισε πάλι στο Ναύπλιο²⁷⁸⁰. Τελικά εγκαταστάθηκε στις 17 Αυγούστου στην Αίγινα²⁷⁸¹.

Οι τρεις μεγάλες δυνάμεις Αγγλία²⁷⁸², Γαλλία και Ρωσία στις 6 Ιουλίου 1827 (24 Ιουνίου με το παλαιό ημερολόγιο) υπέγραψαν πρακτικό, γνωστό ως Συνθήκη του Λονδίνου και παρά τις αντιρρήσεις της Αυστρίας και της Πρωσίας που την ακολουθούσε, απαίτησαν από την Τουρκία και την Ελλάδα να διακοπουν για λόγους φιλανθρωπίας οι αιματοχυσίες και να αναγνωρισθεί η Ελλάδα ως φόρου υποτελής στην Υψηλή Πύλη. Οι τρεις πρέσβεις των συμμάχων δυνάμεων μέσω των διερμηνέων τους επέδωσαν από κοινού διακοίνωση, με την οποία ζητούσαν να γίνει ανακωχή και να μεσολαβήσουν για την εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης. Η Τουρκία δεν δέχθηκε να συζητήσει το θέμα της ανακωχής, αλλά ετοιμαζόταν για να δώσει το τελευταίο χτύπημα στην ελληνική επανάσταση.

Όταν η Αντικυβερνητική Επιτροπή είχε επιστρέψει για λίγο στο Ναύπλιο, αρχηγός της εκτελεστικής δύναμής της και πολιτάρχης Ναυπλίου ανέλαβε στις 26 Ιουνίου 1827 ο γνωστός Μανιάτης αγωνιστής Ηλίας Σαλαφατίνος²⁷⁸³. Παράλληλα

2778. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 57 της 7 Σεπτεμβρίου 1827, σ. 225. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 87, έγγρ. 4379.

2779. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 47, της 18 Απριλίου 1827, σ. 161.

2780. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 48, της 22 Ιουνίου 1827, σ. 196

2781. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 53, της 24 Αυγούστου 1827, σ. 211.

2782. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 53, της 24 Αυγούστου 1827, σ. 209-10.

2783. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 95, έγγρ. της 26 Ιουνίου 1827. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. αγωνιστών (87), φάκ. 51, έγγρ. 5081 της 7 Φεβρουαρίου 1828, όπου αναφέρεται: «Η παύσασα αντικυβερνητική επιτροπή αμ' αναδεξαμένη τα διοικητικά χρέη της, εξελέξατο αρχηγόν της εκτελεστικής αυτής δυνάμεως τον Ηλίαν Σαλαφατίνον, πολίτην αγαθόν, ενάρτερον και γνωσμένον διά τας προς την πατρίδα απ' αρχής του ιερού αγώνος εκδουλεύσεις του. Ο πολίτης ούτος, ούσης της Κυβερνήσεως εις Πόρον, έδειξεν εκεί την απαι-

Γεώργιος Πέτρου Μαυρομιχάλης, μέλος της Αντικυβερνητικής Επιτροπής.

στις 3 Ιουλίου ο Μιχαλάκης Βαρκλαντής²⁷⁸⁴, από τον Κάμπο της Αβίας, πήρε διαταγή τού Υπουργείου Εσωτερικών, από το Μπούρτζι, να μεταφέρει τα κατάστιχα και τους λογαριασμούς του Εθνικού Ταμείου στον τόπο όπου ήταν η Κυβέρνηση.

Οι Μπουλουκτζήδες του Ηλία Σαλαφατίνου²⁷⁸⁵ στις 12 Ιουλίου 1827 ζητούσαν να πληρωθούν οι μισθοί τους και έκαναν παράπονα ότι τους χορηγούσαν μισή οκά ξερή μπομποτά την ημέρα και με αυτή δεν χόρταιναν.

τουμένην προθυμίαν και τιμιότητα εις τα χρέη του, απελθούσης δ' αυτής μετά της Βουλής εις Ναύπλιον, αυτός δεν έλλειψεν από του να εκτελή τας διαταγάς της Διοικήσεως, φροντίζων αδιαλείπτως διά την ησυχίαν και την ασφάλειαν των πολιτών αφ' ότου εξεράγη μέχρις ου ετελείωσεν η εμφύλιος ταραχή εις αυτήν την πόλιν. Επομένως όταν η αντικυβερνητική Επιτροπή και η Βουλή μετέβησαν εις ταύτην την Νήσον (Αίγινα), διορισθείς αυτός εις Ναύπλιον πολιτάρχης προσεφέρθη εκεί με τον τιμιότερον τρόπον, και επροφύλαξεν την ησυχίαν των πολιτών από πάσαν στρατιωτικήν αταξίαν...».

2784. ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 96, έγγρ. της 3 Ιουλίου 1827.

2785. ΓΑ Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 96, έγγρ. της 12 Ιουλίου 1827.

Τη νύχτα της 28^{ης} προς 29^η Ιουνίου 1827 άρχισαν οι εμφύλιες συγκρούσεις στο Ναύπλιο²⁷⁸⁶. Στο Παλαμήδι ήταν εγκατεστημένος ο Θεόδωρος Γρίβας και στο Ιτς Καλέ ο Νάσος Φωτομάρας. Φρούραρχος στην πόλη του Ναυπλίου ήταν ο στρατηγός Σταύρος Γρίβας. Ο Φωτομάρας έναντι χρηματικής αμοιβής οδήγησε στο Ιτς Καλέ τους Στραταίους και άλλους οπλαρχηγούς και ακολούθησαν 1.500 Ρουμελιώτες και Σουλιώτες. Ο Θ. Κολοκοτρώνης με τον Πλαπούτα και το Νικηταρά προσπάθησαν να αλώσουν το Παλαμήδι, αλλά απέτυχαν οικτρά. Τα εμφυλιοπολεμικά γεγονότα του Ναυπλίου άρχισαν, όταν ομάδα στρατιωτών του Σταύρου Γρίβα και του Ιωάννη Στράτου συναντήθηκαν και άρχισαν οι μεταξύ τους πυροβολισμοί, που αμέσως διαδόθηκαν σε όλη την έκταση της πόλης και άρχισαν και οι κανονιοβολισμοί από τα φρούρια. Η Κυβέρνηση πήγε στο Μπούρτζι και οι πολίτες έπαιρναν τα πράγματά τους και απομακρύνονταν από το Ναύπλιο.

Η Αντικυβερνητική Επιτροπή δεν μπόρεσε να ηρεμήσει την κατάσταση και κάλεσε τον Αρχιστράτηγο R. Church-(Τσερτς) για να την συνδράμει. Μετά από λίγες ημέρες έπαυσαν οι πυροβολισμοί, αφού οι νεκροί και τραυματίες έφθασαν τους πενήντα. Στις 19 Ιουλίου ο Αρχιστράτηγος διέταξε το Σταύρο Γρίβα να παραδώσει τις θέσεις και τις πύλες της πόλης στο Μανιάτη αντιστράτηγο και πολιτάρχη Ναυπλίου Ηλία Σαλαφατίνο και την επομένη να αναχωρήσει από το Ναύπλιο, όπως και ο Φωτομάρας.

Ο προσωρινός Διοικητής Ναυπλίου Ανδρέας Καλαμογάρτης²⁷⁸⁷, στις 18 Σεπτεμβρίου 1827, γνωστοποίησε στο Υπουργείο των Εσωτερικών ότι οι φρούραρχοι του Ναυπλίου (Παλαμηδίου και Ιτς Καλέ) υποσχέθηκαν, πως δεν θα παρενοχλήσουν ούτε τον Ηλία Σαλαφατίνο, ούτε κανέναν άλλον από τους πολίτες.

Στα μέσα Οκτωβρίου η κατάσταση στο Ναύπλιο είχε ηρεμήσει. Στις 14 Οκτωβρίου 1827 ο Προσωρινός Διοικητής Ανδρέας Καλαμογάρτης²⁷⁸⁸ και οι δημογέροντες της πόλης ανέφεραν στο Υπουργείο των Εσωτερικών: «...Οι κάτοικοι της πόλεως ταύτης, μετά την οποίαν υπέφερον καταστροφήν, εκ της αλληλομαχίας των φρουρών παρατηρήσαντες τας διατάξεις της Σ. Κυβερνήσεως, διά των οποίων απεκαταστάθησαν φρούραρχοι του Ναυπλίου, ο στρατηγός Θ. Γρίβας και ο στρατηγός Ιωάννης Στράτου, ωσαύτως πολιτάρχης ο υπ. Η. Σαλαφατίνος, παρατηρήσαντες δε και διά της προκηρύξεως συγκαλέσεις του διορισθέντος διοικητού δι'ων επροσκαλούντο, ενεθαρρύνθησαν αναγκαζόμενοι και διά το δύσκολον της εις άλλα μέρη διατριβής των, να επανέλθωσι, και να κατοικήσουν αύθις, εις την οποίαν κατώκουν εισοικισθέντες με τα πράγματά των εις τα εργαστήριά των...».

Γενικά η θέση της Αντικυβερνητικής Επιτροπής ήταν δύσκολη διότι, εκτός από την αναταραχή που επικρατούσε στο εσωτερικό, ήταν και τα προβλήματα που εί-

2786. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 51, της 6 Αυγούστου 1827, σ. 201.

2787. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 106, έγγρ. της 18 Σεπτεμβρίου 1827.

2788. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 109, έγγρ. της 18 Οκτωβρίου 1827.

χαν προκύψει με τους ξένους. Στις 24 Νοεμβρίου 1827 ο Γάλλος²⁷⁸⁹ ναύαρχος Δεριγνύ ζητούσε να καταβληθούν 160.000 δίστηλα, για την αποζημίωση των όσων γαλλικών πλοίων είχε δημευθεί το φορτίο με απόφαση του Θαλασσιού Δικαστηρίου.

Σε επιστολή της 4^{ης} Οκτωβρίου 1827 του Γρ. Σούτσου προς το Γεώργιο Κουντουριώτη αναφέρεται ότι: «...Ο Κύριος Κόδριγκτων²⁷⁹⁰ είναι και αυτός τα μέγιστα δυσαρεστημένος κατά της Κυβερνήσεως. Εις το τελευταίον προς αυτήν επίσημον έγγραφόν του έλεγεν ότι είχε αποφασίσει μετά του κυρίου Δεριγνύ να διακηρύξωσι την Ελλάδα εις κατάστασιν αναρχίας και ότι μόνη η ελπίς του ότι εντός ολίγου έρχεται ο Καποδίστριας ανέβαλε την απόφασίν των...».

Σε άλλη επιστολή από το Νοέμβριο του 1827 προς τον Γ. Κουντουριώτη αναφέρεται: «...Ο Χάμιλτων²⁷⁹¹ υπερασπίζεται τα κατασχεθέντα αγγλικά πλοία και, κατά διαταγήν του Κόδριγκτων, ηθέλησε να ακυρωθή μία απόφασις του Δικαστηρίου διά την λείαν της γολέτας του κυρίου Βόταση· όθεν η Κυβέρνησις διέταξε την απολύτρωσίν της...».

Ο Ιμπραήμ μόνιμη απειλή για τη Μάνη

Οι Μανιάτες μετά την τριπλή νίκη τους επί του Ιμπραήμ στη Βέργα του Αρμουρού, στο Διρό και στον Πολυάραβο περίμεναν ότι ο Αιγύπτιος στρατάρχης θα χτυπήσει πάλι τη Μάνη από ξηρά και θάλασσα και με δυνάμεις ισχυρότερες αυτή τη φορά. Η Βέργα ήταν ικανή να αντέξει κάθε προσπάθεια εισβολής του εχθρικού στρατού ξηράς, αλλά τα παράλια της Μάνης με την τεράστια έκτασή τους την άφηναν εκτεθειμένη σε αποβατική ενέργεια.

Κάθε προετοιμασία ή κίνηση του Αιγυπτιακού στρατού δημιουργούσε την υποψία ότι ετοιμάζεται νέα προσβολή της Μάνης. Στις 13 Ιανουαρίου 1827 ο Μαγγιόρος-Πιέρος Γρηγοράκης²⁷⁹² έγραψε στον Γ. Κουντουριώτη ότι γίνεται ετοιμασία των Αιγυπτίων για εισβολή στη Μάνη.

Το καλοκαίρι του 1827 οι πιθανότητες προσπάθειας εισβολής του Ιμπραήμ στη Μάνη ήταν μεγάλες. Στις 4 Ιουλίου ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁷⁹³ από τις Κιτριές έγραψε σε αναφορά του προς την Αντικυβερνητική Επιτροπή τα ακόλουθα: «Δια της παρούσης μου αναφοράς την ειδοποιώ ότι ταις απερασμέναις έφθασα ενταύθα, επειδή και επληροφορήθημεν ότι ο εχθρός μέλλει να καταβή εις τον Μεσσηνιακόν κόλπον και να απεράση εις τα φρούρια. Υποπευόμενοι λοιπόν μήπως και δοκιμάση αιφνιδίως να ορμήση κατά της πατρίδος μας (ώς άλλοτε) προετοιμάσθημεν προς αντίκρουσίν του, συγχρόνως δε την προχθές εκατέβη από Τριμπολιτζά με όλον

2789. Κωνστ. Α. Διαμαντή, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Θ, σ. 79.

2790. Κωνστ. Α. Διαμαντή, ό.π., σ. 29.

2791. Κωνστ. Α. Διαμαντή, ό.π., σ. 23.

2792. Α. Λιγνού, ό.π., τόμ. Η', σ. 45-6.

2793. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ, κατηγ. Δ', κυτίον 38, έγγρ. της 4 Ιουλίου 1827.

του το στράτευμα εις την Μεσσηνίαν, όστις κατά το συνηθισμένο ήπλωσε τα στρατεύματά του εις όλα τα χωρία ληλατώντας και καταφανίζοντας τους δυστυχείς Μεσσηνίους. Έτοιμοι όντες ημείς αμέσως ασηκώσαμεν μερικά υπό την οδηγίαν μας πλοία παίρνοντας και αρκετούς στρατιώτας ο ανειψίός μου καπ. Ηλίας Κατζάκος απέρασε εις την θέσιν του Αλμυρού, οι δε εχθροί ήλθον απέναντι της θέσεως, οίτινες γνωρίσαντες ότι θέλει αφανισθώσιν εάν ήθελε πλησιάσουν εις την θέσιν, έστριψαν εις τα οπίσω και πηγαίνουν διευθυνόμενοι εις τα φρούρια.

»Διά τούτο κατά χρέος ειδοποιώ την Σ. Κυβέρνησιν ίνα λάβη τα αναγκαία μέτρα να εφοδιάση την πατρίδα μας Σπάρτη από τροφάς και πολεμοφόδια, ήτις στερείται μεγάλως.

»Σ. Κυβέρνησις, η Σπάρτη παράλιος ούσα και μη έχουσα δύναμιν θαλάσσης φοβάται περισσότερο την θαλάσσιον δύναμιν του εχθρού, από την ξηράν και έχει πάντοτε υποψίαν να μη λάβη κρότον, επειδή ευρίσκονται επέκεινα των τριάκοντα εχθρικών πλοίων εις τα απέναντί μας φρούρια Μοθωκορώνης και Νεοκάστρου...».

Στις 11 Ιουλίου ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁷⁹⁴ από την Καρδαμύλη έγραψε στην Κυβέρνηση: «...ήδη δε πληροφορηθέντες παρά τινος επαρχιώτου μου ονόματι Παναγιώτου Λουρετζέα, όστις ήλθεν σήμεραν από Μοθώνην με εν Ιονικόν πλοiάριον, ότι ο αιχμάλωτος υίός τού Σισίνη κύριος Μιχαήλ, ελεύθερος ων, τον επαρήγγειλε ορκώνοντάς τον να έλθη προς εμέ, να μου ειπή ότι ο σκοπός του Ιμπραήμη είναι αμετάθετος, διά να κτυπήση την Σπάρτην θαλάσσης τε και ξηράς και ότι έφερε μετ' αυτού και οκτώ χιλιάδας Αλβανίτας...». Παρακάτω πρόσθεσε ότι ο Ιμπραήμ: «...το ήμισυ του βυζαντινού (τουρκικού) στόλου του εσήκωσε εις τα πανιά, περιφερόμενα έξω του Βενέτικου, το δε άλλο ήμισυ το εβάσταξε εκεί δια να μεταφέρη το στράτευμά του και τροφάς εις την Μπούκαν...».

Στην παραπάνω αναφορά προς την Κυβέρνηση ήταν συνημμένη και μια επιστολή της προηγουμένης ημέρας του Αντωνίου Μαυρομιχάλη από το Λιμένι, η οποία έγραφε: «...Σήμεραν εις τα 10 η ώρα ήλθαν απέξω εις τον λιμένα μας δύο εχθρικά πλοία με σημαίας Ελληνικάς και σιμώνοντας ύψωσαν την σημαίαν των και άρχισαν τον κανονοβολισμόν ωσαύτως και ημείς ακολουθήσαμεν από την τάπια μας, ώστε από μίαν μπαταρίαν το καθένα έριξε και αμέσως ανεχώρησαν τραβίζοντας διά το πέλαγον, διό κατά χρέος σάς ιδεάζομεν τα όσα εδώ συνέβησαν και παρακαλούμεν οπού να μας γνωστοποιήσετε ό,τι ηξεύρετε διά τα κινήματα του εχθρού. Ημείς στέκομεν άγρυπνοι και όταν η χρεία το καλέσει να τρέξωμεν με τους συννευρεθέντας πατριώτας, όπου αρκετοί συνάχθησαν εις τα εδώ και μένομεν».

Στα πρακτικά της συνεδρίασης της Βουλής²⁷⁹⁵ της 14 Ιουλίου 1827 σημειώνεται: «...Ανεγνώσθη αναφορά του κυρίου Χριστοδούλου Καπετανάκη, ο οποίος λέγει ότι ο Ιβραήμης εξεστράτευσε κατά της Σπάρτης διά θαλάσσης και ξηράς, και ότι οι ημέτεροι τον αντέκρουσαν· προβάλλει δε να προφθάσουν εκεί ικανά πλοία, διά να

2794. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατηγ. Δ', κυτίον 38, έγγρ. της 11 Ιουλίου 1827.

2795. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 62, της 24 Σεπτεμβρίου 1827, σ. 246.

κτυπήσουν τον εχθρόν, και να εμψυχώσουν τους ημετέρους. Προβάλλει ακόμη να σταλώσι και κανόνια διά τας αναγκαίας θέσεις. Διευθύνθη (η αναφορά του) προς την επί των Πολεμικών Γραμματεϊάν της Επικρατείας».

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁷⁹⁶ έχουμε την ακόλουθη είδηση της 27 Ιουλίου 1827 από τις Κιτριές: «Χθες περί την πέμπτην ώραν της ημέρας επλησίασεν ο εχθρός διά θαλάσσης ενταύθα με δεκατέσσαρα πολεμικά πλοία, φρεγάτας και κορβέττας· βαλθείς δε εις τάξιν μάχης ήρχισε να κανονοβολή την κωμόπολιν και τας θέσεις, τας οποίας εκράτουν οι ημέτεροι. Πέντε ώρας κατά συνέχειαν μας επολέμησε, και εις το διάστημα τούτο μας έρριψε επέκεινα των 1.700 κανονίων με σμιδράλια. Οι ημέτεροι έδειξαν μεγάλην γεναιότητα και επιμονήν, ώστε υπερασπίσθησαν αξίως το επί του ακρωτηρίου κανονοστάσιον και λοιπάς θέσεις και την κωμόπολιν. Όλη η ζημία, την οποίαν ελάβομεν, είναι ότι επληγώθησαν τρεις μόνον αξιωματικοί, εν οϊς και ο γενναίος Σπαρτιάτης Λεωνίδας, διοικητής πολεμικής γολέτας. Οι δε εχθροί μηδέν πράξαντες και καταισχυνθέντες ανεχώρησαν με ζημίαν των. Συγχρόνως δε έκαμαν και διά ξηράς οι εχθροί καθ' ημών, αλλ' απέτυχον, διότι απήντησαν γενναίαν αντίστασιν από τους ημετέρους».

Στις 29 Ιουλίου 1827 το Υπουργείο των Ναυτικών²⁷⁹⁷ έγραψε στους προκρίτους των νήσων Ύδρας και Σπετσών να στείλουν καράβια για την προστασία της δυτικής Μάνης από τα εχθρικά πλοία.

Οι Μανιάτες έγραψαν στην Κυβέρνηση ότι στερούνται μαπαρούτης και μολύβδου, αλλά η κυβέρνηση ούτε πυρομαχικά είχε, ούτε χρήματα για να ικανοποιήσει το αίτημά τους και έγραψε στους Σπετσιώτας να στείλουν τα απαιτούμενα και όταν θα έχει χρήματα ή πυρομαχικά θα τα επιστρέψει. Στις 29 Ιουλίου 1827 η επί των Ναυτικών Γραμματεία της Επικρατείας (Υπουργείο Ναυτικών) έγραψε στους προκρίτους της νήσου Σπετσών τα ακόλουθα²⁷⁹⁸: «...Ο εχθρός επεχείρησε να εισβάλη εις την Σπάρτην διά ξηράς και θαλάσσης με 14 φρεγάτας και κορβέττας, και οι Σπαρτιάται αντεστάθησαν με επαινετήν γενναιότητα εις Κυτριάς... η Κυβέρνησις κρίνει αναγκαίον να τους προμηθεύση πολεμοφόδια, των οποίων ευρίσκονται εστερημένοι, και γνωρίζουσα την πατριωτικήν προθυμίαν σας κατά την οποία εδείξατε πάντοτε συνδρομήν εις τας πολεμικάς χρείας, σας προσκαλεί να δώσετε χιλίας οκάδας βαρούτι και χιλίας πεντακοσίας οκάδας μολύβδου εις τον επί τούτο διωρισμένον παρά της Κυβερνήσεως Κ. Δημήτριον Καλκαντήν, όστις είναι επιφορτισμένος να τα μεταφέρει εις τους Σπαρτιάτας...».

2796. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 51, της 6 Αυγούστου 1827, σ. 202.

2797. Ε μ μ. Π ρ ω τ ο ψ ά λ τ η, Αρχείον Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Δ', (29 Ιουλίου 1827). Ανάλογο έγγραφο προς Γ. Κουντουριώτη από Φρουτζάλα, Α. Λ ι γ ν ο ύ, Αρχείον Λ. και Γ. Κουντουριώτη, τόμ. Η', σ. 343.

2798. Α ν ά ρ γ γ ρ ο υ Α ν. Χ' "Α ν ά ρ γ γ ρ ο υ, Τα Σπετσιωτικά, τόμ. Α', Αθήνησι 1861, Αλληλογραφία Αιγαιοπελαγίων, σ. 1100.

Στη Βέργα του Αλμυρού υπήρχε πάντοτε φρουρά. Εκτός από τους Καπετανάκηδες ήταν εδώ μέλη από όλες τις μεγάλες οικογένειες της Έξω Μάνης του Μούρτζινου, Χρηστέα, Δουράκη, Κυβέλου κ.ά, οι δε Κουμουνδουράκηδες ήταν στην περιοχή του Κάμπου, έτοιμοι να σπεύσουν σε κάθε περίπτωση ανάγκης. Κάποιοι από τους Μαυρομιχαλαίους παρέμενε σε ετοιμότητα στις Κιτριές.

Στις 29 Αυγούστου ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁷⁹⁹ από την Καρδαμύλη έγραψε στον Πετρόμπεη ότι υπήρχε απειλή απόβασης που φόβιζε τους Μανιάτες: «...σας λέγω ότι η πατρίς μας κινδυνεύει εάν δεν προλάβετε να ενεργήσετε με οίους τρόπους οίδατε να προβλεφθώμεν το ογληγορώτερον με τα αναγκαία πολεμοφόδια και τροφάς και προπάντων να ενεργήσετε να μας προφθάση και η θαλάσσιος δύναμής μας, διότι αν ο εχθρός αποφασίση να μας κτυπήση διά ξηράς και θαλάσσης δεν θέλει δυνηθώμεν να του αντιπαραταχθώμεν με όλας μας τας δυνάμεις, επειδή η κάθε επαρχία της Σπάρτης είναι βιασμένη να φυλάττη τα παράλια της, φοβούμενη την διά θαλάσσης απόβασιν του εχθρού, διά τούτο προφθάσατέ μας το ογληγορώτερον διά αγάπην Θεού και της γλυκητάτης πατρίδος μας, με όσα σας γράφομεν διά να ημπορέσωμεν να διαφεντεύσωμεν το ιερόν έδαφος της πατρίδος μας, το οποίον εστάθη από αιώνας ελεύθερον. Ο Αιγυπτιακός στόλος συνίσταται από εκατόν τριάκοντα πλοία του πολέμου και φορητά, προσθέντας και τα τριάντα πολεμικά εκ του Βυζαντινού (τουρκικού) στόλου, δύνασθε να συμπεράνετε με ποίαν δύναμιν έχει να κινήση εναντίον μας...».

Στις 3 Σεπτεμβρίου 1827 η Αντικυβερνητική Επιτροπή²⁸⁰⁰ αποφάσισε να στείλει τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη στη Μάνη, τη Λακεδαίμονα και τη Μονεμβασιά για να εμψυχώσει τον κόσμο, διότι είχε φθάσει μεγάλη μοίρα του εχθρικού στόλου στα Μοθωκόρωνα.

Μανιάτικες διενέξεις

Ο Γιαννιός Καπατανάκης την άνοιξη του 1827 πήρε εντολή από τον Γενικό Αρχηγό των Πελοποννησιακών όπλων Θ. Κολοκοτρώνη²⁸⁰¹ να αστυνομεύει από κοινού με τον πρωτεξάδελφό του Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη την περιοχή του Αλμυρού, που είχε γίνει καταφύγιο προσφύγων. Η διαταγή έγραφε τα ακόλουθα:

«*Αρ. 103*

Προς τον Γενναίον Κ. Γιαννιόν Κπ.Γ. Καπετανάκην.

Επειδή ο λαός της Μεσσηνίας συνέρρευσε εις αυτά τα μέρη του Αλμυρού διά τον

2799. Γ Α Κ, Υπ. Πολ., φάκ. 205, έγγρ. 104 της 29 Αυγούστου 1827. Σε αναφορά του προς το Βουλευτικό, ό.π., έγγρ. 105, έγραψε: «...περιττόν νομίζω να σας εκτανθώ περαιτέρω, καθ' ό τι βλέπετε εκ του κινδύνου οπού ευρισκόμεθα και αν ήδη δεν λάβωμεν προστασίαν, ας όψωνται οι αίτιοι εξ αιτίας των οποίων χάνεται η Σπάρτη και πολλαί χιλιάδες ψυχαι της Πελοποννήσου, αι οποία καταφεύγουν διά να ασφαλισθούν εδώ...».

2800. Γ Α Κ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 103, έγγρ. της 3 Σεπτεμβρίου 1827.

2801. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., Α', Υπ. Πολ., φάκ. 161 έγγρ. της 18 Απριλίου 1826. Το πατρώνυμό του Κπ.Γ. σημαίνει καπετάν Γεωργίου.

φόβον του εχθρού και διά να προφυλάττεται από οποιασδήποτε καταχρήσεις ανάγκη να είναι μια εκτελεστική δύναμις, ήτις να τας εμποδίζη, διά τούτο διατάζεται η Γενναιοτήτά σου συνεννοηθείς μετά του Κ. Παναγ. Καπετανάκη να έχετε 100 στρατιώτας και να περιφέρεσθε με αυτούς διά να εμποδίζετε κάθε αταξίαν και κατάχρησιν και τούτο θέλετε ακολουθεί άχρι δευτέρας διαταγής μου ειδοποιούντες με τα πρακτικά σας.

Τη 18 Απριλίου 1827

Δαμαλά

Ο Γεν. Αρχ. των Πελ. Όπλων

Θ. Κολοκοτρώνης

Στη Μάνη, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, έγιναν πολλές υπερβάσεις πολιτών, οι οποίοι καταπίεζαν ή εκμεταλλεύονταν τους γύρω τους. Παράπονα έγιναν για τον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη²⁸⁰², ο Χριστόδουλος Καπετανάκης²⁸⁰³ διαμαρτυρήθηκε για κλοπή ρούχων του αδελφού του, κάτοικοι της Πολιανής καταπίεζαν Μεσσήνιους²⁸⁰⁴, ο Γιαννιός Καπετανάκης²⁸⁰⁵ καταπίεζε κατοίκους της Αλαγονίας, τέλος ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης²⁸⁰⁶ είχε συλλάβει και κατακρατούσε Ψαριανό πλοίο. Να σημειωθεί ότι ο Παναγιώτης Γιαννέας Καπετανάκης και ο Γιαννιός Καπετανάκης ασκούσαν αστυνομικά καθήκοντα και είναι δύσκολο να διακρίνει κανείς, αν επρόκειτο για υπερβάσεις της εξουσίας τους, για αυστηρότητα ή ακόμη για άδικα παράπονα παραβατών.

Σε αναφορά των Δημογερόντων της επαρχίας Μονεμβασίας²⁸⁰⁷ καταγγέλθηκαν οι Φελούρηδες, οι οποίοι εκδιώχθηκαν το 1820 από το Βάτα της ανατολικής Μάνης και εγκαταστάθηκαν εκεί. Πρόσθεσαν ακόμη: «...είναι απαραδειγμάτιστα τα όσα δεινά δοκιμάζει η επαρχία μας αύτη απ' αυτούς. Έχτισαν και πύργο στον Αρχάγγελο στο κτήμα του μακαρίτου Μητροπολίτου μας Χρυσάνθου (Παγώνη)...».

Τον Αύγουστο του 1827 έγινε προσπάθεια να επέλθει συμφωνία μεταξύ των οικογενειών της Μάνης, για να λείψουν τα πάθη που ίσως προήλθαν από την κατάληψη του φρουρίου της Μονεμβασίας από την οικογένεια Μαυρομιχάλη. Το Υπουργείο των Εσωτερικών²⁸⁰⁸ στις 22 Αυγούστου 1827 έστειλε προς τους Μαυ-

2802. ΓΑΚ, Αντικυβ. Επιτροπή, φάκ. 224, έγγρ. της 30 Απριλίου 1827 και Γεν. Γραμμ., φάκ. 20, έγγρ. 014 της 22 Φεβρουαρίου 1828.

2803. ΓΑΚ, Υπ. Δικ., φάκ. 30, έγγρ. της 20 Ιουνίου 1827.

2804. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 96, έγγρ. της 5 Ιουλίου 1827.

2805. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 99, έγγρ. 151 της 1 Αυγούστου 1827, και φάκ. 100, έγγρ. 159 της 13 Αυγούστου 1827 και φάκ. 102, έγγρ. της 31 Αυγούστου 1827.

2806. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 117, δύο έγγρ. της 13 Δεκεμβρίου 1827 και άλλα έγγραφα φάκ. 118 της 8, της 20, της 21, της 22 και 23 Δεκεμβρίου 1827. Με το διάταγμα 1430 της 2 Ιανουαρίου 1828: «...οι οπλαρχηγοί της Μεσσηνίας και Λακεδαιμόνος να συμπράξωσιν εις συλλαβήν και αποστολήν ενταύθα τω Αθανασίω Κουμουνδουράκη, συνεννοηθέντες μετά των εν Σπάρτη οπλαρχηγών και προκρίτων δίδοντες την όσην δυνατήν επιμέλειαν και βοήθειαν εις τους αυτούς οπλαρχηγούς διά την συλλαβήν του ρηθέντος». ΓΑΚ, Γεν. Φροντ., φάκ. 1, έγγρ. 001 της 2 Ιανουαρίου 1828.

2807. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 101, έγγρ. της 20 Αυγούστου 1827.

2808. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 101, έγγρ. της 22 Αυγούστου 1827.

ρομιχαλαίους, το Διονύσιο Μούρτζινο και τους Γιατρακαίους πρωτόκολλα συμβιβασμού των οικογενειών αυτών. Μετά από λίγο και ο πρωτοσύγκελλος Γεράσιμος Παγώνης²⁸⁰⁹ παραπονέθηκε ότι οι Φελούρηδες έχουν καταπατήσει το κτήμα του στον Αρχάγγελο.

Μετά από λίγες ημέρες, στις 3 Σεπτεμβρίου, αποφασίστηκε από την Αντικυβερνητική Επιτροπή²⁸¹⁰ η αποστολή του Πετρόμπεη στη Μάνη, στη Λακεδαίμονα και τη Μονεμβασία με πρόφαση να ενθαρρύνει τους κατοίκους.

Στις 18 Σεπτεμβρίου ο Κολοκοτρώνης²⁸¹¹ είχε πάει στην Καρδαμύλη για να πείσει τους Μανιάτες να ενωθούν και να εκστρατεύσουν έξω των συνόρων τους.

Αλλά και με την άφιξη του Κυβερνήτη δεν σταμάτησαν στη Μάνη οι ένοπλες αναμετρήσεις. Στις 22 Μαΐου 1828 ο Ιω. Καποδίστριας²⁸¹² απευθύνθηκε στους αρχιερείς και σε όλους τους Μανιάτες, για να εκφράσει τη δυσαρέσκειά του για τις επικρατούσες εκεί ταραχές και αλληλομαχίες, στις οποίες παρασύρονταν από βδελυρά πάθη. Τόνιζε ότι αυτά έπρεπε να παύσουν και οι υπάρχουσες διαφορές να εξομαλύνονται με τους νόμους και να αποκατασταθεί η ευταξία και αρμονία. Πρόσθετε ακόμη ότι η διαίρεση της Μάνης μεταξύ των νομών Λακωνίας και Μεσσηνίας, που δυσαρέστησε τους Μανιάτες, είναι προσωρινή.

Οι Αιγύπτιοι εναντίον των Μεσσηνίων

Το καλοκαίρι του 1827 το σχέδιο του Ιμπραήμ να υποτάξει την Πελοπόννησο με το προσκύνημα των κατοίκων βρισκόταν σε εξέλιξη. Οι Μεσσηνίοι ήταν εκείνοι που αντιδρούσαν περισσότερο από τους κατοίκους άλλων περιοχών, διότι εύρισκαν καταφύγιο στη γειτονική Μάνη. Ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁸¹³, σε αναφορά του προς τον Αρχιστράτηγο των κατά ξηράν ελληνικών δυνάμεων Ριχάρδο Τσερτς-Τσωρτς (R. Church), έγραψε από το Αλμυρό στις 26 Σεπτεμβρίου τα ακόλουθα: «...έλαβον γράμμα του Νικηταρά όστις με ειδοποιεί το εις Νησίον της Καλαμάτας φθάσιμον των εχθρών. Από εκεί ο επί κεφαλής αυτών Κεχαγιας του Ιμπραϊμη έγραψε προς τους Μεσσηνίους να υπάγωσι να προσκυνήσωσι, αλλέως θέλει κατακόψει

2809. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 108, έγγρ. της 7 Οκτωβρίου 1827.

2810. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 103, έγγρ. της 3 Σεπτεμβρίου 1827.

2811. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατηγ. Δ', κυτίο 38, έγγρ. της 26 Σεπτεμβρίου 1827. Αντίγραφο της Γεν. Βιβλιοθήκης, με στοιχεία Mss 109

2812. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 72, έγγρ. 066 της 22 Μαρτίου 1828. Ο Ιω. Γενοβέλης από το Μυστρά ανέφερε ότι όλη η Μάνη ήταν σε αναστάτωση. Υπήρχαν εμφύλιοι πόλεμοι και όπου δεν υπήρχαν επαπειλούνταν φόννοι και αρπαγές και δυσπιστία, κανένας δεν εμπιστευόταν τον άλλον. Εναντιώνονται και δεν αποδίδουν στους ενοικιαστές των προσόδων το Εθνικό δικαίωμα. Έγραφε ακόμη, ότι ο Μανιάτης, ο οποίος δεν γνωρίζει σχεδόν ακόμη τον «συγκοινωνιακόν βίον», θεωρεί πως είναι ο ευαγωγότερος λαός της Ελλάδος. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 73, έγγρ. 075 της 24 Μαΐου 1828.

2813. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατηγ. Δ', κυτίο 38, έγγρ. της 26 Σεπτεμβρίου 1827. Αντίγραφο της Γεν. Βιβλιοθήκης με στοιχεία Mss 109.

όλα τα δενδρικά²⁸¹⁴ των κατά την οποίαν έχει διαταγήν. Οι Μεσσήνιοι αποφασισμένοι να αποθάνωσιν έντιμοι, έκαμαν προς αυτόν ανάλογον του ελληνικού χαρακτήρος απάντησιν, της οποίας καθώς και του Κεχαγιά εγκλείω αντίγραφον. Μετά τούτον από την χθες έκαμαν αρχήν να πραγματοποιούν οι εχθροί την διαταγήν, και εις μεν την Κουτσουκμάνην να κόπτουν, εις δε το μέρος της Καλαμάτας να καίουν από τους ελαιώνας και συκάς. Πράξις την οποίαν κανείς από τους κατακτητάς δεν επεχειρίσθη, αλλ' όλοι εσεβάσθησαν τα δάση των δένδρων ως ιερά. Εκοινοποίησα τούτο δι επίτηδες και τον Ναύαρχον των Αγγλικών δυνάμεων περιπλέοντα τας θαλάσσας των Μεσσηνιακών φρουριών· και δεν έλειψα μετά των ευρισκομένων εδώ καπεταναίων να δώσω την είδησιν εις όλα τα μέρη της Σπάρτης προσκαλών άπαντας να φθάσωσιν εδώ, διά να οχυρωθή αύτη η θέσις και διά να δώσωμεν χρείας δοθείσης βοήθειαν και προς τους εν Φρουτζάλα ειδικούς μας. Οι Σπαρτιάται δείχνοντες ότι πραγματικώς επείσθησαν εις τας παραινέσεις μου άρχισαν να έρχονται ολοέν. Έφθασαν επί του παρόντος όλοι οι Καπεταναίνοι, ο Κουμουντουράκης, και ο Αναστ. Π. Μαυρομιχάλης και ο Μούρτζινος και οχυρώθη αύτη η θέσις, ο δε Νικήτας ωχυρώθη άνωθεν του Φρουτζάλα, αλλά πάσχει κακώς από την έλλειψιν των αναγκαίων, καθότι και από την δευτέραν εις Κιτριές αποστολήν μόνον εκατόν κοιλιά γέννημα τω εδόθη...».

Στα απομνημονεύματά του ο Θ. Κολοκοτρώνης²⁸¹⁵ μας δίνει σαφέστερες πληροφορίες για τα γεγονότα της εποχής εκείνης μετά τη άρνηση των Μεσσηνίων να προσκυνήσουν: «...Λαβαίνοντας την απόκρισιν ο Κεχαγιάς, της ευθύς έβαλε το έργο του φωτιά και τσεκούρι. Και ημείς το κεντήσαμε το στρατεύμα του εις πόλεμο, και αυτοί δεν εκινίονταν εις πόλεμον, μόνε το έργο τους. Και πάνε τη νύχτα μερικοί Έλληνες και έπιασαν τέσσαριους Βουλγάρους ζωντανούς και τους εξέτασα και μου είπαν την προσταγή να μην κάμουν πόλεμον μόνε να κοιτάξουν την δουλειά. Εγώ τότενες επέρασα εις το Αρμυρό και εκεί εσυνομίλησα με τους καπιταναίους και άλλους Μανιάταις, να βρούμε ένα καϊκι, να στείλωμε εις τους Ναυάρχους το γράμμα του Ιβραήμι και την απόκριση του λαού, οπού ήτον ανοικτά απ' έξω από την Μεσσηνία, ή όπου τους βρουν. Και είχε ο Παναγιώτης Καπεταναίος Γιαννάς²⁸¹⁶ μία Σκαμπαβία και της

2814. Ο Νικήταράς υπολόγισε το στρατό του Ιμπραήμ σε 12.000, που είχαν μαζί τους 4.000 τσεκούρια, για να κόψουν τα δέντρα. Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, αριθ. φ. 67 της 12 Οκτωβρίου 1827, σ. 266.

2815. Θ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις κλπ, ό.π., σ. 207 κ.ε. Βλέπε ακόμη έγγραφο της εποχής, Ι. Α. Μ. Μενάκη, αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 39, έγγρ. 04117 της 26 Σεπτεμβρίου 1827.

2816. Μ. Οικονόμου, Ιστορία της Ελληνικής Παλιγγενεσίας, ό.π., τόμ. Β', σ. 240. Ο Παναγιώτης Γιαννάς-Καπεταναίος ήταν γαμβρός του Αναγνωσταρά και είχε την αναφερομένη σκαμπαβία με πολλά κουπιά και ήταν ταχύπλοη. Είχε ορίσει καπετάνιο τον Νικόλαο Κουκουτση και με άδεια της επαρχίας Σταυροπηγίου περιφερόταν το πλοίο στο Μεσσηνιακό κόλπο για να εμποδίζει το λαθρεμπόριο τροφίμων, που ήταν τότε συνηθισμένο στα Μεσσηνιακά φρούρια, τα οποία ήταν αποκλεισμένα. Κατηγορήθηκε το πλοίο για πειρατεία και ακολούθησαν πολλά προβλήματα. Η σκαμπαβία κατασχέθηκε, αλλά ο πλοικτήτης δεν φυλακίστηκε. Αργότερα έπαψε η δίωξή του με τη μεσολάβηση του Σταυριανού Καπεταναίκη, που διατηρούσε άριστες σχέσεις με τους αδελφούς Καποδίστρια. Δεσπ. Θέμελη-Κατηφόρη,

δώκαμε δεκαπέντε τάλλαρα και τα γράμματα και ένα γράμμα μου· και έλεγα· ιδού τι κάνει ο εχθρός των Ελλήνων. Και επήγε γυρεύοντας όθεν τους εύρη. Και εγώ ετράβιξα και επήγα με τον Μούρτσινο και είπα· τί κάνετε αδέλφια; να πιάσωμεν τον Αρμυρό που έχω και χιλίους στρατιώτας Πελοποννησίους· και έτσι εσυνάχθησαν και εκίνησαν, και ο Αναστάσης Μαυρομιχάλης και άλλοι καπεταναίοι της Μάνης και επήγαν εις τον Αρμυρό...

...η μεν Σκαμπαβία έντεσε να ευρή την Γαλλικήν αρμάδα και δίνοντας τα γράμματα του Ναυάρχου του Γάλλου, έκαμε συνιάλο και εμαζώχθησαν και οι τρεις Ναύαρχοι και εδιάβασαν τα γράμματα και δεν επίστευσαν, ότι είναι αληθινό εκείνο οπού κάνει ο Μπραήμης· γιατί αυτοί του είχαν στείλει πρώτα να παύση τον πόλεμο, πλην εκείνο το σκυλί δεν άκουε και ετήραε την έχθρα, το πάθος οπού είχε εις τους Έλληνας. Τότε έκραξαν τον αείμνηστον και μακαρίτην Άμιλτον και μία Φραντσέζικη και Ρούσικη φρεγάδα, και ήλθαν εις τ' Αρμυρό να ιδούν αν τα γραφόμενα ήτον αληθινά. Και ήλθαν εις το Αρμυρό και εβγήκαν και ευρήκαν τους καπετανέους που ήτον μεινεμένοι εκεί. Από το Αρμυρό έως την Καλαμάτα είναι μιά-μιση ώρα ο τόπος που έκοβαν και έκαιαν, και οι καπιτανέοι τους έδειχναν το τι κάνει ο Ιβραήμης. Εμβήκαν σε τρεις φελούκαις οι τρεις κομαντάτιδες και εβγήκαν εις της Καλαμάτας το ποτάμι, που είναι από το Αρμυρό ώρα μιά-μιση, και έκραξαν τον Κεχαγιά και του είπαν, να παύση την φωτιά και το τσεκούρι, και αυτός τους απεκρίθηκε, η προσταγή μου είναι να καίω και να κόβω, από τον ανώτερόν μου.- Διατί η τρεις δυνάμεις του έστειλαν γράμμα να κάμη ανακωχή, και αυτός κάνει πράγμα που δεν είναι πράγμα του πολέμου και της ανθρωπότητας.- Εγώ δεν το εξεύρω αυτό, την προσταγή του ανωτέρου μου κάνω, και οι Ναύαρχοι και ο Ιβραήμης ας κάμουν ό,τι θέλουν· και τότε ανεχώρησαν οι κομαντάντιδες και ευθύς έκαμαν πανιά και επήγαν εις τους Ναυάρχους, και τους ωμολόγησαν τι είδαν και τι ήκουσαν από τον Κεχαγιά του Ιβραήμη.»

Από το στρατόπεδο του Αλμυρού²⁸¹⁷ στις 30 Σεπτεμβρίου 1827 απευθύνθηκε στο Υπουργείο των Εσωτερικών η ακόλουθη αναφορά, σχετική με τις κινήσεις του εχθρού:

«Προς την επί των Εσωτερικών και της Αστυνομίας
Γραμματείαν της Επικρατείας της Ελλάδος

Οψές διά μέσου Μιστρός ελάβομεν την υπ' αριθ: 1049: διαταγήν την αποτεινομένη προς τους Εφόρους της Σπάρτης δι' ης επιταττόμεθα ίνα αναγγείλωμεν οποιασδήποτε πληροφορίας έχομεν τόσον περί του εχθρού, όσον και περί του στόλου των

Η δίωξις της πειρατείας και το θαλάσσιον δικαστήριον (Η δίωξις της πειρατείας), Αθήνα 1973, σσ. 38, 39, 78, 95. Της ιδίας, ό.π., Το Θαλάσσιον Δικαστήριον, Αθήνα 1973, σσ. 57, 71, 94-98, 127-130, 143.

2817. ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 107, έγγρ. της 30 Σεπτεμβρίου 1827. Η Επιτροπή Λακεδαιμόνος από το Μυστρά έγραψε στο ίδιο Υπουργείο στις 28 Σεπτεμβρίου 1827 ότι: «...Ο Κεχαγιάμπεης του Ιμπραήμ έχων τρεις ή τέσσαρας χιλιάδας εχθρούς επροχώρησεν εις την Μεσσηνίαν και έως την Καλαμάταν, και άρχισε να καίη και να κόπη όλα τα ελαιόδενδρα ή συκόδενδρα...». ΓΑΚ, Υπ. Εσωτ., φάκ. 107, έγγρ. της 28 Σεπτεμβρίου 1827.

ουδετέρων Δυνάμεων προς πληροφορίαν της Σ: Κυβερνήσεως. Όθεν προς απάντησιν αναγγέλομεν τας όσας ειδήσεις έως ώρας έχομεν. Και πρώτον περί του εχθρού.

»Ο εχθρός προ εξ ήδη ημέρας εκινήθη διά ξηράς κατά το μέρος Καλαμάτας και εξηπλώθη από Νησίον έως Μελιγαλά και Γιαννιτζάνικα, και την μεν πρώτην ημέραν έβαλε φωτιάν εις πολλά μέρη καίων ελαίας και άλλα κάρπιμα δένδρα, τας δε εφεξής ημέρας άρχισε να κόπτη και καταपुरπολή εν γένει όλα τα δένδρα αυτών των μερών μέχρι της ώρας.

»Ημείς βλέποντες τόσον το κίνημα του εχθρού, όσον και την μεγίστην φθοράν εκινήθημεν άπαντες και ήλθομεν ενταύθα εις Αλμυρόν προς αντίκρουσιν αυτού, και χθες εδώσαμεν αιτίαν ακροβολισμού, ώστε ο εχθρός οπισθοδρόμησε και αν έλλειπεν η ιππική αυτού ικανή δύναμις ηθέλαμεν διόλου τον εξωστρακίση, αλλά μη δυνάμενοι να αντιπαραταχθώμεν εις τον κάμπον, αυτός περιφέρεται εις τας πεδιάδας κόπτων δένδρα και καταपुरπολών. Ημείς δε μένομεν εις τας θέσεις μας, μ' όλα ταύτα διετηρήθησαν εκ τούτου πολλά δένδρα, υπερασπιζόμενα παρ' ημών· και ταύτα μεν περί του εχθρού.

»Περί δε του στόλου των ουδετέρων Δυνάμεων ειδοποιούμεν, ότι προ δύο ήδη ημέρας ευρεθείς ενταύθα ο Γ: Αρχ: της Πελοποννήσου έλαβεν εν γράμμα παρά του διερμηνέως του Γαλλικού στόλου, ότι ο Γαλλικός ούτος στόλος ευρίσκεται εις Ελαφονήσι επιδιορθώνων εν κατάρτιον ενός βασέλου, το οποίον εσυντρίφθη, και επιδιορθώσας αυτό θέλει διευθυνθή διά Νεόκαστρον.

»Ο Ιπραχίμης μαθών ότι ο Αρχιστράτηγος της Ελλάδος Κοσ Τζούρτζ εκστράτευσε διά Παλαιάς Πάτρας, και ότι ο Α^{ος} Στόλαρχος λόρδ Κόχραν παρέπλεε εις εκείνα τα μέρη, έκπλευσε και αυτός με τον στόλον του διά εκεί, έχων και ικανά στρατεύματα, πλην έκπλευσε άνευ αδειάς των Αγγλικο-Γαλλικών Ναυάρχων.

»Ο Αγγλικός στόλος διευθύνθη διά Ζάκυνθον και Κορυφούς. Ο δε καπ. Αμιλτον διευθύνθη διά Μάλταν διά μετακόμισιν τροφών και πολεμοφοδίων διά τον Αγγλικόν στόλον, αυτά ταύτα έγραφεν ο Γαλλικός διερμηνεύς.

»Από έτερον καϊκιον πληροφορούμεθα ήδη ο Ιπραχίμης επέστρεψεν εις Νεόκαστρον. Και ταύτα εισί τα μέχρι τούδε τόσον περί των εχθρών, όσον και περί του στόλου των ουδετέρων Δυνάμεων. Και πάλιν οποίας πληροφορίας λάβομεν θέλομεν ειδοποίηση την Σ: Κυβέρνησιν.

»Από της προς την Σ: Κυβέρνησιν αναφοράς μας πληροφορείται η Γραμματεία αύτη ότι διά να βασταχθή στρατόπεδον, και διά να αντιπαρατάττεται εναντίον του εχθρού, έχει χρείαν των αναγκαίων μέσων, δηλαδή: τροφών και πολεμοφοδίων, όθεν παρακαλεί την Γραμματείαν ταύτην όπως φανή συνεργός εις να μας σταλώσιν όσα περισσότερα πολεμοφόδια και τροφαί οικονομηθώσι, και τότε εφοδιασθέντες ικανώς θέλομεν κινηθεί και περαιτέρω προς αντίκρουσιν του εχθρού. Αγκαλά και μας εστάλησαν μέρος εξ αυτών, πλην μόλις έφθασαν έως ώρας· ειδή και λείψωσι τότε ακολουθεί λειποταξία των στρατιωτών, και ο εχθρός μένει απεριόριστος και κινείται όπου και όπως θέλει, και ενδέχεται απελπισθέντων των δυστυχών κατοίκων της Μεσσηνίας συμβή το

απευκταίον (εννοεί προσκύνημα). Προς αποφυγήν λοιπόν τούτων απάντων να ομιλήσητε εντόνως διά να μας προφθασθώσιν αι τροφαί και τα πολεμοφόδια.

»*Η άνω ρηθείσα διαταγή της Γραμματείας μας εστάλη παρά του στρατηγού Γεωργάκη Ιατράκου και όχι διά του επίτηδες πεζού ως γράφη και προς πληροφορίαν σας.*

Μένομεν με όλον το προσήκον σέβας.

1827: Σεπτεμβρίου: 30:

Εκ του Αλμυρού.

Οι ευπειθείς πολίται

Διονύσιος Μούρτζινος

Παναγιώτης Καπετανάκης

Αντώνιος Μαυρομιχάλης²⁸¹⁸

Γαλάνης Κουμουνδουράκης

Παναγιωτάκης Ντουράκης

Χριστόδουλος ΚπΓ Καπετανάκης».

Ο Διονύσιος Μούρτζινος²⁸¹⁹ σε επιστολή του από το Αλμυρό της 3^{ης} Οκτωβρίου προς τον Νικητάρá έγραψε μεταξύ των άλλων και τα ακόλουθα²⁸²⁰.

«...*Η φρεγάτα οπού ήλθεν εις ταις Κιτριαίς είναι ο κ. Άμιλτον, όστις έστειλε εδώ τον δραγουμάνον του και μας είπεν ότι αύριον εις τας 4 τελειώνει η διορία οπού είχαν με τον Ιμπραΐμην ότι, ή να αναχωρήση με όλα του τα πλοία να υπάγη εις την Αίγυπτον ή εις Κωνσταντινούπολιν, ή να διώξη την αρμάδα του μόνον. Και όποιον θέλει ως ακολουθήση, ειδέ και από αυτά δεν δεχθή κανένα, θέλει του την καύσουν αφεύκτως. Έλθον και εννέα καράβια Ρωσικά εις το Νεόκαστρον συνεννοούμενα με τα Αγγλικά και Γαλλικά και ευρίσκονται εκεί, διά τούτο μας είπαν να φυλάττομεν την πατρίδα καλά, επειδή αν κάμη έφοδον κατ' αυτης δεν έχουν όρδινον να τους βαρέσουν εις την ξηράν, την θάλασσαν όμως του την κόπτουν. Και από τα καράβια μάς είπαν να μην υποπετεύωμεν. Επληροφορήθημεν προσέτι ότι ο Ιμπραΐμης έχει απόφασιν να ορμήση κατά της πατρίδος μας, και τούτο θέλει να κάμει αύριον ή μεθαύριον, όθεν όταν ιδήτε ένα τοιούτον κίνημα να προφθάσετε εδώ διά να συμπολεμήσωμεν μαζί.*

Αλμυρόν την 3^{ην} Οκτωβρίου 1827.

Ο αδελφός

Διονύσιος Μούρτζινος».

Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου

Μια άλλη πληροφορία προς τη Διοίκηση προήλθε από επιστολή των καπετανάων του Αλμυρού και ανέφερε τα ακόλουθα²⁸²¹:

2818. Κ. Λ. Κοτσώνη, ό.π., Αντώνιος Πιέρου Μαυρομιχάλης, Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)450.

2819. Μ. Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 253.

2820. Διον. Κόκκινου, ό.π., τόμ. ΙΑ', σ. 264.

2821. Α. Λιγνού, Αρχ. Κοινότητος Ύδρας, τόμ. ΙΓ', σ. 317-9. Διον. Κόκκινου, ό.π., τόμ. ΙΑ', σ. 287. Λεπτομέρειες βλέπε: Ματθαίου Τρατνερ, Περιγραφή της εν Ναυαρίνο Ναυμαχίας και των αμέσως προηγούμενων, Βουδαπέστη 1829.

«Προς το Σεβ. Βουλευτικόν Σώμα και Σεβ. Αντικυβέρνησιν.

Αγγέλλομεν προς την Σεβ. Διοίκησιν ότι χθες προς το εσπέρας ανεχώρησαν εντεύθεν αι δύο φρεγάται, η ρωσική και ο καπετάν Άμιλτον και σήμερον περί τας εννέα ώρας της ημέρας²⁸²² ηκούσθη πόλεμος πεισματώδης και αδιάκοπος, ώστε επικρατεί μέχρι αυτής της στιγμής, η ώρα εις τας 11.

Ο πόλεμος γίνεται μέσα εις το Νεόκαστρον²⁸²³ και μεταξύ του αδιακόπου κονοιοβολισμού ηκούσθησαν και δύο κρότοι ανώτεροι των άλλων, και συμπεραίνομεν ότι άναψαν μπαρουτοθήκες τινών πλοίων. Όθεν κατά χρέος δι' επίτηδες πεζού ειδοπιούμεν την Σεβ. Διοίκησιν. Και μένομεν.

1827 Οκτωβρίου 8 εν Αλμυρώ.

Οι οπλαρχηγοί της Σπάρτης

Διονύσιος Μούρτζινος, Νικολάκης Χρηστάας, Παναγιώτης Καπετανάκης²⁸²⁴, Αντ. Μαυρομιχάλης²⁸²⁵, Γαλάνης Κουμουνδουράκης²⁸²⁶, Παναγιωτάκης Δουράκης²⁸²⁷.

Από τη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁸²⁸ πληροφορούμεθα ότι μετά τη ναυμαχία του Ναβαρίνου, στις 12/24 Οκτωβρίου 1827, ο διοικητής της αγγλικής μοίρας αντιστόλαρχος Εδουάρδος Κόδριγκτον, απευθυνόμενος στα πληρώματα των πλοίων του, έγγραψε σε ημερήσια διαταγή: «...Οι συμμαχούντες αρχηγοί προείπον ότι θέλουν καταστρέψει τον τουρκοαιγυπτιακόν στόλον, εάν μία μόνη σφαίρα πέση καθ' οποιασδήποτε των τριών σημαίων και έφερον εις έκβασιν την υπόσχεσίν των καθ' όλην την έκτασιν διά της βοήθειάς των γενναίων ανδρών, τους οποίους αισθάνοντο ευχαρίστησιν ότι αδικούσαν. Από τον στόλον συνιστάμενον από εξήκοντα πλοία δεν έμειναν ειμή μια φρεγάτα και δεκαπέντε μικρότερα πλοία, μη όντα και αυτά επιτήδεια να πλευώσωσι. Τοιαύτη νίκη επόμενον ήτο να αγορασθή με θυσίαν ζωής. Ο Αρχηγός²⁸²⁹ λυπείται βαθέως ότι έχασε πολλούς των αρίστων και γενναίων, παρηγορείται δε οπωσούν, ότι απέθανον υπηρετούντες την πατρίδα των και αγωνιζόμενοι υπέρ της πασχούσης ανθρωπότητας...».

Στη «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος»²⁸³⁰ αναφέρονται ακόμη τα ακόλουθα από τα γεγονότα του Αλμυρού: «...Την ημέραν, καθ' ην συνέβη η εν Νεοκάστρω ναυμα-

2822. Αντιστοιχεί στην τρίτη απογευματινή.

2823. Σ τ η ρ η τ ο υ Έ λ λ η ν ο ς, Περιγραφή της εν Ναυαρίνω Ναυμαχίας (μετάφραση από τη γερμανική γλώσσα), Πέστη 1829. Θ α ν ά σ η Χ ρ ή σ τ ο υ, ό.π., σ. 426.

2824. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, Λακωνικά Σπουδαί 8(1986)484 κ.ε.

2825. Κ. Α. Κ ο τ σ ώ ν η, ό.π., Αντώνιος Πιέρου Μαυρομιχάλης, Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)450-1.

2826. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Γαλάνης Κουμουνδουράκης, Μεσσηνιακά Χρονικά 3(2003-7)265.

2827. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Η οικογένεια Δουράκη της Καστάνιας, Λακωνικά Σπουδαί 16(2002)282.

2828. «Γ ε ν ι κ ή Ε φ η μ ε ρ ί ς τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς», αριθ. φ. 70 της 22 Οκτωβρίου 1827, σ. 278.

2829. Οι απώλειες των συμμάχων ήταν μεγάλες, Άγγλοι: νεκροί 74, τραυματίες 198. Γάλλοι: νεκροί 43, τραυματίες 141 και Ρώσοι νεκροί 59, τραυματίες 139. «Γ ε ν ι κ ή Ε φ η μ ε ρ ί ς τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς», αριθ. φ. 69 της 19 Οκτωβρίου 1827, σ. 275.

2830. «Γ ε ν ι κ ή Ε φ η μ ε ρ ί ς τ η ς Ε λ λ ά δ ο ς», αριθ. φ. 73 της 2 Νοεμβρίου 1927, σ. 292.

χία, ο εχθρός με ικανόν ιππικόν και πεζικόν στράτευμα εδοκίμαζε να εφορμήση κατά της Σπάρτης, οι δε ημέτεροι οι φυλάττοντες την θέσιν του Αλμυρού, καλώς ωχυρωμένοι, κατεγίνοντο εις αντίκρουσίν του. Η βοή του συνεχούς κανονοβολισμού δεν άφησεν ούτε εις το εν ούτε εις το άλλο μέρος ν' αμφιβάλλη περί του γινομένου· όθεν οι μεν εχθροί αμέσως οπισθοδρόμησαν, διότι ενώ αυτοί ήθελον κάμει την έφοδον διά ξηράς, επρόσμενον και ναυτικόν, διά να υποστηρίξη τα κινήματά των διά θαλάσσης, το οποίον είδον πλέον ματαιωμένον· οι δε ημέτεροι αρχηγοί ανυπόμονοι όντες περί του αποβησομένου της ναυμαχίας, και μη αμφιβάλλοντες σχεδόν ότι η νίκη ήθελε είναι από το μέρος των Συμμάχων χριστιανών, απεφάσισαν να στείλωσι μίαν γολέτταν εις Νεόκαστρον, και δι' επιστολής των προς τους τρεις ναυάρχους επηύχοντο νίκην. Εις την τολμηράν δε ταύτην υπηρεσίαν επρόσφερον εαυτόν προθύμως ο γενναίος νέος Ηλίας Μαυρομιχάλης (Κατσάκος) ο διά την ανδρείαν του επονομασθείς Διομήδης· ούτος εμβάς εις Σπαρτιατικήν γολέτταν εισέπλευσε αφόβως εις τον λιμένα του Νεοκάστρου, με αναπεπταμένην την Ελληνικήν σημαίαν υποκάτω των εχθρικών κανονοστασίων.

Οι ναύαρχοι έκαμαν την εξής απόκρισιν:

«Προς τους κυρίους καπετάνους Διονύσιον Μούρτζινον, Αντώνιον Μαυρομιχάλην, Νικήτα Σταματελόπουλον και λοιπούς.

»Κύριοι.

»Ελάβαμεν το προς ημάς διευθυνθέν γράμμα σας περί της κατά το Νεόκαστρον νίκης. Αύτη η νίκη έγεινε κατά των Τούρκων αρχηγών, την οποίαν επέσυρε κατ' αυτών η απιστία, η ισχυρογνωμοσύνη και η τολμηρά εγχειρίσις των κατά των συμμαχικών δυνάμεων.

»Επιθυμούμεν, κύριοι, ώστε η φθορά των θαλασσιών δυνάμεων, αίτινες σας πολióρκουν, να συμβάλλη με τρόπον αποφασιστικόν εις την τύχην της πατρίδος σας, και εμπνέουσάν σας πάσαν εμπιστοσύνην εις τας αποφάσεις της θείας προνοίας να σας αποκαταστήση επιμελεστέρους εις τα χρέη σας, ομοφωνοτέρους προς αλλήλους και τέλος αξίους των μερίμνων και της υπολήψεως των εξευγενισμένων εθνών.

11(23) Οκτωβρίου 1827, εκ του λιμένος του Νεοκάστρου.

Εδ. Κόδριγκτων, Κ. Αιδην, Δεριγνής».

Κυβερνήτης ο Ιωάννης Καποδίστριας

Με το πέρασμα στον καινούριο χρόνο, 1828, άρχισε για την Ελλάδα μια νέα περίοδος και φύσηξε άνεμος δημιουργίας. Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας²⁸³¹ στις 7 Ιανουαρίου 1828 αποβιβάστηκε στο Ναύπλιο και στις 11 εγκαταστάθηκε στην Αίγινα, όπου ήταν τότε η προσωρινή έδρα της Αντικυβερνητικής Επιτροπής. Παντού έγινε δεκτός από το λαό σαν Μεσσίας, μόνο οι Αγγλόφιλοι, δηλαδή οι Κου-

2831. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», έτος Γ', αριθ. φ. 3 της 11 Ιανουαρίου 1828, σ. 10 και αριθ. φ. 4 της 14 Ιανουαρίου 1828, σ. 13.

*Ιωάννης Καποδίστριας
Ο Κυβερνήτης και θεμελιωτής του Ελληνικού κράτους.*

ντουριώτηδες και οι ομόφρονές τους, πολλοί από τους οποίους ήταν αργυρώνητοι, άρχισαν από την πρώτη στιγμή να τον αντιπολιτεύονται.

Η Ρούμελη είχε σκύψει το κεφάλι και το δυτικό τμήμα της Πελοποννήσου, από τη Μεθώνη ως την Πάτρα, βρισκόταν ακόμη κάτω από το πέλμα του Ιμπραήμ. Η Αργολίδα και η Κορινθία με τα φρούριά τους εξουσιάζονταν από αυτοδιοίκτους στρατιωτικούς. Η οικονομική κατάσταση των νησιών ήταν απογοητευτική. Δεν υπήρχε κρατική οργάνωση και η διοίκηση ήταν μόνο κατ' όνομα. Παντού υπήρχε φτώχεια και δυστυχία, ιδιαίτερα σε όσους είχαν αναγκασθεί από την παρουσία των Αιγυπτίων να ζητήσουν τη σωτηρία τους στην προσφυγιά²⁸³².

Ο Κυβερνήτης²⁸³³ βρήκε πραγματικά χάος και άρχισε αμέσως την προσπάθεια να βάλει τάξη και να οργανώσει το κράτος. Έλαβε δραστικά μέτρα κατά της πειρατείας, στην οποία είχαν συμμετοχή και οι Μανιάτες. Η Αντικυβερνητική Επιτροπή παραιτήθηκε και ο Ιω. Καποδίστριας αντικατέστησε τη νομοθετική λειτουργία της Βουλής με ένα γνωμοδοτικό σώμα, το Πανελλήνιο, στο οποίο συμπεριέλαβε και τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Στις 20 Μαΐου 1828 ο Κυβερνήτης συνέστησε το Προσωρινό Πολεμικό Δικαστήριο, μέλος του οποίου διορίστηκε πάλι ο Πετρόμπεη Μαυρομιχάλης²⁸³⁴.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε την υποψία ότι, αφού ο Ιμπραήμ θα έμενε ανεμπόδιστος στις χερσαίες επιχειρήσεις του από τους συμμαχικούς στόλους, θα μπορούσε κάποια στιγμή να επιτεθεί αιφνίδια στη Μάνη και να εισβάλλει σ' αυτή. Γι' αυτό έστειλε στο Αλμυρό τον Ιωάννη Γενοβέλη με το πρόσχημα της δίωξης της πειρατείας, αλλά ουσιαστικά για να κατασκοπεύει τις κινήσεις του Ιμπραήμ. Υπήρξε κατά κάποιο τρόπο ο πρώτος κυβερνητικός διοικητής, πριν να αναλάβουν υπηρεσία οι Έκτακτοι Επίτροποι.

Με διάταγμα του Κυβερνήτη²⁸³⁵ της 13^{ης} Απριλίου, με το οποίο η Πελοπόννησος διαιρέθηκε σε επτά τμήματα (νομούς), η Μάνη χωρίστηκε σε ανατολική και δυτι-

2832. Το Δεκέμβριο του 1827 ο Henry Post, ο οποίος έφερε τρόφιμα από την Αμερική και τα μοίρασε στους πρόσφυγες, περιέγραψε την εικόνα που παρουσίαζε το Αλμυρό, (A visit to Greece and Constantino-
ple in the year 1827-8, New York 1830, σ. 80): «...Χιλιάδες δυστυχισμένοι είχαν συγκεντρωθεί γύρω από τα χω-
ριά και ζούσαν σε σπιλιές και σε σχισμές βράχων, σε κατάσταση ολοκληρωτικής στέρξης, έτοιμοι να πεθάνουν
από έλλειψη των συνηθέστερων και στοιχειοδέστερων αναγκαιών ειδών για τη ζωή. Κυρίως ήταν πρόσφυγες από
άλλα μέρη της χώρας, εξόριστοι από τα πατρογονικά τους εδάφη, που είχαν φύγει από τα ερημωμένα χωράφια
τους και τα καμμένα σπίτια τους και τώρα πάσχιζαν να σώσουν την άθλια και χωρίς ελπίδα ύπαρξή τους, με
μέσα που η ανθρωπότητα δεν μπορεί να αντικρύξει...». Για τη διανομή τροφίμων από την Αμερική αλλά και τη
φιλοξενία των προσφύγων από τους Μανιάτες έχουμε και την μαρτυρία της «Γενικής Εφημερίδος
της Ελλάδος», έτος Γ', αριθ. φ. 9, της 4 Φεβρουαρίου 1828, σ. 40, η οποία γράφει: «...και η προς τους κα-
ταφεύγοντας εις την Σπάρτην Πελοποννησίους μεγαλόψυχος φιλοξενία απέδειξαν αξίους και αληθείς απογόνους
των παλαιών Σπαρτιατών...». Ο Φωτάκος γράφει για τους πρόσφυγες στα Απομνημονευμάτά του, ό.π., σ. 537:
«...αυτοί επιλοξενήθησαν πολύ από τους Μανιάτας...».

2833. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 5-6, σσ. 19, 21, 23. 27.

2834. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 37 της 23 Μαΐου 1828, σ. 152.

2835. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 27 της 18 Απριλίου 1828, σ. 111.

κή. Η μεν ανατολική ανήκε πλέον στο τμήμα Λακωνίας μαζί με τη Μονεμβασιά, τον Πραστό και το Μυστρά, ενώ η δυτική Μάνη μαζί με τις επαρχίες Νησιού (Μεσσήνης), Καλαμάτας, Ανδρούσης, Εμλακίων, Λεονταρίου και Μικρομάνης αποτέλεσαν το τμήμα Κάτω Μεσσηνίας. Μετά από λίγες ημέρες διόρισε Έκτακτο Επίτροπο Λακωνίας τον Ιωάννη Γενοβέλη και στο τμήμα Κάτω Μεσσηνίας το Γεώργιο Ψύλλα²⁸³⁶. Η διαίρεση αυτή της Μάνης²⁸³⁷ δυσaráεστησε τους κατοίκους της.

Στις 17 Μαΐου 1828 απευθυνόμενος στους κατοίκους της Ανατολικής Μάνης ο Ιω. Γενοβέλης αναφέρθηκε στην άθλια κατάσταση η οποία επικρατούσε, ώστε συγγενής να σκοτώνει συγγενή, φίλος το φίλο και συμπολίτης το συμπολίτη. Ακόμη συμβούλευε και διέταξε: «...να παύσητε αυτά τα εχθρικά κινήματα και να αγαπηθήτε διά να συζήσητε εις το εξής ως συμπολίται και καλοί Έλληνες διά να αποκτήσητε την εύνοιαν και αγάπη της εξοχότητός του τού Κυβερνήτου μας...». Βέβαια με τις συμβουλές δεν πέτυχε τίποτε.

Στις 19 Μαΐου ο Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας Ιωάννης Γενοβέλης²⁸³⁸ διακήρυξε την απαγόρευση της οπλοφορίας. Παρά τη διαταγή αυτή οι τοπικές συγκρούσεις ήταν συνεχείς. Σε αχρονολόγητο έγγραφο²⁸³⁹, απευθυνόμενο στον Κυβερνήτη, αναφέρεται ότι σε όλη τη Μάνη γίνονταν εμφύλιες συρράξεις και όπου δεν υπήρχαν συγκρούσεις, επικρατούσε κλίμα δυσπιστίας του ενός προς τον άλλον.

Στη Λάγια, τα Τσικαλιά και το Νήφι υπήρχαν συγκρούσεις και στις 28 Μαΐου έγινε από τον Ιωάννη Γενοβέλη²⁸⁴⁰ έκκληση στον θεοφύλακτο Επίσκοπο Λαγίας Μακάριο και στον Πανοσιότατο Καθηγούμενο κυρ Ιωαννίκιο από το μοναστήρι των Πιοντών να συνεργασθούν για να ειρηνεύσουν τα χωριά. Την επομένη ημέρα έστειλε γράμμα στη Ριγανόχωρα να μονιάσουν οι Δασκαλιάνοι με τους Μοριάνους. Συγχρόνως έγραψε στα χωριά της επαρχίας Κολοκυνθίου Χιμάρα, Λουκάδικα, Φλομοχώρι, Κότρωνα, Γωνέα, Ριγανόχωρα και Κάβαλο και έστειλε τον Ιω. Στρατάκο (από την επαρχία Κολοκυνθίου) για να τους συμφιλιώσει και με την παραίνεση να μη συνεχιστούν: «...τα παλαιά σας πάθη, τας δυστυχίας, τους φόνους, κλοπάς, και αδικίας όσαι σας φέρνουν εις αυτήν την αθλίαν κατάστασιν, να φιλιωθήτε και αγαπηθήτε ώστε να ζήτε εις το εξής ως αδελφοί, να αγαπά και να βοηθή ο ένας τον άλλον...».

2836. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 28 της 21 Απριλίου 1828, σ. 116.

2837. Ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Νικόλαος Χρηστάς και ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ευρισκόμενοι στον Πόρο, διαμαρτυρήθηκαν για τη διαίρεση της Μάνης και εξέφρασαν την ευχή να γίνει στο μέλλον διόρθωση. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 70, έγγρ. 50 της 19 Μαΐου 1828.

2838. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 11 της 19 Μαΐου 1828 και έγγρ. 24-25 αχρονολόγητα και έγγρ. 6 της 17 Μαΐου 1828.

2839. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, αχρονολόγητο, τελευταίο στο φάκελο.

2840. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, , έγγρ. 17 της 28 Μαΐου 1828 και έγγρ. 20, και έγγρ. 19 και 20 της 29 Μαΐου 1828.

Ο Δ. Δραγωνάκος-Γρηγοράκης²⁸⁴¹ κατηγορήσε το Νικόλαο Καρακισάκο-Φελούρη και το Σωτήρη Φελούρη για αρπαγές.

Στα μέσα Ιουνίου 1828 ο Κυβερνήτης²⁸⁴² έκανε περιοδεία σε διάφορα μέρη της Ελλάδος και πρώτα πέρασε από τη Μονεμβασία, στην οποία εγκατέστησε φρούραρχο τον Κ. Κανάρη σε αντικατάσταση του Ιωάννη-Κατσή Μαυρομιχάλη. Στη συνέχεια πήγε στη Δυτική Ελλάδα, επισκέφθηκε το Δραγαμέστο (Αστακό) και το στρατόπεδο του Church, γύρισε στις 7 Ιουλίου και αποβιβάστηκε στη Μπούκα της Μεσσηνίας. Την επομένη πέρασε από την κατεστραμμένη και ερημωμένη Καλαμάτα και επισκέφθηκε το Αρμυρό. Από εκεί επέστρεψε στην έδρα του διά ξηράς, για να έχει προσωπική αντίληψη της κατάστασης που επικρατούσε στην ύπαιθρο χώρα.

Στο Αλμυρό τον συνόδευσαν ο Έκτακτος Επίτροπος Κάτω Μεσσηνίας Γεώργιος Ψύλλας²⁸⁴³ και ο στρατηγός Νικήτας Σταματελλόπουλος. Εκεί οι Δημογέροντες Σταυροπηγίου²⁸⁴⁴ του ενεχείρισαν επιστολή, στην οποία ζητούσαν να διασφαλισθούν διάφορα έξοδα, όπως της λειτουργίας σχολείου: «...Παραχωρήσατε τον μικρόν πόρον, όπου ζητούμεν, ήτοι τον του τελωνείου της Επαρχίας μας, όστις θέλει χρησιμεύσει εις απάντησιν των εξόδων του γραφείου και του γραμματέως, του συστηθησομένου Αλληλοδιδασκτικού σχολείου και επιδιορθώσεως της μικράς μας εκκλησίας...». Δεν γνωρίζουμε, αν ικανοποιήθηκε το αίτημα της Δημογεροντίας του Αρμυρού. Αλλά το επόμενο καλοκαίρι που πέρασε από εκεί ο χαρτογράφος της Γαλλικής Επιστημονικής Αποστολής Bory de Saint Vincent²⁸⁴⁵ είδε ότι λειτουργούσε σχολείο.

Στις 3 Οκτωβρίου έφθασε ο Κυβερνήτης²⁸⁴⁶ στο Ναύπλιο και έγινε δεκτός με μεγάλη χαρά από το λαό, τον κλήρο και τις αρχές που είχαν παραμείνει στο Ναύπλιο.

Η πανώλη

Τα αιγυπτιακά στρατεύματα των Μεσσηνιακών φρουριών μαστίζονταν από κρούσματα πανώλης και υπήρχε ο κίνδυνος να επεκταθεί σε επιδημική μορφή και στις ελληνικές επαρχίες. Ακόμη στα τέλη Απριλίου 1828 είχαν αναφερθεί κρού-

2841. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, , έγγρ. 22 αχρονολόγητο

2842. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 51, της 18 Ιουλίου 1828, σ. 209. Μ. Οικονόμου, σ. 276.

2843. Γεωργίου Ψύλλας, Απομνημονεύματα του βίου μου, έκδ. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1974, σ. 147 κ.ε. Ο Γ. Ψύλλας εκφράζεται μεροληπτικά εναντίον όσων ήταν φιλικοί προς τον Κυβερνήτη, ιδιαίτερα στέκει ως βρυχόμενος λέων απέναντι στον Νικήτα Σταματελλόπουλο, τον Διονύσιο Μούρτζινο κ.ά. Υποστηρίζει τους Μαυρομιχαλαίους, μερικές δε φορές απέναντι τους γίνεται γλοιώδης και ακόμη είναι υπέρ του Πιέρου Πατριαρχέα, ο οποίος ήταν εχθρός του Διονυσίου Μούρτζινου και βλέπει με καλό μάτι όλους όσους αποδείχθηκαν εχθροί τού Ιω. Καποδίστρια.

2844. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 90, έγγρ. της 6 Ιουλίου 1828. Δημογέροντες Σταυροπηγίου ήταν ο Χριστόδουλος Καπετανάκης, ο Μιχαήλ Νικητάκης, ο Κωνσταντίνος Κουτήφαρης και ο Ιωάννης Λογοθέτης.

2845. Bory de Saint Vincent, Expedition Scientifique de Morea, Section Physique, Paris 1832, τόμ. 1, σ. 343.

2846. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 73, της 3 Οκτωβρίου 1828, σ. 301.

σματα πανώλης στην Ύδρα και τις Σπέτσες²⁸⁴⁷. Η Κυβέρνηση²⁸⁴⁸ έλαβε τα απαιτούμενα μέτρα. Δόθηκαν αμέσως εντολές να ιδρυθούν υγειονομεία σε όλα τα παράλια. Με τις οδηγίες συνιστούσαν να καπνίζονται τα γράμματα και να χρησιμοποιούν το ξύδι για απολύμανση (τότε ακόμη δεν γνώριζαν για την ύπαρξη μικροβίων ως παθογόνων αιτιών της νόσου). Δεν επιτρεπόταν στους κατοίκους των χωριών με λιμάνια να επικοινωνούν με τους ναυτικούς υπόπτων πλοίων. Ακόμη όφειλαν στα διαβατήρια των πλοίων να σημειώνεται ότι το λιμάνι από το οποίο πέρασε το πλοίο ήταν καθαρό ή υπήρχαν κρούσματα μεταδοτικής νόσου.

Ο Έκτακτος Επίτροπος Κάτω Μεσσηνίας, Γεώργιος Ψύλλας²⁸⁴⁹, ανέφερε στον Κυβερνήτη ότι είναι αδύνατον να προφυλαχθούν από τη μετάδοση της πανώλης, διότι τα μέτρα προφύλαξης κρίνονταν ανεπαρκή. Υπήρχαν αιχμάλωτοι, οι οποίοι δραπέτευαν από τις φυλακές των μεσσηνιακών φρουριών και επέστρεφαν στους δικούς τους ή προσέρχονταν λιποτάκτες από τον εχθρικό στρατό και ήταν δύσκολο να απομονωθούν και να γίνει η απαιτούμενη κάθαρση. Να σημειωθεί ότι κοντά στα φρούρια, πάνω σε υψώματα, οι Έλληνες είχαν εγκαταστήσει σκοπιές²⁸⁵⁰ για να παρατηρούν τις κινήσεις των εχθρών, ώστε, όταν αυτοί εκστρατεύουν, να ειδοποιούνται με σήματα ή φανούς οι κάτοικοι, που είχαν γυρίσει στα κτήματά τους, να κρύβονται για να αποφύγουν την αιχμαλωσία. Δόθηκαν εντολές και στις σκοπιές να μην επιτρέπουν να περνούν άτομα από μολυσμένες περιοχές. Ακόμη εκφραζόταν ο φόβος ότι η πανώλη μπορούσε να μεταδοθεί από τους Αιγύπτιους στρατιώτες στους προσκυνημένους κατοίκους της Ηλείας, οι οποίοι έρχονταν σε επαφή μαζί τους.

Ο Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας Ιωάννης Γενοβέλης²⁸⁵¹, από τη Λογκάστρα, στις 22 Ιουνίου 1828, έστειλε στον Έκτακτο Επίτροπο Αργολίδος έγγραφο, στο οποίο αναφέρονται τα μέτρα που έλαβε για τον περιορισμό της νόσου: «...Η Επιτροπεία αφ' ης ώρας ανεφάνη, και ήκουσε την εις την ξηράν προσβολήν της Πανώλης Νόσου, έλαβε τα δραστήρια περί τούτου μέτρα, διώρισε εις τα παράλια και εις τας αναγκαίας θέσεις, πόλεις, και οδούς του τμήματος τας υγειονομικάς φυλακάς, τας εφοδιάσε με λεπτομερείς οδηγίας και με στρατιωτικήν φρουράν. Διώρισε εις Λε<ω>νίδιον (εκτός του Αστυγειονομείου) και άλλους αξίους άνδρας και επερίζωσαν όλας τας διόδους, δι ων εισέρχονται έξωθεν εις την πόλιν εκείνην με σώματα φυλάκων, και με ένα έφορον Γενικόν, και με χωριστόν σώμα διά να παρατηρεί αυτάς ημέρα

2847. Σ π. Τ ρ ι κ ο ύ π η, ό.π., τόμ. Δ', σ. 179. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 60, έγγρ. 039 της 29 Απριλίου 1828.

2848. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 29, της 25 Απριλίου 1828, σ. 121-2 και αριθ. φ. 32, της 5 Μαΐου 1828, σ. 131 και 132-3 και αριθ. φ. 34, της 12 Μαΐου 1828, σ. 140-1 και αριθ. φ. 38 της 26 Μαΐου 1828, σ. 155 και αριθ. φ. 41 της 9 Ιουνίου 1828, σ. 170-1.

2849. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 74, έγγρ. 152 της 27 Μαΐου 1828. Παρεμφερή μέτρα έλαβε και ο Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας Ιω. Γενοβέλης. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 79, έγγρ. της 3 Ιουνίου 1828.

2850. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 45, έγγρ. 070 της 5 Απριλίου 1828.

2851. Γ Α Κ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 24, έγγρ. 067 της 22 Ιουνίου 1828.

και νύκτα, και να τας επιτάττη εις την εκπλήρωσιν των χρεών των, διώρισε και ήδη γενικήν εφορίαν καθ' όλον το τμήμα υγειονομικήν, τέλος πάντων έκαμεν ό,τι ηδύνατο, και προς το παρόν δόξα τω αγίω θεώ το Τμήμα τούτο χαίρει υγείαν, και είθε η θεία πρόνοια να το διαφυλάξη και εις το εξής...». Επειδή εκείνες τις ημέρες ο Κυβερνήτης βρισκόταν σε περιοδεία στη Λακωνία και Μεσσηνία, ο Γενοβέλης έστειλε στο Αλμυρό τα έγγραφα που προοριζόνταν για τον Ιω. Καποδίστρια, προκειμένου να του τα παραδώσουν, όπου κι αν βρισκόταν.

Τουρκικά γράμματα, τα οποία έγιναν γνωστά στους Έλληνες²⁸⁵², περιγράφουν την «...αθλίαν κατάστασιν του φρουρίου Κορώνης, ότι έως τώρα απέθανον από την πανώλην υπέρ τους 700 Τούρκους, ότι πάσαν ημέραν αποθνήσκουν από 12-13 δεν έμεινεν ούτε τοπεξής (κανονιέρης) ούτε άνθρωπος να γεμίση τα κανόνια». Οι κάτοικοι της Κορώνης κατέχονταν από το φόβο μήπως επιπέσουν οι Έλληνες και κυριεύσουν το φρούριο.

Στο τελευταίο δεκαήμερο του Ιουνίου είχαν πάψει να ακούγονται νέα κρούσματα της πανώλης²⁸⁵³. Τελικά οι Γάλλοι του εκστρατευτικού σώματος, το οποίο διοικούσε ο Μαρχίων Μαιζών και είχε αποβιβασθεί στο Πεταλίδι, αντιμετώπισαν τα τελευταία κρούσματα στην περιοχή των Καλαβρύτων²⁸⁵⁴.

Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως

Το Πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως, ίσως επειδή πείστηκε από την τουρκική κυβέρνηση ή για να μη χάσει μέρος των εσόδων του με την απόσπαση της Νέας Ελλάδος από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, έστειλε μερικούς επισκόπους να πείσουν τους Έλληνες να δεχθούν να γίνουν και πάλι ραγιάδες της τουρκίας²⁸⁵⁵. Πέρασαν οι επίσκοποι και από το Αρμυρό²⁸⁵⁶, αλλά δεν παρέσυραν κανέναν, αφού δεν τους δόθηκε άδεια επικοινωνίας με το λαό.

Η φιλοτουρκική στάση του Πατριαρχείου²⁸⁵⁷ ήταν γνωστή και από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας, διότι δεν θα μπορούσε φανερά να υποστηρίξει την απελευθέρωση των Ελλήνων από τον τουρκικό ζυγό. Το 1812 ο Πατριάρχης Ιερεμίας, απευθυνόμενος στους Μανιάτες, με την ευκαιρία της ανάληψης των καθηκόντων του Μπέη της Μάνης από το Θεόδωρο Γρηγοράκη, έγραψε τα ακόλουθα: «...Εν από

2852. Γ Α Κ, Διοικ. Επιτρ., φάκ. 183, έγγρ. 70 της 21 Μαΐου 1826.

2853. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 87, έγγρ. 070 της 22 Ιουνίου 1828.

2854. Ν. Σ π η λ ι ά δ ο υ, Απομνημονεύματα, τόμ. Δ', σ. 73.

2855. Σ π. Τ ρ ι κ ο ύ π η, ό.π., τόμ. Δ', σ. 180. Η αποστολή των αρχιερέων κλπ. ήθελε να συγκεντρώσει υπογραφές από τους Έλληνες της Πελοποννήσου ότι υποτάσσονται εις την Πύλη, ώστε οι χριστιανοί βασιλείς να πάψουν να ασχολούνται με τα θέματα της Ελλάδος. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 60, έγγρ. 035 της 30 Απριλίου 1828.

2856. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 68, έγγρ. 7 της 13 Μαΐου 1828, και έγγρ. 6 της 15 Μαΐου 1828.

2857. Σ. Β. Κ ο υ γ έ α, Ιστορικάί πηγαί διά την ηγεμονίαν της Μάνης, Πελοποννησιακά 5(1962)66.

τα πρώτα και κύρια χρέη του Χριστιανισμού είναι και η άκρα υποταγή και ευπείθεια προς την θεόθεν εφ' ημάς τεταγμένην κραταιάν και αήτητον βασιλείαν, η οποία ως τροφός και ευεργέτης όλων ημών των υποτελών αυτής ραγιαδών φροντίζει αείποτε υπέρ της κοινής ησυχίας μας και ανέσεως και επιδαψιλεύει εις όλους μας τα άφθονα και βασιλικά αυτής ελέη, διά τούτο και παρά της εκκλησίας μας προσταζόμεθα ρητώς να φερώμεθα με κάθε πίστην και σαδακάτι και με κάθε τελείαν υποταγήν «υποταγείτε γαρ φυσί πάσα ανθρωπίνη κτήσει διά τον Κύριον, είτε βασιλεί ως υπερέχοντι, είτε ηγεμόσιν, ως δι' αυτού πεμπομένοις». Κύριος γαρ καθιστά βασιλείς επί γης και ουκ έστιν εξουσία ειμή παρά θεού...».

Ο Κυβερνήτης²⁸⁵⁸, για το θέμα της επίσκεψης των Αρχιερέων του Πατριαρχείου της Κωνσταντινουπόλεως, απευθυνόμενος στους Εκτάκτους Επιτρόπους, έγραψε από το Ναύπλιο στις 21 Απριλίου 1828 τα ακόλουθα: «...Η Πόρτα διά σκοπούς αφορώντας τα συμφέροντά της εξαποστέλλει εις Ελλάδα Αρχιερείς και τινες εκ των αυλικών του Πατριαρχείου... Ανάγκη μεγάλη προς τούτοις να προσέξετε και εις τα κινήματά των είτε πολιτικά, είτε υπό το πρόσχημα της θρησκείας τα οποία ήθελον μεταχειρισθεί εις το να εξαπατήσωσι τινάς εκ των απλουστέρων Έλληνας του λαού της Ελλάδος, ματαιώνοντες τα ολέθρια ταύτα με την φρόνησίν σας και ικανότητα, πληροφορούντες εν ταυτώ και την Κυβέρνησιν... η ίδια Πατριαρχική εγκύκλιος η οποία δεν αφίνει καμμίαν αμφιβολίαν εις τους μέλλοντας ολεθρίους σκοπούς της Πόρτας κατά της Ελλάδος, Σας χορηγεί όλην την απαιτουμένην ύλην».

Ακόμη στις οδηγίες του Κυβερνήτη ήταν, ότι σε περίπτωση που οι Αρχιερείς δεν θα απευθύνονταν καθόλου στις Διοικητικές αρχές και αυτές θα όφειλαν να αδιαφορήσουν γι' αυτούς. Αν όμως έρχονταν σε επικοινωνία με τους εκπροσώπους της Διοίκησης, τότε θα έπρεπε να τους διευκολύνουν και να τους δώσουν συνοδεία για το δρόμο τους.

Από αναφορά της 23^{ης} Απριλίου 1828 του Αστυνόμου Μεσσηνίας Κωνσταντίνου Κυριακού προς τον Κυβερνήτη²⁸⁵⁹ πληροφορούμεθα ότι από την Κωνσταντινούπολη ξεκίνησαν διά ξηράς οι Αρχιερείς Χαλκιδώνος και Νικαίας μετά του Μεγάλου Πρωτοσυγκέλλου του Πατριαρχείου και ερχόμενοι στην τότε Ελλάδα πήραν μαζί τους τους αρχιερείς της Λαρίσσης και των Ιωαννίνων και έφθασαν στην Πάτρα. Από εκεί με ισχυρή συνοδεία τουρκικού στρατού πέρασαν από τη Γαστούνη και έφθασαν στις 22 Απριλίου στη Μεθώνη, για να συναντηθούν με τον Ιμπραήμ. Στις 23 Απριλίου πήγαν στη Φρουτζάλα (Θουρία). Εκεί καθυστέρησαν αρκετές ημέρες, προφανώς επειδή στο στρατόπεδο του Ιμπραήμ υπήρχε επιδημία πανώλης και έπρεπε να κάνουν την απαραίτητη καραντίνα. Εκτός αυτού αναφέρθηκε η παρουσία τους στην Κυβέρνηση και έπρεπε να πάρουν την έγκρισή της, για να τους επιτρέψουν να συνεχίσουν την πορεία τους. Οι Αρχιερείς εξέφρασαν φόβους

2858. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 56, έγγρ. 71 της 21 Απριλίου 1828.

2859. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 57, έγγρ. 57 της 22-23 Απριλίου 1828.

μήπως η καθυστέρηση αυτή κάνει το Σουλτάνο να υποπτευθεί το ρόλο τους και κακοποιήσει τους χριστιανούς των επαρχιών τους²⁸⁶⁰.

Ο Ιωάννης Γενοβέλης²⁸⁶¹, Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας, ο οποίος τους υποδέχθηκε στη Φρουτζάλα, τους έκανε γνωστό ότι θα πρέπει την αιτία της αποστολής τους, να την αναφέρουν μόνο στον Κυβερνήτη και σε κανέναν άλλον. Αυτό το ζήτησαν εγγράφως για να δικαιολογηθούν απέναντι στο Σουλτάνο για τη σιωπή τους.

Επόμενος σταθμός των Αρχιερέων του Πατριαρχείου ήταν το Αλμυρό²⁸⁶², στο οποίο έφθασαν στις 12 Μαΐου. Από εκεί ξεκίνησαν για το Μυστρά με τη συνοδεία του Ιωάννη Γενοβέλη, με τελικό προορισμό το Άστρος της Κυνουρίας. Την απάντηση στον Πατριάρχη θα έδιδε ο ίδιος ο Κυβερνήτης²⁸⁶³.

Ο Αρχιστράτηγος R. Church στη Δυτική Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε, η Γ' Εθνική Συνέλευση εξέλεξε στις 2 Απριλίου 1827 ως Αρχιστράτηγο των Ελληνικών στρατευμάτων τον Άγγλο Ριχάρδο Τσερτς ή Τσωρτς (R. Church). Ο νέος Αρχιστράτηγος²⁸⁶⁴ είχε στόχο να επιδιώξει να εξουσιάζουν οι Έλληνες όσον το δυνατόν περισσότερα εδάφη, ώστε μελλοντικά τα σύνορα της νέας χώρας να χαραχθούν ευνοϊκότερα για την Ελλάδα. Επειδή στη δυτική Στερεά Ελλάδα είχαν επικρατήσει οι Τούρκοι, έπρεπε να γίνει κάποια επέμβαση για την κατάληψη της περιοχής εκείνης. Γι' αυτό ο R. Church²⁸⁶⁵ συγκέντρωσε 800 άνδρες στη βόρειο-δυτική Πελοπόννησο και στις 18-19 Νοεμβρίου 1827 από τον όρμο της Αχαΐας Καραβοστάσι (απέναντι από το Μεσολόγγι) διαπεραιώθηκε στο Δραγαμέστο (Αστακό) της δυτικής Στερεάς Ελλάδος, όπου και στρατοπέδευσε. Εκεί τον πλαισίωσαν και τοπικοί οπλαρχηγοί και άρχισε να επεκτείνει την κυριαρχία του.

Παράλληλα ο αρχηγός της μοίρας των ελληνικών πλοίων του Κορινθιακού κόλπου Φ. Α. Αστιγ²⁸⁶⁶ στις 15 Δεκεμβρίου 1827 κατέλαβε το Βασιλάδι, το μικρό νησάκι κοντά στο Μεσολόγγι και εγκατέστησε εκεί φρουρά. Στη συνέχεια άρχισε η πολιορκία του Ανατολικού (Αιτωλικού), η οποία όμως δεν είχε αποτέλεσμα, όπως αναμενόταν.

Ο R. Church, ο οποίος στο παρελθόν είχε υπηρετήσει στον αγγλικό στρατό των Ιονίων Νήσων, γνώριζε από τότε τους Μανιάτες Ηλία Χρυσοσπάθη και Βασίλειο

2860. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 66, έγγρ. 28 της 12 Μαΐου 1828.

2861. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 58, έγγρ. 54 και της 25 και 27 Απριλίου 1828.

2862. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 68, έγγρ. 7 της 13 Μαΐου 1828, και έγγρ. 6 της 15 Μαΐου 1828.

2863. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 39, της 30 Μαΐου 1828, σ. 162 και αριθ. φ. 41 της 9 Ιουνίου 1828, σ. 169. Νικ. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, τόμ. Δ', σ. 49, (η επιστολή του Πατριάρχη στη σελίδα 44).

2864. Μ. Οικονόμου, ό.π., σ. 250.

2865. Σπ. Τρικούπη, ό.π., σ. 144. Νικ. Σπηλιάδου, Απομνημονεύματα, τόμ. Γ', σ. 456 κ.ε.

2866. Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Δ', σ. 145. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Γ', σ. 472.

Πολιτάκο, Γκενάκο κ.ά., οι οποίοι τον πλαισίωσαν στα νέα του καθήκοντα. Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης αρχικά ανέλαβε ως Γενικός Φροντιστής του στρατοπέδου του Δραγαμέστου. Στις 5 Σεπτεμβρίου 1827 ο R. Church απευθύνθηκε στους Μανιάτες με τα ακόλουθα²⁸⁶⁷:

«Προς άπαντας τους φιλογενείς και γενναίους Σπαρτιάτες

Εκ των κατά τον Κορινθιακόν Ισθμόν Στρατοπέδων της 5 Σεπτεμβρίου 1827.

*Γνωρίζων τον υπέρ πατρίδος ζήλον και την αξιότητα του υπό την οδηγίαν μου προ-
χρηματίσαντος καπετάν Βασίλη Πολιτάκου, επιθυμώ διά να έχω εις το αρχιστρατη-
γειόν εν μικρόν σώμα Σπαρτιατών διά να μένουν μετ' εμού, έως να λάβω γενικά μέ-
τρα υπέρ των της Σπάρτης δυνάμεων. Αποστέλλω τον ειρημένον καπετάν Βασίλειον
Πολιτάκον²⁸⁶⁸ να συνάξει η δυνατόν εκ της Σπάρτης 500 στρατιώτες εκ των όσων εις
Σπάρτην ή εκ των γενικών αγώνων της πατρίδος και να τους οδηγήση εις το αρχι-
στρατηγειόν, όπου θέλει έχω ο ίδιος την υπέρ αυτών φροντίδα. Τούτο ειδοποιημένοι
θέλετε συντελέσει το εφ' υμίν να εκτελέση εν τάχει το δέσιμον (δώσιμον;) τιαύτην
υπηρεσίαν ο καπετάν Πολιτάκος, η οποία αποβλέπει το καλόν της πατρίδος και την
τιμήν της Σπάρτης. Υγιαίνετε και ευτυχείτε.*

Ο αρχιστράτηγος

Ρικάρδος Τζώρτζης»

Στις 8 Φεβρουαρίου 1828 ο R. Church²⁸⁶⁹ έγραψε στον Κυβερνήτη για τον Ηλία Χρυσοσπάθη τα ακόλουθα: «...Εξ όλων των αξιωματικών των υπό την οδηγίαν μου δεν είναι κανείς πλέον άξιος της εμπιστοσύνης μου ή πιστώτερος εις την υπόθεσιν της πατρίδος. Ήδη από πολύν καιρόν τον γνωρίζω, επειδή ήτον υπό την οδηγίαν μου εις την δούλευσιν της Α. Β. Μ. και πάντοτε ήτον άξιος επαίνου...».

Σε επιστολή του, της 2 Μαρτίου 1828, ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας προς τον Αρχιστράτηγο R. Church εκφράζεται με πολύ συμπάθεια για τους Μανιάτες και δηλώνει την πρόθεσή του να συμπαρασταθεί σε αυτούς, γράφοντας²⁸⁷⁰: «...Ελη-
σμόνησα να σας ειπώ ότι πολλά επεθύμουν να ευρίσκεται και εν σώμα Μανιατών εις
το στράτευμά σας. Της πείνας αποθνήσκοντες οι γενναίοι αυτοί και μη έχοντες άλλο,
ζώσι εκ της πειρατείας, αλλά και αυτοί μοι φαίνονται εις διακόσμησιν – εις χειραγώ-
γησιν και χρησιμοποίησιν – ευδιάθετοι. Χρήματα πολλά αν σας ζητήσουν μη τους δί-
δετε, αλλά μισθόν υποσχεθήτε τους εκδεδουλευμένον, ήτοι μετά δύο ή τρεις μήνας,
ως έγινε και διά τους Ρουμελιώτας, και κάμετε να ευχαριστηθούν με τον άρτον, με τας
μερίδας και τα πολεμοφόδια, κατά την διάλειψιν του σταλησομένου προς υμάς κανο-
νισμού. Προετοιμάσατε λοιπόν και υμείς τα περί Μανιατών και ενεργήσω καγώ...».

2867. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 190, έγγρ. 064 της 5 Σεπτεμβρίου 1827.

2868. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Βασίλειος Πολιτάκος, Λακωνικά Σπουδαί 19(2010)322.

2869. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 13, έγγρ. 073 της 8 Φεβρουαρίου 1828. Το Α. Β. Μ. σημαίνει: Αυτού Βασιλική Μεγαλειότης.

2870. Δ. Κ ό κ κ ι ν ο υ, ό.π., τόμ. 12, σ. 67.

Δεν πέρασαν πολλές ημέρες και ίσως η οικονομική δυσπραγία του κράτους υποχρέωσε τον Ιω. Καποδίστρια²⁸⁷¹ να αλλάξει τα προηγούμενα σχέδιά του και να χάσει την αισιοδοξία του. Απευθυνόμενος στο Στρατόπεδο της δυτικής Ελλάδος στις 10 Μαρτίου έγραψε: «...Εάν οι στρατιώται σας έχουν σήμερον ψωμί, ή χωρίς χρεωστέεται εις την ολίγην υπόληψίν μου προς τα έξω, ελπίζω δεν θέλουν το στερηθή εις το εξής, διότι δεν θέλω αμελήση κανένα μέσον να το προβλέψω, αλλά και διά τούτο απαιτείται να μη γίνεται κατάχρησις εις την διανομήν των ζωοτροφιών. Το στρατιωτικόν υπέφερε πολύ από τας τοιαύτας καταχρήσεις και η καταστροφή του Μεσολογίου είναι εν από τα λυπηρότερα αποτελέσματά του. Η φροντίς μου δεν περιορίζεται μόνον εις την πρόβλεψιν των ζωοτροφιών επιθυμώ να κάμω περισσότερον, δηλαδή να εξασφαλίσω το σιτηρέσιον και τον μισθόν των στρατιωτών, αξιωματικών και αρχηγών, αλλά διά να το φθάσω εις αυτόν τον μεγάλον σκοπόν απαιτώ από σας δύο τινά: ολίγον καιρόν και μεγάλην ακρίβειαν εις το μέτρημα των στρατιωτών...»

Επειδή ο αριθμός των μερίδων ψωμιού, που έπαιρναν οι αρχηγοί των στρατιωτικών σωμάτων, ήταν συνήθως υπερδιπλάσιος του αριθμού των στρατιωτών, ο Κυβερνήτης²⁸⁷² έγραψε στον R. Church τα ακόλουθα: «...Οι βασιλείς μάς δανείζουν χρήματα, αλλά θέλουσι να ξεύρωσι και πού τα δαπανώμεν, ώστε να είναι βέβαιοι ότι αν τα βοηθήματά των δεν πάσχουσιν ό,τι έπαθον και τα περίφημα δάνεια του Λονδίνου. Διά τούτο, αν έλειπεν η προς εμέ αγαθή των υπόληψις, ξένοι πράκτορες ήθελον επιθεωρήσει και το αυτόθι στρατόπεδον, ως και το της ανατολικής Ελλάδος, κατά τον καιρό της μισθοδοσίας του στρατού. Εκ τούτου εννοείται οποία ευθύνη εφ' ημάς...».

Πιθανώς να οδήγησαν τον Κυβερνήτη στις αποφάσεις του εκτός των οικονομικών και άλλοι λόγοι. Ο Ιωάννης Μακρυγιάννης²⁸⁷³ έγραψε ότι ο R. Church και όσοι ήταν μαζί του, είχαν προκαλέσει την οργή του Ιωάννη Καποδίστρια και ο Νικόλαος Κασομούλης²⁸⁷⁴, ηπιότερος στους χαρακτηρισμούς του, σημείωσε ότι ο Κυβερνήτης παραμέλησε τον R. Church.

Στο στρατόπεδο της δυτικής Ελλάδος προσήλθε στις αρχές Απριλίου ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με ένα πλοίο (γολέτα) για να προσφέρει τις υπηρεσίες του. Ο Γιαννάκος Ράγκος²⁸⁷⁵ έγραψε από το Κρυονέρι στον αδελφό του Πάνο ότι ο Κωνστ. Μαυρομιχάλης με το πλοίο του κατ' επανάληψη τους μετέφερε πολεμο-

2871. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 30, έγγρ. 016 της 10 Μαρτίου 1828. Στις 25 Απριλίου 1828 απευθυνόμενος ο Κυβερνήτης στο Γενικό Φροντιστήριο, έγραψε: «...μόλις ευκολυνθή δεν θέλει λείψει να επαρκέση καθ' όσον δυνήθ, καθώς και δεν παύει εξοικονομούσα όπως ημπορή τας συναλλαγματικάς εκείνου του στρατοπέδου, αι οποία παρρησιάζονται εις την Κυβέρνησιν συχνότατα, και απορροφάσιν από τα μικρά του ταμείου εισοδήματα...». ΓΑΚ, Γεν. Φροντιστήριο, φάκ. 3, έγγρ. 373 της 25 Απριλίου 1828.

2872. Νικ. Σπλιάνδου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 64.

2873. Ιω. Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, έκδ. «Ιστορική έρευνα», ό.π., σ. 253.

2874. Νικ. Κασομούλη, Απομνημονεύματα της Επανάστασεως των Ελλήνων 1821-1833, έκδ. Χ. Κοσμαδάκη, τόμ. Γ', σ. 44.

2875. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 56, έγγρ. 110 της 21 Απριλίου 1828. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 62, έγγρ. 085 της 29 Απριλίου 1828.

φόδια και τρόφιμα, όταν βρίσκονταν στην πολιορκία του Ανατολικού (Αιτωλικού). Αργότερα όμως κατηγορήθηκε ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης ότι το πλοίο εκείνο ήταν προϊόν πειρατείας.

Στο πολεμικό μέτωπο της δυτικής Ελλάδος με συνδυασμένη επίθεση από τη στεριά και τη θάλασσα προσπάθησαν οι Έλληνες από τις 9 έως τις 13 Απριλίου να καταλάβουν το Ανατολικό (Αιτωλικό), αλλά στην επιχείρησή τους αυτή απέτυχαν και ο Φ. Α. Άστιγξ²⁸⁷⁶ τραυματίστηκε. Το τραύμα του θεωρήθηκε ελαφρό, αλλά τον οδήγησε στο θάνατο. Μεταξύ των αγωνισθέντων αναφέρεται και το όνομα του Ιωάννη Κατσανού²⁸⁷⁷ (αδελφού του Ηλία Σαλαφατίνου) με μικρό σώμα από Μανιάτες.

Σε αναφορά τού Αρχιστρατήγου R. Church²⁸⁷⁸ προς τον Κυβερνήτη της 16 Απριλίου σημειώνεται ότι, για τη διακοπή της επικοινωνίας των τουρκοκρατούμενων περιοχών με το Μεσολόγγι, παρατάχθηκαν τα ελληνικά σώματα του στρατηγού Βλαχόπουλου, του Ηλία Χρυσοσπάθη, του Ευμορφόπουλου, του Φωκά κ.ά. πρόσθεσε: «...Οι τούρκοι του Αγίου Αθανασίου ώρμησαν κατά των ημετέρων κατά μέτωπον· απετάχθησαν όμως κακίην κακώς με μίαν σημαντικήν ζημίαν των, οι ρηθέντες αρχηγοί έκαμον αρίστως τα χρέη των. Ο στρατηγός Κ. Μαυρομιχάλης, όστις δεν αφήνει καμμίαν ευκαιρίαν διά να μάχεται υπέρ της πατρίδος του... Ο στρατηγός Μαυρομιχάλης εδέχθη εν ελαφρόν κύπημα από σφαίρα τυφεκίου εις τον μηρόν...».

Οι υπόλοιπες επιχειρήσεις είχαν στόχο να διακοπεί η επικοινωνία τού Ανατολικού με τον Καρβασαρά (Αμφιλοχία) και να περιοριστεί η εδαφική έκταση που έλεγχαν οι Τούρκοι. Μεταξύ των διακριθέντων οπλαρχηγών συμπεριλαμβάνεται και ο Ηλίας Χρυσοσπάθης²⁸⁷⁹, ο οποίος είχε ήδη εγκαταλείψει τη θέση τού Γενικού Φροντιστού του στρατοπέδου και είχε αναλάβει τη διοίκηση του Μανιάτικου σώματος²⁸⁸⁰.

Την πρώτη Μαΐου 1828 ο Αρχιστράτηγος R. Church²⁸⁸¹ απευθύνθηκε στους κατόικους της Δυτικής Ελλάδος και τους έγραψε: «...Πέμπω σήμερα τον άξιο και γεν-

2876. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 37, της 23 Μαΐου 1828, σ. 154 και αριθ. φ. 39 της 30 Μαΐου 1828, σ. 161 και αριθ. φ. 44 της 30 Ιουνίου 1828, σ. 181. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Δ', τεύχ. Α', σ. 5.

2877. ΓΑΚ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 26, έγγρ. 213, της 30 Μαΐου 1828.

2878. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 54, έγγρ. 083 της 16 Απριλίου 1828.

2879. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», αριθ. φ. 30, της 20 Απριλίου 1828, σ. 124 και αριθ. φ. 31, της 2 Μαΐου 1828, σ. 128 και αριθ. φ. 39, της 30 Μαΐου 1828, σ. 161. Δ. Ευμορφόπουλου, Απομνημονεύματα, Επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, τόμ. 20, σ. 21-2. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 3-4. Σπ. Τρικούπη, ό.π., τόμ. Δ', σ. 174-5.

2880. Δεν γνωρίζουμε τα ονόματα όλων των Μανιατών που είχαν λάβει μέρος στην εκστρατεία της Δυτικής Ελλάδος, εκτός από την ηγεσία και ορισμένους που το ανέφεραν στις υπηρεσίες τους, για να πάρουν το Αριστείο του αγώνα και είναι: Ηλίας Χρυσοσπάθης από το Κοτρώνη της Πλάτσας, Βασίλειος Πολιτάκος, Ιωάννης Βασ. Πολιτάκος από Τσεροβά, Νικόλαος Γκενάκος από Τσεροβά, Ιωάννης Κατσανός από Καρέα, Γεώργιος Διαμαντάκος από Καρβελά, Γρηγόριος Διαμαντάκος από Τσεροβά. Αντώνιος Κουτράκος από Καρβελά, Πιέρος Μπουτιέρος από Κελεφά, Δημήτριος Πατρικαράκος από Βαχό, Δημήτριος Πουλημενάκος από Κρύο Νερό.

2881. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 77, έγγρ. 139 της 1 Μαΐου 1828. Βλέπε έγγραφα παρεμφερή αριθ. 136-141.

ναίον Κύριον Κ. Μαυρομιχάλη προς αυτά τα μέρη συνοδευόμενον από ικανάς στρατιωτικές δυνάμεις, τον οποίον διέταξα να θεωρή του λοιπού όλους όσους, δυνάμενοι να οπλοφορούν, δεν καταταχθώσι άμα ιδώσι την παρουσίαν του υπό τας σημαίας της πατρίδος, ως προδότας και εχθρούς της. Δράμετε λοιπόν Έλληνες, δράξατε τα όπλα και τρέξατε με τους γενναίους συμπατριώτας σας υπό έναν τοιούτον άξιον και γενναίον στρατηγόν διά να ελευθερώσητε την γην σας από την τυραννίαν του Σουλτάνου και να γίνητε κοινωνοί μετ' αυτούς της κοινής ελευθερίας της πατρίδος...».

Την ίδια ημέρα ο Αρχιστράτηγος²⁸⁸² απευθύνθηκε στον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη και του έγγραψε (πρόκειται για αντίγραφο που παρουσίασε ο Πετρόμπεης στον Κυβερνήτη):

«Στρατηγέ!

Γνωρίζω τον πατριωτικόν σας ζήλον και την στρατιωτικήν σας υπηρεσίαν και αξιότητα, σας διορίζω διά της παρούσης Αρχηγόν των διαφόρων σωμάτων των υπό τας οδηγίας του στρατηγού Γιαννάκη Ράγκου, Χρήστου Μακρή, Πέτρου Τζερπέλη Μακρή, Γιάννη Γκοτζαμάνη Ντζακανά και λοιπούς με τους οποίους θέλετε εκστρατεύση διά τας επαρχίας της Δυτικής Ελλάδος, οπού θέλετε διορίση και τας αναγκαίας φρουράς προς υπεράσπισιν αυτών. Εν πρώτοις θέλετε απεράση από το Βλοχό, όπου θέλετε ανταμώσει τον στρατηγόν Γιαννάκη Στάικον και συμφώνως μετ' αυτού θέλετε αποκριθή μετά του Ανδρέα Ίσκου και λοιπών οπλαρχηγών διά την γνωστήν σας υπόθεσιν, αν αυτός δεχθή την πρότασίν μου θέλετε ενωθή μαζί του, δια τα κατά του εχθρού κινήματά σας και θέλετε με ειδοποίηση αμέσως τα πρακτέα σας. Το εναντίον θέλετε λάβη τα πλέον δραστήρια μέτρα διά να σηκώσητε εις τα όπλα όλους τους οπλοφόρους της Δυτικής Ελλάδος και θέλετε καταθέση όλα σας τα δυνατά διά να καταληφθώσι αι αναγκαίαί θέσεις, ώστε να μην εισέλθουν διόλου τροφαί εις τους εχθρούς.

Ο Αρχιστράτηγος

R. Church».

Με άλλο έγγραφο²⁸⁸³ της ίδιας ημέρας ο Αρχιστράτηγος δίδει οδηγίες στον Κωνστ. Μαυρομιχάλη, μεταξύ δε των άλλων γράφει ότι: «Έχει την άδεια να μεταχειρισθή όποιον τρόπον γνωρίζει συμφερότερον διά να ενώση με το Έθνος τον Ανδρέα Ίσκο και λοιπούς Κ(απεταναίους), όσοι ευρίσκονται σήμερα με τους Τούρκους...».

Ο Πάνος Ράγκος²⁸⁸⁴, αδελφός του καπετάνιου Γιαννάκη Ράγκου, σε επιστολή του της 5 Μαΐου προς τον Κυβερνήτη του έγγραφε από την Αίγινα τι πρέπει να γίνει στη Δυτική Ελλάδα. Προφανώς εξέφραζε τις απόψεις τού αδελφού του, να διαταχθεί ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης με τους υπό την οδηγίαν του στρατηγούς να εκστρατεύσει στις επαρχίες της Δυτικής Ελλάδος, επειδή η οικογένεια Μαυρομιχάλη είναι γνωστή για τις θυσίες της και τις εκδουλεύσεις της και «...διά την κοινήν υπόληψιν οπού χαίρεται η οικογένεια αυτή στη δυτική Ελλάδα, εξόχως δε διά την

2882. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 77, έγγρ. 140 της 1 Μαΐου 1828.

2883. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 77, έγγρ. 141 της 1 Μαΐου 1828.

2884. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 62, έγγρ. 084 της 5 Μαΐου 1828.

προσωπικήν του στρατιωτικήν αξίαν και τέλος πάντων διά την παύσιν κάθε αντιζηλίας αναμεταξύ άλλων εκεί συναγωνιζομένων οπλαρχηγών...».

Επειδή είχε δημιουργηθεί ζήτημα με το πλοίο του Κωνσταντίνου²⁸⁸⁵ Μαυρομιχάλη, ότι ήταν λάφυρο πειρατείας και ο ιδιοκτήτης του το ζητούσε, ο Ιωάννης Καποδίστριας διέταξε ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης να αφήσει εκεί το πλοίο του και να φύγει. Στη Μάνη επέστρεψε στις 24 Ιουνίου 1828 και στις 30 του ίδιου μήνα αναφέρθηκε στον Κυβερνήτη²⁸⁸⁶.

Στο δεύτερο δεκαπενθήμερο του Ιουνίου 1828 ο Κυβερνήτης²⁸⁸⁷ άφησε τον Πόρο και με αγγλικό πλοίο επισκέφθηκε το στρατόπεδο της δυτικής Στερεάς Ελλάδος και στο τέλος του μηνός επέστρεψε στο Αλμυρό της Μάνης.

Ο Κυβερνήτης, παρά τις αρχικές υποσχέσεις του για καταβολή μισθού στους Μανιάτες, τώρα δήλωνε ότι δεν υπήρχε η δυνατότητα μισθοδοσίας των στρατιωτών. Αλλά ο Ηλίας Χρυσοσπάθης είχε υποσχεθεί στους Μανιάτες μισθό και με αυτό το δέλεαρ κατόρθωσε να τους στρατολογήσει. Εκείνο τον καιρό επείγουσες οικογενειακές ανάγκες υποχρέωσαν τον Ηλία Χρυσοσπάθη²⁸⁸⁸, με την άδεια του αρχιστρατήγου R. Church και ακολουθούμενος από τους Μανιάτες, να πάρει το δρόμο της επιστροφής, χωρίς βέβαια να καταβληθούν μισθοί, πράγμα που είχε στο μέλλον δυσάρεστες συνέπειες για την οικογένεια του καπετάν Βασιλείου Πολιτάκου²⁸⁸⁹.

Οι κινήσεις του Ιμπραήμ

Ο Ιμπραήμ έμενε ελεύθερος να κινείται μέσα στην Πελοπόννησο και συνήθιζε να κάνει εξόδους κυρίως για να συγκεντρώνει τροφές. Απαγορευμένη από τους

2885. Στην υπόθεση του πλοίου με το οποίο πήγε ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης στο Δραγαμέστο (Αστακό) αναφέρεται μια σειρά εγγράφων: ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 19, έγγρ. 026 της 18 Φεβρουαρίου 1828, και φάκ. 22 της 28 Φεβρουαρίου 1828, και φάκ. 25, έγγρ. 023 της 5 Μαρτίου 1828, και φάκ. 30, έγγρ. 169 της 14 Μαρτίου 1828, και φάκ. 49, έγγρ. 018 της 10 Απριλίου 1828, και φάκ. 62, έγγρ. 085 της 10 Απριλίου 1828. Και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 220 (Μάνη και Καποδίστριας), έγγρ. 002 της 19 Απριλίου 1828 και έγγρ. 004 και 004^α της 18 Απριλίου 1828.

2886. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 88, έγγρ. 052 της 30 Ιουνίου 1828. Στην Κυβέρνηση είχε διαμαρτυρηθεί με επιστολή του ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης και στις 5 Μαρτίου ο Σπ. Τρικούπης, τότε Γενικός Γραμματέας της Επικρατείας (πρωθυπουργός), του έστειλε την ακόλουθη απάντηση: «...Η Κυβέρνησις έλαβε περί τούτου του πλοίου και από πολλά άλλα μέρη πληροφορίας, και πληροφορίας όχι τόσον ευαρέστους. Μ' όλας αυτάς δεν ημπορεί να πιστεύση, ότι πλοίον ανήκον εις την οικογένειάν σας και διοικούμενον από τον ίδιον θείον σου Κ. Μαυρομιχάλην, ήτο ποτέ δυνατόν, εναντίον της υπολήψεως την οποίαν με τόσας πολλές θυσίας απέκτησεν η οικία των Μαυρομιχάληδων, να μετέλθη τοιαύτας, διά τας οποίας κατηγορείται πράξεις...».

2887. Σ π. Τ ρ ι κ ο ύ π η, ό.π., τόμ. Δ', σ. 201 κ.ε.

2888. ΓΑΚ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 23, έγγρ. 430, της 16 Ιουνίου 1828. Ο Ιωάννης-Κατσής Μαυρομιχάλης, που ήταν εκείνο τον καιρό φρούραρχος της Μονεμβασιάς, ασκώντας βία, πάντρεψε την κόρη του Ηλία Χρυσοσπάθη με άνθρωπο της δικής του εκλογής.

2889. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Βασιλείος Πολιτάκος, ένας αγωνιστής του 1821 από την Τσεροβά, Λακωνικά Σπουδαί 19(2009)326.

συμμαχικούς στόλους ήταν μόνο η κίνηση των πλοίων του²⁸⁹⁰. Γι' αυτό ο διοικητής μοίρας του αγγλικού στόλου Άμιλτον²⁸⁹¹ συμβούλεψε τους Μανιάτες να προσέχουν και να φρουρούν καλά τα σύνορά τους, επειδή υπήρχε ο κίνδυνος της αιφνιδιαστικής αιγυπτιακής εισβολής στη Μάνη.

Στις αρχές Φεβρουαρίου 1828 ο Ιμπραήμ πήγε στην Τρίπολη και έμεινε μέχρι τα μέσα του μηνός. Φεύγοντας κατέστρεψε το τείχος της πόλης και όλα τα σπίτια²⁸⁹².

Επειδή υπήρχε ο κίνδυνος εισβολής των Αιγυπτίων στη Μάνη, ο Κυβερνήτης έστειλε τον Ιωάννη Γενοβέλη²⁸⁹³ στο Αλμυρό, για να οργανώσει δίκτυο κατασκοπείας των κινήσεων του Ιμπραήμ. Τον εφοδίασε με επιστολές²⁸⁹⁴ προς τους Δημογέροντες του Αρμυρού και προς τους οπλαρχηγούς της Σπάρτης, για να τον συνδράμουν στη δίωξη της πειρατείας, ενώ η αποστολή του είχε άλλη σκοπιμότητα, όπως τη διατύπωσε στις 11 Μαρτίου 1828 ο Κυβερνήτης²⁸⁹⁵: «...Ο δε κύριος σκοπός της αποστολής σου εκθέτεται εφ' εξής. Η παρούσα κριτική θέσις των πραγμάτων αποκαθιστά μεγάλης προσοχής άξια τα κινήματα του Ιμπραήμ Πασά, και είναι της πρώτης ανάγκης να λαμβάνη η Κυβέρνησις όσον το δυνατόν ακριβέστερον περί τούτου πληροφορίας. Είναι γνωστόν, ότι μεταξύ των διαφόρων μερών της Σπάρτης και μάλιστα του Αλμυρού προ καιρού υπάρχει συγκοινωνία μετά των φρουρίων της Μεσσηνίας, εις το αθέμιτον μετά των εχθρών εμπόριον ενεργούμενον ασυστόλως ευκολύνει την συγκοινωνίαν ταύτην. Πολλοί των σημαντικών του τόπου έλαβον μέρος εις το άτυπον τούτο εμπόριον, Συ λοιπόν, αφού γνωρίσης τους όσοι ημπορούν να έχουν συγκοινωνίαν με τα ειρημένα φρούρια, θέλεις προσπαθήσει, χωρίς να δώσης να εννοήσουν παντελώς τον σκοπόν σου, να λαμβάνης τας πλέον ακριβείς και θετικές πληροφορίας περί της καταστάσεως, των κινήματων, ή των σκοπών του Ιμπραήμ Πασά, μεταχειριζόμενος επί τούτω τους οποίους η φρόνησις σου και εμπειρία σου ήθελον σε υπαγορεύσει αρμοδιωτέρους τρόπους. Λαμβάνων δε τιαύτας βασίμους πληροφορίας, θέλεις τας κοινοποιείς πάραυτα προς την Κυβέρνησιν με τον μυστικότερον τρόπον...».

Ο Ιωάννης Γενοβέλης φαίνεται ότι στο Αλμυρό συνεργάστηκε στενά με τους Καπετανάκηδες, που διαφέντευαν την περιοχή και είχε αναθέσει αστυνομικά κα-

2890. Ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε προτείνει στους τρεις Ναυάρχους να αποκλείσουν τα Μεσσηνιακά φρούρια και τα παράλια της Αλεξάνδρειας και αυτοί το είχαν δεχθεί. Νικ. Σπηλιόδοου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 10.

2891. Ο Χάμιλτον (Comodore Hamilton) καταγόμενος από τη Σκωτία, υπηρέτησε ως αξιωματικός του αγγλικού ναυτικού και με το πλοίο του «Καμβρία» έπλεε στην ανατολική Μεσόγειο. Φιλέλληνας, που πολλές φορές βοήθησε τον αγώνα με την ηπιότητα του και την παροχή συμβουλών στους Έλληνες. Βλέπε: Μιχ. Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 253-4.

2892. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 12 και 14, σσ. 51 και 58. Μ. Οικονόμου, ό.π., τόμ. Β', σ. 273.

2893. Σοφ. Καπετανάκης, Το Αλμυρό κέντρο κατασκοπίας το 1828, Ιθάμη, τεύχ. 35-36, 1993, σ. 112, όπου παρουσιάζονται και τα σχετικά έγγραφα.

2894. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 30, έγγραφο της 10 Μαρτίου και άλλο της 11 Μαρτίου 1828.

2895. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 30, έγγραφο της 11 Μαρτίου 1828.

θήκοντα (πολιάρχου) στο Σταυριανό Καπετανάκη και στον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη, στους οποίους έδωσε και σχετικά πιστοποιητικά²⁸⁹⁶.

Προς το τέλος Απριλίου, όταν ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Τζανετάκης Γρηγοράκης, ο Νικολάκης Χρηστέας και ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης είχαν πάει να επισκεφθούν τον Κυβερνήτη, υπήρξε κινητοποίηση του Ιμπραήμ, που ανησύχησε τις αρχές του τόπου για πιθανή προσβολή της Μάνης.

Ο Σταυριανός Καπετανάκης²⁸⁹⁷ στις 30 Απριλίου έγραψε στο Διονύσιο Μούρτζινο, που είχε πάει να επισκεφθεί τον Ιωάννη Καποδίστρια, και του μετέφερε πληροφορίες για τις κινήσεις του Ιμπραήμ. Μεταξύ των άλλων σημείωσε: «...απόψε το εσπέρας ήλθεν άνθρωπος ειλικρινής από Μοθώνην, και μας εβεβαίωσεν του Ιμπραήμη τους σκοπούς, ότι επλήρωσεν τις πάγες (μισθούς) του στρατεύματός του μοιράζοντάς τους και τζεπ χανέ (πολεμοφόδια), και ετοιμάσθησαν διά να κινήσουν κατ' ευθείαν διά την Σπάρτην, μαθών τούτο λοιπόν, ο κύριος Γιονοβέλης και ημείς δεν ελείψαμεν εις το να ειδοποιήσωμεν τον σεβαστόν Κυβερνήτην μας, εν ταυτώ εβγάλαμεν και μεζιλ (ταχυδρομικό) καϊκι, από μέρους του κυρίου Γιονοβέλη διά να δώση την είδησιν των αρμαμένων (εξοπλισμένα – πολεμικά πλοία, εννοεί τα συμμαχικά), παρακαλώντας τους εάν δυνατόν να έλθη μία ρουσική φεργάδα (φρεγάτα) εις τα εδώ, όχι και αυτά εμποδίζονται να έλθουν από τα Ελληνικά. Και εγράψαμεν και εις όλην την Σπάρτην διά να κινηθούν τα άρματα όμως αυτό το βλέπω δύσκολον, και διά τούτο σας δίδω την είδησιν με τον απεσταλμένον άνθρωπόν μου, οπού διά συνεργασίας σας προς Σ. Κυβέρνησιν οπού να μας προφθάσουν τα αναγκαία, και επειδή γνωρίζεις την κατάστασιν της πατρίδος μας καλλιότερα από εμάς, δεν σου λέγω περισσότερα, πλην όσον το δυνατόν να μας προφθάσουν και στρατεύματα δια να μη χάσωμεν τα όσα εδουλεύσαμεν, και απομαυρώσομεν τον χαρακτήρα μας τώρα εις τα έσχατα, και βάλε βάσιν εις τα γραφόμενά μου...».

Ο Ιωάννης Γενοβέλης²⁸⁹⁸ σε έγγραφό του της 29^{ης} Απριλίου προς τον Αστυνόμο Μεσσηνίας έγραψε για τον υφιστάμενο κίνδυνο εκστρατείας του Ιμπραήμ μετά δύο ή τρεις ημέρες. Παράλληλα, με διάφορα ακόμη έγγραφα ειδοποίησε για τον κίνδυνο και τους Μανιάτες, τόσο τους οπλαρχηγούς από τα γειτονικά χωριά μαζί

2896. ΓΑΚ, φάκ. Κ 96, έγγρ. 1 Μαΐου 1828. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 118, έγγραφο της 5 Μαΐου 1828, εσώκλειστο σε έγγραφο της 30 Αυγούστου 1828.

2897. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 61, εσώκλειστο σε έγγραφο της 4^{ης} Μαΐου 1828. Παράλληλα ο γενικός Αστυνόμος και Λιμενάρχης Μεσσηνίας Κωνσταντίνος Κυριακός μαζί με τους δημογέροντες της Μεσσηνίας από τη Φρουτζάλα ειδοποίησαν τον Κολοκοτρώνη, ότι εκείνο τον καιρό δεν υπήρχαν αρκετές δυνάμεις για να αντιπαραταχθούν στον εχθρό. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 60, έγγρ. 023 της 30 Απριλίου 1828. Στις 4 Μαΐου τόσο ο Ιω. Γενοβέλης από το Αλμυρό, όσο και οι Μανιάτες αρχηγοί από το Ναύπλιο, που είχαν πάει να επισκεφθούν τον Ιω. Καποδίστρια, με αναφορές τους τόνιζαν τον κίνδυνο εισβολής του Ιμπραήμ στη Μάνη. ΓΑΚ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 7, έγγρ. 152 της 4 Μαΐου 1828. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 61, έγγρ. 079 της 4 Μαΐου 1828. Και ο Θ. Κολοκοτρώνης ανέφερε για κίνδυνο εισβολής του Ιμπραήμ στη Μάνη. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 60, έγγρ. 022 της 1 Μαΐου 1828.

2898. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 60, έγγρ. 039 της 29 Απριλίου 1828.

και τον Μητροπολίτη Ζαρνάτας Γαβριήλ Φραγκούλη, όσο και τους αρχηγούς της υπόλοιπης Μάνης. Με άλλο έγγραφό του προς τον αντιναύαρχο Γ. Σαχτούρη τον ειδοποίησε ότι ο Ιμπραήμ ετοίμασε δύο βρίκια με έμπειρους κανονιέρηδες και με εφοδιασμένους τακτικούς στρατιώτες για να βγουν σε πόλεμο. Υπήρχαν ενδείξεις ότι σκόπευε μετά 2-3 ημέρες να κάνει έφοδο στη Μάνη, να ληλατήσει τη Μεσσηνία ή να πάει προς τη Γαστούνη. Σημείωσε ακόμη ότι οι Μανιάτες δεν είχαν τον απαιτούμενο χρόνο να συναχθούν, γι' αυτό τον προέτρεπε να ειδοποιήσει το Ρώσο αντιναύαρχο, να στείλει μια φρεγάτα για να ματαιώσει τα σχέδια του εχθρού.

Επειδή εκείνο τον καιρό έλειπε από την Καρδαμύλη ο Διονύσιος Μούρτζινος, ο Ιωάννης Γενοβέλης απευθύνθηκε στις 29 Απριλίου 1828 στη σύζυγό του, η οποία στην κατωτέρω απάντησή της υπέγραψε ως Διονύσινα Μουρτζινίνα²⁸⁹⁹: «...Είδον επομένως να μας γράφετε διά να συστήσωμεν λιμεναρχείον εις το πόρτο μας, διά να εξετάζη κάθε παρτίδο οπού έρχεται. Αυτό τούτο χωρίς να χάσωμεν ούτε στιγμήν το ενεργήσαμεν μετά προθυμίας μεγάλης, και εβάλαμεν ευθύς λιμενάρχην άνθρωπον άξιον, διά να εξετάζη τα παρτίδα και να δίδει και πασαπόρτια. Προς τούτοις είδομεν να μας ειδοποιήτε, και διά τον εχθρόν μας Ιμβραήμ, ότι έχει απόφασιν να κινηθή κατά την Σπάρτην και ότι να δράζωμεν τα άρματά μας, εις τα αυτόθι, προς αντίκρουσίν του. Δια να μην καταπατήση το έδαφος της Σπάρτης και θύση και απωλέση, ημείς άμα ελάβομεν το ευγενές σας αμέσως με ανθρώπους μου, το έστειλα επάνω εις την επαρχίαν μας και το εδιάδωσαν εις όλην την περιοχίν αυτής, και όντες έτοιμοι να ξεκινήσουν διά τα αυτού, εμάθομεν ότι ο εχθρός δεν εκινήθη και αλλ' ούτε έχει απόφασιν να κινηθή, και ένεκα τούτου εμποδίστηκαν, αν όμως και εις το εξής κάμη τι κίνημα ο εχθρός, είμεθα έτοιμοι να έλθωμεν να κάμωμεν το χρέος μας, καθώς και άλλοτε το εκάμαμε...».

Ο Γεώργιος Ψύλλας²⁹⁰⁰ έγραψε στον Κυβερνήτη στις αρχές Μαΐου 1828, ότι οι Αιγύπτιοι πεινούν και παρατηρείται μια τάση για λιποταξία: «...Το χάος των εδώ πραγμάτων πολλαπλασιάζεται κατ' αυτάς έτι μάλλον διά την στενοχωρίαν, την οποίαν οι εχθροί άρχισαν να αισθάνονται. Από τα φρούρια πηγαίνουν καθημερινώς λιποτάκται και άλλοι εις εκατοντάδες πηγαίνουν προς τας σκοπίας, ζητούντες τρόπον αναχωρήσεως, άλλοι ζητούν τροφάς με υποσχέσεις και με φοβερισμούς, όχι προς τον λαόν αλλά προς ημάς, οπού εμποδίζομεν τον λαόν να τους προβλέπη με τροφάς. Ο λαός από την μεγάλην του στέρησιν δεν θέλει να αποσυρθή από τα οχυρά μέρη διά να ασφαλισθή από τα ενδεχόμενα...».

Στις 4 Ιουλίου 1828 ήρθε επιστολή²⁹⁰¹ από τα παράλια της Κορώνης, η οποία ειδοποιούσε ότι πάλι ο Ιμπραήμ ετοιμάζεται να εκστρατεύσει με 8.000 στρατιώτες και κατά τις υπάρχουσες πληροφορίες θα έχει σκοπό τη συγκέντρωση τροφίμων.

2899. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 61, έγγρ. 084 της 2 Μαΐου 1828. Η σύζυγος του Δ. Μούρτζινου ήταν κόρη του Κωνσταντή Δουράκη καπετάνιου της Καστανίας του Λεύκτρου.

2900. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 76, έγγρ. 016 της 29 Μαΐου 1828.

2901. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 49, της 11 Ιουλίου 1828, σ. 201.

Οι Αιγύπτιοι είχαν μαζί τους 3.000 Αλβανούς, από τους οποίους οι 800 ήταν ιππείς. Αυτοί βλέποντας την υπάρχουσα έλλειψη τροφών και παράλληλα την κακή έκβαση των πραγμάτων για την Τουρκία, αποφάσισαν να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Στασίασαν και κατέλαβαν το κάστρο της Κορώνης. Ήρθαν σε επαφή με τους Έλληνες για να τους αφήσουν ελεύθερη τη διάβαση της επιστροφής και στις αρχές Ιουνίου αναχώρησαν²⁹⁰².

Φήμες ανέφεραν ότι οι Αλβανοί της Κορώνης έβγαιναν από το κάστρο και συνάζονταν στο Πεταλίδι. Ακόμη ότι έβαλαν άπειρες φωτιές στον ελαιώνα της Κορώνης και σχεδόν τον κατέστρεψαν²⁹⁰³.

Από τον Νικόλαο Σπηλιάδη²⁹⁰⁴ πληροφορούμεθα ότι: «...Οι δε αποσκιρτήσαντες από τον Ιμπραήμ Αλβανότουρκοι εβιάσθησαν υπό του Κολοκοτρώνη και του Αυγουστίνου να αφήσουν ελευθέρους τους όσους απήγαγον αιχμαλώτους...». Παράλληλα ο ναύαρχος Δεριγνύ²⁹⁰⁵ (De Rigny) έστειλε πλοία να αποκλείσουν τη μεταφορά των αιχμαλώτων δια θαλάσσης και με τα μέτρα αυτά αναγκάσθηκαν να τους ελευθερώσουν.

Πληροφορίες από τη Μεθώνη²⁹⁰⁶ ανέφεραν ότι οι Αλβανοί στις 12 Ιουνίου αναχώρησαν από την Κορώνη και έγινε πόλεμος με τους Αιγυπτίους, οι οποίοι προσπάθησαν να τους εμποδίσουν. Αναφέρονται απώλειες των Αλβανών 32 νεκροί και των Αιγυπτίων οι απίθανοι αριθμοί των 742 νεκρών και 276 τραυματιών.

Η αποχώρηση των Αιγυπτίων

Στις αρχές Μαΐου οι οδηγίες του Κυβερνήτη²⁹⁰⁷ προς τον Έκτακτο Επίτροπο Κάτω Μεσσηνίας ήταν να οργανώσει τους ενόπλους άνδρες κάθε χωριού από 16 μέχρι 60 ετών, οι οποίοι όφειλαν να εκλέξουν μεταξύ τους έναν αρχηγό. Σε περίπτωση εχθρικού κινδύνου ένα μέρος από αυτούς να συντροφεύει τα γυναικόπαιδα και τα ζώα για να πάνε σε ορεινά μέρη, και ένα άλλο μέρος να αντιμετωπίζει τους εχθρούς.

Ο Γεώργιος Ψύλλας²⁹⁰⁸, Έκτακτος Επίτροπος Κάτω Μεσσηνίας, στα μέσα Μαΐου έγραψε στον Κυβερνήτη για τους κατοίκους της περιοχής του: «...Αλλά η πτω-

2902. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 24, 46 και 47, σσ. 101, 189 και 193. Μ. Οικονόμου, ό.π., σ. 273-4.

2903. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 80, έγγρ. 077 της 7 Ιουνίου 1828.

2904. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 79-80. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 74, έγγρ. 152 της 27 Μαΐου 1828.

2905. Ο Ερρίκος de Rigny Γάλλος ναύαρχος και διοικητής της μοίρας του γαλλικού στόλου της Ανατολής. Έλαβε μέρος στη ναυμαχία του Ναβαρίνου.

2906. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 87, έγγρ. 070 της 22 Ιουνίου 1828.

2907. ΓΑΚ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 61, έγγρ. της 2 Μαΐου 1828. Ανάλογες οδηγίες έλαβε και ο Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 73, έγγρ. 075 της 24 Μαΐου 1828.

2908. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 68, έγγρ. 007 της 13 Μαΐου 1828.

χεία και ο διαρκής κίνδυνος κατέστησε τούτους τους ανθρώπους τόσο νωθρούς, και ολίγας ελπίδας έχω, ότι θα τραβηχθούν εν καιρώ, παραιτούντες τας γεωργικάς τας ασχολίας, εις τας οποίας μόνον θεμελιώνουν τας ελπίδας της μελλούσης και παρούσης υπάρξεως...». Οι κάτοικοι της υπαίθρου είχαν κουραστεί και είχαν εξαντλήσει όλα τα αποθέματα υπομονής και αντοχής.

Τον ίδιο καιρό οι τρεις ναύαρχοι δεν έμειναν απαθείς στην παραμονή του Ιμπραήμ στην Ελλάδα. Αναφέρεται ότι²⁹⁰⁹: «...Ο Κόδρικτων απήλθεν εις την Αίγυπτον και συνομολόγησε με τον Μεχμέταλην σύμβασιν την 28 Ιουλίου / 9 Αυγούστου, δ' ης ούτος υποχρεούτο να επιστρέψωσι μεν τα εν Πελοποννήσω στρατεύματά του ότι τάχιστα εις την Αίγυπτον, αλλά ν' αφήσωσιν εις τα φρούρια Πατρών, Ρίου, Χλουμουτσίου, Μοθοκορώνων και Νεοκάστρου φρουράν χιλίων διακοσίων ανθρώπων, προς δε και να αποδώση τους αιχμαλώτους Έλληνας, εις ανταλλαγίν των εις την Ελλάδα Αιγυπτίων Τούρκων αιχμαλώτων...».

Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας²⁹¹⁰ υποστήριζε ότι χωρίς βία ο Ιμπραήμ δεν φεύγει από την Πελοπόννησο και έπρεπε να έρθουν συμμαχικές δυνάμεις, οι οποίες να τον υποχρεώσουν να αποχωρήσει. Οι πληροφορίες από την Αλεξάνδρεια ανέφεραν ότι ο Μεχμέταλης δέχθηκε την αποχώρηση του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο.

Πληροφορίες του γαλλικού τύπου²⁹¹¹ της 2^{ας} Αυγούστου ανέφεραν ότι στρατεύματα ετοιμάζονταν να αποβιβάστούν στην Πελοπόννησο, για να υποχρεώσουν τον Ιμπραήμ να αποχωρήσει. Το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα, το οποίο θα ήταν υπό τον Μαρκίωνα Μαιζώνα και προοριζόταν για την Πελοπόννησο, το αποτελούσαν τρεις μοίρες πεζικού, με πυροβολικό και μηχανικό

Νεώτερες πληροφορίες²⁹¹² της 29^{ης} Αυγούστου από το Καμάρι (Θουρίας) της Μεσσηνίας ανέφεραν ότι οι Γαλλικές δυνάμεις αποτελούνται από 9.000 στρατιώτες, από τους οποίους οι 300 είναι ιππείς. Η Τρίτη μοίρα θα αναχωρούσε από τη Μασσαλία την 1^η Σεπτεμβρίου 1828 για τη Μεσσηνία. Τον ίδιο καιρό ήρθαν στα Μεσσηνιακά φρούρια και 22 φορτηγά πλοία από την Αλεξάνδρεια για να μεταφέρουν τα αιγυπτιακά στρατεύματα στην πατρίδα τους.

Ο Ιμπραήμ υποχρεώθηκε από τους Γάλλους να εγκαταλείψει την Πελοπόννησο²⁹¹³. Στις 7 Σεπτεμβρίου 1828 στην παραλία του Νεοκάστρου ο υποναύαρχος Δεριγνύ και ο Ιμπραήμ πασάς υπέγραψαν τη συνθήκη για την αναχώρηση των Αιγυπτιακών δυνάμεων από την Πελοπόννησο. Όπως αναφέρθηκε, είχε προηγηθεί συν-

2909. Νικ. Σπηλιόδοου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 67.

2910. Νικ. Σπηλιόδοου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 68.

2911. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 63, της 29 Αυγούστου 1828, σ. 262.

2912. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 65, της 5 Σεπτεμβρίου 1828, σ. 269 και αριθ. φ. 72 της 29 Σεπτεμβρίου, σ. 300. Την είσοδο του γαλλικού στόλου στο Μεσσηνιακό κόλπο που κατευθύνθηκε στο Πεταλίδι είδε ο Γ. Ψύλλας από το Καμάρι (Θουρία), Γεωργίου Ψύλλα, ό.π., σ. 156. Βασ. Κρεμμυδά, Ο Γαλλικός στρατός στην Πελοπόννησο, Πελοποννησιακά 12(1976-7)75-102.

2913. Νικ. Σπηλιόδοου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 73.

θήκη μεταξύ του αντιβασιλιά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη και του υποναυάρχου Κόδριγκτων²⁹¹⁴.

Πληροφορίες ανέφεραν ότι στις 3 Οκτωβρίου τα Μεσσηνιακά φρούρια της Κορώνης, της Μεθώνης, του Νεοκάστρου, καθώς και των Πατρών παραδόθηκαν στα γαλλικά στρατεύματα²⁹¹⁵.

Φεύγοντας ο Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο, άφησε πίσω του μια χώρα τελείως κατεστραμμένη. Λίγα μέρη δεν είχαν γνωρίσει το πέρασμα των Αιγυπτιακών στρατευμάτων, όπως η Μάνη. Πρέπει όμως να υπήρχε παντού μεγάλη στενότητα χρημάτων, διότι οι Έλληνες αγωνιστές, οι τραυματίες του αγώνα, οι χήρες και τα ορφανά του πολέμου ζητούσαν την οικονομική συνδρομή του Κυβερνήτη, ο οποίος δεν είχε τη δυνατότητα να ανταποκριθεί. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει πως κυκλοφόρησε κάποια φήμη ότι ο Κυβερνήτης μοιράζει γρόσια και έτρεξαν όλοι με απλωμένο το χέρι. Ο Χριστόδουλος Καπετανάκης²⁹¹⁶ στις 3 Μαρτίου 1828 ζητούσε χρήματα για τα έξοδα που είχε κάνει στη διάρκεια του αγώνα, προσκομίζοντας και πιστοποιητικά. Στις 19 Μαρτίου η χήρα Βασιλού Βενετσανίτσα²⁹¹⁷, που είχε χάσει τον αδελφό της, τον Δημήτριο Παναγάκο-Βενετζανάκη, στη μάχη της Βλαχοκερασίας και το γιό της στον αγώνα, ζητούσε οικονομική ενίσχυση. Να σημειωθεί ότι στο παρελθόν τα θύματα του αγώνα τα τροφοδοτούσε η τοπική κοινωνία, τώρα όλοι στράφηκαν στον Κυβερνήτη και ζητούσαν οικονομική βοήθεια. Την ίδια ημέρα ζητούσε χρήματα και ο Πιέρρος Μπεηζαδές Γρηγοράκης²⁹¹⁸. Στις 31 Μαρτίου ζητούσε χρήματα ο Αλέξανδρος Κιτρινάρης²⁹¹⁹ κ.ο.κ.

Ο Ν. Σπηλιάδης²⁹²⁰, ο οποίος ήταν δυσμενώς προδιατεθειμένος για την οικογένεια Μαυρομιχάλη, γράφει: «...Ο Μαυρομιχάλης δεν έπαυε ζητών χρήματα και τον έλεγε επιφέροντα την πενίαν και απορίαν του Έθνους, ότι εδαπάνα πολλά χρήματα εις δημόσια έργα, εις ανέγερσιν ορφανοτροφείου, εις δημοσίας οδούς και εις φυτείας γεωμήλων και ποτέ μη δυνάμενον, καθ' ο μη έχοντα χρήματα, να του χορηγήση όσα εξήτη, τον είπεν: "Ο θρόνος επί του οποίου κάθησαι ανήκεν εις εμε"».

Οι αυθαιρεσίες των ισχυρών πλήγωνα την πρόσφατα απελευθερωμένη χώρα. Ο Νικόλαος Βοϊδής Μαυρομιχάλης²⁹²¹ κατηγορήσε τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη ότι κάλυψε τους κλέφτες που του άδειασαν το σπίτι. Ο Αναστάσης Κονομάκος²⁹²²

2914. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 77, της 17 Οκτωβρίου 1828, σ. 318-9

2915. «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος», ό.π., αριθ. φ. 73, της 3 Οκτωβρίου 1828, σ. 301.

2916. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 24, έγγρ. 076 της 3 Μαρτίου 1828..

2917. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 34, έγγρ. 140 της 19 Μαρτίου 1828.

2918. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 34, έγγρ. 056 της 19 Μαρτίου 1828.

2919. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 41, έγγρ. 059 της 31 Μαρτίου 1828, και φάκ. 48, έγγρ. 118 της 9 Απριλίου 1828.

2920. Νικ. Σπηλιάδου, ό.π., τόμ. Δ', σ. 63.

2921. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 61, έγγρ. 076 της 4 Μαΐου 1828.

2922. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 030 της 9 Ιουνίου 1828.

στις 9 Ιουλίου 1828 κατηγορήσε το Γιαννιό Καπετανάκη ότι προσπάθησε να κάψει τον Παπαδέα. Ο Αναστάσης Γ. Λιανός²⁹²³ από τον Κάμπο της Αβίας κατηγορήσε τον Παναγιώτη Γιαννέα-Καπετανάκη ότι του πήρε τα άρματα, τα χρήματα κλπ.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή υπήρξε η καταγγελία στις 6 Φεβρουαρίου 1828 του Ηλία Χρυσοσπάθη²⁹²⁴ εναντίον των Μαυρομιχαλαίων. Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης, ο οποίος είχε αναλάβει υπηρεσία κοντά στον αρχιστράτηγο R. Church στο στρατόπεδο της Δυτικής Ελλάδος, είχε ασφαλίσει την οικογένειά του στη Μονεμβασία, όπου φρούραρχος ήταν ο Ιωάννης-Κατσή Μαυρομιχάλης. Η καταγγελία η οποία διαβιβάστηκε στον Αρχιστράτηγο, υπό τον οποίο υπηρετούσε, είναι η ακόλουθη: «...Επειδή και γράψας ακολούθως πολλάκις εις την εκεί φαμελιάν μου, διά να απέλθω εις τα πατρικά μου και να δώσω εις γάμον μίαν των θυγατέρων μου με τον Αλέξανδρον Βενετζιανάκη (με τον οποίον την είχαν προ χρόνων αρραβωνιασμένην ως τα έθιμά μας) δεν ημπόρεσα να την αποσπάσω εκείθεν εμποδιζομένη ή δυναστικώς ή πολιτικώς από τον εκεί διοικούντα Ιωάννην Μαυρομιχάλην και οπαδούς αυτού. Δεν έλειψα να μεταχειρισθώ κάθε τρόπον επομένως και τέλος να στείλω και τους ιδίους μου αδελφούς διά να την πάρουν εκείθεν, και όλα εστάθησαν αδύνατα. Οι ρηθέντες τύραννοι φοβερίσαντες και τους αδελφούς μου, και αποβάλλοντές τους εκείθεν κακήν κακώς έδωσαν την θυγατέραν μου εις όποιον αυτοί ηθέλησαν, εναντίον της εδικής μου θελήσεως και προς καταφρόνησίν μου... Αλλ' αναφέρομαι εις την υμετέραν εξοχότητα παρακαλών όπως διά μέσου της διευθυνθώσι εις όποιαν εγκρίνει δικαιοσύνην, διά να γίνη η ανήκουσα ποινή εις τους αιτίους, προς παράδειγμα τουλάχιστον των μεταγενεστέρων...». Ο Αρχιστράτηγος²⁹²⁵ την διεβίβασε στον Κυβερνήτη και ίσως αποτέλεσε μια από τις πολλές αφορμές που έλαβε ο Ιωάννης Καποδίστριας για να αποφασίσει να περιορίσει ή ακόμη να ταπεινώσει την οικογένεια Μαυρομιχάλη.

Λαθρεμπόριο και πειρατεία

Ένα από τα πρώτα προβλήματα, που υποχρεώθηκε να αντιμετωπίσει ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, ήταν η πειρατεία, στην οποία είχαν μεγάλο μερίδιο ευθύνης και οι Μανιάτες²⁹²⁶. Παράλληλα ανθούσε το λαθρεμπόριο με τα Μεσσηνικά φρούρια, τα οποία είχαν αποκλεισθεί, για να αναγκάσουν τον Ιμπραήμ να αποσυρθεί. Μικρά σκάφη, συνήθως με Ιονική σημαία, μετέφεραν τροφές στους αποκλεισμένους με μεγάλο κέρδος για τους λαθρεμπόρους. Πάλι και στην περίπτωση

2923. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 90, έγγρ. 055 της 9 Ιουνίου 1828.

2924. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 13, έγγρ. 074 της 6 Φεβρουαρίου 1828.

2925. ΓΑ Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 13, έγγρ. 073 της 8 Φεβρουαρίου 1828.

2926. Δέσπ. Θέμελη - Κατηφόρη, Η δίωξις της πειρατείας και το Θαλάσσιον Δικαστήριον κατά την πρώτην Καποδιστριακήν περίοδον 1828-1829, Αθήναι 1973, μέρος πρώτο και δεύτερο. Ανάργ. Κοιτσίλιερη, Ιστορία της Μάνης, ό.π., σ. 563 κ.ε.

του παράνομου αυτού εμπορίου είχαν ένα ποσοστό ευθύνης, όχι βέβαια ευκαταφρόνητο και οι Μανιάτες.

Η κυβέρνηση για τη δίωξη της πειρατείας έστειλε στις 21 Φεβρουαρίου 1828 το Νικόλαο Γιαννίτση²⁹²⁷ με το πλοίο «Ηρακλής». Όταν ο Ιωάννης Γενοβέλης ήταν στο Αλμυρό, ως προσωρινός Διοικητής, βλέποντας ότι μερικά πλοιάρια μετέφεραν τρόφιμα στα αποκλεισμένα φρούρια, διόρισε τον Κορωναίο Δημήτριο Λαχανά²⁹²⁸ να εμποδίζει με το πλοιάριό του άλλα πλοία να πλησιάζουν τα φρούρια. Όταν έφυγε ο Ιω. Γενοβέλης του ανανέωσε την εντολή αυτή ο Γ. Σαχτούρης. Αλλά σε μια συμπλοκή με λαθρέμπορους από τη Μέσα Μάνη (Κακαβούληδες) σκοτώθηκε ένας από τους Μανιάτες και ένας άλλος τραυματίστηκε. Έκτοτε οι Μεσομανιάτες κυνηγούσαν τους Κορωναίους και όσοι από αυτούς κατοικούσαν στο Αλμυρό στις 7 Ιουλίου ανέφεραν τα γεγονότα αυτά στον Κυβερνήτη για να βρει μια λύση.

Με την κατηγορία του λαθρεμπορίου σιταριού είχαν συλληφθεί και οδηγηθεί στο Αλμυρό ο Μαυροειδάκος Θεοδωράκος από τον Κούνιο, ο Παναγιώτης Νικόπουλος, ο Λεούτσης Πατράκος και ο Γιάννης Μιχαλάκος από γειτονικά χωριά. Αυτοί στις 6 Απριλίου 1828 ομολόγησαν ότι είχαν συμφωνήσει με τον Γιώργη Τζανόπουλο να μεταφέρουν το σιτάρι στα φρούρια και αν προκύψει ζημία να βαρύνει τον Τζανόπουλο, το δε κέρδος να το μοιράζονται²⁹²⁹.

Ο αντιναύαρχος Γεώργιος Σαχτούρης²⁹³⁰ στις 26 Μαΐου 1828 έλαβε εντολή από το Βρετανικό στόλο να εμποδίζονται τα εμπορικά πλοία να εισέρχονται στο Μεσσηνιακό κόλπο, επειδή από τις ακτές της Μάνης γινόταν λαθρεμπόριο.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας στις 3 Μαρτίου 1828 απευθύνθηκε στον Αντώνιο Μαυρομιχάλη²⁹³¹ και τον Διονύσιο Μούρτζινο για τη δίωξη της πειρατείας, την οποία ασκούσαν οι Μανιάτες και αυτοί αντάλλαζαν μεταξύ τους επιστολές. Ο Διονύσιος Μούρτζινος έγραψε στον Αντώνιο Μαυρομιχάλη να αρχίσουν αμέσως τη δίωξη: «...να προλάβετε να συλλάβετε όλους εκείνους τους πειρατές που ευρίσκονται εις Κιτριές με τα λαντζόνια, καθώς και εκείνους οπού ευρίσκονται εις Αρμυρόν με την πατίνα του Γιαννέα-Καπετανάκη²⁹³²... ξεκινήσατε και πεζόν ευθύς, προς τον αδελφόν κπ: Ιωάννην (-Κατσή Μαυρομιχάλη) εις Μονεμβασιάν (όπου ήταν φρούραρχος) να αλικοντίση τους Μαρτάκηδες και Γερακαριάνους²⁹³³, και λοιπούς οπα-

2927. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 19, έγγρ. 075 της 21 Φεβρουαρίου 1828.

2928. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 90, έγγρ. 012 της 7 Ιουλίου 1828.

2929. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 45, έγγρ. 087 της 6 Απριλίου 1828.

2930. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 87, έγγρ. 053 της 26 Μαΐου 1828.

2931. ΓΑΚ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 25, έγγρ. 091 και 092 της 3 Μαρτίου 1828.

2932. Πλοίαρχος ήταν ο Νικόλαος Κουκούτσης, ο οποίος κατηγορήθηκε από τον Θεόδωρο Κορωναίο για πειρατεία. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 26 της 1 Ιουνίου 1828. Βλέπε:, Δέσπ. Θέμ. ελ. η - Κατ. η φ. ό. ρ. η, ό.π., μέρος Β', σσ. 94-98, 127-130.

2933. Ο Πασχάλης Γερακαράκος, γιός του πειρατή Αλεξανδρή, από το Σκουτάρι, είχε στο παρελθόν πάρει άδεια για να διώκει τους πειρατές με την εγγύηση του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Κατηγορήθηκε για πειρατεία από τον Υδραίο Νικόλαο Ιω. Δοκό. Στα μέσα Ιανουαρίου 1828 μερικοί συγγενείς του αιχμα-

δούς των, οίτινες προ καιρού καθώς σας είναι γνωστόν απέρασαν εις Μονεμβασίαν να ασφαλισθούν εκεί, οι οποίοι είναι εκείνοι, οπού ετόλμησαν και επάτησαν το έδαφος του Τζιρίγου και έκδυσαν και τους αδελφούς Υδραίους. Γράψετε και του εξαδέλφου μας Κπ: Δημητράκη Τζιγκουράκου (-Γρηγοράκη), και λοιπούς οικογενείας των Κουτσογληγοράκηδων διά να πιάσουν όσοι ευρίσκονται εις το Σκουτάρι, οπού είναι υπό την εξουσίαν τους, καθώς και εγώ στέκω άγρυπνος άμα όπου έλθη το λαντζόνι των συγγενών μας Μιχαλέων-Τρουπιάνων και Γιαννέα Καπετανάκη, εκείνο το οποίον, προ ολίγας ημέρας είχε πιάσει το εμπορικό καΐκι του ανεψιού μας Κατζάκου, οπού ήρχετο από Κορώνη, να το εμποδίσω και να ειδοποιήσω ευθύς τον σεβαστόν Κυβερνήτην περί τούτου...».

Καταγγελίες²⁹³⁴ για μανιάτικες πειρατείες έγιναν πολλές και στο παρελθόν, αλλά επειδή δεν δικάζονταν τότε, επανήλθαν πολλοί στις μέρες του Κυβερνήτη για τις παλαιές υποθέσεις. Είναι όμως αλήθεια ότι πολλοί από αυτούς που έκαναν λαθρεμπόριο με τα εχθρικά φρούρια, όταν συλλαμβάνονταν, ισχυρίζονταν ότι ήταν περαστικοί από εκεί και ζητούσαν να τιμωρηθούν οι διώκτες τους.

Μια άλλη καταγγελία έγινε το Φεβρουάριο του 1820 από τον Παναγιώτη Ψαρρό σε βάρος της οικογενείας Μαυρομιχάλη. Ο Π. Ψαρρός πλοίαρχος της βρικογολέτας «Παναγία Μυρτιδιώτισσα» και με σημαία Ιονική (νήσων του Ιονίου πελάγους) κατήγγειλε ότι, ενώ βρισκόταν στο λιμάνι Καλαμίτσι της Καρδαμύλης, πήγε εκεί με δύο καΐκια ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης²⁹³⁵, ο οποίος συνέλαβε αυτόν και το γιό του, κατέσχεσε δε και το πλοίο του. Όταν ο Έκτακτος Επίτροπος Λακωνίας Ιω. Γενοβέλης τον κάλεσε να παρουσιαστεί για να απολογηθεί, ισχυρίστηκε με επιστολή του ότι η οικογένειά του δεν είχε σχέση με την αρπαγή του πλοίου, το οποίο πήρε ο Νικ. Σκαλκάκος, επειδή ο Ψαρρός είχε οικονομικές υποχρεώσεις προς αυτόν.

λώτισαν τον Σταμάτη Δοκό, όταν με το πλοίο του πήγε στα Βάτικα για προμήθειες. Τον οδήγησαν αυτόν και τους συντρόφους του στο Σκουτάρι και ζητούσαν 3.000 γρόσια για να τον ελευθερώσουν. Αργότερα κατέφυγαν στη Μονεμβασία για να βρουν άσυλο. Τελικά ο Πασχάλης Γερακαράκης πήγε στο Ναύπλιο, όπου και φυλακίστηκε. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 6, έγγραφο 069 της 30 Ιανουαρίου 1828 και φάκ. 55, έγγρ. 99 της 16 Απριλίου 1828 και Γ Α Κ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 17, έγγρ. 045 της 1 Ιουνίου 1828.

2934. Ο Σπ. Κατζαρός από τις Σπέτσες κατήγορησε τον Παναγιώτη Κούσουλα-Γερακαριάνο και τον Αντώνη Κατσανάκο-Κουτσογρηγοριάνο από το Σκουτάρι ότι τον είχαν συλλάβει στον Κάβο Μαλιά και του πήραν 6.845 γρόσια. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 51, έγγρ. 074, 075, 076, 077, 078 της 12 Απριλίου 1828.

2935. Αυτό επιβεβαιώνεται και από επιστολή προς τον Αντώνιο Μαυρομιχάλη του Διονυσίου Μούρτζινου, ο οποίος γράφει για την Ιονική γολετίτζα του Παν. Ψαρρού: «...την οποίαν προ ένα μήνα σχεδόν είχαν έλθη διά νυκτός, ο κύριος ανιψιός σας κυρ Γιωργάκης Καπετανάκος-Μαυρομιχάλης και την εσήκωσε από το πόρτο μου και την οποίαν ως πληροφορήθη από τον καπετάνιον αυτής, οπού τον είχαν σκλάβον με τον υιόν του, οίτινες έφυγαν διά νυκτός και ήλθον εδώ, την αρμάτωσαν την απερασμένην εβδομάδα, και έβαλαν μέσα τον Λασπίτην (από το Μεσολόγγι ως πλοίαρχο), διά να εύη κουρσάρικη...». Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 25, έγγρ. 091 της 3 Μαρτίου 1828. Δ έ μ ε λ η - Κ α τ η φ ό ρ η, ό.π., μέρος Β, Θεάλασσιο Δικαστήριο, σ. 88 κ.ε. Ιδιοκτήτης της «Παναγίας Μυρτιδιώτισσας» αναφέρεται ο Παν. Σίρμπος, ό.π., σ. 89.

Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁹³⁶ κατηγορήθηκε στην Κυβέρνηση ότι άλλαξε τα έγγραφα του πλοίου «Παναγία Μυρτιδιώτισσα», το αρμάτωσε, το ονόμασε «Ήρα» και πήγε στο Δραγαμέστο (Αστακό), όπου ο Αρχιστράτηγος Church πολιόρκουσε το Ανατολικό (Αιτωλικό) και ήθελε να καταστρέψει τον τουρκικό στόλο του Αμβρακικού κόλπου. Το Σεπτέμβριο του 1828 ο Κυβερνήτης²⁹³⁷ έδωσε εντολή στον Κ. Μαυρομιχάλη, να αφήσει το πλοίο και ο ίδιος κρατήθηκε.

Σε μια αναφορά για τα γεγονότα της Μάνης κατά το 1828 με τίτλο «Έκθεσις ταραχών Λακωνίας από του 1828» αναφέρεται και το ακόλουθο επεισόδιο²⁹³⁸: «... Εις τας γενομένας κατά το θέρος πειρατείας, των οποίων αρχηγός ήτο ο Κύριος Μούρτζινοσ, αναφέρεται ως συμπράκτωρ και ο γνωστός διά τας κακουργίας του Πούλος Μαυρίκος Σπαρτιάτης, τον οποίον, φοραθέντα προδότην εις την μετά του Ιμπραήμ αλληλογραφίαν του ώρμησαν οι Σπαρτιάται να κατακαύσουν, πλην ούτος επρόφθασε και, καταφυγών εις την οικίαν του Μούρτζινου, διεσώθη...».

Μπορούμε να υποθέσουμε ότι για την ίδια περίπτωση είχε γράψει και ο Ιω. Γενοβέλης²⁹³⁹ σε αναφορά του στις 28 Απριλίου 1828, στην οποία σημείωνε για τον Πούλο Μαυρίκο: «...εφοράθη προδότης υποσχόμενος εις τον Ιμπραχίμην να του παραδώνη την Σάρτην και την Μάνην και ο Ιμπραχίμης εκτός της χρηματικής αμοιβής να του δώνη και το Μπεγηλίκι. Οι Σπαρτιάται ώρμησαν να τον πυρπολήσουν εις την οικίαν του, αλλ' αυτός επρόλαβε να καταφύγη εις τον Μούρτζινον...».

Να σημειωθεί ότι ο Πούλος Μαυρίκος²⁹⁴⁰, κάτοικος του χωριού Μάλτα ή Μαλτίτσα της επαρχίας Σταυροπηγίου, είχε και στο παρελθόν δημιουργήσει προβλήματα. Υπενθυμίζουμε ότι το 1824 είχε πλαστογραφήσει επιστολή, που δήθεν έγραψε ο Πετρόμπεης στον Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου, με αποτέλεσμα να κατηγορηθεί ο Πετρόμπεης για προδοσία. Από γράμμα που έγραψε ο Μούρτζινοσ στον κπ. Γιωργάκη Αντ. Γρηγοράκη, στις 5 Αυγούστου 1826, φαίνεται ότι από τότε είχε κατηγορηθεί για επικοινωνία με τον Ιμπραήμ.

2936. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 19, έγγρ. 026 της 18 Φεβρουαρίου 1828, φάκ. 22, έγγρ. 26, φάκ. 25, έγγρ. 23, φάκ. 30, έγγρ. 169, φάκ. 46, έγγρ. 049, φάκ. 49, έγγρ. 18, φάκ. 52, έγγρ. 111 και 112, φάκ. 74, έγγρ. 96, φάκ. 81, έγγρ. 45, φάκ. 88, έγγρ. 52 και Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 2, 3, 4, 34.

2937. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 45 της 10 Σεπτεμβρίου 1828.

2938. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, τελευταίο έγγραφο αχρονολόγητο.

2939. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 59, έγγρ. της 28 Απριλίου 1828.

2940. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Ο Πούλος Μαυρίκος, μια αμφιλεγόμενη μορφή του 1821, Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)415 κ.ε. Σ π. Λ ο υ κ ά τ ο υ, Ο «πολιτικός δεσμός» του Πετρόμπεη, η λύση του και η θετική συμμετοχή του στο Νεόκαστρο, 1824 και 1825, Λακωνικά Σπουδαί 19(1990)435 κ.ε. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 59, έγγρ. 63 της 28 Απριλίου 1828. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 220, αχρονολόγητος- στο τέλος του φακέλου: «Έκθεσις εν συνόψει των κατά των τελευταίων ταραχών και αλληλομαχιών, όσαι συνέβησαν από του 1828 έτους». Το έγγραφο παρατίθεται στο τέλος.

Καποδίστριας και Μαυρομιχαλαίοι

Δεν μπορεί κανένας να αμφισβητήσει την προσφορά και τις θυσίες της οικογένειας Μαυρομιχάλη στον απελευθερωτικό αγώνα του 1821, αλλά κατά τον ίδιο τρόπο δεν μπορεί να παραβλέψει ότι μετά την απελευθέρωση η οικογένεια αυτή δεν μπόρεσε να προσαρμοστεί στους κανόνες της κρατικής νομιμότητας. Στα χρόνια του Καποδίστρια δεν θέλησε να περιορίσει τη δραστηριότητά της στην πειρατεία και σε άλλες αυθαιρεσίες²⁹⁴¹. Ακόμη είναι σημαντικό ότι πάντοτε οι απαιτήσεις της για οικονομικές απολαβές ήταν ανεδαφικές και υπερβολικές. Ένα φτωχό και κατεστραμμένο κράτος, όπως η μικρή Ελλάδα του 1828-31, με τα καπνίζοντα ακόμη ερείπια που άφησε πίσω του ο Ιμπραήμ, τις χήρες και τα ορφανά του πολέμου να λιμοκτονούν, τους απόμαχους να ζητιανεύουν, δεν θα μπορούσε, ούτε θα έπρεπε, να καλύψει οικονομικά κανενός τη σπάταλη, την πολυδάπανη ή έστω τη γενναϊόδωρη ζωή²⁹⁴².

Η οικογένεια Μαυρομιχάλη πριν από το 1816, που πήρε το μπεηλίκι, ήταν για τις συνθήκες ζωής της Μάνης μια ευκατάστατη γενιά, ασχολούμενη κυρίως με το εμπόριο. Το αξίωμα του Μπέη της Μάνης δεν έδινε πλούτο, γι' αυτό ο Τζανέμπης Κουτούφαρης κατηγορήθηκε και καθαιρέθηκε, διότι δεν πλήρωνε τους φόρους²⁹⁴³. Ο Τζανήμπης Γρηγοράκης, κατά μια εκδοχή, παραιτήθηκε επειδή δεν μπορούσε να ανταποκρίνεται στις οικονομικές απαιτήσεις του αξιώματός του²⁹⁴⁴. Ο Παναγιώτμπης Κουμουνδουράκης δεν πλήρωνε φόρους και η Μάνη υποχρεώθηκε σε εμπορικό αποκλεισμό από τους Τούρκους²⁹⁴⁵ και τελικά καθαιρέθηκε και πέθανε στο Μπάνιο, τις φυλακές του τουρκικού ναυστάθμου. Ο Αντώνμπης Γρηγοράκης είχε μεγάλη δυσκολία να είναι συνεπής στις οικονομικές του υποχρεώσεις²⁹⁴⁶ και γι' αυτό αντικαταστάθηκε από τον Κωνσταντήμπη Ζερβάκο, ο οποίος χρεωκόπησε²⁹⁴⁷. Ο Θεοδωρόμπης Γρηγοράκης πέθανε κι αυτός στο φοβερό Μπάνιο, επειδή δεν μπορούσε να πληρώσει τους φόρους²⁹⁴⁸. Δεν ήταν δυνατόν ο Πετρόμπης Μαυρομιχάλης να απολάμβανε την οικονομική ευμάρεια από ένα αξίωμα που όλοι

2941. Δ ε σ π. Θ έ μ ε λ η - Κ α τ η φ ό ρ η, ό.π., τόμ. Β', σ. 88 κ.ε., και απόπειρα δολοφονίας του Νικολάου Πιεράκου-Μαυρομιχάλη, Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 220, χρονολόγητη στο τέλος του φακέλου.

2942. Το 1830 η οικογένεια Μαυρομιχάλη με τους συγγενείς και πιστούς φίλους της έφθανε τον αριθμό 70 και είχε και άλλους 67 υπηρέτες. Χ. Λ ο ύ κ ο υ, Ο Κυβερνήτης Ιω. Καπιδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι, Μνήμων 4(1974)4 κ.ε. Το υ ι δ ί ο υ, Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια 1828-1831, Αθήνα 1988, σσ. 31, 46 κ.ε. Δ. Κ ό κ κ ι ν ο υ, ό.π., τόμ. 12, σ. 258 κ.ε.

2943. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821) ό.π., σ. 278.

2944. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 337-8. Α π. Δ α σ κ α λ ά κ η, Η Μάνη και η Οθωμανική αυτοκρατορία, Αθήνα 1923, σ. 204.

2945. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 346. Ι. Ε. Ε. Ε., αριθ. εγγρ. 16967.

2946. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 396. Ι. Ε. Ε. Ε., αριθ. εγγρ. 17881.

2947. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 409-410.

2948. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 440.

οι προκάτοχοί του είχαν φτωχύνει. Άλλωστε ο ίδιος έγραφε στη Φιλική Εταιρεία για τις οικονομικές του δυσχέρειες και τα «δοσίματα» που αναγκαζόταν να καταβάλει με δυσκολία στους Τούρκους αξιωματούχους²⁹⁴⁹.

Είναι αναμφισβήτητο ότι οι Μαυρομιχαλαίοι, ασχολούμενοι κυρίως με το εμπόριο, αλλά όπως αναφέρθηκε και με τη γεωργία, είχαν μια σχετική με τον τόπο οικονομική άνεση. Η επανάσταση τους απομάκρυνε από τις προηγούμενες ασχολίες τους και τους έστρεψε όλους σε στρατιωτικά αξιώματα, τα οποία μετά τον αγώνα στέρεψαν. Είχαν μάθει ακόμη στη διάρκεια της επανάστασης να έχουν αρκετές απολαβές ή να ενοικιάζουν εθνικές προσόδους²⁹⁵⁰ και με το πρόσχημα αυτό αποσπούσαν με τη βία υπερβολικά ποσά από το λαό, σε βάρος του οποίου ευημερούσαν.

Αναφέρεται από αγωνιστές, οι οποίοι είχαν ενταχθεί στις δυνάμεις των Μαυρομιχαλαίων ως οπλαρχηγοί, ότι δεν είχαν ποτέ κάποια οικονομική απολαβή από αυτούς. Σε μερικές όμως εκστρατείες ο Πετρόμπεης έπαιρνε χρήματα, όπως το 1821 τον καιρό της πολιορκίας της Τριπολιτσάς, που ένα μέρος Μανιατών εκστράτευσε στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα με έξοδα του Δημητρίου Υψηλάντη για μοσθοδοσία των ανδρών που έλαβαν μέρος στην εκστρατεία. Τα χρήματα αυτά παρέλαβε και κατακράτησε ο Πετρόμπεης, ώστε πολλοί που πήραν μέρος στην επιχείρηση αυτή να μη μισθοδοτηθούν²⁹⁵¹.

Τον καιρό της πολιορκίας του Νεοκάστρου από τον Ιμπραήμ η κυβέρνηση Κουντουριώτη²⁹⁵² του έδωσε αρχικά 50.000 γρόσια για να στρατολογήσει Μανιάτες και να βοηθήσει τους πολιορκημένους, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο γιός του Γεώργιος. Δεν υπήρξε αποτέλεσμα. Ίσως δεν έκανε καλή διαχείριση των χρημάτων,

2949. Ιω. Φιλίημονος, ό.π., τόμ. Α', σ. 153. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, ό.π., σ. 455, 502 κ.ε.

2950. Υπήρχε πρόβλεψη ότι, όταν οι κάτοικοι μιας επαρχίας πρόσφεραν στον πλειοδοτικό διαγωνισμό των φόρων της περιοχής το ίδιο χρηματικό ποσόν, θα έπρεπε να προτιμώνται. Το 1823 οι Καλαματιανοί ήθελαν να συγκεντρώσουν μόνοι τους το φόρο, αλλά ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης δήλωσε ότι προσφέρει 500 γρόσια περισσότερα από οποιονδήποτε άλλον και ως πλειοδότης ενοικίασε αυτός τους φόρους. Γιατί να έχει περιορισμό η προσφορά του αφού θα μπορούσε, ασκώντας ένοπλη βία στους κατοίκους, να συγκεντρώσει το ποσόν αυτό, να υπολογίσει τα έξοδά του και το κέρδος του και να τα λάβει. Γ Α Κ, Υπ. Οικ., φάκ. 7, έγγρ. 202, 211 και 217 της 8 Μαΐου 1823.

2951. Ο Σταυριανός Καπετανάκης το 1821 από το στρατόπεδο της Τριπολιτσάς, την οποία πολιορκούσαν, έλαβε μέρος στην εκστρατεία στη Ρούμελη με τον Κυριακούλη και Ηλία Μαυρομιχάλη. Ο Δημήτριος Υψηλάντης κατέβαλε χρήματα στον Πετρόμπεη, αλλά αυτός δεν έδωσε ούτε γρόσι στους δικαιούχους. Σε πιστοποιητικό που χορήγησε ο Πετρόμπεης στο Σταυριανό στις 24 Μαΐου 1822 αναφέρεται: «... διά τας εκστρατείας του και διά όσους στρατιώτας είχε υπό την εξουσίαν του μισθόν δεν έλαβε από τινα μήτε και τα ίδια του έξοδα...». Γ Α Κ, φάκ. Κ 96, έγγρ. 24 Μαΐου 1822. Ο Βασίλειος Πολιτάκος από την Τσεροβά (Δροσοπηγή) στις 15 Ιουνίου 1823 προβιβάστηκε στο βαθμό της χιλιαρχίας (Στ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Μανιάτες αγωνιστές του 1821, ό.π., σ. 225.), σε αναφορά του προς την τότε διοίκηση Κουντουριώτη έγραψε, ότι απ' αρχής ακολουθούσε τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και πρόσθεσε: «...έμεινον πένης εξ αιτίας της δολερότητός του και των εγωικών του πράξεων... οπού άφησεν εις βυθόν κεκαλυμμένα τα δίκαια εκάστου αγωνισθέντος πατριώτου...». Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Πολ., φάκ. 71, έγγρ. 052 της 2 Απριλίου 1825. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Βασίλειος Πολιτάκος, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 19(2010)319 κ.ε.

2952. Γ Α Κ, Εκτ., φάκ. 81, έγγρ. 080 και 086 της 11 Απριλίου 1825.

μπορεί να τα σπαταλούσε άσκοπα, μπορεί να τα μοίραζε σε οικογένειες που είχαν νεκρούς στον αγώνα, πάντως σχολιάστηκε γι' αυτό.

Όταν ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης ήταν στην Αντικυβερνητική Επιτροπή, κατηγορήθηκε για έγκριση λογαριασμών της οικογενείας του, που ήταν υπερβολικοί και άλλες οικονομικές ατασθαλίες με τον έρανο της Κορινθίας²⁹⁵³. Με όλα αυτά ίσως είχε μάθει όλη η οικογένεια σε ένα διαφορετικό τρόπο ζωής, που δεν συμβιβαζόταν με τον κάτισχνο κρατικό προϋπολογισμό²⁹⁵⁴.

Θα πρέπει ακόμη να λάβουμε υπ' όψη μας ότι οι Μανιάτες γνώριζαν από τα χρόνια των Βενετών πως οι αρχηγοί των πολεμικών σωμάτων αμείβονταν πλουσιοπάροχα με παραχωρήσεις μεγάλων κτημάτων, όπως δίνονταν παλαιότερα τα βυζαντινά τιμάρια. Ίσως είχαν την πεποίθηση ότι μετά την απελευθέρωση θα έπαιρναν κάποια σημαντική έκταση και θα ζούσαν αρχοντικά με πολλούς υπηρέτες και άλλους τόσους ευνοούμενους. Έλεγαν στους απλοϊκούς Μανιάτες, ότι εμείς που διώξαμε τους Τούρκους από τη Μεσσηνία και τη Λακωνία, θα πρέπει να πάρουμε τα τουρκικά κτήματα. Όταν ήθελαν να τους ξεσηκώσουν σε αντικαθεστωτικά κινήματα, αυτές τις υποσχέσεις έδιναν. Δεν αποκλείεται να το πίστευαν και οι ίδιοι και γι' αυτό οι απαιτήσεις τους ήταν υπερβολικές.

Τις ιδέες αυτές δεν είχε μόνο η οικογένεια Μαυρομιχάλη, αλλά και όλοι οι κοτσαμπάσηδες του Μοριά, οι πλοίαρχοι των νήσων και οι στρατιωτικοί της Ρούμελης είχαν παρόμοιες προσδοκίες, που δεν ήταν δυνατόν να ικανοποιηθούν. Η εποχή της διανομής τίτλων ευγενείας και τιμαρίων είχε περάσει.

Από την άλλη πλευρά ο Ιωάννης Καποδίστριας δεν θα μπορούσε ποτέ να αλλάξει αυτές τις ιδέες των αγωνιστών. Για να μπορέσει να επιβληθεί, προσπάθησε να ταπεινώσει τις πρωτεύουσες οικογένειες και να ανεβάσει τους δευτερεύοντες πρωταγωνιστές του αγώνα, ώστε να εξουδετερώσει τους πρώτους με τις υπερβολικές τους απαιτήσεις. Όλος ο λαός ήταν μαζί του, διότι άκουγε μια φωνή που του έδινε δικαιώματα και η σκλαβιά των Τούρκων δεν επρόκειτο να αντικατασταθεί με τη σκλαβιά των μπέηδων, των καπεταναίων ή των κοτσαμπάσηδων. Όμως μερικοί

2953. Δέσποινα Θέμελη Κατηφόρη, Η δίωξη της πειρατείας κλπ, μέρος Α', σ. 95: «...κατηγορούμενο (του Γεωργίου Μαυρομιχάλη) ως ιδιοποιηθέντος επί Αντικυβερνητικής Επιτροπής τας εισπραχθείσας τπέρ της εκστρατείας της Αττικής, προσόδους της Κορίνθου...».

2954. Ο Πετρόμπεης υπέβαλε λογαριασμό το 1826 για 202.000 γρόσια και ζητούσε για εξόφληση τις 110.000. Υπολόγισε η επιτροπή που έκανε τον οικονομικό έλεγχο ότι «...διά έξοδα του κονακίου του δι' ένα ολόκληρον ενιαυτόν από τον Σεπτέμβριο του παρελθόντος έτους (1825) έως Σεπτέμβριον τρέχοντος 62.860 γρόσια», δηλαδή το υπερβολικό ποσό των 5.000 γροσίων και πλέον το μήνα. Γ Α Κ. Διοικ. Επιτρ., φάκ. 200, έγγρ. 057 της 21 Σεπτεμβρίου 1826. Ο Ιωάννης-Κατής Μαυρομιχάλης, όπως αναφέρθηκε, διεκδικούσε για 14 μήνες που έμεινε φρούραρχος Μονεμβασίας το ποσόν των 170.090 γροσίων. Η Αντικυβερνητική Επιτροπή ενέκρινε λογαριασμό του Κατσή να πάρει από τις προσόδους της Σάμου το ποσόν των 56.400 γροσίων. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 32, έγγρ 58 της 16 Μαρτίου 1828. Ο Αναστάσιος Μαυρομιχάλης ζήτησε από τον Ιω. Καποδίστρια χρήματα, διότι, όταν το 1821 ήταν όμηρος στην Τριπολιτά και γνώρισε στερήσεις και κινδύνους, ιδιαίτερα όταν οι Τούρκοι είχαν σκοτώσει μπροστά του τέσσερις δούλους του. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 57, έγγρ. 32 της 22 Απριλίου 1828.

απλοϊκοί άνθρωποι του λαού, χωρίς να το καταλαβαίνουν, προφανώς από παράδοση, ακολουθούσαν τα αφεντικά τους κι ας ήθελαν να τους κρατούν υποτακτικούς.

Ακόμη και όλοι σχεδόν οι καπεταναίοι της Μάνης Μούρτζινος, Κουμουνδουράκης, Χρηστέας, Κυβέλος, Ντουράκηδες και οι επίσκοποι ήταν εναντίον του Πετρόμπεη και του αμφισβητούσαν το προνόμιο να τους εκπροσωπεί στον Κυβερνήτη. Η μέχρι τότε πολιτεία του είχε δείξει ότι δεν ενδιαφερόταν για την οικονομική ικανοποίηση κανενός άλλου εκτός από τη στενή οικογένειά του.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε πολλά προβλήματα με τους Μαυρομιχαλαίους και προσπάθησε να τα παραβλέψει. Ο Ηλίας Χρυσοσπάθης, ο Νέστορας της ελληνικής επανάστασης, ευρισκόμενος στο στρατόπεδο της Δυτικής Ελλάδος με τον R. Church σε αναφορά του της 6^{ης} Φεβρουαρίου 1828 ζήτησε να επιστρέψει στο σπίτι του, διότι ο Κατσης Μαυρομιχάλης, φρούραρχος τότε της Μονεμβασίας, τον ταπεινώσε κατά τον πλέον εξευτελιστικό τρόπο. Στη Μονεμβασία είχε καταφύγει για λόγους ασφαλείας η οικογένεια του Ηλία Χρυσοσπάθη και ο Κατσης σε έξαρση της αυθαιρεσίας του δεν επέτρεψε να επιστρέψει στο σπίτι της, ούτε όταν πήγαν τα αδέρφια του Χρυσοσπάθη να την πάρουν. Τελικά μια κόρη της οικογένειας, η οποία ήταν αρραβωνιασμένη με τον Αλέξανδρο Βενετσανάκη, την πάντρεψε παρά τη θέλησή της με άνδρα της δικής του επικλογής, για να ταπεινώσει τον Ηλία Χρυσοσπάθη.

Δεν ήταν μόνο η μαυρομιχαλέικη αυθαιρεσία, ο Γεωργάκης Μαυρομιχάλης, ως μέλος της Αντικυβερνητικής Επιτροπής, ήταν εκτεθειμένος στην οικονομική διαχείριση²⁹⁵⁵ και παρουσιάστηκε μπροστά του ντυμένος πολυτελέστατα σαν τους Τούρκους αξιωματούχους, ώστε αναγκάστηκε να τον παρατηρήσει. Τον Οκτώβριο του 1828 μαζί με τον εξάδελφό του Ηλία Κατσάκο πυροβόλησαν και τραυμάτισαν το Νικόλαο Πιέρου Πιεράκο-Μαυρομιχάλη²⁹⁵⁶. Ο Ηλίας Κατσάκος-Μαυρομιχάλης φυλακίστηκε στο Άργος, αλλά απέδρασε²⁹⁵⁷. Ο Ιωάννης-Κατσης Μαυρομιχάλης, εκτός των άλλων, όπως αναφέρθηκε, ήταν ένοχος ενός φρικιαστικού πειρατικού εγκλήματος, όταν οι άνθρωποί του σκότωσαν το πλήρωμα αγγλικού πλοίου, το οποίο λαφυραγόγησαν και βύθισαν²⁹⁵⁸. Οι συγγενείς των θυμάτων πειρατείας ζη-

2955. Ο Γρηγόριος Σούτσος σε επιστολή του της 13 Σεπτεμβρίου 1827 προς το Γεώργιο Κουντουριώτη έγραψε: «...εκ των καταχρήσεων τούτων, ας σας αναφέρω μίαν, διά να γελάσετε· 25 χιλιάδες γρόσια εδόθησαν εις τον Πετρόμπεην διά να εξοικονομήσει τα έξοδά του και ούτως αναλόγως...». Α. Λιγνίου, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, ό.π., τόμ. Η', σ. 436.

2956. Χ. Λούκοβ, Ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι, Μνήμων 4(1974)10 κ.ε. Σ. Β. Κουγέα, Η ανθρωποκτονία (το φονικό) ως διεγγύημα τρίτου εν Μάνη, Παράρτημα των «Ελληνικών» αριθ. 4, έκδ. Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1953, σ. 366 κ.ε. Γ. Ψύλλα, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 166 κ.ε.

2957. Γ.Α.Κ, Υπ. Δικ., φάκ. 101, έγγρ. 171 της 16 Μαΐου 1831.

2958. Γ.Α.Κ, Εκτ., φάκ. 5, έγγρ. 341 της 29 Μαρτίου 1824. Γ.Α.Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Υπ. Εσωτ., φάκ. 55, έγγρ. 160, 168, 185, 186 της 29 και 31 Μαρτίου και 10 Απριλίου 1824 κ.ε. Γ.Α.Κ, Εκτ., φάκ. 23, έγγρ. 017 της 12 Σεπτεμβρίου 1824. Βλέπε: Πειρατεία σε βάρος αγγλικού πλοίου.

τούσαν αποζημίωση και ο Κυβερνήτης²⁹⁵⁹ πλήρωσε από το δικό του ταμείο 50.000 γαλλικά φράγκα, για να μη θιγεί το γόητρο της οικογένειας και πίστεψε ότι με την πράξη του αυτή θα ικανοποιούνταν οι απαιτήσεις των Μαυρομιχαλαίων. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης²⁹⁶⁰ ιδιοποιήθηκε πλοίο και με αυτό πήγε στην εκστρατεία του αρχιστρατήγου R. Church στη δυτική Ελλάδα και την πολιορκία του Αιτωλικού. Η άλλη πλευρά όμως δεν ανταποκρίθηκε καθόλου, διότι ίσως το θεωρούσε υποχρέωση του Ιωάννη Καποδίστρια να τους ανέχεται κι ακόμη να κάνει προσωπικές θυσίες. Τον ίδιο καιρό άλλοι αγωνιστές είχαν στερηθεί το ψωμί και άπλωναν ικετευτικά το χέρι στον Κυβερνήτη, όπως ο Ηλίας Σαλαφατίνος²⁹⁶¹, ο οποίος στις 27 Ιανουαρίου 1830 σε μια βραχεία αναφορά του έγραψε: «...να με κάμετε σήμερα μίαν εξοικονόμησιν διότι στερούμαι και του επιουσίου άρτου». Η Διαμαντία, χήρα του Ηλία Χρυσοσπάθη²⁹⁶², έλαβε βοήθημα από τον Κυβερνήτη μόνο 300 γρόσια.

Εκτός από την οικογένεια Μαυρομιχάλη, που είχε δημιουργήσει πολλά προβλήματα στον Κυβερνήτη, ήταν και ολόκληρο το κόμμα των αγγλόφιλων, που τον αντιπολιτευόταν. Οι Κουντουριώτηδες με τους νησιώτες είχαν και αυτοί δίκαιες απαιτήσεις, αλλά πρόβαλαν διεκδικήσεις δυσανάλογες με τις δυνατότητες της πατρίδας. Οι Φαναριώτες ήθελαν την εξουσία για τον εαυτόν τους συνήθως με όπλο τους τη ραδιουργία. Άρχισαν σε διάφορα μέρη να δημιουργούνται εταιρείες αντιπολίτευσης και καθυστέρησης του έργου για την ανόρθωση του νεοσύστατου κράτους. Η αντιπολίτευση στον Κυβερνήτη έχει μεγάλο μέρος ευθύνης για τις συμφορές που ακολούθησαν, διότι δεν ήταν εποικοδομητική, αλλά στόχευε στη φθορά και την αποδυνάμωση της Κυβέρνησης, σαν αποτέλεσμα κομματικής προκατάληψης και ιδιοτέλειας.

Οι Κοτζαμπάσηδες του Μοριά είναι αυτοί που κίνησαν τις επαρχίες τους στην επανάσταση του 1821, αυτοί ήταν οι πρώτοι τροφοδότες τους, αυτοί τους καθοδήγησαν στα πρώτα τουλάχιστον βήματα του αγώνα της ανεξαρτησίας. Αλλά πίστευαν ότι μετά την απελευθέρωση θα συνέχιζαν να απομυζούν το λαό με την υπερβολική φορολογία. Με τη διαφορά ότι τώρα θα τα κρατούσαν αυτοί όλα τα χρήματα

2959. Χ. Λούκοι, ό.π., Μνήμων 4(1974)15 κ.ε.

2960. Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης κατηγορήθηκε από τον Παναγιώτη Σίρμπο ότι άρπαξε τη γολέτα του από το λιμάνι Καλαμίτσι της Καρδαμύλης και με αυτή, αφού της άλλαξε το όνομα, πήγε στο στρατηγό R. Church, που πολιορκούσε το Αιτωλικό. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 46, έγγρ. 49 της 6 Απριλίου 1828, και φάκ. 48, έγγρ. 78 της 9 Απριλίου 1828 και φάκ. 52, έγγρ. 111 και 112 της 9 και 13 Απριλίου 1828.

2961. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 230, έγγρ. 299 της 27 Ιανουαρίου 1830. Σύντομα επανέλαβε την ικετευτική αναφορά του γράφοντας στον Ιωάννη Καποδίστρια: «...Πολλές βολές αναφέρθηκα εις την υμετέραν εξοχότητα και η ατυχία μου απέτυχεν, σε προσκυνώ αφθέντη διά να με εξοικονομήσης, όπου υστερούμε καθ' όλα, και εγώ και το σπίτι μου, πόσα μεγάλα καλά κάνεις αφθέντη κάμε και διά τον Σαλαφατίνον και δεν είναι άδικον, ότι έκαμε πολλά καλά το χρέος του εις την Ελλάδα, αυτό το καυχίμαι, εάν δεν γνωρίζετε εξοχότατε, ρωτήστε τον αρχιγραμματέα κύριο Σηληάδη, οπου αυτός από εξ αρχής γνωρίζει την διάθεσιν του Σαλαφατίνου και μένω». Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 235^α, έγγρ. 054 της 22 Μαρτίου 1830.

2962. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 193, έγγρ. 199 της 28 Μαρτίου 1829.

που συγκέντρωναν, διότι δεν θα είχαν να δίνουν λογαριασμό και μερίδα από αυτά στους Τούρκους. Αυτοί νόμιζαν ότι οι ίδιοι θα ήταν το κράτος, το οποίο θα το αποτελούσαν σαν ηγεμονίσκοι της περιοχής τους. Πώς μπορούσαν οι ιδέες τους να συμβιβασθούν με το κράτος που επεδίωκε να φτιάξει ο Ιωάννης Καποδίστριας.

Οι Κλεφταρματωλοί της Ρούμελης, που τους επηρέαζε ο γαλλόφιλος Κωλέτης, εκτός από την πλεονεξία των προηγούμενων ετών, διατηρούσαν ακόμη και τον πρωτογονισμό, που διδάχτηκαν στην αυλή του Αλή πασά και γίνονταν χειρότεροι άρπαγες. Ακόμη και ο Μακρυγιάννης, από τους λίγους που βρέθηκε στο τέλος της επανάστασης με χρήματα, δεν συμβιβάστηκε με το αξίωμα του γενικού αστυνόμου της Πελοποννήσου, που του έδωσε ο Καποδίστριας, και ακολούθησε τον Κουντουριώτη.

Θα ήταν παράλογο να ισχυρισθεί κάποιος ότι οι συνεργάτες του Καποδίστρια ήταν όλοι ικανοί ή απαλλαγμένοι ελαττωμάτων. Σκοτεινό το περιβάλλον που δημιούργησε με τους ξενόφερτους. Αλλά μήπως και όσους κάλεσε κοντά του από τους Ελλαδίτες, ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες του; Ο Γεώργιος Ψύλλας, που ανέλαβε καθήκοντα Εκτάκτου Επιτρόπου Κάτω Μεσσηνίας, δεν ασκούσε τα καθήκοντά του μεροληπτικά; Στα απομνημονεύματά του φαίνεται καθαρά η αντιπάθειά του προς το Διονύσιο Μούρτζινο, τον οποίο περιγράφει με τα πιο μελανά χρώματα και τον χαρακτηρίζει θρασύδειλο. Αντίθετα αποκαλύπτεται η γλοιώδης αντιμετώπιση των Μαυρομιχαλαίων, που τραυμάτισαν σοβαρά το Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχαλή, επειδή δεν δέχθηκε να τους ακολουθήσει στις κομματικές τους επιδιώξεις.

Όλοι οι πρωτεργάτες πρόσφεραν πολλά στην επανάσταση και στην απελευθέρωσή μας, θα ήταν δε κανείς άδικος να μην το αναγνωρίσει. Αλλά οι εμφύλιες διαιμάχες, η πλεονεξία, η αρχομανία έκανε τους περισσότερους παράλληλα και πολύ επιζήμιους. Βέβαια τα ελαττώματά τους καλύπτονται γενικά από το θετικό έργο που πρόσφεραν στον απελευθερωτικό αγώνα. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο για κάποιους από αυτούς με τη συμπεριφορά που επέδειξαν μετά την απελευθέρωση. Ο κανόνας είναι ότι οι περισσότεροι δεν πρόσθεσαν ένα θετικό λιθαράκι στην προσπάθεια του Ιωάννη Καποδίστρια για την οικοδόμηση ενός σύγχρονου κράτους δικαίου και ισοπολιτείας. Στάθηκαν, σχεδόν όλοι όσοι τον πλησίασαν και όσοι τον αντιπολιτεύτηκαν, εγωκεντρικοί, αρχομανείς, συμφεροντολόγοι και εμπόδισαν την προσπάθεια να αρχίσει ο εκσυγχρονισμός του νέου κράτους.

Τότε, την άρνηση των Ελλήνων να ενταχθούν σε ένα σύγχρονο κράτος και την προσωπική πλεονεξία του καθενός, που γιγάντωνε με γεωμετρική πρόοδο σε όσους βρίσκονταν σε υψηλότερο επίπεδο, πλήρωσε με το αίμα του ο Ιωάννης Καποδίστριας. Δυστυχώς, αυτό δεν συνέτισε τους Έλληνες και μέχρι σήμερα παραμένουμε ίδιοι !

Επιστολές του Πετρόμπεη

Ο γιός του Πετρόμπεη, Δημήτριος, βρισκόταν στο Παρίσι με το δάσκαλό του για σπουδές και το καλοκαίρι του 1828 είχε την οικονομική υποστήριξη του Ιωάν-

νη Καποδίστρια. Παράλληλα ο Κυβερνήτης²⁹⁶³ είχε ζητήσει από τους καπετάνιους της Μάνης να υποδείξουν δώδεκα φιλομαθείς νέους, αλλά όχι από τις οικογένειές τους, για να σπουδάσουν με υποτροφίες. Ένας από αυτούς, με υπόδειξη του Μητροπολίτη Ζαρνάτας Γαβριήλ Φραγκούλης, ήταν ο Διονύσιος Νικ. Σασανάς²⁹⁶⁴ από τη Μεγάλη Μαντίνεια, που αργότερα εξελίχθηκε σε μητροπολίτη Μονεμβασίας και Σπάρτης.

Η οικογένεια Μαυρομιχάλη (ο Πετρόμπης, ο Αντωνάκης, ο Γεωργάκης, ο Αναστάσης²⁹⁶⁵) βομβάρδιζε τον Ιωάννη Καποδίστρια με επιστολές διεκδικώντας χρήματα, επικαλούμενη ότι έχουν εγκριθεί λογαριασμοί από τις προηγούμενες διοικήσεις, οι οποίες έμεναν απλήρωτες. Να σημειωθεί ότι πολλοί ήταν οι Μανιάτες αγωνιστές που δεν είχαν λάβει ούτε ένα γρόσι για τις εκστρατείες τους ή μόνο ελάχιστα. Υπήρχαν χήρες, ορφανά και τραυματίες του αγώνα που λιμοκτονούσαν και δεν είχε η κρατική μηχανή την οικονομική δυνατότητα να μετριάσει τη δυστυχία τους. Η οικογένεια Μαυρομιχάλη είχε λάβει πολλά και δεν ήταν λίγοι που την κατηγορούσαν ότι διεκδικούσε για την ίδια και τα χρήματα όλων των οπλαρχηγών της Μάνης ή χρήματα για εκστρατείες που είχαν εξοφληθεί. Ακόμη ήταν γνωστό ότι οι εγκρίσεις των διαταγών πληρωμής, τις οποίες συνήθιζε να επικαλείται, ήταν χαριστικές με υπερβολικά ποσά.

Ο Πετρόμπης είχε διορισθεί στο Πανελλήνιο και αργότερα γεροϋσιαστής²⁹⁶⁶, ένα είδος συμβουλευτικού σώματος, ο δε μισθός του ήταν ικανοποιητικός για τις συνθήκες της εποχής.

2963. Παράλληλα με αυτούς τους νέους από τη Μάνη, που σπούδαζαν με κρατικά έξοδα, είχε επιχορηγήσει ο Κυβερνήτης από την άφιξή του στην Ελλάδα με 1.500 γρόσια τις σπουδές των παιδιών του Ηλία Σαλαφατίνου, ο οποίος, μετά από είκοσι μήνες, έγραψε: «...Εξοχότατε, Σας θερμοπαρακαλώ, όπου και εις το εξής να με εξοικονομήσετε διά να μη στείλω τα παιδιά κάτω (ένεκα ελλείψεως) και υπάγουν εις μάτην και τα οποία μέχρι τούδε έλαβον φώτα...». Συγκριτικά με άλλους πόσο ολιγαρκής ήταν! Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 214, έγγρ. της 9 Αυγούστου 1829.

2964. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Οι Μαντίνειες της Μάνης, ό.π., σ. 167 και εικόνα 17 στη σ. 271.

2965. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 57, έγγρ. 32, της 28 Απριλίου 1828 και φάκ. 65, έγγρ. 125 της 11 Μαΐου 1828. Στην οποία απάντησε ο Ιω. Καποδίστριας: Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 66, έγγρ. 020 της 15 Μαΐου 1828.

2966. Συγκριτικά μπορεί να παραβληθούν οι απαιτήσεις του Πετρόμπη με του Διονυσίου Μούρτζινου, όπως τις κατέγραψε σε αναφορά του της 18^{ης} Αυγούστου 1829:

«Έρχομαι με όλον το θάρρος να σε προσκυνήσω και να σας ειπώ: Οι πατριώται μου σημαντικοί Σπαρτιάται, έμειναν με δυσaréσκειαν με το να έβαλες τον κύριον Πέτρο Μαυρομιχάλη και εμέ τον δούλον σου εις την Γερουσίαν, και αυτοनों είτε χρηματικώς, είτε με υπουργήματα ανάλογα των υποκειμένων τους τους ευχαρίστησες, και τους φαίνεται μεγάλον παράπονον, όπου βλέπουν πολλούς άλλους Έλληνας να λαμβάνουν δημόσια υπουργήματα, επιτροπείας, Προσωρινοί Διοικηταί, και λοιπά, και αυτοί να είναι ως απλοί πολίται. Η εξοχότης σου ως κοινός πατέρας και δίκαιος θεράπευσέ τους με όποιον καλύτερον τρόπον γνωρίσεις. Ακόμα σε προσκυνώ διά το ήσυχον της Σπάρτης να αποφασίσετε οπού να μείνη ένα τμήμα, δίνοντάς της και ένα Διοικητήν (όποιον ορίσης) διά να ευρίσκεται επάνω εις αυτήν και όχι να λέγεται η μεν Μεσσηνία, η δε Λακωνία διότι αυτό την ταράττει...». Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 215, έγγρ. 307 της 18 Αυγούστου 1829.

Στις 11 Ιουνίου 1828 ο Πετρόμπεης²⁹⁶⁷ έστειλε επιστολή στον Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια και του έγραφε τα ακόλουθα:

«Εξοχότατε !

»Ευχαρίστως εδέχθην την υπ' αρ. 2985 αξιοσέβαστήν μοι Διαταγήν σας, και αναπτύξας αυτήν με το προσήκον σέβας, είδον εμπεριέχουσαν εν συνόψει απάντησιν τινά μόνον εις το περί του εν Παρισίοις σπουδάζοντος υιού μου μετά του Διδασκάλου του κεφάλαιον, περί δε των όσων άλλων αναφερόμην προς την εξοχότητά Σας ουδεμίαν απάντησιν ούτε καταφατικήν ούτε αποφατικήν, ουδέ και αυτόν τον μέσον όρον έχουσα, δηλαδή την παραμυθίαν εις τας περιστοιχούσας με κατεπειγούσας ανάγκας και μεν του πρώτου οπού είναι η υπόθεσις του υιού μου και Δούλου σας Δημητράκη μετά του διδασκάλου του θεωρών τρόπον τινά την οποίαν εκθέτετε δυσκολίαν ως προερχομένη εκ της ανεχειάς του Εθνικού Ταμείου, του οποίου η κατάστασις μη δυναμένη να ανταποκριθή με την προθυμίαν της, μόλις ημπορεί να σκεφθή η Κυβέρνησις περί τούτου όταν ο Δούλος σας θέλει αναφερθή προς αυτήν περί της ποσότητος των εξόδων των, με έκαμεν τόσον θλιβεράν εντύπωσιν αυτό, ώστε δεν εξήρηκ η δύναμίς μου μήτε να σας την παραστήσω, καθ' ότι η εξοχότης σας, καθώς δεν αμφιβάλλω ότι το ενθυμείσθε πολλά καλά, προ τεσσάρων ήδη μηνών εξ οικείας σας προαιρέσως ελάβατε την καλοσύνην και αναδέχθητε την πατρικήν κηδεμονίαν των ρηθέντων εις τους οποίους συγχρόνως έγραψε και ο Δούλος σας δια της εξοχότητός σας ότι εις το εξής θέλει οδηγήται παρ' αυτής, ενώ από το άλλο μέρος διατάξατε με ρητήν διαταγήν σας διά να έλθουν και άλλοι δώδεκα νέοι ακόμη από την Σπάρτην, επ' αυτώ τούτω, διά να καθυποβληθούν και αυτοί υπό την Πατρικήν Κηδεμονίαν, και τώρα βλέπω και δι' αυτόν τον ίδιον δυσκολίας απορώ και τί να υποθέσω δεν ηξεύρω! Βέβαια κανένα άλλο, ει μη ότι έχω ατυχίαν εις όλας τας περιστάσεις διά να υποφέρω και σωματικώς και ηθικώς! αν ήθελον έλθουν και οι άλλοι δώδεκα νέοι από την Σπάρτην κατά την απόφασίν σας τί έμελλε να γίνη;

»Εξοχότατε εγώ δεν έχω μήτε τόσην πείραν μήτε την απαιτουμένην ικανότητα διά να σας ειπώ πόσα έξοδα εξαρκούν διά την τελειοποίησιν του υιού μου και Διδασκάλου του, ή εις τα Παρίσια, ή εις την Ελβετίαν, αλλά καυχόμενος ότι εστάθην πάντοτε φίλος της πατρίδος. Ιδιαιτέρως δε και προς την εξοχότητά σας αφοσιωμένος, και πριν και τώρα και εσαεί, μένω αναπαυμένος, εις αυτό το φρόνημά μου επιστηριζόμενος, και όπως σας φωτίσει ο θεός κάμετε και δι' αυτούς και διά τας λοιπάς ιδιαιτέρας μου ανάγκας περί των οποίων σας προαναφερόμην. Δεν θέλει όμως καταδεχθώ να βαρύνω το Εθνικόν Ταμείον, αλλά από τα όσα έχω να λαμβάνω απ' αυτό, ας εκπεσθούν τα όσα εξαρκώσιν διά την αποπεράτωσιν της σπουδής των ρηθέντων, μην καταδέχεσθε περιπλέον να ενοχλούμαι και εγώ τώρα εις τα γηρετεία μου από τους χρεοφειλέτας καθημερινώς και των οποίων πρώτος είναι ο Κύριος Πρασακάκης, αλλά διατάξατε, ή από το ταμείον, ή αλλαχόθεν πόθεν εγκρίνητε διά να λάβω τουλάχιστον πεντακόσια

2967. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 82, έγγρ. 68 της 11 Ιουνίου 1828.

τάλληρα δυνάμει των οποίων να ελευθερωθώ από τας καθημερινάς ενοχλήσεις των χρεοφειλέτων, και ας εκπεσθούν και αυτά από τα όσα έχω να λαμβάνω. Και ούτεως θέλει δυνηθώ και την πόλιτζαν του Κυρίου Πρασακάκη από διακόσια τάλληρα όπου μου ετράβηξαν τώρα διά έξοδα του Δημητράκη και διδασκάλου του.

Παρακαλώ λοιπόν θερμώς να διατάξετε να θεραπευθούν αι ρηθείσαι ανάγκαι μου πριν αναχωρήση απ' αυτού, διότι ευρίσκομαι εις μεγάλην αμηχανίαν και εντοσούτω μένω με το βαθύτατον σέβας.

Τη 11 Ιουνίου 1828 Αίγινα Ο Πολίτης και δούλος Σας

Π. Μαυρομιχάλης

Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης στις 10 Σεπτεμβρίου 1828 είχε γράψει στο Βιάρo Καποδίστρια και στον Ιωάννη Γιαννετά την ακόλουθη επιστολή²⁹⁶⁸, από την οποία προκύπτει το συμπέρασμα ότι Καποδίστριας και Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ζούσαν σε διαφορετικούς κόσμους ασυμβίβαστους μεταξύ τους:

Πανευγενέστατοι Κύριοι

Αρχήτερης Σας έδωσα αιτίαν να ομιλήσωμεν προφορικώς και αδιαφορήσατε. Σας έγραψα και με τον υιόν μου και Δούλον σας Γεωργάκη εις τον Πόρον, ειδοποιώντας Σας τας αναποφεύκτους ανάγκας μας και υπέρογκα χρέη. Ουδέν απάντησίν Σας ηξιώθη. Πολλάκις επαραστήσαμεν και εις τον Σ: Κυβερνήτην μας εγγράφως και διά ζώση φωνή. Παρομοίως και η εξοχότης του αδιαφορεί. Λοιπόν και με το παρόν μοι αδελφικόν λαμβάνω το θάρρος και σπεύδω να Σας ειδοποιήσω τα εφ' εξής: με την αίσιαν έλευσιν της εξοχότητός του εις την φίλην Πατρίδα μας: εγώ και ο υιός μου Γεωργάκης είμεθα εξοδευμένοι εδώ εις την Αίγιναν σαράντα τρεις χιλιάδες γρόσια: και σχεδόν τα χρεωστάμεν. Έχομεν λάβει οκτώ χιλιάδες επτακόσια γρόσια: και τρεις χιλιάδες όπου έδωσε του Πρασακάκη διά χρέος εις τα Παρίσια υιού μου: τα δε έξοδα του γενικού οσπιτίου μας εις τους οκτώ μήνας εάν ορίζετε πάρετε λογαριασμόν και θέλει γνωρίσητε το δίκαιον. Θεωρώντας τα υπέρογκα αναπόφευκτα έξοδά μας και την υστέρησιν. Τα υπέρογκα έξοδα και χρέη του φρουρίου Μονεμβασίας ελευθερώνοντάς το από τους κακούργους και ληστές, έξοδα έως να το ελευθερώσωμεν με πολιορκίαν όπου είναι τοις πάσι γνωστόν: μαντινίροντάς το εξ ιδίων μας και μήνας δέκα οκτώ μένει να λαμβάνωμεν εξ αυτών διακόσιες δέκα χιλιάδες γρόσια, και μόνον χίλια τάλληρα έδωσε ο Σ: Κυβερνήτης μας του αυταδέλφου μου Καν. (καπετάν) Ιωάννην. Εδικά μου ξεχωριστά από τα πρόπερι εξοδευμένα εις τους πολέμους του Ιμπραήμη αφίνοντάς με ο Κύριος Κουντουριώτης εις το ποδάρι του, και πεσόντα ενδόξως τα παιδιά μου Ιωάννης και Θανασούλης²⁹⁶⁹ και ο αξάδελφός μου Καν. Πιέρος Βοϊδής με άλλους εκατόν πενήντα ανθρώπους μας επιλέκτους πεσόντας εις τον πόλεμον του Αρχιμανδρίτη Φλέσσα και εις το Νεόκαστρον: καθώς και εις την αιχμαλωσίαν του υιού μου και Δούλου σας Γεωργάκη συμποσοούνται εκατόν δέκα χιλιάδες γρόσια. Τα περισινά εις την

2968. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. 45, της 10 Σεπτεμβρίου 1828.

2969. Πρόκειται για τον Αθανασούλη Καπετανάκη, ο οποίος είχε παντρευτεί την κόρη του Μαριγώ.

αντικυβερνητική επιτροπή βαστώντας και με το σπαθί τα καθεστώτα έως να φθάση ο Κυβερνήτης μας, έξοδα ειδικά μου του υιού μου Γεωργάκη και αυταδέλφου μου Κωνσταντίνου τώρα εις την Δυτικήν Ελλάδα υπερβαίνουν τας εκατόν χιλιάδες γρόσια. Συμποσούμενα όλα υπέρ τας τετρακοσίας χιλιάδες γρόσια. Εξ ων από την αρχήν του εξολοθρευτικού αγώνος, κατ' εξοχήν διά τους Μαυρομιχάληδες· ευτυχία όμως διά τους κλέπτας πιρμπάντας εις πολλούς άλλους· οπού σχεδόν έχομεν να λάβωμεν όλη η οικογένειά μου δύο ήμισυ μιλιούνια γρόσια. Εξοδευμένα εις τους κατά καιρόν πολέμους και εκστρατείας, και με την χύσην του πολυτιμοτέρου αίματός μας. Αυτά θέλει ζητήσωμεν και να τα λάβωμεν διά της θείας Προνοίας εις την αποκατάστασιν της φίλης Πατρίδος μέσον του Σ: Κυβερνήτου μας. Λοιπόν ως άνωθεν από τας τετρακοσίας περίπου χιλιάδας τα γρόσια τώρα σιμά εις τους πολέμους και εις τας περιστάσεις διά την ωφέλειαν της πατρίδος και των καθεστώτων έχοντας αποδείξεις και των κατά καιρόν Διοικήσεων. Από αυτά ζητώμεν μίαν ικανήν δόσιν τώρα εκ του προχείρου, δηλαδή τα ήμισυ ή το ένα τρίτον να μας δοθούν εξοικονομώντας εις όλα τα μέρη οπού βαστάμεν τα υπέρογκα αναπόφευκτα έξοδά μας, οπού και αυτά τα δαπανώμεν εις την δούλευσιν της πατρίδος. Βαστώντας Μπούντους (θέσεις) από την μίαν άκραν έως την άλλην διαφεντεύοντας το εσωτερικόν διά τας καταχρήσεις, και εξωτερικώς από τον κοινόν εχθρόν, οπού και αυτά είναι τοις πάσι γνωστόν· όταν αθώα και πατριωτικώς εξετάζονται· λοιπόν να είμεθα και εις το εξής ικανοί εκτελώντας προθύμως και με τον ίδιον ζήλον τα πατριωτικά χρέη και διαταγάς του Κυβερνήτου μας με περισσοτέραν ευχαρίστησιν και γενναιότητα. Τα δε λοιπά ρέστα οπού μένουν να λαμβάνωμεν από τας τετρακοσίας περίπου χιλιάδες τα γρόσια θέλει μας δίδονται εις ράτες (μισθόν) οπού με αυτά να απαντώμεν όλα της οικογενείας μου τα έξοδα πληρώνοντας και μέρος από το μπόρτζι μας ως είναι και αυτό αναπόφευκτον χρεωστώντας πολλά και εις Ευρωπαίους με ομολογίας. Λοιπόν από τα παρόντα ιδία μας χρήματα λαμβάνοντες τα ευχαρίστως να τα δαπανώμεν και εις το εξής δουλεύοντας την πατρίδα και τον εξοχώτατον Κυβερνήτην μας: επομένως θέλει αποφασισθή δια τον αδελφόν και δούλον Σας Γέρων Μαυρομιχάλην, συν τοις λοιποίς όλης της οικογενείας μου έναν ετήσιον κατ' έτος μισθόν ανάλογον του χαρακτήρος του και των εκδουλεύσεων των Μαυρομιχάληδων· ως ελεύθεροι και ανεξάρτητοι απ' αιώνος και εν ταυτώ ηγεμών της ελευθέρας Σπάρτης. Θυσιάσαντες πάντα ταύτα διά την πατρίδα, οπού με αυτά να ζώμεν και να μαντινίρομεν την πολυάριθμον οικογένειάν μας χήρας και ορφανά των θυσιασθέντων συγγενών μας²⁹⁷⁰. Κατά το ίδιον του επαγγέλματός μας, αποδίδοντας η Πατρίς την ευγνωμοσύνην της και ο Σ: Κυβερνήτης μας κατά το πατρικόν και της παλαιάς φιλίας μας χρέος του· μένοντας και όλη η Πατρίς εις κάθε καιρόν κατά τούτο ευχάριστη και υπόχρη μήτε γρη. Ποτέ δεν θέλει ακούσει ενάντιον από τους Πατριώτας. Στοχασθήτε λοιπόν Κύριοι τας πολλές ελαφράς δικαίας αιτήσεις μου αφ' ου ζυγίσετε με τα αισθήματα της ειλικρινούς φρονήσεώς Σας τα πολλά μεγάλα μου δικαιώματα εκδουλεύσεις

2970. Πράγματι οι χήρες και τα ορφανά της ευρύτερης οικογενείας Μαυρομιχάλη ήταν μια σημαντική οικονομική επιβάρυνση για τον Πετρόμπεη.

και θυσίας, και εις την ελευθέραν ηγεμονίαν οπού ευρισκόμεθα, με τετρακοσίας πενήντα χιλιάδες γρόσια (πρώτα;;;;) κατ' έτος· και απαριθμήσατε την κατάστασιν των Κολοκοτρωναίων εις την Ζάκυνθον και άλλων πολλών Μωραϊτών και Ρουμελιωτών εις Κορφούς, διά να κάμετε κρίσιν ορθήν και δικαίαν, οπου τολμώ να ειπώ, αφ' ού τους έβγαλον εις την Ελλάδα δεν είχαν τζαρούχι· και την σήμερον πως βρίσκονται Σας είναι γνωστόν· οπου σχεδόν όλοι αυτοί είναι πληρωμένοι από την πατρίδα πολλά περισσότερον από τας εκδουλεύσεις των. Καθώς και την σήμερον τρώουν ταΐνι σιτηρέσιον και μισθόν όλοι αυτοί· ομοίως και Κολοκοτρώνης, Κολιόπουλος αφ' ου έγιναν υπέρπλουτοι με την ληστείαν τρώγοντας επτά χρόνια εις τας επαρχίας χωρίς να λύση η μύτη τους εις θυσίαν. Ιδού και τη σήμερον τρώγουν εξακόσια ταΐνια και σιτηρέσια από την Κυβέρνησίν μας. Ίσως και μισθούς· οι δε Μαυρομιχάληδες ανεξάιρητοι και ηγεμών θυσιάσαντες το παν διά την πατρίδα να δανείζονται διά να εξοδεύσουν και την σήμερον να υστερώνται μεγάλως. Όθεν παρακαλώ Σας θερμώς κάμετε σκέψιν με την ορθήν και δικαίαν Σας φρόνησιν και γενήτε εργοτελεσταί εις τας πολλές ελαφράς δικαίας προτάσεις μου· δεν αμφιβάλω ότι θέλετε προσπαθήσητε επί πόνου εις τα παρόντα δικαιοτάτα και θεάρεστα έργα. Εκτελώντας όσον τάχιστα τας ωφελίμους γενικώς δικαίας αιτήσεις μου κοντά εις τον Σ: Κυβερνήτην μας ως νόμιμος και δικαιότατη η αίτησίς μου. Τολμώ να ειπώ προξενώντας το γενικόν και μερικόν όφελος και μην υποφέροντας εις το εξής την τόσην ανάγκην και ένδειαν, οπου εξετάσετε παρακαλώ να βεβαιωθήτε. Ομοίως θέλει δώσετε διαταγήν να ελευθερωθή ο αυτάδελφός μου Κωνσταντίνος με το πλοίον από την άδικον συκοφαντίαν και περιφρόνησιν· μην υποφέροντες να δοκιμάζουν οι Μαυρομιχάληδες παρομοίας περιφρονήσεις εις τας λαμπράς ημέρας του Καποδίστρια. Θέλει δώσετε και άλλην διαταγήν να πάρωμεν το σπίτι εις το Ναύπλιον οπου εκαθήμεθα πέντε χρόνια ή και άλλο όμοιον διά να το έχομεν κατοικίαν μας. Αλλέως και μη τούτου γενομένου (ο μη γένοιτο) οι Μαυρομιχάληδες δεν δύνωνται εις το εξής με την όμοιαν υπόληψίν των να ζήσουν εις την Ελλάδα. Αλλ' ίσως εις την Αμέρικα, αναχωρώντας με χιλιάδας ψυχάς και ας δώσουν λόγον οι αίτιοι.

»Ήθελε δώσει μεγαλωτάτην ωφέλειαν και ευχαρίστησιν εις τους λαούς της Μεσσηνίας ο Σ: Κυβερνήτης μας και χαλινόν των Σπαρτιατών, εάν αποφασίση να διορίση διευθυντή των τριών φρουριών της Μεσσηνίας· τολμώ να ειπώ τον ενάρετον, δίκαιον, φιλήσυχον και ευπειθέστατον εις τους νόμους δουλεύοντας και αυτός την πατρίδα με κινδύνους και αριστίας. Τον αυτάδελφόν μου και δούλον σας Κον. Αντωνάκη, οπου και όλοι οι λαοί τον υπεραγαπούν. Διορίζοντας και άπασαν την οικογένειάν μας να καθίσουν εις το φρούριον Κορώνης εις τα σπίτια του Αχμέτμπεη. Μας υποχρεείτε τα μέγιστα οπου να απολαύσουν και οι δυστυχείς εις των οκτώ έτη βασάνων, μίαν ημέραν ήσυχην και ευχάριστη· διά να λυτρωθούν από την ξηράν και άνυδρον γην της Μάνης και από άλλα πολλότατα δεινά. Έχοντας πεποιθήσιν και αύτη η αίτησίς μου να εκτελεσθή· τόσον και μένω μ' όλον το σέβας.

Τη 10 Σεπτεμβρίου 1828

Αιγίνης

Ο δούλος Σας και αδελφός

Π. Μαυρομιχάλης»

Στις 26 Ιουλίου 1829 ο Πετρόμπεης²⁹⁷¹ απευθύνθηκε στην Σεβ. Τετάρτη Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση του Αργους με τα κατωτέρω:

«...Το να εκθέσω εις την Σεβαστήν υμών ομήγουριν την συνέχειαν των θυσιών και ζημιών της οικογενείας μου, πανηγυρίζω εμαυτόν και απασχολώ την Συνέλευσιν ανάξιον στοχάζομαι και βέβαιος ότι μηδείς εξ ημών αγνοεί, Κύριοι τα τοιαύτα. Αρκούμαι να σας είπω, ότι πρόθυμος, εις την πρώτην φωνήν της Πατρίδος δεν εδίστασα ποσώς, εις το να λάβω τα όπλα, παραβλέπων μεγάλα συμφέροντα, και εις ουδέν λογιζόμενος τον κίνδυνον, και να τρέξω εγώ και όλοι μου οι συγγενείς και οικείοι, ομού με τους λοιπούς οπλαρχηγούς και εμπειροπόλεμον λαόν με σημαντικές πάντοτε στρατολογίας, από την πρώτην στιγμήν του ιερού μας αγώνος έως σήμερα, όπου η πατρίδα με προσκαλέση. Των υιών, του αδελφού και λοιπών συγγενών μου το εκχυθέν αίμα είναι ικανοί μάρτυρες των αναφερομένων. Αφ' ου Κύριοι έφθειρα και την οποίαν χρηματικήν κατάστασιν, σήμεραν οπού η πατρίς ασφαρίζεται, και χάρις του σοφού και ενανδρέτου Κυβερνήτη μας, οι Έλληνες ήρχισαν να νέμονται τους καρπούς της πατρικής Κυβερνήσεώς του, εγώ με πολυάριθμον οικογένειαν πάσχω, και πάσχω από τελείαν έλλειψιν των αναγκαιών. Η θέσις της πατρίδος μου κάμνει να μην έχω κτηματικήν κατάστασιν, την κινητήν έφθειρα. Πού άρα να ελπίσω, ειμή εις την πρόνοιαν και περιθαλψιν του Έθνους; Όθεν εξαιτούμαι, Κύριοι, οποίαν επί του παρόντος εγκρίνητε εξοικονόμησιν εκ των χρεωστούμένων μου, και σταθερόν και ανάλογον πόρον διά του οποίου να δύναται να οικονομείται επαξίως η οικογένειά μου. Συσταίνω επίσης εις την κηδεμονίαν σας, Κύριοι, την δικαίαν περιθαλψιν των αξιωματικών και λοιπών Σπαρτιατών των υπέρ πατρίδος θυσιασθέντων και αγωνισθέντων, πεπεισμένοι εις Δικαίαν και αξίαν υμών και εμού, Κύριοι, απόφασιν, υποσημειούμαι με σέβας.

Τη 26 Ιουλίου 1829: Εν Αργει

Ο συνάδελφος και ευπειθής πολίτης
Π. Μαυρομιχάλης»

Η επί των αναφορών επιτροπή τής συνελεύσεως γνωμοδότησε ότι είναι γνωστές οι θυσίες της οικογενείας Μαυρομιχάλη και η αναφορά της να διευθυνθεί προς την Κυβέρνηση: «...ίνα λάβη περί αυτής πρόνοιαν και της εξοικονομήσει τακτικόν πόρον καθώς τα χρηματικά μέσα του κράτους το συγχωρούν». Η απόφαση αυτή της Εθνοσυνέλευσης ήταν μεν θετική, αλλά όχι χωρίς επιφυλάξεις και προϋποθέσεις. Προηγουμένως είχαν δημιουργηθεί σχόλια ότι η οικογένεια Μαυρομιχάλη αποσπούσε μεγάλα χρηματικά ποσά από τα δημόσια έσοδα. Ο Γεώργιος Σταύρου²⁹⁷² στις 19 Ιουνίου 1827 είχε γράψει στο Γεώργιο Κουντουριώτη τα ακόλουθα: «...όχι με εκείνην την πλουσιοπαροχότητα, με την οποίαν η (Αντικυβερνητική) Επιτροπή τα διανέμει εις τα τσιράκια της. Δεν είναι οι 56.000 γρόσια του γέρου Μαυρομιχάλη και ο αδελφός του Κωνσταντίνος έστειλεν λογαριασμόν του από 125.000 γρόσια, όστις ανεγνωρίσθη άνευ δυσκολίας και θα πληρωθή ογλήγορα από επαρχίαν...».

2971. Ι. Α. Μ. Μ π ε ν ά κ η, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 52, έγγρ. 5180.

2972. Α. Λ ι γ ν ο ύ, Αρχ. Λ. και Γ. Κουντουριώτου, τόμ. Η', σ. 270.

Στις αρχές του 1833 κάποιος με το ψευδώνυμο «Περιηγητής» δημοσίευσε στην εφημερίδα «Ήλιος»²⁹⁷³ το περιεχόμενο της συζήτησης που είχε με τον Πετρόμπεη, ο οποίος μεταξύ των άλλων του είπε: «...Εις τα 1816 διωρίσθην παρά του Τουρκικού κράτους Ηγεμών της Μάνης και απελάμβανα κατ' έτος τριακοσίας περίπου χιλιάδας δραχμών...». Κατ' αντίθεση προς τα ανωτέρω ο Νικόλαος Πιεράκος-Μαυρομιχάλης δημοσίευσε στην εφημερίδα «Χρόνος»²⁹⁷⁴ τις δικές του απόψεις, που είναι οι ακόλουθες: «...Είναι ψευδεστάτη η ενιαύσιος πρόσδοός του εκ δραχ. 300.000. Εις της Σπάρτης τους Ηγεμόνας έδιδον η κάθε οικογένεια 1 πήχυν πανιού, άλλη μίαν και μισή ράσου, άλλη 1 πετεινόν και άλλη 15 αυγά. Μικρά εκ προσθήκης ωφέλεια τους εγένετο από το ιδιωτικόν εμπόριον».

Με την πάροδο του χρόνου το χάσμα μεταξύ Κυβερνήτη και Μαυρομιχαλαίων ολοένα και βάραινε. Ο Πετρόμπεης συνέπλεε με το Φαναριώτικο, το Υδραϊκό και το Μοραϊτικό κατεστημένο της περιόδου της τουρκοκρατίας και ιδιαίτερα με όλους, όσοι κατευθύνονταν από το αγγλικό και το γαλλικό κόμμα. Ακόμη σημαντική ήταν η επιρροή του γαλλόφιλου Κωλέττη στους καπετάνιους της Ρούμελης. Όλοι μαζί υπονόμευαν το έργο του Ιω. Καποδίστρια. Ακόμη θα πρέπει να συναριθμήσουμε το περιβάλλον του Κυβερνήτη και γενικά τους συνεργάτες του, οι οποίοι πολλές φορές με τη συμπεριφορά τους υπονόμευαν και αυτοί το έργο του, δημιουργώντας εχθρούς. Τέλος ο Καποδίστριας εκτός από την αντιπολίτευση που του γινόταν, είχε να αντιμετωπίσει και τη φτώχεια του νεοσύστατου κράτους, που δεν του έδινε δυνατότητα παρηγορίας των πεινασμένων ή αποτελεσματικής αντιμετώπισης²⁹⁷⁵ των ταραχών και των επαναστατικών κινήματων.

2973. Εφημερίδα Ναυπλίου «Η λ ι ο ς», έτος Α', αριθ. φ. 4 της 4 Ιουλίου 1833, (εκδότης Π. Σούτσος).

2974. Εφημερίδα Ναυπλίου «Χ ρ ό ν ο ς», της 3 Αυγούστου 1833, σ. 113, (εκδότης Ιω. Φιλιμών).

2975. Τον Αύγουστο του 1830 ο Ιωάννης Γενοβέλης, ο οποίος είχε υπηρετήσει στη Μάνη σαν Έκτακτος Επίτροπος, σημείωσε τους υποστηρικτές του Ιωάννη Καποδίστρια, που ήταν οι ακόλουθοι: Στην Ανατολική Μάνη οι Επαρχιακοί Δημογέροντες: ο Παναγιώτης Ρετζεπέρης, Παναγιώτης Μαρτζελάκος και Δημήτριος Κρικάκος, Στο Μαραθονήσι: ο Πιέρος-Μαγγιόρος Γρηγοράκης, ο Αντώνης Μπουζουναράς και ο Κωνσταντής Πουλημενάκος. Στο Μαυροβούνι ο Νικόλαος Λιναράκος, Γεώργιος Δαμηλάκος και Νικόλαος Βοϊδής. Στο Σκουτάρι: ο Γεώργιος Δραγωνάκος, Παναγιώτης Πουλημενάκος, παπα-Δημήτριος Σπανός και Πέτρος Γιανναράκος. Στην Καρυούπολη: ο Δημητράκης και ο Γεώργιος Καβαλιεράκης-Φωκάς. Στο Βαχό: ο Οικονόμος Νικόλαος Παναγιωτουνάκος. Στο Νεοχώρι: ο Μιχάλης Κασσάκος. Στην Τσεροβά: ο Αθανάσιος Γκενάκος και Βασίλης Πολιτάκος. Στη Ράχη ο Παναγιώτης Πετροπουλάκης. Στο Λίμπερδο: ο Ηλίας Γεωργαράκος. Στον Πολυτζάροβο: ο Νικόλαος Κονομάκος. Στη Χιμάρα: ο Σταυριανός Αλεβιζάκος. Στον Κάβαλο: ο Γεώργιος Καπετανάκος-Μαυρομιχάλης και Νικόλαος Μπουκουβαλάκος. Στον Κότρωνα: ο Δημήτριος Σαλιτάκος. Και στη Λάγια: ο Γερακάρης Μπουγιουκλάκης, Γερακάρης Κωστάκος και Βασίλης Γεργορόπουλος. Στη Δυτική Μάνη, στην Τσίμοβα: ο Πιέρος Κυριακουλάκης-Μαυρομιχάλης (πατέρας του Νικ. Πιεράκου), Μιχάλης Πικουλάκης και Πανάγος Αλεβιζάκης κάτοικος εις Καλαμάτα. Στο Οίτυλο: ο Βενετζιάνος Ξανθάκος, κάτοικος εις Καλαμάτα. Στην Πλάτσα ο Λογοθέτης Μπουκέας, Γιάννης Γιαννουλέας και Ιωάννης Χρυσοσπάθης. Στο Νομιτζή ο Πέτρος Τζεκούρας (Σεκούρης). Στη Μηλιά: ο Πανάγος και Ιωάννης Κυβέλος με τους συγγενείς του. Στην Καστάνια: ο Παναγιώτης Δουράκης με τους συγγενείς του. Στην Καρδαμύλη: ο Παναγιώτης Μουκουβαλέας και ο Δημητράκης

Επιστολές των αντιπάλων του Πετρόμπεη

Γενικά επικρατεί η γνώμη ότι όλοι ανεξαιρέτως οι Μανιάτες ήταν αντίθετοι προς τον Καποδίστρια. Αυτό είναι λάθος, διότι το μεγαλύτερο μέρος των ηγετικών στελεχών της Μάνης ήταν στο πλευρό του Κυβερνήτη. Η επιρροή των Μαυρομιχαλαίων ήταν περιορισμένη κυρίως μόνο στη Μέσα Μάνη, της οποίας μπορούσαν να κινητοποιήσουν ένα μεγάλο μέρος με την υπόσχεση της διανομής των τουρκικών κτημάτων ή της ευκαιρίας ληλασίας. Η παράταξη του Διονυσίου Μούρτζινου ήταν πολύ ισχυρή και επηρέαζε τον Τζανετάκη Γρηγοράκη, τους Κουμουνδουράκηδες, τους Χρηστέους, τους Δουράκηδες, τους Κυβέλους και ένα μέρος των Καπετανάκηδων. Τους Μαυρομιχαλαίους, εξαιρουμένων του κλάδου των Βοϊδήδων και του Νικολάου Πιεράκου-Μαυρομιχάλη, ακολουθούσαν οι Μεσομανιάτες, οι Κουτσογρηγοριάνοι της ανατολικής Μάνης, ένα μέρος των Καπετανάκηδων και οι Πατριαρχέοι της Καρδαμύλης.

Το σύνολο σχεδόν των αρχιερέων και καπετάνιων της Μάνης παρέδωσε στον Ιωάννη Καποδίστρια²⁹⁷⁶ μια επιστολή της 28^{ης} Φεβρουαρίου 1828, με την παράκληση να τη διαβάσει και μετά να την παραδώσει στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη. Μαζί με την επιστολή αυτή υπέβαλαν την ίδια ημέρα αναφορά προς τον Κυβερνήτη, για να του δηλώσουν ότι τάσσονται στο πλευρό του και να διαχωρίσουν τη θέση τους από τον Πετρόμπεη, που ήθελε να εκπροσωπεί όλους τους Μανιάτες²⁹⁷⁷. Στην αναφορά τους μεταξύ των άλλων έγραψαν: «...παρακαλούμεν την εξοχότητά σας, να αναγνώσητε την προς τον πατριώτην μας κύριον Πέτρον Μαυρομιχάλην επιστολήν μας, και διατάξη να δοθή προς αυτόν, διά να γνωρίση τα καθήκοντά του και τα πατριωτικά του χρέη. Ημείς από της στιγμής της ελεύσεώς σας αφοσιώθημεν εις όσα διά των προκηρύξεών σας εγνωστοποιήθημεν, και τα απερασμένα δεινά της Ελλάδος (προερχόμενα εκ της αμαθείας μας) μας έκαμαν να γνωρίσωμεν ότι η ευδαιμονία απάντων συνίσταται εις την υπακοήν των νόμων...». Την αναφοράν υπέγραψαν ο Ζαρνάτας Γαβριήλ, ο Ανδρούβιστας Θεόκλητος, ο Καρυουπόλεως Κύριλλος, ο Πλάτσης Άνθιμος, ο Μηλέας Ιωαννίκιος και οι καπετάνιοι Διονύσιος Μούρτζινος, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Νικολάκης Χρηστέας, Αθανασούλης Κουμουνδουράκης,

Πετρέας. Στο Εξωχώρι: ο Αλέξανδρος Κιτρινιάρης. Στη Χώρα: ο Δημήτριος Ζερβέας, Στη Γαρμπελιά: ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης. Στο Αλμυρό: ο Παναγιωτάκης, ο Σταυριανός, ο Παναγιώτης Γιαννέας και ο Παναγιώτης Πιεράκης (όλοι Καπετανάκηδες). Στη Μαντίνεια: ο Μιχάλης Νικητάκης. Στη Μάλτα: ο Κωνσταντής Κουτήφαρης. Στον Κάμπο: ο Γεώργιος Ζουμπουλάκης και στη Μπίλιοβα (Γαϊτές): ο Θεόδωρος Μαραθέας και Παναγιώτης Καραμπατάκος. Γ Α Κ. Έκτ. Επίτρ., φάκ. 92, έγγρ. 184.

2976. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 22, έγγρ. 34 της 28 Φεβρουαρίου 1828.

2977. Ο Ιωάννης Καποδίστριας ζήτησε από τους αρχηγούς των Μανιατών να υποδείξουν δώδεκα φιλομαθείς νέους από την πατρίδα τους για να σπουδάσουν με έξοδα της Κυβέρνησης. Επιφυλάχτηκαν όμως να απαντήσουν, διότι δεν ήταν εύκολη η συνάντησή τους στον τόπο τους και θα γίνονταν οι προτάσεις τους με την ευκαιρία της εθνικής συνέλευσης.

Πανάγος Κυβέλος, Παναγιωτάκης Ντουράκης και Θωμάς Βενετζανάκης. Η επιστολή²⁹⁷⁸ προς τον Πετρόμπεη είναι η ακόλουθη:

«Εκλαμπρότατε !

»Εκ διαφόρων γραμμάτων σου παρατηρούμεν να συμβουλευής γενικώς εις την πατρίδα μας Σπάρτην, την μεταξύ μας σύμπνοιαν και ομόνοιαν, και τη αληθεία κατά το γράφειν σου, όποιος δεν γνωρίζει το εσωτερικόν της πατρίδος μας, και τους αιτίους της διαιρέσεώς μας, σε στοχάζεται ότι, είσαι ο μόνος αγαθός πατριώτης, εις ημάς όμως δεν έπρεπε να διδάσκης εκείνα τα οποία δεν εφύλαξαν, μήτε φυλάττουν οι κύριοι αδελφοί σου, οι φίλτατοι υιοί σου, οι αγαπητοί ανιψιοί σου, και όλη η οικογένειά σου, αλλά μάλλον έγιναν και γίνονται πρόξενοι της διαιρέσεως της πατρίδος μας.

»Μόνον λοιπόν, η οικογένειά σου ενωμένη με εν μέρος της οικογενείας των κυρίων Καπετανάκηδων (νέων συμπεθέρων σας) ταράττουν την ησυχίαν της πατρίδος μας, αυτοί εκίνησαν άρματα κατά της οικογενείας του μπεηζαντέ Αθανασούλη Κουμουνδουράκη με σκοπόν, διά να σβήσουν αυτή την σημαντική φαμελίαν, διά τα τέλη τους, πλην διά της δυνάμεως των αρμάτων του εματαίωσε τους σκοπούς των, και άλλο τι δεν εκατώρθωσαν, ειμή να γίνουν αίτιοι της θυσίας μερικών αθών ανθρώπων των, οι οποίοι εσκοτώθησαν, και ελαβώθησαν από το μέρος των εις τον πόλεμον, αυτοί είναι οι αίτιοι οπου επικρατεί εισέτι ο πόλεμος εις τις Γαίτζές. Και αφού όλα ταύτα σας είναι γνωστά, η εκλαμπρότης σου (δεν ηξεύρομεν διά ποίους άλλους κεκρυμμένους σκοπούς σου) αδιαφορείς, και δεν εμποδίζεις την οικογένειάν σου, και τους συμμετόχους σας εις αυτά τα ολέθρια και αντιπατριωτικά κινήματά των, αλλά προσποιούμενος τον καλόν παρασταίνεις καθώς πληροφορούμεθα, ότι η αγαθή οικογένειά σου προσπαθεί πάντοτε εις το να εμποδίζει τα κακά. Και ότι δεν εισακούεται από ημάς και μεγάλως απορούμεν, πώς η συνειδησή σου σου συγχωρεί να παρασταίνης τα τοιαύτα ανύπαρκτα πράγματα, και να παρεκτρέπεται από τα ιερά χρέη σου, προς την πατρίδα και προς ημάς, οπου δυνάμει της προς σε πληρεξουσιότητός μας με την οποίαν, όλα ημείς αι σημαντικά οικογένεια της Σπάρτης, ετιμήσαμε θεληματικώς και απαραβίαστως και εδώσαμε τα πρωτεία εις αυτήν, δυνάμει της οποίας ηξιώθητε από το Έθνος να ανεβήτε εις τους μεγαλυτέρους βαθμούς των υπουργημάτων της Ελλάδος.

»Προς ανταμοιβήν λοιπόν ταύτης της αγαθής προαιρέσεώς μας, ζητείτε να αποδείξετε εις τον έξω κόσμον, ότι μόνη η οικογένειά σας, κινεί όλην την Σπάρτην, ενώ δεν είναι εις την εξουσίαν σας να κινήσητε περισσότερον από εν μέρος των αρμάτων της Τζιμόβου, οικειοποιήθητε απ' αρχής της ενάρξεως του ιερού αγώνος, άχρι σήμερα, όλας γενικώς τας θυσίας μας, τα αίματά μας, και αυτήν την ιδίαν κατάστασίν μας, την οποίαν εδαπανήσαμεν άπαντες εις τας κατά καιρόν ανάγκας της φίλης πατρίδος μας, χωρίς ποτέ να λάβωμεν την παραμικράν βοήθειαν από τους κατά καιρόν προσωρινούς διοικητάς της Ελλάδος και οσάκις αναφερνόμεθα διά μέσου σου περί τούτων όλων μας υπόσχουν σου, ότι όλα αυτά μίαν ημέραν η πατρίς θέλει μας ανταμείψει, καθώς και τω όντι εστάθης ικανός να τα κυρώσης όλα εις μόνην την λαμπράν οικο-

2978. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 22, έγγρ. 35 της 28 Φεβρουαρίου 1828.

γένειάν σου· και να τρυγήσης τους καρπούς των θυσιών μας, απολαμβάνοντας εις μετρητά και εις λογαριασμούς κυρωμένους από τους κατά καιρόν διοικητάς, μουκατάδες, και λοιπά όλα κάμποσα μυλλιούνια, τα οποία αποδεικνύονται από τα αρχεία των διοικήσεων και από τους ανά χείρας σου κυρωμένους λογαριασμούς των, και εις την πατρίδα Σπάρτην (διά όνομα της οποίας τα έλαβες) δεν ημπορείς να αποδείξεις ποτέ, ότι έδωκες εις κανένα το παραμικρόν εξ αυτών, από ότι τους αναλογούσι.

»Ημείς παρατηρώντας πέρυσι τον επαπειλούμενον κίνδυνον του εχθρού Ιμπραήμ και επαραβλέψαμεν προς καιρόν τα μεγάλα δικαιώματά μας, και ενώθημεν, και ο θεός δι' αυτής της ειλικρινούς ενώσεώς μας, εβοήθησε την μικράν δύναμιν των αρμάτων μας, και αντιπαρατάχθημεν εις όλα τα κατά της πατρίδος μας κινήματα του Ιμπραήμ, ο οποίος με όλας του τας διά θαλάσσης και διά ξηράς δυνάμεις του μας επολέμησε, κατά διαφόρους καιρούς και εματαιώσαμεν τους ολεθρίους καθ' ημών σκοπούς του και αυτούς τους γενναίους πολέμους μας ηθέλησες να τους οικειοποιηθής πάλιν προς δόξαν της οικογενείας σου, και διά των εφημερίδων να παρασταίνης ότι εις την μάχην του Διρού, ήτον επί κεφαλής ο αδελφός σου κύριος Κωνσταντίνος· ενώ ήτο εις την κορυφήν του βουνού μόνος, και εις την μάχην του Πολιτζαράβου, ο φίλτατός σας υιός Γεωργάκης, ο οποίος τότε ευρίσκετο εις το μοναστήρι της Κόζιας, μακράν τρεις ώρας από τον Πολυτζαράβον οπού εγένετο η μάχη, και μ' όλον οπού η πατρίς τον έστειλε με αρκετούς στρατιώτας, φοβηθείς ίσως από τας δυνάμεις του εχθρού, δεν έδωκε την απαιτουμένην βοήθειαν, πλην ο θεός εβοήθησε τους ολίγους εκείνους στρατιώτας και ενίκησαν τον εχθρόν, και έδιωξαν αυτόν με μέγαλον του όλεθρον και εντροπήν. Είναι δίκαιον λοιπόν να οικειοποιήσαι τους γενικούς αγώνας της πατρίδος μας, και την γενικήν αυτής δόξαν εις μόνην την οικογένειάν σου; και να νέμεσαι τα δικαιώματά της, και εν ταυτώ να ζητής να καταφρονής τους ομοίους σου (όχι βέβαια) δι' όλα αυτά λοιπόν τα νόμιμα δικάιά μας, τα οποία μίαν ημέραν ελπίζομεν ότι θέλει τα λάβωμεν από τη δικαιοσύνην των νόμων, τώρα οπού αξιώθη η Ελλάς να λάβη διά κυβερνήτην της τον μέγα τούτον άνδρα, διά τας φυσικάς και επικτήτους αρετάς του και διά τας απεράντους γνώσεις του και σας ειδοποιούμεν ομογνωμόνως δυνάμει της παρουσίας μας, ότι εις το εξής πλέον δεν έχεις το δικαίωμα, να παρρησιάζης εις την σεβαστήν κυβέρνησιν καμμίαν γενικήν υπόθεσιν της Σπάρτης, επειδή το τοιούτον δεν θέλομεν το δεχθή ποτέ, και εις την ερχομένη συνέλευσιν θέλομεν εξηγηθή περι πάντων εις την παρουσίαν του Σ: Κυβερνήτου μας, διά να λάβωμεν τα δίκαια της πατρίδος μας από όποιον μας τα κατακρατεί, χωρίς ποτέ να καταδεχθώμεν να αφαιρέσωμεν τα ατομικά δικαιώματά σου, αλλά μάλλον θέλομεν υπερασπισθή αυτά, κατά το πατριωτικόν χρέος μας.

»Ελάβομεν και το σεβαστόν γράμμα του Κυβερνήτου μας, σημειωμένον από τας πέντε του παρόντος, αλλ' επειδή και εξ αιτίας της διαιρέσεώς μας ως άνω εξηγήθημεν· δεν ημπορούμεν να κροτήσωμεν γενικήν συνέλευσιν διά τούτο με λύπην μας μεγάλην αναβάλλομεν προς το παρόν την πατρικήν ταύτην νουθεσίαν, διά την ζήτησιν της εκλογής των δώδεκα νέων εκ της Σπάρτης τούτο να το ακολουθήσωμεν με τον ερχομόν μας εις την συνέλευσιν. Καθώς και δι' εκείνου του γράμματος, διά του οποίου ζητείτε να πολιτογράψωμεν τον ευγενέστατον κύριον Ιάκωβον Ρίζον, τον οποίον μ'

όλον ότι δεν έχομεν την τιμήν να τον γνωρίζωμεν προσωπικώς, διά της φήμης όμως μας είναι γνωστά τα λαμπρά προταιρήματά του και τα φώτα της μαθήσεώς του και τους υπέρ πατρίδος αγώνας και θυσίας του, η πατρίς μας λοιπόν έχει διά μεγάλην της ευχαρίστησιν, να αναγνωρίση αυτόν και το γένος του ως γνήσιον της Σπάρτης τέκνον και με τον ερχομόν μας, αφού λάβωμεν την τιμήν να τον γνωρίσωμεν και προσωπικώς θέλομεν τον πολιτογράψωμεν γενικώς.

»Ελπίζομεν ότι η ερχομένη συνέλευσις θέλει λαμπρύνη το όνομα της Σπάρτης, και θέλει αποδείξη εις τον έξω κόσμον, ότι δεν έλλειψε να εκπληρώση τα χρέη της καθ' όλην την έκτασιν και θέλει αποδείξη εις τον ίδιον καιρόν, ότι είναι πολλά μικρά τα σφάλματα, εκείνα τα οποία η φήμη μεγαλώνει, ημείς εκάμαμε το πατριωτικόν χρέος μας, να σας εξηγηθώμεν γυμνήν την αλήθειαν δι' όσα εφέρθης αδικώς προς ημάς, και επειδή είναι φυσικώς παρατηρημένον ότι οι άνθρωποι είναι φίλαυτοι, και κλίνουν πάντοτε προς το ιδιαίτερον συμφέρον των, διά περισσοτέραν μας υπόληψιν αφήνομεν τον λαόν της Σπάρτης να πληροφορήση τον :Σ: Κυβερνήτην μας, εάν τω όντι υπάρχουν τα όσα εις την παρούσαν μας σας εκθέτωμεν. Και μένομεν με όλην την πατριωτικήν αγάπην.

Τη :28: Φεβρουαρίου :1828:

Εν Σπάρτη

Οι εν Χριστώ ευχέται
Ο Ανδρούβιστας Θεόκλητος
Ο Καρουπόλεως Κύριλλος
Ο Πλάτσης Άνθιμος
Ο Μηλέας Ιωαννίκιος

Οι πατριώται
Διονύσιος Μούρτζινος
Τζανετάκης Γρηγοράκης
Νικολάκης Χρηστεάς
Αθανασούλης Κουμουνδουράκης
Πανάγος Κυβέλος
Θωμάς Βενετζανάκης
Παναγιωτάκης Ντουράκης».

Απόσπασμα Πολιτικής Διαθήκης του Πετρόμπεη

Θα παραθέσουμε ένα απόσπασμα της πολιτικής διαθήκης του Πετρόμπεη²⁹⁷⁹, το οποίο αναφέρεται στις σχέσεις του με τον Ιωάννη Καποδίστρια:

«...Πατρίς μου, επί του Ιωάννου Καποδιστρίου άπασα η οικογένειά μου και οι περί αυτήν εδοκίμασαν αδικούς καταδρομάς, περιφρονήσεις, φυλακισμούς. Εις τούτο δεν θέλω, ούτε εις εμέ ανήκει να δικαιώσω εμαυτόν· κρίνουσι επί τούτου οι απαθείς Έλληνες, και εις αιώνας θέλει κρίνει η αμερόληπτος ιστορία.

»Τας παραλόγους περιφρονήσεις και τους αδικούς φυλακισμούς υπέφερα με στωικήν απάθειαν. Ό,τι δε με κατέθλιβε και καταθλίβει εισέτι την καρδίαν μου, το οποί-

2979. Η πολιτική διαθήκη του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη συντάχθηκε το Δεκέμβριο του 1842 και έχει καταχωρισθεί ολόκληρη στο βιβλίο του Κωνσταντίνου Γ. Ζησίου, Οι Μαυρομιχάλοι, Αθήνα 1903, σ. 252. Βλέπε ακόμη: Λακωνικά Σπουδαί 13(1996)521.

ον δεν δύναμαι να αποσιωπήσω, είναι η απάντησις του Ιωάννου Καποδιστρίου προς με συνομιλούντα μετ' αυτού περί διαφόρων πραγμάτων «Είκοσι πέντε είσθε οι φθορείς του έθνους», (εννοών ο Καποδίστριας τους εν δυνάμει και εν ενεργεία προκρίτους, επτά ολοκλήρους χρόνους υπέρ της ελευθερίας του έθνους, υπερμαχήσαντας και οδηγούς γενομένους εις τον αγώνα). Αλλ' αυτούς τους φθορείς, εξοχώτατε, του απεκρίθην πικρώς μειδιών, ηκολούθησαν ολ' οι Έλληνες, και κατεπολέμησαν τους τυράννους των, και ανετίναξαν τον ζυγόν των. «Εφρόνου, με διέκοψεν αποτόμως, ότι οι Έλληνες έχουν τας απαιτουμένας αρετάς, αλλά δυστυχώς δεν το βλέπω». Ούτε τούτο δεν θεωρείτε, τω απεκρίθην, ως αρετήν των Ελλήνων το ότι εγνώρισαν εαυτούς και προσεκάλεσαν υμάς να τους διοικήσετε; «Έχεις και άλλα να ειπής;» Μοι είπε και πάλιν πικρώς και μοι έστρεψε τα νώτα.

»Οι λόγοι ούτοι πολύ κατεβάρυναν την ψυχήν μου, εκφράζων δε ήδη αυτούς, αισθάνομαι πολύ την ανακούφισιν· και λησμονών αυτούς, επιθυμώ να μη τους μνημονεύση η ιστορία, διά να μη υπάρχει και μία τοιαύτη κηλίς εις την βιογραφίαν του εξόχου διπλωμάτου.

»Εις τους Έλληνας ανήκει να φέρωσιν κρίσιν περί του μεγάλου συμβάντος, το οποίον μετάβαλε την μορφήν των ελληνικών πραγμάτων, εγώ δε υπέφερον νέον θερισμόν εις την κολοβωθείσαν οικογένειάν μου.

»Παν ότι δύναμαι να βεβαιώσω, και δεν θέλει εύρω δυσκολίαν να πιστευθώ, είναι ότι έμαθον τον θάνατον του Καποδιστρίου μετά τον θάνατον αυτού, όταν ολιγώτερον επίστευσα ότι τόσοσιν απότομος καταστροφή έμελλε να ματαβάλη τας υποθέσεις και την φάσιν των ελληνικών πραγμάτων.

»Τί μέτρον ήθελον λάβει αν ο υιός μου και ο αδελφός μου εξεμυστηρεύοντο εις εμέ τη συνωμοσίαν των; ήθελον ακούσει την φωνήν της εκδικήσεως και του αυστηρού πατριωτισμού; ή το γήρας αυτό και η θρησκεία ήθελον με καταφέρει να λησμονήσω τον Άρχοντα διά να ελεήσω τον άνδρα; Ιδού εξέτασις βασανική δι' εμέ· και διά την οποίαν το κοινόν δεν θέλει έχει τόσοσιν σκληράν περιέργειαν.

»Η θέσις μου και η οικιακή μου κατάστασις προ της επαναστάσεως είναι γνωστή εις τους Έλληνας και εις τους ξένους. Γνωσταί είναι και αι θυσείαι μου, και αι θυσείαι των τέκνων μου, των αδελφών μου, των συγγενών μου και των οικείων μου. Γνωστή είναι εις όλους η σημερινή κατάστασις και η θέσις εις την οποίαν ευρίσκομαι. Τούτο είναι η μεγάλη μου απολογία προς πάντας, τούτο ελπίζω είναι μεγάλη αφορμή αγάπης, διά τους Έλληνας. Τούτο είναι μεγάλη ανάπαυσις της συνειδήσεως γηραιάς ψυχής και αφιλοκερδούς φιλογενείας.

»Αυτά διανοούμενος, αυτά φρονών, αυτά λέγων και γράφων εν συνειδήσει καθαρά και αναπαυμένη, έπραξα καταβαίνων εις τον τάφον μου. Σε αποχαιρετώ φιλότατη Πατρίς...».

Οι ταραχές στη Μάνη

Οι «αλληλομαχίες» μεταξύ των οικογενειών της Μάνης δεν σταμάτησαν και μετά την άφιξη του Κυβερνήτη. Μια αχρονολόγητη αναφορά²⁹⁸⁰, την οποία υπογράφει ο «Οδυσσεύς», μας δίνει σχετικές πληροφορίες:

«Έκθεσις εν συνόψει των κατά την Λακωνίαν ταραχών και αλληλομαχιών, όσαι συνέβησαν από του 1828 έτους.

»Εις τας γενομένας κατά καιρούς πειρατείας, των οποίων αρχηγός ήτον ο Κύριος Μούρτζινος, αναφέρεται ως συμπράκτωρ και ο γνωστός διά τας κακουργίας του Πούλος Μαυρίκος²⁹⁸¹ Σπαρτιάτης, τον οποίον, φοραθέντα προδότην εις την μετά του Ιμβραΐμη αλληλογραφίαν του, ώρμησαν οι Σπαρτιάται να κατακαύσουν, πλην αυτός επρόφθασε και καταφυγών εις την οικίαν του Μούρτζινου διεσώθη.

»Κατά τον Μαΐον του 1828: η οικία των Καπετανάκιδων διέδιδε εις την Σπάρτην, ότι το σύστημα της Κυβερνήσεως έμελλε να ανατραπή, και να γίνουν διάφοροι μεταρρυθμίσεις εις το πολίτευμα κτλ. κτλ. Ταύτα δε πάντα επήγαζον από τον μάταιον Χριστόδουλον Καπετανάκην, όστις είχε επιστρέψει προ ολίγου δυσαρεστημένος από την Αίγιναν εις τα εκείθεν.

»Κατά τον Ιούνιον του αυτού έτους, κάποιος Εμμανουήλ Μελετόπουλος από της Πόλεως Μιστρά, σχετικός των Δεληγιάννηδων, ωργάνιζε μυστικές συνωμοσίας εις την Σπάρτην εναντίον της Διοικήσεως· αλλ' ύστερον, νουθετηθείς από τον Γενοβέλην, υπεσχέθη ευπειθειαν και αφοσίωσιν εις τα καθεστάτα.

»Κατά τον Ιούλιον του αυτού έτους οι κάτοικοι της νήσου Πρώτης έστειλαν εις τους Τούρκους τους εις τα φρούρια της Πελοποννήσου 12.000: οκάδ. τροφών, τας οποίας είχαν κρύψει επί τούτω προτού εις τα δάση της ξηράς, προειδοποιήσαντες περί τούτου τους προκρίτους της Μεθώνης Οθωμανούς, διά να τας παραλάβουν και συνοδεύσουν υπό φύλαξιν στρατιωτικήν· συγχρόνως εφόρτωσαν και τέσσαρα πλοιάρια με διάφορα τρόφιμα, και τα διηύθυναν προς τα φρούρια. Τα ονόματα των πλοιάρχων ήσαν Γεώργιος Σκιαδάς, Σταματέλλος Σπυρόπουλος, και Αδάμης Αναστασόπουλος: Το είδος τούτο της ατίμου λαθρεμπορίας ετολμήθη πολλάκις ύστερον και από άλλους εις όλον το διάστημα της διατριβής του Ιμβραΐμη εις την Πελοπόννησον.

»Ενώ ο Έκτ. Επίτροπος της Λακωνίας κατεγίνετο και ήτον εις ακμήν (;) να συμβιβάση τους εις την Λάγιαν και Βάθεια ακροβολισμούς των εγκατοίκων, οι Κύριοι Γεώργιος και Αναστάσιος Μαυρομιχάλης, καθώς και ο Κύριος Μούρτζινος, εφάνησαν αίφ-

2980. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., φάκ. 220, στο τέλος του φακέλου. Μεταγενέστερες ταραχές στη Μάνη μπορεί να αναζητήσει ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης από το Νοέμβριο του 1829 μέχρι το Μάιο του 1830 στο μητρώο εγγράφων της επιτροπείας του Λογοθέτη Λυκούργου, Εκτάκτου Επιτρόπου Λακωνίας και Κάτω Μεσσηνίας, στα Γ Α Κ, Επιτροπή οικονομίας, φάκ. 113. Ακολούθησε το καλοκαίρι του 1830 ο πόλεμος μεταξύ των οικογενειών Κυβέλου και Χρηστέα, που έχει καταγραφεί. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, οι Κυβελαιοί της Γαρμπελιάς στα χρόνια του '21, Λακωνικά Σπουδαί 18(2006)382 κ.ε.

2981. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 59, έγγρ. 063 της 28 Απριλίου 1828. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, Ο Πούλος Μαυρίκος, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 10(1990)415 κ.ε.

νης εις την ανατολικήν Σπάρτην, με όλον ότι η Επιτροπεία με δύο γράμματά της τους απηγόρευσε προλαβόντως το να έλθουν εις τα εκείσε· και επομένως αντιφερόμενοι με τον Γρηγοράκην Τζανετάκην, και υποθάλλοντες τας μεταξύ των κατοίκων εχθροπραξίας, επέφερον πρόσκομμα εις τον συμβιβασμόν.

»Εξ αναφοράς του Πανάγου Μαρτζελάκου, χρηματίσαντος γραμματικού του Ιωάννου Μαυρομιχάλη εις Μονεμβασίαν, φαίνεται ότι ο διαληφθείς, από τας λείας τας οποίας περιείχεν η γολέτα του Ζαχαρία Ψαρριανού, τα μεν σάλια ούτε τα εφανέρωσε δίολου, τα δε φέσια επωλήθησαν διά 120.000 γρόσια και η ζάχαρις διά 22.000 το όλον γρόσια 190.000.

»Κατά τον Αύγουστον του 1828 εβγήκεν από τα χωρία της Δυτ: Σπάρτης, Γκούνον (Κούνον) και Κυπούλαν, εν πειρατικόν πλοίον, το οποίον είχαν αρματώσει οι Κουβατζιάνοι²⁹⁸² και Γιαννουλιάνοι²⁹⁸³, και εγύμνωσαν εν τρεχαντίρι λεβαντίτικο. Ο Έκτ. Επίτροπος διέταξε τον Γρηγοράκην Τζανετάκην και τον Ν: Κωνσταντίνο Κυπαρίσσην, Διοικητήν του Ελληνικού γολετόβρικου, ο Φιλοκτήτης, να το συλλάβουν: οι οποίοι διευθυνθέντες προς τα ειρημένα χωρία, εξήτησαν το πειρατικόν πλοίον και οι κάτοικοι δεν ηθέλησαν να το δώσουν· συνέλαβον δε συγχρόνως και εν άλλο πειρατικόν πλοίον, το οποίον αρμάτωσαν επί τούτω οι Μιχαλαίοι πριν της ελευσεως της Α: Ε:, και μετά ταύτα έπλεεν εις την εξουσίαν των Σουσαριάνων (Σασαριάνων).

»Τη 1η Σεπτεμβρίου 1828: κάποιος Μούγιος Σολωμού Μελάς από χωρίον Δημαρίστικα του τμήματος Λάγιας εκ της ανατολικής Σπάρτης εφόνευσε την πενθερά του Δημήτραιναν Κουτζάταινα, διότι δεν ηθέλησε να του δώση μίαν βελέντζαν της: ο φονεύς συνελήφθη παραδοθείς εις την Επιτροπείαν υπό του πατρός του άμα εξητήθη, και εφυλακίσθη εις την Μονεμβασίαν.

»Κατά την 20: του Σεπτεμβρίου 1828: συνελήφθησαν ο Δημήτριος Παπαγιαννόπουλος Βατικιώτης, και ο Δημήτριος Κασσιματόπουλος από Βαχώ, χωρίον της ανατολικής Σπάρτης, ως φονεύσαντες και γυμνώσαντες τρεις επιβάτας του πλοίου Αιτ... της, άνδρα, γυναίκα και υιόν, πλησίον του Ελαφονησιού, τους οποίους μετέφερον από Σύρας εις Μοθωκόρωνα· έχοντες σύντροφόν των και τον Γεώργιον Αμπελακάκον Καλαματιανόν και πλοίαρχον τον Θεόδωρον Λογοθέτην Τσιριγώτην προς τον οποίον είχαν πωλήσει το πλοίαριον οικονομικώς: Παρέλαβον δε και πέμπτον ναύτην τον Απόστολον Λογοθέτην ωσαύτως Τσιριγώτην.

»Τη 24^η Οκτωβρίου 1828 ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, επλήγωσε θανατηφόρως τον συγγενή του Νικόλαο Μαυρομιχάλη υιόν του Πρεσβύτου Πιέρου Μαυρομιχάλη από Τσίμοβαν, διότι δεν ηθέλησε να ενωθή μαζί του εις τας κατά της Κυβερνήσεως σκευ-

2982. Κουβατζιάνοι οικογένεια από την Κιππούλα, κλάδος των Καυκαλιάνων, που γενικότερα ανήκουν στη γενιά των Γερακαριάνων. Κ υ ρ ι ά κ ο υ Κ ά σ σ η, ό.π., σσ. 94, 105, 124-5.

2983. Από τους Γιαννουλιάνους αναφέρεται ο Μ. Γιαννουλάκης από την Κιππούλα, ο οποίος υπέγραψε αναφορά εναντίον των Μαυρομιχαλαίων, που δημοσίευσε η «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος» της 27 Ιουνίου 1831.

ωρίας του (καθώς ανέφεραν ο πατήρ του πληγωθέντος). Ο Έκτ. Επίτροπος συνέστησε και εσυμβιβάσθησαν, αν και κατ' επιφάνειαν μόνον, τα αντιμαχόμενα μέρη.

»Περί τα τέλη Νοεμβρίου 1828: δύο κάτοικοι του χωρίου Σίτζοβας (από τα οπισινά χωριά) εφόνευσαν πλησίον της μητροπόλεως μειράκιόν τι Οθωμανόν, το οποίον είχαν προ οκτώ χρόνων από την αιχμαλωσίαν της Τριπολιτζάς. Συλληφθέντες ωμολόγησαν ότι υπεσχέθη να τους δείξη πράγμα, κρυμμένον από τους συγγενείς του εις το χωρίον του Παρώρι· και επειδή επελθόντες εις το μέρος, και σκάψαντες δεν εύρον τίποτε, το δε παιδί ερωτώμενον διατί τους ηπάτησεν, εγελούσε καθώς λέγουν, ύβρισε και τον κύριν του, θυμωθέντες το εφόνευσαν: Από αναφοράν των συγχωρίων των φαίνεται ότι το παιδί αυτό, δραπέτευσεν προ καιρού εις τους μετά του Ιμβραΐμη Οθωμανούς, τους οδήγησε και έκαυσαν το χωρίον Αναστάσοβα.

»Εις τας 9 Ιανουαρίου 1829 ο Θωμάς Αναϊπάκος και Γιάννης Στεφανάκος, κάτοικοι της Ανατολικής Σπάρτης, εδολοφόνησαν πλησίον του χωρίου Βίγλα τον Κωνσταντή Κοκκίνη από Μιστρά, στρατιώτην της φρουράς της Εκτάκτου Επιτροπείας. Συμπεραίνεται δε ότι εκινήθησαν από την εξής αιτίαν, ο φονευθείς ηράσθη νέας τινός και συμφωνήσας μετ' αυτής, έφυγον από το χωρίον του· προσκληθείς δε παρά της επιτροπείας, κατά ζήτησιν των συγγενών της νέας, ωμολόγησαν αμφότεροι την προς αλλήλους έλξιν, και ο φονευθείς υπεσχέθη να νυμφευθή την νέαν· αλλ' απελθών εκ του χωρίου του, εύρεν αντίστασιν εκ μέρους των συγγενών της, και φυγών μετά ταύτα συγκαταριθμήθη εις την φρουράν της Επιτροπείας.

»Εις τας 14 Φεβρουαρίου πλοιάριον τι πειρατικόν εκπλεύσαν από χωρίον Διρόν πλησίον της Κωμοπόλεως Τσίμοβας και Λιμενίου εγύμνωσαν το Εθνικόν τρεχαντήριον του πλοιάρχου Κωνσταντίνου Σελεπούλου Ποριώτου, διευθυνόμενον με τροφάς και άλευρον προς την γολέταν του κ. Κωνσταντίνου Κοτζιά, και μετά ταύτα άλλον πλοιάριον ερχόμενον από την Πάτρα· τα ονόματα των πειρατών εμνήσθησαν μετά ταύτα από γράμμα ιδιαίτερον του Βασίλη Μιχαλεάκου προς τον Ιάκωβον Κορνήλιον είναι δε τα εξής: Θεοδωρής Κατζομάτης, Κήτας Γεωργακάκης, Αναγνώστης Σαραντάκος, Γιαννάκης Βαρβατάκος, Μιχάλης Κουβατζάκος, Γιαννάκης Κουβατζάκος και Μιχάλης Κουβατζάκος το δε πλοίον το είχαν πάρει από τον Αλμυρόν και ήτον του Αντωνάκη Χριστοδουλάκη (-Καπετανάκη).

»Περί τον Απρίλιον του 1829 εξερράγη εις Κότρωνα χωρίον της Ανατολικής Σπάρτης εμφύλιος πόλεμος· αλλά κατευνάσθη διά του προσωρινού Διοικητού πριν ακολουθήση τι απευκταίον. Το αυτό ηκολούθησε και εις Λάγιαν πλησίον του Πόρτο Κάγιου.

»Περί τον Μάιον του αυτού έτους ο Ιωάννης Θανασάκος εκ του χωρίου Βάθεια της Μεσομάνης, επλήγησε καθ' οδόν τον υιόν του Παναγιώτου Καβδηλονάκου (Καβληδονάκου) με τον οποίον διεφέρετο: Ούτος δε αντεκδικούμενος εφόνευσε τον ανεψιόν του Γεώργιον Θανασάκον συμβιβασθέντες μετά ταύτα διά της επαρχιακής δημογεροντίας, εβλήθησαν όμως διά το ασφαλέστερον εις την φυλακήν.

»Περί τα μέσα του Ιουνίου 1829: συνέβη ταραχή εις Λάγιαν και Πορτοκάγιον: οι πρωταίτιοι συλληφθέντες εφέρθησαν εις Μαραθονήσι ο Γερακάρης Μπουγιουκλάκης, Κώστας Ορφάνης, Μήτζος Γερακάρης, Ιωάννης Γρηγορακόγκονας Ηλίας Δεκουλά-

κος, Μ. Ιατρός και Βρεττός Κασσίμης, τους οποίους διηύθυνε ο Διοικητής εις το δικαστήριο.

»Διατάξας δε συγχρόνως και την διάλυσιν της εις Κότρωνα φρουράς, εύρε αντίστασιν εκ μέρους του αρχηγού τους, προφασιζομένου ότι έλαβε μισθούς από τον στρατηγόν Τζανετάκην διά να έχη στρατιώτας, εφάνη δε από την αναφοράν του Διοικητηρίου, ότι εις την κώμην της Λάγιας και εις το Πορτοκάγιον είναι δύο συντροφίαί έκπαλαι αντιδιαφερόμεναι, η των Μιχαλακιάνων και η των Γρηγορακιάνων: Δια να καταστείλη τας ορμάς των, ήτον εκεί μια φρουρά, η οποία λαβούσα το μέρος της μιάς φατρίας, έδωσε πολλές αιτίας εις το άλλο το των Γρηγορακιάνων διά να κινήση τα όπλα, αλλά εις μάτην, διότι ούτοι έμενον ήσυχοι, κατά την οποίαν είχαν δώσει προτού υπόσχεσιν· ο Διοικητής εβιάσθη επομένως να διαλύση την φρουράν ταύτην, αλλά ηύρεν αντίστασιν.

»Περί τας αρχάς του Ιουλίου του αυτού έτους ο οίκος του ειρηνοδίκου Λογοθέτου Μπουκέα ανετράπη εκ θεμελίων διά πυρίτιδος· αυτός διεσώθη, η δε γυνή και η θυγάτηρ του επληγώθησαν θανατηφόρως· έπαθον δε και πολλάί των πλησίον οικιών εκ της εκρήξεως. Από την αναφοράν των κατοίκων Πλατζίας²⁹⁸⁴ συμπεραίνονται οι αυτουργοί του δράματος τούτου.

»Περί τα τέλη του αυτού συνέβη και άλλος εμφύλιος πόλεμος εις Λάγιαν μεταξύ του εκ της οικίας του Γερακάρη Μπουγιουκλάκη και του Ιω· Γρηγορακόγκονα διαφερομένων έκπαλαι: Αιτία δε της άλληλομαχίας ταύτης ανεφύη δι' ένα σικόφυτον και μερικά μάρμαρα: Εφονεύθησαν εκ μεν της οικίας του Μπουγιουκλάκη ο αδελφός και ο Καλαμποκάκος εκ δε της οικίας των Μιχαλαριάνων ο Ηλίας Δεκουλάκος, επληγώθησαν δε καιρίως και άλλοι εξ, τρεις γυναίκες και τρεις άνδρες: Εσυμβιβάσθησαν δε μετά ταύτα προτροπή της Δημογεροντίας και του κ. Γεωργίου Σαχίνη, μεταβάντος εκείσε διά του βρικίου.

Οδυσσεύς».

Επί Καποδίστρια επιβλήθηκε για πρώτη φορά στη Μάνη η φορολογία της δεκάτης, δηλαδή καταβολή του 10% της γεωργικής παραγωγής²⁹⁸⁵. Όπως ήταν επόμενο προκάλεσε γενική δυσαρέσκεια ακόμη και αντιδράσεις²⁹⁸⁶, διότι ήταν η πρώτη φορά που θα υποβάλλονταν οι Μανιάτες σε τέτοιου είδους φορολογία. Ακόμη έγι-

2984. Υπεύθυνος κρίθηκε ο Στράτης Νικ. Χρηστέας και πολλοί συνεργάτες του. Σ τ. Κ α π ε τ α ν ά κ η, οι Κυβελαιοί της Γαρμπελιάς στα χρόνια του '21, Λακωνικά Σπουδαί 18(2006)365 και 390-1.

2985. Γ Α Κ, Έκτ. Επίτρ., φάκ. 24, έγγρ. 94, (ημερολόγιο Γ. Ψύλλα από 5 Μαΐου μέχρι 22 Ιουνίου 1828) σε σημείωση της 18 Μαΐου αναφέρεται διαταγή να καταγραφούν τα προϊόντα προκειμένου να επιβληθεί φόρος 10%. Αναφέρεται ότι το Σεπτέμβριο του 1828 με πρόταση του Ιωάννη Γενοβέλη η Κυβέρνηση απάλλαξε τους Μανιάτες από τη δεκάτη των βελανιδιών. Δ έ σ π . Θ έ μ ε λ η - Κ α τ η φ ό ρ η, ό.π., Η δίωξη της πειρατείας, σ. 95, παραπέμπει: Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 126, έγγρ. (6622) της 17 Σεπτεμβρίου 1828.

2986. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 133, έγγρ. της 29 Σεπτεμβρίου 1828, όπου αναφορές Αστυνομού, Δημογεροντίας Σταυροπηγίου και Γεωργίου Ψύλλα.

ναν παρεμβάσεις από τους εκπροσώπους της Κυβέρνησης στην εκλογή δημογερόντων και τον επόμενο χρόνο πληρεξουσίων για την Εθνοσυνέλευση. Η υποστήριξη ορισμένων υποψηφίων από τους κυβερνητικούς παράγοντες δυσανεστούσε τους υπολοίπους και επομένως ίσως δεν θα έμεναν αδρανείς²⁹⁸⁷.

Οι Μανιάτες δεν είχαν εμπειρία κρατικής διοίκησης, αλλά ήταν συνηθισμένοι να υπακούουν στους τοπικούς τους καπετάνιους. Ο Έκτακτος Επίτροπος Κάτω Μεσσηνίας Γεώργιος Ψύλλας²⁹⁸⁸, όπου υπαγόταν και η Δυτική Μάνη, στα απομνημονεύματά του εκφράζει την έντονη δυσαρέσκειά του διότι, όταν επισκέφθηκε το Αλμυρό, δεν του έγινε υποδοχή. Ίσως περίμενε κάτι ανάλογο, όπως γίνονταν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα στην επίσκεψη Τούρκων αξιωματούχων. Αργότερα, με την ευκαιρία επεισοδίου, στράφηκε κατά των τοπικών παραγόντων του Αλμυρού²⁹⁸⁹ και θέλησε να κάνει εκστρατεία. Ζήτησε από τους γύρω Εκτάκτους Επιτρόπους στρατιωτική βοήθεια και από τον Κυβερνήτη να του διαθέσει ένα πλοίο για τις επιχειρήσεις του. Τον απογοήτευσε όμως ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο οποίος συνέστησε αντί για αντιπαράθεση την συνδιαλλαγή²⁹⁹⁰.

Ο ίδιος Έκτακτος Επίτροπος²⁹⁹¹ στα απομνημονεύματά του φανερώνει την κομματική του τοποθέτηση με τη «γλοιώδη» συμπεριφορά του απέναντι στους Μαυρομιχαλαίους, όταν στην προσπάθειά τους να σκοτώσουν το Νικόλαο Πιεράκο-Μαυρομιχάλη, τον τραυμάτισαν σοβαρά. Αντίθετα φανέρωσε την προκατάληψή του, γράφοντας για το Διονύσιο Μούρτζινο: «...όταν ε γνώρισα κάλλιον του ανδρός τον θρασύδειλον χαρακτήρα...».

Στην Εθνοσυνέλευση του Άργους το 1829 γινόταν λόγος για το φόρο της δεκάτης που είχε επιβληθεί και οι φιλοκυβερνητικοί Μανιάτες πληρεξούσιοι ζήτησαν από τον Ιωάννη Καποδίστρια να εξαιρεθεί η Μάνη, αφού η ετήσια παραγωγή της δεν κάλυπτε τις ανάγκες για τη διατροφή του πληθυσμού. Σε μια αναφορά τους στις 25 Ιουλίου 1829 επικαλέστηκαν: «...Όθεν η καλή σας γνώρισις προς την ολιγότητα των κτημάτων μας όπου μόλις δίδουν τους τέσσαρας μήνας του χρόνου την ζωάρκειάν μας...». Την αναφορά²⁹⁹² αυτή την υπέγραψαν οι ακόλουθοι πληρεξούσιοι της συνέλευσης: Διονύσιος Μούρτζινος, Τζανετάκης Γρηγοράκης, Χριστόδουλος Καπετανάκης, Σταυριανός Καπετανάκης, Γεώργιος Αντ. Γρηγοράκης, Γεώργιος Κ.

2987. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', Μάνη και Καποδίστριας, φάκ. 220, έγγρ. της 20 και 25 Ιουνίου 1829

2988. Γ. Ψύλλας, Απομνημονεύματα, ό.π., 147.

2989. Γ. Ψύλλας, Απομνημονεύματα, ό.π., σ. 162 και Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 133, έγγρ. 29 Σεπτεμβρίου 1828: α) αναφορά Γ. Ψύλλας που ζητούσε βοήθεια για εκστρατεία. β) Αναφορά αστυνόμου όπου οι κάτοικοι έλεγαν: «...δεν θέλομεν Δημογεροντίαν, ούτε αστυνόμον. Ημείς θα διοικούμεθα μόνοι μας καθώς και είμεθα και πρότερον, τώρα θα φύγετε, διότι θα δοκιμάσετε εκείνα που δεν θέλετε...». γ) Αναφορά της Δημογεροντίας, ότι παύει να ασκεί τα καθήκοντά της.

2990. Διον. Κόκκινου, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 113.

2991. Γ. Ψύλλας, Απομνημονεύματα, ό.π., σσ. 171 κ.ε. και 148-150.

2992. Ι. Α. Μ. Μπενάκη, Αρχ. Αγώνος (87), φάκ. 52, έγγρ. 5171.

Μαυρομιχάλης, Δημήτριος Καβαλιεράκης, Μιχάλης Καλάγκας, Παναγιώτης Πετροπουλάκης, Γεώργιος Μιχολινάκης και Πέτρος Σεκούρης

Ο Κυβερνήτης²⁹⁹³ απέφυγε να πάρει θέση στο δίκαιο αυτό αίτημα των Μανιατών και παρέπεμψε το θέμα στην Εθνοσυνέλευση, η οποία και ουσιαστικά το απέρριψε. Η φορολογία της δεκάτης ήταν πρωτόγνωρη για τη Μάνη και προκάλεσε πρόσκαιρες αντιδράσεις²⁹⁹⁴, διότι η Κυβέρνηση έπαιρνε τη μπουκιά από το στόμα πεινασμένων. Τον Ιούνιο του 1829 έγινε εκλογή δύο πληρεξουσίων για την επαρχία Σταυροπηγίου και εκλεκτοί της Κυβέρνησης ήταν ο Αθανασούλης Κουμουνδουράκης και ο Χριστόδουλος Καπετανάκης. Ο Γέρο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης με τους ανιψιούς του Παναγιώτη Γιαννέα, Παναγιώτη Πιρέα, το μικρανιψιό του Κανερίνη Ν. Καπετανάκη και με πολλούς από τους Σταυροπηγιώτες αντέδρασαν έντονα στην εκλογή. Κατηγόρησαν τους επαρχιακούς Δημογέροντες ότι πληρώθηκαν από τη Διοίκηση για να επιβάλλουν τους εκλεκτούς της, οι οποίοι στη συνέχεια θα «πωλούσαν» τους κατοίκους του Σταυροπηγίου και θα τους υποχρέωναν να πληρώσουν τη «δεκατιά», δηλαδή το φόρο 10% της παραγωγής του λαδιού. Αλλά όλος ο Μοριάς ήταν κατεστραμμένος και παντού υπήρχε φτώχεια και δυστυχία. Η Μάνη τουλάχιστον δεν είχε δεχθεί στο εσωτερικό της επιδρομή από τους Αιγύπτιους και δεν είχε ρημαχθεί από αυτούς, όπως οι άλλοι τόποι.

Παρ' όλα αυτά οι Μανιάτες στην πλειοψηφία τους δεν έπαψαν να αγαπούν και να στηρίζουν τον Ιωάννη Καποδίστρια, έστω κι αν δεν είχαν δείγματα εύνοιας προς αυτούς. Μόνη δυσσρεστημένη έμενε η οικογένεια Μαυρομιχάλη, την οποία ακολουθούσε ένα σημαντικό μέρος της Μέσα Μάνης, που παρέμενε προσκολλημένο σ' αυτή. Η παραιτέρω έκταση στο θέμα αυτό, όσο ενδιαφέρον και αμφιλεγόμενο αν είναι, ξεπερνά τα όρια του βιβλίου αυτού²⁹⁹⁵.

2993. Ό.π. έγγρ. αριθ, 5170.

2994. Γ Α Κ, Γεν. Γραμμ., φάκ. 133, τρία έγγραφα της 29 Σεπτεμβρίου 1828. Γ. Ψύλλα, Απομνημονεύματα, ό.π., σσ. 147-9 και 162-4. Δ. Κόκκινου, ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 263. Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ. Α', «Μάνη και Καποδίστριας», φάκ. 220, έγγρ. της 20 Ιουνίου 1829. Σ τ. Καπετανάκη, Ο Γερο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, ό.π., Λακωνικά Σπουδαί 8(1986)391.

2995. Όσοι επιθυμούν να γνωρίσουν τα γεγονότα που ακολούθησαν στη Μάνη, μέχρι τη δολοφονία του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια μπορεί να μελετήσουν την Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης του Διονυσίου Κόκκινου και την Ιστορία του Νέου Ελληνισμού του Απόστολου Βακαλόπουλου, Προσφέρονται ακόμη η μελέτη και το βιβλίο του Χρήστου Λούκου, «Ο Κυβερνήτης Ιω. Καποδίστριας και οι Μαυρομιχάλοι», Μνήμων 4(1974)1 κ.ε. και του ίδιου «Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτη Ιω. Καποδίστρια», έκδ. «Θεμέλιο», Αθήνα 1988. Τέλος εξ ίσου ενδιαφέρον είναι το βιβλίο του Ανάργυρου Κουτσιλιέρη, «Μαυρομιχάλοι και Καποδίστριας», Αθήνα 1982.

Μανιάτικος πύργος.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η σωτήρια για το ελληνικό έθνος επανάσταση του 1821 ήταν γενική επιθυμία του χριστιανικού λαού του Ελλαδικού χώρου. Η Φιλική Εταιρεία με τα επαναστατικά της κηρύγματα και τις κενές υποσχέσεις της για ξένη βοήθεια, πέτυχε να προετοιμάσει ψυχολογικά το λαό για εξέγερση. Δεν υπήρξε όμως σχεδιασμός και πρόβλεψη για τον εφοδιασμό των επαναστατών με τα υλικά του πολέμου και προ πάντων με τον ορισμό στρατιωτικής ή πολιτικής ιεραρχίας, αλλά αφέθηκε μόνος του ο λαός της Πελοποννήσου να επιλέξει τους ηγέτες. Από τις επιδιώξεις των επίδοξων ηγετών για τη διάκριση και επιβολή προέκυψαν οι καταστρεπτικοί εμφύλιοι πόλεμοι, που κληροδότησαν μέχρι σήμερα στους πολιτικούς μας τον στείρο ανταγωνισμό αντί της ευεργετικής συνεργασίας.

Πλησιάζοντας η ημέρα της έναρξης της επανάστασης, της 25^{ης} Μαρτίου 1821, ήταν αρκετοί αυτοί που δίσταζαν, διότι δεν έβλεπαν την εμφάνιση συμπαραστατών στον αγώνα από κάποια μεγάλη δύναμη της εποχής, όπως είχε γίνει με τους Ρώσους στα Ορλωφικά. Λίγοι ήταν οι εκτός πραγματικότητας υπεραισιόδοξοι που πίστευαν ότι οι Έλληνες και με τα ξύλα ακόμη μπορούσαν να διώξουν τους Τούρκους από το Μοριά.

Κατά καιρούς ανυπόστατες φήμες κυκλοφόρησαν μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων ότι ξένοι στρατοί είχαν φθάσει στη Μάνη, ότι πλοία είχαν καταπλεύσει στο Μεσσηνιακό κόλπο κλπ. που έφεραν πρώτα τον πανικό στους κατακτητές και ακολούθησε ο ξεσηκωμός των υπόδουλων πριν από την καθορισμένη ημέρα έναρξης της επανάστασης.

Από τον Φεβρουάριο ο Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας με καμιά τριανταριά παληκάρια χτυπούσε μικροομάδες Τούρκων, αλλά αυτό δεν σηματοδότησε την έναρξη της επανάστασης. Τον μιμήθηκαν οι Καλαβρυτινοί από τα μέσα Μαρτίου με μικροσυμπλοκές, που ίσως περισσότερο φόβισαν τους Τούρκους, παρά ενθουσίασαν τους Μοραΐτες.

Στη Μάνη οι προετοιμασίες για τον αγώνα, όπως μαρτυρείται από έγγραφα, είχαν αρχίσει από τις αρχές Μαρτίου. Στις 11 Μαρτίου ο Τζανετάκης Γρηγοράκης στο Γύθειο στρατολογούσε κι η κίνηση αυτή προβλημάτισε τον Πετρόμπεη, μήπως δεν περιμένει το γενικό ξεσηκωμό της 25^{ης} Μαρτίου και ενεργήσει πρόωρα μόνος του.

Ειδήσεις από τη Φιλική Εταιρεία δεν είχαν φθάσει μέχρι τα μέσα Μαρτίου και δεν ήταν λίγοι οι διστακτικοί, ιδιαίτερα διότι στην Τρίπολη οι Τούρκοι κρατούσαν ως ομήρους ιεράρχες και προκρίτους του Μοριά, καθώς και τον Αναστάσιο Μαυρομιχάλη, ενώ ο αδελφός του Γεωργάκης ήταν όμηρος στην Κωνσταντινούπολη. Στις 15 όμως Μαρτίου ένα καράβι έφερε στο Λιμένι της Μάνης, εκεί που ήταν ο πύργος του Πετρόμπεη, το Γιωργάκη Μαυρομιχάλη. Οι Φιλικοί τον είχαν φυγα-

δεύσει από την Κωνσταντινούπολη, διότι ο Αλέξανδρος Υψηλάντης από τις 24 Φεβρουαρίου είχε διακηρύξει στις Ηγεμονίες την επαναστατική κινητοποίησή του.

Η άφιξη στο Λιμένι του Γιωργάκη Μαυρομιχάλη με ειδήσεις από την Πόλη άλλαξε αμέσως το κλίμα στη Μάνη. Ο Πετρόμπεης συνεννοήθηκε με τους άλλους καπεταναίους της Μάνης και στις 17 Μαρτίου πήγε στις Κιτριές για να συντονίσει τον αγώνα τόσο στη Μάνη όσο και στη Μεσσηνία. Κοντά στην Καλαμάτα, στο μοναστήρι του Προφήτη Ηλία, σχηματίστηκε το πρώτο στρατόπεδο στον τουρκοκρατούμενο Μοριά, ενώ είχαν προηγηθεί οι συγκεντρώσεις πολεμιστών στη Μάνη.

Ενώ στη Ρούμελη υπήρχαν κατά τόπους στρατιωτικοί σχηματισμοί, τα αρματολίκια, με τους καπετάνιους τους, στο Μοριά δεν υπήρχαν ομάδες κλεφτών ούτε αξιόλογος αριθμός ενόπλων, παρά μόνο οι ελάχιστοι σωματοφύλακες των κοτσάμπασηδων και τα λιγοστά υπολείμματα της παλαιάς κλεφτουριάς που είχαν επιβιώσει του μεγάλου κατατρογμού του 1806.

Στο Μοριά υπήρχε η Μάνη, μια περιοχή απάτητη από τους Τούρκους, στην οποία οι Έλληνες οπλοφορούσαν και ήταν έμπειροι του πολέμου από τις μεταξύ τους ένοπλες συγκρούσεις. Σε αυτούς στήριζαν τις ελπίδες τους οι Μοραΐτες και πίστευαν ότι με την έναρξη της επανάστασης, θα ξεσηκωθούν δέκα χιλιάδες τουρκομάχοι Μανιάτες να συντρίψουν τους κατακτητές. Αυτή η πεποίθηση στο Μοριά, που ξεπερνούσε τα όρια της πραγματικότητας, ήταν η πρώτη συμβολή της Μάνης στον απελευθερωτικό αγώνα, που προήλθε από τη φήμη των ακαταμάχητων πολεμιστών της.

Τα γεγονότα που ακολούθησαν στη νότιο Πελοπόννησο είχαν αφετηρία τη Μάνη. Στις 22 Μαρτίου άρχισαν οι πρώτοι Μανιάτες να μπαίνουν στην Καλαμάτα και την επομένη έφθασε ο Πετρόμπεης συνοδευόμενος από τα μανιάτικα σώματα με τους αρχηγούς τους. Μαζί με τους Μανιάτες ήταν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Παράλληλα έδωσαν το παρόν και οι Μεσσήνιοι από το στρατόπεδο του Προφήτη Ηλία και τις περιοχές γύρω από την Καλαμάτα.

Στην Καλαμάτα ακούστηκαν οι πρώτοι χτύποι της καρδιάς της επανάστασης, όταν μπήκαν στην πόλη οι ένοπλοι Μανιάτες. Μεγάλη επιτυχία πρέπει να θεωρηθεί η αναίμακτη κατάληψη της πόλης με σύγχρονη παράδοση των Τούρκων στον αρχιστράτηγο Μανιατών και Μεσσηνίων Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη.

Την απελευθέρωση της πόλης ακολούθησε ο σχηματισμός τοπικών διοικήσεων, της Μανιάτικης Γερουσίας που την αποτέλεσαν οι καπετάνιοι της και παράλληλα σχηματίστηκε η Μεσσηνιακή Σύγκλητος από τους Μεσσήνιους πολέμαρχους, Παπαφλέσσα, Αναγνωσταρά, Μητροπέτροβα, Νικηταρά κ.α. και προκρίτους της Καλαμάτας και της λοιπής Μεσσηνίας.

Η προκήρυξη της 23^{ης} Μαρτίου, διά της οποίας με την υπογραφή του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη Μανιάτες και Μεσσήνιοι διακήρυξαν σε όλη την Ευρώπη την έναρξη του απελευθερωτικού τους αγώνα, έδωσε στην επανάσταση μια επισημότητα. Αποδείκνυε ακόμη ότι δεν ήταν ένα ξαφνικό ξέσπασμα οργής του λαού, αλλά οριστική απόφαση να αγωνιστεί μέχρι εσχάτων για να πετύχει την ελευθερία του.

Από την Καλαμάτα ξεκίνησαν οι πρώτες εκστρατείες για την πολιορκία των τουρκικών φρουριών της Μεσσηνίας και παράλληλα βάδισε προς το κέντρο της Πελοποννήσου ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης οδηγώντας ένα σώμα από τριακόσιους Μανιάτες που του έδωσαν ο Πετρόμπεης και ο Παναγιώτης Μούρτζινος.

Συγχρόνως από την ανατολική Μάνη, αφού οι Τουρκοβαρδουνιώτες εγκατέλειψαν τις εστίες τους για να προφυλαχτούν στην Τριπολιτσά, οργανώθηκε η πολιορκία της Μονεμβασίας από την οικογένεια Γρηγοράκη και ένα άλλο εκστρατευτικό σώμα υπό τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη βάδισε προς το κέντρο της Πελοποννήσου. Η επαναστατική δραστηριότητα των Μανιατών δεν περιορίστηκε στο στενό τόπο τους, αλλά διαχύθηκε σε όλη τη νότιο Πελοπόννησο και κανένας άλλος τόπος δεν μπορεί να καυχηθεί για κάτι ανάλογο.

Η πρώτη μάχη της ελληνικής επανάστασης δόθηκε στον Άγιο Αθανάσιο της Καρύταινας από τους τριακόσιους Μανιάτες οι οποίοι συνόδευαν τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη και αντιπαρατάχθηκαν στους Τούρκους του Φαναρίου (επαρχίας Ολυμπίας) που πήγαιναν να φυλαχτούν κι αυτοί πίσω από τα τείχη της Τριπολιτσάς. Πιάνοντας οι Μανιάτες τη γέφυρα του Αλφειού ανάγκασαν τους Τούρκους να περάσουν από το ποτάμι και τα ορμητικά νερά του παρέσυραν πολλούς από αυτούς.

Με τη διάλυση του στρατοπέδου της Καρύταινας ακολούθησαν δύσκολες ημέρες για τους Έλληνες επαναστάτες με συνέπεια τον πρώτο ενθουσιασμό να διαδεχθεί η απογοήτευση. Δεν ήταν λίγοι εκείνοι που έδειξαν τάσεις να αποσυρθούν από κάθε επαναστατική δραστηριότητα.

Από τους Μανιάτες όμως και τους συμπολεμιστές τους ήρθε πάλι η ανάκαμψη του φρονήματος των Ελλήνων μετά τη μάχη του Βαλτετσίου. Στα πέντε ταμπούρια ήταν Μανιάτες, Μεσσήνιοι και Λεονταρίτες με λίγους Αρκαάδες και αρχηγό τον Κυριακούλη Μαυρομιχάλη. Αμύνθηκαν με επιτυχία στις τουρκικές επιθέσεις και δέχθηκαν βοήθεια από άλλα Πελοποννησιακά στρατεύματα και ανάγκασαν τους Τούρκους να αποχωρήσουν ηττημένοι από το πεδίο της μάχης.

Η νίκη του Βαλτετσίου γέμισε τους Έλληνες με αυτοπεποίθηση ότι μπορούν να νικήσουν τους Τούρκους. Σε λίγες ημέρες ακολούθησε η μάχη στα Δολιανά και στα Βέρβена, όπου μαζί με τους άλλους Έλληνες μερικοί Μανιάτες με τα εύστοχα πυρά τους συνετέλεσαν αποτελεσματικά στη νίκη.

Στο μοναστήρι των Καλτετζών έγινε συγκέντρωση των αρχηγών του Μοριά οι οποίοι αποτέλεσαν την Πελοποννησιακή Γερουσία. Η πρώτη θέση σε αυτή, ώστε να προεδρεύει, δόθηκε στον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη, ο οποίος είχε και τον τίτλο του αρχιστράτηγου της Πελοποννήσου.

Η πολιορκία της Τριπολιτσάς που ακολούθησε έδειξε το αποτέλεσμα που είχαν οι πρώτες νίκες των Ελλήνων κατά των Τούρκων. Η Τρίπολη έπεσε και η επανάσταση φάνηκε πως μπήκε στο δρόμο της επιτυχίας.

Στη διάρκεια της πολιορκίας της Τριπολιτσάς ένα μέρος των Μανιατών, όπως και άλλα στρατιωτικά σώματα, πέρασαν στην ανατολική Στερεά Ελλάδα για να εμποδίζουν την είσοδο στην Πελοπόννησο των Τούρκων.

Στη λήξη του 1821 στην Επίδαυρο έγινε η πρώτη Εθνοσυνέλευση στην οποία οι πολιτικοί πέτυχαν να παραμερίσουν τους στρατιωτικούς, που ήταν απασχολημένοι στην πολιορκία της Κορίνθου και έβαλαν τα θεμέλια του εμφύλιου διχασμού.

Οι Μανιάτες δεν έμειναν στον τόπο τους, ούτε αδράνησαν, αλλά σκόρπισαν σε διάφορα μέρη του Μοριά ακόμη και πέρα από τον Ισθμό. Με την έναρξη του 1822 στα Στύρα της Ευβοίας σκοτώθηκε ο Ηλίας Μαυρομιχάλης και στα μέσα του έτους βρήκε το θάνατο στη Σπλάτζα της Ηπείρου ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.

Το καλοκαίρι του 1822 έφθασε στο Μοριά η μεγάλη στρατιά του Μαχμούτ Δράμαλη για να δώσει ένα τέλος στην ελληνική επανάσταση. Στην Αργολίδα Μανιάτες υπό τον Γιωργάκη Μαυρομιχάλη συνέβαλαν αποτελεσματικά στο κάψιμο των καρπών στο Κουτσοπόδι, υπεράσπισαν μαζί με άλλους Έλληνες το κάστρο του Άργους και πολέμησαν στην άτυχη μάχη των Αμπελιών. Τελικά η μεγάλη καταστροφή του Δράμαλη έγινε στα Δερβενάκια, όπως είχε σχεδιάσει ο Θ. Κολοκοτρώνης.

Τελειώνοντας το 1822 οι Τούρκοι πολιορκήσαν το Μεσολόγγι. Ο Πετρόμπεης με λίγους αγωνιστές που είχε μαζί του μπήκε στην πολιορκημένη πόλη μαζί με άλλους Πελοποννήσιους και δυνάμωσαν την άμυνα του τόπου. Η προδομένη έφοδος των Τούρκων την παραμονή των Χριστουγέννων απέτυχε οικτρά για τους πολιορκητές. Τελικά έφθασαν και μανιάτικες ενισχύσεις και ο Πετρόμπεης, ακολουθούμενος και από άλλους οπλαρχηγούς, αποβιβάστηκε στον Αστακό (Δραγαμέστο) και από εκεί πίεσε τους Τούρκους οι οποίοι αναγκάστηκαν να επιστρέψουν στην Ήπειρο.

Το 1823 έγινε η Δευτέρα Εθνοσυνέλευση του Άστρους της Κυνουρίας, η οποία εξέλεξε τον Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη Πρόεδρο του Εκτελεστικού με αντιπρόεδρο τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη. Δεν υπήρξε ομόνοια και οι εμφύλιες αντιπαραθέσεις έγιναν ένοπλες συγκρούσεις. Συνεχίστηκαν όλο το 1824 κατά το οποίο Πρόεδρος του Εκτελεστικού επιβλήθηκε ο Γεώργιος Κουντουριώτης, ενώ ο Πετρόμπεης καθαιρέθηκε. Στη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων, στη Μάνη δεν έγιναν φονικά επεισόδια. Η παράταξη του Πετρόμπεη Μαυρομιχάλη και η αντίστοιχη του Διονυσίου Μούρτζινου, που ήταν σε διαρκή αντίθεση μεταξύ τους, βρέθηκαν τελικά και οι δύο στην κυβερνητική πλευρά και δεν δημιουργήθηκαν μεταξύ τους αιματηρές συγκρούσεις.

Το 1825 έφερε φοβερές καταστροφές και η επανάσταση των Ελλήνων δοκίμαστηκε σκληρά. Η τουρκική κυβέρνηση, στην αδυναμία της να καταστείλει την ελληνική επανάσταση, ζήτησε τη βοήθεια του αντιβασιλιά της Αιγύπτου Μωχάμετ Άλη, ο οποίος έστειλε τον θετό γιό του Ιμπραήμ πασά με ικανή δύναμη καλά εκπαιδευμένου στρατού στα πρότυπα των τακτικών ευρωπαϊκών στρατών.

Η απόβαση έγινε στις 11 Φεβρουαρίου στη Μεθώνη και ο αιγυπτιακός στρατός προωθήθηκε και πολιορκήσε το Νεόκαστρο (κάστρο της Πύλου). Ένα μέρος των υπερασπιστών του κάστρου ήταν Μανιάτες υπό τον Γεωργάκη Μαυρομιχάλη και εκεί τραυματίστηκε θανάσιμα ο αδελφός του Ιωάννης. Αντίθετα με τον ηρωισμό των πολιορκημένων στο Νεόκαστρο, οι ευρισκόμενοι έξω των τειχών Έλληνες δεν

είχαν καμία αξιόλογη επιτυχία, εκτός από την πετυχημένη άμυνα του Καρατάσου στη μάχη της Σχινόλακκας, όπου τραυματίστηκε ο Ιωάννης Ροδίτης-Μαυρομιχάλης που υπεράσπιζε τη Γιάλοβα.

Η βαριά ήττα των Ελλήνων στα Κρεμμύδια-Φουρτζί επέφερε τη διάλυση του στρατοπέδου και την αποχώρηση των Ρουμελιωτών που βρισκόταν εκεί σαν στρατός κατοχής της Κυβέρνησης Κουντουριώτη.

Ακολούθησε η κάθοδος στη Μεσσηνία του Γρηγορίου Δικαίου ή Παπαφλέσσα που γνώρισε κι αυτός την ολοσχερή συντριβή στο Μανιάκι. Μαζί του σκοτώθηκαν δύο Μανιάτες αντιστράτηγοι ο Πιέρος Βοϊδής-Μαυρομιχάλης και ο Θανασούλης Ν. Καπετανάκης.

Ο Ιμπραήμ προχώρησε στην Καλαμάτα, την οποία λαθεμένα ήθελε να κρατήσει ο Πετρόμπεης, παρά την αντίθεση των στρατευμάτων που απαιτούσαν να οχυρωθούν στα ριζοβούνια του Ταΰγετου. Αποτέλεσμα η διάλυση του ελληνικού στρατοπέδου και η κυριαρχία του Ιμπραήμ σε όλη τη Μεσσηνία.

Ο Αιγυπτιακός στρατός προχώρησε προς το κέντρο της Πελοποννήσου και αφού νίκησε στη μάχη της Τραμπάλας τον Κολοκοτρώνη και τους συμπολεμιστές του, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, κατέλαβε την Τριπολιτσά και προωθήθηκε στην Αργολίδα.

Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης, επιστρέφοντας από τη μάχη της Τραμπάλας, στάθηκε στους Μύλους της Λέρνης και ειδοποίησε την Κυβέρνηση του Ναυπλίου ότι θα κρατούσε εκείνη τη σημαντική θέση. Έσπευσε να συμπαραταχθεί ο Δημήτριος Υψηλάντης με άλλους οπλαρχηγούς, μεταξύ των οποίων ήταν και ο Μακρυγιάννης. Ο Ιμπραήμ απέτυχε να καταικήσει τους Έλληνες στους Μύλους, όπως είχε μάθει μέχρι τότε, αλλά τη νίκη ιδιοποιήθηκε αποκλειστικά με τα απομνημονεύματά του ο Μακρυγιάννης.

Ο Ιμπραήμ εκείνη τη χρονιά σάρωσε το Μοριά παίρνοντας αιχμαλώτους κι αφήνοντας πίσω του νεκρούς, την καταστροφή και την ερήμωση του τόπου. Στο τέλος του έτους πήγε στην πολιορκία του Μεσολογγίου. Απρόσβλητη είχε μείνει η Μάνη, η οποία έγινε ένα απέραντο στρατόπεδο προσφύγων κυρίως Μεσσηνίων, οι οποίοι βρήκαν ένα φιλόξενο και ασφαλές καταφύγιο.

Στη διάρκεια της απουσίας του Ιμπραήμ από την Πελοπόννησο οι Μανιάτες αποφάσισαν με ενθουσιασμό να υπερασπίσουν την πατρίδα τους και φρόντισαν την άμυνα της ιδιαίτερης πατρίδας τους. Στο Αλμυρό η οικογένεια Καπετανάκη, που είχε την καπετανία του τόπου, έχτισε ένα τείχος ξερολιθιά που την προστάτευε η απότομη ρεματιά ενός χειμάρρου και την ονόμασαν Βέργα. Όλο το οχυρωματικό έργο του Αλμυρού άρχιζε με τα σπίτια των Καπετανάκηδων, τα οποία κάλυπταν το αδύνατο σημείο της εκβολής του χειμάρρου, όπου το έδαφος ήταν επίπεδο κοντά στη θάλασσα και συνεχιζόταν με την ξερολιθιά της Βέργας μέχρι το βουνό.

Μετά την ηρωική έξοδο του Μεσολογγίου, στις 10 Απριλίου 1826, γύρισε ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο. Τότε ζήτησε από τους Μανιάτες να του παραδώσουν τα όπλα, απειλώντας τους ότι θα καταστρέψει τη Μάνη. Η απάντηση των Μανιατών ήταν ότι «...σε περιμένομεν με όσας δυνάμεις θελήσεις».

Στις 22 Ιουνίου 1826 ο αιγυπτιακός στρατός προσέβαλε τη Βέργα, αλλά και οι εννέα έφοδοι που επεχείρησε εκείνη την ημέρα ήταν ανεπιτυχείς. Στο τέλος μια ομάδα πολεμιστών από τα Σκυφιάνικα του Μαλεβρίου, που ήταν οχυρωμένοι στο ανατολικό μέρος της Βέργας, χτύπησε τα νώτα των Αιγυπτίων και τους έτρεψε σε φυγή. Βγήκαν τότε από τα ταμπούρια τους και οι άλλοι Μανιάτες και τους κυνήγησαν μέχρι την Αγία Σιών. Την επόμενη ημέρα ο εχθρικός στρατός περιορίστηκε σε αναγνώριση, αλλά επανήλθε πιο δραστήριος στις 24 Ιουνίου και στράφηκε κυρίως με ορμητικές εφόδους, προσπαθώντας να διασπάσει το δυτικό μέρος της Βέργας, όπου ήταν τα πυργόσπιτα των Καπετανάκηδων και η θάλασσα. Τελικά οι Αιγύπτιοι δέχθηκαν επίθεση στα νώτα τους από τους Μανιάτες που φρουρούσαν τη δίοδο από τη βορειοδυτική πλαγιά του βουνού, όπου είναι το μοναστήρι της Αγίας Τριάδας και οπισθοχώρησαν διωκόμενοι από τους υπερασπιστές της Βέργας.

Τελειώνοντας η μάχη στη Βέργα έφθασε η είδηση ότι έγινε απόβαση στο Διρό και από τη Βέργα αποχώρησαν χίλιοι περίπου πολεμιστές για να βοηθήσουν τους αγωνιστές του Διρού.

Παράλληλα με τα γεγονότα της Βέργας, τη νύχτα της 22^{ης} προς την 23^η Ιουνίου, ο Ιμπραήμ αποβίβασε στρατό στον όρμο του Διρού και με το πρώτο χάραμα απλώθηκε στα χωριά Πύργος και Χαριά. Οι γυναίκες της Μάνης, που κοιμούνται στα χωράφια τους για να αρχίσουν νωρίς το θερισμό, πρώτες αυτές με τα δρεπάνια τους αντιμετώπισαν τους αιγύπτιους στρατιώτες.

Ένα μέρος των εισβολέων κατευθύνθηκε προς την Τσίμοβα (Αρεόπολη), αλλά και εκεί αποκρούστηκε, ώστε υποχρεώθηκε να επιστρέψει στη βάση του. Ο Αιγυπτιακός στρατός συνάντησε πολλές εστίες αντίστασης σε πύργους και αναγκάστηκε τελικά να αποσυρθεί στο προγεφύρωμά του.

Στις 24 Ιουνίου οι Αιγύπτιοι έκαναν προσπάθεια να προσβάλουν τους Μανιάτες που είχαν σπεύσει στο Διρό από τα γύρω χωριά. Παρατάχθηκαν σε κολώνα και προχώρησαν στο εσωτερικό, αλλά βρήκαν αντίσταση από τους Μανιάτες οι οποίοι είχαν οχυρωθεί πίσω από τις μάντρες που χώριζαν τις ιδιοκτησίες και δεν μπορούσαν να προχωρήσουν. Συγχρόνως άρχισαν να χτυπούν τις κολώνες των Αιγυπτίων και από τα πλάγια κυρίως οι γυναίκες με πέτρες και υποχρεώθηκαν τελικά να επιστρέψουν στο προγεφύρωμά τους.

Την επόμενη ημέρα οι Μανιάτες του μετώπου του Διρού άρχισαν να προσβάλουν τους εισβολείς στο προγεφύρωμά τους. Το πρωινό της ημέρας αυτής έφθασαν και από τη Βέργα οι ενισχύσεις και όλοι μαζί στην κυριολεξία πέταξαν τους Αιγύπτιους στη θάλασσα.

Ο Ιμπραήμ δεν μπόρεσε να δεχθεί ότι η Μάνη ήταν απόρθητη και είχε την ικανότητα να προβάλει νικηφόρο αντίσταση στα στρατεύματά του, που μέχρι τότε είχαν αποδειχθεί ακατανίκητα. Τον Αύγουστο οδήγησε το στρατό τους στη Λακωνία και θέλησε να προσβάλει τους Μανιάτες από τα ανατολικά σύνορα της Μάνης.

Η πρώτη προσπάθεια έγινε στις 21 Αυγούστου και επιχείρησε να περάσει από το δάσος της Βασιλικής για να παρουσιαστεί αιφνίδια στην Καρδαμύλη. Ο Διονύσιος Μούρτζινος είχε φροντίσει την άμυνα του τόπου του και είχε φρουρά στη

δύσκολη διάβαση της Κακής Σκάλας, όπου οι Αιγύπτιοι γνώρισαν μια ακόμη συντριβή. Όταν ένα μεγάλο μέρος του στρατού του είχε μπει στη στενωπό της Κακής Σκάλας, δέχθηκε σφοδρή επίθεση από τους Μανιάτες. Οι Αιγύπτιοι στρατιώτες, φορτωμένοι με όλα τα αναγκαία της εκστρατείας, στην προσπάθειά τους να απομακρυνθούν από τον κίνδυνο ωθούσαν ο ένας τον άλλον και πολλοί έπεσαν στην παρακείμενη χαράδρα και για χρόνια φαίνονταν τα λευκά κόκκαλά τους στην κώτη του χεμάρρου.

Ο Ιμπραήμ στις 26 Αυγούστου προχώρησε για να δοκιμάσει την είσοδό του στη Μάνη και από άλλα μέρη. Χωρίς δυσκολία το ιππικό του εισέβαλε στην πεδινή περιοχή του Πασσαβά, αλλά το πεζικό του εύρισκε αντίσταση όπου υπήρχε πύργος και η προώθησή του δεν ήταν εύκολη. Έγιναν μάχες στην Καρυούπολη, το Καυκί και το Νεοχώρι και απώθησαν τους Μανιάτες μέχρι την Τσεροβά (Δροσοπηγή). Ένα άλλο στρατιωτικό σώμα είχε προχωρήσει νότια μέχρι τον Παρασυρό και απώθησε τους υπερασπιστές του στο παρακείμενο μοναστήρι του Αγίου Γεωργίου (Λευκή Συκιά). Δεν μπόρεσε όμως να προχωρήσει άλλο προς νότο. Τελικά οι Μανιάτες κράτησαν θέσεις στο Τρικεφάλι, την Τσεροβά και το μοναστήρι της Κόζιας και ο Ιμπραήμ παραιτήθηκε από τη συνέχιση της προσπάθειάς του.

Βλέποντας ο Ιμπραήμ τη δυσκολία να περάσει από εκεί στη δυτική Μάνη, στις 27 Αυγούστου συγκέντρωσε ικανή στρατιωτική δύναμη στον Άγιο Νικόλαο της Μελιτίνης, χωρίς να αφήσει τις τότε θέσεις του στρατού του, για να απασχολεί τους εκεί αγωνιζομένους Μανιάτες.

Στις 28 Αυγούστου με την οδηγία του προδότη Μπόσινα ξεκίνησε ο Ιμπραήμ από τον Άγιο Νικόλαο να περάσει στη δυτική Μάνη από το μονοπάτι που περνούσε από τη Δεσφίνα και τον Πολυάραβο.

Στη Δεσφίνα ο Κυριάκος Σταθάκος σκότωσε τον προδότη Μπόσινα και πολέμησε στον πύργο του μέχρι που τον έκαψαν οι Αιγύπτιοι, σκοτώνοντας τους υπερασπιστές του και αιχμαλωτίζοντας τη γυναίκα του και τη νύφη του. Οι πυροβολισμοί ακούστηκαν και στον Πολυάραβο και ετοιμάστηκαν για αντίσταση. Εκεί βρήκε τους κατοίκους οργανωμένους σε άμυνα και κράτησαν τον τόπο τους μέχρι που άρχισαν να φθάνουν ενισχύσεις από τον Τσαλαφατίνο, τους Γιατράκους, τον Ηλία Κατσάκο κ.ά., οι οποίοι ανάγκασαν τον Ιμπραήμ για μια ακόμη φορά να παραιτηθεί ντροπιασμένος κι από την τελευταία του προσπάθεια.

Από τις ανεπιτυχείς προσπάθειες που έκανε να υποτάξει τη Μάνη, δεν του κόστισαν πολύ οι απώλειες σε έμπυχο υλικό, γιατί αυτές μπορούσε να τις αντικαταστήσει με νέες ενισχύσεις. Σημαντικό ήταν που η επανάσταση των Ελλήνων αποδείχθηκε ότι δεν ήταν εύκολο να κατασταλεί. Δεν τόλμησε να προσπαθήσει ακόμη μια φορά ο Ιμπραήμ να εισβάλει στη Μάνη, γιατί βεβαιώθηκε ότι η είσοδός του θα είχε συνέπεια την κύκλωση και την οριστική καταστροφή του. Πείστηκε ότι η Μάνη είναι φρούριο απόρθητο και έπρεπε να στραφεί στην προσπάθεια υποταγής και προσκυνήματος των άλλων Μοραϊτών.

Στην Ευρώπη η πολιορκία και η έξοδος του Μεσολογγίου είχαν γιγαντώσει το φιλελληνικό ρεύμα και οι λαοί πίεζαν τους βασιλείς τους να δώσουν ένα τέλος

στην αιματοχυσία του ελλαδικού χώρου. Η αδυναμία του Ιμπραήμ, ο οποίος είχε σαρώσει με περισσή ευκολία το Μοριά, να καθυποτάξει τη Μάνη, έπεισαν τους βασιλείς της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας ότι η Τουρκία δεν μπορεί να δώσει τέλος στην ελληνική επανάσταση και τη μάταιη αιματοχυσία που συνεπάγεται. Γι' αυτό στις 24 Ιουνίου 1827 υπέγραψαν το πρωτόκολλο του Λονδίνου με το οποίο άσκησαν πίεση στην τουρκική κυβέρνηση να συμφωνήσει σε μια λύση που θα σταματούσε την αιματοχυσία.

Ο Ιμπραήμ προσάρμοσε την πολιτική του στις απαιτήσεις των βασιλιάδων της Ευρώπης και προσπάθησε να αναγκάσει τους Έλληνες της Πελοποννήσου να προσκυνήσουν. Απαιτούσε να καταθέσουν τα όπλα και να ζητήσουν μόνοι τους να επανέλθουν στην προηγούμενη κατάσταση της ταπείνωσης του ραγιά, του δούλου, του ατόμου με υποχρεώσεις χωρίς δικαιώματα.

Από τους κάτοικους της βορειοδυτικής Πελοποννήσου πολλοί ήταν οι κουρασμένοι και απογοητευμένοι από την επανάσταση, ώστε αναγκάστηκαν να προσκυνήσουν τον Ιμπραήμ. Με την υποταγή τους έδιναν ένα τέλος στις ταλαιπωρίες και τους κινδύνους που βίωναν καθημερινά. Αντίθετα ο λαός της Μεσσηνίας που εύρισκε ένα εύκολο άσυλο στη Μάνη, στην οποία είχε ασφαλίσει τις οικογένειές του κι όταν χρειαζόταν πολεμούσε μαζί με τους Μανιάτες, δεν ακολούθησε το παράδειγμα των γειτόνων του. Ακόμη κι όταν άρχισαν οι Αιγύπτιοι να κόβουν και να πυρπολούν τα καρποφόρα δέντρα της Μεσσηνίας δεν έσκυψε το κεφάλι στις απαιτήσεις τού κατακτητή κι ήρθε σαν συνέπεια η παρέμβαση των συμμαχικών στόλων με κατάληξη στη ναυμαχία του Ναβαρίνου.

Τελικά η άρνηση της τουρκικής κυβέρνησης να δεχθεί τη λύση να γίνει η Ελλάδα ηγεμονία φόρου υποτελής στην Τουρκία, άφησε το ζήτημα σε εκκρεμότητα και τελικά υποχρεώθηκε να δεχθεί αργότερα την Ελλάδα ως ανεξάρτητο βασίλειο.

Εμείς, οι απόγονοι των γενιών που απάλλαξε τον τόπο από τον Τούρκο κατακτητή, καλό είναι αντί να δηλώνουμε περήφανοι για την προσφορά των προγόνων μας, να θέτουμε το ερώτημα στον εαυτόν μας, για την προσωπική μας συμβολή στην εξέλιξη και βελτίωση αυτής της χώρας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασόπουλος Ιωάννης Φ., «Ο διδάσκαλος της Καλαμάτας μοναχός Γεράσιμος Παπαδόπουλος (1763-1844)». Πρακτικά του Γ' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών, Φιλιατρά-Γαργαλιάνοι 1989, σ. 430.
- Αλαμανή Έφη, Γεγονότα, ενέχειες και αποφάσεις κατά τους τελευταίους μήνες πριν την επανάσταση, εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, «Εκδοτικής Αθηνών Α.Ε.», Αθήνα 1975, τόμ. ΙΒ', σ. 70-100.
- Αλμπάνη Βιργινία, «Το τείχος της Βέργας», *Λακωνικά Σπουδαί* 18(2005)317-331.
- Αναπλιώτης Γιάννης, *Η Καλαμάτα και η επανάσταση του 21*, Καλαμάτα 1948.
- Αναπλιώτης Γιάννης, *Το Εικοσιένα χωρίς μύθο*, Καλαμάτα 1971.
- Αναπλιώτης Γιάννης, *Χριστόδουλος Καπετανάκης*, Έκδ. Συλλόγου προς Διάδοσιν των Γραμμάτων, Καλαμάτα 1973.
- Αναπλιώτης Γιάννης, «Πέτρου Κουτήφαρη: Ιστορικές Σημειώσεις», «*Αρχεῖον*» Μεσσηνίας, τεύχ. 38-39 (Ιούλιος-Δεκέμβριος 1959).
- Αναπλιώτης Γιάννης, *Τζανέτμπεης Κουτήφαρης ο πρώτος μπέης της Μάνης*, ανάτυπο από το «*Αρχεῖον*» Μεσσηνίας, τεύχ. 28, Καλαμάτα 1957.
- Αντωνιάδης Αντώνιος, *Ο Καλαματιανός Παναγιωτάκης* (Τζάνες), Αθήνα 1890.
- Ανώνυμος ο Έλληνας, *Ελληνική Νομαρχία ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, έκδ. «Αναξίμανδρος», Αθήνα 1971.
- Αρχεῖον Διονυσίου Ρώμα, τόμ. Α' και Β'.
- Αρχεῖον Ρήγα Παλαμήδη, βλπ. ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. Α', φάκ. 266, έγγρ. 30 και 30α.
- Ανώνυμος, *Ιστορικά αλήθειαι συμβάντων τινών της Μάνης*, Αθήνα 1858.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Νικολάου Π. Πιεράκου ανέκδοτος αυτόγραφος έκθεσις 1837 περί του αγώνος του κατά την επανάστασιν του 1821», *Λακωνικά Σπουδαί* 17(2004)387-400.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., *Ο Ιμβραήμ εναντίον της Μάνης*, Αθήνα 1962.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Η Αρδούβιστα-Ανδρούβιστα-Μεγάλη Χώρα της Έξω Μάνης», *Λακωνικά Σπουδαί* 13(1998)5-166.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Η Μηλέα της Έξω Μάνης και επιγραφάι Χριστιανικών χρόνων εξ αυτής», *Μεσσηνιακά Γράμματα* 2(1967)158-176.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Ηλίας Πετρόμπεη Μαυρομιχάλης», *Λακωνικά Σπουδαί* 2(1975)223-243.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Η συντριβή του Ιμβραήμ πασά κατά την απόβασίν του εις το Διρόν της Μάνης κατά την 23-26 Ιουνίου 1826» (ομιλία εις Διρό το 2001), *Λακωνικά Σπουδαί* 16(2002)561-567.
- Βαγιακάκος Δικαίος Β., «Ο Λακωνικός Σύνδεσμος - Λέσχη Λακώνων και το ηρώον της Βέργας», *Λακωνικά Σπουδαί* 19(2010)119-150.
- Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. Ε' κ.ε., Θεσσαλονίκη 1980.
- Βακαλόπουλος Απόστολος Ε., «Οι ειδήσεις του Γερμανού Φιλέλληνα Striebeck για ορισμένα ιστορικά γεγονότα στο Νεόκαστρο στα 1821 και 1822» *Πελοποννησιακά* 16(1986)57-64.

- Βασιλείου (Βασιλειάδης) - Βυζάντιος Ιωάννης, *Αναμνήσεις από την καταστροφή του Δράμαλη*, χειρόγραφο στα ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατάλογος Δ', κυτίο 36, φάκ. 2.
- Βέης Νικόλαος Α., «Εγγραφα αφορώντα εις την πολιορκίαν της Τριπολιτσάς 1821», *Αρμονία*, φύλλ. 5, σ. 231.
- Βενιζελέας Γεώργιος, «Το φαράγγι του Βυρού», *Μάνη χθες, σήμερα, αύριο*, τεύχ. 8, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2003, σ. 4.
- Βλαχογιάννης Γιάννης, *Κλέφτες του Μοριά*, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, Αθήνα 1966.
- Βυζάντιος Χρήστος, *Ιστορία των κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν εκστρατειών και μαχών ων μετέσχε ο τακτικός στρατός από του 1821 μέχρι του 1833*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 9.
- Γατόπουλος Δημήτριος, *Τα 100 Ελληνικά Χρόνια*, έκδ. Δημητράκου, σσ. 124-126.
- Γερβίνος Γεώργιος Γ., *Ιστορία της επαναστάσεως και αναγεννήσεως των Ελλήνων*, Αθήνησι 1864., τόμ. Α'-Β'.
- Γερμανός Παλαιών Πατρών, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 1, σσ. 1-214.
- Γιανναροπούλου Ιωάννα, «Σχεδιάσμα Ιστορίας υπό Ρήγα Παλαμίδα», *Μνημοσύνη* 2(1968-9) 379-426.
- Γιανναροπούλου Ιωάννα, «Διήγησις Σπαρτιάτου τινός ονομαζομένου Ηλία Σαλαφατίνου», *Πρακτικά Α' Συνεδρίου Λακωνικών Μελετών*, 1982, σσ. 129-150.
- Γιανναροπούλου Ιωάννα, «Περί την κίνησιν Πελοποννησίων δι' Αγγλικήν προστασίαν το 1822, *Πρακτικά Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Καλαμάτα 1985, τόμ. Γ', σσ. 49-62.
- Γιανναροπούλου Ιωάννα, «Φωνή πέρ' από τον τάφο του Σωτήρου Κουγιά», *Πελοποννησιακά* 18(1991) 273-280.
- Γιοκαρίνης Ν., Οικογενειακόν ανέκδοτον Τούρκου αντιπροσώπου περί Θ. Κολοκοτρώνη, εφημ. Αθηνών «*Πρωϊα*», αριθ. φύλλ. 1729 της 10 Οκτωβρίου 1930.
- Gell William, *Narrative of a journey in the Morea*, London 1823.
- Gell William, *Itinerary of the Morea being a descriptive of the routes of that Peninsula*, London 1817.
- Gordon Theodor, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, Έκδ. «Μπάυρον», τόμ Α'.
- Γούδας Αναστάσιος Ν., *Βίοι Παράλληλοι*, τόμ. Α'-Η', Αθήνα 1872-6.
- Γουναρόπουλος Κωνσταντίνος, «Περί της εφόδου κατά του φρουρίου της Κορώνης το 1823», *Δ. Ι. Ε. Ε.*, 1(1883)675-679.
- Γρηγοριάδης Αθανάσιος, *Ιστορικά Αλήθεια*, Αθήνα 1994.
- Γρηγοριάδης Ι. Ετεοκλής, *Η έξοδος του «Άρεως»* - 26 Απριλίου, εκδ. «Άλτις», Αθήνα 1975.
- Γριτσόπουλος Τάσος, *Ιστορία της Τριπολιτσάς*, Αθήνα 1976, τόμ. Α'-Β'.
- Dakin Douglas, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821-1833*, Μορφωτικόν Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1983.
- Δασκαλάκης Απόστολος, *Αρχείον Τζωρτζάκη - Γρηγοράκη*, Αθήνα 1976.
- Δασκαλάκης Απόστολος, *Κείμενα-πηγαί της ιστορίας της Ελληνικής επαναστάσεως*, Αθήνα 1966, τόμ. Α'-Γ'.
- Δασκαλάκης Απόστολος, «Η προπαρασκευή της Ελληνικής επαναστάσεως εις την Λακωνίαν», *Λακωνικά Σπουδαί* 1(1972)1-72.
- Δασκαλάκης Απόστολος, «Η έναρξις της επαναστάσεως και τα πρώτα επαναστατικά γεγονότα εις την Λακωνίαν», *Λακωνικά Σπουδαί* 2(1975)5-62.

- Δεληγιάννης Κανέλλος, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη τόμ. Α'-Γ'. αριθ. βιβλ. 16-18. .
- Δημητρακάκης Δ. Γ., *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 2013, σ. 26.
- Διαμαντής Κ. Α., Αρχαίον Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου, τόμ. Ε', ΣΤ', Ζ', Αθήνα 1964.
- Διαμαντόπουλος Κ., *Απομνημονεύματα*, Τρίπολις 1883.
- Διαμαντούρου Ιωάννα, Εξάπλωση της Επανάστασης κατά τον Απρίλιο και τον Μάιο, εις Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., ό.π., τόμ. ΙΒ', σ. 100-128.
- Δουκάκης Δημήτριος Χρ., *Μεσσηνιακά και ιδία περί Φαρών και Καλαμάτας*, Αθήνα 1905, τόμ. Α'-Γ'.
- Δουκάκης Κωνσταντίνος Χ., *Πνευματική Τράπεζα*, τόμ. Α', Αθήνα 1897.
- Εκδοτική Αθηνών Α. Ε., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα 1975, τόμ. ΙΒ.
- Ευμορφόπουλος Διονύσιος, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 20, σσ. 5-219.
- Ζαφειρόπουλος Ιωσήφ, *Οι Αρχιερείς και οι Προύχοντες εντός της εν Τριπόλει φυλακής εν έτει 1821*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 1, σσ. 215-217. (Μετά τα απομνημονεύματα του Π. Π. Γερμανού).
- Ζέπος Ι. Παναγιώτης, Από της Μεσσηνιακής εις την Πελοποννησιακήν Γερουσίαν, Πρακτικά Α' Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών 1977, Αθήνα 1977, σσ. 41-51.
- Ζερβής Νικόλαος Ι, «Πού έγινε η πρώτη δοξολογία στην Καλαμάτα στις 23 Μαρτίου 1821», *Πρακτικά Β' Τοπικού Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών*, Κυπαρισσία 1982, σσ. 101-110.
- Ζερβής Νικόλαος Ι, Η προκήρυξη της Μεσσηνιακής συγκλήτου με ημερομηνία 23 Μαρτίου στην Αγγλική και Ιταλική. Πρακτικά του Γ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Καλαμάτα 1985, τόμ. Γ', σσ. 81-90.
- Ζερβής Νικόλαος Ι., «Άγνωστες πληροφορίες για την 23^η Μαρτίου 1821 και τη Μεσσηνιακή γερουσία», *Μεσσηνιακά Χρονικά*, Καλαμάτα 1999, σσ. 87-100.
- Ζερίτης Χρήστος, «Η μάχη του Πολυαράβου και ήττα του Ιμπραήμ», *Ιθώμη* 39-40(1996)117-121. Αναδημοσίευση στο βιβλίο του Ν-Γ. Μακφαίηλ, Μάνη Πολυάραβος, σσ. 119-126.
- Ζερίτης Χρήστος: «Ηλίας Σαλαφατίνος (Ανέκδοτο χειρόγραφο για τον αγώνα του 1821)», *Ιθώμη* 35-36 (Δεκεμβρίου 1993)118-123.
- Ζερίτης Χρήστος, σειρά άρθρων για το Σάιτοπόλεμο της Καλαμάτας, στην καλαματιανή εφημερίδα Θάρος από 25 μέχρι 30 Απριλίου 2013, αρ. φ. 34121-34125
- Ζερλέντης Γ. Περικλής, *Τάξις ιεραρχική των εν Πελοποννήσω Αγίων του Θεού εκκλησιών - Η μητρόπολις Ζαρνάτα και αι εν Μάνη επισκοπαί*, Ερμούπολις 1922.
- Ζησίου Κωνσταντίνος Γ., *Οι Μαυρομηχάλοι*, Αθήνα 1903.
- Ζώης Λεωνίδα, *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών της Ζακύνθου*, Αθήνα 1963, τόμ. Α'-Β'.
- Θέμελη-Κατηφόρη Δέσποινα, *Η δίωξη της πειρατείας και το Θαλάσσιον Δικαστήριον*, Αθήνα 1973, Α' τόμος: Η δίωξις της πειρατείας, Β' τόμος: Το θαλάσσιον Δικαστήριον.
- Θεοδωρόπουλος Μ. Ι., *Σπαρτιατικόν Ημερολόγιον* 9(1908)102-107.
- Θεοφανίδης Ιωάννης, *Ιστορικών Αρχαίων*, τόμ. Α'-Δ'.
- Καλατζής Κώστας, *Οι Κυριακοί 1640-1863*, Αθήνα 1939.
- Καπετανάκη Σοφία, «Οι εντυπώσεις του Άγγλου περιηγητή C. R. Cockerell από τους Δολούς και την Καρδαμύλη». *Ιθώμη* 29-30(1990)67-70.

- Καπετανάκη Σοφία, «Τουρκικός εμπορικός αποκλεισμός της Μάνης», *Λακωνικά Σπουδαί* 17(2004)289-291.
- Καπετανάκη Σοφία, «Η κατάληψη της Μεσσηνίας από τον Ιμπραήμ το 1825», σειρά 72 ολοσέλιδων δημοσιευμάτων στην Κυριακάτικη έκδοση της εφημερίδας Καλαμάτας «Ελευθερία» από 29 Ιανουαρίου 2006 μέχρι 10 Ιουνίου 2007.
- Καπετανάκη Σοφία, «Ο καστρόπυργος του Τζανέτμπεη Κουτούφαρη στις Κιτριές», *Ιθώμη* 28(1989) 93-96.
- Καπετανάκη Σοφία, «Περιγραφή διαδρομής Καλαμάτας Κιτριών από τον W. Gell», *Λακωνικά Σπουδαί* 10(1990)499-524.
- Καπετανάκη Σοφία, «Το Αλμυρό κέντρο κατασκοπίας το 1828», *Ιθώμη* 35-36(1993)112-117.
- Καπετανάκης Σταύρος, *Οι Μαντίνιες της Μάνης*, Αθήνα 1996.
- Καπετανάκης Σταύρος, *Μανιάτες αγωνιστές του 1821*, έκδ. Συλλόγου Μανιατών Καλαμάτας 2005.
- Καπετανάκης Σταύρος, *Αριστεία του 1821 σε Μανιάτες αγωνιστές*, έκδ. Αδούλωτη Μάνη, Αρεόπολη 2008.
- Καπετανάκης Σταύρος, *Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)*, έκδ. Αδούλωτη Μάνη, Αρεόπολη 2011.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Θνασούλης Καπετανάκης – Ο μάρτυρας στο Μανιάκι», *Λακωνικά Σπουδαί* 3(1977)286-309.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Ο γέρο-Παναγιωτάκης Καπετανάκης, η ζωή του, ο τόπος του, η διαθήκη του», *Λακωνικά Σπουδαί* 8(1986)384-441.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η οικογένεια Κουτήφαρη ή Κουτούφαρη», *Λακωνικά Σπουδαί* 14(1998)427-516.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η οικογένεια Δουράκη της Καστάνιας», *Λακωνικά Σπουδαί* 16(2002) 249-312.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Οι Κυβελάιοι της Γαρμπελιάς στα χρόνια του '21», *Λακωνικά Σπουδαί* 18(2006)333-426.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Ο Πούλος Μαυρίκος μια αμφιλεγόμενη μορφή του 1821», *Λακωνικά Σπουδαί* 10 (1990)415-434.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Βασίλειος Πολιτάκος, ένας αγωνιστής του 1821 από την Τσεροβά», *Λακωνικά Σπουδαί* 19(2010) 313-331.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Νικόλαος Πιεράκος». Εφημερίδα Καλαμάτας «Ελευθερία», αριθ. φύλλ. 8035, της 20 Αυγούστου 2003, σ. 8.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η καταστροφή του Δράμαλη το 1822 και η οικογένεια Καρύγιαννη της Γιάννιτσας», *Ιθώμη* 39-40(1996)85-91.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Ηλίας Λυκουρέζος» *Μάνη χθές, σήμερα, αύριο*, Αρεόπολη 2003, τεύχ. 8, σ. 20.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Ο Οικονόμος του Βαχού Νικόλαος Παναγιωτουνάκος, περιόδ. *Μάνη χθές, σήμερα, αύριο*, τεύχ. 19 Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2004, σ. 18-19.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Απονομή δικαίου στη Μάνη», *Πρακτικά Α' τοπικού συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Ξηροκάμπι δήμου Φάριδος, (2002)435-443.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Από τα παραλειπόμενα της ιστορίας του 1821», *Ιθώμη*, 43-44(2002)62-66.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η αιρετοκρισία (διαιτησία) στη Μάνη», *Πρακτικά Β' τοπικού συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, τόμ. Β', (2004)373-386.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η θυσία του παπα-Πανάγου Ρούσσου στον πύργο του Μαχμούτμπεη», *Λακωνικά*, Επετειακή έκδοση 1902-2002, σσ. 515-522.

- Καπετανάκης Σταύρος, «Ο Γαλάνης Κουμουνδουράκης, ένας Μανιάτης που προτίμησε να ζήσει στην Ανδρούσα», *Μεσσηνιακά Χρονικά* 3(2003-4)265-282.
- Καπετανάκης Σταύρος, «Η Σέλιτσα (Βέργα) της Έξω Μάνης και ο αγωνιστής του 1821 Δημήτριος Δραγώνας», *Ιθώμη*, 41-2(Μάρτιος 1998)17-23.
- Καρακασώνης Π., *Ιστορία της τριήμερου μάχης του Πολυαράβου*, Αθήνα 1929.
- Καρολίδης Πάυλος, *Ιστορία της Ελλάδος*, έκδ. «μάτι» Αθήνα 2006.
- Κάσσης Κυριάκος Δ., *Μοιρολόγια Μέσα Μάνης*, Αθήνα 1979.
- Κασομούλης Νικόλαος, *Απομνημονεύματα της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833*, τόμ Α'-Γ'.
- Κατσουλάκος Θεόδωρος, «Άγνωστο επεισόδιο των Ορλωφικών», *Λακωνικά Σπουδαί* 5(1980)435-441.
- Κατσουλάκος Θεόδωρος, Ασημομύτης Βασίλειος, *Το μοναστήρι της Γόλας Λακωνίας*, β' έκδοση, Σπάρτη 2012.
- Καψάλης Γεράσιμος, «Η Βαρδούνια και οι Τουρκοβαρδουνιώτες», *Πελοποννησιακά* 2(1957)91-140.
- Κόκκινος Διονύσιος, *Η Ελληνική Επανάσταση*, έκδ. «Μέλισσα», Αθήνα 1956-1960, τόμ Α'-ΙΒ'.
- Κολοκοτρώνης Θεόδωρος, *Δήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής από το 1770 έως τα 1836*, Αθήνησι 1846.
- Κολοκοτρώνης Ιωάννης-Γενναίος Θ., *Ελληνικά Υπομνήματα ήτοι επιστολαί και διάφορα έγγραφα αφορώντα την Ελληνικήν Επανάστασιν από το 1821 μέχρι το 1827*, Αθήνησι 1956.
- Κοντάκης Αναγνώστης, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 11, σσ. 5-84.
- Κορδάτος Γιάννης, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας*, Αθήνα 1957, τόμ Α'-Β'.
- Κορομηλάς Γεώργιος, Καταγωγή και επώνυμον του στρατηγού-υπουργού Αναγνωσταρά, εις Μ. Φερέτου, *Μεσσηνιακά* 2(1970)205.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Επιστημονική Βιβλιοθήκη Εταιρείας Πελοποννησιακών Σπουδών, βιβλ. αριθ. 8, Αθήνα 1999. Αναδημοσίευση σειράς άρθρων σχετικά με την εισβολή του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., *Μελετήματα και άρθρα*, Αθήνα 2012, στο οποίο αναδημοσιεύονται εργασίες του διάσπαρτες σε περιοδικά που σπανίζουν σήμερα.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ηλία Π. Χρυσοσπάθη «Εκστρατεία και διατριβαί» (1821) κατ' ανέκδοτον έκθεσίν του», *Λακωνικά Σπουδαί* 7(1983)361-409.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Αντώνιος Πιέρου Μαυρομιχάλης 1793-1873», *Λακωνικά Σπουδαί* 13(1996)427-479.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ο Πετρόμπεης εις το Μεσολόγγι, Νοέμβριος 1822-Φεβρουάριος 1823», *Λακωνικά Σπουδαί* 4(1979)262-284.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου κατά περιγραφὴν αυτόπτου», *Μνημοσύνη* 11(1990)283-301.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Κυριακούλης Πιέρου Μαυρομιχάλης ήρωος Βαλτετσίου και Ηπειρωτικῶν ακτῶν», *Λακωνικά Σπουδαί* 14(1998)209-263.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ο Εθνομάρτυς Επίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος και ο ιστορικός περίγυρος», *Νεομάρτυρες Πελοποννήσου, Πρακτικά συμποσίου στη μνήμη του Νεομάρτυρα Δημητρίου*, Τρίπολη 2008, σσ. 293-318.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Κωνσταντίνος Π. Μαυρομιχάλης πρώτος νεκρός Μανιάτης αρχηγός το 1821», *Λακωνικά Σπουδαί* 10(1990)259-275.

- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Νικόλαος Πιεράκος Μαυρομιχάλης», *Λακωνικά Σπουδαί* 9(1988)463-503.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Αιχμαλωσία τουρκικών πλοίων εις το Γύθειον (1821) και άλλες συναφείς ειδήσεις», *Πρακτικά Α΄ Τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Μελετών*, Αθήνα 1982-3, σσ. 83-96.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ανέκδοτα έγγραφα Μαυρομιχαλαίων», *Λακωνικά Σπουδαί* 2(1975) 209-222.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ηλίας Πέτρου Μαυρομιχάλης ήρωος του Βαλτετσίου και Στύρων Ευβοίας», *Λακωνικά Σπουδαί* 17(2004)7-78.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Η άμυνα των Δερβενίων της Μεγαρικής κατά την έναρξιν της επαναστάσεως του 1821», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Κορινθιακών Ερευνών* 1974, Αθήνα 1975, σσ. 25-42.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Προσπάθειες αναχαίτησεως του Δράμαλη εις Δερβένια Γερανείων», *Πρακτικά Β΄ τοπικού Συνεδρίου Κορινθιακών ερευνών*, Λουτράκι 1984, σσ. 121-134.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Δημήτριος Π. Τσόκρης κατά την επανάστασιν του 1821», *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Αργολικών Σπουδών* 1986, τόμ. Β΄, σσ. 209-230.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Συμβάντα κατά την κατάληψη του Ναυπλίου», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Αργολικών Σπουδών*, Αθήνα 1979, σσ. 161-178.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Επιδρομαί Τούρκων από Πάτρα στην Ηλεία και το στρατόπεδον Γαστούνης (1823-4)», *Πρακτικά Β΄ τοπικού συνεδρίου Ηλειακών Σπουδών*, Αμαλιάδα 1987, έκδ. Αθήνα 1989, σσ. 161-179.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Απόβασις του Ιμπραήμ εις Μεθώνην και διεύρυνσις του αρχικού προγεφυρώματος», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Σπάρτη 1975, τόμ. Γ΄, σσ. 356-368. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 21-35.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Η εκστρατεία του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (Άγνωστη Αιγυπτιακή έκθεσις γεγονότων Φεβρουάριος – Ιούλιος 1825)», *Πρακτικά Δ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, 1990, τόμ. Γ΄, σσ. 273-296. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 37-60.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Μάχη Σχινόλακκας», *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Μεσσηνιακών Σπουδών*, Κυπαρισσία 1982, σσ. 81-91. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 61-71.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Αιγυπτιακή στρατεία εισβολής στην Πελοπόννησο, συγκρότηση, τακτική, ηγεσία», *Πρακτικά Ζ΄ Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Πύργος 2005, τόμ. Γ΄, σσ. 465-486.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Εκστρατεία του Γ. Κουντουριώτη, στη Μεσσηνία (Μάρτιος-Απρίλιος 1825)», *Πρακτικά Γ΄ Διεθνούς Συνεδρίου, Πελοποννησιακών Σπουδών*, Καλαμάτα 1985, τόμ. Γ΄, σσ. 273-286. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 73-86.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ο Παπαφλέσσας στο Μανιάκι», *Ιθάμη* 2(1973)7-11. Αναδημοσίευση: *Μελετήματα και άρθρα*, Αθήνα 2012, σσ. 33-44.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Πορεία του Ιμπραήμ προς Τριπολιτσά», *Σύμμεικτα Πελοποννησιακά* 10(1974)172-174. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 143-148.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Προσπάθεια αναχαίτησεως του προελαύνοντος Ιμπραήμ από Μεσσηνίαν εις Τριπολιτσά», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Αρκαδικών Σπουδών*, Τρίπο-

- λις 1974, Αθήναι 1976, σσ. 88-127. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, ό.π., σσ. 103-142.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Πρώτη εισβολή του Ιμπραήμ εις την Λακωνίαν, Σεπτέμβριος 1825», *Λακωνικά Σπουδαί* 3(1977)111-204. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, ό.π., σσ. 225-330.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Μάχη Τρικόρφων (23 Ιουνίου 1825)» Πρακτικά Ε' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, Άργος-Ναύπλιον 1995, τόμ. Δ', σσ. 49-68. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, σσ. 149-168.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Βέργα, σύμβολο θάρρους και αντοχής», *Ιθάμη*, 6(1974)10-16. Αναδημοσίευση: *Μελετήματα και άρθρα*, Αθήναι 2012, σσ. 77-92.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Ο Κολοκοτρώνης στη Βέργα», *Ιθάμη*, 25(1978)24-30. Αναδημοσίευση: *Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, ό.π., σσ. 379-392, και *Μελετήματα και άρθρα*, Αθήναι 2012, σσ. 51-66.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Επιθετική προσπάθεια Αιγυπτίων κατά της Μάνης από κατεύθυνση Παλαιοπαναγιά-Βασιλική», *Πρακτικά Α' τοπικού Συνεδρίου Λακωνικών Σπουδών*, Ξηροκάμπι δήμου Φάριδος Λακωνίας, Αθήναι 2002, σσ. 245-255.
- Κοτσώνης Κωνσταντίνος Λ., «Επιθετικές επιχειρήσεις Αιγυπτίων κατά της Μάνης απ' Ανατολών (Αύγουστος 1826)», *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών*, Τρίπολις, Σεπτέμβριος 2000, τόμ. Γ', σσ. 97-117.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Η επαναστατική προκήρυξις της Καλαμάτας και ο συντάκτης αυτής», *Νέα Εστία* 45(1949)394-397.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Η επαναστατική προκήρυξις της Καλαμάτας και ο συντάκτης αυτής», *Νέα Δημοκρατία* 7(1951)437-9.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Η ανθρωποκτονία (το φονικό) ως διεγγύημα τρίτων εν Μάνη», Προσφορά εις Στίλπωνα Κυριακίδη, Παράρτημα *Ελληνικών* αριθ. 4, Θεσσαλονίκη, σσ. 364-374.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Βιβλιοκρισία», *Πελοποννησιακά* 2(1957)453-4.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Η διαθήκη του εκ των φονέων του Καποδίστρια Γεωργίου Μαυρομηχάλη», *Πελοποννησιακά* 1(1956)347-377.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Ιστορικά πηγαί διά την Ηγεμονίαν της Μάνης» *Πελοποννησιακά* 5(1962)60-136.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Ο Χριστόφορος Περραιβός εις την Μάνην», *Λακωνικά* 2(1965)3-5.
- Κουγέας Σωκράτης Β., *Λόγοι εκατονταετήροι*, Αθήναι 1959.
- Κουγέας Σωκράτης Β., «Συμβολαί εις την ιστορίαν και τοπογραφίαν της βορειοδυτικής Μάνης», *Ελληνικά* 3(1933)294 κ.ε.
- Κουτήφαρης Πέτρος, «Τρεις μάχαι των Μανιατών κατά των Αράβων» εις Ιω. Π. Παρασκευοπούλου, *Μεσσηνιακόν Ημερολόγιον του έτους 1880*, σσ. 1-20.
- Κουτουμάνος Παπα-Πολυζώης, («Πως παραδόθηκεη Καλαμάτα») *Ιθάμη* 2(1973)8-9 και το αυτό του ιδίου, («Ένα ανέκδοτο δοκουμέντο»), εις Γ. Αναπλιώτη, *Η Καλαμάτα και η επανάσταση του 21*, Καλαμάτα 1948, σ. 29-30.
- Κουτσιλιέρης Ανάργυρος, *Μανιάτκα Μελετήματα*, Αθήνα 1978.
- Κουτσιλιέρης Ανάργυρος, *Μαυρομηχαλαίοι και Καποδίστριας*, Αθήνα 1982.
- Κουτσιλιέρης Ανάργυρος, *Ιστορία της Μάνης*, Αθήνα 1993, σ. 466 κ.ε.
- Κουτσογιαννόπουλος Γεώργιος Δ., *Η Μονεμβασία και η ενδοχώρα της*, Αθήνα 2001.
- Κουτσονίκας Λάμπρος, *Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 6, σσ. 1-307.

- Κρεμμυδάς Βασίλειος, «Ο Γαλλικός στρατός στην Πελοπόννησο», *Πελοποννησιακά* 12(1977)75-102.
- Κυριαζόπουλος Βασίλειος Δ., «Ο Μυκονιάτης αγωνιστής Φραγγιάς Φαμέλης», Δ. Ι. Ε. Ε. Ε. 21(1978)96-7.
- Κυριακός Γεώργιος, «Η Ελληνική Επανάσταση της 23 Μαρτίου 1821» εις Γ. Αναπλιώτη: *Η Καλαμάτα και η Επανάσταση του 1821*, Καλαμάτα 1948, σσ. 19-27.
- Κωνσταντινίδης Τρυφ. Π., *Καράβια Καπετάνιοι και συντροφοναύται 1800-1830*, Αθήναι 1954.
- Κωνσταντινόπουλος Χρήστος, *Οι Πετροπουλάκηδες της Μάνης*, Αθήνα 1976.
- Λάμπρος Σπυρίδων, «Ενθυμήσεων ήτοι χρονικών σημειωμάτων συλλογή πρώτη», *Νέος Ελληνομνήμων* 7(1910)261.
- Λαμπруνίδης Μ. Γ., «Απόπειρα αλώσεως του Ναυπλίου αποτυχούσα», *Μηνιαίον παράστημα «Αθηνών»* 1908, σ. 93 κ.ε.
- Λιγνός Αντώνιος, *Αρχείον της Κοινότητος Ύδρας*, τόμ. Α'-ΙΒ'.
- Λιγνός Αντώνιος, *Αρχείο Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου*, τόμ. Α'-Ζ', Αθήναι 1821.
- Λουκάτος Σπύρος Δ., «Ο “πολιτικός δεσμός” του Πετρόμπεη και η θετική συμμετοχή του στο Νεόκαστρο 1824-5», *Λακωνικά Σπουδαί* 10(1990)435-462.
- Λουκάτος Σπύρος Δ., «Η αλληλογραφία του Γρηγορίου Δικαίου, του Παπαφλέσσα, μετά του Εκτελεστικού Σώματος προ της μάχης εις το Μανιάκι 1-18 Μαΐου 1825», *Μνημοσύνη* 1(1967)139-173.
- Λουκάτος Σπύρος Δ., «Γεώργιος Μαυρομιχάλης και Ιμπραήμ πασάς», *Λακωνικά Σπουδαί* 9(1988)189-226.
- Λουκάτος Σπύρος Δ., «Ο αντίκτυπος της πτώσεως του Μεσολογγίου στη Μάνη», *Λακωνικά Σπουδαί* 19(2010)301-312.
- Λούκος Χρήστος Κ., «Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και οι Μαυρομιχαλαίοι», *Μνήμων* 4(1974)4-100.
- Λούκος Χρήστος Κ., *Η αντιπολίτευση κατά του Κυβερνήτου Ιω. Καποδίστρια 1828-1831*, Αθήνα 1988..
- Μακρής Νικόλαος Δ., *Ιστορία του Μεσολογγίου*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 18, σσ. 15-89.
- Μακρυγιάννης Ιωάννης, *Απομνημονεύματα*, έκδ. «Ιστορική Έρευνα».
- Μακφαίηλ Ντόναλντ-Γεώργιος, *Μάνη Πολυάραβος*, Έκδ. «Αδούλωτη Μάνη», Αρεόπολη 2010.
- Μάμουκας Α., *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος*, Πειραιεύς 1839, τόμ. Α'-ΣΤ'.
- Μανουσάκη Quack Ρεγγίνα, «Ηρωες και επεισόδια από την ελληνική επανάσταση κατά την αφήγηση του Γερμανού πρίγκιπα Πύκλερ», *Μνημοσύνη* 16(2003-2005)112-3.
- Μαραβέλλας Γ. Α., *Οι Παλαιολόγοι της Καρδαμύλης*, Αθήναι 1982.
- Μέξας Βαλέριος, *Οι Φιλικοί*, Αθήναι 1937.
- Μεταξάς Κωνσταντίνος, *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλ. 7, σσ. 1-213.
- Μπαζίγος Παναγιώτης, «Το φαράγγι του Βουρού», *Μάνη χθες, σήμερα, αύριο*, τεύχ. 8, Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 2003, σ. 7.
- Οικονόμου Μιχαήλ, *Ιστορικά της Ελληνικής Παλιγγενεσίας*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, τόμ. Α-Β, αριθ. βιβλ. 14-15.
- Παλαμήδης Ρήγας, «Αρχείον», εις ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχογιάννη, φάκ. 266, έγγρ. 30-33α.
- Παλαμήδης Ρήγας, *Πρόχειρος απάντησις επί των περί εισβολής του Δράμαλη εις την Πελοπόννησον*, Αθήναι 1853.

- Παναγιωτόπουλος Βασίλειος Π., «Η Προκήρυξη της Μεσσηνιακής Γερουσίας προς τας Ευρωπαϊκάς αυλὰς», *Δ.Ι.Ε.Ε.* 12 (1958)137-150.
- Παναγιωτόπουλος Βασίλειος Π., «Δύο προκηρύξεις της Μεσσηνιακής Συγκλήτου», *Μεσσηνιακά Γράμματα* 2(1967)591-598.
- Παπαδόπουλος Κάρπος, *Περί του τακτικού στρατού και του συνταγματάρχου κ. Φαβιέρου*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, βιβλίο 12, σσ. 79-107.
- Παπαδόπουλος-Βρετός Μαρίνος, (Π. Μ.), «Πιεράκος Μαυρομιχάλης (Νικόλαος)» *Εθνικόν Ημερολόγιον* 7(1867)385-389 και *Λακωνικά Σπουδαί* 17(2004)349-354.
- Παπαμιχαλόπουλος Κ. Ν., *Πολιορκία και άλωσις της Μονεμβασίας υπό των Ελλήνων το 1821*, Αθήναι 1874.
- Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντίνος, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήναι 1925, τόμ. Α'-ΣΤ'.
- Παπατσώνης Π., *Απομνημονεύματα*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, εκ του Εθνικού τυπογραφείου, Αθήναι 1960.
- Πάπυρος, *Λεξικό της Ελληνικής γλώσσας*, τόμ. Β'.
- Παρασκευόπουλος Ιω. Π., *Μεσσηνιακόν Ημερολόγιον 1880*.
- Παρασκευόπουλος Χρήστος Δ., *Ο Παπαφλέσσας και το Μανιάκι*, Καλαμάτα 1938.
- Πατριαρχέας Βασίλειος Δ., *Δίπτυχον Ιστορικόν και Φιλολογικόν της Εθνεγερσίας*, Αθήναι 1971.
- Πατριαρχέας Βασίλειος Δ., «Η διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η άλωση της Καλαμάτας την 23^η Μαρτίου 1821» *Ιθώμη* 26(Μάρτιος 1985)6-10.
- Περραιβός Χριστόφορος, *Απομνημονεύματα πολεμικά*, επιμ. Εμμ. Πρωτοψάλτη, αριθ. βιβλ. 3.
- Πετρακάκος Δ., *Κοινοβουλευτική Ιστορία της Ελλάδος*, Αθήναι 1935, τομ. Α'-Β'.
- Πετρουνάκος Ι. Π., *Μεγαλουργήματα του 1821*, έκδ. «Φέξη», Αθήναι 1914.
- Πετρουνάκος Ι. Π., *Στου Μανιάκη*, Αθήναι 1901.
- Post Henry, *A visit to Greece and Constantinople in the year 1827-1828*, N. York 1830.
- Πουκεβίλ Φ., *Ταξίδι στην Ελλάδα - Πελοπόννησος*, τόμ. Ε', έκδ. Τολίδη, Αθήνα 1997.
- Πουκεβίλ Φ., *Ταξίδι στο Μοριά*, έκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1080.
- Πουκεβίλ Φ., *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμ. Α', έκδ. Τολίδη, Αθήνα 1996.
- Πρεβελάκης Ελευθέριος Γ., *Η εκστρατεία του Ιμπραήμ πασά στην Αργολίδα*, Αθήναι 1949.
- Πρωτοψάλτης Εμμανουήλ, *Αρχείο Λαζάρου και Γεωργίου Κουντουριώτου*, τόμ. Δ', Αθήναι 1965.
- Πρωτοψάλτης Εμμανουήλ, *Ιστορικόν Αρχείον Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου*, Αθήναι 1978, τόμ. Δ'.
- Ραγκαβής Ιάκωβος Ρ., *Τα Ελληνικά*, Αθήναι 1834. τόμ. Γ'.
- Ρέππας Χρήστος, *Υπόθεσις Κατασκοπίας κατά την επανάστασιν του 1821*, Αθήνα 2012.
- Ρόδιος Π., «Κωνσταντίνος Πιεράκος Μαυρομιχάλης», *Λακωνικά Σπουδαί* 17(2004)343-347. Αναδημοσίευση από το περιοδικό «Στρατιωτικός Έφορος», *Ναύπλιον* 1835, τόμ. Α', σσ. 101-107 και χειρόγραφο αντίγραφο στα Γ Α Κ, Συλλ. Βλαχ., κατάλ. Δ', κυτ. 35, φάκ. 7.
- Rulhiere Claude, *Histoire de l'anarchie de Pologne et du demembrement de sette Republique*, Paris 1807, tome 3.
- Ρώμας Διονύσιος, βλπ. *Αρχείον Διονυσίου Ρώμα*, τόμ. Α'-Β'.
- Saint Vincent Borgy, *Expedition Scientifique de Morea, section Physique*. Paris 1832.
- Σακελλαρίου Μιχαήλ, *Η Πελοπόννησος κατά την δευτέραν τουρκοκρατίαν*, Αθήναι 1978.

- Σακελλαρίου Μιχαήλ, *Η απόβαση του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Β΄ έκδοση Απρίλιος 2012.
- Σαλαφατίνοσ Ηλίας, *Σύντομοι παρατηρήσεις επί τινων περιστατικών αναφερομένων εις τα λεγόμενα απομνημονεύματα του κ. Ν. Σπηλιάδου*, Αθήνα 1853.
- Σάλπιγξ Ελληνική, «Εκδόσεις Σπανού», Αθήνα 1975.
- Σαρρήσ Νεοκλής, *Προεπαναστατική Ελλάδα και το Οσμανικόν κράτος*, έκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 1993.
- Σιμόπουλος Κυριάκος, *Πως είδαν οι ξένοι την Ελλάδα του '21*, τόμ. Α΄-Ε΄, Αθήνα 1979-1984.
- Σιμόπουλος Κυριάκος, *Ιδεολογία και αξιοπιστία του Μακρυγιάννη*, Αθήνα Γ΄ Έκδοση. Σκάϊ βιβλίο, *1821 Η γέννηση ενός έθνους κράτους*, τομ. Α΄.
- Σκοπετέας Σταύρος, «Η έναρξη του υπέρ ελευθερίας αγώνος», εις Γιάννη Αναπλιώτη, *Η Καλαμάτα και η επανάσταση του 21*, Καλαμάτα 1948.
- Σκοπετέας Σταύρος, «Οι Κορήλιοι του εικοσιένα», *Λακωνικά Σπουδαί* 15(2000)224-280.
- Σκοπετέας Σταύρος, «Η επέτειος της μάχης του Μανιακίου», Εφημ. Αθηνών «*Ηχώ της Μεσσηνίας*», αριθ. φ. 92 της 17 Μαΐου 1954.
- Σκοπετέας Σταύρος, *Η ένδοξος εποποιΐα των Μανιατών κατά του Ιμβραήμ πασά*, (Μάχαι Βέργας - Διρού, Κακης Σκάλας, Πολεμίστρας, Ανδρούβιστας, Πολυαράβου), Αθήνα 2001 (Αναδημοσιεύσεις).
- Σκοπετέας Σταύρος, «Η ένδοξος εποποιΐα των Μανιατών κατά του Ιμβραήμ πασά, (Μάχαι Βέργας-Διρού 21-26 Ιουνίου 1826)», *Σπαρτιατικά Χρονικά*, αριθ. φύλλ. 1(74), Ιουλίου 1945, σ.11.
- Σκοπετέας Σταύρος, «Η τριήμερη μάχη του Πολυαράβου», Εφημερίδα Πειραιώς, «*Ο Φάρος της Λακωνία*», αριθ. φύλλ. 48-49 της 3 Οκτωβρίου 1955. Αναδημοσίευση Ν-Γ. Μακφαίηλ, *Μάνη Πολυάραβος*, ό.π., σσ. 237-242.
- Σκοπετέας Σταύρος, «Το Αλμυρό και η ιστορία του», εις Διον. Γ. Βογοπούλου, *Μεσσηνιακόν Ημερολόγιον*, τόμ. Β΄, 1951, σ. 103-106.
- Σπηλιάδης Νικόλαος, *Απομνημονεύματα*, Αθήνα 1851, τόμ. Α΄-Δ΄.
- Σταματόπουλος Τάκης, *Ο Εσωτερικός αγώνας*, Αθήνα 1979, Γ΄ έκδοση, τόμ. Α΄-Δ΄.
- Στασινόπουλος Χρήστος, *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως*. Αθήνα 1970.
- Σφυρόερας Βασίλειος, Τοπική επικράτηση της επαναστάσεως, εις την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους της Εκδοτικής Αθηνών Α.Ε., τόμ. ΙΒ΄, σσ. 173-179 και 212-286.
- Σωτήρη του Έλληνοσ, Περιγραφή της εν Ναυαρίνω Ναυμαχίας (μετάφραση από τη γερμανική γλώσσα), Πέστη 1829.
- Ταϊφάκος Ι., *Ανέκδοτα έγγραφα οικογενείας Φελούρη*, Αθήνα 1968.
- Τερτσέτης Γεώργιος, «Απομνημονεύματα Νικηταρά», *Πελοποννησιακή Πρωτοχρονιά* 1(1957)131-133. Το αυτό έκδ. «*Μέρμηγκας*», σσ. 41-66.
- Τζούχλος Εμμανουήλ, «Ιστορική Έσθεσις: Περί των διατρεξάντων κατά τον ιερόν αγώνα κατά την πολιορκία Μονεμβασίας, Τριπόλεως και κατά του Δράμαλη επί του φρουρίου Αργους και της μάχης Κλένιας, περιοδικόν «*Εβδομάς*», Αύγουστος 1886, σ. 406 και αντίγραφο στα ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ., κατάλ. Δ΄, κυτίο 36, φάκ. 2.
- Τραττνερ Ματθαίος, Περιγραφή της εν Ναυαρίνο Ναυμαχίας και των αμέσως προηγούμενων, Βουδαπέστη 1829.
- Τρικούπης Σπυρίδων, *Ιστορία της Ελληνικής Επανάστασεως*, έκδ. Χαρη Πάτση, Αθήνα 1959, τόμ. Α΄-Δ΄.
- Τσακόπουλος Α. Π., Εφημ. «*Μορέας*», αριθ. φύλλ. 1355 της 1 Φεβρουαρίου 1931.

- Τσούχλος Εμμανουήλ, «Ιστορική Έκθεσις», Περιοδικό «Εβδομάς» του Αυγούστου του 1886, σ. 407 και ΓΑΚ, Συλλ. Βλαχ. κατάλ. Δ', φάκ. 4, σ. 394.
- Φερέτος Μίμης, *Μεσσηνιακά*, Αθήνα, 1968 τόμ. Α' και τόμ. Β' 1970.
- Φερέτος Μίμης, «Σημειώματα» στην εφημερίδα Καλαμάτας «*Μεσσηνικός λόγος*», αριθ. φύλλ. 555 της 28^{ης} Οκτωβρίου 2000 και αριθ. φύλλ. 558 της 23 Νοεμβρίου 2000, σ. 2.
- Φερέτος Μίμης, «Αυθεντικές μαρτυρίες για την εποποιία του Μανιακίου», *Ιθάμη* 2(Ιούλιος 1973)12-14.
- Φιλήμων Ιωάννης, *Ιστορικών δοκίμιον περί Ελληνικής Επαναστάσεως*, Φωτοτυπική Επανεκδοση, Αθήνα 2003, τόμ. Α'-Δ'.
- Φίνλεϋ Γεώργιος, *Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, έκδ. Αφοί Τολίδη, Αθήνα, τόμ. Α'-Β'.
- Φλέσσας Κ., «Η άλωση της Καλαμάτας», εις Γιάννη Αναπλιώτη, *Η Καλαμάτα και η επανάστασις του 21*, έκδοσις Συλλόγου προς διάδοσιν των Γραμμάτων, Καλαμάτα 1948.
- Φραντζής Αμβρόσιος, *Επιτομή της Ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήνα 1839, τόμ. Α'-Δ'.
- Φωτάκος, *Απομνημονεύματα*, έκδ. «Φιλολογικά Χρονικά», Αθήνα 1960, τόμ Α'-Β'
- Φωτάκος, *Βίοι Πελοποννησίων Ανδρών*, έκδ. «Φιλολογικά Χρονικά», Αθήνα 1960.
- Φωτάκος, *Βίος του Παπά Φλέσα*, Αθήνα 1868.
- Φωτόπουλος Αθανάσιος, *Οι Κοτζαμπάσηδες της Πελοποννήσου κατά τη δεύτερη τουρκοκρατία (1715-1821)*, Αθήνα 2006.
- Φωτόπουλος Αθανάσιος, *Οι Πατράκοι του 1821*, Αθήνα 2002, τόμ. Α'-Β'
- Χάου Σάμουελ Γ., *Ιστορική σκιαγραφία της Ελληνικής επανάστασης*, έκδ. Εκάτη, Αθήνα 1997.
- Χατζηαναργύρου Ανάργυρος Α., *Τα Σπετσιωτικά*, Αθήνα 1861, τόμ. Α'.
- Χέρτσβεργ Γουστάβου Φρειδερίκου, *Ιστορία της ελληνικής επανάστασεως*, μτφρ. Παύλου Κορολίδη, Αθήνα 1916, τόμ. Α'-Δ'.
- Χρήστου Θανάσης, «Τρεις σταθμοί της επανάστασης του 1821 στη Μεσσηνία», α) Η έναρξη της επανάστασης στην Καλαμάτα και η απελευθέρωσή της, σ. 376 κ.ε. β) Η μάχη στο Μανιάκι και ο Παπαφλέσσας, σ. 397 κ.ε. και γ) Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και οι πρωταγωνιστές της (8/20 Οκτωβρίου 1827), σ. 426 κ.ε. Εις Α. Ν. Δουλαβέρα, Ι. Κ. Σπηλιοπούλου, *Μεσσηνία Συμβολές στην ιστορία και τον πολιτισμό της*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2012.
- Χρυσομάλλης Αλέκος, *Γεράσιμος Παπαδόπουλος*, Καλαμάτα.
- Χρυσομάλλης Αλέκος, «Ηλίας Χρυσοσπάθης ο πρώτος Μανιάτης Φιλικός», *Ιθάμη* 17(Ιαν.-Μάιος 1977)27-33.
- Ψύλλας Γεώργιος, *Απομνημονεύματα του βίου μου*, έκδ. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 1974.

Εφημερίδα Αθηνών «*Η Αθηνα*»

Εφημερίδα Αθηνών «*Ανεξάρτητος*»

Εφημερίδα Αθηνών «*Επίς*» του 1851, σσ. 2572-3.

Εφημερίδα Αθηνών «*Εφημερίς Αθηνών*».

Εφημερίδα Αθηνών «*Μεσσηνιακά Νέα*».

Εφημερίδα Αθηνών «*Πρωΐ*», αριθ. φύλλ. 1729 της 10 Οκτ. 1930.

Εφημερίδα «*Η Ελλάς*», αρ. φ. 18 της 25 Οκτωβρίου 1858.

Εφημερίδα Καλαμάτας «*Ελευθερία*».

Εφημερίδα Καλαμάτας «*Θάρρος*», από 25-30 Απριλίου 2013.

- Εφημερίδα Καλαμάτας «Καθημερινή».
 Εφημερίδα Καλαμάτας «Μεσσηνιακός Λόγος».
 Εφημερίδα Καλαμάτας «Μεσσηνία» της 15 Ιανουαρίου 1866.
 Εφημερίδα Μεσολογγίου «Ελληνικά Χρονικά».
 Εφημερίδα Ναυπλίου «Γενική Εφημερίς της Ελλάδος».
 Εφημερίδα Ναυπλίου «Εθνική Εφημερίς Ελλάδος».
 Εφημερίδα Ναυπλίου «Ηλιος» έτος Α', αριθ. φ. 4, της 4 Ιουλίου 1833.
 Εφημερίδα Ναυπλίου «Χρόνος» της 3 Αυγούστου 1833, σ. 133.
 Εφημερίδα Παρισίων «Le Moniteur Universel», αριθ. φ. 1313 της 13 Σεπτεμβρίου 1826.
 Εφημερίδα Τρίπολης «Βελτίωσις» αριθ. φύλλ. 104 της 24 Δεκεμβρίου 1853.
 Εφημερίδα Ύδρας «Ο Φίλος του Νόμου».
 Εφημερίδα «Ελληνικός Παρατηρητής» της 7 Ιουλίου 1849.
 Περιοδικό «Εβδομάς» Αυγούστου 1886.
- Αρχεία Ελληνικής Παλιγγενεσίας, (Α. Ε. Π.) τόμ. Α-Κ.
 Αρχείον Ρώμα (Γρ. Καμπούρογλου) τομ. Α-Β
 Αρχείον Χειρογράφων Εθνικής Βιβλιοθήκης Ελλάδος (Α. Χ. Ε. Β. Ε.).
 Γενικά Αρχεία Κράτους (ΓΑΚ).
 Γεννάδειος Βιβλιοθήκη. Χειρόγραφα (Mss).
 Δελτίον Ι. Ε. Ε. Ε.
 Ιστορική Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος (Ι. Ε. Ε. Ε.).
 Ιστορικόν Αρχείον Μουσείου Μπενάκη (Ι. Α. Μ. Μπενάκη).
 Φύλλον Εφημερίδος της Κυβερνήσεως (Φ Ε Κ). Αγάπασας Ναυπλίου 292, 326

Ιερός Ναός Αγίου Νικολάου στο Καμπινάρι της Πλάτσας (τοιχογραφίες 1330).

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Αγαλόπουλος Γεώργιος 289-290, 592
 Αγγελάκος Μιχάλης (Ριγανόχωρα) 748
 Αγγελάς Αναγνώστης 524
 Αγγελάς Ιωάννης 442
 Αγγελετάκης Ιωαννίκιος ηγ. Μον. Μαλεβριάνικων 673
 Adams (διοικητής Ζακύνθου) 267
 Αδραχτάς Ιωάννης 209
 Αθανασόπουλος αρχιμανδρίτης 198
 Αθηνάκης Λιμπέριος 266, 270
 Αιτιάν Γεώργιος 346
 Αλεβιζάκης Πανάγος (Τσίμοβα) 604
 Αλεβιζάκης Σταυριανός (Χιμάρα) 748, 804
 Αλειφέρης Παναγιώτης (Γιάννιτσα) 564
 Αλεξανδρής Γερακαράκης (πειρατής) 139, 327, 618, 789
 Αλέξανδρος αυτοκράτωρ Ρωσίας 83
 Αλεξίου Αλεξάκης 282
 Αλεξίου-Λογοθέτης Πανάγος 75, 78, 607
 Αλεξόπουλος 71
 Αλή πασάς Ιωαννίνων 23, 28,-30, 130, 135, 164, 205, 211, 259, 271, 276, 287, 496, 797
 Αλή πασάς Ναυπλίου 298, 311, 325, 610, 512-3
 Αλή πασάς πλοίαρχος 130
 Αλιόμπης 197
 Αλούπης Πιέρος 469, 559-61, 645
 Αλωνιστιώτης Γεώργιος 462
 Αλωνιστιώτης Σταύρος 184
 Άμιλτον-Hamilton βλ. Χάμιλτον
 Αμουραρχόμπης 239
 Αμπελακάκος Γεώργιος (Καλαμάτα) 811
 Αναγνωσταράς (Χρήστος Παπαγεωργίου) 22, 35, 45, 50, 1, 2, 55, 60, 63, 4, 69, 71, 74, 5, 78, 86, 89, 103, 108, 123, 4, 5, 6, 7, 141, 3, 153, 4, 5, 158, 9, 163, 168, 176, 207-9, 229, 243, 253, 264, 319, 341, 344, 346, 8, 359, 384, 5, 6, 395, 418, 9, 20, 21, 423, 439, 443, 453, 476, 491, 502, 508, 9, 10, 11, 514, 517, 8, 520, 1, 2, 529, 532, 537, 8, 9, 541, 2, 545, 550, 611, 627, 648, 763, 818, 829
 Αναγνωστόπουλος Παναγιώτης 21, 229, 432
 Αναπάκος Θωμάς 812
 Αναπόνυφη 738
 Αναστασόπουλος Αδάμης 810
 Αναστασόπουλος Μήτρος 346, 371, 374, 384, 442, 452-4, 475, 571
 Ανδρεάκης Μ. Γεώργιος 619
 Ανδρεάκος Παναγιώτης (Πολυάραβος) 742
 Ανδρεάκου οικ. 732
 Ανδρούτσου-Κολανδρούτσου Αναστάσιος 108, 110, 112, 222
 Ανδρούτσος Οδυσσέας 211, 214, 216, 220, 244, 247, 250, 264, 344, 369, 371
 Άνθιμος επίσκοπος Έλους 141, 207, 231
 Άνθιμος επίσκοπος Πλάτσης 451,805, 808
 Αντωνάκης Σπύρος 58
 Αντωνόπουλος Σπ. Αντώνιος 283
 Αντωνόπουλος Γεώργιος 470, 472, 474
 Αντωνόπουλος Σπύρος 75, 472, 645
 Αποσπόρης Αθανάσιος 493
 Αποστολάρας Αθανάσιος 198
 Αραπάκης Ηλίας 694
 Αρβάλης Παναγιώτης 39, 289
 Αργύρης Κ. 392
 Αρναούτογλης 610
 Αρναούτογλου Ιμπαχήμ (Καλάβρυτα) 37, 39-40, 149, 225
 Αρναούτογλου Σουλεϊμάν (Καλαμάτα) 54, 56-8, 64-5, 72, 86-7, 94
 Άστιγξ Α. Φ. 776, 779
 Ατσίδης Σ. (Σκυφιάνικα) 741
 Αυγουλέας Αναγνώστης 283
 Αυγουλέας Κυριάκος 391
 Αυριανίτης 230
 Αχμέτ μπέης 610
 Άχολος Γεώργιος 354
 Άχολος Χριστόδουλος 353-5
 Βαβούλη οικ. 743
 Βαβούλης Βασίλειος 736, 741, 2
 Βαγακάκος Νικολάκης (Τσεροβά) 748
 Βαγγελάκος Παναγιώτης (Άλικα) 188
 Βακκή εφένδης (βοεβόδας Μυστρά) 96
 Βαλαράκος Νικόλαος 695
 Βάλβης Θεόδωρος 242
 Βαλέστα 208, 223, 4, 239
 Βαλτινός Γεωργάκης 264, 491, 505, 523, 534, 5, 537
 Βαρβατάκος Γιαννάκης 812
 Βάρβογλης Γεώργιος 346

- Βάρβογλης Σωτήριος 533, 543, 584, 613
 Βαρζακάκος Γεώργιος (Πολυάραβος) 742
 Βαρζακάκου οικ. 732
 Βαρκλαντής Μιχαήλ 339, 755
 Βαρνακιώτης Γεώργιος 276, 335, 6, 338, 9
 Βασιλάκης Γ. 71
 Βασιλάκος-Νικολαράκος Βασίλειος (Λυγερέας) 742
 Βασιλάκος Γιάννης 286
 Βασιλάκος γερο-Γρηγόρης (Τσεροβά) 748
 Βασιλάκος Δημήτριος 134
 Βασιλάκος-Μιχαλίτσης Ιωάννης 122
 Βασιλάκος Πέτρος 134
 Βασιλάκος Πιέρος (Σκουτάρι) 235,
 Βασιλάκος Τζανέτος (Σκουτάρι) 235
 Βασιλειάδης-Βυζάντιος Ιωάννης 301, 2, 314
 Βασιλείου Νικόλαος 78
 Βελέτζας Γιάννης 514
 Βελμάχος Ιωάννης (Γιάννιτσα) 564
 Βενετσανάκη Μαρία 656
 Βενετσανάκη οικ. 228, 348, 385
 Βενετσανάκης Αλέξανδρος 795
 Βενετσανάκης Βενετσάνος 62
 Βενετσανάκης Τζαν. Βενετσάνος 63
 Βενετσανάκης Ν. Δ. 94
 Βενετσανάκης Νικολής 662, 674
 Βενετσανάκης Παναγιώταρος 171, 722
 Βενετσανάκης Παναγιώτης 86, 222
 Βενετσανάκης Παναγιώλη Δημήτριος (Παναγου-
 λέας) 62, 99, 101, 117, 143, 4, 5, 6, 787
 Βενετσανάκης Θωμάς 62, 379, 405, 6, 413, 4,
 416, 546, 556, 7, 559, 663, 681, 685, 806
 Βενετσανάκης Μ. Ξανθός 94
 Βενετσανάκης-Καπετανάκης Ξανθός 63
 Βενετσανάκης-Μουτζουράκος 94, 742
 Βεργόπουλος Γιαννάκης 282, 3, 470, 1
 Βιλαέτης Λύσανδρος 362
 Βιριδάκης Γ. 695
 Βιτάλης Ιωάννης 433, 535, 6, 611
 Βιτάλης Κωνσταντίνος 436, 7
 Black W. 605, 721, 724
 Βλαχάκος Παναγής (Πάνιτσα) 742
 Βλαχονικολός Χριστόδουλος (Τρικότσοβα) 188
 Βλαχόπουλος Αλέξανδρος 275, 474, 779
 Βλάχος Ιωάννης 630
 Blaquiare E. 109
 Βοζίκης γέρο- Διρό 692
 Βόσινας βλ. Μπόσινας
 Βότσης -
 Βότσης Νικόλαος
 Βουδέλης Αναστάσιος
 Βουζουναράς-Μπουζουναράς Αντώνιος
 Βουζουναράς Παναγιώτης
 Βούλγαρης Αναστάσιος
 Βούλγαρης Κώστας
 Βούλγαρης Χ»Ηλίας
 Βουτικλάρης-Δρακουλέας Λεούτσος
 Βότσης-Μπότσης Νικόλαος 108, 110, 116, 757
 Βότσηρης βλ. Μπότσηρης
 Βότσης Νικόλαος 542
 Βουδέλης Αναστάσιος 329
 Βουζουναράς- Μπουζουναράς Αντώνιος 94, 138,
 804
 Βουζουναράς Παναγιώτης 97, 129, 138, 246, 252
 Βούλγαρης Αναστάσιος 517, 8
 Βούλγαρης Κώστας 315
 Βούλγαρης Χατζη-Ηλίας 454
 Βουτικλάρης-Δρακουλέας Λεούτσος 122
 Βρυώνης Ομέρ 164, 211, 2, 216, 7, 219, 20, 244,
 288, 335, 6, 338
 Βωβός Αναγνώστης 353, 4
 Βώβος Δημήτριος 133
 Γαζής Άνθιμος 21
 Γαλάνης Παναγής 463, 4, 5, 6
 Γάτσος Αγγελής 275, 491, 523, 534, 537, 547
 Γάτσος Σταμούλης 275
 Γεννάδιος Γεώργιος 703
 Γενοβέλης Ιωάννης 746, 762, 770, 1, 773, 4, 776,
 782, 3, 4, 789, 90, 1, 804, 810, 813
 Γερακαράκη οικ - Γερακαριάνοι 789, 790, 811.
 Γερακαράκης Αλεξανδρής 193, 327, 618, 789
 Γερακαράκης Αναγνώστης 594
 Γερακαράκης Πασχάλης 94, 139, 327, 8, 9, 30,
 401, 618, 9, 20, 628, 789, 790
 Γερακάρης Μήτσος 812
 Γερακάρης Νικόλαος 42
 Γερακαριάνοι 789, 790
 Γερακουλάκος Γ. 695
 Γερανέας Τζανέτος 283
 Γεράσιμος Παγώνης Πρωτοσύγκελλος 264, 344,
 478, 407, 8, 410, 1, 2, 447, 557, 762
 Γεράσιμος Παπαδόπουλος ιερομόναχος 48, 50,
 151, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 170, 226, 260
 Γερμανός Παλαιών Πατρών 32, 41, 2, 3, 4, 82,
 138, 199, 202, 204, 207, 209, 229, 233, 237,
 267, 268, 285, 294, 300, 320, 326, 7, 357, 384
 Γερμανός Χριστιανουπόλεως 31
 Γεωργακάκης Κήτας 812
 Γεωργακάκος Ηλίας 275
 Γεωργακόπουλος Ευστρ. Γεώργιος 534
 Γεωργακόπουλος-Μοθωναίος Νικόλαος 439,
 479, 484, 494, 5, 501, 503, 511, 520, 533, 4, 5,
 Γεωργαράκος Ηλίας (Λίμπερδο) 804
 Γεωργικέας Σπ. Παναγιώτης 123, 305

- Γεωργιόπουλος Γεώργιος 425
 Γεωργίου Σ. 695
 Γεωργόπουλος Βασίλειος (Λάγια) 748
 Γεωργουλιάνοι (Βαρδουνοχώρια) 334
 Γιαννακάκος Νικόλαος 524
 Γιαννακάκος Παναγιώτης 134
 Γιαννακέας Παναγιώτης 206
 Γιανναράκος Πέτρος (Μαυροβούνι) 804
 Γιαννετάς Ιωάννης 800
 Γιαννιτζαράκος Πουλημένος 702, 748
 Γιαννιτζαράκος Σαράντος 748
 Γιαννίτσης Νικόλαος 789
 Γιαννόπουλος Αναγνώστης 257, 432
 Γιαννόπουλος Νικολός 134
 Γιαννουζάκος Αναστάσιος 401, 682, 698
 Γιαννουκάκης Ηλίας 478
 Γιαννούκος Δημήτριος (Γαϊτσές) 235
 Γιαννουλέας Ιωάννης (Πλάτσα) 63, 219, 286, 367, 804
 Γιαννουλιάνοι οικ. (Κούνος) 811
 Γιαννουτζάκος Αναστάσιος 94
 Γιατράκοι 99, 127
 Γιατράκος Γεώργιος 143, 153, 159, 163, 334, 395, 401, 405, 409, 416, 7, 421, 2, 428, 439, 456, 478, 493, 502, 3, 4, 5, 5, 6, 7, 516, 523, 4, 540, 543, 548, 9, 567, 574, 5, 6, 7, 8, 9, 582, 586, 588, 590, 633, 715, 736
 Γιατράκος Π. Γεώργιος 609, 739
 Γιατράκος Ηλίας 396, 414, 416, 417, 478, 499, 529, 604, 688, 715
 Γιατράκος Μιχαήλ 334, 575, 577, 604, 715
 Γιατράκος Νικόλαος 377, 478, 481, 493, 4, 500, 502, 3, 522, 524, 575, 478, 488, 597, 604, 610, 1, 715, 736
 Γιατράκος Παναγιώτης 127, 8, 141, 146, 158, 160, 1, 169, 185, 192, 202, 207, 209, 229, 234, 239, 244, 253, 264, 274, 276, 319, 338, 346, 360, 362, 371, 373, 4, 378, 382, 384, 387, 8, 390, 1, 394, 5, 6, 398, 401, 404, 5, 6, 410, 412, 414, 5, 6, 7, 419, 426, 428, 9, 438, 440, 443, 453, 4, 5, 6, 458, 9, 461, 2, 470, 478, 482, 484, 488, 493, 4, 498, 9, 500, 504, 5, 6, 7, 8, 9, 523, 4, 5, 548, 550, 1, 2, 573, 584, 604, 610, 613, 713, 4, 5, 6, 7, 722, 736, 739, 742,
 Γιβραλτάρ πασάς, 271
 Γιδενάκος Γεώργιος 138
 Γιολδάσης Κωνσταντίνος 491
 Γιουσούφ αγάς Καρύστου 247
 Γιουσούφ πασάς (Ευβοίας) 44, 237
 Γιουσούφ πασάς (Ευβοίας μετέπειτα Πάτρας) 206, 237, 8, 272, 335, 6, 346,
 Γιουσούφ πασάς Περκόφτσαλης 346
 Γκέκας Γεώργιος (Γιάννιτσα) 564
 Γκέκας Καμαρινός (Γιάννιτσα) 564
 Γκέκας Νικόλαος (Γιάννιτσα) 564
 Γκενάκος Αθανάσιος (Τσεροβά) 748, 751, 804
 Γκενάκος Νικόλαος (Τσεροβά) 286, 557, 779
 Γκίνης Α. Β. 504, 509
 Γκρήν Φίλιππος (Green πρόξενος Αγγλίας) 41, 2, 3, 4
 Γκριγκαίοι (Τουρκοβαρδουνιώτες) 334
 Γκριτζάλης Γιαννάκης 63, 374, 475, 571, 585
 Γλαράκης Γεώργιος 352, 355, 357
 Γλετσές Σταύρος 108
 Γλιάντης Παναγιώτης 564
 Γοδεμπό-Godebout 392
 Γουβεάκος Θ. 725
 Γουζέλης Δημήτριος 583
 Γούελος (Γόρελος) Γεώργιος 132
 Γούελος Θ. (Κυνουρία) 129
 Γούναρης Γιάννης 338
 Γραφάκος Γεώργιος (Μαλτσίνα) 742
 Γρηγοράκη Μαρία 171
 Γρηγοράκη οικ. 26, 60, 71, 89, 01, 2, 94, 5, 99, 101, 129, 132, 269, 270, 348, 9, 385, 688, 819
 Γρηγοράκης-Θωμάκος Αντώνιος 443
 Γρηγοράκης-Κατσανάκος Αντώνιος 790
 Γρηγοράκης-Ξηναράκος Αντώνιος 92, 94, 264, 536
 Γρηγοράκης Αντώνιπης 23, 60, 92, 3, 4, 100, 129, 135, 145, 172, 269, 348, 376, 445, 688, 721, 748, 792
 Γρηγοράκης-Αντωνάκος Γεωργάκης καπ., 25, 92, 95, 100, 129, 233, 264, 376, 408, 411, 414, 418, 427, 437, 444, 446, 448, 461, 554, 629, 632, 704, 708, 710, 717, 725, 747, 8, 752, 791, 814
 Γρηγοράκης-Δραγωνάκος Γεώργιος 337, 412, 551, 628, 662, 667
 Γρηγοράκης-Καβαλιεράκης Γεώργιος 345, 369
 Γρηγοράκης-Μπεηζαντές Γεώργιος 35, 94, 100, 135, 171, 557, 656, 748
 Γρηγοράκης-Τσιγκούριος Γρηγόριος, 132, 367, 403, 751
 Γρηγοράκης-Δραγωνάκος Δημήτριος 286, 349, 50, 352, 629, 747, 772
 Γρηγοράκης-Καβαλιέρης Δημήτριος 92, 376, 721
 Γρηγοράκης-Μπεηζ. Γεωργίου Δημήτριος 136, 345, 559, 566, 649
 Γρηγοράκης-Νικολόπουλος Δημήτριος 136, 286, 439, 446, 7, 557
 Γρηγοράκης-Τσιγκουράκος Δημήτριος 60, 94, 5, 129, 134, 5, 139, 239, 243, 256, 257, 264, 274, 285, 348, 412, 458, 460, 478, 501, 535, 556, 605, 628, 9, 654, 702, 3, 708, 747, 790

- Γρηγοράκης Θεοδωρόμπεης 774, 792
 Γρηγοράκης-Αντωνάκος Θεόδωρος 92, 99
 Γρηγοράκης-Κατσανάκος Θεόδωρος 92, 139,
 Γρηγοράκης-Τζωρτζάκης Θεόδωρος 25
 Γρηγοράκης-Αντωνάκος Θωμάς 412, 435
 Γρηγοράκης-Κατσανός Ιωάννης 92,
 Γρηγοράκης -Μπεζαντές (Αντώνμπε) Ιωάννης
 688
 Γρηγοράκης-Καβαλιεράκης Κωνσταντίνος (Αλι-
 τζερίνος) 26, 92, 129, 133, 4,
 Γρηγοράκης-Δραγωνάκος Μιχαήλ 94, 137, 139, 322
 Γρηγοράκης-Αντωνάκος Παναγιώτης 94, 444, 461
 Γρηγοράκης-Μπετζ. Πιεράκη Πέτρος 35, 92,
 129, 557
 Γρηγοράκης-Ξηνταράκος Πέτρος 94, 264
 Γρηγοράκης-Μαγγιόρος Μπεζαντές Πιέρος 60,
 92, 94, 5, 100, 129, 22, 264, 330, 344, 427,
 757, 787, 804
 Γρηγοράκης-Νικολόπουλος Πιέρος 82, 129, 139,
 264, 446, 628
 Γρηγοράκης-Νικολόπουλος Σπύρος 345
 Γρηγοράκης-Μπετζ. Γεωργίου Τζανετάκης 35,
 60, 86, 92, 94, 129, 131, 134, 5, 6, 171, 231, 243,
 248, 254, 256, 258, 264, 266, 274, 286, 345, 349,
 375, 381, 385, 388, 393, 396, 398, 9, 403, 4, 407,
 8, 410, 413, 428, 439, 40, 444, 447, 450, 457, 8,
 9, 599, 605, 636, 654, 659, 661, 667, 670, 1, 674,
 681, 685, 708, 9, 721, 2, 748, 51, 2, 3, 771, 783,
 805, 808, 811, 814, 817
 Γρηγοράκης Τζανέμπεης-Τζανήμπεης 23, 92,
 269, 348, 376, 605, 792
 Γρηγοράκης-Ξηντάρας Τζωρτζής 25, 92, 94, 264,
 748
 Γρηγορακιάνοι οικ. 813
 Γρηγορακόγγονας Ιωάννης 812, 3
 Γρηγοριάδης Αθανάσιος 110, 115, 432, 453, 4, 586
 Γρηγόριος Ε΄ Πατριαρχής 23
 Γρηγόριος επίσκ. Κορώνης 104, 106, 222
 Γρηγόριος επίσκ. Μεθώνης 107, 109, 10, 112,
 116, 222, 387, 453, 511. 518, 521, 535, 539,
 40, 543,
 Γριβαίοι 339, 463, 4
 Γρίβας Αλέξης 518
 Γρίβας Θεόδωρος 275, 6, 338, 9, 389, 419, 463.
 571, 756
 Γρίβας Σταύρος 756
 Γριβογιώργος Ανδρέας 357
 Γυφτέας Δημήτριος (Σέλιτσα) 682
 Γυφτέας Θεόδωρος 645
 Δαγκλής Κίτσος 537
 Δαγκλής Παναγιώτης 364
 Δαγρές Αθανάσιος (Βρομόβρυση) 63, 71, 178,
 182, 656
 Δαγρές-Νταγρές Γιαννάκης (Αργολίδα) 165, 195,
 232
 Δαμηλάκος Γεώργιος (Μαυροβούνι) 804
 Δανεσής Γεώργιος 141
 Δανιήλ Κουλουφέκης επίσκ. Χαριουπόλεως 187,
 451, 673, 704, 725
 Δαρειώτης 419, 423, 536, 538, 611
 Δαρειώτης Αναστάσιος 661, 2, 674
 Δαρειώτης Γεώργιος 104, 5, 618
 Δαρειώτης Εμμανουήλ 63, 74, 105, 518
 Δαρειώτης-Μπακόπουλος Κολιός 289, 323
 Δαρειώτης Παναγιώτης 382, 491, 509, 527, 645
 Δασκαλιάνοι (Ριγανόχωρα) 771
 Δεκουλάκος Ηλίας (Λάγια) 813
 Δεληγιανναίοι 32, 41, 44, 234, 272, 357, 370, 375,
 396, 425, 427, 432, 437, 459, 462, 475, 810
 Δεληγιάννης-Παπαγιαννόπουλος Αναγνώστης
 202, 3, 229, 240, 374, 629
 Δεληγιάννης Θεοδωράκης 125, 148, 150, 240,
 374
 Δεληγιάννης Κανέλλος 12, 88, 102, 104, 121,
 123, 4, 5, 6, 7, 141, 2, 3, 147, 150, 153, 159,
 163, 4, 167, 8, 9, 170, 172, 174, 180, 191, 194,
 5, 6, 198, 9, 200, 1, 2, 204, 207, 226, 231, 2,
 4, 236, 7, 240, 272, 274, 276, 300, 319, 20, 1,
 337, 345, 369, 384, 397, 423, 454, 5, 6, 462,
 571, 586, 588, 590, 596, 598, 629, 656
 Δεληγιάννης Κωνσταντίνος έπαρχ. Λακεδαίμο-
 νος 403
 Δεληγιάννης Νικόλαος 141, 170, 172, 192, 205, 382
 Δεληγιάννης Πανάγος 207, 308
 Δερινή Ερρίκος (de Rigny) 591, 593, 610, 612,
 757, 768, 785, 6
 Δεμέστιχας Γιαννούζος (Ριγανόχωρα) 144, 748
 Δεσποτόπουλοι αδελφοί 130
 Δεσποτόπουλος Γεώργιος 259, 404, 410, 1
 Δευτέρ Κεχαγιάς 154
 Δημητρακάκος Θεόδωρος 695
 Δημητρακαράκος Γεώργιος (Καρβελάς) 557
 Δημητρακόπουλος Δ. Παναγιώτης 630
 Δημητράκος Γκριζάκος Ανδρέας 524
 Δημητράκος Γρηγόριος 683
 Δημητράκος Κ. 695
 Δημητράκος Στρατής 360
 Δημητράκος βλ. και Τρουπάκης
 Δημητράκος Δημητράκης (γαμπρός του Μούρτζι-
 νου) 377
 Δημητρίου Χατζηστεφανής 405, 553
 Δημητρόπουλος Ιωάννης έπαρχος Αρκαδίας
 390, 431

- Δημητρόπουλος Παναγιώτης 22, 449, 450
 Διαμαντάκος Γεώργιος (Γοράνοι) 739
 Διαμαντάκος Γεώργιος (Καρβελάς) 779
 Διαμαντάκος Γρηγόριος (Τσεροβά) 779
 Διαμαντάκος Δημήτριος (Γοράνοι) 739
 Διαμαντής Κωνσταντίνος 110
 Δικαίικος Βασίλειος 248
 Δικαίος Αναγνώστης 521, 537, 8, 566
 Δικαίος Γρηγόριος ή Παπαφλέσσας 22, 24, 27, 8, 31, 2, 3, 4, 5, 38, 9, 45, 48, 50, 1, 2, 54, 56, 60, 62, 3, 68, 9, 70, 1, 74, 5, 79, 82, 3, 86, 89, 103, 108, 117, 123, 124, 5, 6, 7, 141, 2, 147, 163, 155, 6, 165, 171, 207, 8, 9, 212, 221, 243, 252, 3, 318, 329, 346, 351, 356, 7, 359, 361, 363, 371, 373, 384, 397, 402, 404, 412, 3, 418, 9, 20, 21, 432, 436, 453, 4, 5, 6, 463, 468, 481, 483, 502, 532, 547, 8, 9, 551, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 560, 1, 2, 3, 4, 564, 566, 568, 570, 1, 2, 576, 609, 749, 817, 8, 821
 Δικαίος Δημήτριος 355, 422, 563, 566
 Δικαίος Νικήτας 165, 355, 384, 5, 395, 6, 418, 9, 421, 439, 454, 466, 505, 507, 8, 519, 538, 548, 558, 561
 Διπλαράκος Γεώργιος (Άγιος Νικόλαος) 742
 Δοκός Ιω. Νικόλαος (Υδραίος) 789
 Δοκός Σταμάτης 790
 Δουκάκη Κασσάνδρα χήρα Σταμάτη 89
 Δουκάκης 645
 Δουκάκης Πούλος 67
 Δουκάκης Σταμάτιος 83
 Δουκάκος Πωργάκης 726
 Δούκας Αδάμ 611
 Δούνας Εμμανουήλ 230
 Δουράκη-Ντουράκη οικ. 62, 122, 171, 228, 273, 286, 340, 348, 385, 388, 675, 760, 767, 805
 Δουράκης 103, 120, 1
 Δουράκης-Αθανάσιος 62, 102, 122
 Δουράκης-Αλέξανδρος 62, 206, 543, 627
 Δουράκης-Γεώργιος 62, 102, 119, 172, 264, 266
 Δουράκης-Δημήτριος 198
 Δουράκης-Κωνσταντής καπετάνιος 62, 122, 171, 2, 784
 Δουράκης-Κωνσταντίνος 206
 Δουράκης-Παναγιώτης 62, 102, 119, 122, 172, 379, 413, 4, 440, 546, 554, 662, 767, 804
 Δραγώνας Αναγνώστης 127
 Δραγώνας Δημήτριουλας 28, 127, 171
 Δραγώνας Κωνσταντίνος (Ζάκυνθος) 260, 649, 709, 724
 Δρακόπουλος Ανδρέας 258, 345, 381, 401, 2, 3, 4, 450
 Δρακόπουλος Σπύρος 404, 411
 Δράμαλης Μαχμούτ πασάς 13, 62, 115, 138, 201, 236, 238, 240, 259, 261, 272, 284, 287, 8, 9, 290, 1, 2, 3, 295, 6, 8, 300, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 310, 1, 314, 5, 6, 7, 8, 9, 322, 324, 331, 349, 360, 372, 383, 481, 529, 627, 820
 Δρίβας Γεώργιος (Μονεμβασία) 129
 Δρίβας-Ντρίβας Ευστάθιος (Πολυάραβος) 742
 Δρίβας-Ντρίβας Ηλίας 742-3
 Δρίβας-Ντρίβας Ιωάννης 743
 Δρίβας-Ντρίβας Ηλ. Νικόλαος 742, 3
 Ελμάζ μπέης (Αλβανός) 164
 Επίσκοποι
 Άνθιμος Έλους 141, 207, 231
 Άνθιμος Πλάτσης (1825) 451, 805, 808
 Δανιήλ Τριπόλεως 148, 369, 451
 Δανιήλ Χαριουπόλεως 187, 451, 673, 704, 725
 Διονύσιος Ρέοντος και Πραστού 260
 Γερμανός Παλαιών Πατρών 32, 41, 2, 3, 4, 82, 138, 199, 202, 204, 207, 209, 229, 233, 237, 267, 8, 285, 294, 300, 320, 326, 7, 357, 384
 Γερμανός Χριστιανουπόλεως 31
 Γρηγόριος Κορώνης 104, 106, 222
 Γρηγόριος Μεθώνης 107, 109, 110, 112, 116, 222, 387, 453, 511, 518, 521, 535, 539, 540, 543
 Θεοδώρητος Βρεσθένης 141, 154, 155, 170, 172, 192, 202, 207, 7, 226, 243, 344, 346, 384, 387
 Θεόκλητος Ανδρούβιστας (1821) 198, 264, 344, 451, 557, 805
 Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας 335
 Ιερεμίας Πλάτσης (1819) 264, 344
 Ιερεμίας ή Ιερώνυμος ή Ιωακείμ Μαλτσίνης 141, 451
 Ιωαννίκιος Μηλέας (1825) 451, 771, 805, 808
 Ιωσήφ Ανδρούσης 31, 65, 152, 225, 227, 242, 288, 346, 351, 570, 645
 Ιωσήφ Μηλαίας (1819) 344
 Ιωσήφ Μαΐνης (1825) 451
 Κύριλλος Καρουπόλεως (1819) 557, 748, 805, 808
 Κύριλλος Κορίνθου 151
 Μακάριος Σαμπατακάκης Λαγίας 264, 344, 557, 673, 748, 771
 Νεόφυτος Καρύστου 220, 246, 250
 Νεόφυτος Μαΐνης (1819) 264, 344
 Προκόπιος Κερνίκης 32, 41
 Προκόπιος Ανδρούβιστας 451

- Ευγενίδης Γεώργιος 404
 Ευμορφόπουλος Διονύσιος 159, 178, 799
- Ζαγοριανάκος Δ. (Τσεροβά) 701
 Ζαΐμης Ανδρέας 32, 345
 Ζαΐμης Ασημάκης 32
 Ζαλιμάκος Στεφ. Ιωάννης 140
 Ζαλιμάκος Στέφανος 701
 Ζαλούμης 97, 8, 415
 Ζαριφόπουλος Ανδρέας 259, 260
 Ζαριφόπουλος Παναγιώτης 29
 Ζάρκος-Ζαρκόπουλος Παναγιώτης 56, 58, 64, 75, 159, 470, 472
 Ζάρμπας Λάμπρος (Σουλιώτης) 278, 9
 Ζαρχάκος Θεόδωρος 26
 Ζαφειρόπουλος 143, 416, 535, 586
 Ζαφειρόπουλος Αναγνώστης 272
 Ζαφειρόπουλος Ιωσήφ 148, 150
 Ζαφειρόπουλος Κωνσταντίνος 155, 462, 542
 Ζαφειρόπουλος Παναγιώτης 146, 192, 374, 395, 534
 Ζαχαράκης Στρατής (Πάνιτσα) 742
 Ζαχαριάδης Χ. 269
 Ζαχαριάς (Βαρβιτσιώτης) 50, 84, 171, 575
 Ζαχαρόπουλος 423
 Ζαχαρόπουλος Ανδρέας 185, 575
 Ζαχαρόπουλος Θεόδωρος 395, 751, 2
 Ζαχαρόπουλος Σωτήρης 421
 Ζένος Ηλίας 99
 Ζένος-Ζενάκος Σταμάτης 99
 Ζερβάκος Κωνστίμπεης 580, 792
 Ζέρβας Βασίλειος (Σουλιώτης) 178, 9
 Ζερβέας Δημήτριος 122, 378, 8, 398, 717, 805
 Ζουμπουλάκης Γεώργιος (Κάμπος) 805
 Ζουρνταίν (πλοίαρχος) 326
- Hamilton βλ. Άμιλτον
 Huber Karl 296
 Humphreys W, H. 236
- Θανασάκος Γεώργιος (Βάθεια) 812
 Θανασάκος Ιωάννης » 812
 Θεάκος Ιωάννης (Μηλιά) 198
 Θεοδωρακάκος Μιχαήλ 134, 694
 Θεοδωράκος Μαυροειδάκος (Κούνος) 789
 Θεοδώρητος βλ. επίσκοπος Βρεσθένης
 Θεόκλητος Αλεπουδέας βλ. επίσκ. Ανδρούβι-
 στας
 Θεόκλητος ηγ. Μονής Αγ. Γεωργίου Λευκής Συ-
 κιάς 748
 Θεοφυλάκος Γιανανάκης 715
 Θεοχάρης καπ. 286
- Θεοχάρης Μιχαήλ 536, 649, 708, 710
 Θεοχαρόπουλος Σωτήριος 32, 39, 40, 147, 172
 Θερμισιώτης Ηλίας (Σπέτσες) 32, 39, 40, 147, 172
 Θωμάκος Γεώργιος 26
- Ιατρόπουλος Χ»Κυριάκος 132, 404
 Ιατρός Μ. 813
 Ιατρού Γεώργιος 283, 470, 1
 Ιγνάτιος Ουγγροβλαχίας βλ. επίσκοπος
 Ιερόθεος αρχιμανδρίτης (Τρίπολη) 192
 Ιερώνυμος Μαλτσίνης βλ. επίσκοπος
 Ιμπραήμ πασάς Αιγύπτους 9, 11, 2, 14, 5, 73, 84, 107, 137, 8, 140, 201, 236, 261, 316, 334, 347, 372, 383, 390, 398, 443, 470, 476, 479, 480, 1, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 492, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 501, 504, 512, 514, 522, 3, 525, 529, 531, 2, 3, 4, 544, 547, 8, 9, 552, 554, 557, 559, 561, 2, 564, 566, 570, 573, 577, 579, 580, 1, 3, 3, 585, 587, 8, 9, 90, 1, 2, 4,, 596, 600, 602, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 610, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 621, 624, 627, 630, 1, 3, 4, 5, 6, 640, 642, 644, 5, 6, 7, 8, 9, 650, 1, 2, 654, 656, 7, 8, 9, 660, 663, 666, 672, 3, 680, 682, 3, 685, 6, 688, 690, 1, 3, 4, 5, 7, 8, 701, 2, 4, 5, 6, 710, 713, 4, 716, 7, 720, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 732, 734, 5, 6, 8, 741, 2, 3, 4, 5, 6, 750, 757, 762, 3, 4, 6, 770, 775, 781, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 791, 2, 3, 800, 807, 820, 2, 3, 4
- Ίσκος Ανδρέας 275, 491, 497, 537, 630, 780
 Ισούφ αγάς (Σιλιχτάρης του Χουρσίτ) 278
 Ιωακείμ Μαλτσίνης βλ. επίσκοπος
 Ιωαννίκιος ηγ. Πιοντών 771
 Ιωβίκης Σταυράκης 148, 9, 225, 6
 Ιωσήφ Ανδρούσης βλ. επίσκοπος
- Καβαλιεράκης (Ηγεμονίες) 26
 Καβαλιεράκης-Φωκάς Γεώργιος 92, 692, 804
 Καβαλιεράκης-Αθανασάκος Δημήτριος 129, 440, 447, 460, 557, 815
 Καβαλιεράκης-Γεωργίβελος Θεόδωρος 695
 Καβαλιεράκης-Γρηγοράκης Κωνσταντίνος βλ. Γρηγοράκης
 Καβαλιεράκης-(Καβαλιεράς)-Κοσονάκος-Φωκάς Παναγιώτης στρατηγός 458-9
 Καβαλιεράκης (Καβαλιεράς)-Ντάτζος-Φωκάς Δημήτριος αντιστρατήγος
 Καβαλιεράκης-Φωκάς Ραβούλιας 322
 Καβαλιεράς Κωνστ 458
- Καβληδονάκος Παναγιώτης 812
 Καβουλάκος Μιχαήλ 322
 Καδής Αγίου Πέτρου 287

- Καϊμακάμης (τοποτηρητής του Χουραϊτί ο Κιοσέ Σαλήχ Μεχμέτ) 28, 30, 40, 151, 154, 156, 166, 225, 7, 9, 267, 8, 9
- Κακαβούλης Τζώρτζης (Γιάννιτσα) 564
- Κακάνης Κωνσταντίνος 310, 560, 564, 570
- Κακογιώργης βλ. Κριεζής
- Καλάγκας Διαμαντής 50, 109, 245, 6, 248
- Καλάγκας Μιχαήλ 695, 815
- Καλαμαράς Γεώργιος 268
- Καλαμαριώτης 645
- Καλαμαριώτης Δημήτριος 63, 273, 4, 420
- Καλαμαριώτης Κωνσταντίνος 440
- Καλαμογδάρτης 48, 607
- Καλαμογδάρτης Ανδρέας 149, 151, 363, 554, 566, 574, 576, 580, 584, 598, 9, 600, 606, 608, 756
- Καλαμογδάρτης Γεώργιος 360, 1
- Καλαμπόκης Γιάννης (Λάγια) 748
- Καλαμποκάκος (Λάγια) 813
- Καλαποθάκος Αντώνιος 248
- Καλαποθάκος Νικόλαος 284
- Καλαποθού Τζανετόνυφη 701
- Καλημέρης καπ. (Ψαριανός) 599
- Καλκαντάκης Δημήτριος 748
- Καλκαντής Γεώργιος 94, 399, 444, 5, 447, 450, 557, 628, 9, 747, 753, 447, 450
- Καλκαντής Δημ. Γεώργιος 447, 450
- Καλκαντής Μπακεζάκος Γεώργιος 445
- Καλκαντής-Χουρχάκος Γεώργιος 448
- Καλκαντής Δημήτριος 139, 264, 557, 621, 759
- Καλκαντής-Κατσούλιας Δημήτριος 28, 9, 130
- Καλκαντής-Κατσούλιας Ιωάννης 129
- Καλκαντής Παναγιώτης 447
- Καλκαντής Σταυριανός 29, 30, 259
- Καλλέργης Δημήτριος 517, 8
- Καλλέργης Κ. 516, 518
- Καλλίνικος παπα-Θεόδωρος (Γιάννιτσα) 156
- Καλογεράκος Γεώργιος 131
- Καλογερά αδελφοί 404, 409
- Καλογεράς Ηλίας 409
- Καλογεράς Παναγιώτης 130
- Καλογεράς Στέφανος 409
- Καλογερόγιαννης Ιωάννης (Λάγια) 139, 748
- Καμαρινέας Δημήτριος 441
- Καμαρινέας Παναγιώτης 645
- Κανακάκη οικ. 63, 422
- Κανακάρης Θάνος 185, 202, 205, 207, 241, 257, 8, 260, 286, 656
- Κανάρης Κωνσταντίνος 61, 140, 753, 772
- Καντακουζηνός Αλέξανδρος 129, 132, 3, 4, 139, 245
- Καπετανάκη οικ. Καπετανιάνοι, ή Χριστοδουλιάνοι 58, 60, 62, 86, 89, 103, 108, 110, 124, 228, 266, 269, 273, 286, 304, 311, 331, 2, 348, 358, 369, 377, 385, 6, 414, 560, 579, 580, 1, 598, 528, 9, 40, 1. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 652, 656, 661, 2, 675, 677, 688, 712, 760, 782, 805, 6, 810, 821, 2
- Καπετανάκη Γιαννού (χήρα Γιάννη) 611
- Καπετανάκης Νικ. Αθανασούλης 62, 283, 286, 458, 468, 9, 553, 566, 7, 8, 9, 570, 712, 800, 821
- Καπετανάκης-Γιαννέας Αντώνιος 542, 661, 2, 812
- Καπετανάκης Γεωργ. Βενετσάνος 77, 206, 645, 6, 662, 681, 689
- Καπετανάκης Δημήτριος-Κανερίνης 815
- Καπετανάκης-Πιερέας Γεώργιος 159, 661, 713
- Καπετανάκης Χριστ. Γεωργάκης καπ. 51, 60, 1, 2, 76, 77, 167, 170, 264,
- Καπετανάκης Χριστ. Γιάννης 76, 7, 264, 283, 286, 332, 3, 580,
- Καπετανάκης Γεωργ. Γιαννιός 264, 283, 286, 304, 309, 337, 646, 710, 1, 760, 1, 788
- Καπετανάκης Χριστ. Δημητράκης 296, 394
- Καπετανάκης Νικ. Ιωάννης 58, 108, 264
- Καπετανάκης Νικ. Μιχαήλ 58, 216, 235
- Καπετανάκης Γιαννέας Παναγιώτης 108, 139, 283, 331, 333, 367, 384, 5, 6, 439, 458, 460, 491, 504, 539, 542, 550, 561, 580, 582, 584, 677, 710, 760, 1, 763, 783, 788, 9, 790
- Καπετανάκης -Δημητρακάκης Παναγιώτης 62, 286, 296, 304, 627
- Καπετανάκης -Πιερέας Παναγιώτης 187, 8, 283, 458, 646, 710
- Καπετανάκης Χριστ. γέρο-Παναγιώτης 285, 6, 332, 557, 627, 8, 632, 645, 647, 649, 652, 654, 661, 674, 680, 682, 709, 710, 766, 7, 815
- Καπετανάκης Παν. Σταυριανός 58, 71, 102, 3, 117, 128, 156, 188, 197, 212, 214, 216, 264, 286, 302, 304, 5, 309, 310, 345, 418, 458, 491, 547, 559, 560, 1. 566, 642, 3, 5, 6, 654, 688, 763, 783, 793
- Καπετανάκης Γεωργ. Χριστόδουλος 35, 63, 76, 123, 125, 206, 222, 264, 266, 275, 305, 345, 370, 1, 379, 385, 432, 449, 458, 9, 502, 519, 546, 556, 559, 560, 572, 588, 607, 8, 645, 6, 7, 712, 741, 749, 758, 761, 766, 772, 787, 810, 814, 5
- Καπετανάκης βλ. Μαυρομιχάλης
- Καπετανάκος Δημήτριος (Ηγεμονίες) 26
- Καπετανέας Νικόλαος (Λαγκάδα) 381
- Καποδίστρια αδελφοί 763
- Καποδίστριας Αυγουστίνος 785
- Καποδίστριας Βιάρος 23, 800
- Καποδίστριας Ιωάννης 11, 16, 22, 3, 83, 102, 140, 148, 326, 331, 400, 582, 662, 717, 746,

- 749, 753, 757, 762, 768, 9, 770, 772, 774, 777, 8, 781, 2, 3, 786, 788, 9, 792, 794, 5, 6, 7, 8, 9, 800, 802, 804, 5, 808, 9, 813, 4, 5
- Καποράλε Βασίλειος 433
- Καπουτσινέας Πανάγος (Βαρούσι) 248
- Καρά Αλής 106, 221, 2, 3,
- Καραβάκος Κυριάκος (Οίτυλο) 280
- Καραβίτης Αθανάσιος 338
- Καραϊσκάκης Γεώργιος 340, 491, 497, 506, 7, 8, 510, 1, 520, 1, 2, 525, 527, 532, 3, 4, 5
- Καρακασσώνη οικ. (Πολυάραβος) 732
- Καρακασσώνης Παναγιώτης 731, 742, 3
- Καρακατζίλης Κυριάκος 536
- Καρακατσάνης Γκίκας 462
- Καρακίτσος Ιωάννης (Κατσαρού) 71, 159
- Καρακίτσος βλ. Φελούρης
- Καραλιάς Σπύρος 75
- Καραμάνος Δημήτριος 141
- Καραμεραίοι (Γαστούνη) 159
- Καραμπατάκος Παναγιώτης 805
- Καραμπάτος Π. Ευστράτιος (Μηλιά) 499
- Καραμπάτος Ηλίας (Μέζαπος) 140
- Καραμπουρνιώτης Α. 206
- Καρανάκας Θεόδωρος 441
- Καράπαυλος 440, 501
- Καράπαυλος Ηλίας 591
- Καράπαυλος Ιωάννης 104, 389, 428, 461, 492, 3, 507, 551
- Καρατάσος (οπλρχηγός) 275, 452, 491, 505, 510, 535, 537, 8, 540, 547, 8, 9, 821
- Καρατζάς Παναγιώτης 42
- Καρβούνης Παναγιώτης (Μαλτσίνα) 742
- Κάργας Γεώργιος 524
- Καρνιαρίνα Μαρία 248
- Καρνιαρίνης Γιώργος 248
- Καρπενισιώτης Αθανάσιος 25
- Καρπεσιώτης Αναγνώστης 268
- Καρύγιαννης Αθανάσιος 219, 221, 296, 7, 8, 9, 300, 303, 306, 7, 8, 314, 368
- Καρύγιαννης Γεώργιος 296, 304
- Κασμούλης Νικόλαος 302, 306, 311, 496, 778,
- Κασσάκος Μιχαήλ (Νεοχώρι Πασσαβά) 804
- Κασσιματόπουλος Δημήτριος (Βαχός) 811
- Κασσίμης Βρεττός 813
- Καστόρης Καλλίνικος 260
- Κατζικάκης-Ξανθάκης Παναγιώτης βλ. Ξανθάκης
- Κατζομάτης Θεόδωρος 812
- Κατριβάνος Παναγιώτης 178
- Κατσαϊτης-Κατζαϊτης Αναστάσιος 382, 464, 5, 6, 7, 472,
- Κατσανός Ιωάννης (αδελφός Σαλαφατίνου) 63, 173, 177, 8, 182, 3, 188, 219, 221, 253, 274, 5, 286, 316, 318, 346, 367, 372, 389, 391, 414, 445, 779
- Κατσανάκος βλ. Γρηγοράκης
- Κατσαρός Αθανάσιος 110
- Κατσαρός Αναστάσιος 387, 432, 475, 571
- Κατσαρός Σπύρος (Σπέτσες) 790
- Κατσουλάκος Δημήτριος 280
- Κατσουλέντης Γρηγόριος 404
- Κατσούλης Ιωάννης 132
- Κατσώνης Λάμπρος 69, 717
- Κετσέας Βενετσάνος 339
- Κετσέας Γιαννάκης 108, 112
- Κεφάλας Παναγιώτης 52, 63, 69, 71, 74, 89, 103, 124, 5, 143, 153, 159, 172, 176, 178, 182, 207, 231, 253, 309, 310, 369, 370, 384, 5, 416, 418, 421, 426, 439, 529, 538, 548, 559, 560, 1, 563, 4, 6, 7, 8, 570, 1
- Κεχαγιάς του Χουρσίτ (Μουσταφάμπεης) 132, 164, 5, 6, 7, 170, 172, 3, 176, 179, 180, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 190, 1, 2, 3, 197, 211, 226, 7, 237, 252, 267, 8, 9, 278
- Κεχαγιάς του Ιμπραήμ 615, 661, 664, 666, 690, 1, 762, 3, 4
- Κιαμήμπεης (Κορίνθου) 154, 221, 252, 3, 4
- Κιζαρμαίοι (Τουρκοβαρδουσιώτες) 334
- Κιοσέ Μεχμέτ (Τούρκος στρατηγός) 164, 170, 190, 1, 4, 211, 216, 7, 8, 9, 220, 267
- Κιοσέ Σαλήχ Μεχμέτ πασάς βλ. Καΐμακάμης του Χουρσίτ
- Κιουταχής Μεχμέτ Ρεσίτ 335
- Κιτριναραίοι 61, 385
- Κιτρινάρης Αλέξανδρος 102, 119, 280, 283, 286, 388, 787, 805
- Κίτσιος Γεώργιος 335
- Κλαδάς Κορκόδειλος 69
- Κλάδος Ιωάννης 434
- Κοβερνάντης 208
- Cockerell C. R. 17
- Κοζομπολάκος Πατρίκιος (Βαχός) 738
- Κοζομπόλης Νικόλαος 645
- Κουλάκος Α. 694
- Κοκκινάκης Δημήτριος 716
- Κοκκίνης Ιωάννης 353
- Κοκκίνης Κωνσταντής (Μυστράς) 812
- Κοκκίνης (Μπουλούκιμπασης) 56
- Κοκοράκης Αναγνώστης 406
- Κόκκος Νικόλαος 353
- Κολανδρούτσος-(Ανδρούτσος) Αναστάσιος 108, 110, 112, 3, 222
- Κολάρας Αντώνιος 145

- Κολιόπουλος βλ. Πλαπούτας
Κολοκοτρίνης Χριστόδουλος (Μικρ. Μαντίνεια) 570
Κολοκοτρώνης Αντώνιος 157, 159, 316
Κολοκοτρώνης Απόστολος 157, 309, 629
Κολοκοτρώνης Γιαννάκης 385
Κολοκοτρώνης Θεόδωρος 12, 3, 4, 19, 26, 28, 33, 35, 51, 2, 60, 1, 2, 66, 70, 1, 2, 3, 5, 78, 84, 5, 6, 7, 8, 9, 90, 1, 95, 99, 101, 2, 3, 117, 8, 9, 120, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 141, 2, 3, 4, 146, 150, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 160. 2, 3, 4, 7, 8, 9, 170, 1, 2, 4, 6, 7, 9, 180, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 190, 193, 4, 5, 6, 8, 9, 201, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 210, 1, 221, 228, 9, 230, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 240, 1, 3, 4, 252, 3, 260, 264, 272, 3, 277, 284, 286, 292, 294, 5, 6, 299, 300, 302, 307, 312, 3, 5, 6, 8, 9, 320, 1, 2, 3, 5, 6, 341, 344, 5, 347, 356, 7, 8, 368, 9, 370, 1, 3, 4, 5, 7, 8, 380, 383, 4, 5, 6, 7, 8, 395, 6, 7, 405, 415, 6, 8, 9, 427, 432, 437, 455, 6, 459, 460, 2, 3, 475, 477, 485, 489, 547, 566, 7, 571, 2, 4, 5, 6, 7, 9, 580, 3, 4, 5, 588, 590, 593, 596, 7, 8, 9, 600, 603, 611, 616, 622, 3, 4, 630, 632, 638, 640, 644, 647, 452, 654, 5, 6, 7, 663, 676, 678, 9, 680, 682, 698, 712, 720, 745, 750, 1, 756, 760, 1, 2, 3, 783, 785, 802, 818, 9, 820, 1,
Κολοκοτρώνης Θ. Ιωάννης-Γενναίος 14, 50, 73, 172, 185, 233, 239, 274, 5, 295, 395, 573, 575, 585, 6, 588, 590, 596, 598
Κολοκοτρώνης Θ. Πάνος 212, 221, 292, 295, 6, 300, 2, 4, 5, 6, 8, 315, 325, 375, 395, 6, 7. 454, 460, 529
Κολοκούμπαρος Γεώργιος 645
Κολοκούρης Γ. 695
Κολομπακέας Πιέρος 645
Κονομάκος Αναστάσιος 787
Κονομάκος Μιχαήλ 694
Κονομάκος Νικόλαος 283, 804
Κοντάκης Αναγνώστης 141, 143, 146, 155, 166, 185, 192, 197, 300
Κοντογιάννης Μήτσος 491, 533, 537
Κοντράφος Γ. 694
Κοπανίτσας Αναστάσιος 100, 233
Κόρμας Ηλίας (Κεφαλληνού) 563
Κορνήλιος Αναστάσιος 75, 331, 344, 447, 8
Κορνήλιος Διονύσιος 201
Κορνήλιος Ιάκωβος 311, 333, 361, 631, 2, 659, 667, 8, 671, 674, 680, 682, 684, 687, 699, 708, 9, 812
Κορομηλάς Γεώργιος 22
Κορφιιάτης Νικόλαος 620
Κορφιωτάκης Ιωάννης 471, 474, 551, 573
Κορφιωτάκης Νικόλαος 470, 1, 473, 4
Κορωναιάκης Γεώργιος 138
Κορωναιάκης Ιωάννης 138
Κορωναιάκης Στέφανος 138
Κορωναίος Θεόδωρος 789
Κοσμάκης 404
Κοταράκος Νικολής 749
Κοτζιάς Κωνσταντίνος 812
Κοτσώνης Ιωάννης (Μεγ. Μαντίνεια) 570
Κουβατζάκος Γιάννης 812
Κουβατζάκος Μιχαήλ 812
Κουβατζιάνοι (Κιππούλα) 811
Κουβελάκης Ηλίας 286
Κουγιάς Σωτήριος 29, 149, 152, 232
Κουκούτσης Νικόλαος 763, 789
Κουλάκος-Κούλης Βασίλειος (Τόμπρα) 276
Κουλουμπάκης παπα-Γρηγόριος 31, 673
Κουμανιώτης Σταμάτιος 42
Κουμεντάκος Αριστομένης 42
Κουμεντάκος-Ασημάκης Θεόδωρος (Νόμια) 122, 322
Κουμουδής Νικόλαος 524
Κουμουνδουράκη οικ.-Κουμουνδουριάνοι 60, 62, 75, 89, 103, 123, 4, 228, 269, 273, 286, 304, 366, 379, 385, 418, 421, 439, 469, 558, 608, 661, 713, 760, 805
Κουμουνδουράκης Αθανασούλης 77, 86, 108, 116, 266, 273, 332, 4, 344, 348, 366, 381, 399, 420, 426, 436, 439, 455, 458, 469, 470, 1, 3, 4, 580, 599, 608, 632, 649, 654, 659, Κουμουνδουράκης Αλέξανδρος 29, 30, 48, 259, 445, 469,
Κουμουνδουράκης Ανδρέας 62, 662
Κουμουνδουράκης Γαλιάνης-Σπύρος 58, 108, 139, 159, 264, 283, 4, 5, 6, 309, 337, 8, 9, 345, 353, 4, 5, 6, 7, 8, 388, 399, 428, 439, 440, 1, 2, 453, 4, 5, 7, 8, 461, 2, 4, 469, 490, 546, 556, 7, 9, 599, 605, 607, 631, 652, 655, 662, 666, 7, 674, 5, 69-, 710, 766, 7, 771, 783, 805 Κουμουνδουράκης Δημήτριος Ανδρ. 647
Κουμουνδουράκης Θεόδωρος, 366, 469
Κουμουνδουράκης Ιωάννης 345, 358, 9,
Κουμουνδουράκης Παναγιώτης 110
Κουμουνδουράκης Παναγιώτμπης 358, 435, 469, 792
Κουμουντουρέας Βασίλειος (Λαγκάδα) 339
Κουμουσιώτης Αντώνιος 193, 292, 304, 5, 308, 493, 498,
Κουντουράκος Κωνσταντίνος 695
Κουντουριώτης Γεώργιος 67, 311, 319, 341, 358, 9, 375, 378, 384, 5, 6, 7, 8, 390, 392, 394, 5, 6, 7, 8, 9, 404, 5, 409, 414, 418, 420, 425, 427, 430, 433, 5, 437, 8, 444, 449, 453, 455, 457,

- 8, 460, 1, 2, 3, 468, 9, 475, 478, 9, 481, 2, 488, 9, 490, 492, 503, 508, 9, 510, 1, 514, 517, 8, 9, 520, 1, 2, 525, 6, 7, 532, 3, 536, 7, 9, 544, 5, 6, 7, 550, 554, 571, 3, 4, 5, 582, 584, 595, 597, 606, 611, 632, 686, 706, 7, 750, 1, 3, 757, 795, 6, 7, 800, 803, 820, 827
- Κουντουριώτης Λάζαρος 311, 383, 398, 425, 430, 434, 436, 477, 479, 573, 574, 601, 629
- Κουρκουτάς Δημήτριος 645
- Κουρκουτάς Παναγιώτης 645
- Κουρκουτάς Τζανέτος (Σέλιτσα) 188
- Κουρούμαλος Σπύρος (Μικρ. Μαντινεία) 570
- Κουσελάς-Παλιβέας Αναγνώστης (Καρέα) 683
- Κούσουλας-Γερακαράκης Παναγιώτης 790
- Κουταλίδη οικ. 521
- Κουτήφαρης Τζαν. Δημήτριος 221, 322
- Κουτήφαρης Τζαν. Κωνσταντίνος 772, 805
- Κουτήφαρης Δημ. Πέτρος 63, 254, 674, 5, 6, 8, 691, 2, 694, 5, 6, 738
- Κουτούφαρης Τζανέμπης 49, 296, 330, 358, 579, 792,
- Κουτουμάνος παπα-Πολυζώης 66, 676
- Κουτράκος Αντώνιος (Καρβελάς) 779
- Κουτράκος Γιάννης (Βαχός) 748
- Κουτράκου οικ. βλ. Μαυρομιχάλης
- Κουτρή Θεόδωρος (Γιάννιτσα) 564
- Κούτρος Γαλάνης (Γιάννιτσα) 564
- Κούτσης Γ. Νικόλαος 336
- Κουτσιούκης Αλέξης 537
- Κουτσουλιέρι οικ. 138, 694
- Κουτσουλιέρης Αναστάσιος 138
- Κουτσουλιέρης Γρηγόριος 138
- Κουτσουλιέρης Νικόλαος 246, 252, 701
- Κόχραν 749, 765
- Κρεββατάς Παναγιώτης 31, 97, 100, 192, 229, 237, 253, 292, 305, 308, 338 348, 401
- Κρεστενίτης Ιωάννης 353, 4, 5
- Κρεστενίτης Λυκούργος 560, 691
- Κριεζής-Κακογιώργης Γεώργιος 533
- Κριεζιώτης Νικόλαος 248, 250
- Κρικάκος Δημήτριος 804
- Κυβελάκος Τζανέτος 25
- Κυβελαιοί-Στρατάκηδες 86, 89, 219, 226, 348, 385
- Κυβέλος Αναστάσης 62, 674
- Κυβέλος Βενετσάνος 62, 674
- Κυβέλος Γεώργιος 42
- Κυβέλος Ηλίας 62, 286, 663, 672
- Κυβέλος Ιωάννης 804
- Κυβέλος Κωνσταντίνος 62
- Κυβέλος Πανάγος 51, 62, 76, 87, 266, 345, 377, 8, 9, 406, 413, 4, 449, 458, 546, 556, 7, 559, 632, 649, 663, 681, 685, 709, 710, 795, 804, 806, 808
- Κυβέλος Στράτης 62
- Κυπαρίσσης Δικαίος (Βαχός) 678
- Κυπαρίσσης Κωνσταντίνος 811
- Κυριακόπουλος Γ. Δ. 391
- Κυριακός-Κωνσταντινάκης Αθανάσιος 31, 54, 63, 68
- Κυριακός Δ. Αθανάσιος 63, 75
- Κυριακός Ιω. Αθανάσιος 159, 170, 172, 178, 339
- Κυριακός Κ. Αθανάσιος-Βαλιτέτσι
- Κυριακός-Κ. Ιωάννης (δήμαρχος Καλαμάτας) 36, 57, 64, 5, 75, 78, 83
- Κυριακός-Π. Ιωάννης 56, 75
- Κυριακός-Κ. Καμαρινός 22,
- Κυριακός-Π. Κωνσταντίνος 65, 76, 577, 608
- Κυριακός Ιω. Κωνσταντίνος
- Κυριακός-Ιω. Πανάγος 31, 65, 152, 225, 227
- Κυριακός-Χ»Γιαννούλης 57
- Κυριακούλακης Δημήτρης 524
- Κυριζόπουλος Χρυσανθάκης 40, 142
- Κύριλλος Ηγουμ. Προφ. Ηλίας Καλαμάτας 56
- Κωλέττης Ιωάννης 205, 242, 258, 298, 375, 492, 496, 7, 504, 505, 531, 544, 797, 604
- Κωστάκος Γερακάρης (Λάγια) 748, 904
- Κωνσταντάκος Νικολής 695
- Κωνσταντάκος Π. 695
- Κωνσταντάς Ιωακείμ 361, 632, 459, 667, 8, 674, 682, 684, 687
- Κωνσταντίνος Δημήτριος (Βαρούσι) 63, 235
- Κωνσταντινίδης-Βυζάντιος Δημήτριος 442, 493, 4. 502
- Κωνσταντόπουλος Ιωάννης (Ζυγός) 740
- Κωνσταντόπουλος Κωνσταντίνος 100
- Λαγανάκος Ν. 694
- Λαγάνης Μ. Ιωάννης 695
- Λαδόπουλος Γεώργιος 720
- Λαζάρου Ν. Ιωάννης 242
- Λαλεχός Γεώργιος 621
- Λαλεχός Νικόλαος 621
- Λάμπρου Ν. Γεώργιος 186
- Λάμπρου Ν. Δημητράκης 707
- Λασπίτης (Μεσολόγγι) 790
- Λαχανάς Δημήτριος (Κορώνη) 789
- Λαχανάς Νικόλαος 492
- Λαχανάς Κωνσταντίνος 101. 106, 222
- Λεάκος Παύλος 339
- Λεβίδης Σταμάτιος 518
- Λεβιδιώτης-Νικολάου Αλέξης 289, 290, 323
- Λεκκιάνοι οικ. 131
- Λεπενιώτης (Γεώργιος) 250

- Λιακάκης Γαλάνης (Γιάννιτσα) 564
 Λιακάκος Χριστόδουλος 731
 Λιακάς Ιωάννης (Πλάτσα) 743
 Λιακέο οικ. 415
 Λιάνης Γεώργιος 748
 Λιανός Γ. Αναστάσιος 788
 Λιανός Δ. 55
 Λιανός-Λιανέας Παναγιώτης (Κάμπος) 570, 683
 Λιαράκος Ιωάννης (Κοίτα) 682, 3
 Λιμπεράκης 387
 Λιμπέρης Δημήτριος (Λάγια) 683
 Λιμπερόγγονας Πέτρος 134
 Λιμπερόγγονας Σαμπάτης 134
 Λιμπερόπουλος Κ. 371
 Λιναράκος Μιχαήλ 439
 Λιναράκος Νικόλαος (Μαυροβούνι) 804
 Λιναράς Μιχάλης 621
 Λιούνης Ν. 730
 Λιουνίτσα σύζ. Ευσταθ. Σταθάκου 730
 Λογοθέτης (από Σαντορίνη) 349
 Λογοθέτης Απόστολος (Τσιρίγο) 811
 Λογοθέτης Γεώργιος 689
 Λογοθέτης Θεόδωρος 911
 Λογοθέτης Ιωάννης (Λειβαδιά) 241
 Λογοθέτης-Αλεξίου Πανάγος (Καλαματα) 75, 78, 607
 Λογοθέτης-Τσαουσέας Ιωάννης (Γαϊτσές) 31, 54, 68, 83, 331, 333, 337, 345, 379, 384, 772
 Λόντος Αναστάσιος 448, 463
 Λόντος Ανδρέας 32, 41, 2, 44 72, 172, 200, 202, 337, 345, 357, 362, 384, 386, 388, 396, 7, 427, 432 437, 450, 454, 459, 475, 573, 596, 7
 Λόντος Νικόλαος 375
 Λουρεντζέας Παναγιώτης 758
 Λυκουρέζος Ηλίας 64, 65
 Λυτζέρης Δημήτριος (Πρίτσα Μελιτίνης) 742
- Μαγουλιανίτης Παναγιώτης 320
 Μαιζών Μαρχίων 774, 786
 Μαίτλαντ Θωμάς 29, 106, 259
 Μακρής Δημήτριος 336, 338
 Μακρής Σπύρος (Βρομόβρυση) 182
 Μακρής Χρήστος 780
 Μανιατέας Παναγιώτης 122
 Μανουσάκης Αναγνώστης 412
 Μανουσάκης Ν. Δημήτριος 492, 505, 9, 526, 7, 554, 566, 574, 576
 Μανούσος Παναγιώτης 316
 Μαντζάκος Μαυροειδής 286
 Μανώπουλος Ηλίας (Μεγ. Μαντίνεια) 570
 Μαραθέας Θεοδωρής (Μπίλιοβα) 805
 Μαραμπούτης (Κυπαρισσία) 179, 181
- Μαραμπούτης Αναγνώστης 435, 6,
 Μάρκου Αντώνιος 352, 472
 Μάρκου Νικ. Αντώνιος 380
 Μαρτάκη οικ. 789
 Μαρτζελάκος Πανάγος 748, 804, 811
 Μασουρίδης 71
 Μάστρακας Σταμάτης 445
 Ματάλας Δημήτριος 100
 Ματαράγκας Γεώργιος (Γιάννιτσα) 564
 Ματεάκης Βασίλης 139, 682
 Μαυρίκος Γεωργιάς 377
 Μαυρίκος Πούλος 108, 116, 433, 5, 6, 7, 608, 710, 791, 810
 Μαυροβουινιώτης Βάσσος 246, 452, 455, 460, 492, 496, 7, 500, 504, 514, 517, 523, 533, 537, 547
 Μαυροκορδάτος Αλέξανδρος 13, 241, 243, 253, 257, 261, 271, 274, 276, 7, 335, 6, 345, 6, 370, 374, 5, 384, 460, 475, 479, 503, 521, 533, 535, 6, 540, 1, 2, 544, 546, 7, 632
 Μαυρομιχάλαϊνα Φωτεινή Πετρομπήσα 408, 611
 Μαυρομιχάλη οικ.-Μαυρομιχαλαίοι 9, 11, 49μ 61, 113, 143, 163, 195, 198, 9, 209, 219, 225, 236, 244, 5, 258, 269, 298, 308, 370, 322, 331, 340, 366, 372, 376, 7, 8, 9, 384, 5, 7, 9, 392, 395, 6, 7, 8, 9, 408, 418, 9, 420, 428, 444, 5, 9, 451, 463, 468, 552, 558, 611, 624, 6, 646, 661, 2, 690, 2, 702, 721, 2, 734, 751, 2, 760, 1, 772, 780, 1, 787, 8, 790, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 800, 1, 2, 3, 4, 5, 811, 814
 Μαυρομιχάλης-Βοϊδής Νικόλαος 285, 375, 388, 399, 404, 5, 6, 7, 420, 1, 2, 6, 7, 439, 440, 458, 554, 787, 804
 Μαυρομιχάλης-Βοϊδής Πιέρος 61, 91, 102, 3, 119, 120, 1, 2, 283, 284, 5, 299, 304, 308, 311, 345, 367, 379, 380, 385, 7, 8, 410, 417, 428, 439, 454, 5, 8, 460, 1, 6, 7, 8, 483, 491, 504, 557, 8, 9, 562, 3, 4, 7, 570, 800, 821
 Μαυρομιχάλης-Γεωργακάκος Αντώνιος 682, 698
 Μαυρομιχάλης-Γιαννουζάκος Νικόλαος 683, 698
 Μαυρομιχάλης-Καπετανάκης Πιέρου Αντώνιος 57, 61, 64, 5, 71, 78, 94, 104, 143, 172, 184, 5, 6, 192, 193, 221, 228, 248, 283, 301, 304, 309, 310, 348, 352, 3, 363, 366, 381, 388, 9, 390, 1, 411, 428, 9, 438, 470, 474, 504, 507, 567, 584, 630, 654, 692, 758, 766, 7, 8, 789, 790
 Μαυρομιχάλης-Καπετανάκης Πιέρου Ιωάννης-Κατσίης 51, 58, 61, 67, 76, 77, 105, 134, 139, 140, 178, 264, 282, 3, 340, 379, 390, 394, 398, 406, 413, 4, 418, 427, 459, 460, 1, 469, 478, 9, 483, 491, 493, 4, 5, 500, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 9, 510,

- 518, 522, 525, 6, 530, 534, 5, 6, 539, 598, 610, 1, 632, 649, 652, 661, 671, 750, 753, 781, 788, 9, 794, 5
- Μαυρομιχάλης Κατσάκος Γερμανός 61
- Μαυρομιχάλης Κατσάκος Ηλίας 139, 304, 309, 322, 3, 529, 537, 566, 596, 598, 661, 672, 677, 724, 734, 740, 768
- Μαυρομιχάλης-Καπετανάκης Πιέρου Κυριακούλης 20, 60, 1, 71, 86, 88, 90, 92, 94, 97, 8, 9, 101, 103, 117, 127, 129, 141, 3, 4, 5, 150, 153, 158, 9, 160, 163, 172, 3, 6, 7, 8, 180, 184, 186, 8, 9, 195, 6, 7, 202, 214, 224, 229, 233, 4, 237, 9, 245, 6, 8, 253, 269, 274, 6, 7, 8, 9, 280, 282, 347, 676, 7, 793, 819, 820
- Μαυρομιχάλης-Καπετανάκης Πιέρου Κωνσταντίνος 12, 61, 127, 8, 139, 146, 166, 170, 172, 175, 192, 212, 228, 238, 9, 240, 258, 264, 283, 285, 308, 337, 345, 347, 8, 355, 361, 373, 4, 372, 3, 382, 3, 389, 390, 394, 5, 7, 414, 418, 428, 457, 460, 468, 536, 558, 567, 576, 7, 686, 6, 8, 590, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 610, 616, 621, 2, 3, 4, 5, 630, 690, 692, 696, 7, 9, 700, 702, 3, 750, 1, 2, 757, 778, 9, 780, 1, 791, 793, 796, 821
- Μαυρομιχάλης-Καπετανάκης Πιέρου Πετρόμπεης 16, 19, 22, 3, 4, 28, 30, 31, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 41, 44, 5, 6, 47, 8, 9, 50, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 60, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 70, 1, 2, 4, 5, 6, 9, 80, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 90, 1, 2, 4, 9, 101, 2, 4, 113, 131, 2, 5, 138, 9, 140, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 150, 2, 3, 4, 5, 6, 167, 170, 171, 181, 195, 200, 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 210, 221, 4, 5, 6, 7, 9, 234, 6, 238, 241, 2, 3, 4, 6, 7, 250, 252, 3, 259, 260, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 270, 1, 2, 3, 4, 280, 3, 4, 5, 6, 7, 292, 4, 296, 300, 1, 305, 6, 8,, 312, 5, 6, 8, 9, 320, 1, 2, 5, 7, 8, 9, 332, 335, 7, 8, 9, 340, 341, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 350, 2, 356, 8, 360, 1, 2, 3, 366, 369, 370, 1, 374, 5, 6, 7, 8, 9, 380, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 392, 3, 4, 5, 6, 7, 400, 1, 3, 4, 7, 8, 9, 411, 3, 4, 5, 8, 9, 420, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 430, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 440, 444, 5, 7, 8, 450, 461, 2, 3, 468, 9, 476, 512, 527, 8, 9, 530, 1, 5, 6, 546, 7, 8, 551, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 560, 1, 566, 7, 8, 574, 5, 6, 7, 8, 9, 580, 1, 2, 3, 4, 5, 597, 8, 9, 600, 1, 2, 3, 6, 9, 610, 1, 2, 5, 618, 9, 620, 625, 6, 7, 8, 9, 632, 670, 681, 685, 689, 697, 702, 3, 4, 7, 712, 724, 747, 751, 3, 760, 2, 770, 780, 787, 789, 791, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 800, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 817, 8, 9, 820, 1
- Μαυρομιχάλης Πετρόμπεη Αναστάσιος 31, 38, 54, 61, 134, 148, 151, 166, 225, 227, 231, 304, 325, 6, 332, 352, 408, 410, 1, 2, 4, 499, 500, 1, 557, 661, 2, 666, 7, 6724, 5, 681, 699, 763, 4, 794, 810, 817
- Μαυρομιχάλης Πετρόμπεη Γεώργιος 48, 54, 61, 139, 195, 197, 234, 267, 8, 9, 273, 283, 285, 289, 301, 304, 5, 6, 8, 9, 315, 323, 4, 6, 7, 362, 3, 371, 387, 8, 405, 407, 410, 414, 416, 427, 8, 437, 460, 462, 510, 517, 8, 529, 534, 550, 1, 2, 3, 573, 583, 606, 7, 9, 610, 1, 3, 4, 5, 6, 620, 1, 3, 628, 9, 634, 657, 8, 661, 2, 672, 674, 680, 1, 2, 698, 9, 707, 714, 722, 4, 6, 734, 736, 740, 742, 754, 5, 781, 790, 794, 5, 811, 814, 817, 8, 820
- Μαυρομιχάλης Πετρόμπεη Δημήτριος 285, 740, 742
- Μαυρομιχάλης Πετρόμπεη Ηλίας 20, 31, 34, 50, 56, 7, 8, 61, 71, 86, 88, 91, 102, 3, 117, 8, 120, 123, 4, 6, 7, 141, 2, 4, 146, 150, 153, 157, 159, 163, 171, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 184, 186, 195, 6, 7, 212, 4, 6, 7, 8, 9, 220, 1, 225, 243, 4, 5, 6, 7, 8, 250, 1, 2, 3, 347, 366, 369, 793, 820
- Μαυρομιχάλης Πετρόμπεη Ιωάννης 61, 143, 153, 170, 172, 3, 178, 195, 219, 234, 264, 285, 304, 5, 6, 8, 331, 3, 4, 382, 396, 406, 7, 8, 410, 428, 431, 444, 449, 458, 461, 2, 473, 502, 510, 514, 5, 6, 529, 530, 600, 649, 650, 654, 659, 667, 67-, 674, 708, 709710, 749, 788, 811
- Μαυρομιχάλης-Καπετανάκος (Κάβαλος) Γεώργιος 692, 790, 804
- Μαυρομιχάλης-Καπετανάκος-Κυριακούλακος (Κάβαλος) Μιχαήλ 235
- Μαυρομιχάλης-Κουτράκος Ευστράτιος 368
- Μαυρομιχάλης-Κουτράκος-Κυριακούλης 61, 76, 108, 9, 127, 144, 5, 359, 365, 379, 406, 413
- Μαυρομιχάλης-Κουτράκος Κωνσταντίνος 127, 283, 5, 368, 414
- Μαυρομιχάλη-Κουτράκου οικ. 694
- Μαυρομιχάλης-Πιεράκος Κωνσταντίνος 58, 61, 71, 108, 9, 110, 1, 2, 3, 5,
- Μαυρομιχάλης-Πιεράκος Νικόλαος 104, 108, 277, 8, 280, 282, 3, 5, 367, 407, 490, 557, 602, 661, 2, 674, 705,
- Μαυρομιχάλης-Παναγάκης 360, 1, 2, 363
- Μαυρομιχάλης Δ. Μιχαήλ (Κουτσοπόδι) 285, 304
- Μαυρομιχάλης Δ. Παναγιώτης 304
- Μαυρομιχάλης-Ροδιτάκος Κωνσταντίνος 285, 368
- Μαυρομιχάλης-Ροδίτης Ιωάννης 105, 8, 9, 264, 253, 283, 323, 490, 524, 535, 602, 628, 9, 632, 692, 708, 747, 9, 821,
- Μαυρουδής Νικόλαος 104
- Μαυρουδής Κωνσταντίνος 441

- Μειμέτης 728
 Μελάκος Γιάννης (Λάγια) 748
 Μελάς Μούγιος 134, 811
 Μελετόπουλος 680
 Μελετόπουλος Εμμανουήλ (Μυστράς) 810
 Μελετόπουλος Μανώλης (Νησί) 381
 Μελισσηνοί αδελφοί 69
 Μενουδάκης Πέτρος 122, 280, 695
 Μέξης Χ' Παναγής 140
 Μερμηγκέας (Κάμπος) 338
 Μεσίγκλης Θεόδωρος (Νόμια) 63
 Μεταξάς Ανδρέας 326, 7, 345, 7, 375, 8, 594, 611,
 Μεταξάς Κ. 140, 349, 350, 1, 591,2
 Μέττερνιχ 287, 327
 Μεχμέτ πασάς Κακλαμάνης 271
 Μηλαΐτης Μαρκίης 754
 Μητροπέτροβας (Μήτρος Πέτροβας) 52, 63, 69,
 71, 4, 103, 124, 143, 153, 159, 162, 172, 178,
 181, 2, 419, 521, 3, 4, 475, 529, 571, 585, 818
 Μητροπολίτες
 Βαβρήλ Φραγκούλης Ζαρνάτας 264, 450, 1,
 557, 607, 645, 673, 784, 798, 805,
 Γεράσιμος (Γεώργιος) Παγώνης Αργολίδος
 344, 376, 407, 410, 1, 447557, 762
 Διονύσιος Σασανάς Σπάρτης 798
 Χρυσάνθος Παγώνης Μονεμβασίας και Καλα-
 μάτας 28, 31
 Μιαούλης Ανδρέας 271, 2, 554, 616
 Μιχαλακάκης-Μιχαλακέας Ηλίας 360
 Μιχαλακάκου οικ. 730
 Μιχαλάκης Γ. (Κυνουρία) 129
 Μιχαλακιάνοι οικ. (Λάγια) 713
 Μιχαλάκος Γιάννης 789
 Μιχαλάκος Κ. 695
 Μιχαλεάκος Βασίλης 536
 Μιχάλης Γ. Μιχαήλ 506
 Μιχαλόπουλος Κωνσταντίνος 566
 Μιχαλόπουλος Σταμάτιος 346
 Μιχολινάκης Γεώργιος 815
 Μοναρχίδης Αναγνώστης 326, 630
 Μονέδας Γεώργιος (Μπουλαριοί) 310
 Μονόπολης Δημήτριος 351
 Μοριάκος (Ρηγανόχωρα) 771
 Morrill John 18
 Μόρφης Χριστόδουλος (έπαρχος Μεσσήνης)
 500, 5, 9
 Μόστρας Αναγνώστης 537
 Μοσχούλας Αλέξιος 353, 4
 Μουκάκος Δικαίος 695
 Μουράτης (Τούρκος χειρουργός) 55, 6
 Μουρέας Σωτήριος 283
 Μουργαίοι (Τουρκοβαρδουνιώτες) 334
 Μουρλαίοι (Τουρκοβαρδουνιώτες) 334
 Μούρτζινος-Τρουπάκης βλ. Τρουπάκης
 Μουσάγας (Τουρκοβαρδουνιώτης) 334
 Μουσταήμπεης (Σκόδρα) 346
 Μουσταφά αγάς Νησιώτης (Καρύταινα) 150
 Μουσταφάμπεης Χασάν μπετζαντέ (Μονεμβα-
 σία) 28, 255
 Μουσταφάμπεης (Κεχαγιάς) βλ. Κεχαγιάς του
 Χουρσίτ
 Μπαθρέλος Κ. 524
 Μπαϊρακτάρης Σπυρ. Ιωάννης 61
 Μπακόλας Γώγος 276
 Μπαρελάκος Μιχαήλ 127
 Μπαρμπιτσιώτης 578
 Μπαρμπιτσιώτης Παναγιώτης 184
 Μπαρμπιτσιώτης Πέτρος 305
 Μπόσινας Αλέξανδρος 730, 742
 Μπόσινας-Μπόσνας Γεώργιος 726, 7, 8, 823
 Μπάστας Αντώνιος 645, 9, 709
 Μπεγέτης Κυριάκος (Μηλιά) 235
 Μπετζαντάκος Παναγιώτης (Ηγεμονίες) 26
 Μπελεγριάνοι (αδελφοί) 408
 Μπεχράκης Ι. Γεώργιος 695
 Μπεχράκης Δημήτριος 695
 Μπεχράκης Ν. Ευστράτιος 695
 Μπεχράκης Ν. Κ. 695
 Μπεχράκης Κ. Ν. 695
 Μπηλίδας Γεώργιος 289, 543
 Μπινά Εμίνης (Τρίπολη) 226
 Μπίρης Ιωάννης (Γιάννιτσα) 564
 Μπίρμπας 409
 Μπισμπίνης Ηλίας 198, 395, 536
 Μπόγρης 334
 Μπόσινας-Μπόσνας-Βόσινας Γεώργιος 726, 7,
 8, 730, 1, 2, 742, 823
 Μποταΐτης-Ποταΐτης Μήτρος (Τρίπολη) 533, 4, 5
 Μπότασης Γκίκας 222, 531
 Μπότασης Νικόλαος 108, 110, 116
 Μπότασης Παναγιώτης 375, 481
 Μπότσαρης Κώστας 533, 535
 Μπότσαρης-Βότσαρης Μάρκος 274, 5, 6, 7, 335,
 6, 346
 Μπότσαρης Νότης 242, 537
 Μπουγιουκλής-Μπουγιουκλάκης Γερακάρης
 (Λάγια) 285, 748, 804, 812, 3
 Μπούζιανος-Δεσπότης (Οίτιλο)
 Μπουζουναράς-Μαυρομμάτης βλ. και Βουζου-
 ναράς Παναγιώτης 94, 7, 127, 138, 246, 252
 Μπουκέας Λογοθέτης (Πλάτσα) 804, 813
 Μπουκουβαλάκος Νικόλαος (Κάβαλος) 748, 804
 Μπούκουρας Νικόλαος 591
 Μπουλέας (Πουλέας) Παναγιώτης 391

- Μπουλιγαράκος Παύλος 140
 Μπούμπουλη Δημητράκανα –Μπουμπουλίνα 186
 Μπούμπουνας-Ρόζος Ευστράτιος 99, 128
 Μπούμπουνας-Ρόζος Σταμάτης 128, 728
 Μπουραίοι από Κωνσταντίνους 52, 71, 124, 126, 7, 159, 173, 188, 439
 Μπούρας Αριστείδης 178, 197
 Μπούρας Κωνσταντίνος 178, 197
 Μπούρας Κώστας 454
 Μπούρας Παναγιώτης 174, 197
 Μπουρατίνος Γιάννης 358
 Μπουτανέας Νικόλαος (Μικρή Μαντίνεια) 219
 Μπουτέας Α. Παναγιώτης 146
 Μπουτιέρος Πιέρος (Κελεφά) 779
 Μπραήμης Δημήτριος 524
 Μυλωνάκος Γεώργιος 135, 6
 Müller 286
 Μυτζήθρης Γεώργιος (Νεοχώριο Πασσαβά) 748
- Νάκος Ιωαννούλης 754
 Νάκος Λάμπρος 242
 Ναπολέον Μέγας Βοναπάρτης 69, 70, 171, 233
 Νεβέρ δούκας 69
 Νέγρης Θεόδωρος 241, 2, 3, 253, 257, 260, 344, 6, 368, 9
 Νέζος Τάσος 289
 Νεόφυτος πρωτοσύγκελλος Μυστρά 100, 551
 Νετσήπ Σέχ εφέντης 96, 7, 9
 Νιαρχάκος Γ. Παναγιώτης (Αρεόπολη) 248
 Νικητάκη οικ. 713
 Νικητάκης Βασίλειος 713
 Νικητάκης Μιχαήλ 570, 608, 772, 805
 Νικόδημος πρωτοσύγκελλος 694
 Νικολινάκος Παναγιώτη 748
 Νικολόπουλος Θεόδωρος 305
 Νικολακάκης-Καπετανάκης Θανασούλης, βλ. Καπετανάκης Θανασούλης
 Νικολακάκης Πέτρος 94
 Νικολόπουλος Αντώνιος 94, 99, 101, 117, 143, 4, 5, 6
 Νικολόπουλος Γιάννης 134
 Νικολάπουλος Δικαίος 284
 Νικολόπουλος Θωμάς 292
 Νικόπουλος Παναγιώτης 789
 Νικότσης Βαγγέλης 404, 6, 411
 Νικουλαράκος Κυριακούλης 685
 Νόρμαν στρατηγός 271
 Νοταρά οικ. 202, 252, 382, 4, 6, 454, 596
 Νοταράς Ανδρικός 252
 Νοταράς Ιωάννης 597
 Νοταράς Πανούτσος 242, 267, 629
 Νοταράς Σωτηράκης 151
 Νουρή Χανούμ (Κόρινθος) 272
- Νταμηλάκος Γεώργιος 285
 Ντεκουλάκος-Τεκουλάκος Ηλίας 536, 748
 Ντεκουλάκος-Πιεράκος Μαυρουδής 134
 Ντερεβάκος Δημητράκης 26
 Ντζαβέλας βλ. Τζαβέλας
 Ντόκιος Παναγιώτης (Τσικαλιά) 683
 Ντούφας Παναγιώτης 107
 Ντρουφάκου οικ. 694
- Ξανθοαίοι-Ξανθάκηδες (Μηλιά) 334, 732
 Ξανθάκης-Κατζικακής Παναγιώτης 140
 Ξανθάκος Βενετσάνος (Οϊτύλο) 804
 Ξανθάκος Ηλίας 694, 5
 Ξανθάς-Ξανθάκης (Γιάννιτσα) 563
 Ξάνθος Εμμανουήλ 21, 34, 83
 Ξανθός Παναγιώτης 63
 Ξιφαράκος πνευματικός 695
 Ξιφαράκος Ιω. Δημήτριος 695
 Ξιφαράς Μ. Γ. 695
 Ξυπόλυτος Νικόλαος (Γιάννιτσα) 564
- Όθωνας βασιλιάς 66, 100, 330, 635, 717
 Οικονομίδης Νικόλαος 109, 440, 492, 495
 Οικονομόπουλος Αναγνώστης 178
 Οικονομόπουλος Γεώργιος 103, 110
 Οικονόμος Βαχού (Ν. Παναγιωτουνάκος) 94, 240, 286, 334, 349, 400, 748, 9, 804
 Οικονόμος Κελεφάς 283
 Οικονόμος Πολυαράβου 736
 Οικονόμου Γρηγόριος 100
 Οικονόμου Θεόκλητος 100
 Ομέρ αγάς (Μπίμπασης) 158
 Ομέρ μπέης (Καρύστου) 529
 Θμέρ πασάς (Καρύστου) 529
 Ορλώφ αδελφοί 23, 69
 Ορλάνδος Ιωάννης 241, 295, 6, 311, 318, 9, 346, 374
 Ορφάνης Κώστας 812
- Παγώνης Αναγνώστης (Σέλιτσα) 188
 Παγώνης Χρυσάνθος Μητροπολίτης Μονεμβασίας και Καλαμάτας 28, 31, 38, 65, 69, 152, 225, 7, 407, 413, 450, 463, 761
 Παγώνης-Παγωνόπουλος Γεώργιος 204 (μετέπειτα Γεράσιμος)
 Παγώνης Γεράσιμος πρωτοσύγκελλος 344, 476, 407, 410, 411, 447, 557, 762
 Παγώνης Γεράσιμος μητρ. Αργολίδος βλ. Μητροπολίτες
 Παγώνης Σπύριος 155, 6
 Παγώνης Σωτήριος 411, 2, 3
 Παΐσιος Παρασκευάκης ηγ. Μον. Παναγίας Χελμού 673

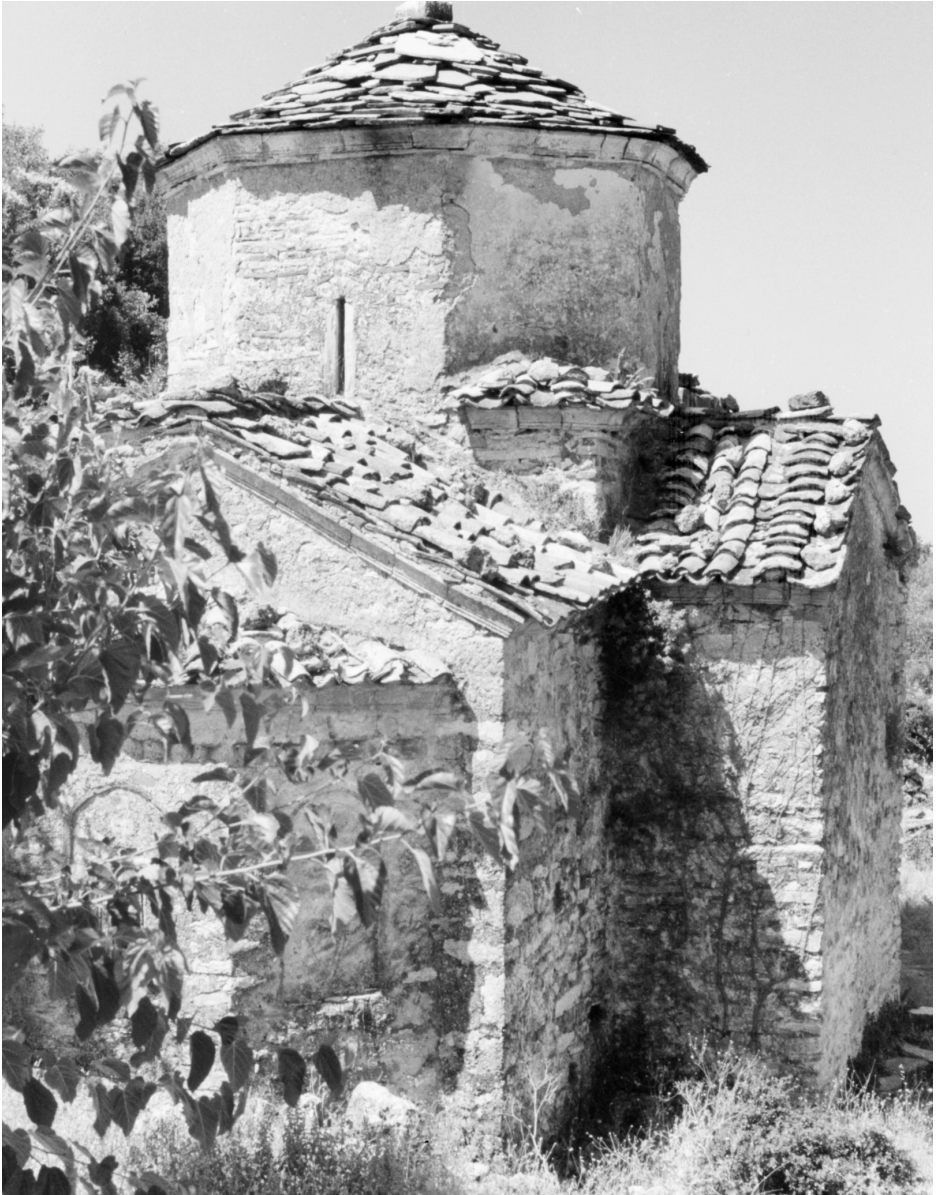
- Παλαμίδης Κωνσταντίνος 315
 Παλαμίδης Ρήγας 304, 309, 560, 3, 8, 579, 691, 699, 702
 Παναγιώταρος Γεώργιος 110
 Παναγιώτας Λάζαρος 336
 Παναγιωτουνάκος Νικόλαος βλ. Οικονόμος Βαχού
 Πανάρετος ιεροδιάκονος 376
 Πανάς Δανιήλ 508, 533
 Πανάς Ευάγγελος 492
 Πανάς Σπύρος 276
 Πάνου Γεώργιος 129, 132, 3, 140, 255, 6, 7, 8, 401, 2, 3, 4, 5, 410, 1, 2
 Πάνου Ζώης (Σουλιώτης) 278, 9, 280
 Παντελάκης Π. Ν. 242
 Παντελεάκος Νικόλαος (Βάμβακα) 701
 Παπαγεωργίου Αναγνώστης βλ. Αναγνωσταράς
 Παπαγιανόπουλος-Δεληγιάννης Αναγνώστης (Λαγκάδια) 168, 202, 207, 241, 257, 387, 462, 571
 Παπαγιαννόπουλος Δημήτριος (Βάτικα) 811
 Παπαδάκης Νικόλαος φρούρ. Μονεμβασίας 404
 Παπαδάκης Σαμπάτης 283
 Παπαδάκος-Μπαρμπάρης Νικόλαος 701
 Παπαδέας 788
 Παπαδιαμαντόπουλος Ανδρέας 141, 172
 Παπαδιαμαντόπουλος Ιωάννης 42, 3, 4, 200
 Παπαδοθωμάκος Αντώνιος 748
 Παπαδόπουλος Γεράσιμος ιερομόναχος 48, 50, 151, 2, 157, 170, 226, 260, 344
 Παπαδόπουλος Ιωάννης 39,
 Παπαδόπουλος Μανώλης 381
 Παπαδόπουλος Σπύρος 404
 Παπαζαφειρόπουλος Γεωργάκης 353, 4
 Παπαθανασόπουλος Παναγιώτης 22, 415, 578
 Παπαλέξης (Μοραγιάνης) 148, 150, 1,
 Παπαρηγόπουλος Ιωάννης 23
 Παπαστάθης (Ανεζήρι) 655, 661, 674
 Παπασταθόπουλος (Μικρομάνη) 439
 Παπατζώνης Ιωάννης 518
 Παπατσώνης Δημήτριος 60, 3, 5, 74, 123, 4, 141, 154, 158, 163, 172, 4, 8, 191, 231, 237, 282, 309, 310, 384, 425, 432, 475, 571, 586, 419, 454, 529
 Παπατσώνης Παναγιώτης 88, 712
 Παπατσώρης Δημήτριος Πρωτόπαπας 363, 442, 452, 3, 497
 Παπαφλέσσας βλ. Γρηγόριος Δικαίος
 Παπαφωτόπουλος Γρηγόριος 115
 Παπαφώτου Σακελλάριος 621
 Παρθένιος αρχιεπίσκοπος Ζαρνάτας 450
 Παρθένιος αρχιμανδρίτης 557
 Πασκουαλίνος Παύλος 359, 365
 Πατράκος Λεούτσος 789
 Πατριαρχέας-Τρουπάκης Πιέρ. Αντώνιος 61
 Πατριαρχέας-Τρουπάκης Ιω. Γεωργάκης 264
 Πατριαρχέας-Τρουπάκης Πιέρ. Γιάννης 61,
 Πατριαρχέας-Τρουπάκης Παν. Γρηγόριος 61,
 Πατριαρχέας-Τρουπάκης Πιέρ. 51, 76, 265, 286, 345, 363, 4, 384, 449, 463, 6, 504, 556, 6, 9, 654, 772,
 Πατριαρχέοι 805
 Πατρικαράκος Δημήτριος (Βαχός) 779
 Πατρικοβασιλάκος Σαμπάτης (Βαχός) 748
 Πατρικουνάκος Παναγιώτης (Βαχός) 748
 Πατσουράκος Αναγνώστης (Πολυάραβος) 742
 Πατσουράκος Θεοδωράκης (Πολυάραβος) 742
 Πατσουράκος Παναγιώτης (Κονάκια) 188
 Παυλακάκος Κ. 695
 Παυλάκος Β. 695
 Παυλάκος Γεώργιος 105
 Παυλάκος Γιάννης 748
 Πενταρβάνης Θ. Νικόλαος 139
 Περδικαράκος 339
 Περθωρίτης παπάς 560, 2, 4
 Περραιβός Χριστόφορος 23, 31, 35, 46, 270, 346, 370, 376
 Περρωτή οικ. 381
 Περρωτής Αναστάσιος 63, 110
 Πετμεζαίοι 39, 40, 147, 165, 185, 237, 253
 Πετμεζάς Αναγνώστης 228
 Πετμεζάς Κωνσταντίνος 39, 264
 Πετμεζάς Νικόλαος 48, 88, 142, 147, 212, 680
 Πετμεζάς Π. 244
 Πετρακάκος Ιωάννης 725
 Πετρέας Δημήτριος βλ. Τρουπάκης
 Πέτροβας Μήτρος βλ. Μητροπέτροβας
 Πετροπουλάκη οικ. 721
 Πετροπουλάκης Δημήτριος 94, 276, 535
 Πετροπουλάκης Παναγιώτης 129, 748, 804, 815
 Πετροπουλάκης Πετρόπουλος 94, 129
 Πετρόπουλος Γεώργιος 712
 Πετρόπουλος Λιάκος (Μεγαλόπολη) 159
 Πετρουνάκος Αντώνιος 562
 Πετρουνάκος Ιωάννης 105, 136, 8
 Πετρουνάκος Νικόλαος 105
 Πηλαλάκος Δ. Δημήτριος 524
 Πιερακάκος Δ. 695
 Πικουλάκη οικ. 694
 Πικουλάκης Γεώργιος 139, 283
 Πικουλάκης Μ. Γεώργιος 619
 Πικουλάκης Μιχαήλ 273, 804
 Πικουλάκης Παναγιώτης 31, 54, 68, 75, 273, 692, 703
 Πικουλάκης Στέφανος 535, 661, 2, 7

- Πλαγιανάκος-Πλαγιανός Γεώργιος 99, 742
 Πλαγιανάκος-Ραζέλος Γ. Δημήτριος (Πολυάρα-
 βος) 742
 Πλαγιανάκος Κωνσταντίνος (Πολυάραβος) 741, 3
 Πλαγιανάκου οικ. 732
 Πλαγιάννης Ιωάννης 739
 Πλαπούτα-Κολιόπουλου οικ. 120, 3, 7
 Πλαπούτας-Κολιόπουλος Γεώργιος 123, 205, 6,
 396, 596
 Πλαπούτας-Κολιόπουλος Δημήτριος 35, 7, 123,
 147, 8, 161, 2, 3, 4, 172, 6, 180, 1, 2, 4, 6, 194,
 6, 253, 307, 8, 9, 311, 3, 4, 343, 357, 369, 370,
 375, 384, 7, 396, 462, 559, 562, 568, 575, 585,
 590, 750, 1, 2, 3, 6, 802
 Πλιάσας Ισμαήλ (Αλβανός) 275
 Πολιώρας Ιωάννης (Γιάννιτσα) 564
 Πολιτάκος Βασίλειος 63, 286, 337, 368, 748,
 777, 9,, 781, 793, 804
 Πολυχρόνης Κ. 571, 582
 Πονηρόπουλος Νικόλαος 109, 110, 112, 200, 2,
 260, 441, 452, 3, 462
 Ποριώτης-Σελόπουλος Κωνσταντίνος 812
 Ποριώτης Χριστόδουλος 421, 2, 3, 4, 491, 507,
 8, 521, 533, 547, 9
 Ποταίτης βλ. Μποταίτης
 Πόταρης Ιω. Δημήτριος (Γιάννιτσα) 564
 Ποταρόπουλος Παναγιώτης 206
 Πουκεβίλ Ούγος 42, 3, 44
 Πουκεβίλ Φρανσουά 248, 330
 Πουλάκης Γεώργιος (Γιάννιτσα) 564
 Πουλάκος 728
 Πουλάκος Αντώνιος 695
 Πουλάκος Δημήτριος 730
 Πουλάκος-Χουσιανάκος Παναγιώτης (Καστάνι-
 τσα) 235
 Πουλατζάς Α. 694
 Πουλημενάκος Δημήτριος (Κρύο Νερό) 779
 Πουλημενάκος Κωνσταντίνος (Γύθειο) 804
 Πουλημενάκος Παναγιώτης (Σκουτάρι) 804
 Πουλημενάς Γεώργιος 339
 Πουλημένος-Γιαννιτζαράκος Γιάννης 702, 748
 Πουλικάκος Δημήτριος 68, 184, 5, 276, 286, 368,
 524, 536, 559, 560
 Πουτιέρος Μενούδος (Οίτυλο) 235
 Πρασακάκης 799, 800
 Προκόπιος επίσκοπος Κερνίτσης 32, 41
 Ραγκαβής Ρ. Ιάκωβος 248
 Ράγκος Γιαννάκης 533, 57, 778, 780
 Ράγκος Πάνος 780
 Ράδος Κωνσταντίνος (έπαρχ. Τριπόλεως) 520
 Ραζηκότσικας Θανάσης 335
 Ραζηκότσικας Ιωάννης 277
 Raybaud Maxime 286
 Ρεμπάκου οικ. 694
 Ρεμπούτσος Γεώργιος (Γιάννιτσα) 564
 Ρετζεπέρης Παναγιώτης 748, 804
 Ρηγάκος Ιωάννης 739
 Ρήγας Βελεστινλής-Φεραίος 27, 69, 70
 Ριγανάκος πρωτοσύγκ. Πύργου Διρού 691
 Ρηγόπουλος Θεόδωρος 295
 Ριζιώτης Λάμπρος 155, 323
 Ρίζος Ιάκωβος 807
 Ροδόπουλος Μήτρος 151
 Ροζάκη-Ροζάκου Οικ. 728
 Ροζάκης Λεωνίδας Γ. Σ. 731
 Ρόζος-Μπούμπουνας Ευστράτιος 128
 Ρόζος- Ροζάκης Σταμάτης (Σίνα) 128, 721, 728,
 731, 742
 Ρόζου Αρχοντού 731, 2
 Romei Giovanni 485, 533
 Ροντόπουλος Αναγνώστης
 Ρόντος Αναγνώστης 268
 Rossarol G. 485
 Ρουμάνης Γκίκας 230,
 Ρουμάνης Δήμας 409
 Ρουμπής (Τουρκοβαρδουνιώτης) 97, 179, 180, 1,
 5, 6, 191, 234, 333, 4
 Ρουσσάκης Δημήτριος (Γιάννιτσα) 564
 Ρούσσος παπα-Παναγιώτης 662, 673, 4, 713, 4,
 5, 6
 Ρούφος Βενιζέλος 41, 2, 267
 Ρώμας Διονύσιος 649, 709, 725, 735, 741
 Σάββαινα Σπαρτιάτισσα 90, 99, 188, 676, 7
 Σαββάκης Δημήτριος 136
 Σάββας (Υδραίος) 619
 Σαΐνης 521
 Saint Vincent Bory 17, 469, 772
 Σαΐσανάς Ν. Σακελλάριος 694
 Σαλαμόνας Πιέρος 141
 Σαλαφατίνος-Τσαλαφατίνος Ηλίας 12, 24, 37,
 57, 61, 2, 9, 71, 91, 102, 3, 117, 121, 4, 6, 143,
 6, 7, 8, 150, 157, 165, 173, 6, 7, 9, 181, 2, 3, 4,
 5, 6, 195, 7, 8, 201, 214, 6, 8, 274, 5, 286, 9,
 290, 304, 8, 9, 318, 323, 4, 338, 9, 346, 367,
 471, 2, 3, 389, 445, 459, 461, 2, 529, 560, 1, 8,
 580, 6, 8, 684, 707, 8, 721, 6, 7, 734, 5, 6, 740,
 1, 2, 4, 754, 5, 6, 779, 796, 8, 823,
 Σαλήχ Μεχμέτ βλ. Καϊμακάμης του Χουρσίτ
 Σαλιμιδής Μ. 695
 Σαλτάκος Δημήτριος (Κότρωνας) 804
 Σαλταφέρους Γοακουμής 492, 505, 526
 Σαμπατακάκης οικονόμος 694

- Σαμπατάκος Γ. 695
 Σάνιος 326
 Σαραντάκος Αναγνώστης 812
 Σαράφης Χ»Γιώργης 407
 Σασανάς Διονύσιος 698, βλ. μητροπολίτες
 Σασανάς-Σαϊσανάς Ν. Σακελλάριος 694
 Σασσαριάνοι 63, 811
 Σαχτούρης Δημήτριος 492, 514, 6, 7, 8, 521, 542, 573, 606
 Σαχτούρης Γ. 784. 9
 Σεβέ (Sève) – Σουλειμάν μπέης 488, 540, 1, 664, 691
 Σεϊδή (Σεϊντίν Χαμουστιάν) Λαλιώτης 39
 Σκαρπουτζάκης-Ιατρίδης Πετρόπουλος (Πάνι-
 τσα) 682
 Σεκούρης-(Τζέκερης-Τζεκούρας) Πέτρος (Νομι-
 τσή) 25, 63, 102, 3, 119, 286, 599, 804, 815
 Σέκερης Αθανάσιος 21
 Σέκερης Γεώργιος 278, 290
 Σέκερης Παναγιώτης 21, 289
 Σελέπουλος- Ποριώτης Κωνσταντίνος 812
 Σέρβος Κώστας 389
 Σεχνεζίπη μπ' ρη τα παιδιά 610
 Σεχνετζήμπεης 234
 Σισίνης Γεώργιος 202, 171, 257, 361, 2, 9, 384, 571, 583, 629
 Σισίνης Ιωάννης 362
 Σισίνης Μιχαήλ 758
 Σιώρης Αθανάσιος 124, 110, 159, 160, 2, 178, 432
 Σκαλίδης Γ. 226
 Σκαλτσάς Ασημάκης (Σουδενά Καλαβρύτων) 165
 Σκαλτσάς Δ. 481
 Σκανδάλης Πέτρακας (Οϊτύλο) 339
 Σκλαβέας (Δολοί) 339
 Σκλαβουνάκος Μιχαήλ 406
 Σκλαβούνος 63
 Σκουριασμένος Στάθης 184
 Σκουτελάκος Τσιγκούριος (Κότρωνας) 748
 Σκουφάς Νικόλαος 21
 Σκουφάκος Γεώργιος (Σκυφιάνικα) 742
 Σολαίρ Ζαν (Solair Γραμμ. Προξενίου) 36, 43, 44
 Σολιώτης Νικόλαος 38, 9, 40, 69, 147, 212, 529
 Σουλειμάν μπέης βλ. Σεβέ Sève Γάλλος εξωμότης
 Σούμπασης Μιχαήλ 695
 Σούμπασης Σαμπάτης 695
 Σούτσος Γρηγόριος 757, 795
 Σοφιανόπουλος Π. 583
 Σπανός παπα-Δημήτρης (Μαυροβούνι) 748, 804
 Σπετσιώτης Αργύρης 421
 Σπηλαιώτης Γεράσιμος 142
 Σπηλιωτάκης Αναγνώστης 346, 375, 404, 427, 457, 461, 2, 481
 Σπηλιωτόπουλος Σ. 141
 Σπιριούναινα γρηά 124
 Σπυριδωνάκος Ευστράτιος (Σκυφιάνικα) 741
 Σπυρόπουλος Σταματέλλος 810
 Σταθάκος Γεώργιος 728, 730
 Σταθάκος Δημήτριος 728, 730
 Σταθάκος Ευστάθιος 728, 730, 732
 Σταθάκος Ηλίας 730, 1
 Σταθάκος Θεοδωράκης 728, 732
 Σταθάκος Θωμάς 730, 1
 Σταθάκος Κυριάκης 728, 9, 730, 1, 823
 Σταθάκου Σταματούλα 727, 730, 1
 Σταϊκόπουλος Στάκος (Ζάτουνα) 324
 Σταματελλόπουλος Νικηταράς 45, 52, 4, 5, 6, 60, 3, 69, 71, 4, 86, 89, 103, 117, 123, 127, 8, 155, 7, 9, 160, 1, 3, 172, 185, 193, 7, 212, 7, 220, 238, 9, 243, 4, 264, 271, 300, 318, 326, 369, 370, 375, 396, 7, 475, 622, 651, 5, 686, 710, 2, 756, 762, 3, 6, 772, 818
 Σταρόγιαννης Παναγιώτης 94, 129, 751
 Σταρόγιαννης Ιωάννης 739
 Σταματελλάκης Μαρίνος (Γιάννιτσα) 564
 Σταματέλλος-Νταμαρόζος Νικόλαος (Γιάννιτσα) 564
 Σταυρέας Τζανέτος (Μεγ. Μαντίνεια) 570
 Σταύρου Γεώργιος 579, 595, 611, 706, 751, 803
 Στεφανάκος Γιάννης 812
 Στεφανάκος Παύλος 280, 368, 629, 722, 747
 Στεφανάκος Πέτρος 551
 Στεφανάκου οικ. 732
 Στεφάνου Θ. Παναγιώτης (Ζάκυνθος) 267, 8, 9
 Στούνος Πανάγος 75
 Στουρνάρης Νικόλαος 537
 Στραβάκος Θεόδωρος 695
 Στραταίοι 756
 Στρατάκος 219
 Στρατάκος Γιάννης (Χιμάρα) 219
 Στράτος Ιωάννης 756
 Στριφτόμπος Αναγνώστης 147
 Ταβουλάρεας 293
 Ταβουλάρης Α. Αθανάσιος 695
 Ταβουλάρης Πιέρος 741, 2
 Ταμπακόπουλος Νικόλαος 39, 207
 Ταμχτζής Παναγιώτης 441, 452
 Ταταράκης Πέτρος 329
 Τεκουλάκος-Ντεκουλάκος Ηλίας (Λάγια) 536, 748
 Τζαβέλας Γεώργιος 497, 501, 512, 518, 520, 1, 521, 2, 7, 533, 5
 Τζαβέλας Κίτσος 346, 481, 491, 2, 7, 510, 1, 2, 7, 521, 2, 7, 533, 5
 Τζαγκάκος Ιω. Θεόδωρο 620
 Τζανετάκος Σταυριανός 557
 Τζάννης Διονύσιος 66, 282,

- Τζάννες Ιω. Ηλίας 58
 Τζάννες Ηλία Ιωάννης 56, 64, 75, 8
 Τζάννες-Τσάννες Παναγιώτης 63, 6, 110
 Τζαρώνης Θανάσης (Νεόκαστρο) 661, 674
 Τζαρώνης Παναγιώτης 140
 Τζατζουλίνα Κυριακή 701
 Τζερεμαίοι (Τουρκοβαρδουνιώτες) 334
 Τζιανόγλου-Ντισιανόγλου 692
 Τζικούρας Απόστολος 25
 Τζικούρας Παναγιώτης 25
 Τζίτζης Κωνσταντίνος 632
 Τζουβέλης Αργύριος 184
 Τζουλιάνοι (Κούνος) 63, 422
 Τζωρτζάκος Λαμπρινός (Κότρωνας) 748
 Τομαράς Ιωάννης (Κυπαρισσία) 250
 Τοσίτσας- Δουσίτζας (Αίγυπτος) 435, 6
 Τουριλάκος Πιέρος (Νεοχώριο Πασσαβά) 748
 Τουρκολέκκας Αντώνιος 178
 Τρουπάκη-Μούρτζινο οικ. 89, 463, 608
 Τρουπάκη-Μιχαλέα οικ.
 Τρουπάκης-Δημητράς Παναγιώτης 122
 Τρουπάκης-Μιχαλέας Αναστάσας 61, 388, 398
 Τρουπάκης-Μιχαλέας Αντώνιος 63, 235, 667
 Τρουπάκης-Μιχαλέας Γουργάρακας 61
 Τρουπάκης-Μιχαλέας Τζανέτακας 61, 464
 Τρουπάκης-Μούρτζινος Διονύσιος 20, 35, 62, 77, 86, 8, 102, 139, 157, 8, 9, 170, 1, 7, 194, 5, 6, 8, 9, 222, 8, 243, 258, 264, 5, 6, 9, 270, 1, 2, 3, 4, 283, 5, 331, 2, 3, 340, 1, 4, 5, 6, 8, 358, 9, 366, 9, 370, 377, 8, 9, 381, 4, 5, 6, 7, 8, 390, 1, 3, 4, 7, 8, 9, 407, 9, 414, 7, 8, 420, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 439, 440, 1, 2, 3, 5, 451, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 461, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 470, 1, 3, 4, 6, 482, 3, 490, 504, 6, 7, 527, 543, 6, 8, 550, 4, 6, 7, 8, 9, 566, 571, 5, 7, 8, 580, 2, 3, 6, 598, 9, 605, 6, 7, 8, 627, 8, 631, 2, 644, 6, 7, 8, 9, 652, 4, 5, 9, 660, 1, 3, 7, 670, 1, 4, 7, 681, 5, 708, 9, 710, 3, 7, 720, 734, 6, 740, 752, 8, 760, 7, 8, 771, 2, 3, 4, 789, 790, 1, 5, 7, 8, 805, 8, 810, 4, 820, 2
 Τρουπάκης-Μούρτζινος Παναγιώτης 23, 35, 51, 2, 3, 60, 1, 2, 73, 6, 84, 6, 7, 9, 91, 102, 109, 156, 163, 7, 8, 9, 170, 195, 223, 264, 348, 376, 7, 819
 Τρουπάκης-Μπουκουβαλέας Παναγιώτης 61, 91, 102, 3, 119, 121, 2, 195, 228, 264, 274, 6, 388, 398, 599, 608
 Τρουπάκης-Μπουκουβαλέας Χριστόδουλος Γεωργ. 265, 440, 461, 2, 557.
 Τρουπάκης-Πατριαρχάς βλ. Πατριαρχάς
 Τρουπάκης-Πετρέα οικ. 61,
 Τρουπάκης-Πετρέας Δημήτριος 61, 122, 557, 805
 Τρουπάκης-Πετρέας Δράκος 61
 Τρουπάκης-Πετρέας Χριστόδουλος 61
 Τρουπάκης-Τζανετέας Αντώνιος (Αλημπαρούτης) 61, 662, 717, 734, 6, 740, 2,
 Τρουπάκης Ιωάννης 662, 674
 Τσακάκης Ιω. Θεόδωρος 139
 Τσάκαλος Ιωάννης (Πάνιτσα) 741
 Τσακάλωφ Αθανάσιος 21
 Τσακόπουλος Γεώργιος 222
 Τσακόπουλος Κωνσταντίνος 104, 6
 Τσαμαδός Αναστάσιος 510, 6, 539, 540, 1, 2, 629
 Τσαμαδός Δ. 630
 Τσαμπούλας-Τζαμπούλας Γιάννης 537
 Τσανάκος Γ. (Σκυφιάνικα) 741
 Τσαουσέας-Λογοθέτης (Γαϊσές) 31
 Τσαπραλής Ηλίας (Σκυφιάνικα) 741
 Τσελενδέμπεης 346
 Τσέλιος Δήμος 537
 Church R. (Τσερτζ-Τζωρτζ Ρικάρδος) 749, 756, 762, 772, 6, 7, 8, 9, 780, 1, 8, 791, 5, 6,
 Τσιγκουράκος-Τζιγκουράκος Τζώρτζης 748
 Τσιλιβάκος Γρηγόριος 524
 Τσίκλος-Κυριάκου Μιχαήλ 134
 Τσιλιβάκος Πιέρος - Τσιλιβοπιερος 703
 Τσιλιβής Πέτρος 04
 Τσιπουγλαίοι 39
 Τσίρμπος Γεώργιος (Σέλιτσα) 682
 Τσόγκας Γεώργιος 338, 9, 537
 Τσολάκης-Τζολάκης Λάζαρος 63
 Τσορώνης Αθανάσιος 534
 Τσουπρακάκης Δημήτριος 339
 Τσουύχλος Εμμανουήλ 302, 3, 314
 Τυπάλδος-Κοζάκης Γεώργιος 109
 Υψηλάντης Αλέξανδρος 20, 3, 4, 5, 6, 31, 3, 4, 46, 48, 51, 2, 60, 69, 70, 83, 3, 140, 210, 818
 Υψηλάντης Δημήτριος 12, 13, 80, 102, 109, 132, 144, 197, 204, 5, 6, 7, 8, 9, 210, 2, 221, 3, 7, 8, 9, 233, 6, 8, 9, 240, 1, 2, 3, 252, 3, 267, 271, 292, 6, 9, 300, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9, 310, 6, 8, 9, 320, 344, 7, 368, 387, 529, 592, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 793, 821
 Φαρμακίδης Θεόκλητος 82, 583
 Φασσέας Πέτρος 122
 Φάσσος Αθανάσιος 104
 Φελουριάνοι 131, 2, 403, 6, 751, 2, 762
 Φελουριάνοι-Καρακίτσι 131
 Φελούρη-Γεωργιτσόγιαννη οικ. 131
 Φελούρη-Γιαννουζάκου οικ. 131
 Φελούρη-Παπαλεκκιάνου οικ. 131
 Φελούρη-Πετρακόγιαννη οικ. 131
 Φελούρη-Σαλούφα οικ. 131
 Φελούρη-Σγουβεάκου οικ. 131

- Φελούρης Καρακίτσος Δημήτριος 63, 411, 2, 3, 434, 491, 402, 605, 750
 Φελούρης-Καρακίτσος Ιωάννης 403
 Φελούρης-Καρακίτσος Νικόλαος 94, 772
 Φελούρης-Καρακίτσος Σωτήριος 411, 2, 772
 Φελούρης-Κρανίδης Θεόδωρος 63
 Φελούρης-Κρανίδης Ιωάννης 94, 129, 131, 401, 410, 692
 Φεραίος Ρήγας 27, 69, 70
 Φιορέτης Ιωάννης 726
 Φλέσσας Δημήτριος 560
 Φλέσσας Ηλίας 55, 71, 143, 172, 6, 173
 Φλέσσας Νικήτας 54, 69, 143, 165, 172, 7, 183, 420, 6, 548, 601,
 Φουκέας Δημήτριος 122
 Φουριέζος-Φουριεζάκος Γεώργιος 139
 Φραγκάκος Ν. 694
 Φραγκιάς Φαμέλης 97, 8, 138
 Φραγκισκάκης Νικόλαος 524
 Φραγκούλης Γαβριήλ βλ. μητρ. Ζαρνάτας
 Φραγκούλης Χριστόδουλος (Μεγ. Μαντίνεια) 570, 645,
 Φραντζεσκάκης Μελέτιος πρωτοσύγκελλος 187
 Φραντζισκάκης Μιχαήλ 695
 Φροντιστής Γεώργιος (Μικραμάνη) 661
 Φωκάδες-Καβαλιεράκηδες 26
 Φωκάς (Κεφαλλονιά) 779
 Φωκάς-Καβαλιέρης-Αθανασάκος Δημήτριος 129, 440, 7, 460, 557, 815
 Φωκάς-Καβαλιεράκης Δημήτριος 440, 7, 557
 Φωκάς-Κοσονάκος Παναγιώτης 129, 366
 Φωτήλας Ασημάκης 32, 40, 243, 320, 369, 397, 428, 457
 Φωτήλας Παναγιώτης 39
 Φωτομάρας Χρ. 537
- Χαλήλ αγάς ή Romei 485, 533
 Χαλκιάς Κωνσταντίνος (Κάμπος) 682
 Χαμαιλέων-Χαμολέων Νικόλαος 583, 4
 Χαμάκος Αναγνώστης 353, 4
 Χαχάμης (Εβραϊός Τριπολιτσάς) 232
 Χάμιλτον-Άμιλτον 325, 612, 3, 757, 764, 5, 6, 7, 782
 Χάου Σάμουελ 115, 516
 Χαράκης Ιωάννης (Κάμπος) 568
 Χαράκης-Χαρέας Σεραφεΐμ ιερομόναχος 570
 Χαραλάμπης Σωτήριος 32, 35, 9, 40, 142, 7, 172, 185, 202, 5, 7, 9, 236, 242, 292, 345, 7, 378, 387 ή 587
 Χαριτάκης Ηλίας 122
 Χαριτάκης Ιωάννης (Φλομοχώρι) 235
 Χασάν Χαστιώτης 145
 Χασαπαίοι 339
- Χατζάκος Πολυχρόνης 748
 Χατζηαναργύρος Ανάργυρος 629
 Χατζηγιώργης Σαράφης βλ. Σαράφης 405
 Χατζημανούσης Αλέξης (Αρκαδιά) 459
 Χατζημιχάλης-Νταλιάνης 594, 5, 624, 690
 Χατζηπέτρου Χρήστος 231
 Χατζής Παναγιώτης 224
 Χατζηστεφανής Δημητρίου βλ. Δημητρίου 405, 533
 Χατζηχρήστis 318, 491, 510, 1, 7, 520, 1, 3, 5, 6, 533, 5, 7, 8, 540, 3, 7, 612, 6, 749
 Χελιώτης Γεώργιος 212
 Χηνάκος Παύλος 524
 Χιονάκης Ιωάννης 231
 Χονδρολιάς 97, 8
 Χονδρογιανναίοι 39
 Χορμόβας Α. 537
 Χορμόβας Κώστας 452, 3, 6
 Χουρσίτ Μεχμέτ πασάς 27, 8, 9, 30, 39, 130, 164, 167, 170, 172, 190, 211, 225, 6, 7, 234, 252, 267, 8, 9, 273, 4, 6, 9, 287
 Χρηστέα οικ. 86, 228, 331, 387, 675, 742, 760, 805, 810
 Χρηστέας Νικόλαος 62, 76, 7, 89, 106, 264, 6, 283, 6, 332, 3, 344, 8, 377, 8, 440, 449, 458, 491, 546, 554, 6, 7, 9, 605, 632, 649, 654, 9, 661, 663, 7, 671, 4, 681, 5, 708, 9, 710, 717, 767, 771, 783, 795, 805, 808
 Χρηστέας Πανάγος 62, 628, 726, 734, 740
 Χρηστέας Στέφανος 62, 662, 7, 674, 726
 Χρηστέας Στυλιανός 62
 Χρηστέας Χριστόδουλος 19, 62
 Χρηστίδης Δημήτριος 61, 531
 Χριστόπουλος Τζανέτος 121, 3, 4, 374, 550
 Χρυσανθάκης-Κακλαμάνος Παναγιώτης 614, 6
 Χρυσανθάκης Κυριτζόπουλος 30, 142
 Χρυσανθος Μονεμβασίας βλ. Μητροπολίτες
 Χρυσοσπάθη Διαμαντία χήρα Ηλία 796
 Χρυσοσπάθης Ηλίας (Κοτρώνη) 22, 63, 71, 167, 170, 264, 273, 284, 6, 321, 340, 364, 378, 9, 386, 7, 429, 473, 556, 584, 626, 661, 674, 774, 7, 781, 8, 795, 6
 Χρυσοσπάθης Ιωάννης (Πλάτσα) 804
- Ψάλτης Γεώργιος 391
 Ψάλτης Γιαννάκης 75, 78
 Ψάλτης Πανάγος 75
 Ψαριανός Ζαχαρίας 811
 Ψαριανός Κωνσταντίνος 441
 Ψαρρός Παναγιώτης 790
 Ψευτολάκος Γεώργιος 728, 730
 Ψύλλας Γεώργιος 771, 2, 3, 784, 5, 6, 797, 813, 4

Το καθολικό της μονής της Παναγίας του Χελμού (Γαϊτσές Αβίας).

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδες στη μνήμη του Κωνσταντίνου Α. Κοτσώνη.....	007
Πρόλογος.....	011
Εισαγωγικό σημείωμα.....	016

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΕΝΑΡΞΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ 1821-2

Η Φιλική Εταιρεία και το έργο της.....	21
Μανιάτες στην επανάσταση των Ηγεμονιών.....	25
Η Πελοπόννησος στις αρχές του 1821.....	26
Τα γεγονότα της Αχαΐας.....	37
Η επανάσταση στη Δυτική Μάνη (Σπάρτη).....	45
Η απελευθέρωση της Καλαμάτας.....	57
Σχόλια για την έναρξη της επανάστασης.....	67
Η Μεσσηνιακή Σύγκλητος και η Γερουσία της Καλαμάτας.....	74
Η διακήρυξη προς τις Ευρωπαϊκές αυλές.....	80
Ο Πετρόμπεης και ο Κολοκοτρώνης στις 23 Μαρτίου.....	84
Η επανάσταση στην Ανατολική Μάνη (Σπάρτη).....	91
Οι πρώτες εκστρατείες από τη Μάνη.....	100
Η πολιορκία του κάστρου της Κορώνης.....	104
Η πολιορκία των κάστρων Μεθώνης και Νεοκάστρου.....	107
Η πορεία προς το εσωτερικό του Μοριά.....	117
Η μάχη με τους Τούρκους του Φαναρίου.....	118
Η διάλυση του στρατοπέδου της Καρύταινας.....	124
Η μάχη στο Φραγκόβρυσο.....	127
Η πολιορκία του φρουρίου της Μονεμβασίας.....	128
Η αιχμαλωσία δύο τουρκικών πλοίων στο Γύθειο.....	135
Οι Μανιάτες στο ναυτικό αγώνα.....	137
Πρόταση αρχιστρατηγίας στον Πετρόμπεη.....	140
Η διάλυση του στρατοπέδου της Βλαχοκερασιάς.....	143
Ο Ηλίας Σαλαφατίνος στη μάχη του Λεβιδίου.....	146
Ο Πετρόμπεης και οι όμηροι της Τριπολιτσάς.....	148
Η αποστολή του Γεράσιμου Παπαδόπουλου.....	151
Η απονομή των πρώτων στρατιωτικών βαθμών.....	155
Η μάχη στους μύλους της Δαβιάς.....	156
Ο διασκορπισμός των Ελλήνων στο Βαλτέτσι.....	159
Ο Κεχαγιάς του Χουρσίτ στην Πελοπόννησο.....	164
Ο Θ. Κολοκοτρώνης αρχιστράτηγος Καρύταινας.....	167
Η Μάνη και οι κατηγοροί της.....	170

Η νικηφόρος μάχη του Βαλτετσίου	172
Η μάχη στα Δολιανά και τα Βέρβενια.....	191
Οι μάχες στα Τρίκορφα.....	194
Η συνέλευση των Καλτετζών	199
Οι μάχες του Λάλα	205
Ο ερχομός του Δημητρίου Υψηλάντη.....	206
Οι πόλεμοι στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα	211
Αναχαίτηση της τουρκικής προέλασης προς το Μοριά.....	217
Ο τουρκικός στόλος στο Μεσσηνιακό κόλπο	221
Οι όμηροι της Τριπολιτσάς	224
Η άλωση της Τριπολιτσάς.....	227
Η ματαιωθείσα εκστρατεία στην Πάτρα	236
Η πολιορκία και η ανεπιτυχής έφοδος του Ναυπλίου	237
Η Α' Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου.....	240
Ο Ηλίας Μαυρομιχάλης στην Αθήνα	243

1822

Ο θάνατος του Ηλία Μαυρομιχάλη στα Στύρα της Ευβοίας.....	246
Η άλωση του Ακροκορίνθου.....	252
Προσπάθεια εξαγοράς του Τζανετάκη Γρηγοράκη	254
Ο Πετρόμπεης και η αγγλική προστασία	259
Στρατιωτικός κανονισμός των Μανιατών	261
Σχεδιασμός για στρατιωτικά σώματα της Μάνης	265
Τα χαρέμια του Χουρσίτ πασά.....	267
Σύμφωνο ομόνοιας Μαυρομιχαλαίων-Δ. Μούρτζινου.....	269
Η εκστρατεία στη Δυτική Ελλάδα	271
Η μάχη στο Κομπότι και στου Πέτα	274
Ο θάνατος του Κυριακούλη Μαυρομιχάλη στη Σπλάντζα	276
Ο έρανος του 1822 για τα έξοδα του αγώνα	282
Ο Πετρόμπεης στην Αργολίδα.....	284
Η δίοδος του Δράμαλη από τα Μεγάλα Δερβένια	287
Η λεηλασία της Αργολίδας	293
Ο Αθανάσιος Καρύγιαννης στο κάστρο του Άργους.....	296
Το κάψιμο των καρπών του Αργολικού κάμπου.....	299
Η ενίσχυση της φρουράς του κάστρου του Άργους.....	305
Η πρώτη έξοδος από το κάστρο του Άργους.....	307
Η μάχη των Αμπελιών	308
Η οριστική εγκατάλειψη του κάστρου	312
Η καταστροφή του Δράμαλη στα Δερβενάκια	315
Η αρχιστρατηγία του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη	318
Η μάχη στο Κιόσκι του Ναυπλίου	321
Η μάχη της Κλένιας	322
Η παράδοση του Ναυπλίου.....	324

Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης στην Ιταλία.....	326
Ο κουρσάρος καπ. Πασχάλης Γερακαράκης.....	327
Η οργάνωση των τελωνείων της Δυτικής Μάνης.....	330
Ο Ρουμπής και άλλοι Τουρκοβαρδουνιώτες.....	333
Η πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου.....	335

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΜΦΥΛΙΕΣ ΔΙΑΜΑΧΕΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ 1823-4

Η Β΄ Εθνοσυνέλευση του Άστρους.....	343
Μανιάτες σε δημόσιες θέσεις.....	347
Μανιάτες Έπαρχοι και Πολιτάρχες.....	349
Δημήτριος Δραγωνάκος-Γρηγοράκης έπαρχος Θήρας.....	349
Γαλάνης Κουμουνδουράκης έπαρχος Πύργου.....	353
Γιαννάκης Κουμουνδουράκης έπαρχος Μικρομάνης.....	358
Πανάγος Μαυρομιχάλης έπαρχος Γαστούνης.....	360
Πιέρος Πατριαρχέας-Τρουπάκης έπαρχος Αρκαδίας.....	363
Ηλίας Χρυσοσπάθης έπαρχος Κραβάρων και Βενέτικου.....	364
Κυριακ. Κουτράκος-Μαυρομιχάλης πολιτάρχης Νησίου.....	365
Μανιάτες αξιωματικοί το 1823.....	366
Ο Θ. Κολοκοτρώνης και το κίνημα της Σιλίμνας.....	368
Επεισόδιο σε βάρος του Θ. Κολοκοτρώνη.....	370
Ηλίας Σαλαφατίνος, παραδειγματικός αγωνιστής του 21.....	371
Ο Κ. Μαυρομιχάλης και το στρατόπεδο της Πάτρας.....	373
Από τη διάσταση στο εθνικό σχίσμα.....	374
Η Εσωτερική κατάσταση της Μάνης.....	376
Η θέση των «ελευθέρων» Ελλήνων στην επανάσταση.....	380
Η διαμόρφωση των αντιπάλων παρατάξεων.....	383
Προσπάθειες προσεταιρισμού ή συμφιλίωσης.....	386
Το «ασάλτο» στο φρούριο της Κορώνης.....	388
Πειρατεία σε βάρος αγγλικού πλοίου.....	392
Το ημερολόγιο των εμφυλίων συγκρούσεων.....	394
Οικονομικές δυσχέρειες στην Κυβερνητική παράταξη.....	398
Η μετοίκηση Μανιατών στη Λακωνία.....	399
Οι επιχειρήσεις στη Μονεμβασία το 1824.....	404
Η μάχη στο Λυκοβουνό.....	413
Οι εμφυλιοπολεμικές συγκρούσεις στη Μεσσηνία.....	418
Προσπάθειες για την ένωση των Μανιατών.....	426
Η αμνηστία και ο πολιτικός δεσμός του Πετρόμπεη.....	430
Η πώληση τουρκικών βιβλίων στην Αλεξάνδρεια.....	432
Η μετάβαση του Πετρόμπεη στη Διοίκηση.....	437
Το στρατόπεδο του Μεσσηνιακού κόλπου.....	438

Τα Τρίνησα και η μάχη τους το 1824	443
Η εκλογή παραστατών στη Μάνη.....	446
Εκλογή επισκόπων στη Μάνη.....	450
Μεσολαβητική προσπάθεια Μανιατών στα Αρκαδικά	451
Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης στο Εκτελεστικό.....	457
Οι τελικές συγκρούσεις του εμφυλίου πολέμου.....	458
Ο ανταγωνισμός για την επικράτηση στην Καλαμάτα.....	463
Ομηρία Καλαματιανών από τον Αθ. Κουμουνδουράκη.....	469

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Ο ΙΜΠΡΑΗΜ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ 1825-8

Μετά τον εμφύλιο πόλεμο.....	475
Η προετοιμασία της απόβασης των Αιγυπτίων.....	480
Η απόβαση του Ιμπραήμ στη Μεθώνη.....	483
Οι Έλληνες μετά την απόβαση.....	489
Η προέλαση των Αιγυπτίων στην επαρχία Κορώνης.....	497
Χάος μετά τη διάλυση της πολιορκίας της Κορώνης.....	502
Ο Αναγνωσταράς στη Μεσσηνία.....	507
Η πολιορκία του Νεοκάστρου (Κάστρου της Πύλου).....	511
Το Ελληνικό στρατόπεδο.....	518
Η μάχη της Σχινόλακκας.....	522
Ο εφοδιασμός των στρατευμάτων.....	526
Ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης.....	527
Η μάχη στα Κρεμμύδια-Φουρτζί.....	531
Ειδήσεις από το μέτωπο.....	534
Η αποχώρηση των Ρουμελιωτών.....	536
Κατάληψη της Σφακτηρίας και του Παλαιοκάστρου.....	538
Η περιοδεία του Γ. Κουντουριώτη.....	544
Η παράδοση του Νεοκάστρου.....	548
Το στρατόπεδο των Πελοποννησίων και Μανιατών.....	553
Η μάχη στο Μανιάκι.....	557
Οι έγκλειστοι της Ύδρας.....	571
Το στρατόπεδο της Μεσσηνίας.....	575
Η εγκατάλειψη της Καλαμάτας.....	577
Προσπάθεια του Ιμπραήμ προσεταιρισμού του Πετρόμπεη.....	582
Οι πρώτες εκστρατείες του Θ. Κολοκοτρώνη το 1825.....	584
Ο Κ. Μαυρομιχάλης στη μάχη των Μύλων της Λέρνης.....	591
Η μάχη στα Τρίκορφα.....	596
Προσπάθειες να εκστρατεύσουν οι Μανιάτες.....	597
Η ανταλλαγή των αιχμαλώτων.....	609
Τα «καπάκια» του Γεωργίου Μαυρομιχάλη.....	613

Θαλάσσιος αποκλεισμός του Ιμπραήμ.....	617
Ο Κ. Μαυρομιχάλης στις Σπέτσες και τον Αχλαδόκαμπο	621
Μαυρομιχαλαίοι εθελοντές για το Μεσολόγγι.....	624
1826	
Στο ξεκίνημα του 1826.....	626
Η Γ' Εθνοσυνέλευση	628
Ο αντίκτυπος της πτώσης του Μεσολογγίου	630
Τα πιθανά σχέδια του Ιμπραήμ για τη Μάνη	633
Το Αλμυρό και τα οχυρωματικά του έργα.....	635
Ποιός οικοδόμησε την ξερολιθιά της Βέργας	644
Περιμένοντας την επάνοδο των Αιγυπτίων.....	649
Η επιστροφή των Αιγυπτίων από το Μεσολόγγι	651
Η Μάνη καταφύγιο προσφύγων	655
Ο Ιμπραήμ προς το Γεώργιο Μαυρομιχάλη.....	657
Τα σχέδια και οι προετοιμασίες των αντιπάλων	659
Ένα χρονικό της έναρξης της μάχης.....	663
Τα ανακοινωθέντα των αγωνιστών	666
Μια σύντομη περιγραφή της μάχης της Βέργας	672
Η συμμετοχή του κλήρου.....	673
Οι Σκυφιάνοι στον πόλεμο της Βέργας.....	674
Σκηνές από τον αγώνα.....	676
Οι δυνάμεις και οι απώλειες των αντιπάλων	681
Έλλειψη εφοδίων και τροφών.....	683
Η απουσία Ελληνικών πλοίων	685
Το μνημείο της Βέργας και ο εορτασμός της επετείου	688
Η απόβαση στο Διρό	690
Μια λακωνική περιγραφή από τον Πετρόμπεη.....	704
Επιχειρήσεις του εχθρικού στόλου.....	705
Τα μετά τη νίκη	707
Τα παρεπόμενα των πολεμικών συγκρούσεων	710
Η θυσία του παπα-Πανάγου Ρούσσου.....	713
Η μάχη στην Κακή Σκάλα.....	716
Εισβολή στην ανατολική Μάνη.....	720
Το ολοκαύτωμα της Δεσφίνας	727
Το έπος του Πολυαράβου.....	732
Αποτίμηση των επιτυχιών των Μανιατών.....	743
Η συνέχεια της Γ' Εθνοσυνέλευσης.....	747
Ανταγωνισμός για το φρούριο της Μονεμβασίας.....	749
Η Αντικυβερνητική Επιτροπή	753
Ο Ιμπραήμ μόνιμη απειλή για τη Μάνη.....	757
Μανιάτικες διενέξεις	760
Οι Αιγύπτιοι εναντίον των Μεσσηνίων	762

Η Ναυμαχία του Ναβαρίνου.....	766
Κυβερνήτης ο Ιωάννης Καποδίστριας.....	768
Η πανώλη.....	772
Το πατριαρχείο της Κωνσταντινουπόλεως.....	774
Ο Αρχιστράτηγος R. Church στη δυτική Ελλάδα.....	776
Οι κινήσεις του Ιμπραήμ.....	781
Η αποχώρηση των Αιγυπτίων.....	785
Λαθρεμπόριο και πειρατεία.....	788
Καποδίστριας και Μαυρομιχαλαίοι.....	792
Επιστολές του Πετρόμπεη.....	797
Επιστολές των αντιπάλων του Πετρόμπεη.....	805
Απόσπασμα πολιτικής διαθήκης του Πετρόμπεη.....	808
Οι ταραχές στη Μάνη.....	810
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	817
Βιβλιογραφία.....	825
Ευρετήριο ονομάτων.....	837

ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

1. **Οι Μαντίνειες της Μάνης** (Ιστορία Βυζαντινής, Μεγάλης και Μικρής Μαντίνας, φωτογραφικό υλικό, οι οικογένειες), Αθήνα 1996.
2. **Μανιάτες αγωνιστές** (Στρατιωτικοί βαθμοί σε Μανιάτες κατά την επανάσταση του 1821 και μετά την απελευθέρωση βαθμοί που χαρακτήριζαν τις εκδουλεύσεις τους), έκδοση Συλλόγου Μανιατών Καλαμάτας, Καλαμάτα 2005.
3. **Αριστεία σε Μανιάτες αγωνιστές** (Κατάλογος των παρασημοφορηθέντων Μανιατών για τη συμμετοχή τους στην επανάσταση του 1821), έκδοση «Αδούλωτη Μάνη», Αρεόπολη 2008.
4. **Η Μάνη στη δεύτερη τουρκοκρατία 1715-1821** (Ο συμβιβασμός του 1715, οι καπετανίες και οι πρώτες δεκαετίες, τα Ορλωφικά και η Ηγεμονία με τους Μπέηδες της Μάνης), έκδοση «Αδούλωτη Μάνη», Αρεόπολη 2011.

Μια ματιά στο διαδίκτυο

Στον ιστότοπο της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών www.etlasp.gr περιλαμβάνεται η σελίδα «Μελέτες», όπου τα Τετράδια Ιστορίας της Μάνης περιέχοντα το αρχείο του Σταύρου Καπετανάκη Προέδρου της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών και της Σοφίας Καπετανάκη Επίκουρης Καθηγήτριας του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Ο μεγάλος αδικημένος της ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, όπως έχει γραφεί μέχρι σήμερα, είναι η Μάνη. Δεν είναι σπάνιο στην ιστοριογραφία η προσφορά των Μανιατών στην ελευθερία της πατρίδας μας, οι αγώνες κι οι θυσίες τους να παραγνωρίζονται ή να ελαχιστοποιούνται, να αλλοιώνονται και όχι σπάνια να αλλοτριώνονται.

Οι πρωταγωνιστές των αγώνων των Μανιατών δεν άφησαν απομνημονεύματα και οι επιτυχίες τους λεηλατούνται χωρίς δυσκολία.

Στο βιβλίο αυτό έγινε προσπάθεια να αποτυπωθεί με την απαραίτητη αντικειμενικότητα η προσφορά, αλλά και τα ελαττώματα των κατοίκων της Μάνης στη διάρκεια της επανάστασης, όπως φωτίζονται από τη μελέτη των εγγράφων των αρχείων.

ΣΤΑΥΡΟΣ Γ. ΚΑΠΕΤΑΝΑΚΗΣ

Γεννήθηκε το 1933 και κατά τα έτη 1951-1957 σπούδασε ιατρική στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ειδικοτεύτηκε στην Ψυχιατρική και Νευρολογική Κλινική του ιδίου Πανεπιστημίου και πήρε τον τίτλο της ειδικότητας το 1961. Το 1963 ανακηρύχθηκε διδάκτορας της Ιατρικής Σχολής και επί δύο έτη μετεκπαιδεύτηκε στο Λονδίνο. Το 1971 διορίστηκε άμισθος υφηγητής της Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Κλινικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου. Το 1972 εγκαταστάθηκε στην Αθήνα και τον Ιανουάριο του 1973 ανέλαβε τη διεύθυνση του Νευρολογικού Κέντρου του Θεραπευτηρίου «Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ». Από το 1985 μέχρι το τέλος του 2000 που συνταξιοδοτήθηκε κατείχε θέση διευθυντή Ψυχιατρικού Τμήματος στο Ψυχιατρικό Νοσοκομείο Αττικής. Παράλληλα ασχολήθηκε με τη μελέτη της Ιστορίας της Μάνης και έχει δημοσιεύσει βιβλία και άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες. Μετέχει της Εταιρείας Λακωνικών Σπουδών της οποίας επί 14 έτη ήταν αντιπρόεδρος από το 2012 ανέλαβε την προεδρία. Είναι παντρεμένος με τη Λιάνα Γ. Σπανέα και απέκτησαν δύο παιδιά τη Σοφία και το Γιώργο.

Διεύθυνση Αθήνας
Καλογερά 4, τ.κ. 113 61
Τηλ. 210 82 11 937

Μικρή Μαντίνεια
Καλαμάτας τ.κ. 24100
Τηλ. 27210 58 403